Kiøbenhavnſke
Efterretninger
om
lærde Sager
for
Aar 1777.

Med tvende Regiſtere.

Førſte Hæfte.

Kiøbenhavn,
trykt hos Brødrene Berling,
boende i Piileſtrædet.

Fortsættelse
af
Forsøg
til et
systematisk Begreb
om
Philosophien,

i Anledning af S. 291. I. H. No. 19. 1771.

Hvad i Besynderlighed den philosophiske Læremaade angaaer, da bør den være saa sandselig, saa eenfoldig og ligefrem, som mueligt er. Den lærde Philosoph tør ikke være bange for, at han ved saadan Læremaade ey skal faae Leylighed til at vise Lærdom nok, om det er ham derom at gisre. Ingen uden den lærde og indsigtsfulde Mand, er i Grunden kiender baade det lærde og ulærde Menneske, forstaaer den Kunst, i sit Foredrag at nedlade sig til den ulærde og eenfoldige Mands Begreb og Tænkemaade. Derudi gav Sokrates det største Bevis paa sin Lærdom. Derudi gav Christus et Bevis paa sin meer end menneskelige, sin immelske Visdom. Det sandselige Liv og den dermed forenede hiertersrende Kraft og Styrke erkiendes eenstemmig for en hans Lære meest udmærkende Fortræffelighed. Til at tale og skrive, saa man af faa eller ingen i deres eget Sprog kan forstaaes, dertil hører intet andet end en god Portion af lærd Pedanterie og Uredelighed, og det kan enhver uden

ſynderlig Lærdom giøre, ſom kun har lagt ſig efter nogle f
andre i deres Sprog ubekiendte og til Tingenes Forſtand
deles uforsødne Ord og Talemaader. Den lærde Philoſop
taler og ſkriver for sandſelige Menneſker, og bør ſelv ik
ſkamme ſig ved ſine fem Sandſer. Alt hvad vi med San
hed og Vished kan kiende og vide om **Gud**, Verden
Menneſket, der ligger deels og for den ſtørſte Deel i N
turen lige for vore Øyne, og grunder ſig paa vor umidd
bare Erfaring. Er der noget vi kan eller bør ſlutte os til
Fornuftens almindelige Begreber, endten ſammenligne
med hinanden, ſom naar vi ſlutte, **at en god og viis F**
der og Regent i ſit Huus og ſin Stat endelig maa v
re retfærdig, eller ſammenlignede med vor Erfaring, ſo
naar vi ſlutte os til **Guds Viisdom** af den **Erfaring**,
have om **Tingenes virkelige hensigtmæsige Beſtyre**
ſe i Verden; ſaa grunder ſig dog al Rigtigheden i vore
mindelige Begreber paa den paalidelige Sandſelighed i vo
Erfaringer, og deres Rigtighed ſtaaer ikke til at beviſe, ſ
den tydelig kan indſees, uden ved ſandſelig Oplysning
Talebrug og det daglige Livs Exempler. Behøver jeg at ſi
mere for med Ret at paaſtaae, at vort philoſophiſke Foredr
bør være ſandſeligt, eenfoldigt, ligefrem, ſom enhver Tin
naturligviis og i Naturen ſelv tilbyder ſig under vor B
tragtning og falder os i Øynene, og at Philoſophien bø
foredrages i et Sprog, ſom hver Mand forſtaaer? Her b
høves altſaa ikke de mange lærde Ord-Forklaringer (Defin
tioner) og det dermed øvede Pedanterie, da man har bildt ſi
ind, at man aldrig kunde definere for meget, ſaa vore ph
loſophiſke Skrifter for en ſtor Deel ſeer ud ſom lærde Gloſſ
rier, og de, ſom behøves, bør foredrages paa bemæld
Maade, uden al Anſeelſe af Lærdom og Kunſt. Der er
ingen Fornuftſlutning, ſom jo kan foredrages ſaaledes,
el

ihver ſund Forſtand kan fatte den, og føle ſig overbeviiſt
:rved, om den ellers har ſin Rigtighed. Det er kun lærde
orførere, der maa lægge ſig efter det lærde Koglerie, man
ir drevet med lærde og forkunſtlede Demonſtrationer.

Saa ſandt nu ogſaa vor Philoſophie, den vi nemlig
ør beſidde, ſom Philoſopher og Viisdoms Elſkere, beſtaaer
Viisdoms Eftertragtelſe; og Viisdom beſtaaer i det, at
i anvende vor Videnſkab om guddommelige og menneſkelige
Sandheder til det Maal, den ſigter til, og den Nytte, den
in have for os; ſaa ſandt er det og, at den Philoſophie,
:r lærer og foredrager os diſſe ſamme Sandheder, kan ey
ave noget andet Maal at ſigte til, end dette, at den ved
iſſe Sandheders Kundſkab kan befordre vor Lykſalighed.
:ort, vor Philoſophie bliver i Henſeende til ſit Indhold
g ſit Øyemærke en virkelig lykſaliggiørende Dyds og
)iisdoms Lære. Ogſaa dette dens Øyemærke beſtemmer
)hiloſophens Læremaade. Han bør fremſtille Philoſo-
hiens Sandheder, ey alene i det klareſte Lys til Forſtandens
)plysning og Overbeviisning derom, men og i deres Kraft
g Styrke til Hiertets og Villiens Regiering, Dannelſe og
Beſtyrelſe derefter.

Kan det da falde nogen Fornuftig ind, at laſte denne
)hiloſophie? og hvorfor? Philoſophien, ſige nogle (men
et er hverken Fornuftige, ey heller den fornuftige Philoſo-
hie de ſige det om) forblinder og forfører os i Theologien.
)g hvad er da dette for en Theologie, hvori den ſande Phi-
oſophie ſkulde forføre os? Den chriſtelige kan det ikke være.
thi den ſande chriſtelige Theologie fører os til ſand Dyd og
Viisdom, og derved til ſand Lykſalighed. Det er og derved
g dertil den ſande Philoſophie fører os. Altſaa ſigte de
egge med hinanden ved de ſamme Midler til eet Maal.
)en ſande chriſtelige Theologie er lutter ſand Philoſophie.

Jeg siger derfor ikke, at den er intet mere. Men det e mig en vigtig Sag at troe, at den og er dette. Ja, jeg kan ikke nægte, at jeg jo meget elsker og høyt agter dett mit hidindtil foredragne Begreb om Philosophien, vist ikk fordi jeg i denne dets Indskrænkning, til **Dyds og Viis doms lykſaliggiørende Lære i det eenfoldige ſandſe lige Foredrag**, erkiender det for mit eget, men fordi det bestyrker mig i den meget større Høyagtelse, jeg som en rede lig og god Christen (om jeg selv maa sige det) skylder der **end mere lykſaliggiørende Dyds og Viisdoms Lære**, som indbefattes i vor Hellige Skrift. Og hvorledes da? Kan og Philosophien tiene til at forøge og bestyrke vor Høy agtelse for Christendommen? Forhøyes ikke denne meget me re ved Philosophiens Foragt eller Forringelse? Dette sidste troer jeg slet ikke, men tvertimod det første, og jeg bør vise baade min Troes og Vantroes Grund.

Philosophiens Øyemærke er Guds eget Øyemærke med Mennesket. Erfaring og sund Fornuft ere de Øyner, han i Naturen har givet os for at lære kiende og bruge de rette Midler til dette Øyemærke. Altsaa er enhver for vor Lyksa lighed vigtig og fordeelagtig Sandhed, som vi ved deres Hielp kiende med paalidelig Vished, en virkelig guddomme lig Sandhed, som Gud i Sandhed har aabenbaret. For nuften er virkelig hans Orakel i vore Siæle. Altsaa bør den ansees med den Høyagtelse, som om Gud selv virkelig kunde have talet ved den til os. Hvad Nytte Sandheden kan have for os til vor sande Lykſalighed, den bør vi derfor ogsaa troe, han virkelig har vildet, vi skulde høste deraf, ved at føre os den til samme Nytte i vore derefter bestemte Handlinger. Vi bør derfor ikke lade nogen nyttig Sandheds Kundskab døe hen i vore Siæle og ligge frugtløs og uvirksom; men vi bør ansee den, som **Guds Ord til os**, og vort Forholds

Be-

Beſtemmelſe og Indretning derefter, ſom hans Villie. Fornuftens Sandheder bør være os ligeſaa mange guddommelige Orakler. Lige meget maa det være, hvor man finder dem, hos Cicero, Socrates, Plato, Xenophon, Plutarch og Seneca, (thi ogſaa diſſe Mænds reene og ſunde Fornuft var en Guds Gave, et Guddommens Orakel i deres Siæle) eller hos de paa en anden umiddelbar Maade og meer oplyſte Mænd, Paulus, Petrus og Johannes; ſom Sandheder af Gud ſelv aabenbarede, paa hvad Maade det end er ſkeet, maa de allevegne være os lige vigtige; ſaaſom den eene guddommelige Aabenbaring, ſom guddommelig, kan ikke være ringere end den anden, fordi Maaden er forſkiællig. Har Paulus og Petrus haft guddommelig Indſkydelſe, ſaa har Gud virkelig og ſagt hine Mænd alt, hvad deres ſunde Fornuft, hans egen Gave, har tilſagt dem i Mund og Pen. End ikke derfor maa nogen guddommelig Sandhed foragtes, fordi den findes iblandt Vildfarelſer, ſom en bedre oplyſt Forſtand bør forkaſte. Sandhederne ere Guddommens Orakler; Vildfarelſerne kun Menneſkelighedens Skrøbeligheder.

Men juſt diſſe ſamme vor menneſkelige Naturs Skrøbeligheder, ſaa vel i Henſeende til Forſtandens Kundſkab, ſom Villiens Beſkaffenhed, ere de Aarſager, ſom forvolde, at vor Philoſophie kan ikke giøre os til de fuldkomne gode og viſe og lykſalige Menneſker, ſom vi ſkulde være. Gud har da forbarmet ſig over os, og givet os nok en Aabenbaring og i denne den chriſtelige Troe, ſom et endnu ſtærkere og kraftigere Middel til ſamme Øyemærke. Men han har ikke dermed forandret endten vor Natur eller dens Øyemærke, eller de forrige naturlige Midler dertil. Kun den chriſtelige Troe ſkal drive og hiælpe os til at blive ſaa meget bedre og viſere og fuldkomnere Mennesker, for at

blive saa meget mere lykſalige. Thi der er og for Menneſker intet andet naturligt Middel til Lykſalighed end Dyd og Viisdom. Menneſkets Natur uforandret, kunne diſſe Midler heller ikke forandres. Den Gud, der ſkabte os til dette Øyemærke ved diſſe Midler, og da vi fordervede os ſelv, gav os et nyt Hiælpemiddel, men lod os blive Mennesker, ſom vi vare, han ophævede ikke hine første naturlige Midler til Lykſalighed, men han kom dem til Hiælp med et nyt, med den chriſtelige Troe. Altſaa har denne, ligeſom vor Philoſophie, kun til Øyemærke, at giøre os til gode og viſe og lykſalige Mennesker.

Det er og derfor den Aabenbaring, i hvilken Gud har givet os ſamme, det første den kom ud i Verden, traadde ſtrax i Foreening med Philoſophien om at erholde det ſamme Øyemærke ved de ſamme Midler. Gud optog i denne ſin Aabenbaring alle ſin første og forrige Aabenbarings Sandheder, hvorved han alene først vilde have ført Mennesker til Dyd og Viisdom og Lykſalighed; han indſkiærpede dem paa nye; han gav nye Drift og Kraft til at følge dem, og det ved nye i Foreening og Overeenſtemmelſe dermed aabenbarede Sandheder. Altſaa gav Gud os tvende Aabenbaringer, ligeſom tvende Øyne at ſee med. Skulle vi ſtikke det eene ud, for at ſee deſto bedre med det andet? Han gav os dem ſom tvende Lys at ſee ved. Skulle vi ſlukke det eene, for at vi ſaa bedre kunne ſee ved det andet? Han gav os det ſidſte for at oplyſe det første deſto mere, og at vi ved dette ſamme deſto bedre ſkulde ſee os for paa den ſande Dyds og Lykſaligheds Vey. Skulle vi forvende denne hans Orden, og ville have det første endten udſlukt eller foragtet? Ney! vi lade dem begge brænde, begge lyſe for os, og takke Gud for dobbelt Velgierning.

Men hvor meget maa det ikke forhøye begge diſſe Aa-

ben-

enbaringers Værd i vore Øyne, naar vi betænke, hvad det r for en Philoſophie, Gud har optaget i ſin ſkriftlige Aabenbarings Syſteme. Er det vel alle de gamle Stoikers, Akademikers og Peripatetikers Griller, lærde Speculationer og Controverſer over Guddommens og Naturens Hemmeligheder? Er det de forſængelige Fornuftſlutninger, om hvilke Paulus taler Rom. I? Nej! det var aldrig høy ſpeculatiſk Lærdom Gud giorde os til et Lykſaligheds Middel; men et var Dyd og Viisdom, almindelig Viisdom, Folkemæs-ig Viisdom, hver Mands Viisdom, hver Mands Philoſophie; og den er det, Gud har optaget i ſin ſkriftlige Aabenbarings Syſteme; den, han har værdiget den Agt, end mere at bekræfte og ſtadfæſte den ſom det rette Lykſaligheds Middel, uden nogen videre Forandring, end at han har lagt nye Kraft og Styrke dertil, og ved et nyt Middel, Forſoningen meener eg, ſøgt at bøde paa dets Mangel; ja den Dyd og Viisdom, den Philoſophie er det, hvilken han med alt dette har iiſt at være ſig ſaa magtpaaliggende. Har jeg da Uret, naar jeg ſiger, at det maa forhøye os begge Aabenbaringers Værd? baade dens, der er bleven optaget; thi hvad Agt har ikke Gud dermed værdiget den? og dens, i og med hvilken den er bleven optaget; thi hvad Viisdom, ja meer end menneſkelig Viisdom, fremſkinner ikke juſt derved i den ſidſte ſkriftlige Aabenbaring, at det er kun den reene, den ſande, den ſunde Philoſophie, den har optaget af Vildfarelſernes og de forſængelige Fornuftſlutningers Chaos? Man bladre vor hele hellige Skrift igiennem, og finder man der nogen anden Philoſophie? finder man ikke denne paa hvert Blad?

Men det geraader maaſkee den naturlige, den fornuftige og philoſophiſke Aabenbaring til mindre Værd og Agt, at den har været blandet med ſaa mange Vildfarelſer, ſaa mange forſængelige Fornuftſlutninger? Men diſſe høre Men-

neſket og den menneſkelige Skrøbelighed og Forſængelighed og ikke Philoſophien til. Denne beſtaaer kun af Fornuften reene og almindelig erkiendte Sandheder, der alle bør agte for lige ſaa mange guddommelige Sandheder. Dem er de og, Gud har giort til ſine; dem, han ligeſom har lyeſt Kuld og Kion, har udkaaret og optaget i ſin ſkriftlige Aabenbaring, for Menneſker ſkulde ſee, at Sandhederne hør ham og hans Viisdom, og Vildfarelſerne dem ſelv og dere Daarlighed til. Man maa tilſtaae, at diſſe ſamme Sandheder ſkulde, uden ſaadan deres Optagelſe, have lagt begravne i Grillers og Vildfarelſers Mørke. Men det bør ikke geraade dem, og den Philoſophie, den Fornuft, ſom kiender og begriber og lærer dem, til Foragt. Man betænk dog, det er guddommelige Sandheder, Fornuften en Gud Gave, Philoſophien en virkelig guddommelig Aabenbaring ikke Gud og hans Gaver, men Menneſket, og dets Daarligheder bør foragtes. Har man med Sandhed ſagt, og ſiger man endnu, at vor rigtige Samvittighed er en Gudes Domſtoel, ja Gud ſelv i vore Hierter; ſiger man da meer eller alt for meget, naar man erklærer vor rigtige og ſunde Fornuft for et guddommeligt Orakel, og dens Philoſophie for en i virkelig guddommelig, ſkiønt naturlig Inſpiration grundet guddommelig Aabenbaring? Saa vil de Gud viſt nok forlade dem, der af Vankundighed og menneſkelig Skrøbeligheds Forvildelſe bilde ſig ind, at de da ret viſe den tilbørlige Agt og Ære for den eene Guds Aabenbaring, naar de, i et ubeſtemt Sprog, tale med Foragt om den anden og forringe dens Værd. De vide ikke, hvad de giøre, og de maa viſt giøre ſig et andet Begreb om Philoſophie, end det jeg hidindtil har foredraget: de underſkille ikke philoſophiſk Viisdom fra den philoſophiſke Lærdoms Griller, ja ey engang ſund philoſophiſk Lærdom fra den vrange og falſke:

de

de blande Gud og Menneſket, guddommelig Viisdom og menneſkelig Daarlighed, Sandhed og Vildfarelſe tilſammen. Men jeg, ſom, efter min Indſigt, finder mig overbeviiſt om begge guddommelige Aabenbaringers for ſaa vidt lige høye Værd, ſom de begge ere guddommelige, maa ſkrive og tale om begge med lige Høyagtelſe. Naar min ſunde Fornuft ſiger mig, at jeg kan aldrig have Lov til at overtræde Kiærligheds Pligt mod andre, fordi andre har overtrædet den imod mig, da er denne Regel mig et guddommeligt Orakel, allevegne ſaa vidt lige vigtig for mig, endten jeg lærer den ſaaledes af en Cicero, Plutarch, Antonin, Epictet og Seneca, eller jeg hører af Chriſti Mund, elſker eders Fiender, velſigner dem ſom eder bande, eller læſer hos Paulus, at jeg derved ſamler gloende Kull paa deres Hoveder. Hvad Gud har ſagt, maa allevegne høres og optages ſom guddommeligt, lige meget ved hvem og paa hvad Maade han har ſagt det. Deraf følger ikke, at man endten ikke ſkulde erkiende Chriſtus for en guddommelig Perſon, eller Paulus for en overordentlig guddommelig Apoſtel, eller at man ſkal erkiende hine Mænd for meer end nogle med alle deres Feyl og Skrøbeligheder dog af Gud og Naturen høybegavede Mænd. Og hvem bør ikke med hellig Tilbedelſe ære Gud og hans guddommelige Kraft og Gave, hvor, hos hvem og paa hvad Maade den viſer ſig? Dermed nægter man heller ikke, at jo Gud ved den chriſtelige Troe har givet nye Kraft og Styrke til de guddommelige Sandheders Befølgelſe og Udøvelſe i Liv og Levnet. Den ſande Chriſten læſer, hører, lærer ingen guddommelig Sandhed, hvor, af og hos hvem det end er, at han jo, i det han med Overbeviisning føler dens Indtryk paa Hiertet, tillige beder: Gud hielpe, Gud ſtyrke mig, at giøre ſom jeg læſer og hører!

Men

Men omendskiønt man saaledes finder imellem den fornuftige og christelige Aabenbaring, saavel den nøyeste Overeenstemmelse i Henseende til samme Midler og samme Maal og samme guddommelige og saavidt lige høye Værd og Anseelse, som og den nærmeste Forening, da Gud af begge har givet os et eeneste skriftlig Systeme; saa blive de dog alligevel, ey alene tvende adskillige, men og virkelig adskilte Aabenbaringer. Først er jo Aabenbarings-Maaden forskiellig. Dernæst erkiender jo Fornuften i Skriften de Sandheder, som høre den egentlig til, i det mindste for saavidt, at den ved egen naturlig Indsigt kan begribe og fatte dem og føle sin Overbeviisning derom, da derimod andre ere ved den skriftlige Aabenbaring selv føyede dertil, Sandheder, som af sig selv aldrig skulde eller kunde have opsteget i noget Menneskes Hierte. Endelig ere de vel og noget forskiellige i Læremaaden, eller i det mindste kunne de være det. Er der vel Nogen, som tør paastaae andet, end at jo de philosophiske saavel theoretiske, som practiske Sandheder, hvilke Gud i Skriften blot har optaget til nye Bekræftelse og Stadfæstelse, kan og bør med Fordeel og Nytte foredrages uden for Skriften saavel i en anden Orden og Sammenhæng, som og med en meer udførlig og derfor ey overflødig Vidtløftighed. For Ex. Christus har sagt, elsker eders Fiender. Paulus har lagt den eene Grund dertil, at man ved at gisre vel mod sine Fiender samler gloende Kull paa deres Hoveder. Troer man, at der var slet intet meer at sige, om denne saa vigtige Pligt? eller, at der ikke derover kunde skrives den lærerigeste, den kraftigste, den grundigste, og dog blot philosophiske Afhandling? Det forstaaer man vel, om man vil, at her nu ikke spørges om den Kraft til saa vigtig en Pligtes Efterlevelse, som Gud alene giver ved den christelige Troe. Ney! her spørges kun, om ikke Fornuften kan tænke meget meer over denne Pligt, end hvad

her-

hermed er sagt derom, og det endog med den naturlige moralske Kraft til Hiertets Rørelse, som alle for menneskelig Velfærd vigtige Sandheder virkelig maae have? Her spørges, om vel Gud har ladet sine hellige Skribentere træde frem i Verden, for som Philosopher i Cathedrer ved ordentlige systematiske Forelæsninger at forklare Philosophien for Verden? om han ikke meget mere blot har ladet sig nøye med at foreholde og indskiærpe Menneskene de af dem allerede erkiendte Sandheder, at forøge dem med Tillæg af andre ubekiendte, og give nye Motiver, nye Kraft og Styrke til deres Efterlevelse. De forsee sig altsaa ikke, der foredrage først Philosophien, som en egen og for sig selv adskilt guddommelig Aabenbaring, naar de kun gisre det for at lægge den til Grund til deres Underviisning i den af Gud selv siden tilføyede skriftlige Aabenbaring; naar de kun gisre det i den Overeenstemmelse med denne, som Gud selv har stiftet imellem begge, ja for at vise denne samme Overeenstemmelse imellem den, saa man deraf lærer at indsee, at vi skulle være sande Christne kun for desto lættere og vissere at blive gode og dydige og lykkalige Mennesker, det Maal, Philosophien alene efter Guds Hensigt skulde have ført os til, men for vor Skrøbelighed Skyld ikke kunde. Man vil tilstaae, der ere Mennesker nok i Verden, som behøve kun den foreenede Underviisning i Philosophie og christelig Theologie, saadan som vor hellige Skrift alene giver den, og i Sandhed den er fortræffelig. Men derfor er hiin adskilte og udførligere Underviisning i Philosophien først og for sig selv alene hverken overflødig eller unyttig for Verden, naar den kun skeer i forbemældte Overeenstemmelse; end mere, man tør sige, den er nødvendig og gavnlig for Christendommen selv til Fordeel, da man i det mindste dermed overseer den hele guddommelige Oeconomie med Menneskene i dens naturlige Sammenhæng, Orden og Forbindelse.

se. Da lærer Menneſket ret at kiende ſig ſelv ſom Menneſke, ſom blot naturligt og fornuftigt Menneſke, og ſaavel de Kræfter og Evner Gud allerede i Naturen har meddeelt det til ſin Lykſalighedſ Befordring, ſom og deres ved Naturens Fordervelſe tilkomne Uformuenhed og Trang til et ſtærkere Kraft og et høyere Lykſalighedſ Middel, der ikke ſkal undertrykke de naturlige Kræfter, men ſtyrke dem, ei ophæve det naturlige Menneſke, men forbedre det. Hvor fornsdent, hvor vigtigt maae det ikke da være for Menneſket, at det først lærer kiende ſig ſelv, og ſine naturlige Kræfter, og hvad det ſom fornuftigt Menneſke virkelig er, kan og bør være, for at vide, hvad det bør være ſom Chriſten, nemlig det ſamme fornuftige viiſe, gode, lykſalige Menneſke, kun i høyere Grad og ved høyere Kraft.

Men viſt er dog dette, at Philoſophien taber i ſin Værd, om ikke ganſke taber den, derſom det er Sandt, hvad nogle paaſtaae, at nemlig alle de fortræffelige Lære- og Leveregler, ſom man finder hos de ældre Philoſopher og Moraliſter, alene have deres ældſte og førſte Oprindelſe fra en ældgammel og umiddelbar guddommelig Aabenbaring, men og i ſær fra den ſeenere ſkriftlige Aabenbarings Oplysning; ſaa den menneſkelige Fornuft af ſig ſelv intet ſaa fortræffeligt kunde eller ſkulde have tænkt, naar den ikke havde været veyledet af en umiddelbar mundtlig eller ſkriftlig guddommelig Aabenbaring. Ganſke viſt maae denne Paaſtand have ſin velmeente Henſigt. Man troer uden Tvil, at jo mere man forringer Fornuftens og Philoſophiens Værd, deſto mere ophøyer man den umiddelbare guddommelige Aabenbarings Værd, og giør Gud en behagelig Tieneſte dermed. Saa ligefrem at modſige ſaa vigtig en Paaſtand, der ſynes at meene Gud og hans ſkriftlige Aabenbaring det ſaa meget vel, kunde ſynes formaſteligt, og til at igiendrive den ligefrem, om den var falſk, maatte maaſkee behøves en meget vidtløftig, om

uendelig hiſtoriſk Underſøgning. Det maae derfor her
ere nok ſagt, at den ſynes mig ikke at ſtemme overeens med
n hele guddommelige Oeconomie i den menneſkelige Lyksa-
gheds Befordring. Og hvorledes ſeer da den ud? Man
tænke dog, paa hvad Grund Gud foreholder alle den chri-
elige Troe og dens til Salighed fornødne Retfærdiggiø-
lſe ved en Meglers Forſoning! Skeer det ikke med den Be-
reydelſe og Jrretteſættelſe til Menneſkene, at de har ikke op-
ldt Naturens og Fornuftens Love, og mangle derfor de-
es egen naturlige fuldkomne Dyd og Retfærdighed? Men
eer det nogenſteds med den Bebreydelſe, at de har ikke fulgt
i dem fra Begyndelſen af meddeelt umiddelbar guddomme-
g Aabenbarings Lys? Kunde nu Mangel af Lydighed mod
Naturens og Fornuftens Love, Mangel af egen Dyd og
Retfærdighed bebreydes Menneſkene, naar de ikke blot ved
Naturens og Fornuftens Drift og Indſigt kunde have kiendt
aadanne Love, og ved deres Befølgelſe forhvervet ſig en
gen blot fornuftig Dyd og Retfærdighed? Man betænke
Menneſkets fornuftige Natur, betragtet ſom en Skab-
ing fra Almagtens viſe Haand. Lader det ſig vel tænke,
t en fornuftig Skabning af ſin Skaber ikke ſkulde være
orſynet og udruſtet med Midler til al den Lykſalighed, den
om en fornuftig Skabning kan modtage? Men den kan
orderve ſig, og gisre diſſe ſine Midler ubrugbare, util-
ræckkelige, og da gielder det, om Guds Viisdom og Maa-
e har noget andet Middel at oprette denne Mangel og Util-
ræckkelighed med. Endelig betænke man, paa hvad Grund
Paulus foreholder Hedningene den chriſtelige Troes Nød-
endighed, ſom han i den ſkriftlige Aabenbaring tilbyder
em? Foreholder han dem vel Forſømmelſen af et ældre
umiddelbar Lys, ſom Gud har meddeelt? Ney! Han ſiger
Rom. I. 18. 32.) at de har ved Fornuften og i Na-
uren tilſtrækkelig kiendt Gud og deres Pligter imod
am, dem ſelv og andre Mennesker. Men endſkiønt
e have kiendt Gud, ſaa have de dog ikke æret og dyr-
ket ham ſom en Gud: endſkiønt de meget vel have vidſt
deres Pligter, ſaa have de dog ikke fulgt dem. Han
illægger dem (Rom II. 7. 8. 9. 14. 15.) en naturlig
Lov, ſkreven i deres Hierter, ved hvis Opfyldelſe, de
kunde og burde have ſøgt den ſande Hæder og Ære og Udø-
delighed. Men han taler ingenſteds om, at de har havt

al

al denne deres Kundſkab fra en nogen overnaturlig og umiddelbar guddommelig Aabenbaring; tvertimod afleder den alene fra deres Natur og Fornuft, og Samvittighed og Skabningens Betragtning, ſom de eeneſte Kilder, han dertil erkiender. Hvad ſkal man da ſige ved alle diſſe Betænkninger? Bør man ikke betænke ſig paa at forringe en Philoſophie, ſom Gud ſelv i Skabningen, i Menneſkets Natur, i ſin hele Oeconomie, og endelig ved ſin ſkriftlige overnaturlige Aabenbaring ſaa meget har ophøyet, at han har givet den nye Bekræftelſe, nye Oplysning, tillige med nye Kraft og Styrke til dens Befølgelſe i Levnet og Vandel, og nyt Middel til at bøde paa dens Mangel med? Er det mueligt engang, ret at ſkionne og ſkatte den overnaturlige ſkriftlige Aabenbarings Værd, naar man forringer Philoſophien, eller foragter den, naar man formørker, fordunkler eller udſlukker det Lys, Gud allerede tilforn i Naturen og Fornuften havde tændt for os? end ſige man maatte bilde ſig ind, at ville med Philoſophiens Forringelſe ret ophøye Skriften. Enhver troe, hvad den efter ſin Indſigt helſt vil og kan! Gud vil viſt forlade uſkyldig og velmeent Vildfarelſe. Men efter min ringe Indſigt i den hele guddommelige Oeconomie tør jeg ikke troe andet, end at jo Gud i Skriften har optaget den Philoſophie, der allerede var til i Verden, og havde ſin Oprindelſe fra Menneſkets Natur og Fornuft. Hvis ikke dette ſaa var, da maatte Skriften ſelv lyve, ſom ſiger det. Skal da Skriften beholde ſin Værd, ſom en ſand guddommelig Aabenbaring, ſaa maae man vel lade Fornuften beholde ſin, den, ſom Gud i Skriften ſelv har værdiget den, at den nemlig har kundet lære og virkelig har lært os, hvad vi burde vide og giøre, men at vi har ikke giort, hvad vi vidſte og havde burdet, men nu, da vi have fordervet os, ikke kunne giøre. Kort, jeg ſeer ingen Tab, men tvertimod Fordeel for Chriſtendommen ved Fornuftens og Philoſophiens Høyagtelſe og Dyrkelſe. Den ſande Philoſophie er en Menneſket lykſaliggiørende Dyds og Viisdoms Lære. Den ſande chriſtelige Theologie er denne ſelv ſamme Menneſket lykſaliggiørende og end mere ſaliggiørende Dyds og Viisdoms Lære ved et, ikke Philoſophiens, men den menneſkelige Skrøbelighedes Mangler erſtattende høyere Saligheds Middel.

No. I.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 2den Januar. 1777.

Kiøbenhavn. Scriptores Rerum Danicarum Medii Ævi, partim hactenus inediti, partim emendatius liti, qvos collegit & adornavit *Jacobus Langebek*, Sacr. egiæ Maj. a Conſiliis Status & Tabular's Sanctioris præ-ctus. Poſt Mortem autem Viri beati publici Juris fe-t & præfationem adjecit *Petrus Fridericus Suhm*. Tom. V, 1776. Med Godiches Skrifter. Hr. Udgiveren har in Fortale til denne Tome af det Langebeckſke Værk giort ede for, først hvad der ved Udgaven af denne Tome er ud-ttet, dernæſt hvad Haab man kan giøre ſig om Arbeydets ortſættelſe. For det tredie har han igiendrevet de Bebrey-lſer, man har giort Værket, og endelig tilſidſt leveret en kort vnets-Beſkrivelſe over Sal. Hr. Etats-Raad Langebek. r. Udgiveren har fulgt den Sal. Langebecks Papirer i den rden, han havde efterladt dem, hvilken var af den Beſkaf-nhed, at han alene har behøvet at lægge tre eller fire ſmaa oter til, ſom han ſelv ſiger, af ingen Betydenhed. Men oterne og Indledningerne til de 5 ſidſte Artikler i denne ome CXXII.-CXXVII. høre Udgiveren ſelv alene til, hvad orfatningen angaaer; thi for Reſten tilſtaaer han, at de e for den ſtørſte Deel tagne af hans Sal. Vens Papirer. eriblandt er en Svenſk Krønike af en ubenævnt Forfatter, d hvilken han har beholdt alle Ol. Celſii Noter, ſaaſom paa een eller anden Maade kunde tiene til nogen Oplys-

ning i vor Hiſtorie. Han føyer endnu dette til: nonnull ſane redolent animum a nobis alienum, & non valc amicum, nil tamen mutavi, partim ob eruditionem qvam monſtrant, partim, qvia volupe eſt videre, qvc modis una res tractari poſſit, partim etiam ob æqvitate & rectum judicium, qvod in qvam plurimis elucet. de fire genealogiſke Tabeller over Erkebiſp Abſalons Famil har han kun tillagt nogle faa Perſoner og Citationer. Vær ket kommer endnu til at beſtaae af 4 til 5 Tomer i det mini ſte, foruden dem, ſom allerede have ſeet Lyſet. Hans Kon gelige Majeſtæt har allernaadigſt behaget at ſkiænke Omkoſ ningerne til Værkets Fortſættelſe, og betroet ſamme til Hr Prof. og Juſtice-Raad Schiønning. Den førſte af de Jni vendinger, man har giort imod Værket, angaaer Trykni gen, og er af ingen Betydenhed. Den anden og tredie Jni vending angaaer de faa Anecdota og en Deel ubetydelige Sty ker, ſom Værket ſkal indbefatte. Hr. Udgiveren har grundi beſvaret dem begge, Han har viiſt, at den Sal. Forfatter Anecdota ere ſaa mange i Tallet, at de kan udgiøre den halv Deel af Værket. I øvrigt ville vi anføre Hr. Udgiveren grundige Forſvar for ham i Henſeende til begge Indvendinger Multa etiam longe accuratiora & pleniora noſter Lange beckius edidit, qvam antea edita fuere, præcipue illa qvæ obſtetricias manus Dni Ludewigii & Weſtphalii ſer ferunt, ut taceam multas & egregias notas, præſertir ad Otherum, Rimbertum, Abbonem, Encomiaſten Em mæ, Ælnothum &c. qvibus tanta lux affulſit dictis alii qve Scriptoribus, ut ſine vanitate nos Dani gloriari po ſimus, noſtram ſcriptorum collectionem, ſi tempore ult mam, induſtria tamen editoris in locis omnibus emer dandis criticisqve, qvas ſubjecit, notis, primam eſſ Nam integritate Textus ſolum modo Bouqveti collecti Scriptorum Gallicorum, Muratorii Italicorum, & Leib nitzii Brunsvicenſium huic noſtræ pares ſunt, notis auter nulla. Qvod ſi igitur nos vincant, antiqvitate, multi tudine, gravitate & ubertate Scriptorum aliæ Europ regiones qvam plurimæ, eas omnes ſuperamus tamen in duſtria, labore & critico judicio, acumineqve Editori noſtrorum Scriptorum. Ad tertiam objectionem qvo attinet, multos heic editos ſcriptores non magni momer

ti eſſe, fateor ſane hoc, ſed juſto rerum & antiqvitatis æſtimatori non nihil tamen habebunt pretium, etiam Sanctorum Legendæ, nam, ut taceam, haud pauca, ab aliis omiſſa, qvæ proferunt, momenta, ſeriemqve traditionum, qvam continent, inſerviunt etiam amatori hiſtoriæ eccleſiaſticæ, monſtrantes ut pote, qvali honoris genere majores noſtri ſanctos ſuos coluerunt, & qvam opinionem de iis foverunt. Amatori & ſcrutatori Medii Ævi, nihil parvum eſt, omnia legit, verſat, trutinat, & in tanta monumentorum jactura fruſtulum vel minimum auro carius eſt. For Reſten har den Sal. Langebeck ſelv i ſine Noter og Fortaler overalt tilſtrækkelig viiſt Nytten og Brugen af ethvert Stykke. Det egentlige Indhold af nærværende Tome begynder med No. 98. og gaaer til 127. Man vil efter Sædvane anføre hvert Stykke i ſær med noget af den foregaaende Efterretning derom. — XCVIII.) Hiſtoria Sanctorum in Selia inſula Norvegia. Man lærer af dette Stykke at kiende en Feſt, ſom aarligen er bleven helligholdt i Norge under Navn af Seliumannameſſa, til Hoglede Helgenes Dyrkelſe paa den Ø Sælø, ſom ellers ikke ware indfødte Norſke, men flygtede fra Irland under den H. Gunnilda's, en Irlandſk Princeſſes Anførſel, hvor de ere døde ſom Martyrer i det 10de Aarhundrede under en Grev Hagens grumme Regiering. — XCIX.) Annales Danici ab Anno 1101. usqve ad 1313. Denne Krønike feyler vel ikke i Aarſtallene, men har en Deel Efterretninger, ſom man ikke finder allevegne. Den har nogle Ting tilfælles med Kong Erik Krønike, og ſynes ældre end denne, men Autor er ubekiendt. — C.) Liber Daticus Lundenſis ex codice Havenſi. Denne Liber Daticus ſtaaer i nær Forvandtſkab med den, ſom er indrykket i næſt forrige Tome ex codice Lundenſi, dog har den Sal. Hr. Udgiver ikke vildet anſee den ſom en Fortſættelſe af ſamme, men ſnarere, ſom en Liber ſubſidiarius dertil, for at optegne derudi hvad der i hiin ikke kunde rummes. — CI.) Anonymus de paſſione S. Caroli Dani, Comitis Flandriæ. Denne Grøve var en Danſk Prinds og Søn af Kong Knud den Hellige, ſom blev dræbt i Odenſe. Efter Faderens Død flygtede han med Enkedronningen ſin Moder til Flandern, ſaaſom hun var en Dotter af Søſter af tvende Flandriſke Grøver. Her fortælles i For-

beretningen hans øvrige Levnets Omſtænde, indtil han blev ſelv Grøve i Flandern, og endelig efter en god, mild og gu delig Regiering, fik ſamme Skiæbne, ſom hans Fader, a han nemlig blev dræbt i en Kirke ved et af nogle Rebellere an ſtilt lumſk Forræderie, da hans Venner forgiæves havde raa det ham fra at gaae i Kirken og erindret ham om et fore ſtaaende Forræderie, hvilke han affærdigede med det Heltemo dige Svar: Det er vanſkeligt, allevegne at tage ſig Agt: vi ville handle ſikkert under Guds Beſkiærmel ſe: ſkulle vi døe for Retfærdighed og Sandhed, hvad er da berømmeligere end ſaadan en Død? Tvende Skri bentere af een Alder have ſkrevet om denne Prints og Grøv Carls Levnet og Lidelſe, hvilke man alle vil indføre i dett Værk. Nærværende er af en ubenævnt Forfatter. Her e tilføyet en genealogiſk Tabelle, ſom viſer Prinſens Herkoms paa Fæderne og Møderne Side og hans Forvandtſkab med ſi Tids Konger og Førſter. Beſkrivelſen er kun kort og beſtaae af 10 Kapitler, ſom alene her indtager trende Foli — CII.) Vita S. Caroli Comitis & Martyris, Auctor Gualtero Tarvanenſi Canonico. Denne Gvalter har le vet paa ſamme Tid, ſom forbemældte Prints og Grøve Carl hvis Levnets-Hiſtorie han fortæller. Denne gaaer fra S. 77 110 og er afdeelt i 53 Kapitler. — CIII.) Hiſtoria Vit & Paſſionis S. Caroli Com. Flandriæ, Auctore Galbert Notario. Om denne Skribent har den Sal. Hr. Udaive fældet den fordeelagtige Critik: Damus jam tertium Vit & Paſſionis Sti Caroli Scriptorem *Galbertum* nempe not rium Bruggenſem, qvem qvanto ceteros accuratione & rerum Ubertate præſtat, tanto majori cum voluptate uni cuiqve legendum commendare audeo. Den gaaer fr S. 111-192 i 22 vidtløftigere Kapitler. — CIV.) Ma tiſſa ex variis Auctoribus ad Acta S. Caroli Dani Fla driæ Comitis. Denne Artikel indbefatter en Deel Excer ta af andre Skribentere, ſom foreſtille adſkillige vigtige On ſtændigheder i Grøve Carls Levnet, ſom de foranførte Skr bentere har forbigaaet. — CV.) Ottonis Epiſcopi Bambe genſis Legatio ex Pomerania in Daniam. An. 1128. D er denne Biſp Otto, der har omvendt Pommeranerne den chriſtelige Religion, og for at faae Tilladelſe til at gi det ſamme med Indbyggerne paa den Ø Rügen, aſſend

det

dette forbemældte Gesandtskab til Erkebisp Ascer i Lund.—— CVI.) Anonymi Chronicon Danicum ab Anno 1130. usqve ad 1300, Ludevig dømmer om den ubekiendte Forfatter af denne Krønike: Magni faciendum esse ob temporum rationes, qvæ accurate distingvit, cetera sunt vulgaria dictaqve pluribus aliis. Hvorimod den Sal. Langebeck: At, pace viri summi, multa interfunt haud vulgaria & qvæ aliorum dicta certe aut supplent aut confirmant. Den ubekiendte Forfatter meenes at have levet i Erik Mendveds Tid. —— CVII.) Historia Sancti Canuti Ducis & Martyris, Auctore Anonymo. Den Slesvigske Hertug Knuds og Obotritiske Konges Skiæbne er i vor Danske Historie en nokſom bekiendt Tildragelse. Derom handler nærværende liden Historie, som sluttes at være skreven henved 1520., saasom den ubenævnte Forfatter anfører, foruden ældre Skribentere, ogsaa den lanat yngre Albert Crantz. —— CVIII.) Vita Sancti Canuti Ducis, Auctore Roberto Episcopo Elgensi. Den Sal. Udgiver har med al sin Flid ikke kundet bekomme nogen videre Efterretning om denne Bisp Robert og hans Levnets-Beskrivelse over Hertug Knud, uden at der har været en Bisp til i Skotland af dette Navn, og at han har skrevet en saadan Levnets-Beskrivelse om Hertug Knud, men om den nogensinde er bleven trykt, har han ikke kundet faae at vide. Hvad han altsaa har leveret deraf, er blot en Recension af alle dens Artikler, som han har fundet iblandt Hamsforts Papirer skreven med hans egen Haand. —— CIX) Legendæ aliqvot de Sancto Canuto Den Nytte disse Legender kan skaffe, er, efter Udgiverens Forestilling hverken liden eller ingen. Ex ejus modi Legendis, siger han, licet interdum fabulosa qvædam admixta sint, non solum varias ac veras historicas circumstantias discimus, verum etiam qvo cultu qvibusqve ritibus officia sacra in Festis Sanctorum nostrorum olim celebrata sunt. —— CX.) Tabula Ringstadiensis de Regibus & Principibus Ringstadii sepultis ab Ann. 1130. ad Ann. 1341. Denne Tavle findes herved tillige affskrifven paa et stort Kobberblad. Den har en heel Hob Feyl i Aars-Tallene og Dods-Dagene, som endten Affskrivernes Skiødesløshed eller Benedictiner-Munkenes Uvidenhed maa have Skyld udi, hvilke har haft den i deres Forvaring i deres

Kloſter-Kirke i Ringſted. —— CXI.) Annales Danici ab A no 1131. ad Ann. 1325. er en Udſkrift af en af Stephan Aſſkrifter, ſom forvares i Bibliotheket til Upſal, og i ſe nyttig til Chronologiens Foreening ved Sammenligning m andre Kroniker. Autor er ubekiendt. —— CXII.) Calend rium Monaſterii b. Petri Neſtvedienſis. Dette Calend rium har tilforn været i de Ulfelders Beſiddelſe, og er den kommen til den Rantzoviſke Familie og endelig af Gr ve Chriſtian Rantzow bleven foræret til det Kiøbenhavnſ Univerſitets Bibliothek. Præter uſum, qvem præmiſſi il breves ſed egregii Annales Neſtvedienſes, imo Argume ta totius Codicis, in hiſtoria noſtra generaliter præſtan ſpeciale meritum totus liber habet ad illuſtrandam vet ſtæ nobilitatis Danicæ hiſtoriam & ad deſcriptionem M naſterii b. Petri, ordinis Benedictini, qvod olim Neſtv diæ floruit, ſupplendam. Celebre ac poſſeſſionibus d ves fuit illud Monaſterium, ſuperſtes usqve ad Annu 1261. qvo tertia nocte paſchatis omnia ejus ædificia, pra ter templum S. Petri, igne funditus deleta ſunt. Po tale infortunium non qvidem in ipſa urbe, ſed extra ear in proxima ſilva, ſplendidius, qvam ante, reſuſcitatu eſt, b. Petri Monaſterium, dictum poſthac ex novo ſit ſuo Skov-Kloſter. Poſt reformatam ſalutis doctrinam Monaſterium illud in Scholam illuſtrem, qvæ adhuc flo ret, mutatum eſt, novum a novo fundatore *Herlov Trolle* nomen *Herlovsholm* mutuatam. —— CXIII.) Obi tuarium Monaſterii beati Petri Neſtvedienſis. Nærva rende Dødsliſte ſtaaer i nær Forvandtſkab med næſt forrig Calendarium, og indbefatter Navnene paa Velgiørerne o Stifterne af St. Peders Kloſter i Neſtved. Calendarium indbefatter nogle Velgiøreres Navne, ſom Obituarium ikk har, og vicerſimod. Ex talibus libris, ſiger Udgiveren, non alii ſint uſui, haud paucos priorum ſeculorum pro ceres, milites, armigeros, nobilesqve Danos, ac alia omnium ſtatuum præſtantes perſonas noſcere diſcimus Præterea videmus, qvot ex nobilibus noſtris familiis ve tuſtiori ævo cognominibus uſi ſint, & deniqve in qvan tum indulgentiarum mercimoniam egerit antiqva ſuper ſtitio. Ex hiſce qvoqve hiſtoria Monaſterii b. Petri a Civitatis Neſtvedienſis acceſſiones pauculas adqvirit. ——

CXIV.)

(XIV.) Liber Donationum Monaſterii b. Petri Neſtv. & kov-Kloſter. Ogſaa dette er et vigtigt Stykke, nær bægtet med de tvende forrige. Det indbefatter Summarier ſ Gave-Breve og Privilegier, hvor med Konger, Biſper, delige Velgiørere har beriget forbemældte Kloſter. Om Bøens Nytte, ſom er anſeelig, vil man lade Udgiveren ſelv ta:: illuſtrandis proxime antecedentibus duobus libellis, voad perſonas illuſtres, qvarum longe plures profert, dem maxime inſervit. Præter hiſtoricum & genealogium inſignem qvoqve geographicum præbet uſum, præipue ſi Siælandiam, Falſtriam, & plures inſulas ſpeætes, in qvibus poſſeſſiones Monaſterii ſitæ fuerunt. Sed ieqve juris peritis noſtris, qva certos actus forenſes, liber inutilis eſſe poteſt. Qvinimo ab eodem res noſtra nonetaria, negotia & jura eccleſiaſtica, œconomia ruralis & civica priorum temporum, ſervitiorum ac expenſarum publicarum ratio, haud modicam mutuantur ucem. Sic qvoqve ex eo variarum civitatum topogra-hia, ſpeciatim *Neſtvediæ*, aliqvid ſibi parat auxilii. Documentorum, qvæ latine concepta Auctor invenit, rgumenta latine reddidit, qvæ vero Danice conſcripta fuere, eorum ſummas Danicas eſſe voluit. In his, qvi lingvæ noſtræ ſtudent, haud pauca rara vocabula, multasqve parum obvias locutiones reperient. — CXV.) Hiſtoria Fundationis Monaſterii Lyſenſis in Norvegia. Dette Lyſe-Kloſter er ſtiftet Aar 1146. af Biſp Sivard i Bergen og helliget Jomfrue Maria. Det laae i Bergens Stift i Sundhords Lehn og Prøvſtie. Af den gamle Bygning ere Rudera endnu at ſee. Efter Reformationen er Kloſteret Lyſa bleven forundt Kongelige Amtmænd, og er endelig ſiden kommen i privat Beſiddelſe. Nærværende Stykke ſynes ey at være andet, end en Prologus til en Liber daticus Cœnobii Lyſenſis, ſom maa være forkommen, om den nogenſinde har været til. Det er trykt efter en Afſkrift af Sal. Gram, ſom han til Lykke havde ladet tage af Collectan. Bartholinianorum Tom. I. der blev fortæret i den ulykkelige Ildebrand 1728. — CXVI.) Anonymi Commentariolus de Cœnobiis Norvegiæ. Atter efter en Afſkrift beſørget ved Gram af forbemældte Bartholinianiſke Samling. Stykket er ſaa meget mere vigtigt end det forrige, ſom dette handler

om de gamle Kloſtere overalt i Norge, ſkiønt det ikke er fuldkomment. Manglerne har den Sal. Udgiver opfyldt, deels i ſin Forberetning og deels i Noterne. Hvem Autor har været, og hvor han har levet, vides ikke, men ældre end det 16de Aarhundrede kan han ikke have været. —— CXVII.) Iter Hieroſolymitanum Svenonis Epiſcopi Viburgenſis & fratris ejus Eſkilli 1150. Diſſe tvende Danſke Herrer har begge beklædt høyanſeelige Poſter, Eſkild i Staten, ligeſom Svend i Kirken, og har foretaget ſig den her omhandlede Pilegrims-Reyſe i Midten af det 12te Aarhundrede. —— CXVIII.) Vita & Miracula S. Ketilli, ab Anonymo coævo deſcripta. Denne Viborgiſke Skyts-Helgen er bekiendt under Navn af Sanct Kield, og har tillige faaet Navn af Exuperius, ſom man ſeer af nærværende hans Levnets og Bedrifters Hiſtorie, hvilken Biſp Nicolaus til Wiborg formodes at have forfattet. Man har haft nogle falſke Meeninger om ſamme Helgen, hvilke igiendrives ved denne Levnets-Beſkrivelſe, ſaaſom, at han ſkulde have været Biſp i Wiborg, født i Randers, og være bleven martyriſeret, da man dog her ſeer, at han alene har været Provſt, er ikke født i Randers, men paa en Gaard paa Landet ikke langt derfra, og er heller ikke bleven martyriſeret, men kanoniſeret efter ſin naturlige Død. Udgiveren har tilføyet ſom Anhang de hidhørende Legender og Ceremonier ved hans Dyrkelſe og den Pavelige Bulle om hans Canoniſation. —— CXIX.) Vita S. Vicelini Præpoſiti Novi monaſterii, poſt Epiſcopi Aldenburgenſis. Ingen har troeligere og nøyagtigere beſkrevet Sct. Vicelins Levnet og Bedrifter end den berømte Helmoldus i ſin Slaviſke Krønike. Dog er der nogle ſmaa Skrifter af Middelalderen, ſom har af andre Kilder en Deel Particulariteter, der kan tiene til at oplyſe denne Helgens Levnets Hiſtorie, hvilke her leveres under følgende Opſkrifter: 1) Inſcriptio tabellæ parieti Bordesholmenſis templi olim affixæ, hvilken indbefatter et kort Begreb af hans Levnets Omſtænde, tilligemed hans Gravſkrift. 2) Verſus antiqvi de vita b. Vicelini Epiſcopi. 3) Narratio de translatione corporis b. Vicelini a novo Monaſterio in Bordesholm An. 1332. —— CXX.) Narratio de Fundatione Monaſterii Vitæ Scholæ in Jutia. Den Sal. Udgiver har allerede tilforn givet en kort Beſkrivelſe af dette Kloſters Hiſtorie i Danſke

Ma-

Magazins I. Deel S. 133. 177. 199. o. f. tilligemed en kort Recenſion af nærværende Skrift, ſom han her har leveret heelt under ſin ſande Titel. Dette Kloſter er ſtiftet af Kong Waldemar I. i Jylland i Wiborg Stift, i Slet-Herred. Skriftet fortæller Oprindelſen og Anledningen til dets Stiftelſe.

(Beſlutningen følger.)

Berlin. Abhandlung von der Pædagogie und Schuldiſciplin für chriſtlichgeſinnte und ſorgfältige Lehrer in niedrigen Stadt- und Landſchulen 1775, 10½ A. 8v. Et ſærdeles vigtigt Stykke, ſom man har at ſee paa ved en god Skoles Indretning, er uden Tvil Jagttagelſen af den fornødne Tugt og Orden. Ligeſom paa den eene Side den alt for ſtore Overbærelſe og Lemfældighed forderver Ungdommen og giver Anledning til mange Udyder, ſaa er paa den anden Side den overdrevne Strænghed og deres haarde Medhandling, ſom man vil underviſe, det nærmeſte Middel til at giøre dem al Læring kiedſommelig, og at vænne dem til en nederdrægtig og ſlaviſk Tænkemaade. Mange Skolemænd giøre ſig ſelv og deres Lærlinger Livet ſuurt, ſaaſom de med Magt ville udtvinge Alt, og vide ikke, hvorledes de ret ſkal vedligeholde deres Anſeelſe, og fornuftig regiere dem, ſom ere anbetroede til deres Underviisning, da derimod Andre, ſom forſtaae den Kunſt, ved Kiærlighed og Alvorlighed at lænke unge Gemytter, ſelv meget lætte ſig deres Arbeyde, ſaa at de uden ſynderlig Misfornøyelſe kan afvarte deres Læſetimer, og være meget nyttige for en Skole. Der over lader ſig give allehaande gode Forſkrifter, hvilke de har at bemærke, der opofre ſig til Skole-Embedet, naar de ville undgaae Dadlen og vente de forønſkte Frugter af deres Bemøyelſer. Forfatteren af oven anførte Skrift har ladet ſig være angelegen, meget omſtændelig at afhandle det vigtigſte, ſom hidhenhører. Han har, ſom han paa et Sted forſikrer, næſten en 40 Aars Erfaring i Skoleſager, og viſer overalt, at han vel har overtænkt de Forſlage, ſom han giør. Han har ved ſine givne Regler blot indſkrænket ſig til de nedre Stads- og Land-Skoler, og ſynes ey at være meget tilfreds med Ridder-Akademierne, de Akademiſke Gymnaſier og deſlige Collegier, hvor de adelige Øvelſer ere i Driſt, fordi der gemeenlig, ſom han meener, lades de

Studerende i ſaadanne Anſtalter alt formegen Frihed. Denne Afhandling om Pædagogien og Skole-Disciplinen indbefatter i ſig 6 Afſnitter. I det første forklares det Ord Disciplin. Det latinſke Ord Disciplina betyder, ſom det her hedder, deels den Lære eller Sag, hvilken Discipuli, det være store eller ſmaa Lærlinger, har at lære og gjøre ſig bekiendt, deels den Methode og Læremaade, hvorefter ſaadanne Lærlinger har at lære en Sag, deels den nøye og alvorlige Jagttagelſe og Anviisning af og til de Regler og Love, hvorefter Alt i god Orden og med Flid og Alvorlighed bør gjøres og lades. I denne Forſtand ſkal det Ord Disciplina tages her i denne Afhandling. Fremdeles bliver viist, hvad der er Hyemærket af den hele Pædagogie. Ungdommen ſkal derved bringes deels til en Dygtighed, Færdighed og Vittighed til at vise ſig ſom elſkte, oprigtige, brugbare og nyttige Medborgere, til Guds Ære og Velbehag, ligeſom og til Tieneſte og Bedſte i de menneſkelige Sælſkaber, deels ſættes i Stand til at komme til Beſiddelſe og Nydelſe af en ſand Lykſalighed her i Tiden og til en fuldkommen Salighed i hiin Evighed. Endelig foreſtilles de fornemmeſte Maximer ved denne Pædagogie efter Guds Exempel; ved hvilken Leylighed oplyſes iblandt andet Betydningen af de græſke Ord, ſom i det N. Te har Henſigt paa Tugten, ſaaſom ελεγχος, νουθεσια, παιδεια, παιδαγωγια, μαστιγων. Det andet Afſnit handler om Nødvendigheden og Nytten af Skolediſciplinen. I det tredie Afſnit viſes, hvad Læreren derved har at tage i Agt i Henſeende til Gud, til ſig ſelv, og ſine Diſcipler. I det fierde Afſnit forekomme de Ting og Forſeelſer, ſom endten ſlet ikke eller lemfældig bør ſtraffes, eller og ſkarpere. Det er en meget god Erindring, at man ikke maae ſtraffe Børn formedelſt Tungnemhed, formedelſt viſſe Temperamentsfeyl, ey heller for ſaadanne Feyl og Forſeelſer, ſom komme af Legemets Bræk og Sygdomme, men at man i Henſeende til ſamme maae have megen Taalmodighed med dem, og ſøge ved lemfældige Midler at rette dem. Hvad de Forſeelſer, Laſter og Skielmſtykker angaaer, ſom Diſcipler udøve uden for Skolen, ſaa gives derover nogle gode Erindringer, hvor vidt en Skolelærer maae bekymre ſig derom og maae ſtraffe dem. I det femte Afſnit anføres adſkil-

fillige Straffemidler, og i det ſiette bliver viiſt, hvad der er at iagttage ved Beſtraffelſen ſaavel i Almindelighed, ſom i Beſynderlighed af en Lærer.

Göttingen. Summariſche Geſchichte von Nord-Afrika, namentlich von Marocko, Algier, Tunis og Tripolis zum Gebrauch ſeiner Vorleſungen entworfen von Auguſt Ludwig Schlözer 1775. 7 A. 8v. Hvem der har ſeet ſig noget ſom i Hiſtorien om diſſe Egne, den veed vel, hvad det er for et beſværligt Arbeyde, efter en lang Læsning og megen Forvirring blot at giøre ſig derom et ſammenhængende Begreb. I Almindelighed forekommer Hiſtorien om Nord-Afrika meeſt ſom et Anhang til Hiſtorien om ſammes Beſeyrere. Man ſkylder altſaa Forfatteren ikke liden Tak, at han har foredraget denne forvirrede Hob af Begivenheder i en ligeſaa fortræffelig Orden, ſom med en lige roesværdig Præciſion, Valg og Angenemhed. Det giør ikke Lidet til at forhøye Værdien af Forfatterens Arbeyde, at denne Deel af Hiſtorien har endnu ingen Syſtemer, ikke Doſiner af Compendier, ingen kritiſke Anmærkninger og Underſøgninger at oppviſe. Han har inddeelt den i 6 Epocher. I. For Chriſtus til Chriſti Fødſel. II. Under Romerne til 639. III. Under Araberne fra 639, og i Beſynderlighed under Spanien, under de Ommajader, Magrab, under de Edriſier, Afrika, under de Aglabier, Sicilien, under de ſamme og Egypten, under Tuluner og Iſchidier. IV. Under de Fatimiter fra 908. Zeirider i Afrika og Magrab, Hamadier ved Algier, Morabither i Magrab og Spanien, Revolutioner af Nordafrika i Almindelighed. V. Under de Muahedier fra 1120. Abuhaſer i Afrika, Mercuider i Magrab, Zianier i Telmeſan, Revolutioner af Nordafrika og Spanien, Tilſtand af Nordafrika. VI. Under de Osmaner og Zeriſer fra 1517. Algier, Tunis, Tripolis, Marocko. Man ſkal ved Hiælp af dette Skrift læt kunne overſee den hele Rakke af Hiſtorien om diſſe Lande. Man ønſker, at Forfatteren ſnart vil holde ſit Løfte, og levere de andre fire Deele om de canariſke Øer, om Æthiopien, om de øvrige Stater i Afrika, og om Arabernes og Europæernes Colonier paa de Afrikaniſke Kyſter. I Fortalen ſynes den Strid grundig afgiort, ſom hidindtil har været imellem Voltairiner

ner og Antivoltairianer, angaaende Indstrøelsen af Maximer, Raisonnements, Reflexioner o. s. v. „ Denken, (siger „ Hr. Schl.) darf man in der Geschichte, und dieses Recht „ darf sich ein Historiker durch aus nicht nehmen lassen, so „ heftig auch einige Antivoltairianer in Deutschland, die zwischen falsch denken und nicht denken kein Drittes finden „ können, dagegen sind. Aber man sage nur nicht immer, „ daß man denke, und was man denke, sondern deute höchstens darauf, und erzähle so, daß der Leser selbst denke, „ was wir haben wollen, und dann meine, er habe den Gedanken erst hineingebracht. "

Leipzig. C. F. Gellerts sämtliche Schriften Achter und neunter Theil. 520. S. 8v. indbefatter en Samling af Breve, som alle Elskere af det Gellertske Navn, ville takke Udgiveren for. Deriblandt ere Mange af Gellerts Correspondentere, hvoriblandt de af Grøven af Brühl og af adskillige Fruentimmere ere særdeles behagelige saavel formedelst deres Indhold, som deres Skrivemaade. Endogsaa som Bilager og Anecdoter til Digterens Levnet ere mange Breve kostbare. I Almindelighed er de Gellertske Breves Værd saaledes afgiort, at man derom ikke behøver videre ut sige noget. — Den 10de Deel 420 S. indbefatter Gellerts Levnet af Cramer, en fortræffelig Biographie, Digterens Sammenligning med Epicharmus. Hans Forældre og Sødskende. Han blev først underviist i sin liden Fødebye. Hvorledes Grundtrækkene til hans Characteer der bildede sig, bliver meget skarpsindig viist. I sit 11te Aar afskrev han for at bestride smaa Udgifter, Documenter og Juridiske Acter. Den Drift til at blive Digter yttrede sig allerede i det 13de Aar. Et besynderligt Indfald i et Digt paa en Fødsels-Dag, som var hans første Forsøg. Hans Skuderinger paa Fyrste-Skoler til Meissen. Næst de græske og Romerske Digtere, som man til den Tid slet nok forklarede, fandt han tillige Smag i Günther, Neukirchen, og Hanken. Paa denne Skole lærte han at kiende Gärtner og Rabner. Hans Universitets Studier, til Leipzig. Prøver af nogle hans som Candidat holdte Prædikener. Han gaaer som Hofmester igien til Leipzig. Interessant Efterretning om hans egen Lecture. Hans Arbeyder i Forlystelserne.

ſerne. Bekiendtſkab med Joh. Elias Schlegel. Characteriſtiken af de berømte Perſoner af denne Slægt, tegnet af Gellert ſelv. Begyndelſen til hans academiſke Forelæsninger. Hans Skrifters Hiſtorie og Characteer. Dette er en af de ſmukkeſte Deele af denne Levnetsbeſkrivelſe. Gellerts Academiſke Fortieneſter. Hans Død og Charcteer. Æresbevisninger, ſom man har kappet om at beviſe ham. Iblandt Monumenterne burde vel Erneſti Elogium (om hvilket man i Engeland ſelv har dømt, at det er ſkreven af en Meſterhaand), og Gorvens Anmærkninger over Gellerts Characteer, have været anførte. Det ham i Johanniskirken oprettede Monument, ſtukket i Kobber, er ſøyet til dette Bind.

Halle. Der Naturforſcher, viertes Stück 1774 274. S. ſt. 8v. med 4 Kobbere indbefatter følgende Afhandlinger I) Hr. Hofr. Walch 1) Beſchreibung einiger neu entdeckten Conchylien: 2) von der Reproduction der Seeſterne: 3) von der anomaliſch weiſen Farbe der Vögel: 4) Beſchreibung der weiſſen nackten Schnecke mit dem gelben Saum: 5) Beſchreibung einer ſeltnen Phælæne: 6) lithologiſcher Beobachtungen viertes Stück: 7) von Verſteinten Conchylien und Hölzern in einer Matrix: 8) den den Regenſteiniſchen Verſteinerungen: II) Hr. Paſtor Göetze Geſchichte der Minier-Würmer in den Blattern III) Hr. Prof. Gmelin 1) Betrachtung der Pflanzenartigen Fliegen: 2) Fortſetzung der Abhandlung von den Arten des Unkrauts auf den Ackern in Schwaben, drittes Stück: 3) von den Doldentragenden Gewächſen, der unvolſtändigen Gewächſen, und den ſternartigen Pflantzen: 4) Beyträge zu der Würtenbergiſchen Natturgeſchichte der achten thieriſchen Verſteinerungen. IV) Hr. Conrector Meineche 1) entomologiſche Beabachtungen St. 2. 2) Berichtigung einer Nachricht des Hern Klemanns in ſeinen Beyträgen zur Inſectengeſchichte: 3) Beytrag zu den Beobachtungen über die Inſecten-Eyer. V) Hr. Klemanns Anmerkungen über verſchiedene Rauven und Papilionen. VI) Hr. Diac. Schrøters Abhandlung von den übrigen Schnecken der weimariſchen Gegend. VII) Hr. D. Buchholzens Unterſuchung einer Schlacke, die bey Gelegenheit eines Wetterſchlages in einem

einem Henhauten entſtanden. VIII) Verzeichniß der Pflanzen der Inſel Otahite aus der Parkinſoniſchen Beſchreibung gezogen und mit Anmerkungen erlautert von Z. IX) Hr. Marcorelli Beobachtung des Sonderbaren von Roquette nahe bey Caſters aus dem erſten Th. der Melanges d'hiſt. nat. von Hrn Inſpectors Wilkens überſetzt.

Leipzig. Friderich Auguſt Weiz **neue Auszüge aus Diſſertationen für Wundarzte. Erſter Band. 1774. 14 A. 8v.** Man fornyer ſig over, at den velſkrevne og brugbare Samling ikke har ophørt, og nærværende Fortſættelſe er Beviis paa hvad Biefald den har fundet hos Publikum. Hr. W. har vildet give ſin Samling en ſtørre Fuldkommenhed ved ogſaa at bedømme de nye chirurgiſke Skrifter og levere Udtoge deraf. Man finder her i nærværende første Bind. 1) Oehme von den chirurgiſchen Krankheiten neugeborner Kinder: 2) Thiron von Gebrauch des Queckſilbers in veneriſchen Krancheiten: 3) Böhmer von den Schaden der übel geheilten veneriſchen Krankheiten: 4) Manechs von den veneriſchen Krankheiten und ihren Hülfsmitteln: 5) Böhmer von der Weichheit der Knochen aus verdarbenen Eingeweiden: 6) Mummſen von zerriſſenen Herzen: 7) Richter von der Art den Staar aus zuziehen: 8) —— Operationen des Staars durchs Ausziehen: 9) Böhmer von der Entzündung ohne Schmerz: 10) Nicolai von Nutzen der Schropfköpfe: 11) Huth von einer Waſſerſucht im Eyerſtocke bey einer Jungfer: 12) Kaltſchmid von der Wirkungsart der heilenden Mittel: 13) Böhmer von den Urſachen der Bewegung des Bluts in den zurückführenden Adern: 14) Weis ob die rechte Herzkammer nach dem Tode wirklich gröſſer als die linke ſey: 15) Böhmer von einer ungewöhnlichen Anzahl der Nierenblutgefäſſe: 16) Roderer von den Fehlern der Knochen: 17) Dahm von Knochen, die durch den kalten Brand ſelbſt abfallen: 18) Delius von Brennen der Hirnſchale in der Epilepſie: 19) Hundertmark von den Mutterkyſtieren. —— Af chirurgiſke Skrifter findes følgende kritice rede: 1) Sue chirurgiſches Lexicon überſetz von Krünitz: 2) Guerin über die Augenkrankheiten: 3) Oehme von einem aus der Hornröhre geſchnittenen Steine: 4) Plattneri Supplementa chirurgiæ: 5) Duncan von Queckſilber: 5) Schobelt

belt über die Cur der venerischen Krankheiten: 6) Levret Kunst der Geburtshälfe übersettz von Held. 7) Steins Anleitung zur Geburtshülfe: 8) —— Beschreibung eines neuen Geburtstuhles und Bettes: 9) le Dran chirurgische Gutachten: 10) Aerel chirurgische Geschichte: 11) Hombergs chirurgische Geschichte. —— Endelig ere tilføyede nogle Udtog af Philos. Translact. og chirurgische Wenigkeiten.

Carlsruhe. Ueber Moral und Tugend einige Vorlesungen zum Eingang in die Sittenlehre, von Gotlob August Titel, Hochf. Markgr. Badischen wirkl. Kirchenrath und Prof. der Philosophie. 1776. 6. A. 8v. De tre første Forelæsninger indbefatte det Almindelige om Sædelærens Natur, dens Fortræfflighed o. s. v., og om Maaden, paa hvilken den bør foredrages. Her afvises nogle svadsagtige Philosopher, der ikke ville lide det systematiske i Sædelærens Foredrag. De øvrige handle om Menneskevennen, om den Ærebegiærlige, om det forkiælnede unge Menneske, om Selvbevarelses-Loven, om den i Døden uforsagte Vise, om Guds frie Tilbedelse, om unge Menneskers Prøvelse. Man roser overalt disse faa Blade, som skrevne paa en grundig og behagelig Maade og med stor Veltalenhed, og som dem, der kunne tiene til Exempel paa, at det Systematiske og Indtagende meget vel kan forbindes med hinanden.

Breslau. Historische Mineralogie oder Beschreibung der Mineralien und Anzeigung der Oerter, wo sie gefunden werden, für Anfänger. 1775. 216. 8v. Forfatteren synes at boe i Schlesien, og har fornemmelig havt for Øyne den Egn, hvor han boer. Mineraloge af Profession synes han ikke at være, men alene at have øst af Bøger hvilket nogle Artikler synes at bevise, hvor man kunde ønske bedre Efterretninger og meer Præcision i Udtrykket. Forskiællige Nyere Skribentere finder man ikke han har raadført sig med, saasom Spielmann, Vogel, Gerhard, Scopoli, Walch, Bomare, Modell o. a. i sær ved nogle Artikler, hvorover man allerede har bedre Efterretninger, end de hist og her forekomme. Man fradiender dog ikke Skriftet sin Godhed og Nytte, men havde kun ønsket

det

det mere Fuldstændighed og Fuldkommenhed, saasom Begyndere dog ikke ere tiente med en Superficiel-Underviisning, og end mere maa bevogtes for falske Efterretninger.

Halle. D. Joh. Gottlib Krügers Naturlehre vierter Theil, welcher die Chymie enthält 1774. 759. S. Det maae vel herved falde Læseren ind at spørge, om og den for længst afdøde Krüger har efterladt Haandskriftet, saa at dette er et Opus posthumum? I Sidste Sph. bliver i det mindste Krüger selv indført Talende. Men da han ey i Haandskrift kan have efterladt de i Bogen anførte nye Opdagelser, som først ere blevne bekiendte efter hans Død, saa er det meer end rimeligt, at dette Skrift falskeligen er udgiven under den Sal. Mands Navn. Den ubekiendte Forfatters Absigt synes at have været blot at skrive for saadanne Læsere, som ikke ere lærde, hvilket uden Tvil har foranlediget den alt for omstændelige Skrivemaade. Dette Forfatterens Øyemærke er og deraf klart, at her alene foredrages de bekiendte Læresætninger i Chymien, og forekommer ingen af de saa kaldte nye Opdagelser og egne Opfindelser, men blot almindelige Læresætninger og bekiendte Erfaringer, som ere compilerede af Skrifter, hvorved Forfatteren har bestittet sig paa en omstændelig og tydelig Forklaring.

Altenburg. Von dem Sitze und Ursachen der Krankheiten, welche durch die Anatomie sind erforschet worden, fünftes Buch, welches die Zusätze zu allen vorhergehenden enthält, aus dem Lateinischen. 1776. 304. S. st. 8v. Hermed er denne velgeraadne og brugbare Oversættelse af Morgagni besluttet, hvortil og er føyet et meget brugbart Register.

Anmærkning.

Følgende vigtige Feyl ere indløbne i Fortalen til det II. Hæfte af forrige Aargang 1776. — Paa den 10de Side 13de Lin. skal for, af en Ligegyldighed, læses, logisk Ligegyldighed. S. 11 Lin. 2 fra nederst af op ad, skal for, Indledninger, læses, Indbildninger. S. 12 Lin. 11 fra neden op lad, skal for, farlige Ligevægt, læses, naturlige Ligevægt.

No. 2.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 9de Januar. 1777.

Kiøbenhavn. (Beſlutningen af Scriptores Rerum Danicarum Medii Ævi. Tom. IV.) — CXXI. Liber donationum Monaſterii Sorenſis. Hr. Udgiveren har kaldet dette Stykke egregium ex omni parte antiqvitatis Monumentum, og har givet følgende Foreſtilling af ſammes Nytte, tilligemed Efterretning om det adelige Akademie i Sorøe, hvis Hiſtorie deraf bekommer den ſtørſte Oplysning. Sive veterum apud nos familiarum nobilium Genealogiam, ſive Chronologiam & Hiſtoriam Seculorum XII. XIII. XIV., ſive etiam Geographiam præcipue Siælandiæ ſpectes, ubiqve res novas invenies paucisqve notas, qvæ ultoribus antiqvitatum patriæ multipliciter placere & ſatisfacere qveunt. Præ reliqvis autem ex eo illuſtratur hiſtoria celebratiſſimi in Siælandia ſituati *Monaſterii Sorenſis*, cui origines debet florens hodie *eqveſtris Academiæ Sorana*. Monaſterium illud, a gente illuſtri magni Daniæ Archiepiſcopi *Abſalonis* fundatum, ab Anno 1161. Monachus *Bernhardinos* ſive *Ordinis Ciſtercienſis* aluit. Dives erat opum ac poſſeſſionum, & ab *Abbatibus*, magnæ dignitatis Prælatis, regebatur, qvorum nonnulli in hoc opere nominantur. Per qvatuor fere integra Secula viguit Abbatia Sorenſis, donec, poſt repurgatam Evangelii doctrinam, a Rege Friderico II. Anno 1586. in Scholam regiam mutata eſt. Ex Schola ſub Rege Chriſtiano

ſtiano IV. emerſit *Academia eqveſtris Sorana*, qvæ vix ſeptem luſtris duravit, verum, in fatali bello Svecico pene ad incitas redacta, in priorem ſcholæ illuſtris ſtatum relapſa eſt, donec, reſuſcitante gl. mem. Friderico V. Anno 1747. hodierna Academia eqveſtris cum novis augmentis iterum inſtituta eſt. I øvrigt indbefatter Skriftet ſelv en Recenſion af alle de Gobſer, ſom fra første Stiftelſe af indtil Begyndelſen af det 15de Aarhundrede ere komne ti Kloſteret ved Gave, Kiøb eller Skifte. Af dets Indhold er intet ældre end Biſp Abſalon og intet yngre end Erik a Pommern. — CXXII.) Monumenta Sorana varia. Under denne Titel har den Sal. Hr. Udgiver indbefattet alle d andre ſmaa Værker, ſaa vel trykte, ſom utrykte, der endtei tiene til ydermere at oplyſe det foregaaende Stykke, eller o ſelv af ſamme at oplyſes og bekræftes, og betræffe det gaml Sorøe. Diſſe ere her følgende: 1) *Summa fundationis Monaſterii Sorenſis*, qvam mortuis primis fundatoribus, Anno 1161. ordinavit, ac poſtea renovavit *Abſalon*, primo Epiſcopus Roſchildenſis, poſt Lundenſis Archiepiſcopus 2) *Series Abbatum Monaſterii Sorenſis* ab Anno 1161. a medium usqve Seculi 16ti. 3) Catalogus illuſtrium Soræ ſepultorum. 4) *Genealogia Abſalonis Archiepiſcopi & cognatorum ejus.* 5) *Nomina illuſtrium in templo Sorano ſupra picta ibi vetera inſignia ſcripta.* 6) Animadverſiones ad Seriem Abbatum Soranorum. 7) Index diplomatarii Sorenſis Monaſterii. 8) Nonnullæ inſcriptiones Soranæ. — CXXIII.) Necrologium Monaſterii Loci Dei in Sora 1518. ſcribi cæptum. Herfra begynder nu Hr Kammer-Herre Suhms Arbeyde. Det er ellers det pa Danſk ſaa kaldte Lygum-Kloſter, her handles om, hvilk Munkene kaldte Monaſterium Loci Dei. Det laae i Ribe Stift, dog i Hertugdømmet Slesvig, og er ſtiftet af Bi Radulph til Ribe Aar 1173. — CXXIV.) Incerti Scriptoris Sueci Chronicum rerum Sueo-Gothicarum ab Anno Chriſti 1160. ad 1320. geſtarum. Denne korte Krøn finder her Sted i Samlingen, fordi det indbefatter no Ting, ſom henhøre til den Danſke Hiſtorie. Den har f een Gang tilforn været udgiven af den lærde Prof. Ola Celſius til Upſal 1705., af hvis Noter her Udgiveren ale har beholdt dem, ſom angaae den Danſke Hiſtorie. — CXXV

De S. Erico Sueciæ Rege & Martyre. Da denne Kong Erik, ey alene i Sverrig, men og i Dannemark og Norge er bleven dyrket, som en Helgen, saa har man efter den Sal. Langebecks Villie ladet dette Stykke, der alene indbefatter hvad som angaaer hans Dyrkelse hos os, finde Sted i denne Samling. — CXXVI.) Annotata chronologica ex variis Codicibus in Archivis Suecicis. Disse smaa chronologiske Stykker har den Sal. L. selv afskrevet paa sin Svenske Reyse 1754. — CXXVII.) De S. Thorlaco, Episcopo Skalholtensi. Her gives en kort Efterretning om denne berømt Biskop med Henvisning til Bisp Finni Johannæi Hist. eccles. Tom. I. p. 287-300 og H. H. Biskop Ludvig Harboes Islandske Reformations-Historie i Vid. Selsk. Skrifter Tom. V. p. 290-293. Hans Levnets-Beskrivelse, som er forfattet i det Islandske Sprog, bliver siden udgiven af det Lærde Selskab, der besørger Udgaven af den Magnæiske Samlings Haandskrifter. Nærværende Artikel indbefatter følgende Smaastykker: 1) Compendium Vitæ S. Thorlaci Episcopi. 2) Fragmentum Vitæ S. Thorlaci Episcopi Skalholtensis Islandiæ. 3) 4) Duo fragmenta de S. Thorlaco. 5) Excerptum ex Missali Nidrosiensi. 6) Carmen latinum in hujus Sancti honorem. 7) Excerptum ex breviario Nidrosiensi. — I den i Forralen tilsøyede Levnets-Beskrivelse har Hr. Kammer-Herren, foruden den Sal. Mands Levnets Omstænde, anført de Skrifter, han endten har udgivet eller efterladt sig. Man vil alene her anføre det Stykke, hvort han skildrer hans roesværdige Character: Tenui semper usus est valetudine ab adolescentia usqve ad mortem, ita tamen, ut nunqvam graviter ægrotavit (ægrotaverit) nisi duobus postremis vitæ annis. Habitu fuit proceriori, membris tamen delicatis. Speciem tristis & taciturni præse ferebat, in convictu tamen hilaris semper vultus, oris liberioris & in gaudium soluti fuit. Satyrico Sale Sermonem sæpe adspersit, ita tamen, ut nunqvam aliqvem læderet, & semper honestatem urbanitatemqve servaret. Idem vir patiens erat in adversis, minime adulator Procerum purpuratorumqve, qvorum multis plane etiam incognitus erat, beneficus in pauperes, modestus simplexqve, ab omni fastu, ambitione & vanitate longe remotus, licet nitorem atqve munditiem semper amarit,

& rigidus adeo obſervator cultus divini, ut nunqvam diem ſine lectione ſacrorum Bibliorum prætermiſerit. Nulla dies ſine linea ei erat, ſemperqve aliqvid legebat, ſcribebat, meditabatur, idqve poſtremis vitæ ſuæ annis ſine intermiſſione ab horis matutinis usqve ad veſperam faciebat. Benevolentia omnes complectebatur, eruditos præſertim, qvibus omnibus, exteris etiam & alienæ religioni addictis liber aditus, ut par erat, ad ejus arcana patebat. Magno, devoto & vere Chriſtiano animo mortem tulit, cum acerbiſſimis licet cruciatibus per aliqvot dies conflictatus, Choleræ nempe morbo, in Deum unice pius, & ſpem ſuam collocans in filio ejus JEſu Chriſto.

Kiøbenhavn. **Venſkab paa Prøve. En lyriſk Comedie i to Handlinger, tagen af** Marmontels **Fortællinger; Muſiken er af** Gretri **til ſamme Muſik overſat af** Niels Krog Bredal. 1775. 8o S. i 8vo. — Gaaer det her noget mere koldſindigt og roeligt til, at en Perſon af Elſkov vil giøre det af med ſig ſelv, ſaa gaaer det dog ogſaa mere behageligt og ærligt til end i en vis Tragedie hvor den Forelſkte virkelig myrder, den han elſker. Her holder Venſkabet Prøven ud og bliver belønnet; der ſvigter det bliver falſk, lumſk, mordiſk og ſtraffes. Det er **Salvin og Adelſon**, Recenſenten her meener og vil ſiden anføre Den her i nærværende Stykke prøvede Ven er **Nelſon**, en Parlements-Herre i Engeland, ſom har en ung Indianſk Pige, ved Navn **Corali** i ſit Huus, hvilken er anbetroet hans og hans Søſter **Ladi Norton**, til Opdragelſe og Underviisning, af en Skibs-Capitain **Blandford**, der har taget ſig hende an, ſørget for hende ſom Fader, og har i Sinde at ægte hende. I denne bliver **Nelſon** ved den daglige Omgang forelſket, og hun ikke mindre i ham, men for at holde Venſkabs Ret og Pligt ubrødelig, beſlutter han at reyſe bort **Corali** vil endelig reyſe bort med. I det ſamme komme Brev fra **Blandford**, at man inden en Times Tid kan vente ham hiem. **Nelſon**, ſom ikke kan udſtaae hans Nærværelſe, for den Forvirring han ſeer forud, hans og **Corali**'s indbyrdes Kiærlighed vil forvolde, reyſer da bort. **Corali** pakker ind og af Fortrydelſe vil reyſe hiem til **Madras**, hvor hun

jun er kommen fra. Men hendes Forsæt bliver forhindret
ed det Nelson kommer tilbage med Blandford, som har
vertalt ham at følge med sig hiem igien, da han havde mødt
am paa Veyen til hans Landgods. Denne finder det hele
huus ved sin Hiemkomst forandret og sat i Bedrøvelse, og
il vide Aarsagen, men ingen vil aabenbare ham det, førend
an selv af Omstændene kan slutte sig dertil, i det han vil
ride til Ægteskabs-Contractens Fuldbyrdelse med Corali,
er mod sin Villie har endelig samtykt derudi, for at fore-
ygge det Mord, Nelson ellers vilde have begaaet paa sig
lv, naar hun ikke vilde afstaae fra den Kiærlighed til sig,
vorved han saa høyt maatte fornærme sin Ven. Da det en-
elig kommer saa vidt, at Ægteskabs-Contracten skal under-
rives af Corali, geraader baade hun og Nelson i en For-
irring, hvoraf Blandford slutter sig til Meeningen, og
iver det Udslag i Sagen, som saaledes ender den anden
handlings sidste Scene:

„Blandford.

Retfærdige Himmel! hvilket Øyeblik! — men hvor-
an? Ladi Norton græder! — Nelson staaer uden Sands
g Mæle: — Ak! hvor nær havde jeg ikke her forløbet mig!

Ladi.

Der har vi det, som jeg altid har været bange for.

Blandford.

Nelson! jeg seer Fortvivlelsen afmalet i dit Aasyn — —
Du svarer mig ikke: Din Forvirring forklarer mig, hvad
g bør vide. Men du stræber paa en uhældig Maade at
rstille dig. Er du da ikke overbeviist om, at jeg er din
nde Ven? ꝛc.

Nelson.

Det samme Venskab gior mig forvirret. Ak! Bland-
rd! Du har ikke mere en Ven i mig.

Blandford.

Hvorfor ikke, Nelson? Jeg seer alting med Venskabs
yne; jeg tilgiver dig. Meener du, jeg ikke kan læse i det
derste af din Siæl, hvad som der gaaer for sig. Dette
ige Pigebarn har ikke kundet nyde din Omgang uden at
tte Kiærlighed for dig. Jeg mærker nok, at du paa det
ængeste har forbudet hende at tale, og har giort hende til
græseligt Offer af et utidigt Løfte; men her seer du, at

Naturen, som du vilde paalægge Tvang, har sat sig i Besi
delse af sine Rettigheder, og venter alene at faae Bekræftel
paa dem af min Haand.

Nelson.

Med Suk og Skamfuldhed maa jeg tilstaae min ufo
sonlige Forbrydelse; uden at ville det, har jeg været Aarsag
din Ulykke; Jeg har lagt Grunden til et elskværdigt Frue
timmers stedsevarende Vanhæld. Men jeg giør dig her de
helligste Eed ved Troe og Love, ved Venskab, ved Æren, at...

Blandford.

Sværg ikke, Nelson! En saadan Eed fornærmer
begge; det er kun en Udvey for utaknemmelige Folk. Sa
dant maa ikke høres imellem to ærlige Venner, som bør dee
Skiæbne med hverandre. —— Men elskelige Corali! l
igien Øynene op; aldrig har jeg i Verden tragtet efter a
det, end at see dig retskaffen lykkelig; og mindst kunde j
være din Tyran og Forfølger.

Corali.

Blandford! Blandford! uden at kunne klage ov
for stor Strænghed, bør jeg vente mig af dem de forskræk
ligste Bebreydelser.

Blandford.

Ney! jeg er hellere bange for, at jeg har alt for man
at giøre mig selv, da jeg stod paa det nærmeste Trin, til
skille to elskende Hierter for ævig fra hinanden. Ney! j
vil ikke have Venner, som skal bære Affkye for mig.

Corali.

Men hvordan kan vi vente Forladelse?

Blandford.

Contracten er opsat; man behøver alene at forand
Navnet; men jeg lader mig ikke sige imod; enhver Post d
udi maa blive uforandret.

Nelson.

Og dette, endskiønt vi ikke tør see op for Skiændsel
Forvirrelse over det vi har giort....

Blandford.

Det er alt glemt; og meener jeg, at mine Handling
udvise det; men giør mig ikke nedslagen, ved at forskyde d
jeg har tiltænkt Eder.

Lan

Ladi.

Det er ved saadanne Handlinger en høy Siæl udmærker sig. Men Blandford! hvis hele Opførsel er saa ædelmodig, troe mig, at deres Exempel kan vel blive anført og besmmet, men sielden efterfulgt.

Blandford.

Herefter ville vi fire kun udgiøre een Familie. Nelson ægter Corali, og jeg antager hende som min retmæssige Dotter.

Corali.

Det kalder man at være fuldkommen ædelmodig.

Blandford.

Nu, da jeg giver min egen Tilbøyelighed til Priis, bør mit Exempel lære, at man kan anfortroe alt hvad man vil i sin Vens Hænder, undtagen sin Kiæreste."

Hvad den ædelmodige Blandford saa læt og hastig giætter, det er i Tragedien Adelson og Salvini saa vanskeligt at giætte for en Adelson, skiønt det udmærker sig langt bedre for ham af Salvini's Ord og Opførsel. At Stoffet til nærværende Stykke er interessant, det seer man selv; men om ikke Hr. Forfatterens Pen kunde i Udførelsen have givet det noget mere Liv og Interesse, det vil man lade Kiendere skiønne. For Ex. naar Blandford beviser sin inderlig elskte Corali en saa ugemeen rar og uventet stor Ædelmodighed, er ikke da dette hendes Svar lidt for koldsindigt: Det kalder man at være fuldkommen ædelmodig? Og maaskee der saaledes paa flere Steder er ikke Affect nok i Udtrykket, hvor Materien dog fordrer den. Et Sted S. 73 udmærker hos Corali en lige saa ædel, som hos Blandford rigtig Tænkemaade. Han skiænker hende alle sine Midler. Hun svarer: „Deres Gavmildhed mod mig synes at stride „ mod Billighed; har de da ey Slægt og Venner, som bør „ vente at arve dem?" og han igien: „Dersom jeg var „ kommen sovende til min Formue, dersom jeg havde selv „ arvet Midler efter mine Forfædre, saa havde min Slægt „ en Slags Ret efter min Død dertil. Jeg begik da ved „ min nærværende Opførsel en Slags Ubillighed, ved at træ„ ke Pengene ud af Familien, som havde forhvervet dem. „ Men alt hvad jeg eyer, har jeg erhvervet mig ved en Snees „ Aars Slæb og Umage; jeg har lagt mig noget til Bedste,

„ men ikke en Skilling paa en Maade, ſom jo anſtaaer e
„ ærlig Mand. Jeg har været Huusholder derover, for a
„ Venner af mig ſkal nyde godt deraf. Men i hvis Hænde
„ faldt min Formue, naar jeg var død? En heel Hob Sød
„ ſkende Børn og Sideſlægt, hvis umættelige Begiærlighe
„ alt forud har giort Regning derpaa, og ſom, alene bekym
„ rede om at kunne forøde alt hvad de kan komme over i e
„ nedrig Ørkesløshed, næppe veed, om jeg er til i Verde
„ eller ſpørge efter mig, uden for at ſpørge den glædelig
„ Tidende, at jeg er ikke mere til."

Kiøbenhavn. *P. Cornelii Scipionis Æmiliani*, Afri cani minoris Vita, vel ejus diſperſæ potius reliquiæ e multis probatiſſimorum Auctorum Scriptis collectæ & in ordinem, ac modicum qvoddam corpus redactæ per *Antonium Bendinellium* Lucenſen. —— Additi præterea ſunt qvidam Loci controverſi, qvorum partim omnino refelluntur, alii corriguntur, qvidam etiam conciliantur. —— Editio Qvarta cura & ſtudio *Iſiodori Bianchii*, 1776. Med Godiches Skrifter 95 S. i 8vo. —— Hr. Bianchi, ſom fandt af en Hændelſe dette lidet biographiſke Skrift iblandt de Bøger, han havde bragt med ſig fra Italien til Kiøbenhavn, fattede den Beſlutning her i Kiøbenhavn at foranſtalte nok en Udgave deraf til Danſke Læſeres Fornøyelſe, og har forſynet ſamme med en Efterretning om Forfatteren, ſom han foran har ladet indrykke under Form af et Brev fra en Johannes Chriſtophorus Amadutius til ham ſelv her i Kiøbenhavn. Bendinellius ſelv bekiender, at han ikke ſaa meget har ſelv forfattet denne Biographie, ſom meget mere ſamlet af mange Skribentere de Steder, ſom handle om denne ſtore Romerſke Helts Levnet, Bedrifter og Characteer, hvilke han dog ſaaledes har bragt i Orden og Sammenhæng, at man læſer her i et ſmukt Sprog en behagelig og indtagende og ordentlig Biographie, ſkiønt ofte, ſom Rec. har mærket, med Skribenternes, for Ex. Ciceros og Vellejs, egne Ord. Saa forekommer i et Stykke, hvor hans Characteer ſkildres, ipſiſſima verba Ciceronis, hvilke man her vil aſſætte. S. 72: Sed omnis ejus Sermo erat de Amicitia. Nam præter cætera negabat, ullam vocem inimiciorem Amicitiæ potuiſſe reperiri, qvam Biantis

tis (vel Chilonis: Gellius enim Chiloni adſcribit) qvi dixiſſet ita amare oportere, ut aliqvando ſis oſurus. Qvin etiam qverebatur, qvod in omnibus rebus homines diligentiores eſſent, ut capras, ut oves, qvot qvisqve haberet, dicere poſſet: amicos autem qvot haberet non poſſet: & in illis qvidem parandis curam ad hibere, in amicis eligendis negligentes eſſe: nec habere ſigna qvædam & notas, qvibus eos, qvi ad amicitiam eſſent idonei, judicarent. Men Ordene maa nu være, hvis de ville, Ciceros egne eller Afrikans, ſaa ere de laante af Sokratis Mund hos Xenophon: Nok et ſaadant Stykke paa ſamme Side: De animorum immortalitate optime ſentiebat: dicebat enim animos hominum eſſe divinos, iisqve, cum e corpore ex ceſſiſſent, reditum ad cœlum patere, optimoqve & juſtiſſimo cuiqve expeditiſſimum. Solebat præterea dicere, ut eqvos propter crebras contentiones præliorum ferocitate exultantes domitoribus tradere ſoleant, ut iis facilioribus poſſent uti; ſic homines rebus ſecundis effrenatos, ſibiqve præſidentes tanqvam in gyrum rationis & doctrinæ duci oportere, ut proſpicerent rerum humanarum imbecillitatem varietatemqve fortunæ. Dette vil nu vel ingen laſte hos en Skribent, der kun ſamler og ordner uden ſaa ganſke at ville anſees for Original Forfatter. Efter Levnets-Beſkrivelſen ere tilføyede 26 Loci Scriptorum, ſom deels igiendrives, deels rettes i deres Beretninger om Afrikanus, deels og bringes til Foreening med Biographien.

Chur og Lindau. Hiſtoria Reformationis eccleſiarum Ræticarum —— —— a Petro Dominico Roſio de Porta, Jeſu Chriſti in eccl. Scauff. Miniſtro & Vener. Colleg. Sup. Oengadinæ Cancellario. Den første Deel af dette Værk, eller de tvende første Bøger ere udkomne i Aaret 1772 paa 267 og 658 Sider, og den anden Deels første Bind, eller den tredie Bog paa 338. S. 1774. ſt. 4. Et særdeles vigtigt Værk for den nyere Kirkehiſtorie. Hiſtorien om Religions-Forbedringen, og de deraf opkomne Proteſtantiſke Meeninger i Graubunderland fortiener i og for ſig ſelv al Opmærkſomhed. Allerede Landets Beliggenhed maae formedelſt dets Naboeſkab med Italien, i ſær Mayland, og dernæſt med Schweitz, opvække hos enhver Kien-

der af Reformations-Historien den Forhaabning, at en nøy og flittig Undersøgning af hiin Historie vil udbrede mege Lys over vigtige Artikler i den Sidste. Dertil kommer end nu den vigtige Omstændighed, at man veed slet intet om hvad som er forefalden ved Reformations-Forandringen i diss Egne. Det er kun Lidet og usammenhængende hvad de Hottingrer og andre Schweitzere have fortalt os om deres Bundsforvandtere. Forfatteren har altsaa øst det allermeest af hidindtil ubrugte Kilder. Man maae ganske læse hans Fortale, for at overbevise sig om, hvor ubetydelig det er, som harværet ham forarbeydet, og det endten slet ikke i Skrifter, eller dog kun ufuldstændige Skrifter, hvor suurt det har været ham at forskaffe sig Tilgang til Haandskrifterne, hvorledes han endelig ved sin Standhaftighed har overvunden alle Vanskeligheder, i sær for at bekomme de Breve, som i den Tid ere blevne vexlede med de Schweizerske Reformerte. Man kan heraf slutte, at Værket tillige er en Document-Samling, og at meget betydelige gamle Skrifter først træde for Lyset. Efter nogle forudskikkede korte Afhandlinger om Rhætien, som de fortalte Begivenheders Skueplads, og Religionsvæsenets Tilstand indtil det 16 Aarhundrede, begynder Forfatteren fra Aar 1516 og gaaer indtil Aaret 1620. Overalt mærker man, at Reformationen af Rhætien, er naturligviis meget tidlig bleven foranlediget ved de Zürcher; at i Tidens Følge de af Italien undvigede lærde Mænd har havt en stor Deel deri, i sær i Waltelin, Chiavenna og andre ikke tydske Egne; at den romerskcatholske Gudstieneste Afskaffelse er skeet efterhaanden, saa at endnu henimod 1584 flere Lande har antaget den evangeliske Religion, og at der af de romerske Indvaanere, i sær Biskopperne af Chur, og de Italienske Naboer, i sær Erkebisperne og de Spanske Statholdere til Mayland, ere opvakte de voldsomste Forhindringer, og hvor det kun var mueligt, de blodigste Forfølgelser over de Evangeliske. Dertil føye man de indvortes Uenigheder iblandt de første Prædikantere og deres Efterfølgere; de af Giendsberne opvakte for Staten selv skadelige Uroeligheder; de Forstyrrelser, som ved Italieners nes deels offentlige, deels hemmelige Tilhæng til det Socinianiske Lærebegreb; endelig at Landets borgerlige ganske democratiske Forfatning og dets politiske Forhold til Spanien

Ve

Venedig, Frankerige, Schweiß, Østerrige formedelst Tyrol, har nødvendig havt en Indflydelse i Religionsvæsenet, og at derimod den Tids Læreres bekiendte Religions-Iver kun alt for ofte har blandet sig i Stadshandeler; saa skal man kunne giøre sig et rigtigt Begreb om de mærkværdige Optrin, som her forekomme. — **Comander**, egentlig **Dorfmann**, var den første evangeliske Præst i Rhætien, en Mand af store Fortienester, der har ført en flittig Brevveksling med Zwingel og andre Schweitzere; at her meget tidlig har indfundet sig Giendsbere, er let begribeligt, men man bemærker her de selv samme Vildfarelser, den fanatiske Haardnakkenhed og andre Feyl, der paa andre Steder har været dem til saa stor Skade. En hidindtil ubekiendt Religions-Samtale imellem romerske og protestantiske Lærere til Ilantz bliver S. 96 af Acterne vidtløftig beskreven. I Aaret 1537 opkom iblandt de evangeliske Lærere en Stridighed om Gyldigheden af den af Koner forrettede Daab, der har foranlediget en ligedan Samtale, om hvilken meddeles S. 203. Efterretninger af Original-Documenterne. I den anden Bog giør Italienernes Ankomst stor Bevægelse. Iblandt dem har mange været hengivne til den Socinianiske Læreform. **Camillus Renatus** synes deriblandt at have været den fornemmeste Person. Ogsaa de har foranlediget en Religions Samtale, der ikke kom dem til Gode. **Camills** Brev-Veksling med Büllinger S. 104 over den hellige Nadvere er læseværdig. Hiin nægter, at det er et Sacrament, og dadler Schweizerne hæftig, fordi de paastaae dette. S. 139. er indrykket en heel Afhandling om **Vergerius**. Forfatteren har ret vel benyttet sig af **Schelhorns** Apologie, men og tillige forsøget den med adskillige vigtige Tilsatzer. Den lærde Mands Tilbøyelighed til Tolerantzen, men ikkun iblandt Protestanterne mellem hinanden, bliver virkelig stadfæster, men ogsaa den Mistanke, at han gierne har søgt at forøge sine Indkomster, og det ey altid ved lovlige Midler. S. 180. finder man noget, som henhører til Nadver-Striden imellem Lutheranerne og de Reformerte. **Calvins** Lemfældighed gav Anledning til nye Samtaler og Forbindelser imellem de Genfer og Zürcher. I disse har de graubundiske Theologer ogsaa taget Deel. I Aaret 1552 blev holdt en Synode, paa hvilken den Rhætiske Kirkes Troes Bekiendelse blev udkastet

og

og underskreven, og af de Zürcher samtykt. Omendskiøndt denne hidindtil fuldkommen har forsvaret en symbolisk Anseelse, og af Lærerne endnu maae underskrives, saa er den dog aldrig bleven trykt, hvilket man desto mere maae forundre sig over, da der til Genf ofrere ere udkomne Samlinger af protestantiske Troes-Bekiendelser. Altsaa er den her S. 193. o. f. leverede Aftryk af denne Troes-Bekiendelse den første, og en særdeles dyrebar Skiænk. Ogsaa her staae de tre gamle Symbola foran. Den er den Lære om Prædestinationen kun meget lidet gunstig. Giendøberne og Socinianerne ere øyensynligen de, fra hvilke disse Bekiendere allermeest underskille sig. Det er derfor ingen Under, at Adskillige, og deriblandt Vergerius selv har nægtet at underskrive. Dette foranledigede Affærtelser og Forviisninger. Noget besynderligt finder man S. 227. hvor berettes, at i de Rhætiske, ja og i de Zürchiske Menigheder, var det endnu i Aaret 1556 sædvanligt at fremsige Ave Maria, dog kun ikke som en Bøn, i Forbindelse med Fader Vor, ved den offentlige Gudstieneste, og der fandt Modsigelse, da nogle Theologer forlangte dets Afskaffelse. S. 239. forekomme adskillige Efterretninger om den bekiendte Sim. Lempius. Manden, som formedelst utugtige Digter og Pasquiller blev forviist fra Leipzig, maae ganske have forandret sin Character. Han døde som Lærer ved Skolen til Chur af Pesten 1550, og beholdte sin Digtegave indtil sit Livs sidste Time, hvori han endnu skal have giort et Gravskrift over sig selv. Noget besynderligt bliver S. 241. fortalt om Seb. Münsters Cosmographie. Deri vare de Ord indflødne, de Engadiner d. e. Indvaanerne af Inthalen vare større Tyve end de Zigeuner, hvilke Øvrigheden tog saa ilde op, at den hos Canton Basel giorde Ansøgning om Forfatters, Bogtrykkers og Correctors Bestraffelse, og erholdte ogsaa den Fyldestgiørelse, at de fornærmende Udtryk bleve i alle Aftrykkene overstrøgne med sort Farve. S. 351. bekommer Historien om den Tridentiniske Kirkeforsamling nogle nye Tilsatzer, som betræffe Rhætien. S. 390. forekomme nye Uroeligheder af Socinianerne, som Ochinus har taget Andeel udi. Desto ivrigere for den rene Lære var Zanchius. S. 412. som efter sin Afreyse fra Strasburg blev Præst til Chiavenna, har havt megen Fortræd, og vendte gierne tilbage

bage til Tydſkland igien. S. 451. Under den kanoniſerede Erkebiſp Carl Borromæo af Mayland ſkeede de hæftigſte Forfølgelſer paa de Italienſke Grændſer. S. 486. findes forſkiællige Original-Documenter af Proteſtanterne i Italien S. 502. af den ved den Sal. Schelhorn bekiendtgiorte Minus Celſus, Forſvareren af en udndſkrænket Tolerantz. S. 593. forekommer noget om det Pariſiſke Blod-Bryllup. De Franzøſiſke Miniſtrer iblandt Proteſtanterne giorde ſig megen Umage for, at ſtikiende Kong Carl for al Andeel derudi. S. 613. kom det til en offentlig Strid iblandt Theologerne over Prædeſtinationen, ſom fandt megen Modſigelſe. I den tredie beſkrives de ellers bekiendte borgerlige Uroeligheder i Waltelin og andre Steder. De ere aldeles Følger af de Maylandſke Kiætterdommeres Forfølgelſer. S. 71. lærer man, at ogſaa der har været hæftige Bevægelſer formedelſt den Gregorianſke Kalender. Fra S. 109. begynder en ſærdeles beſynderlig Efterretning. En Munk, havde begyndt i ſin Iver at prædike, at Calvin, der har taget ſaa megen Andeel i Servets Beſtraffelſe, nægtede Chriſti Guddom. Derover opkom ved Retterne en vidtløftig Underſøgning, og det kom atter til en theologiſk Congreſs, hvis Acter her meddeles. Viſt nok var den Genfiſke Lærer uſkyldig; men de Steder, ſom Munken anførte til Beviis af hans Lærebog uden for deres Sammenhæng, fortiener at bemærkes. S. 165. kommer endnu ſaadan en Samtale for til Plürs. Af hvad ſom S. 168. o. f. fortælles om den Skielm Brocardus Borrenus ſeer man, hvorvidt Forfølgnings-Geiſten er gaaet til Rom paa den Tid, og hvad for Bedragerier og hemmelig mordiſke Anſlag, der ere blevne ſmiddede imod Proteſtanterne. Udtoget af et endnu utrykt Skrift af denne Mand lader ſig ikke læſe uden Gyſen, og den derpaa følgende Efterretning om hans ſørgelige Ende, forøger Skrækken over et ſaadant Menneſkes Ondſkab. Rebellionen af den katholſke Deel i det Waltelinſke og det ſtrækkelige Blodbad, ſom ſamme haver anrettet iblandt de Evangeliſke i Aaret 1620 ere bekiendte Begivenheder, om hvilke man ellers her venter Efterretninger, og det ikke forgiæves. Endelig er og den Beretning S. 313., ſom Commiſſarius Sprecher, Dagen efter Staden Plürs Undergang har tilſtillet ſin Øvrighed om denne ſaa ſørgelige Begivenhed, et Document, ſom

har

har fortient at aftrykkes, omendſkiøndt man af ſamme lærer intet Nyt.

Berlin. Die gerechte Verhältniß der Viehzucht zum Ackerbaue, aus der verbeſſerten Meklenburgiſchen Wirthſchafts-Verfaſſung abgeleitet, mit dem benachbarten Landbau verglichen, und auf andere Gegenden angewendet, nebſt einem dreyfachen Anhang, die Meklenburgiſche Landwirthſchaft betreffend. I en Forerindring, ſom indtager de første 16 Sider, forklarer Forfatteren nærmere ſin paa Titelbladet allerede anmærkte Plan, for ſaavidt at behandle Agerdyrkningen, ſom den ſtaaer i Forbindelſe med Qvæg-Avlingen, hvorved han anfører almindelige Anmærkninger over Oprindelſen og Indførelſen af det Forhold, ſom Fæ-Avlen har til Agerdyrkningen, berører Hiſtorien om Landhuusholdnings Forbedringerne i det Meklenburgiſke: og lader Ober-Landdroſten Hr. von der Luhe, ſom Reformator af den Meklenburgiſke Landhuusholdning vederfares ſin fortiente Roes. Paa denne Forerindring følge almindelige Betragtninger over Qvæg-Avlingens Forhold til Agerdyrkuingen, og over begges Oprindelſe. I Henſeende til den Sats, ſom Forfatteren har foredraget i den første og anden Syſ af diſſe Betragtninger, at nemlig Jordgrundens Behandling til Planters Frembringelſe, eller Agerdyrkningen, med Fæ-Avlingen, har været det menneſkelige Kiøns allerældſte Nærings-Forretning, og at Jagten ſildere er bleven det, kan man ikke vel bifalde ham, da han desuden ingen Grunde anfører, ſaaſom baade den bibelſke og verdslige Hiſtorie bevidne det ſom er tvertimod, og lærer os, at først Jagten og ſiden først længe derefter Agerdyrkningen og Fæ-Avlingen ere blevne Menneſkenes Nærings-Forretninger, ligeſom endnu hos de vildeſte Nationer ey Agerdyrkningen og Fæ-Avlingen, men Jagten er Hoved-Beſkæftelſen. Fæ-Avlingens Forhold til Agerdyrkningen beſtemmer Forfatteren efter Clima, Jord Grunden og Handelen, og betragter ſamme herefter i 10 Afſnitter. I det første Afſnit foredrages Jord-Grundens Forſkiæl og dens Kiendemærker. Det andet Afſnit handler om Agerens Frugtbarhed i Almindelighed, i Beſynderlighed hvorvidt ſammes Hvile kan biedrage noget til Frugtbarheden. Det tredie Afſnit gi

vel

ser Underretning om Agerens Rygtning og Hvile, Landets Bearbeydelse, hvori den Meklenburgiske Markdyrkning allermeest underskiller sig fra den udenlandske. I det fierde Afsnit handler Forfatteren om Sædens Ordning, hvilken retter sig efter Agerens Kræfter og Kornets Natur. I det femte Afsnit handles om de fornødne Anstalter til et Godses Indretning, og i det siette Afsnit om Koblerne, hvor levende Hækker anprises som de bedste Midler til sammes Fredning. I det 7de, 8de og 9de Afsnit handles om Ruleringen, eller Omløbet, Bequemmelighederne og Antallet af Hugsterne, hvorved Forfatteren i sær i det 9de Afsnit med en særdeles Nøyagtighed mathematisk beregner Mangelerne og Fordelene og Forholdet af de Hugster, som ere at anbringe paa en Eng. I det 10de og sidste Afsnit, om Landsbyernes Indretning, hvilke i visse Maader ere at regne med til de store Huusholdninger, fastsætter Forfatteren først Foranledningen til de Meklenburgiske Landsbyers gode Indretning, og viser derefter for det første, hvorledes Huusholdningen er at forbedre, for det andet, at Afgisterne og Hovtienesterne uden Huusholdningens Forbedring ikke maatte falde den eene mere besværlig end den Anden, hvorved han da i Besynderlighed nærmere angiver de deraf opkommende Følger i Henseende til Inddeeling i Hufer og Huaster o. s. v. Anhanget indbefatter: 1) en Afhandling om Fordelene af den Meklenburgiske Huusholdning og dens Anvendelse paa andre Egne: 2) Anmærkninger og Oplysninger ved Hr. von Müllers Overveyelse i de økonomiske Samlingers 67 St. S. 430. angaaende den Meklenburgiske Landhuusholdnings Indførelse: 3) Sammenligning imellem den Meklenburgiske store Landhuusholdning og den Holsteiniske i Mærsklandet. Kobbertavlene indbefatte virkelige Marker, som af de deraf formerede Charter ere bragte i Smaat, men hvorved Maalestokken er udeladt.

Leipzig. Synoptische Vorstellung der Veränderungen in der Kirche Gottes, den Ursprung das Wachsthum, die innerliche und äusserliche Verfassung derselben betreffend, in dreyen Tabellen zum bequemen Gebrauch, bey Durchlesung grosserer Werke, aufrichtig entworfen von J. C. A. R. 1775. 4. Forfat-

fatteren har med dette sit lidet Værk ey alene vildet tiene alle dem, der troe, at de menneskelige Skiøbner hænge af en høyere Viisdom, og ville afgive betænksomme Tilskuere af Guds Huusholdning i Kirken; men fornemmelig ogsaa dem, der engang som Urtegaardsmænd i Guds Vingaard skulde udluge Ukrudet, og saaledes pleye de spæde Qvister, at de ikke bære vilde Druer. Men man tviler dog paa, at nogen med Tak vil optage denne hans Tieneste. Han fremlægger kun det Magerste Rad af den saa kaldte det gamle og nye Testamentes Kirkehistorie, hvilket man ikke veed at anprise nogen Classer af Læser. Hverken kan det tiene til et Grundlag ved Begynderes Underviisning, hvilke man kun derved skulde bibringe en urigtig Smag i Historien, ey heller er det tienligt til Hukommelsens Lættelse, men allermindst til at overse det Ganske. Forfatteren synes efter gammel Vane, at have fundet en besynderlig Fornøyelse i at levere ret lange Kiætterlister, endskiøndt Kiætterierne af ham ofte slet nok beskrives f. Ex. „ Die Manichæer, von einem gewissen „ Manete, wärmten die Ketzerey des Marcions wieder auf, „ und hatten schlechte Begriffe, von der Algegenwärt Got„ tes. “ At optegne Urigtigheder har man ey agtet Umagen værdt.

Göttingen. Tobiæ Majeri in Univ. Götting. Qvondam Prof. ac Soc. Reg. Scient. Sod. Astronomi celeberrimi opera inedita. Vol. I. Edidit & Observat. Appendicem adjecit G. C. Lichtenberg Prof. Phil. & Soc. Reg. Sc. Sod. 1775. 118 S. st. 4. Alle disse hidindtil utrykte Afhandlinger ere blevne forelagte Videnskabernes Societet. Hr. Prof. L. har anvendt megen Møye for at bringe dem i Orden. Indholdet af dette første Bind er følgende: 1) Om Thermometer-Forandringernes nøyere Bestemmelse: 2) Jagttagelser med den Göttingiske Muur-Qvadrant: 3) Let og nøyagtig Methode at beregne Soelformørkelserne for et given Sted: 4) Om Farvernes Forvandtskab: 5) Fortegnelse paa Fixstiernerne i Dyrekredsen: 6) Om nogle Fixstierners egentlige Bevægelse.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 3.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 16de Januar. 1777.

Kiøbenhavn. Nye Original-Skuespil. Første Bind. 1776. Paa Gyldendals Forlag. Dette første Bind af denne Samling, som Hr. G. agter at fortsætte er ledsaget med en Fortale af Hr. P. T. Wandal, under Opskrift af Efterretning om Danske Skuespil fra det 16de Aarhundrede. Hr. Wandal ønsker vort Fæderneland en Mand, der vilde paatage sig at skrive Lærdoms- og Videnskabs-Historien for Dannemark i de nyere Tider. Enkelte Videnskabers Historier vilde meget lette ham Arbeydet i det Heele. Deriblandt burde Skuespil-Kunsten ikke forbiegaaes. Hr. W. meddeeler her et almindeligt Udkast af en saadan Histories Indhold. I en saadan Historie maatte man undersøge Kunstens Oprindelse, dens Indflydelse paa Sprog, Smag og Sæder; end videre, da Skuespillene straffe Daarligheder, og en Deel af disse vel ere tilfælles for alle Folkeslag, men ethvert Folk dog haver nogle, som ere det egne, om man da, i et Land, hvor Skuespillene yndes, bør lade sig nøye med Oversættelser alene, eller, om man ikke bør opmuntre Original-Forfattere? Derudi burde fortælles Kunstens Tilstand hos Grækere og Romere; den eenfoldige Maade, paa hvilken Skuespil i Begyndelsen bleve forestillede; hvorledes de med Tiden vanslægtede fra en uskyldig, fra en til Dyd opmuntrende Tidsfordriv og bleve et Middel for Pøbelens Had til Hævn over de misundte Rige og Store; Kunstens Skiæb-

ne paa forskiællige Tider og Aarsagen dertil; dens Udbredel
længere mod Norden, indtil den endelig er kommen til o
Fremdeles maatte herudi foreſtilles, hvorledes et lykkelig
Genie iblandt os, drevet af Agt for Modersmaalet, d
endnu mere blev opildnet af Ligeſindedes Biefald, haver v
ver det første Forsøg at lade Thalia tale paa Dansk. Hvo
ledes Mæcener af de Fornemme, i Betragtning, at inge
begyndende Kunst i et Land er fuldkommen, at ethvert førs
Forsøg har sine Mangler, at Videnskaberne ogsaa have dere
Barndom, i hvilken Tid man maa behandle dem med Vae
somhed, kiæle noget for dem, rette dem med Lemfældigh
og med Lokken og Mildhed bringe dem til Fuldkommenhed
hvorledes fornemme Mæcener, i Betragtning heraf, have
deres patriotiske Glæde givet dette første Forsøg et Fortrin
endogsaa for bedre Fostre af fremmed Vittighed, have søgt
overgaae hinanden i at opelske dette Genie, at drage det fren
at gjøre det bekiendt paa de Steder, fra hvilke den ærekiæ
Muse, som ikke skriver af Lønsyge, venter sin egentlige B
lønning; hvorledes de have overvældet dette første Genie m
Ære, Roes og alt det, som kan opmuntre til ikke at bli
staaende ved det første Forsøg, og just derved opvakt den æd
Kappelyst, der giør saa meget til Videnskabernes hastige
Fremvæxt; eller at de, som kunde og burde ophielpe Vide
skaberne, have endten af Fordom mod alt det, som er Dans
anseet saadant et første Forsøg med en dræbende Ligegyldighe
eller uden Efterranke sammenlignet det med Fremmedes M
sterstykker, og, ved at finde Prøven slettere end disse, gio
den uovervindelige Slutning, at Nationen aldeles intet G
nie havde til dette Arbeyde, hvorved den første Forfatter,
andre, som maaskee med bedre Held kunde have betraad de
ne Bane, ere blevne afskrækkede, indtil endelig en Stor ell
Ringe har, endten af patriotisk Iver eller Vindesyge eller
andre Aarsager forsøgt at indføre og opføre Danske Skues
hos os. Endelig maatte vises, hvad Skiæbne den Dans
Thalia siden har haft, hvorledes hun snart som en almi
delig Yndling har levet i Overflodighed og Velstand, sna
igien, lig en forhadt chinesisk Huusgud, været i de usle
Omstændigheder, nu ligesom dømt til Landflygtighed,
igien kaldet tilbage, indtil man endelig, efter at denne Gu
inde har hos os haft mangfoldige lykkelige eller ulykkelige T

agelser, har giort den nærværende Indretning for hende. n saadan Historie, troer Hr. W. kunde nok skikke sig for en ortale til originale Danske Skuespil. Kun Rec. meener, n vilde blive for vidtløftig, med mindre den stykviis blev given til flere Bind af en saadan Samling. Men han be- nder, at han baade mangler Kræfter og Materialier dertil, maa derfor lade det blive ved det blotte Ønske, at en an- n, som er forsynet med begge Deele, vilde paatage sig dette rbeyde, selv fornøyet med at give nogle faa Efterretninger n Danske Skuespil i ældre og nyere Tider, haabende, at sse Efterretninger engang kunne blive et ey aldeles unyttigt iedrag til en Historie om vor Danske Skuespil-Kunst. For idten af det 16de Aarhundrede har Hr. W. ikke fundet no- t Dansk Skuespil, og endda ikke noget Spor af ordentlig kueplads eller ordentlige Actører. Skuespillene ere af gu- ligt Indhold, forfattede af Mænd, som har betient de an- ligste Kirke- og Skole-Embeder, og forestillede af Skoler- s Ungdom, for hvilken man troede saadan Øvelse at være ttig. Han opregner her og tildeels recenserer følgende anske Skuespil:

Susannæ Fristelse og Befrielse. Ved **Peder Jen- n Hegelund**, først Rector og siden Bisp i Ribe. En Tragi- omedie. Kiøbenhavn 1578. 4to.

Han skal og have skrevet følgende fem Skuespil: 1) **Om bel og Cain**: 2) **Om Abraham**: 3) **Om Lazari Op- andelse**: 4) **Om de ti Spedalske**: 5) **Om den Rige land og Lazarus.** Men Hr. W. har ikke vidst at sige, n noget deraf er trykt, eller hvad Tid de ere forestillede.

Jephthæ Løfte, en latinsk Tragedie, **Georgii Bucha- ani Scoti**, udaf Dommernes Bogs 11te Kapitel. — **brahams Liv og Levnet**, en Leeg **Georgii Rollenha- en**, hvilken Seffren Scriffver, Borgemester udi Colding, dsatte af Tydsk paa Dansk. — Om disse veed Hr. W. heller ntet videre, end at de ligeledes ere opførte i Ribe 1576.

Kong Salomons Hylding. Kiøbenhavn 1585. to. — **Samsons Fængsel**, det er, en ynkelig Tragædie n den dræslige stærke Krigs-Helt **Samson.** Aarhuus 1646. to. Kiøbenhavn 1702. 8vo. — **Karrig Niding**, det er, n lystig Leeg eller **Comedie om en sulten og karrig usbonde og hans Hustrue** ꝛc. Aarhuus 1633. 4to.

1709. 8vo. — Disse tre Stykker ere alle af en Forfatter ved Navn Hieronymus Justi, som og kaldes med Tilnavn Ranch, og døde 1607. som Sogne-Præst til Graabrødre Kirke i Wiborg.

Indholdet af det sidste Stykke er dette: „Niding, „ en meget riig, men tillige meget karrig Mand, synes, at „ der gaaer alt for meget med i hans Huus, fatter derfore „ det Forsæt, at forklæde sig, som en Tigger, og i denne „ Dragt vandre til fremmede Steder; da han haaber imid„ lertid ikke selv alene at faae sin Underholdning, men end„ og at spare Hiemme, saasom han tager Nøglerne med sig „ til Alting. I hans Fraværelse indfinder sig en Betler„ som beder hans Kone om en Almisse. Hun beklager sig „ at hun ikke engang kan give ham et Stykke Brød, saasom „ hendes Mand har lukket Alting i Laas for hende, og end„ skiønt hun er en riig Kone, er hun dog selv færdig at dø„ af Sult. Staaderen aabner da for sin Pose og byder Ni„ dings Kone og alle hans Huusfolk til Giæst. Konen bli„ ver indtaget af Staaderen og tager ham til Mand, fo„ at hevne sig paa Niding. Herpaa forandre de Huset saa„ ledes, at da Niding endelig kommer tilbage, bilde d„ ham ind, at han er gaaet Feyl, hvorfor han beslutter a„ gaae fra en Bye til en anden og spørge, om ingen ha„ fundet hans Huus." Til en Prøve af Tidernes Spro og Smag har Hr. B. deraf anført følgende Nidings Eenetale

Hvor staaer det til, at jeg kan leve?
Om Hustrue og Folk de saa skal øde?
Mine Unger giælder
Kræver og skiælder
Mad, Øll, Mad, Mad
I Kande og Fad,
Ja saadan Lad
Gior mig uglad.
I Tremmens Navn tog jeg mig Kone;
Thi hende følger en Fandens Vaane,
Jeg tager aldrig saa nøye vaere,
Hun vil jo i Ovnen eftersøre.
Jeg seer aldrig saa nøye til,
Hun jo baade brygge og bage vil.
Jeg slukker ud baade Øvn og Ild,

Thi dette er ſtor Skade og Spild,
At tænde op Ild og giøre Baal,
Endten med Træe, Torv eller Kull,
Dog giør hun Ild og tyger paa nye,
Saa Røgen ſtaaer baade i Veyr og Skye,
Ligeſom hun vil Byen opbrænde
Paa det hun mig kan øde og ſkiænde.
Huger i Blød, ſkiær Qvæg ihiel,
Steger og brader, ja giør godt Skiæl,
Hun breder Bordet, Tallerkener ſpringe,
De æde, drikke og ſlikke Fingre,
Tre Gang hver Dag gaaer det op paa,
Dog kan det i Bugen intet forſlaae,
Mit Korn, mit Fleſk, mit Kiød gaaer hen,
Tom Kiælder og Kammer har jeg igien.
Maa der ey være en underlig Ting,
Jeg arme Mand, jeg gaaer omkring
Og tør ey æde nær ſom jeg vilde,
At jeg mit Koſt ikke ſkal ſpilde,
Enddog jeg er ſaa karg i Bryſt,
Min Mave er af Hunger kryſt,
Dog før jeg ſkal ſkiære af heel Brød
Vilde jeg heller af Hunger døe.
Jeg kyſſer Brødet og lader det ligge,
Thi jeg befrygter, at jeg ſkal tigge.
Er det ey bedre have Mad i Huus
End ædes af ſlige Rotter og Muus?
Min Kone haver ey ſaadant et Sind.
Frue Ødeland, den ødſels Qvind
Hun gid vel drukket, hun kan vel tære,
Det ſamme mon hun og Børnene lære,
Min ødſels Piger min Tarmløſe Drenge,
De frygte ey, om jeg ſkal trænge,
De vare tilfreds kunde de æde op
Tre Gange om Dagen tre Oxen-Krop,
Og til hvert Maal en Tønde Meel,
Saa veed min Tiunde at giøre Skiel,
Skadeland min Svend, ja Skadeland,
O vee og vok mig arme Mand,
Ja vee og vok mig fattig Dreng,

At jeg kom i min Kones Seng,
At jeg laae en Qvinde saa nær,
Jeg maatte vel ladet saadant vær,
Da havde jeg været Børnene qvit,
Da havde min Kaast og været uædt,
Da havde jeg haft min Penge, mit Guld
Heel og holden Sække fuld,
Da kunde jeg samlet og holdet til raade,
Nu skal det ødes i onde Maade
Paa Klæder og Føde, paa Øll og Mad,
Thi er mit Hierte aldrig glad.
Jeg saaer at drage af Landet hen,
Jeg tænker ret aldrig at komme igien.
(Beslutningen følger.)

Odense og Lybek. Om det huuslige Livs Lykk Forelæst i det veniskabelige litterariske Sælskab i Ha borg, og for sit ypperlige Indhold oversat efter d andet Oplag. 1776. 28 S. l. 8vo. Sælges til de Fat ges Bedste for 8 Skilling, hos Chr. Iversen og Com med et lidet Tilskrift til de værdige Frimurere af S Knuds Loge i Odense, hvoraf man seer, at Forfatter er Hr. Huthwalker, en Kiøbmand i Hamborg, der har u givet Originalen til de Fattiges Bedste i Hamborg, ligeso det er skeet med Oversættelsen i Odense. Hvor var det il at ønske, at en saa fortræffelig riig og frugtbar Materie ha de bleven videre udført. Her har man nu som en Qvin Essents af alt hvad fortræffeligt der kan tænkes derover. H modsættes det huuslige Liv den almindelige Modens Le maade i den store Verden. „Den Maade at leve paa, hvo „ ved vi gisre os det til en Pligt, at holde vore nærme „ Forbindelser for de helligste, og ere derfore meest nidkia „ i deres Opfyldelse, kalder jeg det huuslige Liv, mods „ hiin af saa mange meer elskede Levemaade, hvor man „ agter denne Pligt, hvor man binder her eet Baand, „ der eet, og ingensteds holder fast derved, hvor man gie „ nemreyser Verden, uden nogensteds at blive Natten ov „ i et roeligt Herberge." Først skildres en af Verden dens Levemaade bedaaret Mand, og da spørges og svare „ Til hvad Ende levede denne Mand? —— Men han leve

„ ik

„ ikke engang. Liv uden Glæde er en langsom Død, og den
„ Glæde, hvortil Gud skabte sine Mennesker, var aldrig
„ kommet i hans Hierte. Han skabte dem (o, en opliven-
„ de Tanke!) for at elske hinanden som Brødre. Brødre!
„ min Faders Børn, min Moders, jeg deres Søn, vi til-
„ sammen een Familie. Først Broder-Kiærlighed, siden
„ Menneske-Kiærlighed. Først den enkelte Ring fast, ellers
„ brydes den hele Kiæde, i hvor lang den og er; derfor gav
„ han os den høye varme Følelse i vor Barm for dem, som
„ gav os Livet, som vi gav Livet, som foreenet med os gav
„ andre Livet, som med os øsede af een Kilde. Saa reen,
„ som Gud giver den, havde den Mand den, som raabte
„ til sin Kone, **Kiød af mit Kiød**; den Fader, som sagde,
„ **jeg døer gierne nu, jeg har seet min Søn igien**;
„ den Søn, som sagde til Faderen, **velsign dog ogsaa**
„ **mig.** O ærværdige, paa slige Exempler rige Tid, da disse
„ Ølfædre levede, som saa ganske følede, hvad huuslig Glæ-
„ de er, der ansaae Børn som den største Gave af deres Gud,
„ det Navn Huusfader, som den værdigste Titel, deres
„ Huus for hans Tempel, deres Arnested som hans Alter!
„ Og hvor længe blev ey dette hos de bedre Alderdommens
„ Nationer den herskende Smag? Derfor havde de og et
„ Fæderneland, følede, hvorom deres Efterkommere sladre,
„ Fædernelands-Kiærlighed; Fæderneland, fordi de havde et
„ Huus — Fædernelands-Kiærlighed, fordi de havde deres
„ ædelste Glæder i dette Huus; derfor var deres Blod for
„ Huus og Hiem dem ey for dyrebar.“ Herefter fortræffe-
lige rørende Tanker, som forestille det **huuslige Liv**, som
et glædeligt Liv, og som et lykkeligt Liv, fordi det og er et al-
meennyttigt Liv, i sær formedelst den **gode Opdragelse**,
som derudi finder Sted. Ved den Leylighed kort Forestilling
af den gode og slette Opdragelse mod hinanden. Der er in-
gen Dyd, som jo ved den gode Opdragelse kan læres i det
huuslige Liv. „Og hvor den Dyd, som man bruger i
„ Verden og ey kan lære Hiemme? Lær kun Ærbødighed
„ mod dine Forældre; at bære over med dine yngre Sødsken-
„ des Feyl; at have Taalmodighed med deres Daarligheder;
„ at vise dem til rette i deres Uvidenhed; Følgagtighed mod
„ de ældres større Indsigter; roelig Ydmyghed, naar de der-
„ paa ere stolte; Erkiendtlighed, naar de giøre dig Glæde;

„ Lyst til Fred og Forsoning, naar de kives; Ubevægelighe
„ ey at følge dem i det Onde: ædel Stolthed, naar de der
„ for foragte dig; Maadelighed ved de smaa Giæstebud
„ Barmhiertighed, naar du med dem gaaer paa Jagt; nid
„ kiær Efterstræbelse, naar Brødrene kommer videre; Hey
„ givenhed, naar du maa blive hiemme og han kiører ud
„ Medlidenhed, naar Søster har Tandpine; Roelighed
„ naar Arbeydet ey vil fort; at være tilfreds med det, Mo
„ deren giver dig; Taknemlighed for hver Gave; Glæde ve
„ disses Nydelse; Alvorlighed, naar Faderen er alvorlig
„ Andægtighed, naar han beder. —— Lær dette, og du be
„ høver ey at skiælve, ved at træde ind i den store Verden.“
Nok et Stykke, som skildre os det huuslige Liv, som vo
Kundskabs Moder og Pleyemoder: „Men hvor frygtsom
„ og kortsynet er den Dydefulde, hvor besværlig den Maa
„ af Levemaade, naar Kundskab fattes dem? Og er ey de
„ huuslige Liv ogsaa dens Moder og dens Pleyemoder? Ned
„ lader Viisdommen sig til sine Børn, saa besøger hun helst
„ den Mand, hvor hun er velkommen, som ved sin roelig
„ Kamin, som blandt sine Bøger, som i sit Lysthuus ha
„ beredt Plads for hende. Hvor finde vi Roe (hvad Salig
„ hed ligger ey i dette Ord!) uden i vores Boelig, hvor Stil
„ heden er vores, som saa villig parrer sig med alvorlig Ef
„ tertanke, hvor vi saa ofte alt have losrevet os fra saa man
„ ge Tvil, allerede endt saa mangen vigtig Undersøgning,
„ allerede annammet saa mangen Underviisning? Hvor vil
„ de jeg haste, om man nævnte mig et Sted, hvor jeg,
„ naar jeg vilde, paa et Vink kunde forsamle de ædelste vise
„ ste Mænd fra alle Tider omkring, høre dem tale, og tale
„ det, hvorpaa de deres Livstid igiennem havde tænkt, det
„ bedste hvad de havde sagt, og blandt alle disse just nu kun
„ de høre den, hvis Underviisning nu var mig den vigtig
„ ste, hvis Materie skikker sig for min Siæls nu værende
„ Forfatning. —— Hvor vilde jeg ile til dette Sted, hvor
„ kunde jeg finde et bedre Sælskab? Og see dette Sted har
„ jeg i mit Huus, naar det er mig dyrebar. Det er min
„ Bogsal.“ Nu Udødelighed, som er mere det huuslige
Livs Frugt, end en Plante af den store Verden; nu Ven
skab og Kiærlighed, det huuslige Livs Børn; alle saadanne

Tan-

Tanker, som juſt ikke ere af det almindelige Slags, men ſom fortiente en meer udførlig Afhandling.

Rom. Pater Dominikus Magnan har her udgivet et meget lærd Skrift under Titel Problema de Anno nativitatis Chriſti, ubi Occaſionem offerente vetere Herodis Antipæ Nummo, in Nummophylacio Clementis XIV. P. O. M. adſervato, demonſtratur, Chriſtum natum eſſe Anno VIII. ante æram vulgarem Contra veteres omnes & recentiores chronologos 416. S. ſt. 8v. med 7 Kobbertavler af Mynter. —— Man veed, hvor mange Underſøgninger de lærdeſte Mænd har anſtillet over Frelſerens Fødſels Aar, ſaa de lade kun lidet Haab tilovers, at derom endnu ſkulde være noget, man vil ikke ſige viſt, men alene Nyt at ſige. Veren for dyt Sidſte kan man ikke nægte Forfatteren, og heller ikke denne, at han fuldſtændig og tydelig afhandler ſit Strids-Spørsmaal. Først opregner han de forſkiellige Svar, ſom igiennem alle Aarhundrede ere blevne givne paa hans Opgave. Denne Fortegnelſe har øyenſynlige Mangler, og en Mand, der hverken kiender Alix, eller von Til, eller Monelia, eller Lupi, eller Mann, ſom alle derom har ſkreven egne Bøger; burde dog tale med lidt mere Beſkedenhed om hine Fortrin over alle foregaaende Skribentere. De endnu for Haande værende Tidsmærker bringer han til fire, ſom alle komme overeens derudi, at Jeſus viſt er født for Herodis den Stores Død, og at der til den Tid har været holdt en af Keyſer Auguſt anbefalet Folke-Fortegnelſe, og antager, at Begyndelſen til den almindelige eller Dionyſianiſke Tidsregning indfalder til 1 Jan. af det 4714 Julianiſke Aar, i hvilket L. Julius Cæſar og C. Æmilius Paulus vare Borgemeſtere til Rom. Efter diſſe Forudſættelſer foredrager og beviſer han ſine enkelte Grundſatzer, og igiendriver da ved enhver af dem de forſkiællige Meeninger, ſom hans Modſtandere har havt derom. Diſſe Grundſatzer ere følgende; 1) Herodes den Store er død i det fierde Aar for Begyndelſen af den almindelige Tidsregning i Marz. Dette beroer fornemmelig paa Joſephs Efteretninger, dog ere der og nogle Mynter, ſom begunſtige det. 2) Chriſtus flyer til Ægypten i Begyndelſen af det foregaaende Aar, altſaa det femte for den almindelige Tidsregning: 3) efter at

Magierne ved Enden af det ſiette vare komne til Jeruſalem Her møder nu den første vigtige Steen, ſom maae hæves Naar man tilſtaaer Forfatteren hvad han ikke har beviſt, det mindſte følger ey af Matthæus, at Chriſtus i det mindſte 1 Maaneder har været i Ægypten, ſaa maae man ſætte Magier nes Ankomſt ey alene efter Fremſtillelſen i Templen, ſom imme bliver rimeligt, men næſten 2 Aar efter ſamme. Hans fornemm ſte Beviis ligger i de Børns 2 Aars Alder, ſom Herodes beſoe at myrde, ſom en Følge af Tidens nøye Udforſkning af Ma gierne. Men han overſeer herved det ganſke ubeſtemt κατωτερω Math. II. 16. og beſvarer det ſom en Indven ding viſt ikke til Fyldeſtgiørelſe. Han holder det for ube viisligt af Mathæus, og troer det kun efter Epiphanius, a Magierne har tilbedet Chriſtum til Bethlehem; men ſon han dog troer det, ſaa maae han og ſlutte urimelig nok, a Joſeph og Maria ere gangne tvende Gange derhen: 4 Skatningen af Jødeland, ved hvilken Chriſtus er født der 25. Dec. ſkede i det 8de Aar for den almindelige Tidsreg ning. Qvirinus var Procurator, men Saturninus va Præſes i Syrien. Aartallets Beviis er nu her atter den Hypotheſe, at her forſtaaes den anden almindelige Folketæl ling, hvilken Auguſtus, efter Steen-Opſkriften af Ancyra, under C. Marii Cenſorini og C. Aſinii Galli Borgemeſter ſkab lod forrette, hvilken da indfalder i det angivne Aar. At Saturninus endnu i dette Aar har forvaltet Syrien, er viſt nok. Man maae tilſtaae ham, at ηγεμονευειν hos Lucas kan overſættes ved procurator, ligeſom allerede Juſtinus har udtrykt det ved επιτροπος. Den almindelige Fred og Jani Tempels Tillukkelſe er ikke noget bibelſk Tidsmærke, og hvad Forfatteren ſiger om 25. Dec., er endnu uviſſere og meget rimeligere Falſk. Man ſeer, at han maae lade Qvi rinus tvende Gange holde Mandtal, og ikke trække Joſephs Fortælling herhen, ſom falder meget ſildere. Af diſſe Grund ſætzer uddrager han da de første Begivenheder i Chriſti Hiſto rie. Han bliver født i det 8de Aar for den almindelige Tidsregning, den 25 December. Den 1. Jan. derpaa bliver han omſkaaren, og den 2. Febr. lader Maria ſig kien de reen: Hun og Joſeph gaaer med Barnet til Nazareth, og derpaa i Marz atter til Jeruſalem til Paaſkefeſten; og

der-

derpaa reyse de ved Enden af det følgende Aar, da Barnet var 2 Aar gammel, til Bethlehem: Hen ved den Tid kom Magierne til Jerusalem, og i Begyndelsen af det følgende Aar den 6. Jan. til Bethlehem: derpaa følger Flugten til Ægypten, hvor de blive i 15 Maaneder. Dette er det Fornemmeste Indhold af Skriftet. Der er kun lidet Haab til, at det skulde finde stort Bifald, men Skriftet selv vil dog altid blive meget brugbart formedelst den store Mængde af nyttige, tildeels numismatiske, historiske, og chronologiske Anmærkninger. Dette kan man lættest indsee af den endnu tilføyede chronologiske Canon. Her staae Begivenhederne fra Aaret 40 for Tidsregningen, indtil Aaret 41 efter samme, med en nyere Bestemmelse af den forskiællige Tidsregning, og just de Begivenheder, som blive oplyste i Skriftet, hvoriblandt fornemmelig udmærke sig Herodernes Historie, om Statholderne af Syrien, Procuratorerne af Palæstina, og de østerlandske Keyseres romerske Handeler, saa at Forfatteren ved tilkommende Undersøgninger over denne Deel af den jødiske og romerske Historie vil fortiene stor Tak for sin unægtelige Flid.

London. The History of ancient Egypt, as extant in the Greek Historians, Poets and others, together with the State &c. By *Ge. Laughton* DD. of Richmond in Surry 1774. st. 8v. Denne Historie gaaer fra Misraim f. C. F. 2188, indtil Landets Undertvingelse under Cambyses altsaa et Tidsrum af 1664 Aar. Atter en Skribent, som kan opfylde deres Ønsker, der har begyndt at giøre Underholdningen til et Hoved-Øyemærke med Historieskrivningen, og et angenemt Foredrag uden Forskiæl til en Hovedfordring. Værket lader sig læse saa læt, flydende og fornøyelig nok, at man maae forundre sig over, hvor alle de Vanskeligheder ere blevne, over hvilke man hører saa meget klage i denne Deel af Historien. Hele Hemmeligheden bestaaer derudi, at Forfatteren ey engang lader sig den Tanke falde ind, hvad gammel Historie, gammel Verden, gammel Ægypten er, og kiender ikke nogen af de mange Vanskeligheder, der møde enhver tænkende Læser. Derimod hist og her en Reflexion, et philosophisk Anstrøg, der ikke gaaer meget dybt, men dog giør sin Virkning paa Læsere af den store Hob. Der

er

er vist, at ved saadan en Behandling klamrer sig Alt saalæ til samme under Væven, bliver glat, rundt, lader sig rulle, løber fort Bogen igiennem, og man er ved Enden og har saa læst Historie —— ligesaa lidet som i saa mange andre tildreyede smaa Værker af Franzoserne, endogsaa hvor med en delicatere Haand kun det Fineste af Historien, Fløden, ogsaa den ovensvømmende Skum, er opfattet. Forfatterens Ubekymrenhed, ikke den lærde saa meget som den philosophiske, gaaer indtil Forundring vidt. Sprog-Forvirringen fra den babyloniske Taarnbygning antager han saaledes, som man for 200 Aar siden har fattet den. Bacchus er Moses, Vulcan er Tubalcain, Janus er Noah. o. s. v. Han eftertænker ikke, at Ober-Ægypten ved Misraims Indtrædelse ligesaavel og endnu meer, end andre Lande, formedelst den aarlige Oversvømmelse maatte være et øde Land. Under Amasi's f. C. F. 1724 er i Stedet for Historie indrykket Beskrivelsen over Ægypten med dens Stæder, Pyramider o. s. v. og derpaa et Hovedstykke om Ægypternes Kunster, Videnskaber, Statsforfatning, Straffelove og Religion fra S. 53. til 138. og i denne saalangt fraværende Tidsalder ere Efterretningerne om Ægyptens Tilstand af Herodot, Strabo, Joseph o. a. uden al Rensning, ligesom klumpeviis indsmurte. Det lader, som Forfatteren har anseet Staterne forligesaa ubevægelig staaende Masser som Pyramiderne. Om disse meener han dog, at deres udvendige Side er afpasset for astronomiske Bemærkninger, og at deres Høyde har sat Ægypterne i Stand til med Nøyagtighed at bemærke Skyggens Forandring, og Siderne har man befundet som virkelige Middagslinier. Saadanne Hiælpekundskaber har Forfatteren medbragt til sin Historieskrivning. I Henseende til Apis anseer Forfatteren endnu dette, som det rimeligste, at den har været et Symbolum paa den Oversvømmelighed, som Patriarchen Joseph havde tilvejebragt. Just den samme Moses, der ventil var Bacchus i Fabelen, bliver siden neden for, formedelst en lærd Parallel, Ægypternes Typhon, og dette skal være en Sandhed af Evidentze, og forlanger man denne større, saa henvises man til Bochart. Tidsregningen har heller ikke forvoldt Forfatteren nogen synderlig Nat, da han ligefrem af le Blais har opskrevet Aarene for Christi Fødsel og Kongerne. Under

Kong

Kong Horus bliver den hele Fabel om Moſes indrykket af Hiſtorieſkriveren Joſeph. Han følger den Hypotheſe, at det Land Rameſes, hvorhen Joſeph forſatte ſit Forvandtſkab, er Thebais, og at Over-Ægypten først er bleven befolket af Hebræerne, og efter deres Afreyſe er bleven beſat af Ægyptere, i det Armais forlagde ſit Sæde fra Memphis af til Theben. Den hele Fabel om Seſoſtris har Forfatteren uden Væmmelſe nedſlugt ſaa raa ſom den er. Den lætte Tilfredsſtillelſe, de faa Fornødenheder, den Indſkrænkning for Kunſtnere, den Mangel af al Handel maatte viſt nok foraarſage en Stemning og Stagnation af alle Nationens Evner; men denne ſynes dog ikke at være bleven hævet ved Seſoſtris Feldtoge. Theben ſkal hos LXX. hedde Heliopolis. Over Oldſagerne af Theben burde en Britter dog vel først have anført ſin Pocock Monophis er, ſiger Forfatteren, efter Funccius, Diodors Maro: altſaa er den gamle ærlige Funccius med ſit chronologiſke Værk endnu i ſaa god Afmindelſe i Engeland. Smerdis f. C. F. 1004. I Kirchers Oedipus hedder han og Simandius, Oſimandrus og Smerres. Under ham er Kongernes af Theben Sæde bleven forlagt til Tanis i Delta, og Ægypten og Æthiopien har ſtaaet under et Overhoved. Ved Leylighed udføres og den Meening, at Salomons Ophir er Sofaha. Nok en Afhandling tilſidſt, hvorfor Ægypterne ere blevne ſaalangt tilbage i Kunſterne, hvortil anføres de bekiendte Grunde. Naar Pythagoras og Thales ſkal have hentet de første Satzer af Geometrien fra Ægypten; ſaa er dette i og for ſig ſelv urimeligt, naar man betænker Graden af Grækenlands Cultur til den Tid; og paa den anden Side er det ikke tilſtrækkeligt til at beviſe, at Ægypterne ſkal ogſaa ſelv ikke have vidſt meer end de første Grunde. De havde og allerede opført hine ſtore Templer og andre Monumenter, gravet Canaler o. ſ. v.

Göttingen. Commentatio de Philippa Regina Sueciæ, Daniæ, atque Norvegiæ, Angliæ Principe, qvam Præſide *Joanne Philippo Murray*, Phil. Prof. ord. diſp. publicæ pro ſummis in Philoſophia honoribus habendis ſubjecit *Paulus Ericus Baberg* Upſalia Suecus den 30 Nov. 1774. 54. S. 4. Den mærkværdige Dronning Philippa

var

var Kong Henrich IV. af Engeland yngſte Dotter af første Ægteſkab, og avlet af ham, mens han endnu var Græve af Derby. Formodentlig er hun født henved Aar 1391. Den 25 Oct. 1406 blev hun til Lund i Skaane formæhlet med Erik af Pommern, Dronning Margareta's Medregent over de tre Nordiſke Riger, om hvilken Erich ved den Leylighed mældes, at han iblandt de Svendſke Konger af dette Navn er den 6te i Tallet, iblandt de Danſke den 7de, og iblandt de Norſke den 3die. Forfatteren har udførlig afhandlet alt hvad der endnu i Dronning Margaretha's Levetid og efter ſammes Død i de første Aar af Kong Eriks Eene-Regiering er ſkeet formedelſt Dronningens Philippa's Virkning og Indflydelſe. Da Kong Erich 1423 i Auguſt tiltraadde ſin ſtore Reyſe til Palæſtina, hvorfra han først kom tilbage i Foraaret 1425, overgav han Regiertngen over de tre Nordiſke Riger til ſin Gemahlinde Philippa, ſom med ſtor Berømmelſe forvaltede den. En betydelig Fortieneſte, ſom hun i denne Tid forſkaffede ſig, var denne, at hun ſatte Mynten igien, ſom Erik havde forderyet, paa den gamle Fod. Det Fordrag, ſom hun derom oprettede med Hanſeſtæderne den 9 Oct. 1424. er det ældſte Document, det Nordiſke Myntvæſen angaaende, ſom man hidindtil har fundet. Forfatteren meener, at denne Myndtforbedring er ſkeet med Hendes Gemahls Forvidende, hvilket dog ikke følger af det S. 33. anførte. Da Hanſeſtæderne 1428 angrebe Kiøbenhavn med en Flode, og Kong Erik endten ſlet intet eller intet med Lykke derimod foretog ſig, giorde Philoppa ſaadanne Anſtalter, ſom giorde Fiendens Forehavende til Intet. Det Angreb derimod, ſom hun 1429 lod giøre ved danſke Skibe og Tropper paa Stralſund uden Kongens Forvidende, forulykkedes. Da hun nu, foruden den Bedrøvelſe, hun derover fandt, ogſaa maatte forbøye en haard Begegnelſe af Hendes Gemahl begav hun ſig i Vadſtena Kloſter, hvor hun allerede tilforn havde opholdt ſig, og døde der 1430. Kongen lod Hende de 15 Febr. anſeelig begrave. Alt dette ſaavelſom det vigtigſte af hvad der er ſkeet under Kong Erichs Regiering har Forfatteren med ſtor Belæſenhed foredraget og i en ſmuk Skrivemaade.

London. Les droits des trois puiſſances alliées ſur

ur pluſieurs provinces de la Republique de Pologne —— om. II, 1774. Den første Deel 291. den anden 384. 5. ſt. 8v. Værket er ikke trykt til London, men til Paris, el ikke med Kongelig Privilegio, men dog med Regieringens forvidende og ſtiltiende Bevilgning. Ved denne Bevilging vil man finde noget Beſynderligt. I Udgiverens forn ſtaaende Fortale eller Indledning forekommer S. 24-26 t haardt og hæftigt Sted imod Ludvig XIV. og ſammes Inderſaatter. Sammenligner man den Bevilning, at lade aadan en Dom trykke over den afdøde Konge, med den udlettende Cenſur, ſom er gaaet over nogle Steder, der berøre et vis Hof, og denne atter igien med Overſeelſen af lt hvad man finder trykt i dette Skrift, ſaa finder man en Contraſt, ſom man ikke veed, hvad man ſkal dømme om. Den første Deel indbefatter de Skrifter, hvorved de tre Magter have beviiſt deres Prætenſioner paa Pohlen, tilligemed en Polakkers Anmærkninger derover. Den anden Deel beſtrider vidtløftig hine Skrifter, og leverer tillige Manifeſter af den Barer-Confoederation. De Skrifter, ſom ere blevne foreenede i denne Samling, oplyſer ikke lidet forſkiællige Landes-Hiſtorie, og ville altſaa meget lætte Underſøgningerne for tilkommende Hiſtorieſkrivere, der ſammenligne Sætz og Modſætz, uden at være i Beſynderlighed indtagne for denne eller hin. Dette er og den eeneſte Nytte man vil tilſtaae denne Samling. I nærværende Tidsløb kan den ikke have nogen Indflydelſe, allermindſt Udgiverens Fortale eller Indledning, ſom man kalder uforſvarlig, da den tillige grunder ſig paa den Fordom, at den Sag, ſom Skriftet handler om, først har taget ſin Oprindelſe fra Berlin af, hvilket dog ſkal være falſk, ſom og Efterverden bedre vil erfare.

Halle. Libri hiſtorici Nori Teſtamenti Græce, pars poſterior, ſiſtens Evangelium Johannis & Acta Apoſtolorum. Textum ad Fidem Codicum, Verſionum & Patrum emendavit & Lectiones Varietatem adjecit Jo Jac. Griesbach. Th. P. P. 1775. 11 A. 8v. Indretningen er den ſamme, ſom ved den første Deel, kun at Texten her er aftrykt i ſin naturlige Orden, da derimod i den første Deel de tre Evangeliſters Fortællinger vare ſtillede Synoptiſk

ved

ved Siden af hinanden. De i Texten giorte Forandringer ere atter talrige, og derved ere de samme Regler iagttagne, som Udgiveren havde foreskrevet sig ved den første Deel. Intet er forandret efter blotte Formodninger, men enhver i Texten optagne eller med den sædvanlige lige agtede Læsemaade, er bedømt efter de gamle Vidnesbyrds Vægt tillige med de kritiske Regler om Læsemaaders indvortes Godhed og Rimelighed. Man bemærkker lættelig derved, at Hr. Prof. tillægger mange Haandskrifter, hvilke man som latiniserende dybt har nedsat, en høyere Værd, end gemeenlig skeer. Alle endogsaa de mindste Afvigelser fra den sædvanlige Text ere paa det omhyggeligste antegnede, og iligemaade, som i det første Deel, er Rimeligheds Graden nøye angiven ved egne dertil bestemte Tegn. De under Texten staaende Anmærkninger indbefatte atter udførlige Udtog af Mill, Bengel, Wettstein, Sabatier og andre. Meget deraf hører Forfatteren selv til. Saa finder man ved Apostlernes Gierninger tvende hidindtil ubekiendte Codices, som Hr. Prof. selv har havt i Hænder og benyttet sig af, og af mange andre anføres nye Læsemaader, hvilke vel allerede tilforn men ikke flittig nok har været sammenlignede. Ikkun een Gang har Udgiveren i Anmærkningerne indladt sig til en nøyere Udsættelse af alle Grunde og Modgrunde fra hinanden. Dette er skeet ved det berømte Sted Act. XX. 28, hvor Texten fremstiller begge Læsemaader, og Dommen altsaa er overladt til enhver Læser. Som et Anhang ere nogle Tilsatzer føyede til den første Deel, som indbefatte Udtoge af Hr. *Treschows* Tentamine Descriptionis Codicum &c., hvilke læt kan indtrykkes paa behørige Steder.

Nürnberg. Gesamlete und geprüfte Nachrichten von der Winterung der Bienen, von J. Leonard Eyrich, Pfarrer zu Egolzheim 1774. 110. S. 8v. Efter at Forfatteren omstændelig har prøvet og underføgt, hvad andre har sagt om denne Materie, har han og tilsidst meddeelt sine egne Raad. Han lader nemlig Bierne om Vinteren bringe ned i en underjordiske Hvælving, bedækker Kurvene med Bretter, og disse en Fod høyt med tør Jord.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 4.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 23de Januar. 1777.

Kiøbenhavn. (Beſlutning af Original-Skuespil.) Samlingen selv bestaaer af følgende Stykker: 1.) Kiærlighed uden Strømper. Et Sørgespil i fem Optog af Johann Hermann Wessel. I dette saa kaldte Sørgespil intet sørgeligt, uden, at det hele handlende Sælskab, og endda latterlig nok, dræber sig selv tilsidst. For Resten det hele Stykke komisk og har intet andet end lutter Lystig- til Hensigt, skiønt og hist og her iblandt Lystighederne gle moralske og satiriske Træk ere indflettede, men og un- en lystig Gestalt og Indklædning, for Ex. naar Mads adsen S. 81 siger om Skræderſvendens Johans Tyverie, m Fanden har forført, og Grethe saaledes forsvarer Helt og Kiæreste:

— — — Om Folk af Helterang
Du tale tør saa lavt? Viid til en anden Gang,
Naar Helte Feyl begaae, er Skiæbnen Gierningsmanden.
Kun Pøbelen giør Ondt, og Skylden giver Fanden.

saaledes og, i hvor lystig og latterlig en Scene det end er, vilken Mette forfører Johan til at stiæle Mads Madis Strømper, saa er det dog heel moralsk, philosophisk satirisk.

Mette.
Du gaaer saasnart Johann? Jeg kan dog ikke dølge,
Jeg havde ikke tænkt det koſtede saa lidt,

For en ophøyet Siæl, at giøre ſaadant Skridt.
Min Helt! for alle Ting mod Dyd lad Elſkov ſtride!
Viis ikke Laſten frem paa dens luſtidte Side.
De Store ſynde vel i Grunden, ſom de Smaa,
Men Maaden, ſom enhver ſin Synd udøver paa,
Den eene giør til Helt, den anden til en Staadder,
Du ey Forſkiællen veed, Seigneur! paa diſſe Maader?
Saa ſmuk Opdragelſe, du end for Reſten har,
Du har i denne Sag opført dig ſom en Nar:
Bør du ey ſige først, hvordan dit Hierte ſplittes?
Snart ſværge, at det ey ved Laſter ſkal beſmittes?
Snart raabe: Elſkovs Gud din Gud alene er?
Og efter elleve til tolv Omvexlinger,
Hvorved nu Kiærlighed, nu Dyden Seyer vinder,
Mag ſaa, at Elſkov dig den tolvte Gang forblinder.
Vræng Munden, vrie din Krop, bær dig, ſom du var ga
Og naar du det har giort, beſtiæl ſaa din Rival.

Johann.

Tolv Gange? Mette! Ney, det vil for længe vare.
Det er den høye Tid.

Mette.

— — — — — For Tiden da at ſpare
Giør her Præludium, og gaae ſaa ſtrax derhen,
Hvor Madſes Kiſte ſtaaer, ſaa vil jeg kiærligen
Troe, at du underveys har giort det af med Reſten;
Det er jo vores Pligt, at tænke vel om Næſten.

Johann.

(Sætter ſig i en ægte tragiſk Poſtyr.)
O! hvilken Qval og Strid! mit Hierte ſplittes ad!
Dyd! Elſkov! kan J to ey ſøbe af et Fad?
En af jer vinde maa, den anden maa fordømmes,
To Store i en Sæk kan ingenlunde rommes,
Men Sækken, ſom J to kan ikke rommes i,
Tilgavns undgiælde maa for eders Klammerie,
Mit Hierte revner ſnart; jeg elſker eder begge,
Du Elſkov er mit Liv, du Dyd min Kiæledægge!
Jeg pleyer ellers gaae derfra, hvor Slagsmaal er,
Men jeg de Stridende med mig i Hiertet bær.
Omſonſt at flye, omſonſt at ville dem forliae,
Her er ey andet for, jeg Dommen maa afſige:

Min Kiæledegge, Dyd, ja Seyeren er din,
Du eene herſke bør i ſtolte Heltes Sind.
Viig lille ſnottede! ſom ſkyder Folk med Pile,
Som til min Uhæld har min Grethe lært at ſmile,
Min Grete? Ney. Hvis da? Maaſkee Mads Madſens? Ja!
Jeg ſkiælver for min Dyd, og ſkynder mig herfra.
(Til Mette)
Kan jeg nu gaae?

Mette.

Ja viſt.

Og i det følgende tredie Optrin ligeledes, hvis Indhold er om en Fortſættelſe af det foregaaende.

Johann.

Nu er der intet meer, ſom kan min Lykke hindre,

Mette.

Du har vel ey forſømt, hvad jeg dig bad erindre:
Formaliteterne?

Johann.

Jeg alting haver giort,
Som du mig foreſkrev; thi det ey ſiger ſtort,
At jeg kun haver brugt en middelmaadig Stemme;
Jeg var ſaa bange for man ſkulde mig fornemme,
I Fald, ſom du mig bød, jeg havde ſkreget.

Mette. Ney!

Det intet ſkade kan.

Johann.

Saa er der heller ey
Det ringeſte forſømt; thi hvad vil det vel ſige,
At Tiden ikke juſt afpaſſet blev ſaa lige?
Det er en ringe Ting ey værd at tale om.

Mette.

Hvad meener du?

Johann.

At jeg til Madſes Kiſte kom,
Juſt da udi min Siæl Dyd førte Regimente;
Det var ey raadeligt et Øyeblik at vente,
Til Elſkov Seyer vandt, og reent at bryde af
Den nys begyndte Roes, ſom jeg til Dyden gav,
Var alt for latterligt; jeg desforuden vidſte,
At inden ſtakket Tid mig Elſkov ſkulde friſte,

Og stærkere end Dyd mig giøre til en Tyv:
At stiæle Klokken Sex og stiæle Klokken Syv,
Det kommer ud paa eet; jeg altsaa strax udførte
Mit Foretagende, og da mig ingen hørte,
Det ligegyldigt var, om Elskovs Raserie,
Som mig forledede til dette Tyverie,
Kom to Minuter før, kom to Minuter siden;
Og overalt en Helt ey Slave er af Tiden,
Thi Klokken er kun for Skoemagere og Skræd ——

Mette.

Tael Ordet ikkun ud, og blues ey derved:
En Skrædder, som er Helt, er ikke Skrædder meer:
Den Titel, som er først, tilkommer os blandt flere.
I øvrigt finder jeg, Seigneur, at du har Ret;
En Helt hvert Øyeblik afpasser ey saa net.

Hvor lystig og hvor vel tillige er ikke et bekymret Sinds Uroligheds afskildret i disse Grethes Ord S. 48:

Hvor er min Skiæbne haard!
Fra et til andet Sted jeg i den Tanke gaaer,
At min Forfatning sig med Stedet skal forandre;
Men Sorgen følger mig, i hvor jeg end vil vandre.
Jeg ned i Haven gik, min Sorg spadserte med,
I Gyngen satte mig, min Sorrig op og ned
Sig gyngede med mig. Ja i vort Spisekammer,
Hvor jeg saa tidt tilforn fandt Raad mod al Slags Jammer
Omsonst jeg søger nu en Lindring for mit Sind,
Min Sorg med lige Skridt ledsager mig derind.
Jeg tænkte røget Flesk kan hiælpe, hvem kan vide?
Men følte Flesk og Sorg i Halsen fast at sidde.

Da Recensenten formoder, at Indholdet af dette lystige Stykke er alle Læsere bekiendt, saa vil han ikke vidtløftig anføre det, men alene sige, at Johan kan ikke holde Bryllup med sin Kiæreste Grethe, for han har ingen Strømper, og fatter derfor, efter Mettes Raad, den Beslutning, at stiæle sin Rivals Mads Madsens Strømper, hvilket Tyverie bliver røbt for Brylluppet og faaer det sørgelige Udfald, som før er mældt. Saa meget kan være nok for at forstaae de her til Prøve anførte Stykker, der vise, at der er siin Alvor under dette næsten overdrevne, og som det ellers synes, gemeen Spøg. Stykket er bleven tilsøyet en Epiloge, hvori Mercu-

riu-

ukommer ned og bringer dem alle til Live igien, hvilken lsidst besluttes med en af Personerne affiunget Apologie for n lystige Tidsfordriv, som Stykket egentlig har til Øye= ærke. — II.) **Lykken** bedre end Forstanden, et Lystspil fem Optog af **Johan Herman Wessel**. Tvende Personer, Fader, **von Boden** og **Erast**, hans Søn, ere begge, den at vide det selv, Medbeylere til een Brud, den gamle nier **Orgons** Sted=Dotter **Julie**. **Philipp**, Erastes iener, ophitter nok et Puds, som han agter at spille den mle **Orgon**, for at forskaffe ham Bruden, men det mis= kkes og røbes af den ærlige **Stephen**, som er **Orgons** aardskarl. Lykken, der ved den Leylighed opdagede **von** Boden og **Erast** for hinanden, som Fader og Søn, gav dslag i Sagen til Erastes Fordeel, og løste Knuden. — II.) **Thronfølgen i Sidon**, en original lyrisk ragi=Comedie udi to Handlinger. Til den Kongelige danske Skueplads Brug forfattet af **M. B. Bredal**, an= et og forbedrede Oplag. Dette Stykke er tilforn bleven an= ørt i disse Efterretninger. — IV.) **Belsor i Hytten**, eller en uventede Opdagelse. Et Syngespil i tvende Hand= nger. Skrevet for den Danske Skueplads af **M.*****. pdagelsen bestaaer derudi, at **Belsor**, en gammel Mand, rfulgt af en gammel Græve af **Doresval**, tager sin Til= ugt til en Skov, hvor han med sin eeneste Dotter **Lucinde** holder sig under en Straaehytte, men bliver endelig efter n gamle Græves Død opdaget af hans Søn den unge **Do=** esval, som under Navn af **Lycander** bliver først bekiendt ed hans Dotter **Lucinde**, fatter Kiærlighed til hende, og lsidst ægter hende, efter at de havde lært at kiende ham og n dem, og han paa sin afdøde Faders Vegne havde bedet Belsor om Tilgivelse og aabenbaret ham det Løfte, han hav= maattet giøre sin Fader om at opsøge ham og erstatte ham t Tab og den Uret, han havde tilføyet ham. Denne blot= Fortælling af Indholdet kan allerede opvække en Læsers unst for dette lille rørende Drama. De tvende Jægeres stige Rolle i det 9de Optrin i første Handling opliver meget tte ellers alvorlige og moralske Stykke. — V.) **Salvini** g **Adelson**. En Borgerlig Tragedie i fem Acter af nvold de Falsen. Adelson, en Engelsk Lord, elsker **Miß Nelly Nury**, og skal snart have Bryllup med hende. Sal=

vini, en Italiener og Maler, og Adelſons inderlig elſket Ven, ſom han har giort ſærdeles vel imod og ſom har hav at takke for al ſin Lykke, har hemmelig forelſket ſig i Nelly men hans Paſſion for hende er ſaa ſtærk og overdreven, d den næſten gaaer indtil Raſerie, og det maatte den vel vær naar han ſkulde kunne gribe til den desperate Reſolution, d myrde den, han ſaa høyt elſkede, Nelly, ſin bedſte Ven og ſtørſte Velgiørers Kiæreſte og Brud, juſt da han ſtod Begreb med, efter ſin Vens Begiering, at ſkulle lede hend for Brudeſkamlen. Kun dette ſkal man vel ikke ſaa let kun ne begribe, hvorledes et Menneſke, der i det øvrige beſa ſaa megen ſund Fornuft og Eftertanke, tvertimod ſin ege Fornufts, imod Nelly's og hendes Moders ſtærke Foreſti linger (thi begge vidſte af hans Kiærlighed at ſige) kunde fa te en ſaa nedrig og i al Henſeende ugudelig Beſlutning. Næ pe ſkal man i Naturen og Verden finde eller have fundet n get virkeligt Stof til en ſaadan Opdigtelſe, og det er meg at befrygte, at Digteren har drevet hans Paſſion meget ov det Naturlige, for at faae ham til at begaae en ſaa nedri og afſkyelig Gierning. Dette ſamme vil og giøre det vanſk ligt at begribe, hvorledes han kunde fortiene den Medlide hed, Adelſon beviſte ham, i hvor ædelmodig en Ven, de ne end maatte være. Thi det er ikke Spørsmaal, hvorled han kunde være ſaa ædelmodig, men hvorledes han kunde fi de Salvini den Ædelmodighed værd, og ikke tvertimod ſa ganſke uværdig, at, om han end af Hiertet tilgav ham, ha dog burde have overladt ham til hans Ondſkabs fortien Straf. Ja man ſkal ikke lættere kunne begribe, hvorled en Salvini ſelv ſaa haſtig kunde fortryde en med ſaa vel b raad Hue og Sind beſluttet og fuldført Misgierning. Sku de man ikke ſnarere kunne formode, at ſaadan Fortrydel var kun Forſtillelſe, for let at opvække den Ven til Medlide hed, om hvis Ædelmodighed han ved egen Erfaring var ſa vel overbeviiſt. Af et ſaa ugudeligt og halſtarrigt Forſ har man ondt ved at vente en ſaa haſtig og tillige oprigt Fortrydelſe, ſkiønt den dog her ſkal være meent, efterdi h ikke vil lade ſig befrie fra ſin fortiente Straf. Meget rim ligt er det heller ikke, at Adelſon i Forveyen ikke kunde ha ſluttet ſig til af Salvini's urolige Væſen og egen Bekiend ſe om Elſkov, ſom en Aarſag dertil, at denne hans Elſko

Gie

Gienſtand maatte være dem begge meget nær, da der jo ikke ættelig kunde tænkes nogen Grund, hvorfor Salvini ſkulde have dulgt en anden fremmed Kierlighed for ſin bedſte Ven, der ſaa meget bad ham om at aabenbare ham Aarſagen til hans Sinds Uroe, og Salvini ſelv desuden havde i adſkillige Udtryk ſaa temmelig nær berørt den rette Gienſtand for hans raſende Kiærlighed. Endogſaa Adelſon ſelv maa ſiden derfor giøre ſig den Bebreydelſe, at han ikke ſelv havde ſluttet ſig dertil i Forveyen, da han læt kunde have forebygget ſaa ſtor en Ulykke, og det er maaſkee en Vanhæld i Digtet, at denne Bebreydelſe er for vel grundet. Saa ſtore Ulykker maa endogſaa kloge Folk ikke læt kunne forebygge, for at fortiene deſto større Medlidenhed. Imidlertid maa man lade Digteren den Ret vederfares, at han med de ſtærkeſte Træk har overdreven Salvini's Paſſion, ſaa hans Gaver i det Naturlige og Rimelige ſaa meget bedre udmærke ſig, ſom de endogſaa forſlaae til det Overnaturlige, om Rec. ſaa tør kalde det i en theatraliſk Forſtand. Han har og vidſt at give Hovedhandlingens Udførelſe efter Nelly's Død megen Intereſſe. Thi herfra gaaer hans egen Udarbeydelſe, da Fortællingen i det øvrige er laant af den berømte Arnauds Fortællinger, under Navn af Epreuves du Sentimens. Hvad er ikke dette for et rørende Optrin, hvorudi han har ladet den fængſlede Salvini og hans Slutter finde i hinanden en Søn og Fader. Slutteren, den gamle Salvini vil da redde ſin Søn, det er naturligt, og da denne vil ikke lade ſig redde, men lide den Straf, han har fortient (kun det er noget underligt, at han kunde og vilde med Forſæt fortiene den) ſaa griber den ynkværdige Fader til den Beſlutning, at lade ham tage Forgift i en Drik, uden at Sønnen ſelv veed det, for i det mindſte at redde ham fra Bøddelens Haand, og dette har den ømme Fader giort kort førend Adelſon ſtrax derpaa kommer med en udvirket Benaadelſe for Salvini, ſom da kommer for ſildig. Ingen kan vel høre og ſee dette Optog uden den ømmeſte og ynkſomſte Medlidenhed. Adelſons Character maa man vel elſke, dog kan man det vel ikke uden al Forundring. Salvini kan man tvivle om endten man bør ynke eller hade. Med diſſe Tanker har Recenſenten læſt dette Sørgeſpil. Billigt er det, han og bør lade høre Forfatterens egen beſkedene Dom derover. „Jeg kunde ikke (ſiger han i

„ en kort Forberetning) læse hans (Arnauds) Adelson o
„ Salvini uden at blive rørt: de sørgelige Tildragelser o
„ Situationer, hvoraf denne Fortælling er opfyldt, de
„ ædle Characteer, Forfatteren har tegnet sin Adelson med
„ og den voldsomme Lidenskab, der plager Salvini, o
„ gior ham mere ulykkelig, end lastværdig (men just dett
„ kan man maaskee kalde i Tvivl). Alt dette bevægede mi
„ til at troe, at den indeholdt Stof til et dramatisk Stykke
„ som vel udført maatte giøre Virkning paa Skueplads
„ —— Ledet af denne store Mand, udarbeydede jeg dett
„ Stykke og blev dristig nok til at betræde en Bane, jeg vel
„ Arnaud saae mig afmaalet. Hvad Godt der i Stykke
„ kan findes, skylder jeg altsaa ham, Feylene ere mine. ——
„ Dog vil man blive vaer, at jeg paa adskillige Steder, men
„ i sær ved Slutningen er afveget fra Fortællingen; thi da
„ jeg troede, at en Henrettelse, hvormed Arnaud ender sin
„ Fortælling, vilde som noget nyt og uvant paa vor Skue-
„ plads, til hvis Brug jeg bestemte Stykket, giøre endten
„ ingen eller en alt for stor Virkning, har jeg ganske for-
„ andret Catastrophen, og for at giøre Salvini's Død og
„ Skiæbne mere rørende, ladet alle Uheld samle sig over
„ ham, ved det han i Fængslet uventet møder sin Fader, som
„ af en ulykkelig Nødvendighed bliver hans Drabsmand. ——
„ Jeg har bestræbet mig at skildre Salvini som en ulykkelig
„ der henrives fra sine Pligter af en voldsom og uimodstaae-
„ lig Lidenskab, som han forgiæves søger at undflye, og da
„ den Misgierning, han begaaer, ikke grunder sig paa Over-
„ læg, men i Raserie, og den hæftigste Fortrydelse følger
„ samme, har jeg troet, at man ikke burde ansee ham som
„ een, der af ondt Hierte eller indgroet Vane begaaer Laster,
„ og altsaa gierne kunde interessere sig, ja endog fatte Med-
„ ynk for ham; og vidner ikke den Medynk, man bærer for
„ Orosman, naar han dræber sig selv, efter at have myr-
„ det den uskyldige Zaire, at man kan ynke den, der har
„ begaaet en Last? —— Naar man betragter (og Kienderen
„ vil ufeylbarlig finde dette) at det er Salvini, der er Ho-
„ ved-Personen i Stykket, og at det er hans Skiæbne, eller
„ hans og Adelsons ulykkelige Venskab, og de sørgelige
„ Følger af en voldsom Kiærlighed, som foreenet med Jalou-
„ sie nedbryder Venskabs og Menneskelighedens Pligter, der

„ ud-

, udgivre Handlingen og Indholden af samme, haaber jeg
, ikke at blive bebreydet den Feyl, at have giort en dobbelt
, Handling, eller at Hoved-Handlingen skulde blive anseet
, for at være endt ved Nelly's, Død, da hun ikke er at anseе for
, andet, end et Hiul, som driver Stykket, og Salvini's
, Fader for en episodisk Person, der tiener til at forstærke
, Handlingen og Interessen paa et Sted, hvor samme efter
, et saa rørende Optrin, som Nellys Død, læt uden en
, Biehielp kunde tabe sig og falde." Denne er Forfatterens
gen Critik over sin Udarbeydelse. Man seer hans Beskee-
enhed. Kun Salvini's Misgierning er dog forekommen
Recensenten saa temmelig, og om han tør sige det, næsten
umsk overlagt. Maaskee han feyler. Skulde kun og Sal-
ini ikke desuden synes alt for raisonnerende hist og her over
in Elskov, for at burde have betænkt sig. Ja, stiltiende at
amtykke, at ville lede sin Vens og Velgiørers Kiæreste til
Brudeskamlen, og i det samme myrde hende, var det ikke
umsk baade tænkt og giort? Hvi dræbte han sig ikke hellere selv?
Det havde dog været heroisk. Recensenten veed ikke ret hvad
t svare, vil derfor tie, og lade Læseren dømme. Nok, den Konge-
ige Skuespil-Direction har nægtet at antage Stykket. Det
eretter Forfatteren selv.

Kiøbenhavn. Evangelisk Bekiendelses Catechis-
mus, visende Historien og Indholdet af den uforan-
rede Augsburgiske Confession. 1776. 48 S. i 12mo.
orfatteren Hr. Horster har efter den erotematiske Methode
handlet den evangelike Confessions-Historie i tvende Deele,
f hvilke den Første afhandler Historien for Confessionen,
en Anden leverer Indholdet af den Augsburgiske Be-
iendelse efter dens Artiklers Orden, tilligemed indflettede
eviis-Steder af den Hellige Skrift. Den Tredie fortæller
istorien efter den Augsburgiske Confessions Oplæs-
ing. Saa vidt Rec. skiønner er dette vel og fuldstændig
g fattelig nok udført for Børn, og Hr. H. har dermed i sit
ag vilket stifte Nytte, en Nytte, som han vel og vil erhol-
, skiønt det maaskee med nogen Grund kunde siges, at en
istorie ikke saa vel, som en Dogmatik, modtager det kate-
eriske og erotematiske Foredrag. Den vil fortælles, og
aaskee endog af Børn nok saa gierne læses som historisk
ortælling.

Oxford. Inscriptiones antiqvæ, pleræqve nondum editæ, in Asia minore & Græcia, præsertim Athenis collectæ, cum Appendice. Exscripsit ediditqve Richardus Chandler S. T. P. Coll. Magd. & Soc. Ant. Sociu. 1774. 1 Alph. Fol. Man har med det Første at vente fra den lærde og flittige Forfatter en Beskrivelse over hans Reyser til lille Asien og Grækenland. Her leverer han de Afskrifter af græske Steenskrifter, som han har afskrevet paa sin Reyse, og siden sammenlignet med de allerede trykte, og videre bragt i Orden og oplyst. De fleste Steenskrifter forekomme her allerførst, andre ere vel tilforn bekiendtgiorte men meget feylagtige som de i Pococks Samling ere. Hr Ch. har giort tvende Deele deraf. Den første indbefatter 81 Nummere. De Sigeiske staae foran formedelst en i Afskriften anbragt Forbedring og en større Nøyagtighed i den hele Copie. De øvrige Steene laae hen ad Kysterne af lille Asien fra Troas af og der neden for, paa de Steder, som det Sælskab, hvori Hr. Chandler befandt sig, har bereist. I den anden Deel findes 159 Steenskrifter, hvilke han har afskrevet i Asien og andre Steder i Grækenland. Endelig er dertil føyet et Anhang af 11 Stykker, som ere blevne ham meddeelte af Andre i Afskrift, saasom 8te af Hr. Th. Croffs Engelsk Præst til Aleppo, 2de af den afdøde Robert Wood, og en Afskrift af det Brittiske Museum. Endnu tilsidst 6 Indices saadanne, som de ved Steenskrifter pleyer at affattes. Overalt finder man mangfoldige enkelte, lærde, antiquariske og historiske Bemærkninger, Oplysninger, og Forbedringer. Den Sigeiske Indskrift beholder bestandig endnu sin besynderlige Værd og Ansees, endogsaa siden Hr. Fourmont og Andre har opdaget meget ældre, de den første har tient til at oplyse de gamle græskiske Skrift-Træk. Her staaer den paa een Kobbertavle med nøyagtigt Maal, saadan, som Hr. Revet selv har aftegnet den; hvilken Nøyagtighed vil ikke være Kiendere ubehagelig, da det ved samme kommer saa meget an paa de gamle Træk. Overalt har Hr. Chandler saavel i Afskrifternes Affattelse, som i deres Aftrykning udviist en særdeles berømmelig Flid og Nøyagtighed, og ey alene bemærket de mangfoldige forekommende ofte ganske besynderlige Træk, men og ladet besynderlige Bogstaver snitte og anvende dertil. Han siger selv, at uden

den Oxford kunde ingen anden Presse have leveret Værket. Han har ey alene eftermalet eller bogstaveret sine Indskrifter, om mange andre Reysende og Pocock selv har giort, men og udstuderet dem, og derefter opfyldt dem, hvor de ved Steenskrift-Sprogkundskab og kritisk Skarpsindighed lade sig udfylde; dog ere disse Udfyldelser indsluttede i Klamer. I det, han har bidraget til deres Oplysning, er han sig ey altid selv liig. Ved en Deel har han sat Steenskriften nok engang i de sædvanlige smaa Bogstaver, og endnu føyet den latinske Oversættelse dertil; ved andre har han ingen af Deene giort, og ved nogle kun det Sidste. Foran staaer en Syllabus & Notæ paa 35 Sider, hvori Stykkerne efter deres Nummere nærmere bestemmes i Henseende til Sted og Maade, paa hvilke de ere opdagede. Ved Forskiellige anbringes besynderlige grammatiske og antiqvariske Oplysninger, hvoraf fremskinner megen Lærdom, omendskiøndt man ellers finder, at Hr. Ch. er ikke lige stærk i de andre Grene og Deele af den græske Litteratur.

Paris. Essai synthetique sur l'origine & la formation des Langues. 1774. 464. S. 8v. Ogsaa dette Skrift af en ubenævnt Forfatter er bleven foranlediget ved det Berlinske Pris-Spørsmaal. Forfatteren har endnu ikke vidst, at Hr. Consistorialraad Herders Prisskrift er trykt, og yttrer sig med den Beskedenhed, at sammes Bekiendtgiørelse skulde maaskee have giort hans overflødig. Han holder det for historisk afgiort, at Gud har ikke vildet overlade det til de første Mennesker selv at udfinde sig et Sprog, ligesom han og ikke har skabt dem som Børn. Han søger at bevise den physiske Mueligbed af Sprog-Opfindelsen, og grunder den, som de Fleste har giort, paa den følgemæssige Fremgang fra det i Menneskeligheden grundede naturlige Sprog til det saa kaldte vilkaarlige Sprog. Men han underskiller 3 Arter af dette oprindelige Natur-Sprog, Lidenskabernes Sprog ved de Toner, som ved stærke Følelser komme af Naturen, Handlings-Sproget (langage Mimique) Efterlignings-Sproget. Da Fremgangen til det Sprog, hvorom her handles fornemmelig er grundet i dette Sidste, saa har Forfatteren og med stor Flid søgt at vise dette Sprogs naturlige Grunde og Virkninger. Han bemærker endnu et

fierde

flerde Sprog, førend han holder det vilkaarlige Sprogs Oprindelſe for muelig, og dette kalder han det Analogiſke, ſom er kun en Udvidelſe af Efterlignings-Sproget. Ti det vilkaarlige Sprogs Oprindelſe udfordrer Forfatteren hverken meer eller mindre, end denne et Menneſkes Reflexion og Bemærkning, at Toner kan bruges til at betegne Ideer. For at ſætte ſin Speculation i deſto mere Lys, antager Forfatteren ſom virkeligt, hvad allerede flere Skribentere i denne Materie har ønſket, men ſom vel aldrig vil blive ſat i Værk, at nemlig, for at giøre Forſøg, Børn maatte blive opdragne paa en afliggende Ø, uden at nogen maatte tale for dem noget af de udbildede Sprog, eller i Almindelighed komme deres Naturkræfters Udvikling og ſammes Virkninger anderledes til Hielp, end ved at komme dem for med de udvortes Anledninger, der ellers nok ſkulde have kommet af ſig ſelv, men ikke ſaa ſnart. Endelig prøver han og de af Rouſſeau forelagte Vanſkeligheder, og viſer, hvorledes han ved ſin Forklaring er i Stand til at undvige dem, eller og at fyldeſtgiøre dem. Denne almindelige Forklaring over Sprogenes muelige Oprindelſe, udgiør kun den mindſte Deel af Værket. Forfatteren tager nu Talens enkelte Deele for, undersøger enhvers Væſen og Beſtemmelſe, og viſer, hvorledes de har kundet opkomme. Ved den Leylighed finder han ey alene i Grammatikerne megen Ufuldſtændighed og falſke Begreber om Taledelenes Væſen og Beſtemmelſe; men indlader ſig i Beſynderlighed i en meget vidtløftig Critik over Hr. Beauzée's Grammaire Generale, paa mange Steder og ganſke egentlig fra S. 336-464. Beviſer af mange Slags Sprog har Forfatteren ikke anbragt, men immer valgt ſine Exempler af det Franzøſiſke. Man maae altſaa ſelv immer anſtille den Underſøgning, om hans Begreber og Hypotheſe kan anvendes i Almindelighed eller ikke. Imidlertid ville Elſkere af deſlige Speculationer finde det Umagen værdt, ogſaa at giøre ſig denne Forfatters Begreber bekiendte derover.

London og Edinburg. The Hiſtory of Great-Britain —— written on a new Plan, by *Robert Henry*, D. D. one of the Miniſters of Edinburg. Vol. I. 1771. 3 Alph. 7 A. Vol. II. 1774. 3 Alph. 8 A. ſt. 4. Denne Hiſtorie udmærker ſig i Beſynderlighed frem for andre, deels af ſin

Om-

Omfang, da den i Forbindelse foredrager det hele Riges Historie; eels af sin Plan, da den ved enhver Periode næstefter Statsistorien, afhandler Historierne om Religionen, Regiæringsforfatningen, Lærdommen, Kunsterne, Handelen og Sæderne, i besynderlige Afsnitter, og viser dem i et Lys, hvori nan ikke tilforn har seet den. Forfatteren har i den Henseende havt Aarsag til at kalde sin Plan nye, saavel i Henseende til den Storbritanniske Historie, som og Historien om ndre Riger. Den hele Historie skal her bestaae af 10 Bøger, efter de vigtigste Revolutioner i Staten. Enhver Bog skal igien indbefatte 7 Kapitler, som i lige Orden skal afhandle forbemældte Materier. Altsaa hersker overalt i hele Værket een Plan, ligesom i hver Bog og de til hver Bog jenhørende besynderlige Kapitler. En ligesaadan Plan har Hr. Kammeraad Botin foresat sig i Udkastet til sin Svenske Historie. Ham havde Prisen altsaa tilkommet, hvis ikke hans Arbeyde havde været et blot Udkast, og havde været udført med samme Kritik. Det er vist, at den Engelske Forf. har havt den store Fordeel, at der allerede har været ham saa meget forarbeydet i den Engelske, Skotske og Irlandske Historie, hvorpaa det endnu mangler ved mange andre Europæiske og i sær Nordiske Landes Historie. Men at prøve alt dette med Valg og Smag, og at ordne det i en rigtig Forbindelse, og foredrage det paa en baade for lærde og ulærde Læsere behagelig Maade, det udfordrede ikke liden Duelighed. Det forstaaer sig selv, at Forfatteren dog ikke paa det nøyeste har kundet detaillere enhver Materie; hvorved hans Værk maatte have voret til et historisk Bibliothek. Man finder altsaa den borgerlige Historie hos mangen Skribent udførligere foredragen. Man finder vidtløftigere Undersøgninger over Kirkens Begivenheder, og over Statsforfatningen i adskillige Perioder. Men her er af alt det Væsentligste. Saa er den Angelsachsiske Periode i det andet Bind ordnet alene efter Aarhundreder; og saasom de Vestsachsiske Konger tilsidst har beherskет hele Engeland, saa er deres Historie antaget til Grundlag, og Historien om de øvrige smaa Stater foredragen i Forbindelse dermed. Den første Deel af Læsere vil dermed finde sig fornøyet, og den lærde ikke nægte Forfatteren den Roes, at han med egen Indsigt har efterforsket i Kilderne, og bragt alt i en utvun-

gen

gen Sammenhæng. De øvrige Kapitler ere at anſee ſom l
gesaa mange frugtbare Afhandlinger hvert over ſin Materi
Den første Bog, ſom gaaer fra Romernes første Landin
under Julius Cæſar indtil Sachſernes Ankomſt i Aaret 449
ſkulde kun være et Forſøg, hvorledes Forfatterens Foretagen
de vilde blive optaget af Publikum. Da det nu overalt fand
saa ſtort Bifald, saa fulgte den Anden, ſom fortſætter Hi
ſtorien fra Sachſernes Ankomſt, indtil Wilhelms, Hertu
gens af Normandien Landing i Aaret 1066. Tre Aar er
forløbne imellem dem, af hvilke Forfatteren har anvendt e
paa grundig at lære det Angelſachſiſke Sprog, for ſelv re
at kunne nytte de Angelſachſiſke Monumenter, ſom endn
vre tilovers. De brugte Hiælpemidler ere overalt med Flii
anførte i Randen. Ved Enden af hvert Bind er et Anhan
af forſkiællige vigtige Stykker, ſom tiene til meer Oplysning
og havde været for vidtløftige til Noter under Texten. Vei
første Bind ere tilføyede fire Charter af Storbritannien, ef
ter Ptolomæus, Autons Itinerarium. Provinzernes Ind
deeling i Notitia Imperii, og ſom det har været i ſtørſt
Flor under Romerne. I det andet Bind forekommer Enge
land under Angelſachſerne. Ligeſaa ſkal ved hver Period
befinde ſig et Chart, ſom foreſtiller Storbritannien i ſamme
Den følgende Hiſtorie fra Wilhelms I. Tid indtil Jacob
I. Tronbeſtigelſe tænker Forfatteren at fatte i fire Bind, o
ſkulde Værket blive fortſat indtil de nyeſte Tider, haaber han
at det ganſke kunde blive fuldendt i fire andre Bind. I Ud
trykket, har Forfatteren mere beſtittet ſig paa Simplicitet
Tydelighed og Korthed, end paa Smykke, uden derfor a
kunne beſkyldes for Skiødesløshed. Man vil i Beſynderlig
hed finde ſig fornøyet ved at læſe de Kapitler om Kunſter
Handel, Seylads, og Nationernes Sæder og Characteer
Forfatteren har ladet begge Deele trykke paa ſin egen Be
koſtning.

Amſterdam. Relation ou Journal d'un Officier françois au ſervice de la confederation, de Pologne pris par les Ruſſes & relegué en Siberie. Tagebuch eines Franzöſiſchen Officiers in Dienſten der Polniſchen Conföderation, welcher von den Ruſſen gefangen und nach Sibirien verwieſen worden. Aus dem Fran

öfischen. 1776. 8v. Originalen saavelsom Oversættelsen re trykte i dette Aar i Tydskland, uagtet Amsterdam staaer)aa Titelen. Næppe vil nogen Læser lægge Bogen ganske til-)de førend han har læst den igiennem. Sammes Forfatter Hr. August Thesby von Belcour traadde 1769, som Oberst over et Infanterie Regiment i de Pohlske Confoede- ertes Tieneste, men blev allerede i dette samme Aar tillige ned 5445 andre Hoveder en Fange af Russerne, og ført over Kiew, Tula, Casan til Tobolsk, hvor han maatte blive til October 1773, da han fik Tilladelse, ligesom de andre Krigs- anger at reyse tilbage til Pohlen. Han kom 1774 til War- chau, men af de andre Krigsfanger vare til den Tid kun 1979 komne tilbage, men de andre stukne ind under den Sibiriske Miliz. Forfatreren skriver ligefrem om alle Ting iden mindste Forbeholdenhed. Han nævner de Personer,)vis slette Character han beskriver, næsten alle ved deres Navne, han skildrer saa megen Uorden, Giærrighed, Gru- omhed, indvortes Svaghed ꝛc. saa man under Læsningen naae føle stærke Gemytsbevægelser. Forudsat, at alt er ;andt, saa har Forfaeteren vist Aarsag at klage over Haard-)ed, men det lader dog, som han har overdrevet meget, eller i det mindste for lidet undskylder det. Dog har han allevegne blandt slette ogsaa fundet gode Folk og Menneske-Venner. De Hrr. Istenief og Pallas, som han til Tobolsk har talt med bekomme (S. 68 og 69 Overs.) deres fortiente Roes. Hvad han siger om Steder, Provintzer og Folk i Rusland, er ikke uden Feyl, nogle Navne ere urigtige og nogle Anec- doter f. E. om Kanoner og Klokker, som ere blevne fordømte til Knuden og derpaa førte til Siberien (S. 73.) ere vanskelige at troe, endskiøndt han forsikrer deres Rigtighed. Men alt er dog rigtigere og bedre, end hvad nogen Tid en Franzose har skrevet om Rusland. I Besynderlighed over- gaaer det meget Hr. v. Voltaire's Fortællinger i hans Hi- stoire de l'Empire de Russie og Hr. Abb. Chappe d'Au- teroche Voyage en Siberie, hvilke slette Bøger Hr. Obri- sten heller ikke lade gaae Ram forbie. Overalt indbefatter ellers Bogen mange mærkværdige Ting, som man vil have overladt til Læseren.

Göttingen. Entwurf einer Forstbotanik zum

zum Gebrauch academiſcher Vorleſungen, von Friderich Wilhelm Weiſſ, Doctor der Arzneywiſſenſchaft 1775. ſt. 8. Erſter Theil. —— Man kiender alt Forfatteren af hans Flora crypto-gamica Goettingenſis. Nærværende Lærebog ſkal efter en dertil forhen udgiven Plan, beſtaae af tvende Deele. I denne første Deel har Forfatteren forudſkikket en latinſk og tydſk Terminologie. Træerne og Buſkerne ere afhandlede i naturlig Orden. Overalt ere botaniſke og oekonomiſke Kundſkaber foreenede. Tilforladelige botaniſke Kiendemærker, Benævnelſer, Afbildning, Egenſkaber, Cultur, Nytte i alle Huusholdningens Deele, med alt dette beſkæfter Forfatteren ſig i ethvert Afſnit. Ved Enden ere tilføyede 5 Regiſtere til Bogens deſto bedre Brug. Den følgende Deel ſkal i Beſynderlighed handle om de exotiſke Vexter, ſom her kan opdrages. Ved Enden af Indledningen har Forfatteren foredraget grundede Sandheder om Nødvendigheden og Nytten af flere Plante-Syſtemer, for deels viſſere at lære kiende Planterne, deels at indſee flere Ligheder imellem dem, ſom føre til det naturlige Syſteme. Skriftet maae man og i ſær roſe for ſit gode Foredrag.

Leipzig. Des Hr. von Rosnay Naturlehre für das ſchöne Geſchlecht 209. S. 8v. 1774. begynder fra de fire Elementer, af hvilke ingen endnu har tabt noget, ſaalænge Verden har ſtaaet, hvilket Forfatteren vil vide af en Erfaring, ſom maae være forunderlig nok, da man i det høyeſte ingen Erfaring har, at noget er gaaet forloret. I fem Afſnitter handles om Luft, Vand, Ild, Jord, og Verden-Syſtemet, hvilket ſidſte tillige med Geſtalten af Saturn bliver foreſtillet paa den medfølgende Kobbertavle. Adſkilligt vil Overſætteren have forbedret i Anmærkninger, og, ſom han ſelv ſiger, ſammendraget Franzoſens vidtløftige Svads. Hvad han (Overſætteren) iblandt ſiger om Monaderne, giver tilkiende, at han er ganſke ubekiendt med det rette Begreb derom.

Ingolſtadt. Herfra har man Churfürſtlich Bayeriſche hoher und niederer Schulen-Ordnung under 9 Oct. 1774. Indholdet har meget Localiſk. Den hele Underviisning i de nedre Skoler og paa Univerſitetet er indbragt under en fælles Plan.

No. 5.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 30te Januar. 1777.

Kiøbenhavn. Samlinger, udgivne af Peter Friderich Suhm. II. Bind. II. Stykke. 1776. 160 S. i 8vo med de Berlingſke Skrifter. Først forekommer, som sædvanligt, under No. XVII. Blandede Tanker. Først nogle lærde Anmærkninger af Soſipater Chariſius, den ældſte af de gamle Grammatici, som Putſchius har givet i Samling af. Dernæst et Stykke om de handlende og beſkuende Philoſopher, et smukt Stykke, der til deels livligtig foreſtiller os Verden, som den er. Egentligen vises de handlende Philoſophers Fortrin for de beſkuende. „Af det første Slags vare Stoici, af det andet de ægte Epicuræer. Man kan handle ved at stige for Fædernelandet som Epaminondas, begge Scipiones, Eugenius, Turenne; ved at befrie Fædernelandet, som Pelopidas, Timoleon, Doria; ved at vaage for Fædernelandet, som Cicero, Sully, d'Oſſat; ved at skrive og tale for det, som Demoſthenes, Cicero, Milton, Grotius; ved at regiere det, som Themiſtocles, Titus, Trajanus, Marcus Aurelius, Henrich IV., Chriſtian IV., ved at døe for det, som Cato, Brutus, Leonidas. Alt dette er stort, men det er endnu større, at handle for den ganſke Verden, at tiene den, ey alene i Live, men endog efter Døden. Endnu fornøye, underviſe, Virgilius, Horatius, Ovidius, Homerus,

„ Sophocles. Platonis Siæl omfatter Skabningen
„ kildrer Øret ved den yndigste Harmonie, seer ind i Men
„ neskets Inderste, forener Smag og Dybsindighed sam
„ men, og arbeyder for den ganske Verden, for alle Sæcle
„ i det den oplyser Athenen. Aristoteles fører Orden o
„ Nøyagtighed ind, og i det han beskriver Dyrene fo
„ Alexander, bliver han alle Slægters Zoologus. Endn
„ vander Archimedes vore Hauger og vore Agre. Endn
„ bygge Græberne vore Hvelvinger. Den kloge Ægyptie
„ fører vor Haand og maler Tankerne for vore Øyne; o
„ Costerus, Guttenberg og Faustus give dem en ufor
„ anderlig Evighed. Ved Leuvenhoeks Øye opdage v
„ dagligen Verdener i Nærheden og ved Galilei langt borte
„ Newton afmaaler Jorden sin Gang og den lyder, i si
„ Cabinet dreyer han dens Skikkelse, og siendtlige Mathe
„ matici reyse, maale og stadfæste den. Slutning blive
„ ved ham ligesaa vis, som Erfarenhed. Men større en
„ alle disse viser Diocletianus, at man kan være mere for
„ nøyet i sin Hauge, med Spaden i Haanden, end pa
„ Thronen. Probus sætter sit Liv til for at skaffe Verde
„ evig Fred, den meest godgiørende Tanke, som nogensind
„ er fattet; og Socrates døer, bliver ombragt af dem
„ som han viste Dydens Skiønhed og Lasters Hæslighed
„ Han lærte dem at kiende sig selv, Verden og Gud og de
„ fore dræbte de ham. Saa nyttige ere de handlende Phi
„ losopher, men de beskuende ere jo dog langt lykkeliger
„ Sandt nok, de bære ingen Frugt, de leve sig selv alene
„ men derimod ere de altid fornøyede. De pryde sig uop
„ hørligen med Glædens evig grønne Blade; deres hele Li
„ er For-Aar. De ere yndede af alle, kaldes de Gode, er
„ alle til Behag, velkomne allevegne, de ere sunde, glade
„ ubekymrede. Aldrig drage de et Suk for Verdens Bedst
„ aldrig græde de over Næstens Nød, Lissabon falder, A
„ muen staaer forbauset. Den handlende Philosoph græder
„ tilbeder Guds Viisdom, sukker og tier; og redder me
„ Livs Fare Menneſker begravne under Hustets Fald. De
„ beskuende derimod fornøyer sig over, at han er til, han
„ Meloner have fortræffelig artet sig, de mange Portugise
„ skulde dog døe inden søye Tid. Han er sig selv nok, fo
„ nøyet med alt." Efter en foregaaende Forestilling i hist

ikke Exempler af de handlende og beskuende Philosophers uli-
ge Skiæbne, hedder det endelig S. 97: „Sandeligen at ville
, opregne alle dem, der for det Gode, de have beviist Ver-
, den og deres Fæderneland, ere blevne lønnede med Had,
, Foragt, Forfølgelse, Bagtale, ja Død; og ligeledes at
, opregne alle dem, der, fordi de endten intet have giort,
, eller og giort meget Ondt, ere blevne lønnede med Æres-
, Tegn, saaledes som Athenienserne oprettede 360 Billeder
for Demetrio Phalereo, med Værdigheder, Magt, An-
, seelse, Rigdom; dette, siger jeg, er saa meget, at det
, vilde trætte den meest talende Fabium. Hvad da? skal
, man derfor slaae sig til Magelighed, blive en beskuende
, Philosoph, stræbe efter at blive en anden, end den man
, er, tage Maskve paa, hykle for Land, foe Verden, for
, sig selv, slaae sig til Roelighed, og æde Kramsfugle? Nej!
, man skal stræbe at overgaae sig selv, finde Fornøyelse i ædle
, Gierninger, og ligesom Silke-Ormen spinde sig til døde.
, Dog retskafne Mænd behøve ingen Opmuntring, de kunne
, ey andet, end handle vel; og vel er det for Stater, for
, Verden og Mennesker." Endelig beslutter Forfatteren
dette moralske Stykke med følgende Tanker: „Dog hvortil
, nytter alt dette? Verden gaaer sin Gang, den er uforbe-
, derlig, dette er jo paa Dansk og kommer ikke uden for
, Dannemark. Desuden, hvad nytter det at skrive for
, Fremmede paa et Sprog, de ikke forstaae? Jo, denne
, Nytte har det, at Papirmager, Bogtrykker leve, og jeg
, fordriver en Time, da jeg har intet andet at giøre, og
, følger mine Indfald: det er og en Lyst, og hører til den
, bedste Verden. De beskuende Philosopher ere to Slags.
, Nogle flye Verden og begive sig udiØrkener og Klostere,
, og for at undgaae Laster, øve de ingen Dyd, og sætte alle
, Pligter til Side. Andre blive vel i Verden, men beskue
, alene sig selv, og anse det for en Pligt, aldrig at bekymre
, sig om nogen, for ikke at forstyrre deres eget Sinds Roe-
, lighed. En saadan Philosoph, skriver Rousseau, hører
, et Skrig paa Gaden, reyser sig, seer et Menneske overfal-
, des og myrdes, lægger sig, og siger med koldt Blod: det
, gaaer mig ikke an." En smuk og tildeels henrykkende
Betragtning er denne S. 100: „Jeg har fulgt mine Ven-
, ner til Graven. Jeg har seet min Fader, Moder, Svi-

„ germoder døe; andre ville engang folge mig. Ufødde dø
„ ogsaa engang. Liv og Død ere strøede ud over den ganst
„ Verden. Hvor er nu Kong Christian VI. og alt han
„ Raad? Hvor er Kong Friderich V.? Konger døe ogsaa
„ og deres Grundsætninger, Regieringsmaade døe med dem
„ Andre Tider, andre Sæder, anden Levemaade. Hve
„ Forandring kaldes Forbedring, og er dog ofte intet ude
„ Forandring. Slutningen af alt dette bliver med det gam
„ le Havamal: døe Folk, Rigdomme, Frænder, Venner
„ saa døer dog Navnet ikke, det lever evig. Lader os der
„ for stræbe efter at giøre priisværdige Gierninger, elst
„ vort Fæderneland, tiene det, og udbrede saa vidt det staae
„ til os, Velstand, Glæde og Lyst omkring os. En eeneste
„ Taar, en venskabelig, en troefast Taar, fældet paa vo
„ Grav, pryder den meer, end Marmor fra Carrara, en
„ Praxitelis Kunst.“ Og om Professorerne har Forfatte
ren haft sit Indfald. „De spiste, siger han, i gamle Da
„ ge undertiden med Konger og Førster; thi da var endn
„ ingen Rang eller Titel. Nu kan de næppe lade sig see
„ en ærlig Mands Sælskab uden de have udvortes Stempe
„ paa sig. Ey behøver man at vide anden Grund, hvi Vi
„ denskaber ere saa lidet agtede hos os, hvi de i denne stor
„ Bye opsluges i en Hvirvel af Skum. Hvor mange agt
„ den flittige Mand, der arbeyder, fordi det er hans For
„ nøyelse, fordi han holder det for sin Pligt, der er utræt
„ telig i at undervise andre, men som beklageligen er ude
„ Titel. Olof Worm er allevegne bekiendt udenlands, o
„ man kiender ingen af Rigsraadene fra den Tid, undtagen
„ Uhlefeldt, som blev navnkundig ved sin Ulykke.“ Hr
Forfatteren erindrer her med Berømmelse sine fire Venne
Gunnerus, Treschow, Daß og Langebeck, og har til
ligemed yttret sande og rigtige Tanker om alle Videnskaber
og Kundskabers indbyrdes Sammenhæng, Foreening og Nyt
te. Han erindrer og med Høyagtelse og Erkiendtlighed sin
gamle Lærer Niels Christian Graae, om hvilken han en
delig siger: „Han besad den Feyl, eller Sieels Høyhed, hvo
„ man vil kalde det, som gemeenlig fortiente Mænd ere be
„ fængte med, at han ikke vilde søge, men søges, og der
„ fore døde han og uden Embede, ubemærket af Verden
„ Jeg haver kiendt og endnu kiender mange saadanne skiult

„ For

, Fortieneſter, men det er ikke Verdens Sag, at drage dem
, for Lyſet eller at belønne dem." Nok et Indfald S. 109:
, Undertiden ſynes mig, at Verden er meget kroget. Jeg
, geraader da i Iver. Men ofte falder det mig ind, hvad
, nytter det at ſkrive, at tale, at ſkrige, Verden gaaer ſin
, Gang, om 30 Aar ere ingen til af alle dem, du har villet
, overtale, ikke du ſelv. Da ſmiler jeg, og Jordkloden
, ſynes mig intet, en Bold i Guds Haand." Tilſidſt et
Stykke om fortiente Mænds Belønning i Dannemark. „Ikke
, have vi haft ret mange ſtore Mænd; vort Land er og lidet;
, men man maa og tilſtaae, at vi have behandlet dem vel,
, og at vi derudi ligne Athenienſerne. Hemming blev ſat
, fra ſit Embede, ſin Alders ſtørſte Theologus hos os.
, Tycho Brahe miſtede ſin Penſion, Mathematici ſelv
, ſagde, at hans Arbeyder vare unyttige, og han nødtes til
, at forlade det Land, han havde hædret. Arreboe, Stif-
, teren af vor Poeſie og Biſp i Tronhiem, blev dømt fra
, ſit Embede, fordi han havde giort en god Viſe. Canu-
, tus, Biſp i Fyhn blev affat, fordi han havde ſagt, at
, Calvinus var en god Autor, og det værſte var, at han
, ſagde ſandt. Aalborg, Præſt i Helſingøer, havde for-
, modet dydige Hedningers Salighed: det forſtaaer ſig, at
, han burde affættes. Griffenfeld var klogere, end alle
, andre i Raadet, derfore maatte han paa Chavottet, han
, var og en Viintapper Søn. Holger Roſenkrands var
, Theologerne for lærd, de befalede ham derfor at tie.
, Oluf Roſenkrands ſkrev, at der havde været brave
, Mænd iblandt vores Adel, det blaae Baand blev ham fra-
, taget. Gunde Roſenkrands maatte flygte til Sverrig,
, den rette Aarſag hertil, veed jeg ikke, men det veed jeg,
, at han ſkrev meget. Saaledes ſtod Johan Georg Voſ-
, ſius i Holland engang Fare for at affættes, fordi han var
, for flittig. Man kan og være for lærd, for nyttig, for
, duelig: Avind hviler da ikke." Den XVIIIde Artikel,
om er den anden og ſidſte i dette Stykke indbefatter, ſom
ſædvanlig, Critiker over adſkillige Bøger.

Kiøbenhavn. Det Chriſtelige Venſkab eller en Tale over 1 Sam. XIIX. 1. ved Paſtor M. F. Mourier. Overſat af det Franſke ved C. A. R. 1776. 22 S. l. 8vo.

Med Godiches Skrifter. —— Venſkab! hvad for en ri
Materie for den lærerigeſte og vidtløftigſte Afhandling, hvo
endten man vilde betragte det ſom blot Philoſoph eller tilli
ſom Chriſten, tør man vente ſaa riigholdig en Materie u
tømmet i en eeneſte Times Tale, da man næppe finder de
udtømmet i hele Tractater derom. Men lige meget, Hove
Tanker, de vigtigſte, de opbyggeligſte Hovedtanker derom
kan dog en Tale, en Prædiken indbefatte. Saadanne find
man vel og i nærværende Tale, men, desværre! fordunklel
og fordybede under et paa mange Steder mørkt, og uſædva
ligt og forkunſtlet Danſk Sprog. Vel har Recenſenten ik
haft Originalen ved Haanden, men formøder desuden m
kemmelig Vished, at dette maa være Overſætterens og ik
Forfatterens Skyld, ſaaſom han allerede finder Overſætt
rens korte Fortale ſkreven i en affecteret høy og kunſtmæſ
Tone, for Ex. „Menneſkets Ven, Religionens ſtore Stift
„ re, ſom har kiendt Menneſket, og indflettet dets Vel
„ Lykſalighed i dine Læreſætninger, vores Religion! Hv
„ ofte har min Aand nedſænket ſig for at giennemvade
„ Dyb, uden dog at indhente de i Millioner ſig indſtille
„ (indſtillende) nye Opdagelſer! Du vil ſkiule dig for
„ være ſtor, og Eviahederne ville finde Gienſtand nok f
„ Beundring. Og Menneſket, ſom ved Religionen igie
„ nemtrænger Mødender, viderlige for alle ſandſende t
„ ukiendte Fordeele, ſom eyendommelig beſidde ſaa vigti
„ Fortrinne, at alle Tænkende igiennem alle Verdens Ald
„ re have fundet Aarſager nok til at ſyſſelætte ſig med Drift
„ deres Væſen værdige ꝛc.“ Ordene, ſom Taleren har la
til Grund ere diſſe: Og det ſkeede, da David havde en
at tale til Saul, blev Jonathans Siæl bunden t
Davids Siæl, og Jonathan elſkede ham ſom ſin Siæ
Egentlig kan man dog ikke ſige, at Forfatteren har betie
ſig af diſſe Ord, uden ſom en Anledning til at tale over Ve
ſkab, hvis Grunde, Forbindtligheder og Fordeele, ha
i trende Deele har foreſtillet, dog meeſt ved blotte Fornu
Betragtninger. I den første Deel har han lagt følgen
Beſkrivelſe paa Venſkab til Grund: Venſkabet, hedder de
er det meeſt opmuntrende Formaal for almeen Tien
villighed, et dydigt Sælſkab beraadført ved Valg o
ved ligeſidig Overeenſtemmelſe, forſtærket ved e

ly

ykkelig Erfaring og bekræftet ved Religionen. Af dette Begreb uddrages i det følgende Venskabets Grunde. Man vil anføre nogle Oversættelsens deels usædvanlige, deels for mange Læsere mørke og uforstaaelige Ord og Talemaader, for Ex. S. 6: Særkiende: at dæmme Dagene: S. 7: Venskabet afhænger os selv. S. 8: uagtet Venskabet giennem sit selv som en Følbarhed lættere fornemmes. S. 9. Meget lidet maatte man kiende det menneskelige Hierte for at være uvidende om, at det er bequemt erindrende at underholde et stort Antal vidt forskiællige Efterretninger. S. 14. Venskabet gienbliver almeen Beqvaagenhed. S. 15. Sørvenskab. Man vil og anføre af samme Side følgende Stykke: „De væsentligste Grunde, „ som nyelig ere udviklede, have været de hedenske Viis„ doms Elskere ubekiendte, som have behandlet denne Ma„ terie.“ Hvor kunde Forfatteren sige dette, at disse udviklede Hovedgrunde, som ligge i foranførte Beskrivelse, har været de hedenske Philosopher ubekiendte. Har da en Cicero i sin Afhandling om Venskab ikke vidst eller ikke viist, at almindelig Velvillighed, at Dyd, at et fornuftigt Valg, at ligesidig Overeenstemmelse vare Venskabs Hovedgrunde? Disse ere jo og saadanne Grunde, Forfatteren har opdaget ved den selv samme sunde Menneske-Forstand, som de hedenske Philosopher og har besiddet. Men naar nu Oversætteren føyer til de foranførte Ord, uden nogen anden Distinction, end blot Comma, disse følgende: „ Maa man være forundret over de falske og latterlige „ Begrebe, de have givet for deres Forbindtligheder, og „ som deres Historier ved Exempler bekræfte os?“ da forstaaer Recensenten hverken Forfatteren ret i Henseende til Materien, eller hans Oversætter i Henseende til Sprogets Forbindelse. S. 16. At beviislige for bevise. Man seer, det er en Oversætter, der elsker Nyeheder. S. 1. Verdens Særegne. Hindringer og Modkaste. S. 20. smigrende Særagtelser. At Venskabet forekommer dem ubetydeligt, og fortrædende i det nedrige Hykleries Modligning. S. 21. Noksomheder for sine Ønskers Opfyldelse. — En saadan Tale kan dog ikke være skreven for at give Folk noget at gruble paa. Man skulde fristes til at troe, at Taleren selv i sit Sprog maatte være en Elsker af det høve,

uforstaaelige og dybsindige Udtryk, hvis ikke Oversætteren selv havde bekiendt, at han troede, han som Oversætter havde Lov til at være sin Original utroe, i det han siger: „Enter den Frihed, jeg troer en Oversætter at have, har jeg „et eller andet Udtryk ikke saa lige fulgt min Forfatter. Er det Udtryk, som det Danske Sprog taaler og føielig modtager, saa er det vist en utilladelig Frihed, og derfra skrive sig maaskee Oversættelsens sære Udtryk. Et Stykke om Verskabets Forbindelse vil man anføre, ikke for Oversættelsens men Originalens Skyld S. 17: „Vores Hengivenhed paa „denne Maade indrettet giør os opmærksomme og nidkiære „for de sande Fordeele, og for vores gienværende Fuldkommenhed. Man skal see os da, alle, hinandens Venner „kun at udgiøre eet Hierte og een Siæl. Venskabet, som „lige oveyer alle Vilkaare, alle Lykketræffe, alle Ære „Navne, alle Naturgaver, skal foreene os til et eeneste „Folk, til en eeneste Slægt. Man skal see os alle opliveds „af en øm og levende Deeltagelse i alt det, som møder vore „Venner; man skal see os glade, naar de ere lykkelige „man skal see os blande vore Taare med deres Ulykkers Taare, man skal see os ligesidig at understøtte, at haandhæve „at forsvare; man skal see os overskiule Feyler; man skal „see os deele vore Begvemheder med de Trængende; man „skal see os give Efterretning om Snarer, som kunde skade „de Uskyldige, at iretteſætte med Vaersomhed; man skal „see os aabenhiertede med Kiækhed; og man skal see os „haandrækkende paa de yderste Farers Bredde, som omslutte os, og uskadet at giennemtrænge dette Lives mysomme Stie, for at nyde foreenet Roe og Evighedernes „Belønning."

Berlin. Urſache des Todes Königs Karl des Zwölften von Schweden (See. A. F. Büſchings *Woch. Nachr.* 38 St. 1776) — En Falkonet-Kugle, som ved Beleyringen for Friderichshall i Norge har troffet ham efter Nordbergs Beretning paa den høyre, efter de la Motraye's Fortælling paa den venstre Tinding, skal have været Aarsag til hans Død. Den Svendske Hofberetning paa den Tid gav ligefrem en Falkonet-Kugel Skylden, men de la Motraye siger, man har troet, en Falkonet-Kugle maae

have

have troffet Kongen, fordi Saaret har været 4 Fingre bredt. Hr. v. Voltaire skriver i Kongens Levnet, at Saaret har været 3 Fingre bredt, og er foraarsaget ved en halvpundig Kugle. Disse Fortællinger ere ikke troeværdige, thi de hele Falkonetter skyde 2 til 3 pundige og de halve eenpundige Kugler, hvilke vist maatte knuse de Hoveder de traf. Endnu meer, det bedste Skud af en halv Falkonet-Kugle gaaer alene 494 rhinlandske Fod, og det Sted, hvor Kongen opholdte sig, da han blev dræbt, var langt længere borte fra Fæstningen Friderichssteen og fra Skandserne ved Friderichshall. Hr. Vraxal har 1774 beseet de Klæder, som den skudte Konge har baaret, i Tøyhuuset til Stockholm, og har bemærket, at Hatten der, hvor den bedækker Tindingerne har kun været giennemboret henved en Qvadrat-Tome. Siden har Rigsraaden Hr. Grave Lieven sagt til ham, at han har som da værende Page hos Kongen, der opvartede ham i samme Nat, da han blev dræbt, seet hans Liig, og var overbeviist om, at Saaret i Tindingen var kommen af en Pistol-Kugle. Knallet af Skuddet var og nærmere ved Kongen, end Knallet af de fiendtlige Kanoner, har og været noget ganske andet, end Knallet af en Kanone. Allerede 1718 fortalte Svendske Overløbere til de Norske, at Saaret har næppe været stor nok for en Flintekugle, og at man i samme har fundet Forladningen af Skuddet, og deraf sluttede de Norske, at Kongen var bleven skudt af en af sine egne Folk med en Pistol, som Hr. Prof. Gebhardi anfører i sin Historie om Dannemark og Norge. Overløberne berettede og, at Kongen var funden død med halvblottet Kaarde, eller som Hr. v. Voltaire mælder, at Kongens Haand har lagt paa Kaardeskæftet. Det synes at følge af alt, hvad som er anført, at Kongen, i det han, uagtet Dunkelheden, har synet sin Morder, der har stillet Pistolen imod ham, har trækket sin Kaarde og vildet værge sig. Efter Hr. Vraxals Meening har han først trokket Kaarden efterat han havde faaet Skuddet, fordi Handsken af den høyre Haand er indvendig blodig, og fordi der og, hvor Kaardens Greb er, findes Blod paa Gehænget, hvoraf han slutter, at han først, da han havde faaet Skuddet, har grebet efter Saaret i Hovedet, og siden med den blodige Haand efter Kaarden, men har i det Øyeblik opgivet sin Aand. Denne

Forklaring er ikke rimelig. Nordberg og Hr. v. Voltair ſige, at begge Franzoſer, Megret, Ingenieur, og Siqvier General-Adjutant hos Kongen, havde været næſt ved ham men de la Motraye nævner kun den første, og Hr. Cancellieraad Lagerbring ſiger, at Megret har ſiddet ganſk nær ved Kongen, og at Siqvier har ladet ſig ſee ſtrax efte Skuddet. Denne ſidſte Omſtændighed har, ſom Hr. Vraxa vil have hørt af Græve Lievens Mund, underkaſtet Hr Siqvier den Mistanke, at han havde ſkudt Kongen, lige ſom og den Voltairiſke Anecdote om Megrets koldſindig Svar efter Kongens Død: „Spillet er nu til Ende, lade „ os nu gaae fort," har bragt denne i den Mistanke, a han tilforn allerede har vidſt, man vilde ſkyde Kongen. Hr. Lagerbring har den hidhenhørende Anecdote, at en fornemme Officier i Kongens Leyr har forudſagt, at Kongen ſkulde døe den ſidſte November, og at denne Tale har været almindelig bekiendt, og, ſom det ſynes, er kommen Kongen for Øre, ſaaſom han om Morgenen for ſin Døds Dag, førend han reed i Lobegraverne, har forbrændt en ſtor Mængde Papierer. Hr. von Voltaire ſiger, at da efter Kongens Død det Rygte havde udbredet ſig i Tydſkland, at Siqvier havde ſkudt ham, dette Rygte er gaaet denne meget nær til Hiertet, og han har ſagt til Hr. v. Voltaire ſelv: „Jeg „ ſkulde have myrdet Kongen? Ney! Min Ærefrygt „ for denne Helt var for ſtor, at, om jeg endog vil„ de have myrdet ham, jeg dog ikke ſkulde have havt „ Mod nok dertil." Ikke deſto mindre, da denne Mand 1722 til Stockholm gik fra Forſtanden, og af den Aarſag blev bevogtet, udraabte han ſig ſelv for Kongens Morder, ſom Nordberg i en Anmærkning og de la Motraye fortælle. Men de have ligeſaa lidet ſom andre troet den Rasendes Udſigende, tvertimod har de la Motraye ſelv ſøgt at befrie ham ved Saarets Størrelſe fra al Beſkyldning. At han har været Arveprindſen af Heſſen-Caſſel, ſiden Svendſke Kong Friderich meget hengiven, ſom Hr. v. Voltaire bemærker, at han har bragt ſamme den første Efterretning om Kongens Død, ſom Hr. de la Motraye beretter, og den ſamme til Stockholm tillige med Kongens Hat, ſom Hr. Lagerbring fortæller, er endnu ligeſaa lidet tilſtrækkelig til hans Beſkyldning, ſom til den Mistanke, at Prinds Fri-

de-

derich har, om ikke havt Deel i Mordet, dog tilforn vidst noget deraf. Hr. Lagerbring siger, desto mere har enhver troet, at det hverken har været et Dansk eller Svendsk Skud, hvormed Kongen blev dræbt. Disse første Ord ere meget valgte, og man maae holde for, at Hr. Lagerbring ikke kan andet end erklære det Morderske Skud for et Svendsk Skud, dersom følgende Historie er sand, som man fortæller til Stockholm. For nogle Aar indbud Hr. — von Cr. forskiellige Forvandte og Venner til Giæst hos sig, men førend man satte sig til Taffels, udbrød han i den største Hæftighed, anklagede sig selv som Kong Carl den Tolvtes Morder, betegnede og beskrev et Skab, hvor man skulde finde hvad han havde taget af Kongens Taske, og aabnede derpaa et Vindue for at styrte sig ud af samme. Den forskrækkede Forsamling holdte ham vel op, men han døde nogle Dage derefter i et Raserie, og de anviiste Sager bleve fundne. Denne Anecdote synes at være Nøglen til de afbrudte Ord, som Hr. Jugham har taalt den 6 Sept. 1772 faa Dage efter Regieringsformens Forandring paa Ridderhuuset i Stockholm: „Det er en skrækkelig Formodning, en „ Skamflekke, hvis fuldkomne Udslettelse jeg ønsker, „ at vor Nordiske Helts Kong Carl den 12tes Liv, „ — — — dog jeg forfærdes ꝛc.“ De udelukte Ord ere formodentlig disse: er bleven forkortet ved en Svendskes Haand. Hr. Jugham maae selv bedst vide, om det er det, han har vildet sige, og den fortalte Anecdote vil give Anledning til nye Undersøgning, for endten at stadfæste Sandheden, eller bevise dens Falskhed. Der er endnu Modsigelse i Efterretningerne derom.

Paris og Leipzig. Voyage d'Espagne fait en l'Année 1755, avec des notes historiques, geographiques, & critiqves, & une table raisonnée des tableaux & autres peintures de Madrid, de l'Escurial, de Saint-Ildefonse &c. Traduit de l'Italien par le P. *de Livoy*, Baruebite. a Paris 1772. 2 Vol. st. 12mo. — Briefe eines Italiäners über eine im Jahre 1755. angestellte Reyse nach Spanien. Nebst einem Verzeichniß der vornehmsten auf dieser Reyse angetroffenen Gemählde. Aus der Französischen Uebersetzung des P. Livoy Leip-

zig 1774. st. 8v. En ikke overtroisk Mand, Pater Norbert Caimo af Mayland, beskrev 1755-6. sin igiennem Spanien og andre Lande anstilte Reyse, i Breve til en Ven hvilke denne lod trykke under den Titel, Lettre d'un vage italiano ad un suo amico, tillige med sine egne Anmærkninger i 4 Deele i 8v. Forfatteren bekymrede sig fornemmelig om Malerier, og søgte og en stærk Fortegnelse derover til sine Breve. Han lastede og roeste Spanierne med stor Indsigt. Hr. Livoy fik hans Bog i Hænder og oversatte en Deel af hans Breve, som betræffe Reysen til Spanien, med stor Flygtighed i det Fransøsiske Sprog, men udelukte saavel af Brevene, som af foranførte Fortegnelse paa Skilderierne, hvad som ikke stod ham an, og nævnede ey engang Hr. Caimo, som Autor til Bogen. Han fandt en ham liig tydsk Oversætter, som ey engang satte den korte Efterretning foran sin flygtige Oversættelse, med hvilken Hr. Livoy begynder sin Oversættelse, ja giver ey engang den mindste Efterretning om Bogens Oprindelse.

Leipzig. Don Petro Antonio de la Puente, **Reyse durch Spanien, oder Briefe über die vornehmsten Merkwurdigkeiten in diesem Reiche. Aus dem Spanischen übersetzt. Mit Erläuterungen und Zusätzen von** Joh. Andreas Dieze, **Prof. der gelehrten Geschichte zu Göttingen. Erster Theil Leipzig. 1775. st. 8v.** — Da Caimo's Breve kom for Lyset, bleve de ved en fornem Spanier, som til den Tid var just i Lombardiet, sendt til Hoffet i Madrit, for at foranledige samme til at lade dem besvare. Dette skeede nu vel ikke saa strax, men Hr. de la Puente kom med udmærkede Indsigter tilbage fra Italien, hvor han foruden andre Kunster havde i sær studeret Bygnings og Malerkunsten, og det blev ham overdraget, at foretage en Reyse igiennem Spanien, og i sammes Beskrivelse at igiendrive Caimo. Dette har han giort 1769 og dog med stor Beskeedenhed. Han følger Caimo efter i forskiællige Egne, igiendriver og forbedrer ham, hvor det er fornødent, men giver ham og endten udtrykkelig eller stiltiende Ret, naar han ikke kan sætte dygtige Grunde imod hans Dadel. Han har ellers og flere Absigter, og beskriver Bygningerne og de offentlige Værker, seer i Besynderlighed

paa

)aa alt hvad der angaaer Malerier og Bygningskunsten, og ;iør saavel det Smukke som det Slette kiendeligt. Det amme gior han og i Henseende til Alderdommens Monumenter, Agerdyrkningen og Forstvæsenet. Allevegne viser an sig som en Ven af Fædernelandet dog ogsaa af Sandeden, og derfor har han fældet mange frimodige Domme ver sine Landsmænd, og deriblandt nogle, som betræffe des Smag. Han har, ligesom Caimo, givet sin Reysebeskrivelse Form af Breve. Den Ven, samme ere stilede til, r og deres Udgiver, og har hist og her tilføyet saavel sine gne, som Forfatterens siden, tilsendte Anmærkninger. Dertil ere endnu komne den tydske Oversætters Anmærkninger, og saa, at de ikke ere blevne underskillede, ja Hr. Prof. Dieze har anbragt mange smaa Forbedringer saavel i Texten, som i Noterne, uden at giøre Væsen deraf. Til den anden Deel vil han egentlig føye de paa Titelen belovede Oplysninger og Tilsatzer, og disse skulle indbefatte, foruden en kritisk Fortegneise paa de fornemmeste Reysebeskrivelser om Spanien, Efterretninger, om der værende Malere, Kunstnere og Kunst-Akademier tillige med andre nyttige Ting. Hr. Prof. Dieze's bekiendte Kundskab og Indsigt i det Spanske Sprog og Litteratur lader vente meget godt af ham. Den Puentiske Reysebeskrivelse er virkelig betydelig, og saasom dens Forfatter er ey alene en Spanier, men og en Kiender af Kunsterne, tilforladelig, og for Historien om den skiønne Kunst, meget brugbar.

London og Leipzig. Travels trough Portugal and Spain in 1772 and 1773. by *Richard Twiss*, Esq. With conperplats and an Appendix. London 1775. st. 4. — Reisen durch Portugal und Spanien im Jahr 1772 und 1773 von Richard Twiss, Esq. Mitglied der Kon. Soc. der Wissenschaften, mit Kupfern, einer Charte, und einem Anhange. Aus dem Englischen übersetzt, und mit Anmerkungen von C. D. Ebeling, Aufseher der Handlungs-Akademie in Hamburg. Erster Band 1776 st. 8v. Hr. Twiss har kiendt og havt Reysebeskrivelser, geographisk-statistiske Bøger og Landcharter om Portugal og Spanien. Han har i Besynderlighed, foruden Baretti Journey through Portugal and Spain, flit-

flittig benyttet sig af de forbemældte Reysebeskrivelser af Hr. Caimo og de la Puente, uden at rose den Tieneste, som begge de sidste Bøger har giort ham til hans Reysebeskrivelses Udfyldelse. Det kan heller ikke nægtes, at han jo har iagttaget og anmærket adskilligt, som kan bruges for Jordbeskrivelsen og Kunsternes Historie. Men naar man fradrager, hvad han har de benævnte og nogle andre Skribentere at takke for, kiender de Plürske Efterretninger om Spanien, som staaer i det Büschingiske Magazin, veed ogsaa, at det geographiske og meget af det Statistiske om Spanien, foruden disse Bøger, kan uddrage af *Juan Antonio de Estrada* Poblacion general de Espana of 1747 og *Fr. Xavier de Garma y Salcedo* Theatro universal de Espana af 1738, og det med langt større Rigtighed og Fuldstændighed, end af de fleste, i sær udenlandske Reysebeskrivere, saa kan man tvile, om det vel har været Umagen værdt at oversætte det hele Twissiske Skrift. Man seer og af Udgiverens Fortale til den tydske Oversættelse, at han selv har erkiendt dette, og at han i Begyndelsen har kun havt den Absigt, at anbringe det Mærkværdigste af det Twissiske Skrift i de Plüerske Efterretninger om Spanien, som han agter at lade komme for Lyset. De tilføyede Charter af Spanien og Portugal, angive kun Provintzernes Beliggenhed, den Vey, Hr. T. har taget, og et maadeligt Antal af Steder. Et andet Kobberstik viser den berømte Vandledning til Segovia, men utydelig, og tre andre levere Udsigter. Hvad Udgiverens Arbeyde ved denne af tvende ubenævnte forfærdigede Oversættelse angaaer, da bestaaer det derudi, at han har forbedret Navnene i Landcharterne, og giort temmelig mange Anmærkninger til Bogen. Disse ere for den første Deel litterariske, forbedre Texten, nævne Bøger, udi hvilke dette eller hiint er bedre og fuldstændigere afhandlet end af Twiß, og give sammes Fortegnelse paa Bøger, som betræffe Portugals og Spaniens Beskrivelse, en større Rigtighed og Fuldstændighed, betegner og, hvor Twiss har udskreven den foregaaende Reysebeskrivelse. Heraf seer man, de ere nyttige, i hvorvel de selv ofte behøvede nye Anmærkninger. Mange Steder kunde og have været forbedrede af ovenanførte d'Estrada's Værk, men er dog ikke skeet, hvoraf kan sluttes, at Hr. Udgiveren har ikke havt denne Bog, endskiøndt man

fin-

finder den citeret S. 133. — Den anden Deel skal indbefatte Hr. Pastor Pluers Reyse giennem Spanien, med andre der henhørende og iblandt, hans Papirer fundne Efterretninger. Det er bekiendt, at Hr. Dr. Büsching har indført hans vigtigste, og som vel er at mærke, af ham selv udarbeydede Efterretninger om Spanien, i sit Magazin. Altsaa kunne de af hans Papirer uddragne Tilsatzer og saa kaldte Forbedringer, hverken være det de kaldes, ey heller af nogen Berydenhed, da han vel ellers ikke skulde have holdt dem tilbage. Sine Reyse-Efterretninger om Valencia, Murcia, og Alt Castilien, meenes han ikke selv at have udarbeydet, da han vel ellers og skulde have tilsendt Hr. Büsching samme for at indrykke dem i sit Magazin. Det hedder og S. 244, at man vil indrykke det mærkværdigste af den Beskrivelse om Murcia, som Hr. Cap. devilla har opsat, og Hr. Mayans har giort Anmærkninger til. Men Hr. Büsching har allerede brugt den for ham opsatte Beskrivelse, ligesaa vel og den om Jaen og Valencia, som han har bekommet af denne Lærde igiennem Hr. Plüers Haand, for sin Jordbeskrivelse, og kan man altsaa deraf vel ikke vente noget mere betydeligt. Man anseer det heller ikke for Ære nok for den tydske Plüer, at man vil giøre hans Efterretninger om Spanien til et Anhang ved en Engelænders Reysebeskrivelse, om det og var Ret, at trykke dem efter. Han var en fortroelig Ven af Hr. Büsching, havde han endten selv havt eller givet ham nogen fordeelagtig Tanke om sine ham endnu ikke tilsendte Papirer, saa havde han vist forlangt og bekommet dem, mens han endnu levede, eller og søgt dem efter hans Død, for til hans Arvingers Bedste at indrykke dem i sit Magazin.

Frankfurt, Hanau og Leipzig. Der Philosophische Arzt, erstes Stück 1775. 219. 8v. Den ubenævnte Forfatter leverer under denne Opskrift 12 Afhandlinger af følgende Indhold: 1) Auszug aus der Geschichte des Menschen: 2) von Begriffen, Verstandeskräften, Träumen und Urtheilen: 3) von dem Unterschiede zwischen Thieren, Menschen, Narren: 4) von der ursprünglichen Verschiedenheit der Fähigkeiten: 5) Ob der Körper dem Geiste im Menschen hinderlich sey: 6) von der Zeugung und andern Umständen, welche auf die Fähigkeiten des Menschen einen Ein-

fluß

fluß haben: 7) von der Wirkung des Klima: 8) von den Wirkungen der Erziehung: 9) von dem, was man Gewissen heißt: 10) von der Geschichte der Seele, ihren Wohnsitze und Eigenschaften: 11) von dem Leben, Alter, Tode: 12) von dem Selbstmorde. —— I hvem og den ubenævnte Forfatter maatte være, saa roser Skriftet et skarpsindigt philosophisk Hoved, der befidder en fiin Læsning, og har vidst at foredrage sine egne og fremmede Tanker i en populair philosophisk Skrivemaade, med en fiin Luune, mandig Vittighed, paa en Maade, som baade underviser og fornøyer. Selv fri for alle Fordomme og Meeninger straffer han overalt Daarlighed og Overtroe med en munter Vittighed. Næst en Zimmermanns philosophisk-medicinske Skrifter, har man ikke seet noget, der mere ligner dem, end dette Skrift, der desuden har sit eget Fortrin, at det nemlig er mere fatteligt, og for saa vidt mere behageligt, formedelst den Lethed i Foredraget, der er Forfatteren saa egen. Philosopher, Læger og læg Folk finde herudi saavel Næring for deres Siæle, som en angenem Tidsfordriv. Sandt nok, lærde af første Rang, der har studeret de samme Kilder, maatte ville sige, en saadan Bog havde Jeg og kundet skrive. Men nok, at den er skreven og kan være mange Læsere nyttig og angenem. Vor Forfatter har givet et nyt Exempel af den saa lykkelige og indbyrdes Foreening imellem den philosophiske og medicinske Videnskab, af hvilke den eene saa meget oplyser den anden, og begge staae i det nøyeste Forhold til hinanden. Hvem der har læst denne første Deel vil vist nok ønske og med Længsel forvente Fortsættelsen.

Schafhausen. Abbildung des wahren Arztes nebst der vertheidigten Religion des Arztes von D. Ar. . . . 1775. 3 A. 8v. I den første Deel af dette lidet Skrift afskildres den retskafne Læges agtværdige Billede med levende Farver. Forfatteren forlanger af ham, at han ikke maae forbolge Faren for den Syge, og ikke forglemme, at den samme har en Siæl, og en Evighed venter paa den. I den anden Deel roser han de Læger, der selv frygte Gud, og tillige har tragtet derefter, at han af andre maatte frygtes og æres. Af sin egen Tænkemaade giver han et Udkast, hvoreſter man maae erkiende ham for en ærlig Christen.

No. 6.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 6te Februar. 1777.

Kiøbenhavn og Leipzig. Philoſophiſche und politiſche Geſchichte der europäiſchen Handlung und Planzörter in beyder Indien. Aus dem Franzöſiſchen mit Anmerkungen. Dritter Theil. 1775. 500 S. st. 8vo. Nærværende Deel begynder med den Siette Bog, ſom handler om Spaniernes Mexikaniſke Handel. Først begyndes her med en Sammenligning mellem den gamle og nye Hiſtorie. Dernæſt om de gamle Revolutioner i Spanien, Kolumbs Forſlag til Opdagelſen af Amerika, hans Ankomſt til den nye Verden og med hvilken Høvagtelſe og Høflighed han der blev modtaget. Om Den Hayti, dens Indvaanere og deres Skikker. „Spanierne ſelv bevidne, at diſſe Folk vare menneſkelige, uden Ondſkab, uden Hevngiærrighed og næſten uden Lidenſkaber. De vidſte intet, havde og ikke nogen Lyſt til at lære. Denne Ligegyldighed og deres Tillid og Hengivenhed til Fremmede beviſe, at de vare lykkelige. Deres Hiſtorie, deres Sædelære var indbefattet i en Samling af Sange, ſom man biebragte dem fra Barndommen af. De havde ligeſom alle Folk, nogle Fabler om Menneſkeſlægtens Oprindelſe. Om deres Religion, hvilken de ikke vare meget hengivne, veed man kun lidet; og det har Anſeelſe, at deres Fordervere har bagtalet dem over denne Artikel, ſom over mange andre. De har foregivet, at diſſe ſaa

„ sagtmodige Insulaner tilbade en Hob onde Væsener. Dette
„ kan man ikke troe. Tilbedere af en ond Gud har aldrig
„ været gode. Ingen Lov bestemte hos dem Antallet af
„ Koner. Sædvanlig havde een iblandt dem nogle Privile-
„ gier, nogle Underskiellelser, men uden nogen Magt over
„ de andre. Det var den, som meest elskede Manden, og
„ af hvilken han meest troede at være elsket. Undertiden lod
„ hun sig, naar denne Mand døde, begrave med ham.
„ Dette var hos dette Folk ingen Skik, eller Pligt, eller
„ Ærespunkt; det var en Umuelighed hos Konen at overle-
„ ve den, hendes Hierte meest elskede. Denne ved Love og
„ Sæder tilladte Frihed i Ægteskab og Kiærlighed, kaldte
„ Spanierne Liderlighed, Ryggesløshed, Forbrydelser; og
„ de tilskrive disse Insulaners foregivne Udsvævelser et On-
„ de, hvorom en philosophisk Læge i en Traktat over Venus-
„ Sygen har bevist, at det har været bekiendt i Europa
„ for Opdagelsen af Amerika." Man læser fremdeles ey
uden Afskye og gysende Rædsel den barbariske Grusomhed,
som blev udøvet paa Indvaanerne. Det er en ligesaa rigtig,
som vigtig Anmærkning S. 21. at nye Stater og Colo-
nier maa have andre Stiftere end Røvere og Misdædere, og
Kolumbs Forslag, at tage Fanger og Slaver til Colonister
bliver med Rette høyligen lastet. „ Havde, hedder det, den-
„ ne dristige Søemand kun taget sædvanlige Mennesker med
„ sig, saa kunde han underveys have indprentet dem, om
„ ikke høye Grundsætninger, i det mindste en redelig Tænke-
„ maade. Da de ved deres Ankomst skulde have udgiort det
„ største Tal, skulde de have givet Exempel af Maadelighed
„ og Lydighed, hvilke man havde bleven nødt til at efterføl-
„ ge, og man maaskee gierne skulde have fulgt. Denne
„ Overeenstemmelse skulde have frembragt de bedste Virknin-
„ ger og givet Colonien Fasthed. Indianerne skulde have
„ bleven bedre behandlede, Bergværkerne bedre bearbeydede,
„ Skatterne bedre betalte. Moderlandet skulde ved dette
„ lykkelige Udfald have bleven opmuntret til større Bestræ-
„ belser, og anlagt nye Plantesteder, som havde udbredet
„ Spaniens Ære, Rigdom og Magt." Videre Fortælling
om Columbs sørgelige Skiebne og den største Utaknemlighed
beviist imod den største Fortieneste. „ De Misdædere, som
„ fulgte med Columb, udgiorde med de til St. Domingo

„ sig

„ſig allerede befindende Rovere, det meeſt fordervede Folk, „man nogen Tid har ſeet. Det kiendte hverken Subordi„nation eller Velanſtændighed, eller Menneſkelighed. Det „udøvede ſit Raſerie fornemmelig mod Admiralen ſelv (*), „der for ſildig indſaae den Vildfarelſe, hvor i han var fal„den, og hvori hans Fiender ventelig havde leder ham. „Denne overordentlige Mand kiøbte det berømte Navn, „ſom hans Genie og hans Arbeyde havde forhvervet ham, „meget dyrt. Hans Liv var en immervarende Contraſt af „det, der ophøyer og nedſlaaer Erobrernes Siæle. Beſtan„dig udſat for hemmelige Anſlag, Bagtaleſſer og Utak„nemmelighed af private Perſoner, havde han desuden et „ſtolt og mistroiſk Hofs Egenſindighed at udholde, der vexel„viis belønnede og ſtraffede ham, ſnart blev ham unaadig, „ſnart igien værdigede ham ſin Tillid. Det Spanſke Mi„niſterium var ſaa meget indtaget imod Ophavsmanden til „den ſtørſte Opdagelſe, der nogen Tid er bleven giort, ſaa „man ſendte en Commiſſair til den nye Verden for at være „Dommer imellem **Columb** og hans Soldater. **Bova„dilla**, den ærgierrigſte, egennyttigſte, uretfærdigſte, den „hidſigſte af alle dem, ſom ere gangne til Amerika, kommer „til **St. Domingo**, kaſter Admiralen i Kiæder, og lader „ham føre til Spanien, ſom den nedrigſte Forbryder. Hoffet, „der ſkammer ſig ved en ſaa haanlig Begegnelſe, giver ham „igien ſin Frihed, men uden at ſkaffe ham Hævn over ſin „Undertrykker, uden igien at indſætte ham i ſine Embeder. „Dette var denne beſynderlige Mands Ende, der havde ſat „Europa i høyeſte Beundring, i det han havde tilføyet Jor„den en fierde Deel. Den offentlige Erkiendtlighed burde „have givet denne nye Halvkugel Navn af den driſtige Søe„fahrer, der først havde trængt derhen. Dette var det „ringeſte Offer, man var hans Afmindelſe ſkyldig; men, „det maa være Avind, det maa være Uagtſomhed, det maa „være Lykkens Spil, ſom og har Magt over Nygter, ſaa „ſkeede det ikke. Denne Ære var Florentineren **Americus „Veſputzius** forbeholden, endſkiønt han intet andet gior„de, end fulgte en Mands Fodſpor, hvis Navn fortiente

(*) Og burde han og ikke ſelv ſtraffes, for han havde ført de uſkyldige Amerikaner ſaadant Afſkum og liderligt Pak af Tyranner paa Halſen?

„ at sættes ved Siden af de største Mænd. Saaledes ble
„ det første Øyeblik, da Amerika blev bekiendt for den øvri
„ ge Jordklode, betegnet ved en Uretfærdighed, der var ei
„ sørgelig Forberydning for alle de andre, for hvilke dett
„ ulykkelige Land maatte tiene til Skueplads. De formere
„ de sig efter Columbs Fald og Isabelles Død. Hidind
„ til havde Insulanerne, endskiønt fordømte til forderveligt
„ Hoverier, overmaadige Skatter, dog levet efter deres
„ Skikker, og under deres Kazikers Regiering i deres Flekker
„ I Aaret 1506. anholdte man hos Ferdinand om at for
„ deele dem under Erobrerne, paa det de kunde anvendes ti
„ Bergværks-Arbeydet, og til al den Brug, som Tyrannerne
„ kunde giøre af dem. Religion og Politik være begge de
„ Slør, hvormed man bedækkede dette udsvævende System
„ af Umenneskelighed. Saa længe, hedder det, som man
„ vil lade disse Barbarer den frie Øvelse af deres Overtroe,
„ saa ville de aldrig antage Christendommen, og de ville sted
„ se underholde en Oprørs Aand, hvis man ikke, ved at dri
„ ve dem ud fra hinanden, sætter dem ud af Stand til at
„ foretage sig det allermindste. Paa Theologernes Troe,
„ som ved deres udelukkende Lære altid bevæges til det vold
„ somme Partie, bevilgede Monarchen, hvad man forlang
„ te. Den hele Øe blev inddeelt i et stort Antal Districter.
„ Enhver Spanier, uden Forskiæl mellem Castilier og Arra
„ gonier, bekom et District efter deres Rang, Anseelse eller
„ Fødsel. De dem tillagte Indianer bleve fra det Øyeblik
„ af Slaver, som vare deres Herrer deres Sveed og Blod
„ skyldige. Denne afskyelige Indretning blev siden efter
„ fulgt i alle den nye Verdens Colonier.“ Herefter fortæl
les om Erobringen af Mexiko ved Ferdinand Cortez; om
Rigets Sæder, Religion, Regiering, og Rigdomme ved
Spaniernes Ankomst; om Landets Clima, Jordbund, Be
folkning, og Bergværker, samt dets Forbindelse med det øvri
ge Amerika, med Ostindien og Europa. Beskrivelsen over
Tlaskaltekernes Land, Sæder, Religion og Regiering,
som Forfatteren maaskee lidt for meget øyer det troelige har
udsmykket, besluttes med en sær ufordeelagtig Afskildring af
Spaniernes Characteer til den Tid. „Disse, hedder det,
„ ere de Mennesker, som Spanierne ikke værdigede at regne
„ blandt Menneske-Arter. Een af de Egenskaber, som de
„ mest

„ meest foragtede hos Tlaskaltekerne, var Kiærlighed til Fri„ hed. De fandt ikke, at dette Folk havde nogen Regiering, „ fordi det ikke var den Monarchiske; ey heller Politie, for„ di det ikke var dette til Madrid; ey heller Dyder, fordi „ det ikke havde deres Religion; ey heller Forstand, fordi „ det ikke havde deres Meeninger. Aldrig var maaskee no„ gen Nation saa stærk forelsket i sine Fordomme, som Spa„ nierne til den Tid vare, og som de ere endnu denne Dag. „ Disse Fordomme udgiorde Grunden til alle deres Tanker, „ havde Indflydelse paa deres Domme, bildede deres Cha„ racteer. De anvendte deres fyrrige og stærke Genie, som „ Naturen har givet dem, kun til at opfinde en Mængde „ Feylslutninger, for at befæste dem i deres Vildfarelser. „ Aldrig har Ufornuften været meer lærende, afgiørende, „ bestandig, spidsfindig. De vare deres Skikker, ligesom „ deres Fordomme hengivne. De erkiendte ingen anden i „ Verden for fornuftig, oplyst og dydig. Med denne Na„ tional-Stolthed, den blindeste, der nogen Tid var, skul„ de de have haft samme Foragt imod Athen, som de bar „ for Tlaskala. De skulde have behandlet Chineserne som „ Fæe; og overalt skulde de have fornærmet, undertrykt og „ bedragt.“ Noget om det Besynderlige og Egne i Mexikanernes Religion. „Hvert Aar valgte de en Slave, som man indsluttede i Templet, tilbad, berøgede, anraabte, og tilsidst qvalte med høytidelige Ceremonier. Nok en Overtroe, som man ikke fandt nogen andensteds. Præsterne ældede paa visse Dage en Statue af Dey, som de lod bage. Samme satte de paa Alteret, hvor den blev til Gud. Paa den Dag begav sig en utallig Hob Folk ind i Templet. Præsterne skare Statuen for, og gave hver af de omstaaende et Stykke deraf, som han aad, og holdte sig for helliget, efterat han havde ædt sin Gud. Det er bedre at æde Guder, end Mennesker. Men Mexikanerne ofrede og Krigsfanger i Krigsgudens Tempel. Præsterne, siger man, aad siden disse Fanger og sendte Stykker deraf til Keyseren og de fornemmeste Herrer af Riget. Havde Freden været nogen Tid, saa lode Præsterne Keyseren sige, at Guderne maatte døe af Hunger; og man begyndte Krig igien, blot i den Hensigt at giøre Fanger. Denne Religion var i al Henseende grusom og skrækkelig. Alle dens

„ Ceremonier vare sørgelige og blodige. Den holdt Menn-
„ skene uophørlig i Frygt. Den maatte giøre Menneskene
„ umenneskelige og Præsterne almægtige. Man kan ikke
„ giøre Spanierne dette til en Forbrydelse, at de ere blevne
„ opbragte over disse urimelige Barbarier; men man maatte
„ kun ikke udrydde dem med større Grusomheder: man maatte
„ te ikke overfalde og dræbe det i Stadens Hoved-Tempel for
„ samlede Folk; man maatte ikke myrde de Adelige for at
„ udplyndre dem." Noget besynderligt havde de og i deres
Regieringsform, dog dette, som man her vil anføre, at de
nemlig gave deres Keysere og Konger Skyld for almindelige
Ulykker og Landeplager, finder man og Spor til i den gamle
Europæiske Historie, kun at de Mexikaniske Keysere ved deres
Regierings Tiltrædelse maatte aflægge deres Eed paa, at ingen
gen saadan Ulykke i deres Regierings Tid maatte ramme Landet.
„ Keyserdømmet, hedder det, var et Val-Rige, og
„ nogle Konger og Kaziker vare de vælgende Fyrster. Gen-
„ meenlig valgte de een af deres Middel. Man lod han
„ svørge, at der i den hele Tid, han skulde sidde paa Thro-
„ nen, skulde falde Regn til rette Tid, at Strømmene ingen
„ gen Ødelæggelser skulde anrette, Markene ey være udsatte
„ for nogen Ufrugtbarhed, og Menneskene ikke omkomme ved
„ nogen slem Indflydelse af en anstikkende Luft. Denne
„ Skik kunde høre til theokratisk Regiering, hvoraf man
„ endnu finder Spor, næsten hos alle Folk i Verden. Mac-
„ skee var det og Øyemærket af denne sælsomme Eed, at giv-
„ den nye Souverain at forstaae, at han, saasom næste
„ alle Ulyks-Tilfælde i en Stat kom af Regieringens uorden-
„ lige Forvaltning, han da skulde regiere med saa megen
„ Maadelighed og Visdom, at man aldrig kunde ansee de
„ offentlige Ulykker, som Virkninger af hans Uforsigtighed
„ eller som en retfærdig Straf for hans Udsvævelser." De
øvrige prægtige Beskrivelse over Staden Mexiko finder ikke
Oversætterens Biefald. Hvilken elskværdig Character han
ikke Bartholome de la Casas, der tog sig de arme under
trykte Mexikaners Skiæbne saa nær til Hiertet. „ Denne
„ i den nye Verdens Aarbøger saa berømte Mand havde
„ paa Columbs første Reyse, ledsaget sin Fader. Indi-
„ nernes Sagtmodighed og simple Character rørte ham saa
„ stærk, at han blev en Geistlig, for at arbeyde paa dere

„ Om

„ Omvendelſe. Snart var denne den Bekymring, ſom
„ mindſt beſkæftede ham. Mere Menneſke, end Præſt,
„ blev han mere opbragt over de Barbarier, man ſvede imod
„ dem, end over deres Overtroe. Man ſaae ham beſtandig
„ flyve fra den eene Halvkugel til den anden, for at troſte
„ Folk, ſom han bar i ſin Barm, eller at formilde deres Ty-
„ ranner. Dette Forhold, der giorde ham til en Afgud for
„ hine, og en Skræk for diſſe, giorde dog ikke den Virkning,
„ han havde lovet ſig. Det Haab, ved en Titel, ſom Spa-
„ nierne havde Arvødighed for, at opvække Frygt, bevage-
„ de ham til, at antage Biſpedømmet Chiapa i Mexiko.
„ Da han havde overbeviiſt ſig om, at den Værdighed end-
„ nu ikke var nogen tilſtrækkelig Formuur imod den Giærrig-
„ hed og Gruſomhed, ſom han vilde hemme, lagde han den
„ ned. Da fordrede denne behiertede, ſatte og uegennyttige
„ Mand ſin Nation for den hele Verdens Domſtoel. Han
„ beſkyldte dem i en Afhandling om Spaniernes Tyran-
„ nie i Indien, at de havde ombragt 15 Millioner India-
„ ner. Man vovede at laſte hans Skrivemaades Bitterhed,
„ men ingen overbeviſte ham om at have drevet ſin Beſkyld-
„ ning for vidt. Hans Skrifter, hvori aander hans Siæls
„ Skiønhed og hans høye Tænkemaade, indtrykte hans bar-
„ bariſke Landsmænd et Brændemærke, ſom Tiden endnu ikke
„ har udſlettet, og aldrig vil udſlette.“ Hoffet til Madrit
blev og endelig derved opmærkſom, og Indianerne fik dog endelig den fortræffelige de la Caſas at takke for deres Frihed og meget forbedrede Tilſtand, hvilket opvakte ſtor Forbitrelſe hos Spanierne. Tilſidſt handles om Mexikaniſke Producter og Handel. Om denne hele Hiſtorie dømmer Overſætteren: „ Dieſe Geſchichte des Mexikaniſchen Handels und der
„ Spaniſchen Colonien in dieſem Lande iſt magerer, als die
„ Geſchichten in den vorigen Bänden. Entweder hat es
„ dem Verfaſſer hier an zuverläßigen Nachrichten gefehlt,
„ oder die Spanier halten überhaupt ihre innere Verfaſſung
„ in Amerika ſo geheim, daß den Ausländern wenig oder
„ nichts gewiſſes davon bekannt wird. Die Lücke zu verber-
„ gen und auszufüllen, ſcheint der Verfaſſer ſich mit Fleiß
„ bey unbedeutenden Beſchreibungen und Schilderungen auf-
„ gehalten, und manche Reflexion hinzugefügt zu haben,
„ welche gar nicht zur Sache gehört, und über dieſen Hand-

„ lungszweig der Spanier weder philoſophiſche noch politi „ ſche Aufklärungen giebt.“ Overſætteren har derudi ve ikke nogen Uret, og overalt er det viſt, at i det hele Værk har Forfatteren indſtrøet mangfoldige Harangver og Reflexio ner, ſom ikke ſynes at vedkomme en Handels-Hiſtorie.

(Beſlutningen følger.)

Berlin. Kurze Geſchichte der freundſchaftlichen Verbindung zwiſchen Rusland und Preuſſen (Af Hr. A. F Büſchings Wöchentliche Nachrichten 31 St. 1776.) — Her tales ikke om den gamle naboeſkabelige Forbindelſe, imellem Rusland og Preuſſen, om endſkiøndt den har forſkaffet den ſidſte Stat ſit Navn. Thi det er viſt, at fordum, da de Lithauer vare indſkrænkede i Curland, Schamaiten, og et Øſten derved liggende ikke bredt Strøg Land, alt det øvrige Land, ſom ſiden har bekommet den Titel af Storhertugdømmet Lithauen, har hørt til Rusland, og altſaa og det Land ved den øvre Flod Niemen eller Memel. Det er og, om ikke ganſke tilforladeligt, dog rimeligt, i høy Grad, at ligeſom Pommern har bekommet ſit Navn af ſin Beliggenhed ved Havet, ſaa betyder og Porußia eller Prusſia eller Preußen det ved Rusland liggende eller til Rusland grændſende Land. Omendſkiøndt nu fra det 13de Aarhundrede af de Lithauer har revet fra Ruſſerne det hele efter dem benævnte Storfyrſtendømme, og ligeſaa vel ſom Pohlerne har indſkrænket Ruslands Grændſer mod Veſten, og følgelig og har adſkilt ſamme fra Rusland; ſaa ere dog, da Øſt-Preuſſen under Margrøve Albrecht 1525 var bleven et beſynderligt Hertugdømme, meget ſnart opkomne Underhandlinger imellem ſamme og Rusland, og denne første Preusſiſke Hertug, har allerede oprettet et Fordrag med Zar Iwan Waſſiliewitſch. Begge Staters Forhold imod Pohlen og Sverrig, i ſær mod det Første, har i viſſe Maader giort deres Underhandlinger nødvendige. De ſtærkeſte begyndte u der Zar Alexei Michaelowitſch, og Churfyrſt Friderich Wilhelm. Hiin ſendte til denne allerede 1654 en Geſandt med et Brev, ſom betraf den imellem ham og Pohlakkerne opkomne Krig, og lovede, at hans Tropper og de Koſakker ikke ſkulde foretage noget Streiferie til Preuſſen. Churfyrſten lod 1655 Lazarus Kittelmann afgaae til Zaren,

ren, som den Gang var til Wilna i Lithauen, hvilken med-
bragte tilbage Skytsbrev for Preussen. I det næstfølgende
Aar kom atter en Gesandt fra Zaren til Königsberg, der
igientog det Løfte, at Preussen skulde være frie for alle Strei-
ferier, men bad ogsaa, at Churfyrsten ikke vilde hiælpe de
Svendske, hvis det skulde komme til Krig imellem dem og
Russerne, og tilbød tillige et nærmere Forbund med Zaren.
Formedelst disse betydelige Anliggenheder, afærdigede strax
Churfyrsten Baron **Jonas Casimir von Eulenburg** som
Gesandt til Moscau, der bragte et af Zaren egenhændig un-
derskreven Fordrag (hidindtil noget usædvanligt) i Stand, i
Kraft af hvilket, der imellem begge Fyrster skulde være et
evigt Venskab, og at hverken Zaren eller Rogen af hans
Efterfølgere paa Thronen, nogensinde skulde anfalde Chur-
fyrstens Lande, eller hiælpe sammes Fiender, ligesom og
Churfyrsten paa sin Side lovede Zaren det samme. I de
følgende Aar bleve Underhandlingerne forsatte imellem Zaren
og Churfyrsten, i Besynderlighed vægrede denne sig 1660 at
hiælpe Pohlakkerne imod Zaren, og at affige sig det med ham
oprettede Forbund. 1673 skikkede Zaren sin General-Major
Paul **Menes** til Churfyrsten, for at opmuntre ham til, at
han vilde giøre fælles Sag med ham og Pohlerne imod Tyr-
ken. Churfyrsten lod strax derpaa **Joachim Schultet** som
in Gesandt for første Gang afgaae til Zaren, hvilken Sid-
te erklærede sig, at i Fremtiden skulde Churfyrstens Gesand-
ere ved hans Hof have lige Ære med de Romerske Keyserlige
og Kongelige Svendske og Danske Gesandtere, saasom han
kattede Churfyrstens Venskab høyt og ønskede at bevare sam-
me. Selvsamme **Schultet** blev 1675 anden Gang afærdi-
get som Churfyrstelig Gesandt til Zaren for at bevæge samme
til at paaføre de Svendske Krig. Omendskiøndt nu Zaren
var ikke at formaae dertil, saa ønskede han dog, at Chur-
fyrsten vilde anse det for et ikke ringe Bevis paa hans Ven-
skab og Tilbøyelighed for ham, at han lader sine Tropper
staae ved de Liefflandske Grændser, for at holde Sverrig til,
og at sende sine Liefflandske Tropper til Pommern. Strax
derpaa døde Alexei **Michailowitsch** og hans Tronfølger
Feodor Alexeijewitsch lod Churfyrst **Friderich Wilhelm**
ved en egen Gesandt det samme tilkiendegive og tillige forsikre
ham sit Venskab. Churfyrsten sendte Zaren og i samme Aar

en anden Gesandt, som var Hermann Dieterich Heß men som han hverken den Gang, ey heller 1677, da ha anden Gang blev afskikket, vilde beholde som residerende Mi niſter i Moschau, men meente, at Underhandlingerne kunt skee ved Breve. Hidindtil vare residerende Ministre de Russiske Hof noget Fremmet og ubekiendt, hvorfor og Zare i det samme Aar ikke bestandig vilde beholde en ankomme Dansk Gesandt, men afferdigede en Sekretær til Kisben havn, for at erkyndige sig om, af hvad Aarsag Gesandte skulde blive i Moscau. —— Zar Peter den Første bad Chur fyrst Friderich den Tredie 1695, at han vilde overlad ham nogle Fyrværkere og Constabler, som han kunde berien sig af ved Beleyringen af Azow, og Churfyrsten sendte han tvende Fyrværkere, og 4 Konstablere, hvilke og vare me ved det triumpherende Indtog, som Zaren holdt til Moscau 1696. I følgende Aar 1697, tiltraade samme sin berøm te første Reyse, i Følge af sit store Gesandtskab, hos hvil ket det behagede ham at føre Titel af en Ober-Commandeur Churfyrsten begav sig selv til Königsberg i Preussen, for de at modtage og underholde Zaren og hans Gesandtskab mei stor Pragt; hvilket og skede til sammes største Fornøyelse. Gesandterne takkede Churfyrsten i deres Herres Navn for d ovenmældte Fyrværkere og Constabler, som Zaren med For deel havde betient sig af ved Beleyringen af Asow, og Churfyrsten forsikkrede, at han var beredvillig at gaae Zaren til Haande med Flere end dem, han havde sendt ham. Za ren, som reyste med sit Gesandtskab over Berlin til Nederlan dene, blev fra den Tid af i venskabelig Forbindelse saavel med Churfyrsten Friderich, der 1701 antog den Kongelige Vær dighed, som med sammes Efterfølger i Regieringen. Han underholdte sig med Kong Friderich I. ved et nyt personligt Besøg, som han aflagde hos høybemældte 1709 til Marien werder i Preussen, oprettede ved den Leylighed et Defensions Forbund med Kongen, og venlig beskiænkede ham med den Jern-Kaarde, som han havde baaret i Slaget ved Pultava, hvorfor han til en ligesaa venskabelig Giengiældelse fik af Kongen den med Diamanter stærk besatte Guldkaarde, som han just bar ved Siden. Da Zaren 1711 paa Tilbagereysen fra Carlsbadet og Sachsen gik igiennem Kroßen, lod Kongen ham der beværte paa det prægtigste ved sin Kronprintz. Den

25 Febr. 1713 døde Kongen. Zaren var just paa den Tid til Salzdalum i Fyrstendømmet Wolfenbyttel, og reyste strax da han bekom denne Efterretning, til den nye Konge Friderich Wilhelm, for at bevidne samme sin Venskab, der og modtog ham den 27. Febr. til Schønhausen i dyb Sorg, og beværtede ham der til den 3de Marts. Det var Zaren Magtpaaliggende at vedligeholde den gode Forstaaelse med den nye Konge, og lod sig altsaa 1714 ved Kongen af Danemark ikke bevæge til at bryde med Friderich Wilhelm, der og 1715 forbandt sig nærmere med Zaren, hialp at beleyre Straalsund, og 1716 havde en Samtale med Zaren til Danzig. Med eet Ord, alle 3 Konger af Preussen, have, ligesom Churfyrst Friderich Wilhelm havt til besynderligt Øyemærke, at forsikkre sig det Russisk-Keyserlige Hofs Venskab, og paa alle muelige Maader at vedligeholde samme, det er og paa det Russiske Hofs Side bestandig bleven udvidet, og ikkun tvende Gange ved visse Personers Ræнker bleven afbrudt paa nogen Tid. Første Gang skede dette 1741. Thi endskiøndt i Begyndelsen af samme Storfyrstinden og Regentinden Anna efter sin Premier-Ministers og Feldtmareschalls Grøve von Münnichs Raad sluttede et Forbund med Kong Friderich II., og de paa begge Sider i Stedet for de i de foregaaende Fordrage betingede 6000 Mand Hiælpetropper, nu lovede hinanden 12000; saa var dog dette Forbund næppe sluttet, da fra Wien Marqvis de Botta, og fra Dresden Grøve Moritz Carl af Lynar, som Gesandtere ankom til Petersburg, og overtalede Regentinden Anna, at lade hiint Forbund fare, og derimod at tiltræde det af Hofferne til Wien og Dresden imod Kongen af Preussen sluttede Forbund, hvorved Prinsessens hæftige Kiærlighed til den Sachsiske Gesandt var den stærkeste Drivefiær: Men formedelst den Regierings-Forandring, som endnu paafulgte samme Aar, blev dette Forbund ikke fuldført, og Kong Friderich II. havde den Fornøyelse at leve i meget god Forstaaelse med Keyserinde Elisabeth i de første Aar af Hendes Regiering, og det saavidt, at hun endog drev Underhandling og giorde Aftale med ham ved Grøven af L'Estocq, angaaende den Holsteinske Printzes Reyse, der siden blev Storfyrste og Keyser af Rusland, angaaende sammes Formæhling, og om den Svendske Thronfølgers Formæh-

mæhling. Men efter at hun havde giort Grøve Alexej Petrowitsch Bestuschef Rumin til Storkantzler, der har intet godt Hierte til det Kongelige Preussiske Huus, lod denne sig snart indtage af de tvende mod Kongen forbundne Hofer, og indskiød og sin Monarchinde er fiendtlig Sindelag, hvoraf Følgerne ere for bekiendte for at de skulde behøve her at fortælles. Keyser Peter den Tredie har igien fornyet det ældgamle Venskab mellem Rusland og Preussen, Keyserinde Katharina II., bestyrket samme, og Storfyrst Paul Petrowitsch besegler samme nu ved dette sit personlige Besøg, der har tilbragt Kongen og det Kongelige Huus en ubeskrivelig Fornøyelse.

Nürnberg. Romani, eines edlen Wallachens landwirthschaftliche Reise durch verschiedene landschaften Europens. Eine getreue Uebersetzung mit Anmerkungen von Johann Friderich Mayer Pfarrer zu Rupferzell. Th. I. 1775. Th. II. 1776. 8v. Den saa kaldte Oversætters Fortale begynder med disse Ord: „Der „ goldene Spiegel ist aus dem Scheschianischen, und diese „ Reise aus dem Watlachischen übersetzt. Beyde Uebersetzer „ hatten bey ihren Uebersetzungen wohl einerley Ursach und „ Absicht. — Diese Reise ist ein einzelnes aus einem „ mannigfaltigen gebilder, und alles wechselt so ab, wie „ Bäume, Ancker, Wiesen, Seen, Weinberge, Häuser, „ Gärten, auf einer Reise immerhin abwechseln. — Sie „ wird dem Leser gefallen, und sollte sie ihen nun als Roman „ etwa nicht mißfallen, und erliest und befolget sie, so mag „ der Titul Roman, Reise oder Gedicht seyn, das gilt nun „ gleich viel. Was gesagt ist, ist allemal Wahrheit." Denne Forfatterens egen tydelige Bekiendelse, at hans adelige Wallacher Romani og hans Reyse er opdigtet, havde ey engang været fornøden, da enhver opmærksom og erfaren Læser vil af sig selv meget snart opdage det. Dog kan man ikke nægte Bogen den Ros, at den indbefatter megen Sandhed, og er meget lærerig, og mestendeels ogsaa vel underholder Læserens Opmærksomhed. Skrivemaaden er vel ofte raa, men kraftig. Skiæltegnene, Punktum, Colon ꝛc. veed Forfatteren endnu ikke ret at sætte. Til Læserens egen Bedømmelse har man vildet anføre følgende mærkværdige Sted, af den

I Deel S. 201. f. „Wenn Ich den National-Character
, dreyer Völker, der Sachsen, der Braunschweiger, und
, der Branderburger, nämlich der aller, zwischen der
, Elbe und der Weser, nochmals überdenke, so sehe ich in
, den erstern die Athenienser, in den Zweyten die aufstrebende
, Macedonier, unter dem Philippus, und in den letztern
, die Spartaner, in Macedanischen Muthe, unter dem
, Alexander, von Athenienfischer Weisheit geleitet. — In
, Brandenburg spricht jedweder in Krieges-Ton: Alles ist
, Mann, Ernst, ein Ganzes, all voll, rund und da. Die
, Wissenschaften sind durchaus so geformt, daß sie nutzen,
, und was nicht nutzet, und nur gelehrter Tand ist, ist
, verachtet von jedem, und jeder schämt sich seiner als Spott.
, Eine an Sachsen angränzende Nation, aber eine Nation
, ganz ferne von dem weichen Character der Sachsen. —
, Ein in seiner Lebensart frugaler König, ein auf alles aufmerksamer Regent, ein Fürst, der sich auf alle Vorfälle
, beständig fertig und bereit hält, wo die Trommel stets
, aufwecket, die Rüstung jedem schon anlieget, setzt alles in
, den Umstand und in die Gewohnheit, sich wieder alles zu-
, decken, wenn andere unterdeßen träumen, überrascht,
, übermannt, und sehr leichte zerstreuet werden. So lange
, Brandenburg an die Reihe seiner Könige, solche Könige,
, wie seine zween letztern, ansetzet, so lange wird diese Nation in ihrem Character bestehen und des Reichs Wohlfart
, wird ohne Aufhalt allezeit zunehmen. Frugalität, Fertigkeit und Ordnung sind dieses Reichs Hoheit, reicheste
, Quellen: Ich erstaunte gar oft bey den Siegen
, dieses Volks, und glaubte Wunderwerke zu hören; aber
, seit dem ich den König gesehen habe, hören bey mir Wunderwerke auf; Er bleibet mir nur noch allein als Wunderwerk übrig, wenn ich die große Maschine seiner Heere in
, ihrer wunderbaren Ordnung, da von er allein das Triebwerk und Gewicht ist, überdenke; aber auszudenken gar
, nicht verstehe, viel weniger begreife, was vermag nicht
, der Geist eines Menschen, wenn er auf seinen Zweck von
, vielen unterstützt wird, und diese auf denselben von ihm
, stündlich geübet werden? Hier übt sie Lehre, Beyspiel,
, Strenge und Gnade des Königes, und seine Heere sind

„ so,

„ ſo, wie ein Mann, immer nur eins: der König und all
„ ſeine Soldaten; alle Soldaten und ihr König: Ich wüſt
„ nicht, wenn der Donner einer Canone alle ſeine General
„ auf einmahl erſchlüge, ob nicht jedweder Officier ſo gleic
„ wieder General wäre, und ob nicht jedweder Soldat ebe
„ ſo gut wieder Officier ſeyn könnte. Frage man da nu
„ nicht mehr nach Wundern, wo die Kunſt die ganze Na
„ tur zum Wunder geformt hat. Man habe Acht, wenn
„ auf die Zukunft dieß Wunder auf irgend ein Reichlosbricht
„ ſo wird es allen, die ſich ihnn entgegen geſtellet haben, ſ
„ ſeyn, als wenn tauſend geſpannte Wetter in ihren Blitzen
„ und Donnern in einemmahl loßſchlagen, und um ſich
„ herum alles erſchüttern, betäuben, die feſteſten Mauern
„ aus ihren Grunden heraus heben und umwerfen. Die
„ Ordnung iſt die Stärke des Brandenburgiſchen Staats,
„ ſein Leben und Beſtehen, und dieſe Ordnung fand ich
„ nicht nur bey ſeinen Waffen, ich fand ſie auch auf der
„ Gerichtsſtube und bey der Policey. So wirkſam auch die
„ fertigſte Wendung: Rechts her ſtellet euch! da auf einer
„ ganze Armee iſt, ſo von zauberiſcher Kraft iſt auch der
„ Wink des Königs in Rechtsſachen auf die Richter ſeiner
„ Staaten. Das machts, alle Dicaſterien ſind mit den
„ ausgeſuchteſten Männern von den Canzelliſten an bis auf
„ den Großkanzler tüchtig und hinlänglich beſetzt. Hier
„ kauft man kein Amt, die Gunſt ſchiebet da kein Untüch-
„ tigen ein, und hier machet kein Ungeſchickter durch Hey-
„ rathen ſein Glück. Was alſo hier ſehr leichte geſchiehet,
„ der abgekürzte Proceß, das iſt bey andern gerichtshöfen
„ ohnmöglich. — Brandenburg iſt Sandfeld, auf welchem
„ vormahls erkaltende Sümpfe, wüſte Gegenden, alles un-
„ fruchtbar verſtellten, Sachſen iſt das tragbarſte Gefilde,
„ fett Land von den fruchtbarſten Auen und Aeckern. Wie
„ groß war nicht mein Verwundern in der Theurung der zu
„ Ende gehenden ſechziger und bey dem Anfang der ſiebenzi-
„ ger Jahre? Aß man damals das Pfund Brod in Berlin
„ für einen Groſchen, und Niemand kam um; ſo war es in
„ Sachſen nicht um drey, nicht um vier Groſchen zu kaufen,
„ und eine Menge des beſten Volks ſtarb aus Hunger überall
„ weg. Ueberwiegunden Beweiß, daß die Policey der
„ Branderburger die Policey anderer bey weitem übertrift,

„ und

und hätten dieſe Sandländer das fette Land der Sachſen in der Theurung durch unzahlbare Zuführen an Getreyde nicht noch gerettet, ſo wäre halb Sachſen verſchmachtet und halb Sachſen wäre verhungert und geſtorben."

Hamburg. Anton Friderich Büſchings Auszug us ſeiner Erdbeſchreibung, erſter Theil, welcher uropa und den nordlichen Theil von Aſia, enthält. ierte Auflage 1776. 3 Alph. 6. A. 8v. Siden 1771, n den tredie Udgave af denne Bog kom for Lyſet har den uropæiſke Geographie meget forandret ſig, og denne Forndring har foraarſaget Hr. B. den uangenemmeſte Møye. hi at man ey alene maae forbedre ſine gamle Værker, men g ganſke omarbeyde dem, og at man ey engang kan gisre tte efter Ønſke, fordi man endten ikke dertil har kundet lange de tilſtrækkelige Efterretninger, eller og fordi de nye ndretniger endnu ikke ere komne til Fasthed; det er noget r ret kan gisre en Autor nedslagen. Vel kunde en eller nden ſpørge, hvorfor man ikke hellere ſætter de nye Oplag Geographier ſaa længe op, til alt er kommen til Rigtigd og Vished. Men Hvem der gisr den Indvending forhaer ikke ret Boghandelen. Lad der fattes en Forlægger ia Exemplarier af en Bog, ſom bliver ſøgt, ſaa hai han a ſtrax at frygte for vindeſyge Eftertrykkere, ſom ey alene sre ham og Forfatteren men ogſaa Publikum ſtor Skade, aſom de ved deres ſtrafværdige Eftertryk hindre, i det mind: længe opholde Bogens ſtørre Fuldkommenhed. De Forndringer, ſom ere foregangne med adſkillige Lande af det dſke Rige, have langt lættere kundet anbringes, end de brandringer, ſom ere ſkeete med nogle andre Stater. De reenede Stater Polen og Lithauen ſee nu langt anderledes), og de have endnu ikke nogen faſt Form. Prenſſen gisr i en langt anden Figur. Der træder en nye Stat op unr Navn af Galicien og Lodomirien, der endnu ikke er nnet ſaaledes ſom den ſkal være. Ved Netzen har et nd begyndt at danne ſig, ſom hidindtil bliver kaldet Netzeſtrictet, men maae have et andet Navn, der maaſkee kan re Netzeland. Thi har man benævnet Tydſkland, ngeland, Finnland efter Folk, hvorfor ſkulde man ikke ſaa benævne en Stat efter den Flod, ſom den ligger ved?

Saa

Saa tænker Hr. B. Da hans Jordbeskrivelse første Gang kom for Lyset var det Russiske Rige afdeelt i 16 Gouvernements, den nye Udgave af Udtoget lægger 24 for Øynene og fra det Moscoviske Gouvernement skulle med det første endnu 3 Statholderskaber adsondres og benævnes af Stæderne Kaluga, Resan og Wolodimer. Saasom deri Rusland ere kun meget faa Stæder, saa har man for et Par Aar siden begyndt at giøre adskillige Landsbyer til Stæder, og dette vil vel saaledes gaae fort, endskiøndt de nye Stæder beholde en Landsbyemæssig Anseelse. Da Hr. B. holder sig forpligtet efter al muelig Evne at forbedre sine geographiske Bøger, saa tidt de blive paa nye oplagte; saa har han og ved denne nye Udgave af Udtoget, hverken sparet Møye eller Bekostning.

Laugensalza. Gewisse Vortheile, wo von der Kunstgährung, der Verbesserung der Felder und Wiesen, und andern Benutzungen gehandelt wird von Georg Ludvig Volchart. 1774. 67. S. 4. Forfatteren bygger paa den almindelige Grundsætning, at alt i Naturen skeer formedelst en Giæring, endogsaa i den moralske Verden, og øyensynlig i de trende Naturens Riger. Dyrs, Metallers, Planters Avling skeer formedelst Giering. Paa Elva forarbeyder man hver tiende Aar igiennem Jord, hvormed man har tilstoppet de udtømmede Gange, og bekommer nyt Jern. Forfatterens Kone besidder det sande Ferment, som hele Aar igiennem bliver gødt, formerer sig, og er i Husholdningen et fortræffeligt Hiælpemiddel. Et Giødnings-Salt, som skal vare 15 til 16 Aar, tilberedes af fort Kiøkken-Salt tyk kogt med Mands-Urin, blandet med Svovel og calcineret til Steen, hvilket saaes, tvende Skiæpper paa een Skiæppe Korn.

Laugensalza. Die Kunst, das menschliche Geschlecht fruchtbar zu machen. 1774. 216. S. 8v. Her anføres en Mængde af Aarsager, som forhindre begge Kiøn i deres Slægtes Formerelse; ogsaa en Mængde gamle grøfte og utilforladelige Midler, at vide, om en Kone har undfanget, hvoriblandt og at tage Mennich ind, en virkelig Gift; alle Slags Midler at befordre Frugtbarheden, hvoriblandt nogle, som vilde blive vanskelige Recepter for en Apotheker.

No. 7.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 13de Februar. 1777.

Kiøbenhavn og Leipzig. (Beſlutning af Philoſophiſche und politiſche Geſchichte der europäiſchen andlung und Pflanzörter in beyder Indien. ꝛc. See rrige No.) Den 7de Bog handler om Spaniernes Peuaniſke Handel. Først de Foretagender, ſom har gaaet r Opdagelſen af Peru. Tilſtanden af Peru til den Tid da n blev opdaget. Efter at have beſkreven den Høflighed, ed hvilken Spanierne bleve modtagne af den Peruaniſke eyſer Atabalipa, fortæller han ſaaledes Spaniernes førr blodige Optrin, om hvilken Fortælling man dog for en eel vel maa ſige: Fides ſit penes Auctorem. S. 135: Atabalipa kom med Tillid til det aftalte Sted. 12 til 15000 Mand ledſagede ham. Han blev ført paa en Throne af Guld, og dette Metal ſkinnede og paa hans Troppers Vaaben. Han vendte ſig mod de fornemmeſte Officierer og ſagde til dem: Diſſe Fremmede ere Gudernes Geſandtere: vogter Eder, at I ikke fornærme dem. Man var temmelig nær ved det Pallads, Pizarro havde inde, da en Dominikaner ved Navn Vincentz de Valverde, med Krucifixet i den eene Haand og ſit Breviar i den anden, nærmede ſig til Keyſeren. Han holdt Printſen op paa ſit Tog, og holdt ved ſin Tolk en lang Tale for ham, hvor i han foredrager ham den chriſtelige Religion, vil overtale ham til at antage den, og foreſlaaer ham at un-

„ derkaste sig Kongen af Spanien, som Paven havde givet
„ Peru. Keyseren, der havde hørt ham ud med stor Taal-
„ modighed, svarede ham: Jeg vil nok være en Ven af
„ Kongen i Spanien, men jeg vil ikke være ham
„ Katholydig. Paven maa være gal, der vil give
„ bort, hvad han ikke selv eyer. Jeg forlader ikke
„ min Religion for en anden, og naar de Christne
„ tilbede en Gud, som er død paa Korset, saa tilbe-
„ der jeg Solen, som aldrig dør (*). Derpaa spurgte
„ han Vincentz, hvorfra han havde alt dette, som han
„ nylig havde sagt om Gud og Skabelsen. Af denne Bog
„ svarede Munken, i det han rakte Keyseren sit Breviar
„ Atabalipa tager Bogen, beseer den paa alle Sider, be-
„ gynder at lee, og føyer til, i det han kaster Bogen væk
„ Denne Bog siger mig intet om alt dette. (Men
„ hvor kunde Keyseren begegne dem saa foragtelig, hvilke
„ han ansaae for Gudernes Gesandtere?) Derpaa vendte sig
„ Vincentz om til Spanierne, og raaber til dem af alle
„ Kræfter: Hævn, mine Venner! Hævn! Christne
„ seer I, hvorledes han foragter Evangelium? slaaer
„ mig de Hunde døde, som træde Guds Lov med
„ Fødder! Spanierne, som rimeligen havde Mave med at
„ indeholde det Raserie og den Blodtørst, som Ansynet af
„ Guldet og de Vantroendes opvakte hos dem, adlydede Dr
„ minikaneren. Man tænke, hvad for et Indtryk det maatte
„ te giøre paa Peruanerne, at see de Hester, der traadde
„ dem under Fødderne, at høre og see Knaldet og Virkning
„ gen af Kandnerne og de smaa Gevæhrer, der sloge der
„ som Torden til Jorden. Disse Ulykkelige toge Flugten
„ med saa megen Overilelse, at de fulde den eene over den
„ anden. Man anrettede en afskyelig Nedsabling iblandt
„ dem. Pizarro selv gik løs paa Keyseren, lod ved sin
„ Fodfolk nedsable alt hvad der omgav Thronen, giorde
„ Monarchen selv til Fange, og forfulgte den øvrige Tid
„ af Dagen, alt hvad der var undkommen Soldaternes
„ Sværd.“ Med den følgende Beskrivelse over Peruane-

ne

(*) En Tirade (siger Oversætteren) i den Voltairiske Sma
Peruaneren, der aldeles ikke havde noget Begreb om Bo
Kors, Skrift o. s. v., kunde og indlade sig med Munk
i en vidtløftig Samtale over Religionen!

nes Sæder, Love, Regiering, Religion, er Oversætteren slet ikke fornøyet, og at sige sandt, saa kan man og ikke troe Forfatteren i alt, da hans Partieskhed mod Europæerne og deres Religion er overalt øyensynlig nok; da han heller ikke nævner sine Vidner, om han ellers har nogle og ikke blot skriver en Roman; da det endelig har været ham alt for kiendelig kun derom at giøre, at han kunde udpynte sin Historie. Herefter fortæller han Spaniernes borgerlige Krige efter Erobringen af Peru. Særdeles grundig og skarpsindig er denne Forfatterens philosophiske Raisonnement over de borgerlige Kriges Revolutioner S. 160: „Man maa bemømme de Revolutioner, som de borgerlige Krige fremb[illegible]nge, efter de „Aarsager, hvoraf de komme. Give Afskye for Tyrannie „og Naturdrift til Frihed brave Folk Vaaben i Haanden, og „skaffer deres gunstige Sag dem Seyeren, saa er den paa „den overgangne Trængsel følgende Roe den største Lyksalig„heds Tidspunkt. Alle Sicele har vundet Styrke, og med„deelt den til Sæderne. Det lidet Antal af Borgere, der „har været Vidner og Redskaber til disse Uroeligheder, for„eener i sig flere moralske Kræfter, end de talrigeste Nation„er. Den Retfærdige er bleven den Stærkeste, og enhver „studser over at befinde sig paa det Sted, som Naturen „havde anviist ham. Men naar de borgerlige Krige har en „ureen Kilde, naar Slaver slaaes om en Tyrans Valg, Ærgierrige, for at undertrykke, Røvere, for at deele Bytet; saa er den Fred, der giør Ende paa disse Uroeligheder, „knap at foredrage for den Krig, der avlede dem. Forbry„dere træde i de Dommeres Sted, af hvilke de vare blevne „giorte æreløse, og blive de af dem fornærmede Loves Ora„kler. Man seer Folk, der har ødelagt sig selv ved deres „Forødelser og Liderlighed, ved deres overmodige Pragt at „forhaane de dydige Borgere, hvis Arvegods de har revet „til sig. I denne Forvirring hører man alene Lidenskaber„ne. Gierrigheden vil berige sig uden Arbeyde, Hævnen „uden Skye fornøye sig, den ubændige Frihed afkaste alle „Tømmer, Uroen omstyrte alt. Fra Nedsablingens Druk„kenskab gaaer man over til Liderlighedens Ruus. Uskyl„dighedens eller Ægteskabets helligede Seng bliver besmittet „ved Blod, Hoer og Voldtægt. Pøbelens fæiske Raserie „finder Fornøyelse i at forstyrre alt, hvad den ikke kan ny-

„ de. Paa den Maade gaaer i nogle Timer mange Aarhun
„ dredes Monumenter til Grunde. Holde Mathed, e
„ fuldkommen Udtømmelse eller nogle lykkelige Tilfælde diss
„ Trængseler nogen Tid op, saa er dog den Færdighed i For
„ brydelser, Mord, Lovenes Foragt, der efter saa mang
„ Storme nødvendig maa være for Haanden, en Syre, de
„ er stedse beredt til Giæring. De Generaler, der ikke mer
„ have nogen Over-Commando, de uden Sold afskedde Sol
„ dater, det Folk, som i Haab om en bedre Skiæbne, e
„ begiærlig efter Forandring, disse Materier og disse Redska
„ ber til Forvirring, ligge stedse under den første Oprører
„ Haand, der vil forstaae at sætte dem i Arbeyde.“ Heref
ter beskrives Landets physiske Beskaffenhed, dernæst den Til
stand, hvori Peruanerne ere blevne forsatte af de Spanier
Videre om Spaniernes Formerelse i Peru. Hvor og hvorle
des de have anlagt deres Colonier. Hvad for Jordbyrkning
og Industrie Spanierne har indført i Riget. Om Bergvær
kerne i Peru. De forskiellige Peruaniske Provintzers Sam
qvem mellem hinanden indbyrdes, Samqvem mellem Peru
og Europa. Almindelige Efterretninger om Nygranada
som er bleven affondret fra Peru, samt om en Deel andr
Provintzer og Lande. Efterretninger om Peruanernes Til
stand under Præsternes Herredømme er ynkværdig, om der
ellers er uparriesk: „ Religionen (hedder det S. 178) har ikk
„ ikke mere Kraft end Lovene; den har endnu mindre. Præ
„ sterne ere Peruanernes største Fiender. De lade dem ar
„ beyde uden Betaling: de overvælde dem for de mindste
„ Ting med Slag. Om nogen af disse Ulykkelige blive bort
„ fra Underviisningerne, saa bliver han straffet paa Stede
„ derfor, og Stokkepryglen er den saderlige Revselse, som
„ disse Siælehyrder give. Man vover det ikke at nærme sig
„ dem uden nogle Gaver. De har lader deres Sognefolk
„ beholde af deres gamle Overtroe, hvad som er Kirken nyt
„ tig, saasom den Vane at bringe mange Levnetsmidler til
„ de Afdødes Grave. Præsterne sætte en vilkaarlig Priis
„ paa deres Forretninger; og de have altid nogle fromme
„ Opfindelser, som give dem Leylighed til at fordre nye Ret
„ tigheder. Munkenes Samlinger ere virkelige militairiske
„ Executioner. Det er et frigivet Røverie, der fast altid
„ er forenet med Voldsomheder. Denne Opførsel maatte

„ nød

„ nødvendig giøre Indianerne Christendommen forhadt. „ Folkene gaae til Kirke, ligesom til Hoverie, med Afskye „ for de fremmede Barbarer, der overvælde deres Legemer „ og Siæle med Aag og Byrder.“ Oversætteren har føyet en Deel vigtige Anmærkninger til denne Bog, hvori han ofte retter Forfatteren og straffer hans Partieskhed mod Religionen og mod Europæerne. Meget træffende er iblandt andre denne Anmærkning til S. 195: „ Hvem vilde ikke glæde sig „ derover, at der i Peru har været et fortræffeligt Folk og „ en velgiørende Statsfatning? Men var det kun og histo„ risk sandt, naar kun Forfatterens vilkaarlig udsmykkede og „ opstudsede Efterretning og blot havde sin Rimelighed. „ Hvem skulde ikke være opbragt imod Spaniernes umenne„ skelige Grusomhed, som de har udøvet mod dette beklage„ lige og blødhiertige Folk? Men tor denne Uvillie være utroe „ imod Sandheden? Da taber den just sin Virkning, naar „ den overskrider Sandhedens Grændser.

Den 8de Bog handler om Spaniernes **Chiliske Handel.** Ved hvad for Midler Spanierne ere blevne Mestre af **Chili.** Recensenten kan ikke noksom forundre sig over et Indfald S. 257, der øyensynlig viser Forfatterens Omhyggelighed for at pynte sin Historie, endogsaa med fremmede og laante Anecdoter. Den Spanske Feldtherre **Waldivia** blever her omringet af Indianerne med sine 150 Ryttere, og nedsablet. Man gydede, hedder det da, smeltet Guld i hans Mund, og de Vilde skrege til ham: saa sluk dig da paa den **Metal**, du har saa megen **Torst** efter. Mon de nedsablede Spanier og hørte dette, og forstode de Vildes Sprog? Ellers er det net op det samme, **Partherne** skal have giort ved den rige **Crassus.** I en anden Historie, end denne, skulde maaskee denne laante Anecdote have været bedre anvendt. Men saa seer man, hvorledes Historieskrivere bestiæle hinanden. Videre om Spaniernes nærværende Tilstand i **Chili**, om Landets Forbindelse med de øvrige Indianer, samt med **Paragvay** og **Peru.** Om Spaniernes Besiddelser, nærværende Situation, og Handel i Paragvay. Den Berømmelse, samme ved Jesuiternes Colonier er kommen udi, med Beskrivelse over disse Colonier. Nogle Omstænde ved deres Regierings-Forfatning er det nok værdt at anføre: „ De skal have taget sig den Inkaiske Regiering i

„ Peru til Mønster. De Peruaniske Inkae foresloge den
„ Nation, de vilde føye til deres Rige, at antage deres Re-
„ ligion, deres Love og Sæder, at forlade Skovene og leve
„ i Sælskab. Ofte fandt de Modstand. De fleste af disse
„ Folk forsvarede deres Fordomme og deres Frihed i lang
„ Tid. Da rustede sig de Inkae med Taalmodighed. De
„ sendte nye Gesandtere, som nok engang søgte at overtale
„ dem. Disse Gesandtere bleve ofte nedsablede. Ofte faldt
„ de Vilde den Inkaeske Krigshær an. Den fægtede med
„ Behiertighed og altid med god Lykke. I det Øyeblik Seyer-
„ ren blev vundet, holdt den inde. Giorde man nogle Fan-
„ ger, saa begegnede man dem med saa megen Sagtmodig-
„ hed, at de, fortryllede af denne menneskelige Seyrers Aag,
„ gik hen at giøre dem elskede hos deres Nation. Det er
„ aldrig skeet, at en Peruaniſk Krigshær først har giort
„ Angreb; og det har ofte tildraget sig, at Inka, efterat
„ han havde seet mange af sine Soldater nedsablede, efterat
„ han havde erfaret Barbarernes Troelsløshed, endda ikke til-
„ lod nogen Fiendtlighed.“ Et fortræffeligt Forhold, naar
det kun ikke er digtet for Contrastens Skyld imod Spaniernes
Grumhed. „Jesuiterne, der ingen Krigshær havde, har
„ indskrænket sig til Overtalelsen. De ere gangne i Skovene,
„ for at opsøge Vilde, og har bevæget dem til at affige deres
„ Skikke og Fordomme, for at antage en Religion, hvoraf
„ disse Folk intet forstode, og for at nyde Sælskabets Sød-
„ heder, som de ikke kiendte. De Inkae havde endnu en
„ Fordeel for Jesuiterne, nemlig deres Religions Natur,
„ der talede til Sandserne. Det er lættere at giøre, at
„ man tilbeder Solen, der selv synes at aabenbare Menne-
„ skene sin Tieneste, end at overtale dem om vore ubegribe-
„ lige Læresætninger og Hemmeligheder. Derfor have og
„ Jesuiterne haft den Klogskab, indtil en vis Punkt at mo-
„ ralisere de Vilde, førend de vare betænkte paa deres Om-
„ vendelse. De have før ikke forsøgt at giøre Christne af
„ dem, førend de først havde giort dem til Mennesker. Knap
„ have de bragt dem tilsammen, førend de have forskaffet
„ dem alle de Goder, de havde lovet dem. De have bevæ-
„ get dem til Christendommens Antagelse, naar de først har
„ de giort dem saa lykkelige, at de vare lærvillige. — Jo-
„ denes Inddeeling i tre Deele for Religionen, for Publ-

„ kum

„ kum, og Privat-Personer: Det Arbeyde for Faderløse,
„ gamle Mænd og Soldater: Den Priis, der sættes for
„ skionne Bedrifter: Den Opsigt og Censur over Sæderne:
„ Det Velvillighedens Driveværk: De under Arbeyderne
„ blandede Fester: De militairiske Øvelser: Den Subordina-
„ tion: Det Forsyn imod Ledigagang: Den Ærbødighed for
„ Religionen og Lovene: Den i et Slags Hænder foreenede
„ politiske og geistlige Magt; alt hvad man beundrer i den
„ Inkaiske Regiering, findes igien i Paragvay, eller er
„ endogsaa der giort fuldkomnere. — Inkaerne og Jesui-
„ terne have begge indført een Anordning, som forebygger
„ Forbrydelser, og giør Straffer ufornødne. Intet er i
„ Paragvay saa sielden som Forbrydelser. Sæderne ere der
„ ved endnu mildere Midler end i Peru reene og smukke.
„ Lovene i dette Rige vare strænge, men her ikke. Man
„ frygter der ikke for Strafferne, man frygter kun for sin
„ Samvittighed." Hvad herefter raisonneres over den theokratiske Regieringsform, som Jesuiterne efter Inkaernes Exempel skal have indført, vil man forbiegaae, i sær da man ikke kan saa fuldkommen forlade sig til alt. Naar deriblandt Forfatteren har sagt, „at den theokratiske skulde være den
„ bedste af alle Regieringer, naar det var mueligt, at den
„ kunde bevare sig i sin Reenhed." Da har Oversætteren derved giort den Anmærkning: „at for bildede Mennesker er
„ saadan Regieringsform umuelig; at et saadant Aag lader
„ intet forstandigt Menneske sig paalægge, endten spotter
„ han samme, eller misbruger det. Et dumt Folk lader sig
„ vel saaledes regiere, men kun saa længe det forbliver i sin
„ Dumhed og Uvidenhed. Hvad vilde ve Franzoserne sige,
„ om et saadant Theokratie blev indført hos dem? Skulde
„ de vel ville holde den for den bedste Regieringsform?"
Hvorvidt denne Anmærkning træffer Spørsmaals-Punkten, og om ikke den ryber for en Deel et forskiælligt Begreb om det Forfatteren har kaldet Theokratie, det vil man deraf bedst kunne skionne, at Forfatteren taler om et Theokratie, der kunde bevare sig i sin Reenhed, og at han til dets Reenhed udfordrer, „at det altid maatte forvaltes af Dydige og af
„ deres sande Grundsætninger giennemtrængte Mænd; at
„ dets Religion maatte kun indskiærpe Sælskabelighedspligter; at den ikke maatte kalde noget en Forbrydelse, uden

„ hvad der fornærmer Menneskets naturlige Rettigheder; i „ sine Forskrifter ikke sætte Bønner i Stedet for Arbeyder, „ tomme Ceremonier i Stedet for Kiærligheds Gierninger; „ Tvil i Stedet for grundede Samvittigheds Bid." Maaskee vil man ved nogen Eftertanke finde, at naar Forfatteren i sine Tanker svæver ud til den eene Side, saa svæver Oversætteren ud til den anden, og ingen træffer Middelveyen. „ Men kan man vel (føyer Forfatteren til) smigre sig med „ den Formodning, at Spanske eller Italienske Jesuiter har „ ikke bragt Kloster-Begreber og Skikker med sig fra Rom „ eller Madrit til Paragvay? Alligevel, dersom de have „ bragt Misbruge derhen, maa man tilstaae, det er skeet „ med saa overveyende Fortrin, at det er maaskee umueligt „ nogensteds med saa lidet Ondt at giøre Mennesker saa me„ get godt." Der skal og ingen Forskiæl være paa Stænder, og dette, siger Forfatteren, er det eeneste Sælskab paa Jordkloden, hvor Menneskene nyde Ligheden, som er det andet Gode, da Friheden er det første. En prægtig Beskrivelse giver han os og paa den der herskende Jesuitiske Religion og den skal og have stor Overeenstemmelse med den Inkaiske, fornemmelig i Henseende til dens offentlige Pragt. Han forsvarer og det Jesuitiske Munke-Herskab, som det, der ikke skal være undertrykkende. Folkemængden er i dette lykkelige Sælskab dog ikke saa stor, som man kunde vente, men han vil dog ikke taale, at man i nogen Henseende giver Jesuiterne Skyld derfor. Han angiver derimod andre Aarsager dertil, saasom de grumme Ødelæggelser, som Portugieserne og de af dem fordrevne Vilde har anrettet, Kopperne, som Europæerne have bragt Indvaanerne til, og andre anstikkende Sygdomme, som Klima medfører. Rec. tør ikke længere opholde sig ved Forfatterens Beskrivelse og Raisonnement over denne Jesuitiske Stat, hvorved Oversætteren har haft en Deel at anmærke. Fremdeles vises, hvad for fiendtlige Indfald det Spanske Amerika er udsat for. Ved hvilke Midler samme kunde forhindres; Aarsager til Spaniens og de Spanske Coloniers forfaldne Tilstand; Midler, hvorved Spanien igien maa søge at oprette sig, og ophielpe sine Colonier.

Den 9de Bog handler om Portugiesernes **Brasiliske Handel.** Først om Brasiliens Opdagelse ved Portugieserne. Det sælsomme Herskab Forfatteren her S. 377 tilskriver Kli-

ma

ma til endog at forandre Tingenes ganske Forfatning i Amerika og Stædernes Navne, det har Oversætteren vist af med en skarp og velgrundet Irrettesættelse. Skiælmer, og Forbrydere og liderlige Skiøger vare de første Coloniſter, Portugal sendte til Amerika. Brasilianernes Characteer og Skikker. En høyst fordervelig Tanke maa den ansees at være, som Forfatteren yttrer om deres Religion: „at, nemlig, „ deres Fornøyelser blive ikke afbrudte ved den Forbindtlig„ hed, at dyrke et høyeste Væsen, som de vide intet af, eller „ deres Roe forstyrret ved det tilkommende Livs Skræk, som „ de har intet Begreb om.“ Fædernelands Kiærlighed kalder han S. 386 en giort Følelse, der og kommer i Sælskabet, men er ubekiendt i Naturens Stand. Han priser og de Vildes Vilkaar i Henseende til deres Fædreneland, som de finde allevegne, frem for deres, som finde det kun i et vis Sælskab, og Oversætteren viser ham derfor hen at giøre sin Lykke blandt de Vilde. Mærkelige ere Forfatterens Raisonnements over Menneske-Æden. Portugiſernes videre Fremgang i Brasilien. Herefter om Franzoſernes Foretagender paa Brasilien. Ved den Leylighed anføres en Samtale mellem en Franzos og en Vild, som er artig nok, om den og var digtet, for Moralens Skyld. Om Hollændernes Nedladelse i Brasilien, og hvorledes de derfra igien ere blevne forjagede. I hvad Situation Portugiſerne befunde sig i Brasilien efter Hollændernes Fordrivelse. Portugiſernes Nedladelse ved Amazon-Floden, og deres Colonie ved Plata-Strømmen og til St. Paul. Nu om Brasiliens Producter. Guld- og Demant-Grubernes Opdagelse, de Forholds-Regler, efter hvilke det Portugiſiſke Hof har vidst at forsikre sig Beløbet af deres Bergværker, og de Midler, hvorved man i Brasilien igien har søgt at oplive Bergværkernes forladte Drift. Monopolerne for den Brasiliſke Handel. Aarsagerne til Portugals og dens Coloniers Forfaldelse, og Midler til igien at oprette samme. Man faaer for Resten overlade Forfatteren med sine mange snart løse snart grundede, for en Deel i begge Henseende spisfindige Raisonnements og Oversætteren med sine mange for en stor Deel velgrundede og velpassende Erindringer, til Læseren.

Frankfurt og Leipzig. Beytrag zur Vertheidigung und Erläuterung des Canons der heil. Schrift und der christlichen Religion überhaupt, geliefert 1775. Forf. er Hr. J. R. A. Piderit, Prof. Prim. ved det Fyrstelige Collegium Carolinum til Cassel. En ubekiendt Recensent roser dette Bidrag, som det, der er forfattet med et stort og høyt Mod til Sandhedens Forsvar, og med behørig Moderation imod Antagonisterne. I Indledningen prøves de nyere Philologers Foretagende til Undersøgningen over Canon. Er Forfatteren saa streng i sine Domme, som Recensenten forestiller ham, saa skulle disse nyere Philologer søge at besnakke Verden, at vor hebraiske Bibeltext er saa forhutlet og feylagtig, at den aldeles ikke uden deres Hiælp kan bringes i Rigtighed. Derpaa skulle de gaae saa dristig tilværks, at de efter eget Tykke og Følelse tage fra og sætte til, hvad dem Godt synes, og love paa denne Maade at forskaffe os en Bibel, som vi kan forlade os paa. I det andet Stykke er det Hr. Kennicott og Hr. Michaelis, der i Besynderlighed her maae holde for, og hvis Bemøyelser til den Hebraiske Textes Forbedring blive tagne i Betragtning. Forfatteren skal derudi vise, at disse tvende Herrer, paa det de desto bedre kan yttre deres Iver imod den masorethiske Text, med fri Forsæt, imod deres bedre Vidende udskrige den som en fælsom Opfindelse og ubetydelig Nøyagtighed af de Talmudistiske Jøder, da dog derunder forstaaes den samme hebraiske Text, som vi have i vore Bibler. Denne skal skrive sig fra Esra, og ikke fra Synagogen til Tiberias, og alt saa have den graae Alderdom for sig, da derimod alle Haandskrifter af den Hebraiske Codex skal til visse næppe være 800 Aar gamle. Af disse nyere uvisse Haandskrifter skal Hr. Kennicott samle Alt uden Forskiæl og allerede have tilsammenbragt over 100000 Varianter, og Hr. Michaelis skal desuden ofte forandre Texten i Hensende til Bogstaver og Punkter. Af disse Foretagender skal da følge, at vi hidindtil har ingen tilforladelig guddommelig Aabenbaring, men at vi først maae søge og vente den, og at Alt, hvad man hidindtil har grundet derpaa, falder over Ende. I den tredie Afhandling bliver den Masorethiske Text forsvaret. De Forandringer, som dermed foretages, erklærer Forfatteren for høyst lovstridige, og tillige høyst skadelige for den udvor-

tes

es Roelighed i Tydskland. Som Recensenten forsikrer, saa skal Forfatteren grundig have beviist, at det Exemplar af Loven og de H. Bøger, som Esra har havt, har endten været Mosis og de andre Forfatteres egen Original, eller en dermed fuldkommen overeenstemmende Afskrift, hvoraf dog det Første skal være meest rimeligt. De Følgende Skriftlærde skal siden flittig have vaaget over dennes Textes bestandige Rigtighed, og derfra skal skrive sig vor nærværende sædvanlige Hebraiske Text, der altsaa skal være den fuldkomne Copie af Mosis og Propheternes Original; hvorimod alle de nyere Tiders Varianter skal ikke bevise Noget. Til Slutning findes en Tiltale til den hele Hesiske Geistlighed, hvormed de opmuntres til, Modige at gaae den overhaandtagende Vildfarelse og Indifferentismus i Møde. Forfatteren lover og en Fortsættelse af disse Undersøgninger. — Den Recension, hvis Indhold vi her har anført som en lærd Curiositet, findes efter Begiering indført i No. 11 af den Altonaiske lærde Mercurius for dette Aar, hvis Forfattere ikke videre har vildet tage nogen Deel i Recensentens Domme.

Carlsruhe. *Essais prealables sur la Typometrie*, ou le Moyen de dresser les chartes geographiques a la façon des imprimeurs, par *Auguste Gottlieb Preuschen*, Diacre a la Cour de Bade. 1776. ½ A. 8v. Denne Anmældelse fortiener stor Opmærksomhed, endskiøndt den kun fortæller Sagen, og forsvarer den, uden at forklare Maaden, paa hvilken den lader sig sætte i Værk. Det er bekiendt, at man først i de nyeste Tider er falden derpaa, at trykke Noder, og at man, endskiøndt mange har tvivlet derom, kommer ret vel af Sted dermed. Nu er Hr. Hofdiacanus Preuschen til Carlsruhe geraaden paa den Opfindelse, at sætte og trykke Landcharter, som Bøger. For at give en Prøve af denne Kunst lader han nu ved den duelige Hr. Hase til Basel sætte Cartet af Sicilien, og Recens. har deraf havt en Sats for Øyne, der vel endnu er uden Navn, og viser kun Bierge, Skov, Floder, Tegnet af en Stad og en Flekke, og Grændserne; men som i Sandhed overgaaer hans Forventning, saa han efter denne Prøves Betragtning, saa liden den og er, maae holde Opfindelsen for gierlig og god. Man tør og ikke tvivle paa, at den jo fra Tid til anden vil

blive

blive bragt til større Fuldkommenhed. Dens Nytte er klar. Formedelst samme kan Charter leveres hastigere og til ringere Priis, og lættere forbedres, end de der ere stukne i Kobber. Rec. foreslaaer, at man for det første vilde anvende denne Kunst til en saadan Lommebog over Jordbeskrivelsen, som Joh. Ulrich Müller 1691. har leveret i sin Geographia totius orbis compendiaria, saaledes nemlig, at den øvre Halvdeel af Octav siden blev anvendt til et lidet Cart af et Land, og den nedre Halvdeel til en bequem Oplysning derover. Denne sidste maatte ikke igientage noget af det, som Chartet tydelig viser, men alene bestaae i andre vigtige og nyttige Anmærkninger. En saadan Bog kunde haves for maadelig Priis, og være til stor Nytte for Skoler og Reysende.

Cleve. Magazin für Aerzte herausgegeben von Ernst Gottfried Baldinger, ord. Prof. zu Gottingen. 1 St. 1775. 96. S. st. 8. Af en Medicinsk Journal under Hr. Baldingers Opsigt lover man sig meget Godt. I nærværende Stykke findes dog kun tre Afhandlinger: 1) Demokritus, et Fragment af Abderiternes Historie er mærkværdigt som et Bidrag til den ældste Medicin og Naturkundskab, tilligemed Forfatterens Forberetning. Det er af alchemistisk Indhold og Forfatteren (formodentlig Hr. Prof. Schrøder i Marpurg) beder, at man ikke vil forkaste samme, som en falsk Opdigtelse, da det mestendeels er taget af de gamle græskiske Documenter, som befindes i Hippokratis Værker. 2) Fordyce Abhandlung von dem halbseitigen Kopfweh aus dem lateinischen übersetzt von J. C. G. Ackermann, er en kort lærerig Beskrivelse over denne Sygdom af en berømt Forfatter: 3) Des Herrn D. Gmelin, Prof. in Gottingen, Vergleichung einiger Rinden, welche an die Stelle der Fieberrinde empfohlen worden sind. En Afhandling, som er den lærde Forfatter værdig, og vil være angenem for alle Læger. Man venter med Forlængsel de følgende Stykker, og ønsker, at Journalen i sin Fortsættelse fuldkommen maae svare til den foreskrevne Plan. Alle nye Opdagelser, Lægemethoder, kiærnefulde Bemærkninger af enkelte Sygdomme, eller en Epidemie, Offentlige Spørsmaale om Consultationer ved vanskelige chroniske Sygdomme, medicinsk litterariske Efter-

ret-

retninger og Nyheder, korte Biographier af endnu levende og afdøde Læger, Opsatzer over den medicinske lærde Historie af ældre og nyere Tider, Angivelser af Mangler og Huller i den medicinske Kunst, Anmældelser af Materier, hvorover man endnu ingen Underretning eller Bøger har, Historien af de fornemmeste Lægemidler og Gifter, enkelte Afhandlinger af den almindelige og besynderlige Therapie, den Lære om de gamles Lægemaader, Sammenligning af modsatte og sig selv modsigende Lægemaader i besynderlige Sygdomme, alt dette kan tilvisse forsyne Forfatterne med tilstrækkelig Materie til de videlystende Lægers og Læseres Underholdning.

S. Petersburg. Ihro Kayserlichen Majestät Catharina der Zweyten. — Verordnungen zur Verwaltung des Gouvernements des Russischen Reichs. Aus dem Russischen übersetzt von C. G. Arendt. 1776. 1 Alph. 3 A. 4. Keyserinden har bemærket, at forskiællige Gouvernements efter deres Størrelse hverken ere forsynede med de tilstrækkelige Personer til deres Forvaltning, ey heller med et tilstrækkeligt Antal af Domsteder. Et eeneste Collegium har tillige at forsee Gouvernements-Regieringen, Finantzsagerne, Politiet, og alle Criminelle og borgerlige Rets-Sager. Ligesaa er det og beskaffet med enkelte Provintzer og Districter i et Gouvernement, saa at i en eeneste Woywods Cancellie blive Sager af ganske forskiællig Art forhandlede. Deraf opkommer stor Forvirring, Forsømmelse, Forhaling og Uretfærdighed, ey at tale om de bedragerske Ränker, som derved foranledige. Monarchinden har altsaa bekiendtgiort dette meget nøye Forskrift, hvorledes ethvert Gouvernement skal være beskaffen i Henseende til alle sine Deele, og hvad enhver Person, som bliver brugt til de mangfoldige Forretninger i samme har at giøre. Men et Gouvernement skal kun bestaae af 3 til 400000 Personer af Mandkiøn, paa det at det ordentlig kan forvaltes. I ethvert bliver oprettet et besynderligt Collegium under Navn af det almindelige Forsorgs Collegium, som iblandt andet skal sørge for, at i alle Stæder og folkerige Landsbyer ere offentlige Skoler for frivillige Børn, som for det første skulle undervises i at læse, tegne, skrive og regne, og naar de have til den grækisk-russiske Kirke, ogsaa i de første Anfangsgrunde i Religionen. Fattige Børn skulle

ſkulle underviſes for intet, men de formuende for en maade lig Betaling. Skolerne ſkulle vaere om Formiddagen i 2 Timer, og om Eftermiddagen ligeſaa lang Tid. Børnene maae ikke belægges med Legemsſtraffer. Som et Anhang er tilſøyet til Mønſter Etaten af det nye Statholderſkab Tver, der er ſat til 11 Kredſer, ſom for alle Betienter udfordrer 120953 Rubel og for den der liggende Commando Soldater 5459 Rubel. Dette Forſkrift er meget læſevær digt og der lod ſig giøre mange betydelige Anmærkninger der over. Er det mueligt, at det kan udføres og tages i Agt, ſaa vil det have de bedſte Virkninger.

Qvedlinburg. Hr. Adjunctus Cramer har fattet den berømmelige Beſlutning at bekiendtgiøre den lærde Richard Simons berømte kritiſke Skrifter over det Nye Teſtamente ved en tydſk Overſættelſe til meer almindelig Nytte. Der er ingen, ſom jo nok indſeer, at Originalens Sielden hed, og Skrifternes endnu høye Værd fornemmelig har bevæget ham dertil. Hr. Dr. Semler har paataget ſig den nærmere Opſigt ved diſſe Skrifters Trykning, og vil desuden ledſage enhver Deel med ſin Fortale. For nærværende Tid befatter man ſig kun med følgende 3 Bøger 1) *Richard Simons* Hiſtoire critique du Texte du nouveau Teſtament, Rotterdam. 1689. 4t. 2) *R. Simons* Hiſtoire critique des Verſions du nouveau Teſtament. Rotterdam. 1690. 4t. 3) *R. Simons* Hiſtoire critique des principaux Commentateurs du nouveau Teſtament, depuis le Commencement du Chriſtianisme jusques a notre tems. Rotterdam. 1693. 4t. Hvorved tillige befindes den ſaa bekiendte Diſſertation critique ſur les principaux Actes Manuſcrits, qui ont été cites, dans les trois Parties de cet Ouvrage. Diſſe tre Bøger, endſkiøndt de ere udgivne til forſkiællige Tider og under forſkiællige Titler udgiøre dog egentlig et heelt tilſammenhørende Værk, og det er det, hvis Overſættelſe Hr. Cramer har beſluttet at levere. Han lover i en nøyagtig og fiudende Overſættelſe et Bind for hvert halve Aar, og det Første, eller den Kritiſke Hiſtorie over det N. Ttes Text til Leipzig P. Meſſe 1775. Man veed, at R. Simon har til Paris 1695 udgivet Nouvelles Obſervations ſur le Texte & les Verſions du nouveau Teſtament

i 4to.

14t. De bliver vel ikke oversatte med, saasom de for den störste Deel betræffe Forfatterens Controverser med Hr. Arnauld over den Monser Oversættelse. Men Hr. Cramer vil dog flittig sammenligne dem, for deraf saavelsom af andre Skrifter at uddrage hvad Nyt og Vigtigt S. har sagt over det N. Tres Text og dens Oversættelser, hvilket han i Udtoge vil tilföye paa behörige Steder, saa Læseren intet skal savne af hvad S. har tænkt og skrevet over sin Materie. For Resten vil han selv, intet anmærke, uden hvad der hist og her med et Par Ord uden Vidtløftighed kan lade sig giøre. Derimod vil han, naar Oversættelsen af alle 3 Deele er udkommen levere et Bind af egne Tilsatzer, som skal indbefatte Historien af de vigtigste kritiske Undersögninger over det N. Te fra S. Tider af indtil vore, hvorved han til langt större Nytte for Læseren paa et samlet Sted vil erstatte Mangelen af adspredte Anmærkninger. Dette hele Værk loves færdigt til Michelsmessen 1776. Fornærværende Tid vil Hr. Cramer ikke besatte sig med Simons kritiske Historie over det gamle Testamente, og ved en anden Leylighed vil han tilkiendegive hvorfor.

Göttingen. Peter Bierchens, Doctors der Arzneygelährheit, und Assessors im Königl. Collegio Medico, Abhandlung von den wahren Kennzeichen der Krebsschaden, wie auch der Schrophulösen und venerischen Geschwüre und Geschwülste, aus dem Schwedischen übersetzt 1775. 120 S. 8v. Hr. Prof. Richter har meddeelt et fuldstændigt og paalideligt Udtog af denne lærerige Afhandling, hvis Oversættelse, man nu har fra den lærde Hr. Doctor Adolph Murray, Prof. i Anatomien til Upsal. Skrifters Indhold er altsaa tilforn bekiendt. Den bliver for nærværende Tid ansect for den bedste Afhandling over denne Materie, og fortiener frem for mange andre Bøger at læses med Opmærksomhed af Læger og Vundlæger. Kiendemærker paa forskiællige Onder, som hidindtil af mange ere blevne forverlede eller miskiendte, den grundige Udvikling af deres Aarsager, og den practiske Advarsel for mange Slags Midler, som anvendes med meer Skade end Nytte, give denne Bog en brugbar Værd.

Frank.

Frankfurt og Göttingen. Prob in deutſchen Gefühls und Geſchmacks in Gedichten und Ueberſetzungen aus Griechen und Römern, von Mag. J. G. P. Thiele, der deutſchen Geſellſchaft zu Göttingen Mitglied. 1774. 232. S. ſt. 8v. Genie tilſtaaer man Forfatteren, men fradømmer ham en moeden Skiønſomhed, tildeels formedelſt den kiække Stilling, hvori han for første Gang viſer ſig. Digterne ſkal kun være Middelmaadige. Siælden finder man et og andet godt Sted, ſom desuden forderves ved den forvirrede Conſtruction Forfatteren ſynes at have brugt. Overſættelſerne er det Bedſte, og Stykkerne ere vel valgte, ſaaſom den fængſlede Prometheus og grædende Jomfrue af Æſchyl, de tvende første Pindars olympiſke Oder, Lucians Samtale, Fædernelandets Ven, en Tale af Thucydides, tvende Taler af Tacits Agrikola og Tyrtaj's Krigsſange.

Greifswalde. Don Carlos und Alexei, Luines und Bukingham, ein Verſuch in verglichenen Lebensbeſchreibungen von E. Toze 1776. 1 Alph. 2 A. l. 8v. Skal være en ſaa særdeles velgeraaden ſammenlignende Levnetsbeſkrivelſe efter Plutarchs Maade, at man ønſker, Forfatteren maatte ville blive ved fremdeles at arbeyde paa ſamme Maade.

Altona. Das Bild eines huldreichen Fürſten. Eine Rede am Königl. Geburtsfeſte den 30 Jan. 1775. gehalten von Lebrecht Henrich Samuel Johne, Subrector des Gymnaſiums 48. S. 8v. Virkelig har Forfatteren i denne Tale troffet de rette Træk til en god Førſtes Billede, og udſmykket dem med alle Veltalenhedens Glindſende Farver.

Venedig. *Viaggio* in Dalmatia dell' Abbate *Alberto Fortis*. 1774. 2 B. 4. Denne vigtige Reyſebeſkrivelſe betræffer en Reyſe i Dalmatien, ſom er nyere end den, ſom er gaaet for ſig i Sælſkab med Biſkop Harvey af Lodondery, og denne ſidſte er giort paa trende Venetianſke Adelsmænds Bekoſtning. Beſkrivelſen indbefatter mange Mærkværdigheder, ſom betræffe Naturhiſtorien, Chorographien og Folkenes Sæder.

No. 8.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 20de Februar. 1777.

Kiøbenhavn. *Birgeri Riisbrigh* in Univerſitate Hafnienſi Profeſſoris Logices & Metaphyſices *Prælectiones philoſophicæ* ſive Principia philoſophandi in uſum Juventutis, Academicis præparandæ ſtudiis, juſſu Regio edita. 1775. 79 S. ſt. 8vo. — Det er ikke Recenſenten muligt at meddeele ſine Læſere noget fuldſtændigt Begreb om denne Skolebog, uden at meddeele tillige for det første et Stykke af en lærd **Critik** derover, og ledſage ſamme med ſine egne Anmærkninger, for ſaa ſiden i god Sikkerhed, naar han ligeſom først har Ryggen frie, at kunne give en Recension deraf. Efterat den lærde **Critikus** først med mange Complimenter har yttret ſin Høyagtelſe for Hr. Forfatterens Lærdom og Fortieneſter, imod hvilke Recenſenten har ey et Ord at indvende, ſaa faaer man først en lærd Critik at høre over dets Beſtemmelſe, ſaa lydende: „Skriftets Beſtemmelſe, „ſe til at læſes i Skolerne har maattet foraarſage Hr. Forf. „den ſtørſte Vanſkelighed, og har han ikke overvundet den „allevegne, er det ingen Under. Ingen har arbeydet med „ſtørre Lykke efter denne Beſtemmelſe, end den ypperlige „Hr. D. **Erneſti** i hans Initia doctrinæ ſolidioris, og „naar vi efter vor Skiønſomhed ſkulde vælge en Lærebog, „ſom burde give en Ungdom, der kommer fra de Gamles „Læsning og idelig bør vende tilbage til dem igien, en For„ſmag paa Philoſophien, ſaa vidſte vi ingen bedre at væl-

„ ge, end denne.“ Den herpaa følgende ſande og velgrundede Critik over den Erneſtiſke i Sandhed fortræffelige Lære-Bog vil man her forbiegaae. Kun dette vover man ligeſrem, med al den Høygtelſe man ſkylder Mandens baade Navn og Bog, dette vover man at paaſtaae, at hans Lærebog var dog med alle ſine Fortieneſter ingen Lærebog for den Ungdom, ſom i de offentlige Skoler her i Dannemark ſkal forberedes til et offentligt Forhør over hvad den har lært, det være ſig ved Akademiet, eller blot i Skolen. Recenſenten beſtemmer ſig med forſætlig Høygtighed. Lad mig have eet eller nogle faa raiſonnerende unge Genier, og ſom allerede, foruden den gode naturlige Evne, ere bragte ſaa vidt, at de har baade Sprog og Tanker i deres Magt, ſaa de kan udlade ſig i en frie Raiſonnement; ja, da var Erneſti Bog for en ſaadan allerede raiſonnerende Ungdom en fortræffelig Lærebog; endſkiønt den ſamme Ungdom, om den ſkulde ſtille ſig til et offentligt Forhør, over hvad den af ſamme Bog havde lært og meget vel forſtaaer, ſkulde maaſkee ville udbede ſig af ſamme et Udtog af beſtemte Svar og Spørsmaale, og Læreren heller ikke burde misunde eller nægte den ſamme, da det dog vel altid bliver en langt anden Sag, i fær for en Ungdom, at vide noget for ſig ſelv og til privat og offentlig Brug og Anvendelſe i enkelte Tilfælde, og at ſtaae andre og lærdere Examinatorer offentlig til Regnſkab derfor. Det for ſig ſelv bedſt raiſonnerende unge Menneſke ſkulde vel derved kunne geraade i en Forlegenhed, ſom man ved en mindre i frie Raiſonnements udſvævende Methode burde have forſkaanet ham for. Nu i vore offentlige Skoler, har man der overalt med ſaadanne raiſonnerende unge Genier at beſtille? og foreſtaaer dem ikke alle et offentlig Forhør i deres Philoſophie, om ikke nu mere ved Akademiet, ſaa dog efter ſeneſte Forordnings Bydende i Skolen? Lad alle diſſe 3 til 4 Gange i deres ſidſte Skole-Aar have læſt Ciceronis Officia, endogſaa ſaaledes, at Indholdet er bleven dem forklaret; lad dem derpaa blive opfordrede til et offentligt Forhør over dette ſamme Indhold; vil man da vente af unge Mennesker derved alt ſaa raiſonnerende Ciceroniſke Philoſopher, at de ſaa ſtrax ſkulle være færdige til af den frie Ciceroniſke Raiſonnement at ryſte af Ærmet et fyldeſtgiørende Svar paa alle de Spørsmaale, ſom en lærd Examinator deraf kunde fremlæg-

ge for dem? Maaskee kunde de bedste Genier giøre det, men endda ganske viist ikke med den rede, reene og ustamhakkende Færdighed, uden ved en egen foreenet Flid af dem og deres Lærer, om i Forveyen at bestemme baade de Spørsmaale og Svar, en saadan frie Raisonnement kan afgive. End ikke den lærdeste Lærer skal altid saa strax paa staaende Fod for en offentlig Forsamling kunne vide af en saadan Raisonnement, at fremlægge de bequemmeste og bedst passende Spørsmaale, uden han i Forveyen var bereed og havde betænkt sig derpaa, eller ved lang Øvelse og lang Bekiendtskab med sin Auror var kommen til Færdighed derudi. Vil man da nægte unge Mennesker en Bestemmelse, man som Lærer selv behøver, for med en reenFærdighed at spørge over en frie Raisonnement? Hvad da? Man maatte i Grunden forandre den Ciceroniske Methode i hans Bøger om Pligterne, naar man vilde forhøre unge Mennesker over Indholdet deraf. Og Ernesti har nu just skrevet i den Ciceroniske Methode. Recensenten vil ikke tale om, at denne store, men i Cicero saa forelskede Mand, har sagt mange Ting, som man hverken behøvede til at forstaae en Sag eller til at giøre Rede derfor, men alene for at have den Ære og Fornøyelse at have sagt det i Ciceronisk Smag og med Ciceronisk Omsving. Dette siger Recensenten med nogen Frygt og Undseelse, men dog som en aabenhiertig Recensent ligefrem og rundt ud, saasom hans Ærlighed tilader ham ikke at giøre som nogle, om hvilke Quintilian siger, at de rose og følge store Mænd i alt endogsaa deres virkelige Feyl, og bilde sig ind, at de dermed selv skulle synes store. Kan man og vel med saa stor og kiendelig udmærket Flid, som Ernesti har giort sig for at efterligne det Ciceroniske Mønster, fritage hans Stiil fra al Affectation? og er intet godt sagt eller skrevet, uden paa den Maade, som Cicero har sagt eller skrevet det? Man støde sig ikke over den Tillid til egen Indsigt, hvormed Recensenten i sin Eenfoldighed har skrevet dette, som for de lærdeste Kiendere. I samme sin ærlige Eenfoldighed aflægger han og hermed sin Taksigelse til Hr. Prof. Riisbrigh paa vore Skole-Disciplers Vegne, at, da han skulde skrive en Lærebog for dem, han ikke skrev den i den Ernestiske eller Ciceroniske frie Raisonnement. Med disse Tanker blive Ernesti og Cicero alligevel uden for vore Examina, hvad de ere, store Mænd, og Ernesti den

behageligſte og bedſte Skribent for hvem der har Lyſt at læſe noget over den nyere Philoſophie i Ciceroniſk Smag og Sprog. Havde Hr. Profeſſoren ſkrevet alene for Studentere ved Akademiet, hvilke han ſelv ved en privat Overhørelſe efter ſin Lærebog kunde forberede til den offentlige, ved at beſtemme for dem baade Svar og Spørsmaale, da kunde han langt bedre have ſkrevet ſin Læſebog i Erneſti og Ciceronis Smag, ſaaſom deels for unge Studerende af moednere Indſigt og ſtørre Fremgang, og ſaaſom han ſelv har baade Svar og Spørsmaale i ſin Magt til nøyere Beſtemmelſe, uden at han derfor behøvede at kalfatre ſit Syſteme. Men i Skolerne maatte man nødvendig, i ſær for de mange ſvage Genier, man der og har at giøre med, uddrage beſtemte baade Svar og Spørsmaale af Bogen, ſom da jo ikke blev os den Bog den ſkulde være, nemlig Læſebog for Skole-Diſcipler, hvilket man ſelv først maatte giøre den til, en Omarbeydelſe, der læt kunde give den redeligſte Skolelærer Anſeelſe af en gavndſyg Misfornøyelſe med en anden og lærdere Mands Arbeyde. Da Recenſenten ſkriver dette, ſom han troer, i den fuldkomneſte Overeenſtemmelſe med Sagens og Ungdommens Natur, ſaa kan han ey andet end forundre ſig over, hvad hiin lærde Critikus lige tvertimod til Slutning har ſkrevet. „Der „ſom Hr. Forfatteren ſkulde have ſkrevet en philoſophiſk „Lærebog for Skolerne alene, ere vi forſikrede om hans gode „Smag og Kundſkab i den latinſke Litteratur, at han vil„de have leveret os noget lignende de Erneſtiſke Initia. „Men da han vilde ſkrive en Lærebog, hvorover han ogſaa „kunde holde Forelæsninger ved Academiet, har han ved „dens Forfærdigelſe mindre haft Skole-Ungdommen, end den „akademiſke Ungdom for Øyne; og denne, ſom den der kan „forudſættes at være faſtere i de gamle Latiners Læsning, „kan rettelig anføres til at kiende de nyere Philoſophers „Sprog, da den end ikke i vore Tanker bør forſkaanes for „at kiende hine Skolaſtikernes Seraphiſke Lærere.“ Det er ikke ſkeet uden Undſeelſe, og er ikke gaaet af uden al Kamp og Strid med ſig ſelv, at Recenſenten ſaa ligefrem ſkal have modſagt ſaa lærd en kritiſk Anmærkning, ſom denne, i ſær i ſin Beſlutning, ſynes at være. Men han kan dog end ikke kalde tilbage, hvad han i ſin Eenfoldighed har erindret tvertimod, ſaaſom han viſſelig troer, at man har Skribentere nok

a

af hvilke man kan lære at tænke og ſkrive i de Gamles Smag og Sprog; at Philoſophie læres og foredrages ved de høyere og i de lavere Skoler, ikke for deraf at lære Latin og de Gamles latinſke Smag, men for at lære Philoſophie; at det er altſaa nok, at den ſkrives og foredrages i et lovlig godt reent Sprog, ſom lader ſig forſvare for ſaa vidt, at det ægte latinſke Sprog ſlet ikke derved forderves; at det endelig maatte nærme ſig til Pedanterie, om man vilde forlange, at man i dette nyere philoſophiſke Sprog aldrig maatte bruge andre end lutter gamle claſsiſke Ord. Har ikke Cicero ſelv i ſin Tid giort mange nye Ord? Kan ikke nye, naar kun veldannede, philoſophiſke Ord alligevel ſammenſættes og ſtiles i de Gamles ægte Smag? Skal Philoſopherne nu omſtunder have mindre Frihed, end den Cicero i ſin Tid har brugt, end den Horatius af ſelv ſamme Fornødenhed har tilegnet Digterne i følgende Vers, ſom i Almindelighed maa gielde for alle Slags Skribentere:

Dixeris egregie, notum ſi callida verbum,
Reddiderit junctura novum. Si forte neceſſe eſt*,
Indiciis monſtrare recentibus abdita rerum: &
Fingere cinctutis non exaudita Cethegis
Continget, dabiturqve licentia ſumta prudenter.
Et nova fictaqve nuper habebunt verba fidem, ſi
Græco fonte cadant, parce detorta. Qvid autem
Cæcilio, Plautoqve dabit Romanus, ademtum
Virgilio Varioqve? Ego cur acqvirere pauca,
Si poſſum, invideor, cum Lingva Catonis & Enni
Sermonem patrium ditaverit, & nova rerum
Nomina protulerit? Licu.. imperqve licebit,
Signatum præſente nota producere nomen.

* For hvem ſkulde dette være mere nødvendigt end for Philoſopherne, og hvad er der i alle diſſe Vers, ſom ikke i al Henſeende gielder om dem? Havde vor lærde Kritikus blot erindret ſig dette, vilde han maaſkee have betænkt ſig, førend han havde paaſtaaet, at en ſaadan Philoſophie alene burde ſkrives i det Erneſtiſke og Ciceroniſke philoſophiſke Sprog, og førend han havde kaldet det Ord Prænotiones et barbariſk Ord. Hr. Profeſſoren ſkulde vel ſelv aldrig ville paaſtaae, at der for akademiſke Studentere var intet meer at lære i Philoſophien, naar de havde lært denne hans Lærebog.

Bogen selv indbefatter kun de første og forberedende Deele af Philosophien, nemlig Logik og Metaphysik, da den naturlige Theologie, Morale og Politik, endnu staaer tilbage. I begge Henseende har Hr. Professoren ikke leveret andet, end hvad der med al Ret kan kaldes Prænotiones, Forbegreber, Forberedelse, Forsmag, Indledning, eller hvad andet man paa Dansk vil kalde de første Grund-Begreber, den første Grundlære til Philosophie, og som endnu ikke virkelig er den hele Philosophie, hvilket vor lærde Kritikus i sin Replique paa Hr. Professorens Svar endelig vil paastaae. Cicero har selv dannet og brugt Ordet, skiønt i en anden Tilfælde, dog fuldkommen i samme Bemærkning, nemlig til at betegne et Forbegreb, som en Grund til et større, vidtløftigere og udførligere. Men Hr. Professoren har ogsaa selv vel forsvaret sig i den Henseende, og dog er vor Kritikus vedbleven i en lang Anmærkning til hans Svar at forsvare den barbariske Dom, han har fældet over dette Ord. — Nu have vi afhørt vor Kritikus over den Sprog-Methode, efter hvilken han vilde Forfatteren skulde have skrevet sin Lærebog. Lader os ogsaa afhøre ham over den Forlegenhed, han skal være bleven sat udi med at forfatte den efter en anden. „Derimod kommer en Skolelærer i stor Forlegen„ hed ved et philosophisk Compendium i de Nyeres tørre Fore„ drag og i det nye philosophiske Latin." Er det sagt, at et Foredrag skal just være tørt, fordi det er ikke det Ernestiske? og kan ikke det nye philosophiske Latin ogsaa være meget godt Latin? Recensenten formoder ikke, man just derved forstaaer al den gamle meget utornsdne skolastiske Barbarismus. „Hans Lærling er hos Cicero vant til et lyst og udviklet „Foredrag." Forlad os det, Hr. Kritikus, ofte meget mørkt, meget indviklet, eller og den kiender slet intet til Cicero, som ikke veed dette. Men endog der, hvor det er lyst og udviklet, kan det have og har virkelig saa vidtløftige Omsvæv og Omsving, som ey ere skikkede til den unge Lærlings bestemte Begreber og Kundskab, der skal staae til Regnskab for samme. „Ordenes Begreber og Definitioner forbe„redes ved indledende Betragtninger og Raisonnements, „hvoraf de ikkun blive Resultater." Meget vel, hvor dette skeer, men kun ikke skeer med saa stor Vidtløftighed, at jo en Lærling deraf lættelig kan fatte sine korte fuldstændige og bestem-

te

te Begreb, og hvad forbyder, at man ikke ogsaa i et nyere philosophisk Compendium kan ved en kort forberedende Indledning bane sig Veyen til en Definition, skiønt samme hverken er skreven i den Ernestiske eller Ciceroniske Smag? Men a propos for Ex. hvad er det for en indledende Betragtning og Raisonnement, hvorved Cicero har banet sig Veyen til det vigtigste Begreb i hans Lære om Pligterne, nemlig det om Pligten selv? Sed qvoniam, siger han, om Rec. mindes ret, omnis institutio debet a Definitione proficisci, placet ante definire, qvid sit officium. Er det ikke, som vor Kritikus siger om de Nyere, at føre Lærlingen buus ind i Materien ved en Definition? og fik man endda denne! men hvad saaer man? En tør Inddeeling af Philosophien selv i tvende Hovedstykker; og af Pligterne i tvende Genera, rectum og medium. Mere Raisonnement og bedre Definition skal man paa mange flere Steder ikke finde, uden derfor at miskiende det Store og Fortræffelige i hans Raisonnement over Pligterne selv og deres Forbindtlighed. „I det „ nye Compendium fører man ham buus ind i Materien ved „ en Definition, hvor man for at sætte det givne Begreb i „ Sikkerhed mod alle muelige Exceptioner, har pakket saa „ megen Holdmaterie i Definitionen, at der hører den meest „ svede Forstand til at fatte den, og af saadanne Definitio„ ner er den eene dynget oven paa den anden, uden at tilla„ de Siælen nogen Hvile eller Vedergvægelse." Vor lærde Kritikus maa dog vel kiende nogle flere philosophiske Compendier, end saadanne philosophiske Glose-Bøger, som Baumeisteri Definitiones. Endogsaa denne samme Mands Elementa og Institutiones maa dog vel være ham bekiendte. Og er det sagt, fordi man ikke vil have et Compendium i den Ernestiske og Ciceroniske Smag, at man derfor bør have det saa slet, som en lærd Kritikus er i Stand til at afmale os det? Det var nu ikke hans Sag, at sige os hvor slet og magert et Compendium kan være, men at vise, hvordan det Compendium er, han har taget sig for som en lærd Kritikus at fælde Dom over. „Videre hører han vel her Ord nok, som han „ har læst hos de Gamle, men deres Begreber ere forandret „ de. Han maa lære et nyt Sprog, hvorved han staaer i „ Fare for at tabe eller forderve sin Kundskab om det Gamle, „ som var Frugten af en lang og møysommelig Skolegang."

Saa maa viſt ogſaa den Forfatter, der ſkriver Compendium, være en ſlet og uſel Mand i ſit Latinſke Sprog, om han ſkriver det ſaaledes, at han derved forderver den gode Smag i Sproget, fordi han ikke juſt ſkriver, ſom en Erneſti og Cicero. Alt dette hidindtil anførte, ſom mange maaſkee, der ikke dømme med den yderſte Grad af Billighed, ville kalde Kritik Vaas, vil Recenſenten gierne kalde lærd Kritik, og videre forfølge ſin lærde Kritikus lige ind paa Livet af Forfatteren. „Allerhelſt da Lærlingen i det gamle Sprog endnu ikke kan være ſaa faſt, at man kunde tillægge ham ingenium ſubactum veterum auctorum, etiam Philoſophorum lectione; ſiden han efter Skole-Forordningen alene har læſt af philoſophiſke Skrifter Cicero de officiis, førend han ſkal tage fat paa de ſaa kaldte prænotiones." At nu Hr. Forfatterens prænotiones ſkal juſt være det Compendium, hvorved Lærlingen ſtaaer Fare for at faae ſin Smag i det gamle Sprog fordervet, det ſkal Læſeren, om Gud vil, blive overbeviiſt om af følgende Exempel. I det mindſte beviſer ſamme, desværre! ſaa meget, at det er ſandt, hvad vor Kritikus ſiger, at der ere Folk, ſom efter en lang Skolegang (Gud veed, hvor møyſommelig) end ikke har det man kalder ingenium ſubactum veterum lectione, og hvad Under, da man ſkal nu ſtrax finde den lærde Kritikus (Mennesker ere vi alle) der ey engang ſynes ſelv hiemme i Cicero de officiis. „Naar han da (ſiger vor Kritikus) har hørt „ Cicero L. I. c. 30. erklære Voluptas for fæiſk og uanſtæn„ dig for Menneſket, hvilket, qvamvis voluptate capia„ tur, occultat & diſſimulat appetitum voluptatis, prop„ ter verecundiam; eller II. 1. tale om indignis homine „ docto voluptatibus, eller III. 33. beſtride viris eqvis„ qve de Cyrenaiſke Philoſopher, ſom ſatte omne bonum in „ voluptate, og erklære omnem voluptatem honeſtati eſſe „ contrariam; naar han (ſiger vor Kritikus) af diſſe og „ flere Steder har ſeet, at hans latinſke Philoſoph giør ſig „ et Begreb om Voluptas, hvorved den er modſat Dyden „ (honeſtas) hvad maa det unge Menneſke da tænke, naar „ man efter denne Læsning fører ham til hans Prænotiones, „ og aabner ham diſſe med denne Definition paa menneſkelig „ Lykſalighed: humana felicitas ſtatus eſt, qvo fruitur „ homo voluptate durabili. Nyelig hørte han voluptas

„ er-

„ erklæres for fæiſk, for Menneſket unanſtændig; nu ſeer „ han den menneſkelige Lykſalighed ſættes deri. Vel kan hans „ Lærer ſige ham, at Voluptas bruges i en god Meening, „ for gaudium, oblectatio; men han kan dog umuelig gis„ re, at det gamle Begreb qvæles hos den Unge, eller for„ hindre, at hans Indſigter forvirres. Det unge Menneſke „ føler i det mindſte, at det philoſophiſke Sprog ikke er det „ ſamme hos de nye og gamle Philoſopher; og Skaden for „ hans Sprogkundſkab er aabenbar.“ Havde vor Kritikus kiendt Cicero, ſom en nok veltalende, ſmuk og lærerig, men ikke ſaa grundig og nøyagtig beſtemmende Philoſoph, der ſnart bruger et Ord i den uſkyldigſte og ædelſte Forſtand, ſnart igien beſkriver og afmaler os det ſom noget, man maa fatte høyeſte Afſkye og Væmmelſe for, ſom noget bæſtiſk og fæiſk, og det uden at giøre os den mindſte Forklaring for hans Uovereenſtemmelſe med ſig ſelv derudi; havde han kiendt ham, ſom en Tilhænger af der Stoiſke Partie, der af en ſecteriſk Partieſkhed mod Epikuræerne har taget det Ord Voluptas, ſom et af dem foregiven Summum bonum, i den meeſt forhadte og afſkyeligſte Forſtand, da han dog vel vidſte, at dette Ord ogſaa kunde forſtaaes om de uſkyldigſte og ædelſte Fornøyelſer, og er af ham ſelv ogſaa derom bleven brugt, ja maatte vel og af Epikur være meent om ædlere Fornøyelſer, end de ſandſelige og fæiſke, imod hvilke Epikur ſelv og Epikuræerne har, ſom Cicero ſelv i hans Bøger de finibus har vidſt at ſige os, erklæret ſig med nok ſaa megen Strænghed, at de nemlig burde vige for ædlere og ſtørre Glæder, og forkaſtes med et fornuftig Menneſkes ſkiønſomme Valg; ja havde vor Kritikus endelig betænkt og forudſat, at det var en Lærers Pligt ſaaledes at rette Cicero's aabenbare Vildfarelſe, at ikke unge Lærlinger ſkulde forderves ved hans falſke, partieſke og ubeſtemte Sprog: havde vor Kritikus ſaaledes kiendt Cicero, og betænkt alt dette, da ſkulde han have viſt os, at han havde læſt ham med Smag og Skiønſomhed og med Indſigt i hans og det gamle philoſophiſke moraliſke Syſteme; ja da ſkulde han med Taknemlighed have erkiendt, at Hr. Profeſſorens præmotiones meget mere i dette Exempel tiener til at rette og forbedre de unge Lærlingers Kundſkab om det gamle af Cicero i det mindſte for dette Ord fordervede, ubeſtemte

og tvetydige Sprog. Hr. Prof. har taget Ordet i den Meening det bør tages i Almindelighed og har ikke forsømt at lægge Grund i sit Systeme til alt hvad der kan være mod de sandselige Fornøyelser at sige. Dersom en Lærer ikke veed at forklare og rette **Cicero** og hans Feyl, det er ikke hans Sag. Han bør i sit Systeme følge Sandhed, og ikke Ciceronsk Vildfarelse for at skrive i Ciceronisk Smag og Stiil. Turde Recensenten være mere vidtløftig, vilde det og være kun slet bestilt med det andet Exempel af Definitionen paa Appetitio, som ogsaa heller ikke skal være stilet efter **Cicero's** Begreb og Læremaade. Hvad her er erindret om den forskiællige Brug af Ordet Voluptas hos **Cicero**, det har Hr. Prof. selv bemærket i sit Svar paa Kritiken, og har for Resten havt den Beskedenhed, at erkiende Kritikens Forfatter **for en lærd Mand, der med Billighed har bedømt hans Skrift.** Ingen af Deelene vil Recensenten miskiende, da Hr. Professoren er efter sin sædvanlige Høflighed selv saavel fornøyet dermed. Men dette seer man lættelig, at, da den hele Kritik betræffer kun Hr. Professorens Methode, og Recensenten i en Recension af Skriftet selv, som siden skal følge, ikke kunde undgaae at berøre samme, saa var det ham ikke mueligt at lade en efter hans Meening i Grunden urigtig Kritik derover gaae ubemærket af, i sær da den betræffer saavel Sprog-Methoden i Almindelighed i en latinsk philosophisk Skolebog, som og Hr. Professorens i Besynderlighed, som den, hvoraf nogen Fare og Fordervelse for de Unges Kundskab om det gamle Sprog maatte være at befrygte. Ingen kan nægte dette, at naar det var den blotte Uovereenstemmelse mellem Brugen af Ordet hos **Cicero** og **Riisbrigh**, han havde meent, som han siden i sin Replique paastaaer, saa burde han have talt i en anden og mildere Tone, og, havde han erkiendt **Cicero's** Feyl, skulde han aldrig have sagt, at de Unges Kundskab om hans Sprog stod Fare for at forderves ved Hr. Professorens Talebrug, men at den meget mere derved forbedres og rettes.

Halle. **Der Geschichtforscher, herausgegeben von** Johann Georg Meusel. 3w. Th. 1776. 22. A. st. 8v. 1776. Den første Artikel bestaaer af kritisk geographiske Undersøgninger over **Rode Rusland**, eller meget meer af en Foregaaen-

aaende Anmældelse dertil. Forfatteren har vel ikke nævnet g, men man kiender loveralt Hr. Prof. Schlœssers Aand g Udtryk. Han har alt længe arbeydet paa en sammenhæn- ende Historie om Røde Rusland, eller rettere paa en kri- sk Samling af Materialier dertil, og meddeler her Rubri- rne af de 6 Afdelinger, under hvilke han har bragt de sam- deEfterretninger. For i Veyen bestemmer han de Landes Om- ng, som bære Navn af Røde og Hvide Rusland, og lover om isse, saavel som om de Navne det Hvide Røde Sorte Søndre Tedre Lille Store Kongelige Rusland en mere bestemt plysning, naar han nemlig af de her benævnte 17 Skriben- ere, som imellem Aarene 1360 og 1660 har handlet geo- raphisk om Røde og Hvide Rusland, har giort et Udtog fter Tidsordenen og sammenlignet dem geographisk med hin- nden. Denne Bemøyelse vil ganske vist tilveyebringe en etydelig Nytte, og det vil være meget angenemt, om Hr. Schlœsser og vil udforske og angive de sande Aarsager til disse Navne. Man formoder, de kan skrive sig fra den aiminde- ige Klædedragts Farve. Nærværende Opsatz bestaaer kun af Blade og har intet, som er Historieforskeren ubekiendt, nen ingen Skribent har bragt den Mængde af samlede Ma- erier saavel under een Synspunkt, og foredraget dem saa muk og tydelig, som Hr. Schlœsser. Naar han skriver S. . Dette Landstrøg skal fra nu af hedde røde Rusland, aa veed man, det fører allerede dette Navn paa Landchar- erne af Pohlen, undtagen, at det Landskab Podleste paa amme bliver regnet til Hvide Rusland. Herimod bestem- ner Hr. Schlœsser Grændserne af dette Landstrøg, som fra nu af skal bære det Universal-Navn hvide Rusland, ander- edes end paa Landcharterne. Thi han siger, det ligger mel- em Floderne Memel og Desna, hvilken Indskrænkning Rec. ikke veed Aarsagerne til. — Den anden Artikel ind- befatter Beyträge zu der russischen Geschichte aus den Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Wolfen- buttel af Hr. Prof. Christoph Schmidt til Brunsvig. Han har i Sinde at levere en fuldstændig Udgave af Peyerle Haandskrift, hvoraf han har givet et Udtog ved Enden af den anden Deel af sin Russiske Historie, og af Bussa's Haandskrift, som Relch har betient sig af i sin Liefländske Historie, og har ved flere Afskrifters Opsøgning endnu fundet an-

andre flere Papirer i det Wolfenbyttelske Bibliothek, som be træffe Demetrius's eller Otrepiews Historie, og dem vil han levere efter hinanden i den saa kaldte Geschichtforscher. Dette er nu vel meget godt, og Hr. Schmidt har forsynet det her aftrykte første Stykke, som er et Brev skreven 1606 af de Geistlige til Moscau til Hr. Ostroschki, med nyttige Anmærkninger: Men den Maade han har valgt at bekiendtgiøre disse Esterretninger om Demetrius, er ikke den bedste, da den adspreder, hvad som bedre blev forbunden med hinanden, og giver Anledning til ufornødne Igientagelser. —— Den tredie Artikel bestaaer i Hr. Reg. Raad Springers Geographische Bericht von der so genannten Arminiusburg in Westphalen, hvori den Plads nøye beskrives, hvor Irmensul har staaet. —— Den fierde Artikel indbefatter Etwas von schwäbischen Bundessachen von 1500 bis 1532: den femte Hr. Rector Longols Einfälle über die Siegel der Geistlichen, auf welchen Reuter erscheinen: den Siette, Urkunden, welche das Augustinerkloster zu Neustadt an der Oria betreffen: den syvende Beyträge zu dem schwäbischen und Fränkischen Munzwesen im mittlern zeitalter: den ottende, Hr. Hofr. J. P. Langens Diplomatische Blumenlese, der bestaaer af Anmærkninger, som han har giort ved lutter ntrykte Urskrifter ved enkelte Steders Betragtning, og som virkelig have deres mangfoldige Nytte. —— I den 9de Artikel har Hr. Fäsi leveret Esterretninger og Urskrifter, som sætte Historien om Staden Freyburgs Frihed og Uafhængighed i et fuldkomment Lys. Nøye er der nogen Fristad bleven det ved saa retmæssige og anstændige Midler, som denne. En af dens Herrer unddrog sig samme og overlod den til sin Skiæbne, og den sidste Over-og Skytsherre satte den ved et høytidelig Document i den fuldkomneste Frihed. Dette finder man her og tillige en kort Historie om Staden Freyburg indtil denne Tidspunkt. —— I den tiende Artikel oplyser Hr. Rector Schwabe til Buttstadt nogle 1774. ved Fluhrstad i Fyrstendømmet Weimar udgravne Oldsager. —— Den ellevte Artikel indbefatter J. G. Biedermanns Erläuterung und Beweis zu seinen genealogischen Tabellen des gräflichen Hauses Castell. Saa fuld af Feyl og saa upaalidelig og denne Mands store genealogiske

Værk

Værk om Franken maatte være, saa er det dog kostbart, i sær naar man har det fuldstændigt, hvoraf vel ikkun saa endog offentlige Bibliotheker kunne rose sig. Biedermann har ført en nøye Dagbog om alle Forfælde, saa smaa de og magte være, men det er at beklage, at hans talrige Haandskrifter ere saa slemt adspredte. Hvad som her af samme bliver meddeelt om det grævelige Castelliske Huus, var Værdt at bevares.

Altdorf. Churſachſiſke Viſitations-Artikel vom Jahr 1527 und 1528, lateiniſch und deutſch Verfaſſet von Phil. Melanchthon, und mit einer hiſtoriſchen Einleitung herausgegeben von Georg Theodor Strobel. 1776. 8v. Diſſe artikler udgiøre et særdeles mærkværdigt Skrift, i sær om man deraf vil lære, hvorledes vor Kirkes Læreform og Indretning i Begyndelsen har været beſkaffen. De ere foranledigede ved den i Aaret 1527. f. foretagne Kirkeviſitation, hvorpaa der ikke, ſom Hr. St. meget vel har beviiſt mod Hr. Arnold er bleven for ſildig tænkt. Melanchthon udkaſtede dem efter Churfyrſtens Befaling, først paa Latin i Midten af bemældte Aar, og i Begyndelſen af det Følgende kom de ud paa Tydſk efter Luthers Reviſion og med hans Fortale, hvoraf Hr. Str. anfører 8 og af det latinſke 2 Udgaver. Efter 10 Aars Forløb blev denne Viſitatorernes Underretning trykt med mange Tilſatzer af Luther, hvoraf her anføres 5 og af den ved Bugenhagen for de danſke Kirker udarbeydede latinſke Overſættelſe 3 Udgaver. Melanchthon ſkrev denne Underretning med en ſtor Moderation, i sær for bedre at forklare nogle af Luther i Stridens Hede ey forſigtig nok udtrykte Læreſætninger, og at redde den Evangeliſke Lære fra Catholikernes Bebreydelſer, hvorfor han i sær trængte paa Anprisningen af et chriſteligt Levnet og Lydighed imod Øvrigheden, anbefalede og den Pligt at ſtride mod Tyrken, omendſkiønt han derved paadrog ſig mange Jvreres Ugunſt, ligeſom og paa den anden Side mange Stores Bebreydelſer af alt for ſtor Strænghed, og af nogle Papiſter, ſaaſom Joh. Faber og Cochlæus, blev angreben i hæftige Stridsſkrifter. Alt dette fortæller Hr. St. omſtændeligere i ſin hiſtoriſke Indledning, og indblander en Mængde mærkværdige Efterretninger f. Ex. om den berømte

Strid,

Strid, som Joh. Agricola har opvakt om Lovens Brug S. 12:21. om den alt i Aaret 1528 af Joh. Faber (og ikke først af Cochlæus efter Luthers Død) giorte Bebreydelse, at Luther af Ivind har giort Allarm imod Aflad S. 40; om det uhøflige Skrift af Cochlæus Lutherus Sepiceps, hvilket han siden udgav i trende høyst sieldene tydske Skrifter under Titel, Sieben Köpfe M. Luthers S. 50. f.; om den Bagtalelse, at de Christnes slette Levnet og Forhold var at tilskrive den evangeliske Religion, og at Visitatorerne foraarsagede Meenighederne større Omkostninger, end de forrige Biskoppelige S. 58. f. Herpaa følger Aftrykken af de latinske Artikler, Articuli, de qvibus egerunt Visitatores in regione Saxoniæ, der er saa meget kostbarere, da de Fleste, selv Seckendorf, Valch og Rosenburg, som har skrevet om disse Artikler og Visitationen, har ikke kiendt samme. Aftrykken er giort efter den første Udgave 1527 og de Afsændringer ere satte under Texten, som ere giorte i den anden Udgave, der er udkommen ved Melanchthonis Judicio adversus Anabaptistas, uden Steds og Aars Anmældelse. Men Aftrykken af Unterricht der Visitatoren an die Pfarrherrn im Curfürstenthum Sachsen indbefatter Luthers ældre Fortale, og den til den corrigerede Udgave af 1538, af hvilken sidste Udgave Forandringerne ogsaa ere aftrykte under Texten. De ere tildeels meget mærkværdige, og fortiener ligesom Artiklerne selv at anprises alle dem til Giennemlæsning, der ey anse vor Kirkes og dens Læreforms Historie med Ligegyldighed. Hist og her har og Hr. Udgiveren bemærket noget som just ikke er saa bekiendt f. Ex. at den latinske Sangs Vedbeholdning i vore Kirker er ingenlunde at tilskrive det saakaldte Interim, men bliver allerede billiget i disse Artikler og i den Nurnbergiske Kirke-Ordning. At jo de Ord S. 38: „im Brod ist der „ wahrhaftige Leib Christi und im Wein das wahre Blut „ Christi:" i Stedet for at Melanchthon havde sagt *cum pane*, *cum calice*, ere af Luther, derom er der vel ingen Tvivl.

Leipzig. Elementa historiæ antiqvæ Auctore Gottlob Ang. Baumgarten Crusio, coetuum Christianorum Kleinzschocherienſis & Grosmiltzienſis Pastore vocato. 1775.

1775. 1. Alph. 11. A. 8v. For en 3 Aars Tid siden udgav Forfatteren den nyere Historie. Værkets Plan er denne. I den første Deel foredrages Historien om Rigerne for Grækernes Herskab, altsaa for Syndfloden, og dernæst Patriarchernes og det Jødiske Folks Historie indtil Jerusalems Forstyrrelse efter forskiællige Epocher. Derefter følger Historien om det Assyriske Babyloniske og Mediske Rige, dernæst det Persiske og Ægyptiske, og de forskiællige i og ved Palæstina boende Folk, nemlig Moabiter, Ammoniter, Syrer og Phænicier. o. s. v. Derpaa Historien om Schyterne og de ældre asiatiske Riger, saasom Phrygien, Mysien, Lycien, Cilicien og Lydien. Den anden Deel indbefatter Historien om de gamle græskiske Kongeriger Sicyon og Argos o. s. v. den første Section, og i den anden Section Historien om de græskiske Republiker, Athen, Lacedæmon o. s. v. de fornemmeste græske Stæder i lille Asien, og de græskiske Øer, saasom Sicilien, Rhodus, Creta o. s. v. Den tredie Section afhandler det Macedoniske Rige, og alle de Riger, som efter Alexanders Død, deels strax, deels i sildere Aarhundreder deraf ere opkomne. Som et Anhang er tilføyet den Charthaginensiske, Numidiske, og Maritaniske Historie. Den Romerske Historie indtil det Vestlandske og Østlandske Riges Undergang, saavelsom og Historien om de Asiatiske, Afrikanske og Americaniske Riger skal komme for Lyset i det følgende Bind. Arbeydet anpriser sig ikke lidet ved sin zierlige latinske Skrivemaade. Fortællingen er flydende og vel sammenhængende, og Begivenhedernes Valg i Henseende til Nytte og Vigtighed er giort med god Overlæg. Skriftet er brugbart i Skoler og for Begyndere i Historien. I enkelte Undersøgninger har Forfatteren ikke indladt sig, ey heller anført Kilderne, hvilket dog ikke formindsker Værkets Værd i Henseende til dets Øyemærke.

Jena. *Gottfr. Schaumburg*, Principia praxeos judicæ judiciariæ, qvæ modos procedendi in Judicio ordinario diversos sistunt, variis observationibus practicis illustratos libri secundi instar priori addenda cum indice rerum & verborum. Editio nova, emendationibus & observationibus aucta a Jo. Aug. Reichardt Jur. U. & Prof. Publ. ord. Synd. Acod. Jenensis. 1775. 20.

A.

A. 8v. Ligesom Hr. Pr. R. har tilforn leveret et nyt Oplag af den første Deel af dette berømte og med Biefald optagne Værk, saa har han nu her med ligeledes leveret et nyt Oplag af den Anden, og forsøget samme med sine vigtige Tilsatzer. Denne indbefatter i 9 Afsnitter tydelige og rigtige Grundsætninger de processu summario regulari, de processu executivo, de processu cambiali, de processu possessorio, sigillatim momentaneo, de processu inhibitivo, de processibus provocatoriis, de processu Arresti, de processu Concursus Creditorum, & de Processu criminali.

Wittenberg. Vermischte Aufsätze über einige Gegenstände der Philosophie und Historie. 1775. 216. S. 8. Man finder her 12 Afhandlinger over vigtige Materier, fulde af rigtige Tanker og veloverlagte Domme: 1) Apologie der Geschichte besonders gegen die Einwürfe des J. J. Rousseau: 2) Die Geselligkeit, eine Grundeigenschaft der menschlichen Natur: 3) Betrachtungen über das Gewissen: 4) ob der Körper einen wesentlichen Antheil an der Liebe habe: 5) Auszug aus Huets Buch von der Schwachheit und Unvollkommenheit des menschlichen Verstandes: 6) Reflexionen über einige Französische Geschichtsschreiber, und über die nöthigen Erfordernisse eine Geschichte zu schreiben: 7) Von der Politesse der alten Römer: 8) Bemerkungen über die Religion, Sitten und Gebräuche der Chineser: 9) Gedanken über die Meinung der Weisen des Heydenthums, von der Glückseligkeit des Menschen: 10) characteristische Hauptzüge der Moguln: 11) daß die Wissenschaften von den ältesten Zeiten an in Gallien vorzüglich bearbeitet worden: 12) Ursachen vom Fortgange und Verfall der Wissenschaften.

Altona. Rede zur Empfehlung eines angehenden christlichen Predigers, welche in der hiesigen evangelisch-reformirten deutschen Kirche bey der Ordination und Einführung des Herrn C. M. B. Kersler, hielt Johan David Genicke, Pastor bey der obgenanten Kirche. Man anfører Talen, som den, der formedelst sit Indhold og dets Udførelse fortiener at læses. Den viser i Anledning af 1. Cor. XVI. 10. at en Lærer alene da kan forrette sit Embede med Velsignelse, naar han kan være uden Frygt blandt os.

No. 9.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 27de Februar. 1777.

Kiøbenhavn. *Birgeri Riisbrigh* Prænotiones philoſophicæ &c. (See forrige No.) Forfatteren begynder, ſom ſædvanligt er, med Prolegomena, udi hvilke han i 8te Sider afhandler Philoſophiens Begreb, og forklarer §. 1. hvad Lykſalighed er og hvad dertil udfordres. §. 2. Viisdom, ſom en Videnſkab om Midlerne til Lykſalighedens Erhvervelſe og Vedligeholdelſe, hvilken han inddeeler i den aabenbarede og naturlige. §. 3. Philoſophie, ſom den naturlige Viisdom, det er, en Lykſalighedens Videnſkab, øſt af Tingenes Natur og Væſen, og ey af overnaturlig Aabenbaring. §. 4. Philoſophiens Deele med en kort indledende Raiſonnement dertil. §. 5. Philoſophiens theoretiſke og practiſke Deele. §. 6. Metaphyſiken og dens Deele. §. 7. Philoſophiens Forhold til de ſmukke Kunſter og andre almeennyttige Videnſkaber. §. 8. Philoſophiens Nytte. Man ſeer, at Forfatteren har taget en anden Vey, for at indlede ſine Tilhørere til Philoſophiens Begreb, nemlig ikke, ſom man pleyer, igiennem Graderne af den menneſkelige Kundſkab, men igiennem Begrebene om Lykſalighed, Dyd og Viisdom. Da Philoſophien viſt er en vis høy Grad af menneſkelig Kundſkab, ſaa begyndes Indledningen til dette Begreb ganſke naturlig fra diſſe Graders Angivelſe og Forklaring, men det er og en Mangel i de ſædvanlige philoſophiſke Lærebøger, at man ikke tillige har beſtemt og forklaret Philoſophiens Begreb ved

de Begreber om Lyksaligheed og Viisdom. For Resten er det gaaet Forfatteren her, som i andre Lærebøger, at han har maattet optage i sine Prolegomenis nogle Begreber, hvis udførligere Forklaring henhører til sine Steder i Lærebogen selv. Deriblandt er det Begreb om Dyden, hvilken han saaledes definerer: Est autem *Virtus* sincerum studium & assuetudo agendi atqve omittendi, qvæ fieri aut omitti Deus vult, & qvia Deus vult. Han giør altsaa Dyd og Gudsfrygt til eet og samme Begreb, og som tvende Begreber ere de dog i Grunden virkelig ikke forskiellige, da Dyd uden Gudsfrygt, aldrig blev Dyd i saa høy og fuldkommen Grad, som den kan og bør være. — Vi komme nu til Ontologien, som er afhandlet i trende Kapitler, af hvilke Cap. I. handler de Ente & affectionibus ejus generalioribus. I dette Kapitel forklares altsaa følgende Begreber. §. 9. Modsigelse. §. 10. Det muelige og umuelige, med de sædvanlige hidhenhørende Grundsætninger. §. 11. 12. Tilværende, blot mueligt, en Ting (Ens). §. 13. Beskaffenhed (Affectio) Tilstand, væsentlige Stykker (Essentialia) Maader eller Tilfælde (modi). §. 14. Væsen, Natur, det naturlige. §. 15. Absolutum, Relativum, Qvantitas og Qvalitas. §. 16. Tilfælles Beskaffenheder og Egenskaber (proprietates) §. 17. Subjectum, Adjuncta, Substantia. §. 18. Inddeeling af det Muelige og Umuelige. §. 19. Nødvendighed, det Nødvendige, Tilfældige, Foranderlige. §. 20. Sammenligning mellem det Væsentlige og Tilfældige. §. 21. Eenhed, Sandhed, Fuldkommenhed. §. 22. Strid imellem Fuldkommenheds Reglerne, og den deraf hængende Undtagelse. §. 23 Orden, og dens Regel. §. 24. 25. Ondt og Godt. §. 26 Non-ens, Nihilum, Ens rationis. Det kan og maa være nok til blot at overse, i hvad Orden og Forbindelse Hr Forfatteren har foredraget disse i alle Ontologier sædvanlige Begreber. Cap. II handler de Affectionibus Entis relativis. §. 27. 28. Begreberne om Ratio og rationatum, Principium og principiatum, causa og causatum. §. 29. 30 Aarsagernes Underordning (subordinatio.) §. 31. Om Selvstændenes Egenskaber. §. 32. 33. Om den virkende Aarsag. §. 34. Om den tilstrækkelige Aarsags Grundsætning meget vel forklaret og beviist af analogisk Erfaring, og med ingen af alle de mange Argumenter a priori, af hvilke ey een

neſte holder Stik. §. 35. Om Aarſagernes uendelige Fortang, der foreſtilles ſom ſtridig mod Senſus communis. Det ndet Membrum af Beviſet for Umueligheden i ſaadan Fortang, ſynes fornemmelig ſtærk. Det hedder: ſi qvævis ejusodi ſeriei cauſa ſumatur indigere priori qvadam, & a : diverſa cauſa, (ſumitur autem indigere) neceſſe eſt, t tota ſeries, qvæ non eſt niſi omnium complexio, indigeat cauſa qvadam, qvæ hujus ſeriei pars eſſe neqvit. ed, qvæ ab hac proxime dependet cauſa, ea ſeriei prina erit, & ſic ipſa ſeries non eſt infinita. §. 36. Conexa. §. 37. Eadem ac diverſa. Ved den Leylighed forſares og beviſes med god Diſtinction den ſaa kaldte principium identitatis indiſcernibilium. §. 39. Totum, Pares. —— Cap. III. handler de ſpeciebus ſubſtantiarum, ørſt forklares §. 40.-43. Begrebet om ens compoſitum og ets Egenſkaber. §. 44. De ſaa kaldte metaphyſiſke Elemener. §. 45. Begrebet om machina. §. 46. Bevægelſe, ſom et Middel, hvorved al Forandring ſkeer i et Legems Skikkel-. §. 47. Forklares Begrebet om ens ſimplex og dets Egenſkaber. §. 48. Om Suppoſitum og Perſona. §. 49.-51. Om et endelige og uendelige Væſen. Hermed er Ontologien beſluttet. Af dette blotte Indhold ſeer man overalt den Orden Forfatteren har fulgt i diſſe almindelige Begrebers og hidhørende Grundſætningers Forklaring. Begrebene ere hiſt og ier meget vel oplyſte med udſøgte og tydelige Exempler. Betragter man Lærebogen, ſom et Grundlag til Hr. Forfatteens akademiſke Forelæsning, vil man erkiende al Kritik over ens Methode ufornøden, da Forfatteren vel ſelv maa have vidſt t vælge den han fandt meeſt bequem til privat Brug for ſig og ine Tilhørere. Men betragtes den, ſom en offentlig Skolebog, a har den i den Henſeende en vigtig Fuldkommenhed i ſin Methode, ſom ikke bør miskiendes, og den beſtaaer derudi, t dens Forklaring for unge Menneſker har ingen Vanſkeligied, i Henſeende til nogen alt for udſvævende og frie Raiſonnement, og at det derfor heller ikke kan falde nogen Lærer eller Diſcipel vanſkeligt eller længe betænkeligt, hvad endten hin ar at ſpørge om, eller denne at ſvare paa. —— Nu følger Pſychologien eller Siælelæren afhandlet i 7 Kapitler. Cap. I. handler de facultate cognoſcendi generatim. Efter t i prolegomenis §. 52. forudſkikket Begreb om Siælelæren

forklares. §. 53 Hvad Repræſentatio, perceptio, Conſcien
tia er. Naar det hedder: *Conſcii nobis dicimur eſſe alicuj
rei*, ſi eam, ut diverſam ab alia re qvacunqve nobis r
præſentamus, da maa qvacunqve ikke forſtaaes ſom omn
men ſom una vel altera. Mærkeligt er ellers dette, at H
Forfatteren har i Anmærkningen anført de Foreſtillinger,
ſpædt Barn i de første Dage efter ſin Fødſel kan have om ſi
Amme og om Lyſet, ſom Exempler paa perceptiones nud
og mere obſcuræ, der ſkulle være ſine conſcientia. Recen
ſenten anmærker ikke dette for at modſige Forfatteren i He
ſeende til et Begreb, der viſt har megen Subtilitet, me
mere fordi der ved den Leylighed falder ham et vis pſychologi
Spørsmaal ind, der nok var en Underſøgning værd, nemlig
om diſſe det ſpæde Barns Foreſtillinger vel ere ude
ſaadanne Følelſer, ſom det maae være ſig bevidſt, o
om det ikke da maa have nogen Medvidenhed om Ti
gene ſelv? Maa det ikke allerede tænke Amme og Lys
ſig ſelv, ſom forſkiællige Ting? Kan Følelſen vel væ
hos Barnet uden al Bevidenhed med ſig ſelv derom
For Ex. første Gang det føler Ammens varme Melk, kan d
føle det, uden at tænke, at det føler noget? Her spørges n
ikke om Rigtigheden i det Begreb af perceptio nuda, me
om det finder Sted i foranførte Exempel, og overalt er det
Almindelighed endnu et pſychologiſk Spørsmaal, om og vi
kelig ſaadanne Foreſtillinger ere muelige, der ſkulde være ude
al Siælens Bevidenhed med ſig ſelv derom? Recenſenten fo
moder ellers, det er en Sag, hvorover Hr. Forfatteren ſel
i ſine Forelæsninger videre udbreder ſig. Herefter beſtemm
§. 54. med megen Præciſion og Nøyagtighed og tydelig Oply
ning, ret beqvemmelig lempet efter unge Menneſkers Begre
Beſkrivelſen paa vore Siæle og Legemer og os ſelv ſom fo
nuſtige Dyr, beſtaaende af tvende væſentlige Deele, en fornu
tig Siæl og et organiſk Legeme. Cap. II. handler de animæ n
ſtræ facultate idearum formatrice, tam inferiori, qva
ſuperiori. Først §. 55. 56. 57. Den indvortes og udvort
Sands, det Sandſelige og Uſandſelige, Sandsning og Fo
nemmelſe, den ringere og ſandſelige Tænkekraft, og den u
vortes Sandsnings Regel. Ved den Leylighed antegnes all
rede i en Anmærkning Syſtema influxus phyſici, ſom d
rimeligſte Hypotheſe til at forklare den Samqvem, der find

Sti

Sted imellem Siæl og Legeme. Man mærker lættelig, at det er kun anmærket, som en Sag, hvorover Hr. Forfatteren udbreder sig videre i sit mundtlige Foredrag, just paa dette Sted, der giver ham saa bequem Anledning dertil. Med megen Nøyagtighed og Bestemmelse forklares §. 58. den høyere Tænkekraft med nøyagtig Angivelse af de Ting, den gaaer ud paa, oplyst med et Sted af Cicero de officiis, og derefter angives og forklares med samme Tydelighed §. 59.-63. alle de enkelte og særskilte Evner, som Hr. Forfatteren vil have henført under den høyere Tænkekraft. Til Slutning bemærkes i en Anmærkning til videre mundtlig Udførelse og Opløsning det philosophiske Spørsmaal, om vore Siæle bringe med sig til Verden nogle saa kaldte medfødte Begreber. Det er ellers herved vel at mærke, at denne virkelig Platoniske Hypothese seer hos Plato, hvor den er grundet i den forudsatte Hypothese om Siælevandringen, noget anderledes ud, end hos andre, der ikke lægge Siælevandringen til Grund. Vare Siælene til allerede før de kom ind i Legemerne, da var det ikke meget urimeligt, at de medbragte Begreber fra et andet Liv, som i Fødselen fordunckledes og siden igien udviklede sig. Men skabes de nu først, naar de fødes, da vil det blive ligesaa vanskeligt at bevise de medfødte Begreber, som det og ikke kunde bevises om de efter den Platoniske Hypothese af et i andet Legeme forflyttede Siæle, at de havde de Begreber, som de bragte med sig i Fødselen, fra deres første Skabning og Tilblivelse, da det med ligesaa god Grund kunde formodes, at de først havde samlet og fattet dem i de Legemer, de først havde beboet. Cap. III. handler de animæ facultatibus idearum conservatricibus & revocatricibus. Altsaa §. 64.-66. om Indbildnings- Hukommelses- og Forudseelses-Evnen. Det er uden Tvil meget vel grundet, at Hr. Forfatteren har henført til Forudseelser (prævisiones) hvad andre Psychologister gemeenligen, men uden Grund og indvortes Erfaring, henføre til Affecter, nemlig Haab, Tillid og Frygt, hvorved dog ey altid en hæftig og uroelig Sindsbevægelse finder Sted. Ligesaa synes det og at have Erfaring og indvortes Følelse for sig, hvad han derved med faa Ord har anmærket, at nemlig den Fornøyelse eller Bedrøvelse, som følger med Haab, Tillid, Frygt og Fortvivlelse, ey egentlig høre til deres første Begreb. Agter man nøye paa

ſig ſelv, vil man viſt føle Glæden mere ſom en naturlig Virkning og Følge af Haabet i Siælen, end ſom noget væſentligt derudi, og mere ſom en Tilſtand, hvori Sindet derved bliver forſat, da derimod Haabet, Frygten ꝛc. beſtaaer blot i Forſtandens Foreſtillinger og Forbygreber om tilkommende gode eller onde Ting. Noget nær vil Hr. Forfatteren ſaaledes forſtaaes. Nu Digte-Evnen §. 67. Drømme §. 68. Begrebers fælſkabelige Forbindelſe (idearum aſſociatio); Alt med gode, bequemme og tydelige Exempler vel oplyſt. Cap. IV. indbefatter Sammenligningen mellem adſkillige Slags Begreber i Henſeende til Tydelighed, Storhed og Styrke, og ved hvilke Midler Begreberne kan forhiælpes og befordres til diſſe Egenſkaber §. 70.-73. Nu det vigtige Cap. V. om Villien eller vor Siæls Begiærings- og Afſkyelſes Evne, en Materie, i hvis Forklaring Forf. ſynes ikke ſaa meget, ſom ellers i andre Ting, at følge den alfare Vey, da han vel og af den Aarſag maa læſes med nogen dybere Eftertanke, og vil ikke ſaa ſtrax forſtaaes af enhver Læſer. Allerede Definitionen paa Appetitio og Averſatio er ikke den meeſt almindelige. §. 74. *Appetit* anima noſtra, qvum mutationem qvandam ſuam qvomodo cunqve repræſentatam in ſe producere vel conſervare conatur. *Averſatur*, cum eam impedire aut avertere conatur. Uden Tvil er det ſkeet med Forſæt og Overlæg, at han ikke har ſaaledes defineret, *Appetitio* eſt inclinatio animæ ad bona cognita og *Averſatio* eſt reclinatio animæ a malis cognitis. Først ſige inclinatio og reclinatio os ikke hvad App. og Averſ. er, men alene noget andet, ſom de ligne. Dernæſt er det blot en pſychologiſk Erfaring, at Appetitio og Averſatio ere Virkninger og Følger af foregaaende Foreſtillinger om Ondt og Godt. Man har altid troet, at det ikke hørte til en Sags første Begreb af hvad Aarſag den følger ſom en Virkning. Hr. Forfatteren ſelv kunde derfor, endog i ſin Definition, ligeſaa vel have udeladt qvomodocunqve repræſentatam, ſom han tilſideſatte af Mælding om Ondt og Godt, hvilket man efter Recenſentens Meening allermindſt burde have laſtet ham for. Naar det nu først er ſagt, hvad Appetio og Averſatio er, da gielder det om at viſe, hvoraf de have deres Oprindelſe og hvorpaa de gaaer ud. I alt dette ſynes Hr. Forfatterens Læremaade meget naturlig og methodiſk. Appetitio nemlig og

Aver

Averſatio (§. 75.) komme af foregaaende Foreſtillinger om Ting, ſom overeenſtemmende og uovereenſtemmende med Siælens Tilſtand, og paa diſſe Ting gaaer og al vor Appetitio og Averſatio ud. Men her gielder det kun om at beſtemme, hvad det er for en Siælens Tilſtand, med hvilken de Ting ſkulle ſtaae i et overeenſtemmende eller uovereenſtemmende Forhold, ſom vi endten ſkulle begiære eller afſkye. Her beſtemmes da §. 76. tre Hovedpoſter, ſom udgiørende denne Siælens Tilſtand, nemlig: 1) *Vis ſ. facultas agendi, & patiendi certi gradus & qualitatis* animæ, ut cuilibet alii ſubſtantiæ, concreata. Uden Tvil er dette, hvad man ellers kalder naturam animæ: 2) *Repræſentatio*, qvæ hoc vel illo tempore in anima fuerit. 3) *Inſtinctus* animæ, over hvilke Hr. Forfatteren forklarer ſig her og §. 77. med udførlig Tydelighed og Diſtinction af flere Siælens Inſtincter eller Drifter. Af diſſe 3 Hovedſtykker i Siælens Tilſtand udleder §. §. 78-81. viſſe beſynderlige Begiærings- og Afſkyelſes-Regler og Grundſætninger i Henſeende til viſſe Ting, ſom vi naturligviis begiære eller afſkye. Maaſkee havde Recenſenten ſlaget en anden, vel ikke rettere, men tydeligere og kortere Vey ind til denne grunddybe Materies Afhandling, i det mindſte til nogen Lættelſe for Skole-Diſcipler af tungere Nemmer. Er den første Poſt det ſamme ſom natura animæ, ſaa bliver den tredie lat at indføre derunder, i ſær om man kunde bringe de enkelte Naturdrifter ind under een almindelig Naturens Grunddrift, hvilken ſaa vel ſom alle enkelte Drifter høre Naturen væſentlig til. Hvad den anden Poſt angaaer, nemlig den foregaaende Repræſentatio i Siælen, da forudſættes den allerede ſom overeenſtemmende eller uovereenſtemmende med den ſaa kaldte Siælens Tilſtand, for at en anden Foreſtilling (Perception) ſom ſtaaer i Forbindelſe dermed, ogſaa maa blive det. Denne Poſt kunde da maaſkee falde ind under den almindelige Begiærings og Afſkyelſes Regel: **Hvad vi foreſtille os ſom det, der ſtaaer i Forvandtſkab og Overeenſtemmelſe med vor Natur og dennes ſaa vel almindelige ſom beſynderlige Drifter** (οἰκεῖόν τι τῇ φύσει, ſom de gamle Græker ſagde) **det begiære vi. Hvad vi foreſtille os ſom tvertimod** (ἀνοικεῖόν τι τῇ φύσει) **det afſkye vi.** Det kommer nu an paa, om ikke Voluptas i en almindelig ædel og uſkyldig

Forstand, Fornøyelsen, nemlig, er Øyemaalet for Siælens Natur, hvortil dens saa vel almindelige Grunddrift, som enkelte Naturdrifter føre den? Er det saa, da fandt man en aaben og rede Vey for sig til at bestemme baade Appetitio og Aversatio, saa vel som alt bonum og malum, og en aaben Vey til at bestemme visse besynderlige Ting, som dem, udi hvilke vi finde en naturlig Fornøyelse, eller Misfornøyelse og derfor endten begiære eller afskye. Virkelig har Hr. Forfatteren paa sin Vey ogsaa udmærket saadanne Ting, saa Forskiællen bestaaer kun i et kortere og jævnere Indslag paa een og samme Vey. Dog synes Forf. §. 81. II. at ansee en Perceptio, hvilken man begiærer som overeenstemmende med Siælens Tilstand, som en bestemmende Grund og Aarsag til Voluptas, da Recensenten vilde hellere have Voluptas og Instinctus Voluptatis ansee som en bestemmende Grund for alt hvad man begiærer, endskiønt det derfor ikke bliver falsk, at jo Voluptas og, i Fald det maatte være det Forfatteren alene vil sige, kan komme af en Perception, man begiærer og naaer, da jo en Fornøyelse man nyder, altid kan føde nye Fornøyelse af sig. Iligemaade veed Recensenten ikke, at Mange tage bonum og malum i saa indskrænket en Forstand, som Forfatteren §. 79. 2. nemlig for utile og noxium, og om ikke hvad der er bonum bliver altid utile, og hvad der er malum altid noxium i lige vidtløftig Forstand. De, der efter Hr. Forf. Anmærkning tage bonum og malum i vidtløftigere Forstand, tage det for alt hvad der stemmer overeens eller ikke overeens med vor Tilstand (det er vor Natur), og da denne Overeenstemmelse jo altid bliver en Grund til Begiæring eller Afskye, saa synes det, at Begrebet om det nyttige eller skadelige ogsaa vel her kunne finde Sted. Men denne liden Forskiæl uagtet, har Recensenten dog med al Høyagtelse udmærket sig Hr. Forfatterens Grundighed og Dybsindighed end og i denne saa vanskelige og i Naturens Inderste fordybede Sag. Tilsidst §. 82. 83. om Kiærlighed, Had, og Affect. Cap. VI. forklarer med megen Præcision, Tydelighed og Distinction de Begreber om Spontaneitas, Arbitrium, Libertas, og hidhenhørende. I Anmærkningen til §. 87. n. 2. formoder Recensenten, at Forf. i sit mundtlige Foredrag maaskee videre udfører, paa hvad Maade han troer Arbitrium yttrer sig i de anførte Tilfælde, saasom endten nødvendig med

eller

eller i det mindſte mueligen uden videre moralſk, beſtemmende eller ubeſtemmende Grund. Egentligen eller udtrykkeligen ſynes han ey at have berørt den Controverſe om den frie Villies beſtemmende eller ubeſtemmende Grunde. Den Materie om Siælens Immaterialitet i Cap. VII. var for vigtig for at udelades, og den er og for vel udført for at savnes. Men endnu tvende Kapitler om Siælenes Oprindelſe og deres Indkomſt i Legemerne, og om Dyrenes Siæle, har Hr. Forfatteren troet, kunde nok mangle i et Compendio for Skole-Diſcipler, en Mangel han vel ellers opfylder i ſine akademiſke Forelæsninger. Den Artikel om Commercium animæ & corporis har han engang foran kun ved Leylighed berørt og alene den eene Hypotheſe derom, ſom han holder for den mueligſte. — Hvad Logiken angaaer, da maa Recenſenten, med ſamme Erkiendelſe af Forfatterens overalt med Exempler vel oplyſte og for Skole-Diſcipler vel beſtingneret og vel beſtemte Foredrag, nøyes med at anføre blot Opſkrifterne af følgende 14 Kapitler: 1) de veritate & falſitate Logica in genere: 2) de mentis operationibus & earum veritate univerſim: 3) de claritate idearum externa & interna ſ. de differentia idearum formali: 4) de variis idearum in qvibus claritas eſſe poteſt, generibus ſ. de differentia idearum materiali: 5) de obſcuritate terminorum vitanda: 6) de rerum definitionibus atqve deſcriptionibus: 7) de diviſione: 8) Propoſitionum in ſe ɔ: ſine relatione ad alias propoſitiones, ſpectatarum diſcrimen: 9) de Syllogismis, qvos ordinarios appellant & perfectos ſ. non crypticos: 10) de ſyllogismis ordinariis crypticis: 11) de conſeqventiis immediatis ex propoſitionibus compoſitis: 12) de conſeqventiis immediatis, qvæ ex affectionibus propoſitionum relativis ducuntur: 13) de veritate apodictica & probabili: 14) de modis, qvibus ad certam & copiolam cognitionem perveniatur. — Men havde det dog, ſandt at ſige, ikke været bedre, at Hr. Profeſſoren havde ſkrevet denne Skolebog i den frie raiſonnerende Erneſtiſke eller Ciceroniſke Stiil, da dog Ungdommen i Skolerne ſkal jo ikke lære den uden ad, men alene deraf lære uden ad at raiſonnere over dens Indhold? Recenſenten ſvarer, at det var i ſær for en Ungdom i Skolerne en phyſiſk Umuelighed at raiſonnere over en Bogs Indhold uden ved Hukommelſens Hiælp

dog at fæſte ſin Skiønſomhed til nogle viſſe Hoved-Puncter, ſom maa blive Gienſtænde for Lærerens Spørsmaal og Diſciplens Svar. Naar nu Bogen ſelv ved ſin Methode beſtemmer, udmærker og deſtingverer ſaadanne Puncter, og Ungdommen først ret har fattet dem med ſin Skiønſomhed, der dog vel altid maa forhiælpes ved nogen Tieneſte af Hukommelſen, da, naar den tillige nogenledes har Tungen og Sproget i ſin Magt, da kan den først retteſt og bedſt komme i Gang med en frie reflecterende Raiſonnement. Hvad endten nu Forfatteren ſelv maa have giort ſig denne Betænkning eller ikke, ſaa giorde han dog eller traf, hvis ikke Recenſenten meget feyler, imellem de tvende forberørte Methoder der hældigſte og for Ungdommen bequemmeſte Valg.

Hamburg og Leipzig. Neue Nachrichten von denen neu entdeckten Inſuln in der See zwiſchen Aſien und Amerika, aus mitgetheilten Urkunden und Auszügen verfaßet von J. L. S. 1776. 11 A. 8v. Her mældes i dette lidet Skrift om de ved Ruſſerne mellem den nordoſtlige Pynt af Aſien og den nordveſtlige Pynt af Amerika opdagede Øer. Recenſenten veed hverken at ſige, hvem Hr. S. er, ey heller, hvorledes han er kommen til diſſe Efterretninger. Det ſynes kun, at Udgiveren ſelv S. 9. erklærer dem for et Udtog af det Hr. Etatsraad Müller til Moſcau allerede har ſammendraget om denne Materie. Det er Rec. bekiendt, at Hr. Etatsraaden om Ruſſernes Seyladſer imod Nordpolen og til de Americaniſke Øer beſidder, foruden mange Land- og Søe-Charter; ogſaa ſkrevne Efterretninger i ſaadan Mængde, at de udgiør mange Riis-Papiir; men at nødvendigere og ham udtrykkelig anbefalede Forretninger, har hidindtil hindret ham af diſſe Papierer at forfatte en udførlig Hiſtorie om Opdagelſerne; hvilken man dog med første fra ham har at vente. Imidlertid er dette nærværende lidet Skrift ey uangenemt, ſaaſom det indbefatter meget, der hidindtil er er end ikke offentlig bekiendt. De Seyladſer og Opdagelſer, ſom det beſkriver, begynde fra 1745, og høre op 1771. Iblandt de Folk, ſom har foretaget ſig Seyladſer endten for at giøre Opdagelſer, eller for at handle med de opdagede Øer, har været Barbarer og Menneſke-Venner, og iblandt de nye opdagede Folk ere meget raa Mennesker, af

hvil-

hvilke 50, 100, ja 200 til 300 boe tilsammen i en rummelig Grube i Jorden, og ligesaa lidet, som Dyrene, have noget Begreb om Velanstændighed, Dugt og Ærbarhed. Men de vide allerede at betiene sig af det Skydegevær, som de havde giort sig til Bytte af de slagne Russer. Kysterne af Amerika ere længere fra Kamtschatka og i Almindelighed fra den Nordostlige Egn af Asien, end man for nogle Aar siden har troet, og Antallet og Situationen af de mange Øer mellem begge Jordens Deele er paa det Chart, som det Peterburgiske Vid. Akademie udgav 1773, og paa det Ståhlinske meget feylagtig og ufuldkommen afbildet, og vil heller ikke saasnart blive forestillet med den forønskede Rigtighed. Man regner, at den Ø Unalaschka eller Agunalaschka som skal være henved 200 Verster lang, ligger ikke meget nordligere, end Mundingen af Floden Kamtschatka, og er næsten lige mod Osten 1500 til 2000 Verster langt fra samme; og derfra har man endnu langt til de følgende nordostlig liggende Øer, iblandt hvilket næsten under den 61 Grad skal være den Ø Kigalga, og meget over 100 Verster fra samme et stort Land ved Navn Alläschka, hvis Udstrækning man endnu ikke nøye kiender. En ved Navn Glottow fandt 1763 fra Øen Unmak, som ligger nær ved Unaloschka, mod Osten 8 Øer, som ligge 20, 50, 70, 80 til 100 Verster fra hinanden. Den yderste deriblandt mod Osten hedder Kadjack, hvis Indvaanere fortalte, at der fra dem var ikke længere til Kysterne af et vidt udstrakt og skovfuldt fast Land. Men Russerne saae mod Osten alene den lille Ø Autunak, henved 30 Verster fra Kadjack. Efter Skipper-Regninger er den geographiske Længde af Øen Kadjack næsten 230 Grader, saa de af Bering berørte Kyster af det faste Land af Amerika ikke kan være meget længere derfra. Men nærmere det faste Land maae den nordlig for Kadjack beliggende Aläksu være, fra hvilken mod Nordost, der skal udskyde fra det faste Land en stor Land-Pynt, som kaldes Atachtuk. Her er nye Materie til Undersøgning for Hr. Landfoged Engel, der udstrækker det faste Land af Amerika mod Vesten indtil den 180 Grad i Længden. Hvilken Forskiæl i Meeninger! Efter Hr. Engels Meening gaaer det faste Land af Amerika allerede an under den 180 Grad i Længden, og Russerne ville endnu ikke have fundet det under den 230

Grad

Grad. Det er en Forskiæl af 50 Grader, og da den er saa stor, tør man ikke vente nogen Foreening i Meeningerne.

Halle. Fortsetzung der allgemeinen Welthistorie durch eine Gesellschaft von Gelehrten in Teutschland und England ausgefertiget. Acht und dreyßigster Theil, verfasset durch Joh. Georg Meusel. 1774. 4. Alph. 2. A. st. 4. Denne Deel udgiør tillige det tredie Bind af den Franzøsiske Historie, under en egen Titel, og indbefatter Historien fra 1461 til 1589. Først har Forfatteren meddeelt Statistiske Efterretninger til de foregaaende Regieringer under Carl VI. og VII., hvorved han har lagt Villarets Historie til Grund. Det Vigtigste betræffer Verdommens og i sær de skiønne Videnskabers Tilstand. Om Statsretten paa den Tid er ikke handlet saa omstændelig. Man bemærker immer hos de Nyere Franzoser et Had og en Partieskhed imod Fendal-Systemet, da de betragte det meest fra den skadelige Side. Med Stædernes Optagelse paa Rigsdagene voxte vel Kongernes Magt, men ikke Statens Lykksaligbed. Den foranførte Tidspunkt, som her afhandles, leverer en uendelig Mængde af høyst mærkværdige Optrin, og i de fleste Epocher finder man Frankerige i Tilvext, men dog forurocliget ved skrækkelige indvortes og udvortes Krige. Man giver derfor Forfatteren gierne Ret derudi, at det i mange Henseende ved et fastsat Antal af Bind har været langt vanskeligere og besværligere deels at arbeyde sig igiennem saadan en Mængde af Begivenheder, og der udi at træffe det rette Valg, deels at læse, sammenligne, og, saavidt mueligt, foreene, en i det mindste for det 16de Aarhundrede fast utallig Mængde af Skribentere, end naar man ved Mangel af Skribentere og Begivenheder skal bringe meget usammenhængende tilsammen, som henhører til de ældre Tider. De vidtløftige Uroeligheder, som under Ludvig XI. skulde afgiøre, om Frankerige for Fremtiden skulde have en meer indskrænket eller uindskrænket Regieringsform, ere med al den Forvirring, som herskr derudi, dog her tydelig udvikkede og foredragne. At iagttage en fuldkommen Upartieskhed i Fortællingen er fast overalt ikke mueligt, da den Grundsætning, hvoraf man kan slutte Ludvigs Forhold imod Stænderne, og deres imod ham, er endnu ikke afgiort. Forfat-

te-

teren siger om Boulainvilliers, at han antager Sætter imod den da værende Kongelige Magt, som han ikke er i Stand til at bevise, og at nyere Historieskrivere derimod gjøre det slet ikke bedre med at forsvare den. Forfatteren har vogtet sig vel for at lade sig forføre af nogen af disse partiske Skribentere. De S. 152 o. f. forebragte Anmærkninger over Ludvig XI. Regiering give Læseren paa een Gang Leylighed til at overseе sammes sande Geist saavelsom og Kongens Character og Statsgreb. Det samme kan man og sige om Begivenhedernes Fortællinger under følgende Kongers Carl VIII. Ludvig XII Franz I. Henrich II. Franz II. Carl IX. og Henrich III. Regieringer. I øvrigt har Forfatteren fulgt de bedste og berømteste Skribentere. I det Enkelte kan man ikke indlade sig. Det følgende Bind skal indbefatte den Franzøsiske Historie indtil Ludvig den XVdes Død, og med Tiden har man at vente den nyeste Historie som et Supplement-Bind.

Qvedlinburg. F. A. Stroths des Fürstl. Gymnasei zu Qvedlinburg Rectors, Bezeugnug der Wahrheit von der öffentlichen Untersuchung des Philanthropinum zu Dessau, am 13ten, 14ten, und 15ten May. 1776. 2 A. 8v. Den Mand, der har udgivet dette lidet Skrift, er selv en lærd Skolemand. Altsaa skulde man desto mere kunne lide paa hans Tanker og Domme, som en Mands, der forstaaer Sagen. Han har strax i Begyndelsen giort den Bekiendelse. „Mit einem für die Wahrheit ofnen Herzen reißte ich nach Dessau; so wenig für Basedow und sein Institut eingenommen, daß ich mir vielmehr selbst tausenderley Einwendungen dagegen machte, und tausenderley dagegen zu sagen hatte.“ Han beraaber sig paa Vidner, med hvilke han har taelt om Basedows Anstalter, hvilke han har giort stærke Indvendinger imod, og for hvilke han har tilstaaet, at han befrygtede megen Ulevlighed deraf. Og denne Mand, der var saaledes mere tilbøyelig til at dømme ilde, end vel om Philanthropinum, tilstaaer, efterat han havde seet og hørt, hvorledes det i samme gik til. „Ich fund mich in meiner Erwartung betrogen, sehr betrogen; was ich sahe und hörete, widerlegte Manches, was ich vorher gedacht hatte, und übertraf

„man-

„ Manches, was ich gehoft hatte.“ Hr. Stroth giver her paa en kort Beſkrivelſe over hvad der i den offentlige Underſøgning over Philanthropinum er bleven udrettet ſaavel af Lærere ſom Diſcipler. Overalt ſeer man vel en Mand der forſtaaer den Sag, hvorom han ſkriver, og ſynes og at ſkrive med upartieſk Sandheds Kiærlighed. Reſultatet af hans anſtillede Bemærkninger og erlangte Erfaringer, er den frimodige Bekiendelſe, at der endnu ikke hidindtil i nogen Skole ſkal være bleven udrettet ſaa meget i ſaa kort en Tid, og at der heller ikke ved nærværende Forfatning og Methode i Skolerne kan udrettes, hvad der er udrettet paa Philanthropinum i Deſſau. Han ønſker, at meget deraf maatte nyttes til Underviisningens Lættelſe i andre Skoler, da deres ganſke Omſmeltning og nye Skabning ikke lader ſig giøre. Om Lærlingerne ſiger han: „Sie giengen mit ihren „ Lehrern, wie mit Freunden, und beynahe wie mit ihres „ Gleichen um. Und doch kann ich nicht ſagen, daß ſie da„ bey der ihnen ſchuldigen Achtung zu nahe getreten wären. „ Ich habe keinen Ungehorſam, keine Hartnackigkeit. Unge„ fälligkeit, Neid, Hang zur Unwahrheit, und dergleichen „ bemerkt: Vielmehr, wenn Belohnungen ausgetheilt wür„ den, zeigte jeder mit der groſsten Aufrichtigkeit, ohne „ Neid und Eiferſucht, an, wer von ſeinen Mitſchülern ſie „ verdient hätte.“ Recenſenten vil og ſelv ofte have ſeet Philanthropiſterne forſamlede, men fundet dem alt for ligegyldige og ufølſomme mod hinanden indbyrdes, hvoraf han frygter de med Tiden maatte blive alt for Stoiſke mod deres Medmenneſker.

London, Horti Malabarici pars prima de varii Generis Arboribus & Fruticibus ſiliqvoſis, latinis, Malabaricis Brachmanum characteribus, nominibusque expreſſis, adjecta florum, fructuum, ſeminumqve vera delineatione, colorum viriumq. accurata deſcriptione adornata per — Henricum van Rhede tot Drakenſtein — & Theod. Janſon. ab Aimeloveen M. D. Notis auxit, Commentariis illuſtravit Johannes Commelinus, nunc primum Claſſium, Generum & Specierum Characteres Linnæanos, Synonyma Authorum atqve Obſervationes addidit & Indice Linnæano auxit *Johannes Hill* M. D. 1774. 15. A. Fol.

Fol. Værkets Sieldenhed har bevæget Hr. H. til at levere en nye Udgave deraf. Titelen viser, hvad Forogelser og Forbedringer han derved har anbragt. Værket bliver trykt paa Subskription, og man bekommer hver tredie Maaned en Deel deraf, Det Hele Værk skal bestaae af 12 Bind. Med nærværende Deel følger 57 Kobbere, hvoraf nogle bestaaer af tvende Blade. Der trykkes 3 Slags Exemplarer, nogle paa sædvanlig godt Papier uden illuminerede Kobbere, andre paa Imperial-Papier, ligeledes uden Illumination; og nogle, dog formedelst Kostbarheden ikkun faa paa imperial Papiir med illuminerede Kobbere. Recensenten har just havt et af det sidste Slags for sig, og beundrer saavel den derpaa anvendte Flid, som Farvernes Skiønhed. Med det første ventes den anden Deel.

München. Das Fernglaß der Arzneywissenschaft, nebst einigen andern Abhandlungen Schiffe und Häuser vor dem Blitz zu verwahren, ingleichen ganze Städte und Districte vor dem Erdbeben in Sicherheit zu setzen, nebst einer Beschreibung der Erdbeben, und verschiedenen neuen Beobachtungen und Entdeckungen in der physischen und Medicinischen Electricität von Dou Joseph Scudery, D. der Weltw. und Arzneyw. auf der Academie zu Turin aus dem Italiänischen übersetzt. 1775. 8v. und Kobb. Den Electriske Ild kalder Forfatteren das Fernglaß der Arzneywissenschaft for at kiende de indvortes Sygdommes rette Sæde, og hans Afhandling henhører altsaa til den electriske Medicin. Titelen viser øvrige Indhold. Skrivemaaden falder noget i det Blomstrende. Kobberstikkene oplyse, hvorledes Palladser, Taarne, Stæder, Skibe, ved Veyr-Afledere kan bevares for Fare.

Leipzig. Justus Christian Hennings, Herz. Sachs. Hofraths und der Moral und Politik ordentl. Prof. zu Jena — Kritisch historisches Lehrbuch der theoretischen Philosophie 1775. er egentlig bestemt til Forelæsninger, men kan dog uden for samme bruges med Nytte. Den har dette besynderlige, at ved enhver Theorie ansøres tillige en kritisk Historie om Læresatzerne og Skribenterne derover. Logiken paa 248 S. handler i 4 Kapitler om Sandhed i Al-

Almindelighed, om Sandheds Kundskab, om Maaden at overbevise andre, om en funden Sandhed, om Meditation og Methode. Metaphysiken paa 278. S. indbefatter i sædvanlig Orden almindelig Philosophie, Ontologie, Monadologie, Phychologie, naturlig Theologie. Forfatteren er af de Philosopher, der tænke selv, og ventelig vil altsaa Læseren træffe paa Steder, som han efter sin philosophiske Tænkemaade ikke vil eller kan bifalde.

Blankenburg. Elementarbuch für Kinder in deutschen Schulen. 1775. 15 A. Man tager ey i Betænkning at regne denne Bog for een iblandt de Bedste af de mange, som hidindtil ere skrevne for Ungdommens Underviisning. Forfatteren skriver hvad en 30 Aars Erfaring havlært ham, og det med Indsigt og en særdeles from Nidkiærhed for Ungdommens Bedste. Man ønsker at Bogen paa mange Steder maatte blive brugt til offentlig og privat Underviisning, da mangen en Lærer selv skal kunne bruge den til at befæste og udvide sine Indsigter. Den christelige Troes Lære skal være foredragen i en fortræffelig Sammenhæng og uden al Neologie. Iligemaade skal og den christelige Sædelære indbefatte i god Orden alt hvad som henhører dertil. Ved ethvert Hovedstykke ere tilsøyede nogle Spørsmaale, hvorved er given Anledning til en grundig Forklaring over Luthers Catechismus, og man anseer samme for et af de bedste Stykker i denne Elementarbog. Fremdeles indbefatter den en efter Jenaiske Grundsatzer foredragen Anvisning til Bogstavering og Læsning, og en Underviisning om den H. Skrift og dens Bøgers Indhold, en Anviisning til Regning, en Efterretning om Maal og Vægt, hvorpaa følger en kort og for Børn underholdende Efterretning om Verden-Legemerne, noget af Geographien og de fornemmeste Mærkværdigheder af Universal-Historien, efter Aartusender.

Lemgo. Laidion oder die Elemsinische Geheimnisse. Erster Theil. 1774. 464. S. 8. Man advarer for dette som et forførisk Skrift, hvori Vellysten prædikes som det Høyeste Gode, hvor man med smukke Pensselstrøg søger at udslette Haabet om et tilkommende Liv, og hvori overalt en stor Forstand er paa den fletteste Maade anvendt.

No. 10.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 6te Mart. 1777.

Kiøbenhavn. Skilderie af Verden ved Philalethus. III. Hæfte. Cura Pii Dis ſunt. 1776. Dette lidet Hæfte gaaer fra Abrahams til Iſaaks Død. Det er ikke vel mueligt, at gaae alle de ſmaa Omſtændigheder igiennem, af hvilke Forfatteren har laant ſine Træk til dette Verdens Skilderie. Man vil kun berøre nogle af de vigtigſte tilligemed hans Anmærkninger derover, og deraf uddragne Reſultater, for Ex.: Naar det hedder 1 Moſ. B. XXV. 22. 23., at Rebekka adſpurgte Gud, og at Gud ſvarede hende, saa har Forfatteren deraf laant følgende betydelige Træk til Verdens Skilderie: „Dette ſynes ey at være ſkeet endten i „ Drømme, eller ved et Syn eller Aabenbaring, men ſnarere at viſe, at der da haver været en Art af en offentlig „ eller ordentlig Gudstieneſte, hvor en Præſt eller Prophet „ haver ſvaret i Guds Navn; og dette maa ey forekomme „ nogen utroeligt; thi om Standen tales forhen, nemlig „ om Melchiſedek, ſom den høyeſte Guds Præſt. Den „ Tanke og Meening om Orakler er derfore langt ældre, end „ man ſkulde troe; jeg meener, Orakler ved Svar; thi ved „ Tegn finder man allerede i Adams Tid, i Anledning af „ Abels og Kains Offer. Menneſkets Lyst til at vide tilkommende Ting og ſin Skiæbne, den ringe Kundſkab og „ Hielpſomhed, ſom det endda beſad, var den rette Aarſag „ dertil. Gud lempede ſig herudi efter deres Skrøbelighed,

„ og meddeelte dem ſande Svar og ſande Propheter, ſom
„ havde en redelig Henſigt og troede paa ham. De andre
„ derimod, ſom foere vild i at antage mange Guder, og
„ dog havde ſamme Lyſt, dem lod han og følge deres egen
„ Villie; men da de ikkun kunde betiene ſig af almindelige
„ Mennesker, ſaa bleve de ogſaa jævnligſt bedragne, eller
„ ſkuffede med tvetydige Svar; hvorvel de ogſaa undertiden
„ finge nogenlunde paalidelige Svar, deels ved en Slumpe-
„ lykke, og deels ved det Forſtanden tilvirk med de opklarede
„ Tider, ſaa at ſkarpſindige Præſter kunde i mange Ting
„ ved Fornuft ſkiønne Udfaldet af en Deel Begivenheder;
„ hvilket den almindelige Hob tog for Spaadom, der ſkeede
„ ved overnaturlige Kræfter. Saaledes ſpaaede Polybius
„ den Romerſke Republiqves nær foreſtaaende Fald og delte
„ Valle i meget ſildigere Tider en haſtig Undergang af den
„ Perſiſke Kongehuus. Men ſaadant er Klogſkab og ikke
„ Spaadom. Anderledes haver det ſig med Guds Prophe-
„ ter. Alt, hvad de have ſpaaet, er bleven opfyldt, og
„ de have forud ſagt mange Ting, ſom først ere ſkeede nogle
„ Hundrede Aar efter, ja ſpaaet iblandt om Stater, ſom
„ endda ikke vare til, da de ſpaaede.“ Han anſeer eller
den Spaadom, ſom Rebekka egentligen fik, at, nemlig
den Ældre ſkulde tiene den Yngre, og at det eene Folk
ſkulde være ſtærkere end det andet, for meget mærkvær-
dig, og med ſtor Overlæg optegnet af Moſes. „Thi, ſiger
„ han, her, ſom i den hele første Moſ. B. er intet ſkreve
„ uden med Henſigt og ſtørſte Valg, og kiender jeg ingen Hi-
„ ſtorieſkriver, endten af gamle eller nye, der under ſa
„ jævn, naturlig og eenfoldig Dragt, haver ſkrevet me
„ mere Overlæg, eller mere udgiort et heelt Stykke. Hvar
„ fore jeg anſeer Moſes ey alene for den ældſte, men fo
„ den ſtørſte Hiſtorieſkriver.“ Der Overlæg, Hr. Forfat
teren her tillægger Moſes, ſkulde Recenſenten hellere vill
have tillagt Gud, der ved Moſes har ladet denne Spaa
dom ſaa tidlig kundgiøre i Forveyen. Hvad nogen ſiges a
ſkrive, ſom politiſk Hiſtorieſkriver, det kan han ſelv egentli
gen ſiges at have ſkreven med Overlæg. Men hvad ha
ſelv ikke kunde vide, med mindre det var bleven ham umidde
bar aabenbaret, i dets Henſeende ſandt aldrig noget en Skri
bents eget Overlæg Sted. Dog er det kun en Bequemhed

Ud

ldtrykket efter Orthodoxien, men ikke Orthodoxien selv Re-
ensenten her savner. Thi Forfatteren erklærer sig rigtig og
odelig S. 8 saaledes: „At Moses har skreven dette om For-
skiællen imellem Esaus og Jacobs Afkom, ikke blot som
Historieskriver og Politikus, men som Prophete, det
viser Udfaldet; thi ikke alene var Israel mægtig længe ef-
ter den Tid Edom allerede var svag, men endog indtil
denne Dag ere Jøder dog til, og eet Folk, men Edomiter
derimod længe siden forsvundne." Hr. Forf. tvivler ikke
aa S. 10, at jo Esau (Edom kaldet af den røde Ret,
vorfor han solgte sin Førstefødsels Ret) er den Kong Ery-
thras, som Græker og Romere tale om, og som efter Plins
Vidnesbyrd skal have bygget Flaader. Dette troer Forfatte-
en kan alene gielde om det røde Hav, hvor man tilforn
an ikke have seet nogen Art af Skibe, men ey om Middel-
havet, hvis Der maa have været meget tidligen bebygde.
S. 15 bemærkes, at Abimelech havde en Ven af det Navn
Achusat, hvorved gisres den Anmærkning, at Konger alle-
rede da havde Favoriter, „og hvorfore (hedder det) skulde
„ de være saa ulykkalige at være de eeneste af alle Mennesker,
„ som ikke havde Venner, naar de kun ikke lade sig beherske
„ af dem og berige dem paa Landets Bekostning." Mora-
len er god, men dersom her ved en Konges Ven ikke for-
staaes andet end hans Minister og Geheime-Raad, ligesom
Kongelige Ministrer i det latinske og andre Sprog kaldes
Kongernes Venner, saa finder ikke denne Morale Sted,
men en anden, som Navnet selv giver Anledning til, nemlig
at Kongelige Ministrer saa kaldes, for de derved skulle erindre
sig, hvad de bør være, nemlig ærlige og redelige Mænd, der
tiene Kongen og Landet, saa de seer ikke paa deres egen, men
paa Kongens og Landets almindelige Ære og Nytte, da der
er intet andet, som kan berettige dem til saadan Titel. S.
16, 17 nægter Forfatteren ikke, at der jo ved Velsignelsen,
Isaak gav sine Sønner, var et aabenbart Bedragerie paa
Jacobs Side. „Dog (hedder det) kan han undskyldes, ved
„ det hans Moder befalede ham det, og hun igien grundede
„ sig paa den Aabenbaring, hun forhen havde faaet af Gud,
„ at den ældre Broder skulde tiene den Yngre, om hun end-
„ ogsaa ikke har haft en nye. En artig Anmærkning er det
„ af Lord Kaime, at Mennesket i de ældre Tider troede, at

„ hvad der engang var lovet, ikke kunde omgives, om de
„ end var erlanget ved Bedragerie, og at en Faders Velſig
„ nelſe havde endog i ſaa Fald ſin Kraft; og dette meene
„ han, at have kommet af de Tiders Eenfoldighed og Ærlig
„ hed. I Almindelighed troer jeg, at Anmærkningen e
„ rigtig; Men i dette ſærdeles Tilfælde om Iſaaks Velſig
„ nelſe, da maa man vel erindre ſig, at han var en Gud
„ Prophete, hvilken uden Tvil haver indſeet, at denne han
„ Feyltagelſe var kommet af Gud; thi rimeligen haver Re
„ bekka fortalt ham det Orakel-Svar, hun havde faaet.“
Der er vel ved denne Forfatterens Anmærkning intet at erin
dre, uden dette, at, naar Jacobs Velſignelſe var en Handel
Gud har haft Deel udi, ſom vi bør troe, ſaa giorde mar
vel bedſt, at man ikke foreſtillede ſig noget Bedragerie derved,
ſaaſom man om et Bedragerie har ey andet Begreb, end a
det er en Synd, Gud hader og vil ſtraffe. En betydelig
Anmærkning er vel denne S. 19: „Da Iſaak ſendte Ja
„ cob fra ſig, erindrede han ham atter om, at det Land,
„ ſom han var fremmed i, havde Gud givet Abraham,
„ og det ſkulde engang blive hans og hans Afkoms. Saale
„ des opfødtes denne Slægt i den faſte Tanke, det Haab og
„ den Lyſt til Canaan, hvilket ey heller ſiden bidrog lidet til
„ dets Erobring. Saaledes haabede Rom, at blive Herre
„ af Verden, paa en Tid, da den næppe kunde beſkytte ſig
„ imod ſine Naboer. Men juſt denne Forvisning, juſt den
„ ne Enthuſiasmus giorde den til Verdens Herre. Saadan
„ ne Midler betiener Gud ſig af, naar han i Verdens Re
„ giering vil have viſſe Ting udrettet. Rom troede og, at
„ Orakler, at Guder havde lovet dette; den troede falſk,
„ men Virkningen blev den ſamme.“ Nok en anden ligedan
ſammenlignende Anmærkning S. 21: „Ligeſom Jacob ſal
„ vede en Steen med Olie, den ſande Gud til Ære, ſaa
„ giorde og Hedningene til deres Guders Ære; og var det
„ ſaa almindeligt, at Arnobius vidner, at den ret Gude
„ lige iblandt dem gik aldrig forbie nogen ſaadan Steen, uden
„ at iagttage det, ſaa at de tilſidſt bleve ganſke glatte. Uden
„ al Tvil har denne Skik allerede været i Brug længe for
„ Jacob, og været en Deel af de Skikke, ſom vedkom Mad
„ Offer, og en Art af Libation. De Steene, Dama
„ ſcius i Iſidori Levnet taler om i Syrien og kalder Be

„ tu-

tulier, som han tillægger en Slags overnaturlig Kraft, have maaskee Navn af denne Steen kaldet Bethel o: Herrens Huus, og faaet Ord for en besynderlig Kraft, fordi Jacob havde her en besynderlig Drøm; en Sag, som dog Tidens Længde og den mundtlige Overlevering haver meget fordervet." Nok en rar Anmærkning S. 23 er den e om Jacobs dobbelte Ægteskab. „Den gamle Tids Ærlighed fremskinner og derudi, at Jacob tiente af Kiærlighed til Rachel i syv Aar for at faae hende til Kone, en Gierning, som ey saa let skal findes Mage til, uden i Ridder-Tiderne; thi det er ikkun i eenfoldige og grove Tider, at Trofasthed haver ret Sted, desværre! Bryllupper ere da ogsaa blevne forrettede med Høytidelighed; thi Laban giorde et Giæstebud, og bød alle Mænd i Byen Haran tilsammen; og hvad er billigere, end at glæde sig paa Livets glædeligste Dag og at meddeele den Glæde til andre? thi jeg er vis paa, at de gode Mænd ey have sidet og maabet, som vi nu omstunder, Tak være vore slebne Sæder!" Det er altid fornøyeligt at bemærke saadan n Overeenstemmelse i Sæder og Skikker, som den, Forfatteren har anmærket S. 25, 26. „Som nu Rachel ingen Børn fik, saa greb hun til Saræ Middel, nemlig at lade sin Mand ligge hos sin Tieneste-Pige, og at de Børn, hun fødde, skulde ansees for hendes egne; hvorved den besynderlige Talemaade bruges, at hun skulde føde over hendes Knæe, det er at sige, at Barnet skulde, saasnart det var født, sættes paa Rachels Knæe, hvilket var det samme, som hun høytideligen erkiendte det for sit. En Skik, som har været brugelig hos mange Folk; thi naar det ikke blev opløftet og sat paa Faderens Knæe hos Græker og Romere, saa var det det samme, som han ikke tilegnede sig det, eller kiøttede om det, og da blev det udsat, eller bortkastet. Denne Skik kaldtes hos vore nordiske Forfædre, at knæsætte, og brugtes ey alene med egne, men og med antagne Børn. Det er ellers forunderligt og fornøyeligt at lægge Mærke til, med hvor stor Attraae de Tiders Fruentimmer ønskede sig Børn; thi endda elskte de deres Mænd, endda havde de ikke lært at fordrive Fostre, men de fulgte den pure uskyldige Natur." Om de Ord, Lea sagde, da hun fødde sin femte Søn, Gud

haver givet mig Løn, fordi jeg gav min Mand min Tieneſte-Pige, ſkal efter Forfatterens Anmærkning vise rei en inderlig og ſtor Hiertets Eenfoldighed. „ Men hvor ſa „ ligt dog (føyer han til) at henføre alle Ting til GUd, ſom „ dog i ſig ſelv er og bliver den rette Kilde til alle Ting; th „ i ham ere, leve og røres vi!" Af den gruelige Tildragelſe med Dina, giver Forfatteren blandt andet at ſee, at der alle rede da var opkommen ſaa ſtor Forſkiæl og Had imellem Fol kene ved Religionernes Adſkillighed, at Jacobs Sønner reen ud gave tilkiende, at de havde en Vederſtyggelighed til all dem, der bare Forhud, og ikke vilde give deres Søſter ti Sichem, før han og alt hans Folk lod ſig omſkiære. „ Sa „ tidlig, ſiger Forfatteren, begyndte ufornuftigt Had ove „ ligegyldige Ting." Men tør man vel troe, at ſaadan Tænkemaade har været almindelig herſkende blandt flere de værende Folkeſlægter? I en Samtale (S. 41) ſom GUd be rettes at have haft med Jacob, ſiges, at Konger ſkulde ſtamme fra Jacob, og da dette ſiden er virkelig ſkeet, ſaa ſluttes heraf Guddommeligheden af denne Aabenbaring og a første Moſe-Bog, „ med mindre (lægger Forfatteren til) man „ vilde nægte, at Moſes havde ſkrevet denne Bog; hvilke „ vilde falde beel tungt at beviſe; og end mere, hvo der de „ var Autor; og naar den var ſkrevet." Tilſidſt har For fatteren giort adſkillige blandede Anmærkninger over Egypter Chaldæer og Æthiopier i denne Tids-Alder.

Kiøbenhavn. Baron Ludvig Holbergs Geogra phie eller Jordbeſkrivelſe, forfattet efter det af han ſelv udgivne lidet latinſke geographiſke Compendium men nu vidtløftigere udført, forøget med de bedſte nyeſte og tilforladeligſte geographiſke Efterretninger ſamt ziret med behørige Landkorter og udgivet af Ni colay Jonge. Fierde Deel. 1774. Med Thiels Skrifter Udgiveren Hr. Nicol. Jonge har troet ſig høyligen forplig tet til at aflægge Regnſkab for ſine Prænumerantere, hvorfo denne Fierde Deel af hans geographiſke Værk er, imod Løft og Forhaabning, bleven ſaa længe tilbage, og han undſkylde ſig deels med Tryk-Papirets tilvoxne høye Priis, formedelſ Krigen i Tydſkland, deels med en Vens Ruin, til hvilke han havde betroet det indſamlede Prænumerations-Fond pa

der

denne Fierde Deel; deels den overfaldende Svagsyge, der haardelig har trykket ham; deels ved en forgiæves søgt Understøttelse til Værkets Befordring og Fortsættelse, ved at faae det trykt paa den geistlige Enke-Casses Bekostning, til hvis Fordeel han gratis har vildet overlade det hele Haandskrift af alle de resterende Deele. Endelig maatte han selv resolvere sig til at bære Byrden alene, og lover det hele Værks Fuldførelse uden nogen Forhaling til sine Prænumeranteres Forsnøvelse. Nærværende Fierde Deel handler: 1) om den Frankiske Kreds, 2) om den Obersachsiske Kreds, 3) om den Nedersachsiske Kreds, 4) om Kongeriget Bøhmen, 5) om det Hertugdom Schlesien, 6) om Kongeriget Preussen, med tilhørende Landkorter. Ved Hertugdommet Holstein finder man den Cessions eller Afstaaelses-Act af 16de Novbr. 1773., hvorved den Storfyrstelige Andeel blev overdraget Kongen af Dannemark ligesaa troeligen som omstændeligen anført. I øvrigt er Værkets Beskaffenhed og Indretning Læseren af de forrige Deele noksom bekiendt, saa Recensenten derom intet videre kan have at melde.

Christiania. Norsk Huusholdings-Kalender, forøget og forbedret ved Christopher Hammer, Kongelig Majestæts Cancellie-Raad og General-Conducteur over Aggershuus Stift i Norge, Medlem i det Kongel. Norske Videnskabers Sælskab, og Korresponderende Medlem i det Kongel. Danske Landhuusholdings Sælskab. Anden Deel, med 3de Kobberstykker. 1775. Den stærke Afgang og det gunstige Bifald, som den første Deel af dette Værk skal, efter Hr. Udgiverens egen Bekiendelse, have haft, har opmuntret ham til at haste med Udgaven af denne Anden Deel, og at forøge den med anseelige store Forbedringer af Anmærkninger og Tillæg, og 3de Kobber-Plader, af hvilke den første forestiller den Norske Primstav, den anden en Grundtegning af en Norsk Gaards Indretning, og den tredie, Gaarden Melboestad i Gran-Sogn. Indholdet er: Kap. 1.) om Maling, Meel, og Brød: 2) om Øll, Ediike og Brændevin: 3) om Ager og Markens Dyrkelse: 4) om Lyst- Kiøkken- og Frugthavers Dyrkelse: 5) om Urters og Rødders Samling til Lægedom: 6) om vilde Træer at indstytte, paa hvad Tid, og hvorledes

i dem skal podes. Dertil ere føyede følgende nye Capitler: 7) Om Astrologien og Hexekunsten: 8) om oeconomisk Bibliothek: 9) om de til Huusholdningskunsten henhørende Videnskaber og Hielpemidler: 10) om oeconomiske Uden- og Indenlandske Reyser: 11) om oeconomiske Huusregler, uddragne af gamle og nyere Skrifter: 12) om Primstaven og dens Forklaring: 13) om den Norske Bygningskunst og Gaards-Husers Indretning med 2de Kobberstykker. Læseren begriber let, det er os ikke mueligt at levere noget Udtog af de mange vigtige og nyttige Regler, Raad, Forskrifter, Anviisninger og Anmærkniger, som dette for Landhuusholdere saa særdeles nyttige Skrift indbefatter. Hr. Udgiverens mange underføyede Anmærkninger viser god Bekiendtskab med Skribenter i dette Fag.

Halle. *Ludouici Cappelli* Critica sacra, sive de variis, qvæ in sacris V. T. libris occurrunt lectionibus libri sex. Recensuit, multisque Animadversionibus auxit *Georg Joa. Lud. Vogel* Philos. in Reg. Frid. Prof. Publ. Tom. primus, tres priores libros sistens. 1775. 1 Alph. 9. A. st. 8v. Udgiveren har forbedret Texten i den Parisiske Udgave, som var trykt med saa mange Feyl, og overalt rettet de mangfoldige falske Citationer af bibelske Steder, men for Resten leveret Texten fuldkommen saaledes, som den befindes i forbemældte Parisiske Udgave, uden at noget endten er sat til eller taget fra. Nogle faa Ord, som hist og her ere indlemmede, ere ved Klamre underskilte fra Cappelli egne Ord. Siden den Tid Cappel udgav sin Criticam sacram er det G. Tes Kritik meget bleven udvidet og har bekommet en anden Gestalt, ja en ganske nye Deel er kommen dertil ved det man har begyndt at bruge Haandskrifterne. Altsaa kunde vel denne nye Udgave, naar den skulde være brugbarere ikke komme for Lyset uden Tilsatzer og Forbedringer, og man finder her og et temmeligt Antal deraf. En heel Theorie om Nytten og Brugen af de hebraiske Haandskrifter i det G. Tes Kritik kan for nærværende Tid endnu ikke udkastes, forend man har bekommet den Kennicottiske Bibel; hvilken Udgiveren altsaa her ikke har kundet levere. I den første Bogs første Capitel paastaaer Cappel, at hverken det G. Tes hebraiske eller det N. Tes grækiske Text nogensteds med Forsæt

fat er bleven corrumperet eller forandret. Om det N. Tes græfiske Text er det Modsatte i vore Tider alt for bekiendt, end at det skulde have været fornødent her at bevise det; hvorfore her alene anføres Vidnesbyrd og Exempler, som og om det G. Te gisre det Modsatte rimeligt. I det tredie Capitel, hvor Cappel handler om de forskiellige Læsemaader, som man ved Sammenligning opdager i de bibelske Bøger selv, ere giorte meget vidtløftige Tilsatzer. Udgiveren har vel ikke sammenlignet Chrønikernes Bøger med de Bøger af det G. Te, hvoraf de i det mindste for en stor Deel ere tagne, saasom dette Arbeyde vilde have bleven alt for vidtløftigt, men i Sted derfor de ellers i det G. Te forekommende Texter saasom Jes. 36. ff. med 2 Kong. 18 ff. — Jer. 52 med 2 Kong. 24 og 25. — Pf. 14 med Pf. 53. — Pf. 18. med 2 Sam. 22. — Pf. 70. med Pf. 40, 14. ff. — Pf. 105 og Pf. 96. med 1 Chrøn. 16. — Pf. 108. med Pf. 57, 8-12 og Pf. 60, 7-14, Hvad som ved disse dobbelte Texters Sammenligning i Besynderlighed er at mærke, er altid strax anmærket paa behørige Steder i Catalogis variantum lectionum. Af disse Varianternes Fortegnelser har Udgiveren tilføyet nogle Bemærkninger. Den første er at Afskriverne havde vel ofte giort Forandringer i Texten efter deres eget Tykke, saasom at de uden at rette sig efter deres Forskrift, snart havde sat, snart udeladt Præf. ו, Partiklen את, og ה demonstrativum, undertiden og ה locale og de saa kaldte litteras paragogicas; at de ofte efter Behag havde forvexlet Partikler af lige Betydning med hinanden, som ל med אל, מ med מן o. s. v. ja endog nomina og verba som endten vare synonyma, eller dog paa det Sted, hvor der er skeet Forandring, havde een Meening; at de ofte havde ombyttet kortere Talemaader med længere og længere med kortere; at de ofte havde forandret Constructionerne; at de ved verba ofte havde taget sig den Frihed at forandre Conjugationer, tempora, numeros og Personer; og ved Nomina, numeros, og ved dem, som vare generis communis, genera. Disse enkelte Observationer ere befagte med fornødne Exempler til Beviis. Udgiveren var i Begyndelsen tilsinds at tilføye ligedanne Exempler af de Königsbergiske, Deventriske og Helmstadiske Haandskrifter, men har for-

forſømt det, ſaaſom det er en Sammenligning enhver let ſelv kunde giøre. Den anden Bemærkning er denne, at Critici (der vel ofte vare Afſkriverne ſelv) pleyede ofte af deres eget Hoved og efter eget Tykke at forbedre de Texter, ſom vare corrumperede, eller ſom de holdte for at være det. Ogſaa denne Bemærkning er beviiſt med mange Exempler. Den tredie Bemærkning er endelig denne, at Critici meget ofte havde giort Steder, ſom havde nogen Lighed med hinanden, hinanden ganſke lige. De fornsdne Exempler ere her atter tilføyede. Af diſſe Bemærkninger uddrager Hr. Udgiveren den Slutning, at vor Maſorethiſke Text maatte være langt mere corrumperet, end man troede, og at der maae være en ſtor Deel Corruptioner, ſom man af Texten ikke mere kan ſee; hvorved man dog ſeer af de for Haandeværende Exempler, at Meeningen i det G. Tes Bøger ikke har lidt nogen ſaaſærdeles betydelig Skade. Man ſeer ikke, hvorledes hermed den Mahoretiſke Textes Reenhed kan beſtaae. I den anden Bog, ſom handler om de Varianter, ſom man kunde opdage ved Sammenligning imellem det G. og N. Tes bibelſke Bøger, har Udgiveren først foredraget den Formodning, at der af det N. Te vel ſlet ikke kunde ſamles Varianter, og tillige ſvaret paa de Exempler, ſom derfor kunde forebringes, men dernæſt fornemmelig indladt ſig i den Underſøgning, om Apoſtlerne i deres Cittationer har taget mange Steder af det G. Te, og anfører ſine Tvilsmaale imod dem, ſom kunde forebringes. Ved den tredie Bog, ſom Cappel ſelv har giort vidtløftig nok, har Udgiveren ſat deſto mindre til. Buxtorfs Anticritica bliver her ſammenlignet, og de Feyl imod Maſora, ſom Buxtorf forekaſter Cappel, angivne. Den anden Deel ſkal indbefatte de tre øvrige Bøger, og derpaa ſkal endnu følge et Anhang, ſom betræffer den Samaritaniſke Text og dens Varianter.

Berlin. Vie d'Apollonius de Tyane par Philoſtrate, avec les Commentaires données en Anglois par Charles Blount ſur les deux premiers livres de cet ouvrage. Le tout traduit en François 1774. Tom. I. 432. T. II. 462. Tom. III. 484. Tom. IV. 604. S. 123 —

Carl

Carl Blount, som og er bekiendt af andre Skrifter, der ere mistænkte for Fritænkerie, udgav 1680 en engelsk Oversættelse af de tvende første Bøger af Philostrat med meget vidtløftige Oplysninger in Folio. Denne Commentar fremkommer her tillige med Apollons fuldstændige Levnetsbeskrivelse i en god Franzøsisk Oversættelse. Saavidt Rec. dermed har sammenlignet den græske Original er den langt rigtigere og paalideligere end Franzøsiske Oversættelser ellers pleye at være. I nogle Kapitler, man har giennemseet, har man bemærket nogle faa Steder, som kunde behøve Forbedring, skiønt Meeningen i det Ganske rigtig er udtrykt. Blounts Noter, der for den største Deel skal være tagne af Lord Herbert von Cherbury's Papirer, og har giort saa stor Opsigt, at Bogen i Engeland blev forbuden, staaer bag efter den oversatte Text af ethvert Kapitel. En Deel af dem beskæfter sig med at oplyse de i Philostrat forekommende Navne af den gamle Mythologie, Geographie og Historie i sær den philosophiske Historie; men hvad som derover bliver sagt veed man altsammen allerede ligesaa Godt, og for den største Deel langt rigtigere og bedre. Den flittige Oversætter har i smaa Anmærkninger anført mange Englænderens for en stor Deel grove Feil, og i sær søgt at rette en stor Mængde falske Citationer. Et andet Mængde betydelig Antal af vidtløftige Anmærkninger af Blount ere blot Loci communes og Noter uden Text, der uden Bedømmelse og Øyemærke ere compilerede, og staaer i slet ingen Forbindelse med Philostrats Efterretninger, men paa en saa uangenem Maade uophørlig afbryde Fortællingens Traad, saa man troer, det skulde have været angenemt for de fleste Læsere, om de i det mindste vare blevne aftrykte for sig selv alene som et Bilag til Apollons Levnet. Mestendeels indbefatter de ganske bekiendte og trivielle Ting, dog maae man tilstaae, at deriblandt hist og her findes en rigtig, fri og træffende Tanke, der nogenledes holder den, der veed at nytte den, skadesløs for den Kiedsommelighed, som Giennemlæsningen af saa mange ordrige Loci communes over bekiendte Ting maatte foraarsage ham. Ofte nok giør Hr. Bl. sin Forretning af at anstille og bestride hvad han holder for Overtroe og Præste-Bedragerie. Det er aldeles øyensynligt nok, at han ikke har været velsindet imod den christlige Religion; men det falder og tydelig

i Øy-

i Øynene, at han har lært at kiende den fra en meget falsk Side. Ingen Tænkende og vel underviist Christen kan disse Anmærkninger foraarsage nogen Anstød. Skulde nogen derved forføres, saa er det vist fornemmelig deres Skyld, der ikke har bibragt ham nogen bedre og paa grundig Overbeviisning beroende Indsigter i Religionen. Efter Øyne at afhiælpe denne almindelige Feyl ved Underviisningen i Christendommen, er en langt ædlere og nyttigere Forretning, end at declamere imod Bøger, som man holder for farlige og fordægtige. Recensenten kan paa ingen Maade indbilde sig, at Blounts Skrift virkelig skulde være farlig for Religionen. Han meener tvertimod, den kunde være samme nyttig, naar Theologerne vilde lade denne dets nye Bekiendtgiørelse tiene sig til en nye Bevægnings-Grund til nøyere og skarpere at prøve hvad som af ældre og nyere Fritænkere er blevet forekastet Christendommen. Det samme dømmer man og om Philostrats eget saa berygtede Skrift, og de derudi indbefattede Fortællinger om Mirakler, som Apollon skal have giort. Det er bekiendt, at allerede i gamle Tider nogle Hedninger har giort en Ligning imellem disse Mirakler, og dem, som Christus har giort, og at dette ofte er bleven igientaget af de nyere Christendommens Modstandere. Det er vel, at de, der forske efter Sandhed, kan ved Hiælp af denne Oversættelse nu selv læse og bedømme en Bog, paa hvilken de Vantroende saa ofte beraabe sig uden nogen Tid at have seet samme. Vist nok, vinder Christendommen derved. Hvem skulde ikke den store Forskiæl imellem Apollons og Christi Mirakler falde i Øynene, saavel i Hensende til deres Troeværdighed, som deres Beskaffenhed og Øyemærke? Recensenten formeener, at om nogen, der ikke er oplagt til Undersøgning, derved skulde forføres, de da maatte have det paa deres Samvittighed, som har underviist ham om Religionen og Bevisene for dens Sandhed. Han meener, man behøver ikke at bygge vor Religions Sandhed og Guddommelighed alene paa Miraklerne, da man dog veed, hvormange Indvendinger derimod forebringes, hvis Bedømmelse, hvor læt den i sig selv er, dog er et Arbeyde, som ey alle har Øyne til. Om ogsaa Christus og hans Apostler ey havde giort et eeneste Mirakel, saa meener han dog, at den af dem forkyndte Religions guddommelige Oprindelse alligevel tilstrækkelig kunde be-

vises.

viſes. Med ſaadanne Beviis vilde han man ſkulde giøre Begyndelſe, og fornemmelig bygge paa denne Overbeviisning, hvor til man ſiden kunde føye det Argument af Miraklerne ſom en Tilgift; men fornemmelig bør man lade ſig være Magtpaaliggende at gaae endogſaa den allermindſte Mistanke om Bedragerie i Møde, ſaaſom dermed ſtaaer og falder den chriſtelige Religions Sandhed, ſaavidt den er chriſtelig.

Berlin. Das Syſtem der Ewigkeit zur Erkenntniß Gottes. Nebſt den wichtigſten aus dieſem Syſtem gefloßnen Entdeckungen zur Erweiterung der Wiſſenſchaften, und einer daraus hergeleiteten Auflöſung der von der Königl. Akademie der Wiſſenſchaften in Berlin aufgegebenen Preißfragen vom Erkennen und Empfinden 1776 13¼ A. ſt. 8v. Recenſenten bekiender, at ey alene næſten alt i dette Skrift er ham nyt og ubekiendt, men og tillige ſaa dunkelt, at han frygter, Hr. Doctorens egen mundtlige Forklaring ikke vilde blive nok for at giøre ham det begribeligt, om han og havde Tid til at give ſig i hans Underviisning. Der er Intet af alt det, hvormed Forfatteren har ſøgt at oplyſe Theologie, Philoſophie, Phyſik og andre Videnſkaber, at jo enhver Læſer vil finde noget derudi ſom er ham nyt. f. E., at og i denne Sommer har Hagelen, ligeſom alle Aar, foraarſaget ſtor Skade, og ikke faa Folk, naar de paa en utaalelig heed Dag har ſeet Jis falde ned af Luften, ere derved blevne foranledigede til det Spørsmaal, hvorfra den Jis vel kommer? Hr. B. lærer dem, at Jorden er omgiven med en tyk Jis-Himmel, fra hvis indvendige takkede Klippeflade, de øvre Stormvinde rive noget af, ſom bliver ugiennemſigtigt, i det at det nærmer ſig til Jorden, og det er Hagelen. Forvandtſkabet i det Tydſke Sprog med det græſke og latinſke lægger Hr. Berger endog i geographiſke Navne heel vittig for Dagen. f. E. Oder er det græſke ὑδωρ. V. i Viadrus er det græſke υ. Mayn hedder den krummede af μαινω, μαινομαι. Thi hos Raſende og Daarer og dem, der vælge krumme Veye, da de kunne gaae ligefrem, er en Mangel af Lys og Forſtand, og der er ingen Strøm, der giør ſaadanne Krumninger, ſom Mayn. Weſer er ſaa meget ſom Wäßer eller Waſſer.

El-

Elben er saa meget som Elv, Alveus af ἀλύω. Donau kommer af δονεύω og Rhein af ῥέω. Noah og hans 3 Sønner ere et meget mærkværdigt Billede paa Tre-Enighed. Overalt skal der ikke findes nogen større Lighed, end den er, som man finder under disse 3 Oldfædres Navne og deres Forhold mod de tre Grundkræfter Lys, Luft og Ild, Forstand, Troe og Villie ꝛc.

Hamburg. Poetische Blumenlese für das Jahr 1777 Herausgegeben von Johann Henrich Voss. Man behøver ey at sige noget til denne Samlings Anprisning. Tydskland synes at være ret vel tilfreds med hans Almanakker, og med sit Opkiøb understøtter saavel Digter som Forlægger. Gerstenbergs veltrofne Billede er sat foran denne Blomsterſamling, ganske gode Compositioner af forskiellige Sange maae behage Elskere af lætte Sange, og Tryk og Correctur ere smukke og omhyggelige. De benævnte Digtere ere denne Gang: Aborn, Brükner, Bürger, Claudius, Gerstenberg, Gleim, Gœkingh, Henzler, den ældre og yngre Hölty, Klopstock, Lenz, Miller, Overbeck, Pfeffel, Schmidt, Sprickmann, Grœverne til Stolburg, Thomsen, Voss. Man anfører os til en Prøve tvende smaa Digter, endda just ikke de bedste, saasom disse vilde blive for vidtløftige.

An das Herz.

Kleines Ding, um uns zu quälen
Hier in diese Brust gelegt!
Ach! Wers vorsäh, was er trägt,
Würde wünschen, thätst ihm fehlen!
Deine Schläge, wie so selten
Mischt sich Lust in sie hinein!
Und wie augenbliks vergelten
Sie ihm jede Lust mit Pein!
Ach! und weder Lust noch Qualen
Sind ihm schrecklicher, als das:
Kalt und fühllos! O ihr Stralen,
Schmelzt es lieber mir zu Glas!
Lieben, hassen, fürchten, zittern,
Hoffen, zagen, bis ins Mark,

Kan

Kan das Leben zwar verbittern;
Aber ohne sie wärs Qvark.

Die Schale der Vergessenheit.

Eine Schale des Stroms, welcher Vergessenheit
Durch Elysiums Blumen rollt,
Bring, o Genius, bring deinem Verschmachtenden!
Dort, wo Phaous, die Sängerin,
Dort, wo Orpheus vergaß seiner Eurydice
Schöpfe den silbernen Schlummerqvell!
Ha! dann tauch ich dein Bild, spröde Gebieterin,
Und die lächelnden Lippen voll
Lautenklanges, des Haars schattige Wallungen
Und das Beben der weissen Brust,
Und den siegenden Blick, der mir ein Marke zukt
Tauch ich tief in den Schlummerqvell.

Nok et Par Epigrammata meddeler man til Prøve:

Des Buhlens satt, will Martha ihre Glieder
Von nun an bloß dem Dienst des Himmels weihn.
Der Teufel wird dabey nicht sehr gefährdet seyn.
Zwar eine — geht ihm ein,
Doch eine Heuchlerin ersetzt das reichlich wieder.

∴ ∴ ∴

Mit meinem Herzen und mit meiner Uhr
Ists gar nicht richtig! wüßt ich nur
Wer dran gekrükelt hatte!
Denn alle beyde Herz und Uhr,
Wenn sie bey Nachbars Hannchen sind,
Gehn so geschwind! Gehn so geschwind,
Als giengen sie zur Wette.

Leipzig. Anmerkungen über des Theater nebst angehängtem übersetzten Stück Shakespears 1774. 161. S. 8v. Forfatteren beskriver først i en alvorlig satirisk Luune, Grækernes, Romernes, Italienernes, Franzosernes Engellændernes, og de Tydskes theatraliske Fortienester. Kun de ældre Græker og Engellændere komme ustrafsede derfra. Over Digtekunstens Øyemærke forekomme gode Anmærkninger. Imod Aristoteles bliver viist, at Tragedien bør

bør behandle Characterer og ikke Begivenheder. Forfatteren ſpotter ſtærk med den Franzøſiſke Regel-Tvang, i ſær de tre Enheder. En Sammenligning imellem Julius Cæſar ved Shakeſpear og Voltaire. Tilſidſt Bemærkninger over den Indflydelſe Græfernes Religionsbegreber har havt paa Theatret. Man vil læſe diſſe Anmærkninger med Fornøielſe ey alene formedelſt den Frihed, hvormed Forfatteren taler, men og formedelſt den originelle Luune. Som Anhang er tilføyet Amor vincit omnia, et Stykke af Shakeſpear's Loves labour's loſt. Oversættelſen erkiendes for et Meſterſtykke.

St. Petersburg. P. S. Pallas Reyſe durch verſchiedene Provinzen des Russiſchen Reichs. Dritter Theil, vom Jahr 1772 und 73. 1776. 4 Alph. 11. A. ſt. 4. med 53 Kobbertavler. Denne er Beſlutningen paa den velgeraadne Beſkrivelſe over en 6 Aars møyſommelige Reiſe igiennem en meget ſtor Deel af det ſtørſte Rige paa Jorden, hvilken man ikke kan fraſkiende den Fortieneſte, at den bidrager meget ey alene til en geographiſk Kundſkab om det Russiſke Rige, men og til Folke-Hiſtorien og Udvidelſen af alle Naturhiſtoriens Deele. Hvem der ikke kan ſee den det af, at Hr. Pallas paa det ſtærkeſte, endog med Opofrelſe af ſin bedſte Leve-Alders Kræfter, har bemøyet ſig for, paa denne langvarige Reyſe at anvende Tid og Leylighed ſaa nyttig ſom mueligt, den er endten blind eller uretfærdig. Dog dette uforgiængelige Mindemærke af hans lærde Bemøhelſer vil lige ſaa lidet hos de ſildige Efterkommere ſom hos hans forſtandige og billige Tidsforvandte blive uden Høyagtelſe og Taknemlighed. Det er let at agte, at man af et ſaa ſtort Bind ſaa riig paa Materier ikke kan anføre alle blot de vigtigſte Ting, end ſige give noget fuldſtændigt Udtog.

Osnabrück. Anfangsgründe zum Clavierſpielen und Generalbaß von Henrich Lang, Muſikus und Inſtrumentmacher. 1774. 9½ A. 4. Skriftet giver vel en god Anviisning, men har intet Nyt og kunde for ſaa vidt undværes. For en Deel ſavner man Tydelighed, Beſtemmelſe og videre Udførelſe. Som Inſtrumentmager tilſtaaer man Forfatteren ſtørre Fortieneſte, end ſom Skribent, og fra hiin Side er han med Berømmelſe bekiendt.

No. II.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 13de Mart. 1777.

Kiøbenhavn. P. Ovidii Naſonis Epiſtolæ ex Ponto in uſum Scholarum Editæ. 1776. 181 S. i 8vo, med det Kongel. Wayſenhuſes Skrifter ved G. G. Salikath. Udgiveren Hr. Ekert har til denne Udgaves Foranſtaltning betient ſig af den Burmanniſke og Cnippingiſke Udgave af Ovids Værker, og Brauns Udgave af hans Epiſtolæ ex Ponto. Texten er heel aftrykt efter den Burmanniſke, undtagen paa meget faa Steder, ſaaſom L. II. Ep. 2 v. 47., hvor Burmann har uden Nødvendighed, efter blot Gisning og imod Haandſkrifterne, antaget ægre for æger. Iligemaade L. IV. Ep. 16. v. 33., hvor han helſt har fulgt Brauns Læſemaade, fordi den Burmanniſke ſyntes ey at give den føyelige Forſtand af ſig. I de tilføyede Noter har han fornemmelig fulgt Braun, dog uden at overſee hvad Godt han fandt hos Burmann og Cnipping, men han har fattet ſig paa det korteſte, at ikke Bogen ſkulde derved tilvoxe for meget i Størrelſen og falde Ungdommen for bekoſtelig. Det ſkulde vel ikke herved have været et uhældigt Indfald, om det var falden Hr. E. ind, at udmærke diſſe Noter fra hinanden ved det første Bogſtave af deres Forfatteres Navne, og dem, han ſelv havde lagt til, med Bogſtavet E. Hans egen Flid ved Arbeydet, ſom vel ellers ikke kan nægtes, vilde derved have faldt meer i Øynene. Af Regiſtere har han kun beholdt det første af Brauns tvende, nem-

lig over de i Brevene forekommende mærkværdige Ting, da derimod Phrase-Registeret er udeladt, som det, han ey har agtet fornødent. Ved en saadan Skolebog lader det sig endelig nok sige; thi for Resten ere gode og nøyagtige Phrase-Registere skiønne Bidrage til fuldstændige Ordbøger. Baade i Noter og Register har Hr. E. giort sine Tillæg og Forandringer, hvorpaa man ved Sammenligning vil finde Exempler i Noterne ved L. II. Ep. 2. v. 47. Ep. 5. v. 75. Ep. 9. v. 32. 54. L. III. Ep. 4. v. 107. Ep. 9. v. 21. L. IV. Ep. 5. v. 21. Ep. 15. v. 11. Ep. 16. v. 33. o. a. fl. og i Registeret ved de Ord Æacides, Agamemnon, Aristides, Camenæ, Livia, Germanicus, Rutilius, Sirenes &c. Ogsaa her, i Registeret nemlig, skulde vel disse Hr. Udgiverens endten Tillæg eller Forandringer ikke ganske til ingen Nytte have været bemærkede, for Ex. med en liden Stierne eller andet Tegn. Ogsaa den Forandring er skeet med Registeret, at, hvad Braun har henviist til Sidetallene i sin Udgave, det findes her henviist til Bog, Brev og Vers, som er en mere bestemt Anviisning. I øvrigt seer man lættelig, at der med det brugbare Register er sparet mange Noter under Texten. Men herved kan kun forefalde det Spørsmaal, hvilket der havde været det bequemmeste Sted for de i Registeret forekommende Oplysninger over de der benævnte Ting, endten strax, under Texten lige for en Lærlings Øyne, eller bag i Bogen, hvor han skal have Umage at kaste dem op. Det vilde ikke have forøget Bogens Størrelse, om de havde kommet at staae under Texten, da de jo der ikke havde indtaget mere Rum, end hvor de nu staaer. Men om saa var, kunde maaskee nogle andre Noter igien have været sparede. Dette siges nu ikke for at forestille dem, Hr. E. har valgt og sat under Texten, som for en Deel i al Henseende overflødige. Thi om det end kunde siges om nogle, at de aldeles ikke bør ansees fornødne for nogen offentlig Skole-Lærer, ey heller for den Skole-Discipel, der hører sin Lærers Forklaring, saa kunne de dog komme de unge Mennesker til Tieneste, der selv kunde faae i Sinde paa egen Haand at arbeyde sig frem i Brevenes Læsning, og overalt kan det vist ikke med Sandhed siges, at Hr. E. har besværet sin Udgave med Noter. Men skulde dog nogle Noter i i Henseende til Skole-Lærere og Skole-Disciples kunne til Nød været sparede, da skulde det vel for Ex. være saadanne, som

over

ver dette ligesaa tydelige som stærke og smukke Sted L. I. Ep. 3. v. 12. 14. Ut multum noſtræ demas de Gurgite curæ, non minus exhauſto, qvod ſuperabit, erit: hvorved tilbyes denne Forklaring: Etſi multum auferas de miſeriarum mearum multitudine, tamen tantum ærumnarum ſupereſt, qvod me viribus jam defectum vincat. Der turde vel endog gives den Skole-Diſcipel, der vilde forttryde saa, at man vilde oplyse ham saa lyse Steder. Iligemaade ver disse i sig selv noksom lyse og skinnende Vers

Nec loqvor hæc, qvia ſit major prudentia nobis;
Sed ſim qvam medico notior ipſe mihi.
Ut tamen hoc ita ſit, munus tua grande voluntas
Ad me pervenit, conſuliturqve boni.

inføres følgende Forklaring: qvaſi credam me prudentiorem eſſe, ſed qvia ipſe me magis novi, qvam medicus: qvamvis me ſanare non poſſis, tuam tamen voluntatem eqvi boniqve conſulo & pro magno munere æſtimo. Fremdeles L. II. Ep. 3. v. 79. 80. Nec, qvo ſit primum tibis a tempore cultus, contendo fratrem poſſe referre uum; hvilket ved en Note saaledes forklares: Contendo neve fratrem tuum recordari poſſe, qvo primum tempore nobis cultus ſit. Ved denne ellers i sig selv rigtige Forklaring, maa dog en Lærling ikke lade sig forføre til at troe, t a i det latinske Vers hører til nobis, da det meget mere hører til qvo tempore og nobis er dativus græcus. Iligemaade v. 91. 92. Hæc igitur referens, & qvod mea crimina primi erroris venia poſſe latere vides, der saaledes forklares: harum rerum igitur reminiſcens & videns inſuper, mihi meum ſcelus tolli poſſe, ſi modo primus error ignoſcatur. Kan nogen skiønsom Læser vel nægte, at, om en af de i Registeret anførte mythologiske eller historiske lige store Anmærkninger, havde indtaget denne Forklarings-Sted, og et blotte Ord refero havde derimod i et ikke saa ganske unyttigt poetisk Ord-Regiſter blot bleven forklaret ved reminiſcor, saa havde begge bekommet deres rette og ret bequemme Plads, og den øvrige hele Forklaring kunde have været borte uden noget Savn. Et saadant poetisk Ord-Regiſter, der ved en kort Forklaring udviklede det Stærke og Fyndige i visse Ord og korte fyldige Udtryk, som egentlig tilhøre den poetiske Stiil, vilde vel ikke have blevet saa ganske overflødigt. I dette

Ord-Regiſter vilde for Ex. Gurges curæ have kommet til at hedde multitudo curarum, qvæ me obruit & abſorbet. Da vilde exhauſtus have heddet defectus viribus eller man vilde blot have ſat til ſc. viribus. Der vilde refero have heddet reminiſcor eller man vilde til refero have ſat ſc. in memoriam i. e. reminiſcor o. ſ. v. Men det forſtaaer ſig ſelv, at et ſaadant Regiſter maatte vel og have været indrettet med en vis Sparſomhed og beſtemt til et vis Maal, da det vel ikke burde indbefatte alle Ord, eller Forklaringer til andre, end dem, hvis Fund og Styrke der behøvede noget Lys. Dog, naar man ikke fandt ſaa tilſtrækkeligt Antal deraf i ſaa lidet et Stykke af en Digter, ſom diſſe Breve, at de kunde udgiøre en lovlig Størrelſe for et Regiſter, anbragte man dem vel og allerbedſt tilligemed alle de andre mythologiſke og hiſtoriſke Noter under Texten, hvor en Lærer og Lærling kunde have alt paa rede Haand og ſtrax overſee hvad han har for ſig til Textens Oplysning, i Stedet for at ſøge noget under Texten og noget bag i Bogen. Her ſees og ikke rettere, end at de alle jo nok kunde have været anbragte under Texten, hvor de vilde have fundet mere Rum, naar man til denne havde taget noget mindre ligeſaa ſmukke og tydelige Skrifter, og udeladt nogle af de anførte allermindſt fornødne Paraphraſer over Ting, ſom ingen endten Lærer eller Lærling kan ſtandſe ved. I øvrigt har Udgaven, ſom den er, en ſmuk udvortes Anſeelſe, og i det indvortes er der anvendt en Flid, ſom udmærker ſig ret vel til Udgiverens Ære. Thi det ſeer nok enhver, at hvad Rec. har erindret, det betræffer ikke nogen dens væſentlige Mangel eller Ufuldkommenhed, og maaſkee noget, der ey engang fortiener Navn deraf. Lad for Ex. de tvende Vers S. 116. An, ne bis ſenſum lector reperiret eundem, unus amicorum, Brute, rogandus erat? aldrig have behøvet denne Forklaring, an debui tantum unum amicum rogare, ne idem ſenſus bis reperiretur in carminibus meis, ſaa veed man dog deels, at det er ikke Hr. Udgiverens egen, men en anden Commentators Anmærkning, ſom han, da han endelig ſkulde giøre Valg blandt fremmede Noter, ey har vildet forkaſte, deels at det er Commentatorernes Vane, at de ved Forklaringer oplyſe mange flere Steder, end der virkelig behøve nogen Oplysning. Denne deres Vane er man nu overalt ſaa vant til, at man ey har

Aar-

Aarſag at forundre ſig over eller at laſte dette, om man her iblandt de valgte Noter ſkulde finde en eller anden mindre fornøden, naar for Reſten Mængden er god og tiener til nyttig og fornøden Oplysning.

Kiøbenhavn. Juſtini Hiſtoriæ philippicæ ad Exemplar Gronovianum editionis ſecundæ in uſum Scholarum editæ. 1776. 396 S. i 4to, foruden det ſtærke Regiſter, ſom en tredie Deel af den hele Bogs Størrelſe. Denne har forhøyet dens Priis til 9 Mk., der er ſaa meget mindre at beklage, ſom Bogen ſkiænkes fattige Diſcipler omſonſt paa Skolernes Bekoſtning. De Formuende kommer det vel ikke an paa et Par Mark meer eller mindre, og diſſe ſaa vel ſom deres Lærere ville vel desuden ogſaa forſkaffe ſig den Græviſke eller nyeſte Fiſcherſke Udgave, ſom ere at bekomme for got Kiøb og forſynede med en god og tilſtrækkelig Forraad af brugbare Noter og anden tilhørende kritiſk Apparatus. Man kan og vel ikke nægte dette, at jo nærværende Udgave, ſom i det Udvortes viſt nok ellers har en ſmuk Anſeelſe, kunde i en mindre ligeſaa ſmuk Format, med mindre Stiil og et forkortet Regiſter, have været udgiven med en mere brugbar Forraad af Noter og til ringere Priis. Men Forlægger og Udgiver maa vel have haft nogle deres egne og for Rec. ubekiendte Aarſager, hvormed de maa kunne retfærdiggiøre deres Valg af denne ſaa bekoſtelige ſtore Format, der maatte blive ſaa meget mindre nyttig, ſom den blev ſtørre, end den ellers havde behøvet at være. Under Noterne, ſom ey ere mange, finder man en **Gronovii, Grævii, Fabri, Worſtii, Voſſii, Bernecceri, Freisheimii, Bongarſii, Glareani, Schefferi,** Navne. Hverken er det at formode, at diſſe Mænd have ſagt meget unyttigt, ey heller, at Udgiveren har valgt det mindſt fornødne eller nyttige af deres lærde Anmærkninger. Man vil og virkelig finde mange gode og vel udſøgte deriblandt. Meget faa og korte Anmærkninger har Hr. Udgiveren ſelv tilføyet, derſom de ellers ere hans, ſom de vel ere, der ikke have noget Navn under ſig. Saadanne har Recenſenten talt ey over en Snees Stykker, hvor i Udgiveren ey uhældig undertiden forſvarer endten en Læſemaade eller et Ord og en Talemaade, ſom en eller anden af forbenævnte Commentatorer har haft noget at erindre

imod, for Ex. at man ſkal begynde bag fra, S. 310 forſva-
res det Ord Stagnavit mod Grævs Anmærkning. S. 263
den Talemaade, Portas adverſus Carthaginienſes aperien-
das, imod hvad Scheffer derover har anmærket. S. 253
Læſemaaden direptis for abreptis imod Gronow. S. 225
angives en rigtigere og mere beſtemt Bemærkning af det Ord
profligare, end den Græv har anført. S. 191 findes Læ-
ſemaaden paa et fordervet Sted ey uhældigen forbedret, an-
derledes, end det er ſkeet af Græv. S. 124 en artig An-
mærkning over den dobbelte Bemærkning af det Ord depre-
cantur, efter ſin Forbindelſe med tvende foregaaende for-
ſkiællige Ord, mortem og dilationem mortis, i hvor ve
denne Forſkiællighed er af Contexten ſelv ſat i Lys. S. 115
rettes Gronov over det Ord principia caſtrorum. S. 117
over det Ord ſuperſtitio imod Vorſt. S. 35 over credule
convivia. S. 34 over den Talemaade in regnum jam re-
pater ſuſtulerit: hvor det hedder: id eſt, in ſpem regni
genuerit. Af Anmærkningen ſees, at tollere eller ſuſci
pere infantem var det ſamme, ſom hos vore nordiſke Forfæ-
dre at knæſætte et Barn. Diſſe og nogle faa flere Udgive-
rens egne Anmærkninger ere vel kun meget faa, men gode og
rigtige. Fornsdenheden af et ſtørre Antal kan vel ikke nægtes,
hvis ikke Textens ſmukke, men alt for ſtore Stiil havde være
dem i Veyen.

Kiøbenhavn. Geographie til Ungdommens Brug, forfattet af Chriſtian Sommerfeldt. 1776. 411 S. ſt. 8vo, trykt i det Kongel. Wayſenhuus ved G. G. Salikath. „Denne Haandbog (ſiger Forfatteren) er, hvad de
„ meeſte af Europa angaaer, grundet paa Büſchings Skrif
„ ter. De nyeſte Forandringer i Landenes Forfatninger er
„ hentede fra de bedſte Efterretninger, jeg har kundet faae
„ I Henſeende til Kongens Lande, har jeg brugt de Skrif
„ ter, vi have derom, og de Underretninger, jeg har kun
„ det indhente." Dette vil vel ſige ſaa meget med ſaa Ord
„ Jeg har ſkrevet en Geographie til Ungdommens Bedſte
„ ſom har ſundet Vedkommendes Biefald." Beſkrivelſern
over de øvrige Verdens Deele, ſkiønt korte, ſkulle og vær
ſamlede fra mange og adſkillige Kilder. Men diſſe nævne
heller ikke. I øvrigt beraaber Forfatteren ſig paa den kien

de

delige Mangel, man har paa Efterretninger om de fleſte af diſſe Lande, en Mangel, ſom her ſkulde have bleven mere kiendelig, hvis ikke Hr. Capit. Niebuhr havde, ſom Forfatteren med Erkiendtlighed erindrer, haft den Godhed at meddeele ham de ſikkerſte og bedſte Efterretninger om det Tyrkiſke Rige, Arabien, Perſien, Egypten, og adſkillige andre Dele af Afrika og af Indien. Nogle faa Underretninger om Hindoſtan har han taget af en ſkreven Geographia Indiæ Orientalis. Nyttig er og det her er tilføyet af den gamle Geographie. Læſeren bekommer i Fortalen en kort Underretning om den i Bogen brugte Bogſtavering af Stædernes Navne og deres Udtale i Landenes Sprog. Nogle Stykker i Skriftet ere trykte med mindre Skrifter, og diſſe ere ikke beſtemte til at læres uden ad i Skolerne, men Forfatterens Hensigt har kun dermed været, at give Efterretningerne nogen mere Fuldſtændighed, og Bogen en meer almindelig Brugbarhed. Det er uden Tvil vel nok betænkt, at Forfatteren har vildet have Ungdommens Hukommelſe forſkaanet i den Henſeende, da den nok bør øves og fyldes, men ikke plages og overvældes. Men ſkulde kun ikke det, ſom han altſaa ſelv dermed agter at være for meget for Ungdommen, tvertimod være for lidet for andre, til hvis Brug det ſkulde være beſtemt? Men det er nok Forfatterens Meening, at det er noget, han vil, der kun ὡς ἐν παρόδῳ af Ungdommen ſkal eftertænkes, men juſt ikke læres uden ad. Skriftes Indhold er forfattet i 5 Bøger, af hvilke den første Bog, efter Forberedelſen over det almindelige i Geographien, handler om Europa og beſkriver de Europæiſke Lande i følgende Orden: 1) Kongerigerne Danmark og Norge: 2) Sverrig: 3) det gamle Norden: 4) det Ruſſiſke Rige: 5) Pohlen: 6) Preuſſen: 7) Tydſkland med ſine Kredſer: 8) de forenede Nederlande: 9) Storbrittannien: 10) Portugal: 11) Spaniene 12) Frankerige: 13) Helvetien: 14) Italien: 15) Ungern: 16) Tyrkiet og de Tyrkiſke Lande i Europa: 17) det Krimiſk-Tatarie. Den anden Bog om Aſien handler om 1) det Aſiatiſke Tyrkie: 2) Arabien: 3) Perſien: 4) Indien: 5) Sjina: 6) det frie Tatarie: 7) de Aſiatiſke Øer. Den tredie Bog om Africa indbefatter Beſkrivelſer over 1) Egypten: 2) Nubien og Abeſſinien: 3) Barbariet: 4) Neger-Kyſterne: 5) Kafer-Kyſterne: 6) de østlige Kyſter: 7) de indere Lande: 8) Øerne: 9) det gamle Africa. Den fierde Bog

om America, handler 1) om Nord-America, og derud om de Spanſke og Brittiſke Colonier, og de Lande, ſom endnu beboes af Vilde, 2) om Syd-America, og 3) om Øerne. Endelig handles kortelig i den femte Bog om Landene mellem Aſia og America. I dette korte Stykke, ſom indtager kun 2 Sider, anmærkes de nyeſte Opdagelſer ved Engelænderne i Syd-Havet. Det herpaa følgende udførlige Regiſter over de i Geographien forekommende Navne gaaer fra S. 356 til 411. Her følger og i ſamme tilſidſt et under egne Sider Tal forfattet Kort Udtog af Geographien til Begyndernes Bedſte. Det indtager i alt kun 47 Sider og er til viſſe kort. Hvorvidt ſamme var fornødent, lader ſig vel bedſt beſtemme efter viſſe enkelte Tilfælde; thi i Almindelighed maa dog unge Mennesker vel for det første kunne lære saa meget ved den blotte Brug af gode Landkorter, og de Informatorer, der uden Korternes Brug vilde heraf foreſætte deres Lærlinger viſſe Stykker at lære uden ad, de ſkulde viſt misbruge dette Udtog.

Berlin, Ueber Toleranz und Gewiſſens Freyheit, in ſofern der rechtmäſsige Religions-Eifer ſie befördert, und der unrechtmäſsige ſie verhindert. Erſtes und Zweytes Buch. Von Frid. Germanus Ludke Prediger in Berlin. 1774. 390. S. 8v. — Hr. Ludke ſkal og være Forfatter til det for nogle Aar ſiden udkomne Skrift Von falſchen Religions Eifer, der er bleven optaget med ſtor Bifald. Her udfører han videre nogle i hiin Afhandling kortelig berørte Sætter, og giør Begyndelſe til en fuldſtændigere Afhandling over den vigtige Materie om Tolerantz og Religions-Iver, hvilken han end videre lover at fortſætte, da han end ikke i nærværende Skrift ganſke har udtømmet den. Ingen retſindig kan laſte eller fordømme Forfatterens Øbſigt, men maae meget mere roſe og bifalde den ſom ædelmodig og almeennyttig. Han ſkriver for alle Menneſkers Samvittigheds Frihed og imod en uretfærdig og forfølgende Religions-Ivers Udſvævelſer, hvilke han har ſøgt at foreſtille i deres ſande Geſtalt. Der bliver ſkreven ſaa meget over Religionen: Man afviger vidt fra hinanden i ſine Grundſætter: Man beſkylder hinanden verelviis for mangfoldige Vildfarelſer: Det giøre lærde Mænd og Theologer, og give

der

dermed de utheologiske Christne mange Betænkeligheder og Anstød, og foraarsage dem megen Forvirring. Her høre de een at sukke og klage over Nyheder og Reformationer, en anden over blind Efterfølgelse. Forfatteren spørger, om det ikke var langt fordeelagtigere for Christendommen, om man i Religionen udviiste større Tolerantze og Fordragelighed? Han beviser af Grunde og Erfaringer, at man bør taale erhvert Menneske med sin Troe, naar han dermed hverken nægter Gud eller skader det menneskelige Sælskab, og tilstede ham den samme Samvittigheds-Frihed, man forlanger for sig selv. Han foreholder tillige de utheologiske Christne, at hverken Heterodoxie eller Forkiættrelses-Syge er noget Nyt og Egentlig for vore Tider; at det altid (desværre!) har gaaet saaledes til i Kirken; at Klammerierne egentlig ikke angaae de Lærdomme, paa hvilke vor Salighed beroer; at de har kun at holde sig til de enkelte klare evangeliske Sandheder, og i øvrige har ikke at bekymre sig om Theologernes Uenigheder. — Kap. I. handler om Forskiællen imellem den sande og falske Religions-Iver. Religions-Iver bestaaer i den Bestræbelse at sætte Guds Kundskab og Dyrkelse hos Andre i den Agt og Værd, hvori de staae hos os selv og derimod at forebygge deres ringe Agtelse. Den finder da Sted ligesaa vel ved den theoretiske som practiske Deel af Religionen; dog maae Iverens Storhed have den behørige Proportion til Vigtigheden af de Troens-Artikeler, for hvilke man ivrer. Om det er en sand eller falsk, en retmæssig eller uretmæssig Iver, det beroer ikke derpaa, om man ivrer for en virkelig Sandhed, eller og for en Vildfarelse, som man med fuldkommen Overbeviisning holder for Sandhed; men alt kommer eene og alene an paa Bevægningsgrundene, paa Hensigten og de til samme anvendte Midler. — Kap. II. og III. om den retmæssige Religions-Iver. Dens Kilde er Overbeviisning Kiærlighed og Høyagtelse for det man holder for Sandhed. Den Ret, at giøre bekiendt hvad Man holder for Sandhed, og, om man kan, at faae Andre til at biefalde og antage det, tør man ikke fradømme Nogen, hvis Læresætninger hverken middelbar eller middelbar ere skadelige for det menneskelige Sælskab. Ere de det ikke, saa har han Lov til at ivre sig derfor. Øyemærket af den sande Religions Iver maae alene være at giøre andre lyksalige ved at forstyrre

deres Vildfarelser og underviise dem om det Bedre. Den betragter den vildfarende ikke som et ondt Menneske og en Forfører, men ikkun som en vildfarende og forvildet, hvilken den gierne vilde lede paa den rette Vey. De Midler, som den retmæssige Iver betiener sig af, ere ingen andre, end tydelige og sikkre Overbeviisningsgrunde, tagne af saadanne Principier, hvorom de Dissenterende ere overeenstemmende. Men hvad om man ikke er eenig i Grundsætterne om Bibelens Forklaring og Brug? Forfatteren har ogsaa anstillet nogle sine Betragtninger over dette Spørsmaal. Fremdeles maae den ægte og retskafne Religions-Iver være forstandig og oplyst d. e. grunde sig paa visse og tydelige Indsigter og saadan en Overbeviisning, der først er opkommen af en ofte igientagen og roelig Afveyelse af Grundene for og imod, og den maae ikke holde ligesaa meget over Bisager og theologiske Problemer som over Christendommens væsentlige Lærdomme. Her indlader Forfatteren sig over den Forskiæl imellem Religionens væsentlige Lærdomme og blot theologiske Meeninger. Paa en væsentlig Religions-Lære angiver han tvende Kiendemærker. Først maae den falde ethvert tænkende Menneskes Forstand og Samvittighed tydelig i Øynene, uden at han behøver megen Grublen og Speculation for at indsee og erkiende dens Sandhed. For det andet maae en væsentlig Religions-Lære være saa beskaffen, at en oprigtig Hiertets Retskaffenhed og standhaftig Dyd i Livet, en grundig varig Gemyts Roe, og tilforladelig Lyksaligheds Haab for Fremtiden, er uden Samme slet ikke muelig. Materien er vigtig og interessant, men man holder for, at Hr. L. burde nøyere have bestemt disse Kiendemærker. Videre maae den forstandige Religions-Iver ikke betragte Vildfarelser og Laster for eet og det samme, og maae behandle den Vildfarelse, der fører til Laster ganske anderledes, end den ufkyldige, som ganske vist ogsaa gives. End mere maae den retmæssige Iver bestride Vildfarelserne med Grunde og ikke med Autoritet, og endelig maae den være betænksom og forfare med Moderation Sagtmodighed og Klogskab. — Det IVde og Vte Kap. handler om den falske og ægte Religions-Iver. Denne har urene Kilder og Absigter, og søger mere sin egen Sag, end Guds og Sandhedens. Dens Drivefiære ere Efterladenhed og Uformuenhed til at undersøge, hvad der er Sandt eller falsk

i Theo-

i Theologien, egenkiærlig Stolthed, da man ikke vil tilstaae, at man for lidet har studeret den stridige Materie, Lyst til at have Ret, Partieskhed, Egennyttighed, Æresyge, Menneskebehag, Misundelse. Endelig giør og utilladelige Midlers Brug Iveren uretmæssig, om den endog stred for den bedste Sag. Saadanne Midler ere, Modstanderens ugrundede Beskyldninger, som om han havde et ondt Hierte og var en Forfører, beskiemmende Skiælds-Ord, Conseqventz-Magerie, Ordfordreyelser, forhadte Kiætternavnes Tillæggelse. Saavidt Indholdet af den første Bog. —— Den anden Bog handler om dette den ægte Religions-Iivers uretmæssige Middel, at trække den verslige Magt ind i sin Interesse, og om Fornuftens Rettigheder i Troens-Sager. Først viser Forfatteren, at det er ganske ugrundet, hvad Nogle indbilde sig, nemlig at den nærværende store Sædernes Fordervelse og Irreligion er en Følge af den større Frihed i at tænke og skrive over Troens-Sager, hvilken oplyste Fyrster i vore Tider tillade i deres Stater. Meget mere troer han, at den nærværende Ryggesløshed har andre Aarsager, som læt lade sig udfinde, og paastaaer, at det er et uf de kraftigste Midler til at forstyrre den lætsindige Vantroe, at man farer fort immer med større Alvorlighed at drive paa den practiske Christendom, og derimod overlader Skoledogmatikens abstruse Lærdomme til Theologerne at disputere om, og immer meer og meer søger at rense Jesu elskværdige Religion fra alle menneskelige Tilsatzer, som forvirre den. Frihed til Undersøgning giør de Christnes Troe til en virkelig Hiertets Troe; da derimod Samvittigheds-Tvang foraarsager hemmelig Vantroe, og formere Hyklernes Tal. Endogsaa i den protestantiske Kirke hører man endnu immer megen Suk og Veeklage derover, at Øvrighederne ikke beder holde de undersøgende Theologer i Tømme, og ikke med større Eftertryk beskytte Kirken. Men Kirkens Beskyttelse ved Øvrigheden er en meget tvetydig Sag, og det er at befrygte, at disse Herrer kun alt for vidt udvide Øvrighedens Ret i Religions-Sager. Ganske vist er det Øvrighedens-Pligt at vedligeholde den udvortes Roe i Kirken; men saa skulde de vel allermeest bruge deres Magt imod de ubetænksomme Iverere og intolerante Theologer, der som oftest pleye at ligge dem i Øret, saasom disse med største Ret kan kaldes

For-

Forstyrrere af Kirkens udvortes Fred. Øvrighedens Opfordringer til Kirkens Beskyttelse ere immer mislige. Med saadanne, der blot vildfare, har Øvrigheden intet at bestille. De maae belæres og overbeviises. Til at lære er Øvrigheden ikke sat, og Tvangs-og Straffe-Midler skulle de dog ikke bruge mod Nogen, uden alene mod uroelige Hoveder, som egenmægtig ville forstyrre den udvortes Kirke Forfatning. Ingen Øvrighed kan den Ret tilkomme, at opkaste sig til Dommere over deres Undersaatteres Troe og Samvittighed, og ved Tvangs-Midler at forsvare og udbrede de Religions-Lærdomme, som de selv ere hengivne til. Vilde man tilstaae dem en Ret af den Art, saa skulde man billige de meest himmelraabende Uretfærdigheder og blodigste Forfølgelser, hvilke tilforn saa mange Tusende retskafne Christne har lidt for deres Religions Skyld, og man maatte biefalde det, om endogsaa nu paa denne Tid de Fyrster, som ere af en anden Religion, end vi, vilde paa det Haardeste forfølge og undertrykke vore i deres Lande levende Troes-Forvandte. Men man skal sielden finde, at Øvrigheden af sig selv har begyndt Religions-Forfølgelser; ligesom og ikke læt nogen Meenighed af sig selv skulde besvære sig over deres Prædikant for hans Lærdoms og theoretiske Vildfarelsers Skyld; men det er gemeenlig de ivrende Theologer, der ved deres Insinuationer har saa vel foranlediget deslige Misforstaaelser imellem Lærere og Tilhørere, som og opmuntret Øvrigheden til at forfølge de sande eller formeente Kiættere. Dette har Forfatteren beviist af nogle den nyere og nyeste Kirke-Histories Exempler, hvilke endnu kunde forøges med utallige flere af den Gamle, om det behøvedes. Herpaa kommer Forfatteren til Fornuftens Ret i Troens Sager. Saa sandt som det er, at man i Religions-Sager bør vogte sig for al unyttig og spidsfindig Grublerie, saa vist er det og, at den sunde Fornufts og den naturlige Samvittigheds Domme ere ligeledes Guds Domme, hvilke umuelig kan modsige den umidelbare Aabenbaring. Efter denne Grundsatz maae altsaa den H. Skriftes Udtolkning indrettes, og med en nøyagtig Sprogkundskab forenes grundig Philosophie og den sunde menneskelige Forstands Brug. Efter at Forfatteren kortelig har beviist Rigtigheden af denne Paastand, besvarer han nogle Indvendinger, som man pleyer giøre derimod, og viser, hvor meget

Aaben-

Aabenbaringens Sandheder anprise sig den sunde og forskende Forstand, og hvor lidet man har Aarsag til at støde sig over det Besynderlige og Uforklarlige, der forekommer i Bibelen, eller at lade sig forvilde i sin Overbeviisning om Christendommens Guddommelighed. Dernæst erindrer han, at vore Reformatorer har slet ikke gaaet til Værks uden deres Fornuftes Brug, men bemærker og tillige, at og hvorfor Mange af de følgende Lærere have forladt denne Bane, da derimod den sande Philosophies Geist atter igien skal være bleven opvakt i det paa Reformationen følgende Aarhundrede iblandt Arminianer og Socinianer, hvorfor og Arminianernes Religions-Systeme skal være mere renset fra Skolastiske Daarligheder, end den dem fordømmende Hollandske Kirkes Lærebegreb. Endelig har man og i vort Aarhundrede i Engeland og Tydskland begyndt med en sundere Philosophies og nyere Bibelfortolknings Hiælp at fordrive af Skolerne den syge Skolastik; en fornuftig frieren Undersøgnings-Geist er bleven indført iblandt Theologerne, der, al skadelig synende Anstød og Misbrug uagtet, vil i Fremtiden ganske vist blive fordeelagtig for Sandheden. Kun i en eeneste Fald, meener Forf., Fornuftens tiltagende Lys er skadelig for Moraliteten, naar nemlig den i Læreforskrifterne eller de symboliske Bøger fastsatte Landsreligion med alle de beviislig falske Dogmata og Menneske-Lærdomme, som befindes derudi, er saa forvaret under Hierarchiets Skyts, at ingen tør understaae sig til at angribe dem paa nogen Side. — Dette er Skriftets Indhold, hvis Fortsættelse man saa meget mere ønsker, som Forfatteren dertil synes at have forbeholdt sig nærmere Oplysning over adskillige Punkter. I Besynderlighed synes det, at han i dette sidste Kapitel om Fornuftens Rettigheder, skulde endnu videre have udviklet mange Ting, og for at undgaae Misforstaaelse vidtløftigere viist, hvad der egentlig skal forstaaes ved den Fornuft, som tør og bør bruges i Troens Sager, dersom han ikke med hastige Skridt havde hastet til Enden.

Riga. Anmerkungen und Zweifel über die gewöhnlichen Lehrsätze vom Wesen der menschlichen und der thierischen Seele. 1775. 376. S. 8v. I det første Stykke forudskikker Forf. sine Erfaringer og Grundsætter. Alle skabte Ting, saavidt vi kiende dem, udgiøre en

Kiæ-

Kiæde: Intet i Naturen gaaer forloren, intet dør, intet forstyrres, førend det har opnaaet den høystmuelige Fuldkommenhed og opfyldt sin Tilværelses Øyemeed: der gives Kræfter i Naturen, som kaldes Siæle: Mennesket har en Siæl: disse Satzer ere her satte i Lys. Vi skal ikke behøve nogen Aabenbaring til at stadfæste den Satz, at den goddædige Skaber maae ophøye sit skabte Væsen fra Grad til Grad af muelig Fuldkommenhed, og om de sunke da at lade dem sunke kun for en kort Tid. Ved det Spørsmaal, om Fornuften er en nødvendig Egenskab af den menneskelige Siæl, har Forfatteren forvexlet Fornuftens Eyne og Fornuftens Brug med hinanden. Dyrene har ogsaa Siæle, og deres Siæle ere i deres Art fornuftige. Den Inddelning af Dyrene i Fornuftige og Ufornuftige skal være ubestemt. Siælene skal ey alene mellem hinanden, men og i nedstigende Linie til det Yderste være forkiædede med Materien. Alt hvad vi kiender i Naturen har Ligheder og Uligheder iblandt hinanden. Naturen er eenfoldig og mangfoldig tillige. Avlings-Theorien ligger endnu i stor Dunkelhed. I det andet Stykke blive Meeningerne om Siælen ledsagede med Anmærkninger. De Tvilsmaale, som begunstige Materialismen lade sig læt høve o. s. v. Tilsidst Phychologiske Drømme. Endskiønt Forfatterens Anmærkninger for en Deel beroe paa løse Grunde, saa skulle de dog formedelst den muntre og underholdende Skrivemaade ey være uangenemme at læse.

Leipzig. Don Pedro Antonio de la Puente Reyse durch Spanien, oder Briefe über die vornehmsten Merkwürdigkeiten in diesem Reiche. Aus dem Spanischen übersetzt. Mit Erläuterungen und Zusätzen von Johann Andreas Dietze, Professor der gelehrte Geschichte zu Gottingen zweyter Theil. 1776. 286. S. st. 8v. Naar man undtager, hvad der i Begyndelsen forekommer om Residentz-Staden Madrids og dens Egns Forskiønnelse, som den nu regierende Konge har foranstaltet, og om den nye Vey til Escorial, og tilsidst om en kort Reyse fra Escorial til Guisamdo, saa betræffer alt det Øvrige Escorial alene. Det var vel og Umagen værdt, at forfatte en udførlig Beskrivelse over denne overordentlige Bygnings Bygningsmaade, dens udvortes og indvortes Indretning og

Ud-

Udsmykkelse, og alt hvad mærkværdigt den indbefatter, og en saadan tilforladelig Beskrivelse har Forfatteren her leveret. Han har og tilføyet et meget nyttigt Anhang, som indbefatter en Fortegnelse paa de fornemmeste Reysebeskrivelser over Spanien. De fleste har han selv havt for Øyne og Hænder, og altsaa kundet levere en desto tilforladeligere og brugbarere Beskrivelse derover. Sammes Antal er vel ikke saa stort, som over nogle andre Europæiske Lande, i sær over Italien, men dog betydeligt nok. Til de af Forfatteren opregnede Reysebeskrivelser har Recensenten vidst at tilføye tvende følgende: Merkwürdige Reysebeschreibung durch Teutschland, Italien, Spanien, Portugal, England, Frankereich und Schweitz ꝛc. durch Johann Limburg von Raden Leipzig 1690, i 12mo. Hans Efterretninger om Spanien staae S. 500-623. Lettres sur le voyage d'Espagne, par M*** a Pampelune 1756. lid. 8v.

Frankfurt ved Oderen. Centum Ænigmata veterum diu sub Sympolii Poetæ nomine circumlata, deinde a nonnullis tanqvam Sympolium a Lactantio conscriptum edita. Recensuit, illustravit atqve præfatus est M. *Jo. Frid. Heynatz*, Lycei Francofurtensis Rector adjunctus. 1775. 5. A. 8v. Under en Symphorii, Symphosii eller Sympolii Navn ere undertiden for sig selv, undertiden med Phædri Eabler, Lactantii Værker, og andre, nogle Ænigmata udgivne paa Vers. Den Salig. Doctor **Heumann** lod 100 saadanne trykke med sine og andres Anmærkninger under Navn af Sympolium Lactantianum, til Hannover 1722 8v. og søgte at bevise, at Sympolim var Bogens og ikke Forfatterens Navn, og at Lactantius var den rette Forfatter. Denne Meening, som Rec. endnu immer finder rimelig, naar han tager alle **Heumanns** Grunde tilsammen, bestrider Hr. H. i Fortalen, hvar han og giver Efterretning om de forskiellige Udgaver af disse Ænigmata, og troer, at deslige Forblomseler ere en ganske angenem Læsning for Børn. Hans Anmærkninger efter ethvert Ænigma, som han deels har uddraget af enhver Udgave, deels selv har giort, paraphrasere Meeningen, hvor den er dunkel, og hans Notæ criticæ fra S. 61-176 har for den største Deel i sær behaget Recensenten.

Ber-

Berlin. Nouvelles litteraires de divers pays avec des ſupplemens pour la liſte & le necrologe des Aſtronomes. Par l'Auteur du recueil pour les Aſtronomes. Premier cahier 1776. 4. A. ſt. 8v. Den berømte Aſtronomus Hr. Prof. Bernoulli, giør ey alene hermed Begyndelſe til at opfylde og forbedre ſin Fortegnelſe paa Aſtronomerne, men og at meddeele andre Nyeheder, ſom betræffe Aſtronomien og Aſtronomerne. Han har ingen ringere Hensigt, end med Tiden at ſammendrage blot en Fortegnelſe alene af Aſtronomer, der kan ligne France litteraire og gelehrte Deutſchland og da han med ſtørſte Flid ſamler de dertil fornødne Efterretninger, ſaa kan man vente meget af ham. Men han ſynes derudi at gaae forvidt, at han indbringer i ſin Fortegnelſe endog alle dem, der blot paa Skoler og Akademier kan have holdt Forelæsninger over alle Mathematiſke Videnſkaber, og følgelig ogſaa over Aſtronomien. De litterariſke Nyeheder, ſom Forfatteren har ſamlet, fortiene med Taknemlighed at optages.

Jena. M. Wilhelm Frid. Hetzel erleichterte Arabiſche Grammatik, nebſt einer kurzen arabiſchen Chreſtomathie. 1776. 10 A. 8v. Det har ikke ſaa meget været Forfatterens Agt at ſige noget nyt, ſom at ſige det ordentlig kort og tydelig. Den tilføyede Chreſtomathie indbefatter nogle arabiſke Ordſprog, nogle hiſtoriſke Stykker og Fabler, nogle faa Stykker af Koran, og om nogle Dyr. Egentlig er Bogen beſtemt til Forelæsninger. Den hiſt og her anſtillede Sammenligning med det Hebraiſke er i ſær fordeelagtig. Hr. H. har og i ſinde at levere en nye Udgave af Gols Arabiſke Lexicon med nyttige Forandringer.

Rouen. Tableau des moeurs Americaines miſes en comparaiſon avec les moeurs francoiſes er en komiſk Opera af Hr. Pepin de Degrauhette. Hans Amerikaner ere Creolerne paa Zukker-Øerne, hvis Flid og Arbeydſomhed han ſætter i Ligning med de Franſkes Beſtræbelſe for at hendrage Livet i Vellyſt og Adſpredelſe. Forſvareren af det Fornuftige og arbeydſomme Levnet gaaer af med den Skiønne og den indbildſke Petitmaiter med Kurven.

No. 12.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 20de Mart. 1777.

Kiøbenhavn. Cornelii Nepotis Vitæ Excellentium Imperatorum, & alia, qva ſuperſunt, omnia, ad Exemplar Keuchenianum. In uſum Scholarum Daniæ & Norvegiæ, cum Gratia & Privilegio Aug. Reg. Majeſt. 1776. Hvad man med Grund har kunder laſte ved Udgaaven af Juſtinus i Henſeende til dens alt for ſtore baade Format og Stiil, da den i Henſeende til den fidſte kunde ſynes at være trykt mere for gamle Folk end unge Menneſker, derudi har det Godichiſke Officin vel vidſt at træffe den rette Maade, i nærværende Udgave af Nepos, hvortil man har brugt ſmukke nye Skrifter, hvis Størrelſe hverken ſkal ſvække Læſerens Syn eller bebreyde ham dets Svaghed. Virkelig har denne Udgave ſaa nydeligt og ſmukt et Udſeende, ſaa det endog kan give Lyſt til at læſe Bogen, og ære Forlæggerinden. Den Recenſent, ſom Udgavens Beſørgelſe har været betroet til, Hr. Berthold Chriſtian Sandvig, har derved lagt den Hackiſke Udgave af 1667. til Grund. Hvad de Noter angaaer, ſom findes her tilføyede, da vil det ſnart falde en Læſer i Øynene, at, om Hr. Elert fortiener nogen Bebreydelſe for ſin alt for ſtore Sparſomhed paa Noter ved Udgaven af Juſtinus, ſaa fortiener Hr. Sandvig den ikke mindre for ſin Overflødighed deraf ved Cornelius. Dog maa man billigen tilſtaae, at dette Note-Valg er ey at løbe til, og naar traf man endelig den Korthed, der ikke ſkulde kunne be-

ſkyldes for Mangel, eller den Udførlighed, der af ingen kunde anſees for overflødig? naar den Middelmaadighed, at inter kunde ſynes eller ſiges endten for meget eller for lidet? Overalt hører der megen Billighed til at bedømme dette Arbeyde, og den Billighed bør man uden Tvil lade Hr. S vederfares, at, da han har haft ſaa ſtor en Mængde af lærde Mænds Noter for ſig, ſaa har han haft Foye til ey at udelatke alt for mange, og hellere at underkaſte ſig Bebreydelſe for Overflødighed end Mangel, at han ikke ſkulde ſynes at agte lidet om, hvad lærde Mænd har fundet værdt at anmærke, og ſom i en eller anden Læſers Øyne kunde ſynes betydeligt. Dog fortiener det en egen Anmærkning, hvad der ſiges i Fortalen, at han i Noternes Valg fornemmelig har rettet ſig efter Ungdomm ns Begreb. Men er det og derefter man i ſaadan en Udgave, endogſaa til Ungdommens Brug i Skolerne, fornemmelig bør rette ſig? Mange ſkulle vel ikke berænke ſig længe paa dette Spørsmaals Bekræftelſe. Dog vover Recenſenten dets Benægtelſe, ſaa paradox den maatte ſynes. Hvad? vil man ſige: Noter til Ungdommens Brug, ikke lempes efter dens Begreb? Men ere Noterne og egentlig for Ungdommen og behøve de dem? Her er en dobbelt Ungdom at underſkille. Der er en Ungdom i Skolerne, og uden for Skolerne, ſom har ſine Lærere ved Haanden og ikke læſe ſaadan en Bog uden under deres Forklaring og Veyledelſe. Hvortil behøver den Ungdom Noter, naar kun Læreren ere forſynede med ſaa god Forraad deraf, ſom er fornøden for ham til Forklaringen og de derved fornødne Anmærkninger? Har man ikke Udgaver af Autorerne, ſom ere uden alle Noter, juſt beſtemte for den Ungdom, og ſkulde vel Udgiverne ey have ſeet noget i det de gave kun den blotte bare Text. Men der er og den Ungdom, der hiſt og her (ey at tale om andre Læſere) finder for godt at veylede ſig ſelv i en eller anden Autors Læsning, og denne behøver nogle med gode Noter vel forſynede Udgaver. Paa den Grund tør Recenſenten frit ſige, at en Udgave af **Cornelius** eller **Juſtinus** uden alle Noter, havde ſkikket ſig meget vel for Ungdommen i Skolerne, og at han altſaa, naar det havde ſtaaet til ham at foranſtalte ſaadan en Udgave, ikke kunde have forſynet den med Noter i anden Henſigt, end for at komme Præceptorer og Informatorer til Hielp og forſyne dem med en ſaa lovlig god

og tilſtrækkelig Forraad, at de derved kunde forſkaanes for at anſkaffe ſig en heel Hob andre Udgaver, da den Nytte, ſom nu deres Ungdom ogſaa kan høſte deraf, endelig ikke er ſpildt, lad være den var den ikke ſaa ganſke fornøden. Havde Hr. Sandvig i denne ſin Udgave af Cornelius, ligeſom Hr. Ekert i ſin af Juſtinus, ſaaledes meer haft Lærere end Diſcipler for Øyne, da ſkulde hiin haft mindre Overflødighed, og denne mindre Savn af Noter. Dog vil man dermed ikke ſige, at de ſkulde have beſværet deres Udgave med det hele ſaa kaldte Oceano notarum, uden al Forkortning og Indſkrænkning, i ſær naar Mængden og Vidtløftigheden kun alt for meget vilde forſtørre Bogen til utaalelig Bekoſtning for Ungdommen. Men Skiønſomhed maa kræves og findes i denne Indſkrænkning, og man maa hos Udgiveren ikke ſavne den Kunſt, at kunne ſige med faa Ord nær op hvad en anden har ſagt med mange og dog med ingen mindre Tydelighed, ſaa han frit alligevel kunde ſætte den Mands Navn under Noten, hvis Ord han har forkortet. Men hvor den Indſkrænkning for Bekoſtningens Skyld ikke var fornøden, der ſeer Recenſenten ikke, af hvad Aarſag man ſkulde misunde en Lærer den hele Apparatus af Noter og anden kritiſk Tilbehør. En Udgave for Ex. af Juſtinus, ſom den Græviſke eller Fiſcherſke, er jo med al ſin kritiſke Forraad ikke for bekoſtelig. Paa den Grund lader vel Hr. Sandvigs Overflødighed af Noter ſig meget bedre forſvare, end naar det ſkal hedde, at deres Valg og Tal er beſtemt efter Ungdommens Begreb. Thi man vil ganſke viſt finde mange, (for ey at ſige alle) hvilke den Lærling meget vel kan undvære, ſom har ſin Lærer, der bør være ham ligeſaa god ſom alle Noter. Ja, om endogſaa nogle for Lærere og Informatorer ſkulde være overflødige, da, ſaa længe deres Overflødighed ikke har givet Bogen nogen for Lærlinger alt for bekoſtelig Størrelſe, bliver det en Bebreydelſe, Udgiveren kan lade falde tilbage paa Forfatteren af en ubetydelig Anmærkning, og det røber altid en ſtørre Beſkeedenhed af en Udgiver, at kunne ſige, jeg N. N. har paataget mig den Umage, endten med eller uden Valg og Indſkrænkning at forſyne Eder, Lærere og Lærlinger i tvende Kongeriger, med al den gode kritiſke Forraad ſamlet i een Bog, ſom I ellers maatte ſøge i flere, end at føre ſig op, ſom han vilde ſige, jeg N. N. befaler Eder hermed, Lærere og Lærlin-

ger i tvende Kongeriger, at tage til Tak med de Stumper og Stykker af saadan Forraad, som jeg, uden engang at raadføre mig med de dueligste Lærere derom, har skiønnet at være Eder nok. Saaledes maa alle Bebreidelser for Overflødighed af Noter i denne Udgave falde tilbage paa Longol, Lambin, Giffan, Savaron, Salmas, Schott, Gebhard, Mag. og Reuchen; men ere de bestemte for Skole-Discipler, saa staaer Hr. Sandvig selv til Ansvar derfor og dette turde blive ham vanskeligt. I øvrigt har han, som Fortalen og underretter os om, giort saadant Valg, at han har fornemmelig beholdt de Noter, som kunde tiene til Historiens, Geographiens eller Sædernes Oplysning, hvilke man her finder endten hele og holdne eller forkortede. Dernæst har han og ikke vildet udelukke dem, som endten oplyse nogen latinsk og i sær Cornelisk Talemaade, eller betræffe de forandrelige Læsemaaders Valg og Bedømmelse. Dette siges i Fortalen uden Undtagelse, endskiønt det staaer ikke Feyl, naar der endelig skal giøres Valg af Noter, at jo samme da kan og bør og finde Sted i Henseende til disse tvende Slags. Thi dette veed man vel, at mange Talemaader ofte blive forklarede, som dog ikke kan give nogen Læser megen Betænkning, naar han derimod ikke sielden ved andre savner den fornødne Hielp, ligesom der og ere de Læsemaader, der ikke fortiene nogen saa synderlig Agtelse, naar man kun er betrygget i Henseende til de betydeligste og bedste. I Henseende til Læsemaadernes Valg vil Hr. S. dog ikke saa ganske have bundet sig til den Hackiske Udgave, at han jo ogsaa har raadført sig med andre. Hvorpaa han anfører et Exempel af Chabrias Cap. IV., hvor det hedder, hinc qvum effugere non posset, da det er næsten meer end øyensynligt, at non kan her ikke finde Sted; hvilket han og paa flere Steder har giort, dog ey uden at have flere Udgavers Autoritet for sig. Overalt er Hr. Sandvig saa vel i den, som anden Henseende, kommen Recensenten for, som en særdeles beskeeden Udgiver, der ikke har vildet unddrage, hvad endten man med ham skal sige Lærlinger, eller rettere deres Lærere og Informatorer, det betydeligste af hvad lærde Mænd har skiænket dem over Cornelius. I den Henseende maa man og forundre sig over den Fordring, som i en vis Journal er stilet paa ham i Henseende til denne hans Udgave. Den lyder, saa urimelig den er, Ord til andet

saa

saaledes: „Overalt havde vi ventet, at Udgiveren af en „Skole-Autor ikke havde ført de klamrende Fortolkere selv „for Ungdommens Øyne, og ladet dem som oftest kegle „uden at afgiøre noget; men givet Resultatet af deres Stri„digheder, og ikke ladt Ungdommen eller dens Lærere i Uvis„hed. Kun eet Exempel! Hos Cimon 4 Kap. læses i Tex„ten: Quum aliqvem offensum fortuna videret minus „bene vestitum, og derved denne Anmærkning: Lambi„nus hoc exponit: *cui fortuna esset iniqva, irata atqve „offensa.* Qvod cum mihi insolens videretur, nec du„bitarem, offensum hic idem esse, qvod *obviam factum, „repertum*, Cl. Freinshemius confirmavit meam senten„tiam, indubiamqve fore dixit, si in aliqvo codice *for„te fortuna* legeretur, qvod & absorberi facile potuerit „a seqventi Vocabulo *Boecler.* Hvad skal den Unge eller „den Unges Lærer her vælge? og mon der ikke havde været „bedre, alene at give den sande Forklaring? thi een Forkla„ring er dog visselig ikkun den sande." Hvor er her i dette Exempel noget Bevis paa klamrende Fortolkere, eller noget deres Kegleric? og hvad er der i dette Exempel, som har kundet berettige Recensenten til at tale i den uhøflige Tone om Fortolkerne? Meget mere finder man i det foranførte Stykke et haandgribeligt Exempel af en keglende og vaasende Journalist. Han klager vaa Mangel af Afgiørelse, og den sande Forklaring. Men var den og mueligt i det anførte Exempel, hvi har Journalisten da misundet os den? Det var ikke min Sag, vil han sige. Visselig var det, siden Hr. S. skal høre ilde for han ikke gav den sande Forklaring. Han spørger, hvad den Unge eller hans Lærer skal vælge, og klager over, at Hr. S. har ladet dem i Uvished. Men hvi satte han dem da ikke selv i Vished, om det var mueligt? og overalt, er dette vel altid mueligt? Har alle de lærdeste Commentatorer med alt hvad de har anmærket over Autorerne ey endnu kundet sætte os i Vished, i Henseende til mange mistænkte eller fordervede Steder, hvor vilde man da forlange, at Hr. S skulde afgiøre alle kritiske Steder i Cornelius og alle Fortolkernes Stridigheder derover? „Ungdommen (siger Jour„nalisten siden) maa have Vished for hvad den lærer." Hvilken Fordring! maa den og have Vished der, hvor dens Lærere og de lærdeste Mænd ingen har haft og ingen har kun-

det give, hvor de i det høyeſte har kun vovet nogle Gisninger og Formodninger? Skade var det, at man ikke har betroet Udgaven af Cornelius til Journaliſten; Han vilde nok have ſat os i Vished om alle Ting, i det mindſte ligeſaa godt, ſom han nu ſatte os i Vished om det anførte Exempel, eller med ſamme i Vished om den ſkarpe Critik, der aabenbar ſigter til at underkaſte Hr. S. Arbeyde en almindelig Miscredit. Desuden, hvad er Hr. S. for en Udgiver? Er han den berømte lærde Mand, ſom, forſynet med tilſtrækkelige litterariſke Hielpemidler og forſikkret i ſit Haab om ſit Arbeyds og ſine lærde Bemøyelſers værdige Belønning, kan og tør paatage ſig at ſamle, veye og drifte alt hvad Lærdt der kan tilveyebringes til en Autors kritiſke Udgave, og om han var det, var endda alle Tings Afgiørelſe med Vished af ham endten at haabe eller forlange. Eller er han blot en brav og duelig Student, til hvilken det bliver betroet, at beſørge en Udgaves Aftrykning efter en fremmed Text og ſee den forſynet med de bedſte og brugbareſte af de for Haande værende Noter? Dette ſidſte har han giort med en roesværdig Beſkeedenhed. Ogſaa den Beſkeedenhed faldt Journaliſten i Øynene, men aldrig ſaaſnart, førend han og var betænkt paa at betage ham Æren derfor. „Vi forudſee vel, man vil forſvare, „ maaſkee og roſe denne Omgang, ſom en Beſkeedenhed af „ Udgiveren, der ikke har vildet lægge ſig imellem ſtore „ Mænds Tviſtigheder, ikke vildet foregribe Skolelærerne, „ eller paanøde dem ſine Meeninger o. a. m. Men denne „ Beſkeedenhed er her paa urette Sted anbragt; **thi Ung„ dommen maa have Vished for hvad den lærer.**" Kan Journaliſten vel forſvare den Synd, at han ey her har givet den det, den endelig maa høve? Men Recenſenten har ellers altid troet, at den Beſkeedenhed var altid og allevegne vel anvendt, der forbyder os blot at love, end ſige ville giøre det, man ey ſeer ſig i Stand til at udrette. Havde Journaliſten beſiddet kun et Gran af denne Beſkeedenhed, ſaa havde han aldrig krævet af Udgiveren, hvad han ey ſelv ſaae ſig i Stand til at udrette, ey heller ſtilet ſaa ſtræng en Fordring paa ham, uden i det mindſte at beviſe Mueligheden af dens Opfyldelſe. Hvor ſkulde for Ex. Hr. S. have faaet fat paa det Haandſkrift, hvor i der, efter Formodning, maatte læſes forte fortuna, og ſom Freisheim ſelv ey engang veed

om

om er til? Og da Journaliſten var ſaa bekymret for Ungdommens Vished, hvi manglede han da at viſe kun med et eeneſte Exempel, at offenſum fortunâ er brugt af nogen anden Skribent for labefactatum fortunâ, ſom var det eeneſte, hvormed han kunde have godtgiort ſin ellers ligeſaa ugrundede, ſom ubillige og ſtrænge Kritik. Naar nu ingen af Deelene endten er ſkeet eller kan ſkee, hvad andet Middel er der da her til at give Ungdommen nogen anden Vished, end den ſamme dens Lærere kan alene have, at de nemlig faaer at antage offenſum fortuna i hvad Meening dem bedſt ſynes, til der kan erlanges bedre Forſikring om Læſemaadens Rigtighed, den eeneſte Vished, man paa ſaa mange Steder maa tage til Tak med? Recenſenten vil for Reſten ey opholde ſine Læſere med at bedømme de valgte Noters Beſkaffenhed, ſaaſom enhver Bebreydelſe af Uberydelighed, eller Uſornødenhed, der kunde giøres dem, maa, ſom ſagt er, falde tilbage paa deres Forfattere, og gaaer ey Udgiveren an, uden for ſaa vidt han ved deres Valg har alene eller fornemmelig haft Ungdommen for Øyne, for hvilken en Deel var maaſkee mindre fornøden. At han ikke ved Miltiadis Cap. 6. not. 2. har rettet Lambins Forklaring over obſoletos honores, kan ey undſyldes uden dermed, at det er et Arbeyde, hans Beſkeedenhed har overladt til Skole-Lærerne, og overalt har ikke været hans Øyemærke. At han i Begyndelſen af Iphicrates ey har bemærket en Anmærknings Anvendelſe til de urette Ord i Texten, er en Feyl, hvis Rettelſe paa et enkelt Sted var let at overſee. Mange af den Art, vil man vel heller ikke finde. I det mindſte er ingen under Ombladninen forekommen Recenſenten. Havde der været flere ſaadanne Mangler af den nyeſte Bemærkſomhed at finde, vilde vel og Journaliſten have ſøgt dem op, for ikke at tage ſin Tilflugt til ſaa deſperat en Fordring, ſom den forberørte, da han ſatte ſig for at betage ſine Læſere al Credit for Hr. Sandvigs Arbeyde med Noternes Valg. Men for dog at lade Journaliſten vederfares ſin Ret, da ſkulde han viſt have fortient al Tak af ſine Læſere og af Hr. Sandvig ingen Utak, om han i Stedet for at umage ſig med den vidtløftige Fordring paa Ungdommens og dens Lærares Vegne om en fuldkommen Vished, havde hellere taget ſig for at efterſøge flere ſaadanne Steder, ved hvilke han kunde have giort ſaa nyttige og brugbare Anmærknin-

ger, som ved de tvende foranførte Steder af Iphicrates og Miltiades. Saa bør en redelig Recensent upartieſk roſe, hvad Godt han finder, ligesaa vel hos andre Recensentere, som hos andre Skribentere.

Kiøbenhavn. Letzte Predigt in der deutſchen PetriKirke gehalten im Jahr 1775. Nebſt einem Anhange einiger vollſtändigen Predigten und der Abſchieds Predigt von Friderich Gabriel Reſevitz 1775. 8v. Grundighed, Orden og Beſtemmelſe i Materiernes Behandling, Simplicitet og Styrke i Sproget, er Forfatteren egen saavel i diſſe Prædikener, som i alle hans Skrifter. Afſkeds Prækenen er i sær for Lærere og Tilhørere en læseværdig Præken. Samme indbefatter meget rigtige Bemærkninger over Præke-Embedets saavel sande som falſke og ægte Frugter. En Hovedregel, som flyder deraf, og af Prædikantere ikke heſligen nok kan tages i Agt, er denne: Vil en Prædikant vide, om han virkelig med ſin Prædiken ſkaffer nogen Nytte og Opbyggelſe hos Tilhørere, saa ſpørge han ikke først, har min Prædiken behaget eder? har den eders Biefald? bleve I rørte derved? har I fældet Taare derved? men han ſpørge: ere I ved min Prædiken bleyne viſere og forſtandigere til Eders Saliggiørelſe, uvilligere til det Onde, lærvilligere og tilbøyeligere til det Gode, taknemmeligere mod Eders Frelſer, ſtræbſommere og begiærligere efter den ſtore Salighed, ſom jeg i hans Navn har forkyndet Eder?

Flensburg og Leipzig. Verſuch zur Verbeſſerung des Unterrichts in den Landſchulen von Jacob Jochims, Königl. Kirchenprobſten in der Landſchaft Syderdithmarſchen, und Hauptpaſtorn in Meldorf. 1775. 591. S. 8v. Forfatteren har allerede tilforn ſom Præſt, og endnu mere ſom Prøvſt havt Leylighed til at bemærke den ſlette Beſkaffenhed med Ungdommens Underviisning i Skolerne paa Landet. En af de forneminneſte Aarſager dertil fandt han i Skolemeſternes Uvidenhed saavel i det, hvori de underviſe, ſom i Underviisningens Art og Maade. De fleſte Skolemeſtere kiende ikke Religionens væſentlige Indhold; hvorfore de udelukke hvad der ſkulde læres; foredrage Satzer, og lade dem med Møye og Qval læres uden ad, ſom dog

ſet ikke høre til det Væſentlige i Religionen; og de have om enkelte Satzer, og endnu mindre om deres egentlige Forbindelſe, ey alene ikke noget tydeligt, men ikke engang klart Begreb. Dertil kommer endnu dette, at mange Skolemeſtere ere ſlet ikke i Stand til ved Spørsmaale at overhøre Ungdommen i deres Religions-Kundſkab, eller at catechiſere med dem. Alt hvad de giøre, er, at de lade dem lære Catechismens Spørsmaale og Svar med Sprogene uden ad; men de kan ikke oplyſe Spørsmaale og Svar; de vide lidet eller intet at ſige derved; og endnu mindre kunne de bringe Børnene til klare Begreber, til Indſigt i Sammenhængen, til overbeviſende Kundſkab om Beviſet af Sprogene, og til Bemærkning af den Indflydelſe, ſom det, de har lært, kan og bør have paa deres timelige og ævige Vel. For nu, ſaavidt for det første mueligt er, at afhielpe denne Mangel, har Hr. Provſten ladet diſſe Ark trykke, og fra den Side alene vil han have Bogen anſeet. Dens Indretning beſtaaer derudi. Forfatteren har holdt det for ſin Pligt at holde ſig til den under Kongelig Autoritet i diſſe Lande indførte Catechismus, og i ſær til det ſig ved ſamme befindende Udtog, og har deſto lættere iagttaget den Pligt, og med deſto større Fornøyelſe, ſom denne Catechismus og dens Udtog er, ſom han ſiger, ſærdeles god og vel indrettet til ſit Øyemærke. Han bringer altſaa et eller flere Spørsmaale af dette Udtog i en kort Satz, paa det Skolemeſterne maae lære at kiende Sammenhængen i Religions-Sandhederne; derpaa formerer han Spørsmaale, for at give dem en Anviisning til at catechiſere med Børnene over diſſe Satzer; tager og i Spørsmaalene Anledning til at viſe Satzernes Indflydelſe i Menneſkenes Sindelag, Vandel, Trøſt, Glæde, timelige og ævige Velfærd. Paa denne Maade er det viſſelig lykket Forfatteren at give Skolemeſterne bequem Leylighed til at ſige deres Lærlinger meget, hvoraf man vel gemeenlig intet hører i Skolerne paa Landet, og ſom dog enhver vel underviiſt Chriſten billig burde vide; hvoriblandt Rec. har fundet ſærdeles Behag i det, der S. 82-87, bliver ſagt om Verdens viſe Indretning og S. 147-163 om Dyrenes og de menneſkelige Legemers Dannelſe og vore Sieele. De Spørsmaale, ſom ere meget lætte at beſvare, ere ingen Svar tilſøyede, derimod ere diſſe allevegne ſatte til, hvor Forfatteren i nogen Maade har eragtet

det nyttigt eller fornødent. Efter Hr. Provstens Øyemærke skal Bogen altsaa fornemmelig tiene til en Anviisning for Skolemestere, hvorledes de med Nytte kulle bruge den indførte Catechismus. Man anpriser derfor Skriftet til alle Lærere og Forældre paa Landet, som i deres Samvittighed finde sig overbeviste om, at deres Ungdoms Underviisning i Christendommens Lærdomme fordrer noget mere af dem, end at proppe dem nogle Satzer i Hukommelsen, som de ikke forstaae. Dog advarer man tillige for ey at bruge den imod Forfatterens Absigt, ved at give Børnene dem i Hænder til Udenads Læring; men at de tvertimod bør søge, at giøre dem Religions-Sandhederne fattelige ved oftere at igientage disse Spørsmaale, og ligesaa ofte at foresige dem Svarene, som de selv endnu ikke ere i Stand til at give derpaa. Men Værket kan desuden og giøre dem anden nyttig og god Tieneste og sætte dem i Stand til at bibringe Børnene andre nyttige og angennemme Kundskaber. Nemlig som i et Anhang er tilføyet først et kort Udtog af det danske Riges, og Landskabet Dalmarkens og den christelige Religions-Historie: dernæst en kort Anviisning i Naturlæren og Kalenderen: saa en Samling af moralske Grundsatzer: endelig en liden Ordbog til at forstaae Bibelen og Prædikener. Denne sidste roser man, som et særdeles nyttigt Paafund, der fortiente videre at udføres, som det bedste Middel til at giøre Bibelen forstaaelig for ulærde Christne i sær i de ringe Stænder, for hvilke Paraphraser og egentlige Skriftfortolkninger ere for vidtløftige, for lærde og kostbare: Men da maatte for det første flere Ord forklares, ogsaa maatte man derhos fatte sig kortere i Underviisningen i Troens Lærdomme, hvilket Sidste endogsaa var at anse som en Fordeel i sær for Ungdommen paa Landet, da man kunde udelukke mange bibelske Talemaader af den egentlige Underviisning og føre dem an i Ordbogen: hvornæst Rec. holder ogsaa for nyttigt, at alle de Betydninger, som et Ord har i Skriften, rigtig og fuldstændig bleve angivne.

Halle. Johann Potters griechische Archæologie, oder Alterthümer Griechenlandes. Aus dem Englischen übersetzt, und mit Anmerkungen und Zusätzen vermehrt von Johann Jacob Rambach Ober-

Oberprediger zu S. Nicolai in Quedlinburg. Erſter Theil mit Kupfern 1775. zweyter Theil mit Kupfern 1776. Potter har vel ſkrevet dette Værk i ſin Ungdom, men forbedret det ſom Mand, og ſkiønt det er i ſin Art ikke det eeneſte, ſaa er det dog det bedſte. Gandſke viſt er der i ſamme, ſnart noget at forbedre, ſnart noget at opfylde, hvilke Feyler og Mangler den tydſke Overſætter har rettet og opfyldt med ſine mange Anmærkninger og Tilſatzer, hvilke Skolelærere i ſær ville være ham forbundne for. Det er for det første en Mangel i det Potterſke Værk, at han i den første Bog har alene handlet om Athen, men ſlet intet om de andre græſke Stater og Republiker, og overalt i det hele Værk har ſeet mere paa hiin end paa diſſe, hvorfor og hans Archæologia med større Ret kunde hedde attica end Græca. Hr. R. har derfore Th. I. S. 373-446 indrykket et ſtørkt Anhang om de øvrige græſke Stater, ja endog om Chartago ſelv. En anden Mangel er denne, at Potter har ikke handlet om de græſke Guder. Denne Mangel vil Hr. R. opfylde i en tredie Deel, og i ſamme tillige handle om Tidens Inddeling hos Græerne, om deres Mynter, Maal og Vægter, om deres Athletik og Dandſekunſt, om deres Skuespil og andre Spil, om deres Sprog og Skrivekunſt, om deres Muſik og Litteratur. Af diſſe Tilſatzer har man meget Godt at forvente, og det er og at formode, at man i Engeland vil benytte ſig af ſamme ved en tilkommende Udgave af Værket. Det er endnu en betydelig Mangel, at Potter ligeſaa lidet ſom andre Skribentere om de græſke Oldſager nøye nok har undersøgt og beſtemt viſſe Skikkers og Sæders Oprindelſe, Fremgang og Bevarelſe. Viſt nok er denne nyttige Undersøgning og Beſtemmelſe meget vanſkelig, hvorfor og Hr. R. i Henſeende til ſamme har overladt det Meeſte til den tilkommende Tid og Arbeyde. Man ſavner og endnu en grundig og beſtemt Afhandling om de Eleuſiniſke Myſterier, ſaavel de større, ſom mindre, af hvilke de første ſkal efter Nogles Meening have indbefattet den rigtigſte Underviisning om den eene ſande Gud.

Halle. Iſaaci Caſauboni de ſatyrica Græcorum Poeſi & Romanorum Satira Libri duo, in qvibus etiam Poetæ recenſentur, qvi in utraqve Poeſi floruerunt. Edidit, præ-

præfatus eſt, & Thomæ Crenii ſuasqve notas adjecit *Joannes Jacobus Rambach.* Accedit *Ezechielis Spanhemii* de eodem Argumento Diſſertatio necnon vita Caſauboni 1774. 448 S. ſt. 8v. Efterat den første Udgave af den lærde Afhandling til Paris 1605. 8. var optagen, blev den atter udgiven af Thoma Crenio i hans Muſeo philologico & hiſtorico 1699. I. 8v. til Leiden. I den første Bog handler Forfatteren om Oprindelſen til den ſatiriſke Poeſie, dens Benævnelſer, Egenſkaber, udvortes Foredrag og Udſmykkelſer hos Grækerne. Han opregner fremdeles de græſkiſke Digtere i dette Fag, og beſlutter med Anmærkninger over Euripidis Cyclops, ſom det eneſte Stykke der er bleven tilovers af ſatiriſke Digtere. I den anden handler han om Beſkaffenheden af den Romerſke Satire, og dens forſkiællige Digtere. Udgiveren Hr. Rambach har beriget Afhandlingen med mange lærevælige og intereſſante Anmærkninger, til Originalens Oplysning, Oprindelſe og Rettelſe, og undertiden nogle ſmaa en uang nemme Digreſſioner. Først Udgiverens egen Fortale. Deri udgiver han deels de Hoved-Poſter, hvorpaa det kommer an ved Forſkiællen imellem den Græſkiſke og Romerſke Poeſie, deels meddeler nogle Oplysninger, ſom betræffe Forfatteren og et Sted i hans Fortale. Dernæst den Fortale ſom I h. Crenius har føyet til ſin Udgave. Saa Scaligers Bemærkninger over Euripidis Cyclops, og et Brev af Caſaubonus til Joh. de Rieeu. Derpaa følger Afhandlingen ſelv med underføyede Anmærkninger, af Crenio og Rambach, ſom ved deres Navnes Tilſættelſe ere adſkilte fra hinanden. Fremdeles Euripidis Cyclops efter Overſættelſen af Q. Sext. Flor. Chriſtianus med ſammes tilføyede Noter. End mere har Udgiveren tilføyet Spanheims Diſſ. de Juliani Cæſaribus deqve Scriptis Veterum Satiricis univerſe, eller ſom den Franzöſiſke Titel lyder: ſur les Ceſars de Julien & en General ſur les ouvrages ſatyriques des Anciens. Den er her aftrykt i den Franſke Original med en kort latinſk Fortale af Udgiveren. Caſaubons Levnet er forkortet af den Almeloweniſke Levnetsbeſkrivelſe. Dette er Udgavens Indhold, hvortil er føyet et dobbelt Regiſter.

Gøttingen. De Generis humani varietate nativa libel-

libellus, auctore *Jo. Frid. Blumenbach* Med. D & Prof. Extr. 1776. 100. S. 8v. Det er et bekiendt Spørsmaal om der gives en virkelig naturlig eller blot tilfældig Forskiælighed af Mennesker. Den sidste afgior Forfatteren med megen Lærdom og Indsigt, der grunder sig paa Belæsenhed. Først om Avlingen, dernæst om Udarterne hvortil Clima og Næringen bidrage det meeste. At der ikke gives nogen menneskelig hybrida. Menneskets Forskiællighed fra andre Dyr. Det har ingen Instinct, og Dyrene vel en Stemme, men ikke noget virkeligt Sprog. Mennesket er af Naturen bestemt til en oprettet Gang, imod Mosciti, men Oran Utan er firefødder. Hymen og Menstrua er Mennesket egen. Sammenligning af Hiernens Bygning hos Aber og Mennesker, efter nogle Forfatterens egne Anatomier. De tvende Hoved Arter af Oran Utan. Om den langarmede Abe. Om de fire Afarter af Mennesker. Om deres Statur, Farve, forskiellige Climater. Om deres Forskiællighed i Henseende til enkelte Deele. Om Physiognomiken. Om Haarene og Brystene. Ved Leylighed om Forstympringer, Besnittelser, Castrering, Inoculering o. s. v. Nogle Folks formeentlige Forskiønnelses Midler, der ey ere ad palatum omnium. Om nogle Dyrs animalske Farve, en Artikel, som fortiener Læserens Opmærksomhed. Skriftet besluttes med Brejdenbachs fabelagtig svandsede Menneske, hvis Svands, ligesom alle Løgne, ved Fortællelsernes Følge er immer bleven forstørret og giort fuldkomnere. Skriftet er ledsaget med Kobbere. Dets Indhold er vigtig for Philosopher, Læger og Naturforskere.

Leipzig. Beyträge zu denen Versuchen, welche mit künstlichen Magneten in verschiednen Krankheiten angestelt worden, von D. Joh. Aug. Heinsius, Pract. und Phys. der Stadt Sorau in der Niedertauſitz. 1776. 72 S. 8v. At Forsøgene kunde blive desto paalideligere, og at ikke Indbildningen maatte have nogen Andeel i Magnet-Curen, saa ere Magneterne blevne anlagte, uden at de Syge selv vidste det. De her fortalte Tilfælde ere 7. Ved det Første som var et meget forviklet hysterisk Onde, vare Magneterne ey uden synsynlig Virkning, i det de bortoge Urinens Forholdelse, og befordrede

Lazer-

Lægemidlernes Virkning, hvilke alene givne ellers intet forgaarsagede uden Smerter. Hos en meget epileptisk Pige have Magneterne forskaffet en ugemeen Lættelse, ogsaa i dette og andre Tilfælde virket en Salivation. I den tredie Fald troer Hr. Forfatteren at have bemærket en ganske aabenbar Spytteflod af Magneterne. Rec. holder for, at denne stærke Spytteflod har mere været et væsentlig Tilfælde og en Følge af det Onde selv. I fierde Fald, hos en Barselkone, som fik ondt i Halsen, troer Hr. Forfatteren og at have bemærket Lættelse. Den 5te Fald betræffer en Sygdom af forholdne Lochiis, som ved Magneterne kom igien til at flyde, og hvorved Sygdommen hævede sig. Hos en hysterisk Person hialp tvende Magneter i en Tid af et Qvarteer at kurere den stærkeste Forstoppelse af Urinen, hvor Blæren var saa opfyldt, at den var nær ved at revne. I sidste Fald virkede Magneterne ved hæftige Tilfælde, som bleve tilbage efter en Betændelse i Lungen, en meget god Metastasin.

Leipzig. **Allgemeine Weltgeschichte von der Schöpfung an bis auf die gegenwärtige Zeit** — ausgefertigt von Wilhelm Guthrie, Johann Gray — aus dem Englischen übersetzt. Des dreyzehnten Bandes erste Abtheilung, welcher die englische Geschichte von den ältesten Zeiten bis auf den Tod Heinrichs des Achten enthält, verbessert von Johan Matthias Schröckh — 1774. 2 A. 7. A. st. 8v. De Engelske Forfattere af Original-Udtoget har ikke tillige beskrevet den Engelske Historie, der og, saavidt man veed, fattes i det større Værk. For altsaa at erstatte denne Mangel har man i nærværende tydske Oversættelse valgt Hr. D. Goldsmidths Historie om Engeland, der egentlig er et Udtog af Humes Engelske Historie. Hr. Schr. har ladet Texten blive som den var, og yttret sine egne Tanker i Anmærkninger. For desto mere at befordre Brugen af denne Historie, har han inddeelt den i visse Tidsrumme, og næsten alle efter de Kongelige Huuse, som have regieret i Engeland. Hr. S. har vel havt og yttret her sine Betænkeligheder ved denne almindelige Methode, men siger tillige, at han ikke vel har kundet vælge en Anden, uden at han maatte have omstødt Forfatteren. Han har benyttet sig til Værkets Forbedring og Rettelse af de bedste Kil-

der,

der, og hvor samme har manglet ham, fornemmelig raadført sig med Hume og Rapin. I Almindelighed maae det være nok sagt, at Hr. D. Goldsmiths Arbeyde har ved Hr. Schlözers mange rettende, forbedrende eller opfyldende Anmærkninger vundet Meget. Kun Skade, at Historiens Fortløb og Sammenhæng til nogen Ubeqvemmelighed for Læseren afbrydes. Maaskee skulde i det mindste de opfyldende Anmærkninger til langt større Beqvemmelighed kunde været indrykkede i Texten mellem Klamre for derved at underskilles fra Goldsmiths Arbeyde.

Halle. Dissertationum atqve Programmatum Fasciculus I. 1775. 1 Alph. 4. Hr. Prof. Beseke til Mietau har foranstaltet denne Samling, hvoraf nærværende første Bind indbefatter: 1) De Origine & natura præjudiciorum in Jurejurando ejusqve relaxatione: 2) Calamitatem parentum in posteros continuandam ex L. 5. C. ad Legem Juliam Majestatis: 3) L. Junium Brutum reipublicæ romanæ Auctorem sistit: 4) Cajum Mucium Scævolam Cordum Regis parricidam ex Antiqvitate eruit & sancta Principum capita a qvibusqve privatorum injuriis defendit: 5) Jus Ætatis exlege naturali atqve Antiqvitate eruit. Ethvert af de følgende Hæfter komme ligeledes til at udgiøre et Qvart-Alphabet, og den hele Samling er forResten indrettet til Beqvemmelighed saavel for dem, der ønske sig enkelte Hæfter, som for dem, der ville giøre en heel Samling af dem alle.

Leipzig. Doct. Johann Gottlieb Siegels Jur. Feud. Prof. publ. Ord. &c. fürsichtiger Wechselglaubiger, das ist, grundlicher Unterricht, was diejenigen, so ihr Geld auf Wechselsicher zu verleihen begehren, sowohl vor, als auch bey und nach Schliessung des Wechsels zu beobachten haben. Dritte Auflage mit einigen Anmerkungen herausgegeben von Doct. Aug. Fr. Schott, der juristischen Alterthümer öffentlichen Professor. &c. 1776. 198. S. 8v. Dette Hr. D. Siegels Værk, der maae være alle practiske Jurister bekiendt, behøver selv ingen videre Anprisning, i sær nu, da Hr. Prof. Schott ved sine Anmærkninger har søgt at giøre det brug-

ba-

barere. Diſſe indbefatte alle de Forandringer, ſom ſiden ſidſte Udgave 1739. er gaaet for ſig i den Churſachſiſke Vexelret. Nogle tiene til Oplysning og Rettelſe. Vel er Bogen egentlig ſkreven for Churſachſen, men har og ſin Brugbarhed i andre Lande, ſaaſom Vexelrettens Hoved-Grundſætninger ere allevegne de ſamme, og Forſkiælligheden hiſt og her beſtaaer kun i ſmaa Ting. Hvem der ellers med Nytte vil betiene ſig af Bogen maae tillige have Siegels Einleitung zum Wechſelrecht ved Haanden, ſaaſom hiin er kun Anhanget til denne. I den foredrages Vexelrettens Grundſætninger, og i nærværende Bog viiſes kun ſammes Anvendelſe i Henſigt paa Creditoren. Han bliver her underrettet om, hvorledes han i Vexel-Sager, der har ſaa ſtræng en Ret, at en ſor Anſeelſe ubetydelig Bagatel kan ſtyrte ham i ſtor Skade, med behørig Forſigtighed maae gaae til Værks.

Leipzig. Fritzens Reiſe nach Deſſau 1776. Hvem end Forfatteren er, ſaa har han viiſt ſig en nidkiær Ven af Ungdommen, og han har det Lærerige og for Ungdommen fattelige Sprog fuldkommen i ſin Magt. Hans Fritze er et kiært, godhiertigt, klogt og opmærkſomt Barn. Kun undertiden taler det langt over ſine Aar og Kundſkaber. Dog kan man og antage, at Fritze igien forebringer ſom ſine egne Indfald de Ord, ſom han har hørt af ſin Fader og af andre gamle Folk, ſom Børn ofte giøre. I det andet Brev er Beſkrivelſen over Natural-Cabinettet til Zerbſt, forfattet juſt i den Tone, hvori man maae lære Børn Naturhiſtorien. Alle de øvrige Breve om det, ſom Fritz i Philanthropinum har hørt og ſeet om Lærere og Lærlinger, ere meget nyttige at læſe for Drenge og unge Mennesker, ſaavel for deraf at lære en let naturlig Brevſtiil, ſom og meget Godt af den Baſedoviſke Lære-Methode, ſom for dem ſkal være meget brugbart, ſom og for gamle Folk i Henſeende til deres Fordomme mod Philanthropinum. Recenſenten meener, at den lille Fritze vil beſkiæmme mange af dem, og bringe dem paa bedre Tanker. Recenſenten ønſker, at Forfatteren undertiden havde giort Slutningen af ſine Breve noget meer utvungen, og for at ſtille ſit Navns Underſkrift ret efter Brevmoden, ikke havde kunſtlet ſaa øyenſynligen paa Ende-Perioderne.

No. 13.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 27de Mart. 1777.

Kiøbenhavn og Leipzig. Jus eccleſiaſticum vetus ſive Thorlaco-Ketillianum conſtitutum Ann. Chriſti MCXXIII. — Kriſtinrettr hinn Gamli edr Thorlaks oc Ketils Biſcupa. — Ex Mſſ. Legati Magnæani cum Verſione latina, lectionibus variantibus, notis, collatione cum Jure Canonico, Juribus eccleſiaſticis exoticis, indiceqve vocum edit *Grimus Johannis Thorkelin*, Ill. 1776. 176 S. i 8vo, foruden Regiſteret. Hr. Th. udmærker ſig her for første Gang ved denne anſeelige Prøve, ſom en iblandt ſine flittige og for deres Fædernelands Hiſtories Oplysning omhyggelige og nidkiære Landsmænd. Denne gamle Islandſke Kirke-Ret er næſt Kong Knud den Stores Danſke Kirke-Ret, den ældſte i Norden af alle dem, der ere hidindtil blevne i Behold. Samme er udgiven af de tvende Islandſke Biſper, Thorlak Runolfſøn i Skalholt og Ketill Thorſtensen i Holum Aar 1122. og er bleven antaget ſom en almindelig Lands Lov paa Herredagen i næſtfølgende Aar 1123. De fornemmeſte Mænd af geiſtlig og verdslig Stand har arbeydet paa ſammes Forfatning, og deriblandt Sæmund Sigfuſſøn, der er bleven regnet blandt en af de ſtørſte Islandſke ſaa kaldte Polyhiſtorer. Den er i ſær deraf mærkværdig blandt alle nordiſke Kirke-Retter, at den er udarbeydet, ey alene til den Tid, da Island endnu var en frie Republik, men og ſørend Biſkopperne endnu vare komne til

den ſtore Magt, der gav dem alt for megen Indflydelſe i det verdslige Regimente. Udgiveren Hr. Th. holder den Canoniſke Ret tilligemed nogle indenlandſke Forordninger, hvoraf en ſtor Deel forekomme i den under Navn af Graagaas bekiendte Lovbog. Man har desuden ogſaa raadført ſig med Kong Knud den Stores Danſke Kirke-Ret, og i ſær den Norſke, ſom af Biſp Grimkel og Gialte Skeggeſøn i Aaret 1019. er bleven indført i Island. Hr. Th. nægter vel ikke, at jo nærværende Kirke-Ret har lidt nogle Forandringer, Forſtympringer og Forøgelſe ved fremmede Tillæg, ey at tale om de Feyl, ſom maa tilſkrives Afſkrivernes Vankundighed, Skiødesløshed eller Forandringsſyge. Dog lover han for, at dens ægte Forſtand kan erſtattes og beviſes ved Hielp af de Pergaments-Haandſkrifter, han har betient ſig af, hvilke alle høre til den Magnæiſke Bogſamling. Diſſe Haandſkrifter har Hr. Th. beſkreven i Fortalen, og deriblandt er den første, ſom han holder for at være ſkreven henved Midten af det 14de Aarhundrede, ſom den ældſte og bedſte, den, hvorefter han har ladet Texten aftrykke, og af andre fire Pergaments-Haandſkrifter har han anført de foranderlige Læſemaader. Et andet Haandſkrift, om hvilket han formoder, at det er ældre end de forbemældte, ſkal befinde ſig paa det Kongelige Bibliothek, men ſamme har han ikke fundet Leylighed til at eftерſee. Ellers har nærværende Kirke-Ret ikke giældt længere end til Aar 1275., da den Norſke Erkebiſp John overdrog Biſp Arnas til Skalholt at forfatte en nye Kirke-Ret, ſom ſtemmede bedre overeens med den herſkeſyge og allerede da mægtige Geiſtligheds Egennyttighed. Dette Jus Arnæanum kaldes gemeenlig Kreſtinrett hinn nya i Modſættelſe af Jus Thorlako-Ketillanum eller Kreſtinrett hinn forni. Denne nye Arnæiſke Kirke-Ret bliver af Pontoppidan Ann. Eccl. T. I. p. 785. urigtig tillagt Erkebiſp Johannes, ſom det kunde have været en Norſk Kirke-Ret. En udførligere Hiſtorie om begge, af hvilke den Ældre er Kilden til den Nyere, finder man i Biſp Finn Johnſons Hiſt. Eccl. Ill. T. I. Per. III. Sect. II. Cap. 6. §. 3. 7. p. 540 ſqv. og nogle Hovedſtykker af den ældre vel oplyſte, i ſær den Anordning om Tiende Cap. 36., ſom endnu giælder i Island. Hr. Th. har og tilføyet en latinſk Overſættelſe, ſom en ubenævnt Velynder har giennemſeet før han overgav den

til

til Trykken, og i hvis Udarbeydelse han ved vanſkelige Steder har raadført ſig med ſin lærde Landsmand Hr. J. Olavius. En anden latinſk Overſættelse, ſom ſelv A. Magnæus ſkal have giort, har han vel og haft ved Haanden, ſom og hans Overſættelſe af den nye Kirke-Ret, der ſtaaer i Pontoppidans Annales. Men ſom hiin var hans Ungdoms Arbeyde, og denne fuld af Aabninger og vanſkelige Steder, ſaa har de ikke kundet være ham til nogen Nytte. Hans tilſøyede Noter ſigte fornemmelig til at viſe Overeenſtemmelſen mellem den Islandſke og den Kanoniſke og andre fremmede Retter. Andre oplyſende Noter maa ſøges i forbemældte Biſp Finns Kirkehiſtorie. Hans tilſøyede Regiſter over de i Kirke-Retten forekommende Ord er at anſee ſom et nyttigt Bidrag for hvem der en Gang maatte faae i Sinde at levere et fuldſtændigt Islandſk Gloſſarium. Hiſt og her finder man derudi vigtige antiqvariſke Oplysninger, for Ex. ved Ordet Kroß om dets forſkiællige Brug. Foran findes Prøver af de beſkrevne Haandſkrifter i Kobber.

Kiøbenhavn. Omſtændelig og tilforladelig Beſkrivelſe oven Øen Møen, dens Kiøbſtæder, Landsbyer, Kirker og deres Indſkrifter, Oldſager og Lehnsmænd. Tilligemed en fuldkommen Fortegnelſe over Lands-Dommerne i Sielland og Møen. Ved B. C. Sandig. 1776. Med Høpffners Skrifter. Forfattereren har hermed vildet levere et Bidrag til en omſtændig Beſkrivelſe over de Danſke ſmaa Øer, ſom efter hans Meening af alle Danſke Lande meeſt trænge dertil. Dog er det kun en hiſtoriſk og topographiſk Beſkrivelſe, han hermed har leveret over denne Ø, da han har maattet overlade den phyſiſke og oekonomiſke til andre der ere boeſiddende der paa Øen og kan derfor bedre have Tid og Leylighed til at giøre de dertil fornødne Jagttagelſer. Han vil dog blot med denne hiſtoriſke og topographiſke Deel ikke have giort et unyttigt Arbeyde, da han og dermed vil have forbedret en Deel Feyl, ſom Forfatteren af Danſke Atlas og andre Danſke Skribenter i deres Beretninger om dette Land have begaaet. Beſkrivelſens Indhold er kortelig dette. Her handles om Møens Navn og allerældſte Hiſtorie, Beliggenhed, Størrelſe, Frugtbarhed, Sogne og Hartkorn, Vaaben og Øvrighed, Søer,

Skove, Færgeſteder, Slotte, Herregaarde, Stege Kiøb-ſtæd, dens Kirke, Indſkrifter, Daab, Klokker, Gravſkrifter, Gaver til Kirken, Skoler, Tugthuus, Conſumtion, Folkemængde, Øvrighed, Privilegier, Marker, Byeting, Marked, Lods, Fattig-Væſen, Havn, Slot, Vaaben, Byens og Slottets Hiſtorie, i chronologiſk Orden fra 1167. til 1774., med tilhørende Landsbyer og Præſter, og øvrige Kirke-Sogne paa Møen. Man vil anføre Begyndelſen om Møens Navn og ældſte Hiſtorie. „Det Ord Møen udlede „ nogle af Maane, fordi denne Ø paa den eene Kandt er „ rund, ſom en Halv-Maane; men rettere udledes det af „ det Danſke Ord Mø, Jomfrue, ſaa at Møens Land „ ſkulde være det ſamme ſom Jomfruens Land, hvoraf den „ og undertiden paa Latin kaldes Virginia Danorum. Af „ denne Meening var Hr. Vincentz Bilde, ſom i den Svenſke Krig 1659. af Kong Friderich III. blev ſendt til Møen, og i ſit Logemente i Stege efterlod diſſe Vers ſkrevne paa Væggen:

Nu ſeer det ilde ud med Dannemarkes Rige,
I Sielland veed man ey af nogen Roe at ſige;
Den trædſke Aſchenberg voldtaget har med Liſt
Vort deylig Jomfrueland, og vi har Møen miſt.

„ Hvad det er for en Mø, ſom Møen er kaldet efter, er „ vanſkeligt at beſtemme; dog meene de fleeſte, at det har „ været Phane fra Falſter, ſom kom hid 60 Aar for Chriſti „ Fødſel, og fik Landets Konge Jedder Grøn, ſom for „ den Tid boede Veſten for Stege ved Grønved. Landets „ Navn var da Grønsø, men ſiden blev det kaldet Jedders „ Land og ofte Grønsø. Af Phane har og Phanefiord „ faaet ſit Navn, et Sund, ſom ſkiller Møen fra Falſter, „ og kaldes ellers Grønſund (hos Saxo viridis ſinus) eller „ rettere Grøns Sund. Kong Grøn ſiges at ligge begravet i en ſtor Steenhob paa Jettenshøy ved Frenderup i „ Damholts Sogn; men ſnarere ligger der een af hans Afkom. Thi paa Harbolle Mark, i Phanefiords Sogn, „ ſees en Grav 170 Alen lang og 15 Alen bred, med ſnorret „ ſatte Steen om, hvor Frue Phane er begravet, og han „ ſluttelig hos hende.“ Derſom den gode Jomfrue Phane og Kong Grøn har været ſaa gamle, ſom 60 Aar for Chriſti Fødſel, da maa ventelig det Navn Jedder ikke ſaa meget ha-

have været hans egentlige Navn, som snarere et Nomen appellativum, og vil sige saa meget som, den Jetter, Grøn; saa han maatte have været een af de gamle Jetter, der i de ældre Tider ere komne fra Asien her ind i Norden. Dog kan vel dette Navn derfor ikke bevise denne hans og Phanes høye Alder, saasom en Konge af gammel Jettisk, Giettisk eller Gothisk Herkomst, kan dog nok have været til længe efter Christi Fødsel. Det havde vel ikke været af Veyen, om man havde seet de Skribentere anførte, der har vidst at sige os noget paalideligt om en Jomfrue Phane og Kong Grøn, saa gamle som 60 Aar for Christi Fødsel. Vidste man til hvad Tid det Navn Grønsø er kommen af Brug og de Navne Grønsø, Grønsund, Phanefiord komne i Brug, da vilde det nok have hiulpet meget til at bestemme Kong Grøns Alder. I Mangel af saadan paalidelig Efterretning kan man have Grund til den Mistanke, at der i Traditionen om dem hersker en vis Alderdoms Lyst. At han maa have været en Elsker af Jagten, kan sluttes deels af den gamle Sagn, at der omtrent ved Christi Fødsel skal ved Grønved aarligen have ladet sig see et Menneske til Hest uden Hoved, med et stort Jagtspyd og omgiven af mange Hunde, hvilket man har holdt for Grøns Gienfærd, som først blev borte, da her kom Christne i Landet, deels og af et Vers, der høres iblandt Almuen og lyder saaledes:

Nu hviler Grøn med Phane sin
Som trætted raasken Hiort og Hind,
Tak Bonde god den Dyre-Gud,
Nu gaaer du tryg ad Sundet ud.

Men af alt dette kan intet sluttes om saa høy en Alder, saasom i deslige Kiærlinge Fabler alt gisres gammelt, og Verset seer saa ungt ud, som om det kunde være smiddet af en Mosensk Poet for et Halvhundrede Aar siden. Ellers har Forfatteren over dette Vers giort en Forklaring, som han kalder nye, og der seer meget rimelig ud: „Phanefiord eller „ Grønsund laae til Falster førend Kong Grøn fik Phane, „ og følgeligen torde Bønderne ey fiske deri for Falsters Be„ boere, da dog Fiskerie paa den Tid var deres meeste Op„ hold. Nu da de fik Tilladelse dertil af deres Konge Grøn, „ som var bleven Herre over dette Sund, eller i det mindste „ havde Rettighed til at betiene sig deraf, befales de i dette

„ Vers at takke den Dyre-Gud d. e. den døde Grøn, den „ ſtore Elſker af Jagten, og de vilde Dyrs Skræk, for deres „ Sikkerhed paa Sundet.“ Skulde kun ikke den hele Hiſtorie om Grøn og Phane være laant af de Navne Grønſund og Phaneſtord. Sært nok, at Saxo ſaa ligefrem i ſin Uſkyldighed overſætter Grønſund ved Viridis ſinus, det grønne Sund, hvoraf man ſagte maa ſlutte ſaa meget, at han endnu ikke har vidſt eller vildet vide af den 1800 Aars ældgamle Kong Grøn at ſige. Kan ikke ogſaa de gamle Navne, i Knutlinga Saga Maun, i Kong Waldemar I. Brev Moen og det latinſke Navn Mona nok ved foranderlig Udtale være blevne til Møen, og denne have givet Anledning til at tænke paa en Møe, ſom man da ſnart har fundet i Phaneſtord, og ſom hun dog endelig maatte have en Mand, ſaa fandt man ham i Grønſund. Det Vers af Hr. Bilde, ſom før er anført, viſer vel heller ikke ſaa meget hans Meening, ſom det ſnarere er en poetiſk Alluſion til Møns da gængſe Navn og dets Udtale, og til den derom gængſe Meening. S. 9 findes antegnet en meget ſmuk Skik der paa Landet, at Huusfolk, naar de ville gifte ſig, gaae Landet omkring Bye for Bye og indſamle ſig en anſeelig Brude-Gave i Malt, Rug, Byg, Brød og andre Fødevahre. Skulde der ikke være flere ſæregne Skikker og Sæder der paa Landet, gamle eller nye, ſom og kunde have fortient en Erindring? S. 44 mældes om den iblandt Bønderne berømte Klintekonge, ſom de kalde Jøden, hvilket Navn Forfatteren forklarer ved Jetten, af Upſal. Viſt nok er Jøden en falſk Udtale af Jothen eller Jetten, og da denne Klintekonge, der ſtod i Forbund med Klintekongen paa Stevns, bliver ey urimeligen henført til Carl den Stores Tid henved 774, ſaa ſees, hvor ung det Navn Jette eller Jothe har endnu været; hvorfor hiin Jeddergrøn viſt nok er det ſamme ſom Jetten Grøn, og behøver for Navnets Skyld ey at ſættes op i Tiden for Chriſti Fødſel, med mindre Klintekongen og maatte være ſaa gammel, ſaa hans her ommældte Eftermand Huno, der med en Deel ungt Mandſkab reyſte til Italien, for at hiælpe ſine Landsmænd, maatte have været med i det Cimbriſke Tog til Italien. Her er S. 49 tilføyet en Fortegnelſe paa Møens Lehns- og Amtmænd, og dem, ſom Tid efter anden har haft Øen og Slottet i Pant, og S. 60

en

en Fortegnelse over Lands-Dommerne i Sielland og Møen. Forfatteren har derudi opholdt sig noget ved enhvers Levnet, for deels at undgaae den Kiedsommelighed, som en lang Række af blotte Navne maatte forvolde, og deels ogsaa for derved at bidrage noget til Oplysning over vor Adels Historie. Iblandt de Biographiske Beskrivelser ere nogle mærkelige nok, for Ex. Mag. Iver Berthelsøn, Sogne-Præst i Stege, der først var Professor Pædagogus fra 1558. Det hedder, at han ikke kunde forliges med sine Colleger, saa de 1561. lode ham vide, at han maatte see sig om en anden Levlighed. 1562. vilde de give ham 60 Daler for at læse Virgilium, og vilde han ikke det, saa maatte han reyse hvorhen han vilde. Samme Aar blev han Præst i Stege. 1565. blev han efter Kongelig Befaling tiltalt, fordi han havde udeladt Exorcismum i Daaben, og først dømt til at døe, og siden sat i et meget haardt Fængsel paa Sorøe. Men da Kongen engang kom derhen og hørte hans lærde Tale, gav han ham strax nye Klæder, og giorde ham til Abbed og Befalingsmand over Sorøe og Ringsted Klostere 1571., i hvilken Betiening han døde 1583. og er begravet i Ringsted.

Göttingen. Der einzige Weg zur wahren Glückseligkeit, deren jeder Mensch fähig ist von Johan Stephan Pütter &c. 1775. 204. S. 8v. Dette Skrift er allerede udkommen i Aaret 1771. Forfatteren giver sig nu her først tilkiende, da han leverer et andet Oplag deraf med en saa anseelig Forøgelse fra 72 til 204 Octavsider. Som han beretter i Fortalen, saa har han alene anvendt sine Søndags-Fritimer paa at samle umiddelbar af Bibelen selv, hvad han fandt overeenstemmende saavel med sin egen Tilstand, som med sine Bemærkninger over andre Mennesker, til sin egen Underviisning og Opbyggelse, og, saavidt mueligt ved egen Flid og Eftertanke at udfinde det Religions-Systeme, der maatte stemme bedst overeens saavel med den guddommelige Aabenbaring, som med hans egen Erfaring, og allerbedst tilfredsstille hans Sind. Han forsikrer, at han derved har søgt at sætte sig i saadan en Forfatning, som om han endnu intet havde vidst af Religionen, og at de ellers sædvanlige Opdragelses-Fordomme ey har været ham hinderlige derudi, da han i meget unge Aar har været borte fra sine Venner og

overladt til sig selv. Han tilstaaer vel, at han snart har bemærket, at hans Liv ikke vilde være tilstrækkelig til at erlange den fornødne Lærdom i Sprog, Oldsager, Kritik, Geographie, Historie, Physik o. s. v. for at udgrunde Bibelens fuldstændige Indhold: Men han har derhos ogsaa mærket, at han ikke vilde forfeyle sit Øyemærke, om han lod det Historiske, Propheriske, Typiske og hvad der ellers syntes ham dunkelt, være udsat til Bibelens og andre hidhenhørende Skrifters videre Læsning, og for nærværende Tid indskrænkede sig blot til sit Øyemærke. Saa har han efterhaanden snart udkastet egne Opsatzer over enkelte Stykker, snart giort Forsøg, hvorledes alt bedst lod sig bringe i et Systeme; i sær i det Øyemærke, for i en bequem og naturlig Orden at have alt for Øyne i saadan en Sammenhæng, at saavel det Ganske læt lod sig oversee, som og ethvert nyt Bidrag læt kunde indføres paa sit behørige Sted. Paa denne Vey er han vel ikke kommen til nogen saadan Lærebygning, hvorved man gemeenlig pleyer at adskille Dogmatik og Moral fra hinanden; men han har fundet det mere overeenstemmende saavel med Bibelens Indhold, som med sin Absigt, at afhandle Lov og Evangelium hver for sig efter hinanden, dernæst at giøre Anvendelsen deraf paa sig selv, og tilsidst at indføre alt dette i den fuldkomneste Bøn. Da i Aaret 1771 en tilfældig Samtale med Hr. Adjunct Gerling havde foranlediget Hr. Geh. Just. R. at bringe sine hidindtil giorte Udkast i en almindelig Sammenhæng, og tillige at giøre dem anvendelige paa andre; saa opkom deraf mod Enden af Aaret 1771 den første Udgave af dette Skrift, ved hvis nærværende andet Oplag han ey alene har søgt at giøre Brugen deraf, formedelst mange Tilsatzer endnu mere almindelig, men og paa forskiællige Venners Forlangende fundet for Godt at nævne sig, fordi de egentlige Theologers Skrifter blive af Mange udgivne for Advocat-Skrifter, hvormed de alene søge at forsvare deres Kald og Stand. Værket selv er næsten overalt indrettet i Form af en Samtale med sig selv. Først et kort Udkast af en naturlig Theologie, eller som Forfatteren udtrykker sig „ wie ich ohne Bibel vielleicht über mich selbst, über Vergnügen und Mißvergnügen, und über Leben und Tod „ nachdenken würde. " Efter en endnu kortere Overgang til Bibelen bliver viist Utilstrækkeligheden af det, som vi uden Bibelen maatte vide om Gud. Og derpaa følger Bibelens

Ind-

Indhold, og det først Lovens, og hvad dertil henhører, hvoraf vor Fornuft vel lader os kiende Noget, men blot i en Skimring, hvad vi her see ikke fuldt og klart Lys. Dernæst Indholdet af Evangelium og hvad dertil hører, hvoraf Fornuften ellers slet intet skulde vide. Af alt dette bliver herefter giort den Anvendelse, ved Boed og Fortrydelse over sine Synder, og en fuldkommen Tillid til Midlerens Fortieneste, at forsone sig med Gud, over alt at tilfredsstille sig ved Haabet om en glad Evighed, og at beflitte sig paa alle Dyder. Herpaa følger endelig en udførlig paraphraseret Bøn efter Jesu Forskrift. Et nøyere Udtog af Skriftet har man ikke kundet give, men ønsker det endnu meer end tilforn som et opbyggeligt Skrift i mange Læseres Hænder.

Gotha. Christian Joseph Jagemanns Geographische Beschreibung des Großherzogthums Toscana 1775. 1 Alph. 4. A. 8v. Hr. Jag. har udarbeydet den Büschingiske Jordbeskrivelse i en Italiensk Oversættelse. Det Stykke deraf, som beskriver Hertugdømmet Toscana, og som i Hr. Büschings Geographie indtager 2de Ark, har han i sær stærk udarbeydet og forøget, saa Hr. B. selv har erkiendt, at dette Stykke fortiente at udgives for sig selv som en egen Bog paa Tydsk. Her er den nu og meddeler om denne betydelige Europæske Stat saa gode, nyttige og tilstrækkelige og hidindtil ubekiendte Efterretninger, som man vist vil være Forfatteren megen Tak skyldig for. Han har havt saa stort et Antal af trykte Italienske Bøger for sig, og saa mange velskrevne Efterretninger at benytte sig af, saa der af med god Skiønsomhed nødvendig maatte udkomme en nyttig Bog, om den end ogsaa hist og her endnu kunde være rigtigere, og efter sit Øyemærke mere fuldstændig. Saaledes dømmer Hr. B. selv derom. Den Storhertugelige Minister og Præsident i Krigsdepartementet har understøttet Forfatteren med Efterretninger om Søevæsenet, og Folkemængden og den politiske Forfatning, og Storhertugen selv har tilladt at meddele ham de originale Efterretninger, som kunde underrette ham om de Storhertugelige Indkomster og deres Kilder. Bogen er i det Tydske Sprog ordentligere og fuldstændigere, end i det Italienske, hvori den udgiør kun et Stykke af Jordbeskrivelsen. Efter den almindelige Ind-

ledning, følge de tre Gebeeter, som Hertugdømmet bestaaer af, og ethvert er beskrevet efter sine Amter og Steder, og tilsidst ere og de Oer beskrevne, som høre Hertugen i det Toscaniske Hav. I Fortalen mælder Forfatteren om adskillige nyttige Ting, som henhøre til Landets nøyere Kundskab, og i Beskrivelsen selv ere forbigangne. Dertil hører fornemmelig en Efterretning om den skadelige Skik, at oprette et Fideicommiß til Bedste for de Førstefødte, hvilken er brugelig saavel iblandt de borgerlige, som adelige Indvaanere. Da de lode Mange blive Munke og Nonner for at forsørge de øvrige Børn, saa tager Abbeden her af Leylighed til at igiendrive Hr. Prof. Le Brets Meening, at Klosterne besad for mange Godser, vare frie for alle offentlige Afgifter, og væltede samme paa de verdslige Landsgods-Eyere. Mærkværdigt er hvad han har sagt over denne Materie. Hr. J. har tilskrevet Enke-Hertuginden af Sachsen-Weymar denne sin Bog, saasom Høybemældte, da han af Exjesuiterne var bleven fortrængt fra Directoratet over det Emericianiske Gymnasium, har særdeles naadig ladet ham indbyde til Weymar, hvor han er for nærværende Tid og venter paa bedre Forsørgelse.

Leiden. *Jo. Jac. Hottingeri.* Eloqu. in Acad. Turic. Prof. publ. de nonnullorum in oppugnanda Religione ineptiis ac malis Artibus, maxime in Francogalli cujusdam peſſimolibro, qvi Syſtematis naturæ nomine fertur, conſpicuis Libri dico. 1775. 86. ſt. 8v. Forfatteren klager først over deres Skrig, som befrygte Skade og Fordervelse for Religionen af philosophiske Undersøgninger. Det er deels at tilskrive nogle slette Hoveders Forsøg, der anmassede sig Titel af Philosopher, i det de ukrammede noget elændigt Sladder imod Religionen. Herpaa giør Forfatteren Overgang til forskiellige Satzers Betragtning i det bekiendte Syſteme de la Nature. Han viser det Urimelige i den Satz om en nødvendig og blot i Legemets Natur grundet Bevægning. Han beviser, at den Lære om Materiens Udeelelighed i en uendelig Fortgang er ugrundet, og at Indvendingerne imod Siælens Enkelthed ere af aldeles ingen Betydning. At et enkelt Væsen kan virke paa et Legeme, bliver vel oplyst. Ligeledes har Forfatteren giennemgaaet

nogle

nogle andre løse Indvendinger, som Autor til Systeme de la Nature har taget af Tænkemaadernes og Følelsernes Forskiellighed. I den anden Bog vises, at Troen paa en Guds Tilværelse har ikke sin Grund i Menneskenes Frygt, men i Fornuften. Den uſle Tanke, at efter de Begreber, man gior sig om Guds Egenskaber, kommer kun immer et forgudet Menneske herud, fremstilles i sin blotte Nøgenhed. Ligesaa forfarer Forfatteren med de sattige Indvendinger imod Guds Godhed og Retfærdighed. Til Beslutning anmærker han, hvor fornødent det er, imod saadanne Folk at redde Fornuftens Ære; men tillige jo meer og meer at adskille fra Religionen alt det Grums, som er bleven formænget med dens Begreber og Lærdomme, og at sætte tilbørlig Priis paa en Ernesti's, Semlers, Spaldings, Tallers, Eberhards og andre saadanne lærde Mænds Bemøyelser. Det øvrige Skrift er for Resten forfattet i en god Stiil, og lader sig formedelst den hyppige anbragte fine Satire meget vel læse, uagtet at deslige opvarmte og hundrede Gange igientagne Griller giorde det umueligt at forebringe noget Nyt, som ikke tilforn var sagt. Det er nok, naar de modsatte Sandheder immer fremstilles i en nye Gestalt; og betragter man Skriftet fra denne Side, ville alle oprigtige Sandheds Elskere lade Forfatteren vederfares den Ære, at han ret vel har forsvaret den gode Sag.

Maynz. *Johannis Laurentii Isenbiehl* sacræ Scripturæ & Lingvarum orientalium in alma semperque catholica Universitate Moguntina Professoris pnblici & ordinarii Chrestomathia patristica Græca exoptimis Editionibus delecta in usum Schol. Elect. Moguntinarum. 1774. 1 Alph. 8v. Hr. Isenbiehl blev af den afdøde Churfyrste kaldet til Maynz for der, at lære den grækiske og østerlandske Litteratur. For at forskaffe sine Lærlinger en græsk Bog, som de tillige formedelst dens Indhold kunde finde Behag udi, valgte han den Plan, at samle tilsammen nogle smukke Stykker af de grækiske Kirke-Skribentere, som kunde opvække deres Lyst til at læse disse Skrifter. Man kan ikke nægte, at jo Forfatteren kunde have valgt grækiske Skribentere af en bedre Tidsalder i Henseende til Sproget. Men som en Patristisk Chrestomathie vil dette hans Skrift dog immer finde

Bie-

Biefald. Her er ikke ſamlet mindre en 168 ſtørre og mindre Stykker af lutter chriſtelige Skribentere af de første 7 Aarhundreder fra **Clemens Romanus** af indtil **Johannes Damaſcenus**, ſaa at ikke lættelig nogen er forbiegaaet, men meget mere nogle Steder tagne endogſaa af gamle Overſættelſer af ugræciſke Forfattere, ſom **Ephraem**, og af underſtukne og tvivlagtige Skrifter, dog ey uden at det er bleven ſagt. Forfatterens ſtørſte Fortieneſte beſtaaer i Stykkernes lykkelige Valg, og man vil uden Tvil billige dette, at han ey har bundet ſig til nogen vis Art af Videnſkaber, men ſkaffet de unge Læſere en behagelig Afvexling ved Mængden og Mangfoldigheden af de her forekommende immer lærerige Materier, hvorved han og virkelig tillige har banet ſig Veyen til at udbrede almeennyttige Kundſkaber Proſaiſke og poetiſke, hiſtoriſke, mythologiſke, theologiſke, Philoſophiſke, exegetiſke til Naturhiſtorien henhørende Afhandlinger og Efterretninger følge her paa hinanden efter Aarenes Orden, i hvilke en hver Skribent har levet. De der gisre det ey uſædvanlige Spørsmaal, hvortil det nytter at læſe Kirkefædrenes Skrifter, kan finde det beſvaret med denne Bog, og af dens Læsning ved egen Erfaring finde ſig overbeviſte om, at man kan øſe mange nyttige Ting af denne Kilde Stykkerne ere alene aftrykte paa Græciſk efter de bedſte Udgaver, ſom i det foranſatte Indhold ere angivne. Hr. J. har og ſat nogle der fundne Læſemaader under ſin Text, rimeligen for ogſaa at gisre ſine Lærlinger bekiendte med denne Deel af Kritiken. Den velſkrevne Fortale indbefatter en Anpriisning af Kirkefædrenes egen Læsning formedelſt den Nytte, ſamme har faſt i alle Lærdommens Deele. Meget er vel her overdrevet, endogſaa naar man fraregner det, ſom efter den Romerſke Kirkes Grundſatzer ey kunde ſiges anderledes; men her er dog ogſaa ſagt meget Sandt, og tildeels Saadant, om hvilket man ikke ſkulde have troet, at det maatte ſiges af en Lærer i Romerſkcatholſke Skoler. Stykkernes Mængde tillader ikke, at man kan anføre endten deres Indhold, eller de Skribentere, af hvilke de ere tagne.

Paris. Memoires ſur les Pays de l'Aſie & de l'Amerique, ſituës au Nord de la mer du Sud, accompagne d'une Carte par *M. de Vaugoudy* 5½ A. ſt. 4. 1774.

Den

Den nordoſtlige Pynt af Aſien er indtil denne Tid kun lidet bekiendt, og allermindſt den lige over for liggende eller Nordveſtlige Deel af Amerika. Hiin har Ruſſerne i nogen Maade, men ikke tilſtrækkelig opdaget og beſkreven. De ſamme har og udforſket Noget om denne, men ſom endnu er langt fra Vished og Tilſtrækkelighed. Det endnu ubekiendte nordveſtlige Stykke af Amerika er ingen liden Deel; men beløber ſig efter Forfatterens Regning til 238400 ſaadanne Qvadrat-Mile, af hvilke 20 regnes paa een Grad. Han har og i Aaret 1772 udgivet 4 Charter, ſom fremlægge for Øynene forſkiællige Afbildninger af de forhen benævnte Stykker af Aſien og Amerika. I Aaret 1773 forelæſte han Videnſkabernes-Academie til Paris en Afhandling om de nordlige Polar-Lande, og Seyladſen til Nordpolen og fra ſamme tilbage til Kamtſchatka, Japan, China o. ſ. v. Dermed forbinder han nærværende Skrift og Chart, hvori han anſtiller et Forſøg at forbinde alle gamle og nye Efterretninger, Opdagelſer, Charter og Formodninger angaaende det Nordveſtlige Stykke af Amerika, ſaaledes ſom det begynder mod Norden fra Californien, og ſtrækker ſig indtil over Polar-Cirkelen, ſaaledes mellem hinanden, ſom ham ſynes rimeligt at være. Man kan af Skriftet ikke levere noget forſtaaeligt Uddrag. Man har altſaa kun vildet anmærke Følgende. Forfatteren udſtrækker den yderſte Pynt af det faſte Land af Aſien ikkun noget over den 100de Grad, derimod den yderſte Egn af det faſte Land af Amerika imod Veſten indtil noget over den 210 Gr. Long. ſaa at i Egnen af den nordlige Polar-Cirkel, imellem begge forbenævnte Verdens Deele, et Rum af næſten 18 Grader er bleven tilovers, hvori han ſætter de Øer, ſom det nyeſte Ruſſiſke Chart angiver i diſſe Egne. Altſaa har han udſtrakt Pynten af Aſien imod Øſten ikke ſaavidt ſom paa de nyere Korter, men dog videre, end Hr. Landſoget Engel har giort paa ſit, og derimod trokket de veſtlige Kyſter af Amerika videre tilbage mod Øſten, end forbenævnte Hr. Engel, om hvem han for Reſten taler med ſtor Berømmelſe og Høyagtelſe. Landet imod Norden af Californien indtil Nordhavet, ſom her ganſke ubeqvemmelig kaldes Mer de Tartarie, anlægger han ſaaledes ſom det efter Sammenligning af alle meer og mindre troeværdige Efterretninger er forekommen ham rimeligſt, og da ſees Stræbet Anian ikke

mere

mere mellem Aſia og Amerika, men imellem den 50de og 55de Gr. Lat. og i det 225de Gr. Long. ſom en Indgang til det ſaa kaldte Archipelagus St. Lazari i Amerika. Man maatte vel ønſke, at et Skib engang vilde henſeyle fra Nordhavet til diſſe Kyſter. Hidindtil har Geographerne i deres Stuer afbildet denne Egn paa deres Charter, hvorfor og alle Afbildninger ikke lidet afvige fra Sandheden. Forfatteren melder om et Danſk Krigsſkib, der 1769 ſkulde være ſendt til Nordpolen, og være kommen tilbage igien 1773, og man forundrer ſig over, at han ſaavel Hr. de la Lande har kundet ſætte Troe til denne falſke og høyſturimelige Efterretning.

Hamburg. Gottfried Schütze, **Doctors und Profeſſors in Hamburg Lobſchrift auf die Weiber der alten deutſchen und nordiſchen Völker. Neue durchaus verbeſſerte und vermehrte Ausgabe.** 1776 14½ A. 8v. Hvad der nu hedder Lobſchrift har tilforn havt Navn af Schutzſchrift. Forfatteren har taget det ud af den anden Deel af ſine bekiendte Schutzſchriften, at den ikke ſkulde blive for tyk, og ladet det trykke for ſig ſelv. Han har møyſommeligen ſamlet af gamle og nye Skribentere mangfoldige Steder, ſom betræffe de gamle tydſke og nordiſke Fruentimmer. Texten er knap den tiende Deel af Bogen. Det øvrige beſtaaer i Anmærkninger, ſom indbefatte de forbemældre Steder, ſom kan give Materie til mange ſaavel nyttige, ſom angenemme Betragtninger. En philoſophiſk Hiſtorieſkriver har Aarſag at ønſke ſig mange deſlige Samlinger.

Ulm. Joh. Frid. Gmelin's, **der Arzneygel. Doctors und Prof. zu Tübingen. — Abhandlung von den giftigen Gewächſen, welche in Deutſchland und vornemlich in Schwaben wild wachſen.** 1775. 228. S. ſt. 8v. Forfatteren har givet en ſærdeles nøyagtig botaniſk-medicinſke Beſkrivelſe over diſſe Planter, i naturlig Orden, ſaaſom Fungi, Jncompletæ, Gramina, Eſulæ og Euphorbiæ, Liliacea, Solanacea, Polyantheræ, Ranunculi, Umbelliferæ. Ved enhver Vext anfører Forf. ældre og nyere Erfaringer om deres giftige Egenſkaber og deraf opkomne Tilfælde. Den Artikel om Skarntyden er i ſær fuld

ſtæn-

ſtændig. En udførlig og upartieſk Samling af Vidnesbyrdene for og imod dens Lægekræfter. Overalt ere og Modgifter og Hiælpemidler angivne.

Berlin. D. Philipp Fermins, hiſt. phyſ. Beſchreibung der Colonie Surinam, aus dem Franzöſiſchen mit Anmerkungen und einer groſſen Landcharte von Surinam. Erſt. Th. 1775. 246. S. ſt. 8v. Fermin er, ſaavidt man veed, den eeneſte, der har meddeelt den udførligſte Efterretning om denne mærkværdige Colonies politiſk-geographiſke Tilſtand og dens naturlige Producter. Overſættelſen har ſine væſentlige og nyttige Forrrin for Originalen. Den ubenævnte Overſætter har overalt leveret Naturhiſtorien om Lands-Producterne, hvis Kundſkab ſaa meget intereſſere Naturaliſterne, med en nøyagtigere Rigtighed end i Originalen, og tilføyet de Linneiſke Benævnelſer. Overalt har det endnu ikke været mueligt, og Udgiveren har giort ſaa meget ſom af ham kunde ventes og forlanges. Overſættelſen ſelv er meget flydende. Det er kun Skade for det ſkiønne ſtore Chart, at det ved for megen Brækning efter Octav-Formaten nødvendig maae lide Skade.

Riga. A. Anderſons hiſtoriſche und chronologiſche Geſchichte des Handels von den älteſten bis auf jetzige Zeiten. Aus dem Engliſchen überſetzt. Vierter Theil. 1776. 614. S. ſt. 8v. Denne Deel ſtrækker ſig fra 1550 til 1625, og indbefatter i denne Tid meget betydeligt, ſom kan ſpare en tilkommende Forfatter af en ſyſtematiſk Handels-Hiſtorie megen Møye, og aabne ham Veyen til nøyere Underſøgninger. Men en retſkaffen Hiſtorieſkriver vil ikke ſaa ſlet hen forlade ſig paa Hr. Anderſons ſamlede Efterretninger. Thi foruden Skriv- og Trykfeyl, forekomme der og mange Efterretninger, Domme og Anmærkninger, ſom fortiene nøyere Underſøgning.

Frankfurt og Leipzig. Raiſonnement über die proteſtantiſchen Univerſitäten in Deutſchland von Joh. Dav. Michaelis. Vierter und Letzter Theil. 1776. Man har allerede længe vidſt at dette Værk tilhørte Hr. Michaelis. Han nævner ſig nu ſelv ſom Forfatter. Det bli-

bliver immer et Monument af hans dybe og moedne Indsigt i det Inderste af Universitæterne i Tydskland. Overalt finder man derudi de fortræffeligste Tanker, Domme og Forslag til Feylenes Afhiælpning, og til Befordring af Akademiernes Flor, skiønt og mange kloge Mænd, der ere blevne graa i Akademiske Embeder, har giort vigtige Indvendinger imod mange Ting.

Göttingen. Anfangsgrunde der Chemie von Joh. Christian Polycarp Erxleben, Prof. der Philoſophie. 1775. 472. S. 8v. Forfatteren gaaer immer frem fra de meest enkelte Legemernes Oplösninger til de meer Sammensatte, og lover sig mere Nytte deraf, end af de hidindtil brugelige Methoder. Foredraget er særdeles fatteligt, uden dog at være overflödigt. Hist og her forefinder man nogle Forfatterens egne Læresatzer. Han troer endnu paa den fine Luft og tilskriver den hist og her betydelige Virkninger. Metall-Forvandlingen holde han for meget rimelig. De nyeste chymiske Opdagelser har Forfatteren paa behörige Steder efter sit System meget flittig indrykket og overalt anført de mærkværdigste Skribentere.

Leipzig. Schreiben über den Sitz der Seele — von Heinrich Nudow. 1775. 16 S. 8v. Det Spörsmaal om Siælens Sæde er uden Tvil en for al menneskelig Forstand i Mennesket selv skiult og forborgen Hemmelighed; almindelig Sands og Følelse næsten vidner derom og forsikrer os, at det er noget, den dybsindigste Philosoph ligesaa lidet kan vide eller sige med Vished, som den, der kiører Ploven: og dog kan man endnu for Alvor foretage sig saadanne Undersögninger i Haab om at afgisre Noget? Vi troe det ikke: De maae kun ansees som philosophiske Amusements og som saadanne læses og betragtes, Forfatterens Meening er deres, der anvise Siælens sit Sæde i den hele Hierne og ey i nogen besynderlig Deel deraf.

Altenburg. Samuel Farr Unterſuchung, obes wohl gethan ſey bey der Schwindſucht Blut zulaſſen. 1776. 72. S. 8v. De Tilfælde, i hvilke dette kan være fornsdent, har Forfatteren vel udsat fra hinanden.

No. 14.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 3die April 1777.

Kiøbenhavn. Forſøg til en Præſte-Hiſtorie, eller nogenlunde Efterretning om Biſkopperne og Præſterne i Bergens Bye og Stift fra Reformationen til værende Tid, ſanket tilſammen af gamle Documenter, Protocoller, Pergaments-Breve, Haandſkrifter ꝛc., og udgivet ved Albert Hatting, Medtiener i Ordet ved Domkirkens Meenighed i Bergen. Første Deel. 230 S. ſt. 8vo, med de Berlingſke Skrifter. — Hr. Forfatteren har forudſkikket en hiſtoriſk Indledning, hvori han giver Efterretning om Chriſtendommens Oprindelſe og Fremgang i Norge, og hvorledes Reformations Værket er bleven drevet, i ſær i Bergens Stift. Først om Chriſtendommens Oprindelſe i Norge, hvorved anmærkes rigtig nok, at ſamme ikke maa regnes fra den Tid, da der allerede i det 8de og 9de Aarhundrede berettes om de Norſke, at de overøſte deres nyefødte Børn med Vand, ſaaſom denne Overøſelſe virkelig var en hedenſk Skik og i Brug længe for Chriſtendommens Tid. Herefter om Chriſtendommens Begyndelſe og Fremgang under Kong Hagen Adelſteen. Recenſenten forſtaaer ikke det Udtryk, Forfatteren har brugt S. 4. hvor han ſiger, at Kongen ſtrax derpaa fik at beſtille med Kong Erik Blod-Øxes Sønner af Danmark. Man ſkulde tænke, Forfatteren troede, der havde regieret en Konge i Danmark, af det Navn Erik Blod-Øxe, da man dog

ikke der veed af nogen saadan Konge at sige, men nok, at Harald, den Norske Konge Erik Blod-Øxes Søn, blev af Harald Blaatand i Dannemark lyest i Kuld og Kion og er bleven opdraget ved det Danske Hof, efter at hans Fader var bleven fordreven af Norge. Iligemaade kalder han forbemældte Harald en Søn af Kong Erik Blod-Øxe i Dannemark. Hvad skal man her forundre sig over, endten blot Ubegvemheden i Udtrykket, eller Feyltagelsen i Historien? Videre om Christendommens Tilstand under Kongerne Harald Eriksøn, Oluf Trygveson og Oluf den Hellige. Man vil give en Prøve af Forfatterens Critik over Kong Oluf den Helliges Strænghed i at straffe dem, der satte sig imod Christendommens Fremgang. „Spotterne (hedder det) be„straffede han meget haardt, uden Persons Anseelse, og var „efter min Formeening hans Anstalter meget baade vittige „og priselige, ligesom og hans Bestraffelser." (NB. Af disse efter Forfatterens Formeening vittige og priselige Bestraffelser nævner han tvende i en Anmærkning, nemlig, at han af tvende Provintz-Konger lod skiære Tungen af den eene, og stikke Øynene ud paa den anden, fordi de havde bespottet den christelige Troe). „Man indvende, i Henseende „til de sidste: I Executions-Maaden var han for haard. „Jeg har intet derimod, naar man løselig betragter Sagen „og Tidens Tænkemaade; men betragter man det noget „nøyere, bliver man Nødvendigheden vaer. Thi for det „første var det, efter den Tids-Alders Tænkemaade, fornø„dent, ikke at bruge tørre Moralia, hvormed intet blev „udrettet, ey heller Lemfældighed, hvormed man maaskee, „efter Nationens grove Smag i denne barbariske Alder, „snarere vilde løbe fra end til Maalet. Dernæst tage man „og i Betragtning, at Bespottelserne, som af ham bleve „saa skarp bestraffede, vare ikke saa meget et Crimen læsæ „Majestatis for Kongen, som jo mere et Crimen læsæ Ma„jestatis for GUD. Dette vil uden Tvil retfærdiggiøre „hans Opførsel til alle Tider hos alle Dydige, Veltænkende „og Vittige iblandt Nationens Descendentere." Til deres Bedømmelse vil Recensenten og overlade denne Forfatterens Apologie. Hvad denne siden videre giorde til Christendommens Fremgang. At der virkelig skal være skeet Mirakler til dens Bekræftelse, det holder Forfatteren for troeværdigt efter

J. Rasm.

J. Kam. U. K. Hist. S. 153 f. Videre om Christendommens Fremgang i Norge indtil Paverne begyndte at blande sig i de Norske Kirkesager, og der henved Aar 1151. blev beskikket en Erkebisp i Tronhiem, tilligemed nogle almindelige Anmærkninger over den Norske Kirkes Tilstand, der var den samme her, som andensteds, og fordervet ved Pavelige Grundsætninger. Hvorledes og hvilke Mænd, der efterhaanden for Norden begyndte at sætte sig op imod Paven og den pavelige Religions Grundsætninger. Med nogen Omsvøb vises herefter, hvorledes og af hvilke Aarsager det har varet saa længe førend nogen her i Dannemark har vovet at sætte sig op mod den Myndighed og Stolthed, hvormed Paven skal have begegnet i sær den Danske og Norske Nation. Derpaa anføres dog ikke noget andet Exempel, end den almindelige Bandsættelse, hvorved han i et Brev, dat. Avignon 8 Kal. Jun 1331. skal have brugt det Udtryk: Regem & Danos diris devovere, hvilket Forfatteren saa troeligen oversætter, at overlevere baade de Danske og deres Konge til Diævelen, ret som dermed kunde være meent noget andet og meer end den almindelige Bandsættelse. Han anmærker og troeligen dette herved, „at dette var vel paveligt; men aldeles ikke „ christeligt; men at Paverne pleyede saaledes i den Tid at „ gjøre, naar de ikke paa anden Maade kunde faae deres Villie „ frem, og see deres apostoliske Myndighed soutineret.“ Forfatteren beklager, at der mangler tilstrækkelig og paalidelig Efterretning om Reformations Værket i Bergen og det Bergenske Stift. Hvad han anfører om Kong Friderich I. Anstalter til Kirkeforbedringen er kun almindeligt. Alt hvad han om Bergen i sær har vidst at anføre, beløber sig ikke til meer, end at en Munk, ved Navn Anthonius Aar 1528. var den første, som offentlig prædikede det reene Evangelium i St. Halvards Kirke i Bergen. Hvad der har tildraget sig ved Reformationens Tid imellem Papisterne og de Evangeliske, det veed han af Mangel paa Efterretninger ey at melde noget om, og denne Mangel giver han saa vel i Almindelighed den alt fortærende Tid, som de Bergens Bye saa tidt overgangne Ildebrande Skyld for. Han har derfor kun i Almindelighed anbragt nogle Historien oplysende almindelige Efterretninger: 1) om Stifter i Almindelighed og om een og anden Indretning, som der i forrige Tider er skeet; 2) om

de i den ældre Tid forordnede Lærere; 3) om Sognernes Inddeeling; 4) om de Sogners Inddeeling, ſom tilhøre de 3de Tydſke Kirker i Bergen; 5) om det tydſke Kirkevæſen og Jurisdictionen for de tydſke Kirker i Bergen. Dette er kortelig Indholdet af den forudſkikkede Indledning til den egentlige Præſte-Hiſtorie. At ſaadan Indledning til ſaadan Hiſtorie paſſede ſig vel og vilde have ſin Nytte og Intereſſe for Læſeren, det kan man ikke nægte. Men at Forfatteren er noget udſvævende og overflødig i ſin Skrivemaade, det vil man lættelig undſkylde hos en Mand, der ventelig ikke har lært at tilſkiære ſin Pen efter nyeſte og bedſte Smag, og en Prædikant, der i ſine hellige Taler maa vænne ſig til Udsvævelſer, for at gisre ſig forſtaaelig for den almindelige Mands Begreb. Herefter følger nu den egentlige Præſte-Hiſtorie i tvende ſmaa Bind, ſom udgisre nærværende Første Deel. Det første Bind handler om Biſkopperne og Præſteſkabet til Domkirken i Bergen, i tvende Kapitler: 1) om Biſkopperne i Bergen, 2) om Præſteſkabet til Domkirken i 3 Afdeelinger, den første, om Sogne-Præſterne, den anden om Prædikantere, Medtienere og reſiderende Capellaner, den tredie om de perſonelle Capellaner. Under Texten ere føyede en temmelig Deel Anmærkninger, tienende til de biographiſke Beretningers nærmere Oplysning eller Rettelſe, for Ex. S. 83 naar Sal. Procantzler Erich Pontoppidan fortæller Ann. Tom. IV. p. 241. o. f., at Biſkop Niels Smed reyſte til Orienten, beſøgte det Hellige Land og beſaae Chriſti Grav, ſaa har Forfatteren derimod, af Biſkop Smeds egenhændig ſkrevne Reyſe-Journal, ſom Poſtmeſter i Bergen Hr. David Brøker, Biſkop Smed nærpaarørende, har meddeelt ham til Eftersyn, opdaget denne Feyl hos Pontoppidan, at nemlig Biſkoppen aldrig har været i Orienten, langt mindre beſøgt Chriſti Grav. Feylen ſkal være kommen deraf, at P. ſom ikke har ſeet forbemældte Reyſe-Journal, har ladet ſig confundere af en andens uvidendes Beretning, der vel havde hørt noget, men ikke vidſt den rette Sammenhæng. Saavidt der af Journalen kan udfindes ſkal Sagen være denne, at nemlig Biſkop Smed har antegnet, at han fortalte Don Reggio, en Adelsmand i Italien, hvorledes han havde ſeet en Copie af den Hellige Grav, ſom efter Hr. Baldini, en anden Adelsmands Beretning, ſkal have haft en ſtor Lighed

med

med den virkelige. Det andet Bind handler om Kors-Kirkens, Nye-Kirkens, de tre Tydſke Kirkers, og Slots-Kirkens Præſteſkab udi Bergen og ved St. Jørgens Hoſpital. Dette Bind gaaer fort efter Kapitlernes Orden og begynder altſaa her med det tredie Kapitel om Præſteſkabet til Kors-Kirken, ſom handler i 3 Afdeelinger om Sogne-Præſterne, om reſiderende Medtienere og perſonelle Capellaner. I det fierde Kapitel handles ligeledes om Præſteſkabet ved Nye-Kirken, og i det femte om Præſteſkabet ved St. Jørgens Hoſpital. Her anføres en Tildragelſe, ſom er ganſke mærkværdig, for ſaa vidt den og er fuldkommen og i alle ſine Omſtænde paalidelig. Et fattigt og venneløſt Menneſke, ved Navn Knud Olſen, ſom af Moders Liv var født ſtum, gik om paa Byens Gader ſom et Spectakel i den ynkværdigſte Tilſtand. Hans Nød gik Hr. Lector Smed ſaa nær til Hiertet, at han tog ham til ſig og gav ham Underholdning, og lod ham forrette hvad Haandgierning han var i Stand til. Som han nu mærkede, at Menneſket, henved 40 Aar gammel, havde hendraget denne ſin Tid i den yderſte Vankundighed, fattede han ſelv den ſaa ypesværdige ſom menneſkelige Beſlutning, at læſe for ham og underviſe ham i Chriſtendommens Hovedſtykker. Imens dette varede, løsnedes endelig den bundne Tunge, ſaa han kunde udtale et og andet Ord, og dette ſkal første Gang have tildraget ſig med følgende Omſtændighed. Hr. Lectoren havde i lang Tid afmærket ham en beſynderlig Andagt og Rørelſe, naar han var i Kirken, og ſaae Communicantere at blive meddeelte det Hellige Sacramente. Han begyndte derfor at præparere ham dertil, og at viſe ham ey alene, hvad det er og hvorledes det ſkal bruges, men og hvad Nytte dermed er foreenet. Da han nu adſkillige Gange havde igientaget dette for ham paa den eenfoldigſte og fatteligſte Maade, ſpurgte han ham tilſidſt: om han ikke fandt nogen Længſel hos ſig at vorde deelagtig i dette Gode? og det i den Tanke, at han ved et eller andet Tegn ſkulde give ſin Meening tilkiende, ſom han var vandt under ſaadan Samtale at giøre. Men (ſiger Forf.) hvor blev ikke Lector Smed indtagen af baade Forundring og Glæde, da han hørte den Maalløſe ſvare til dette Spørsmaal med en ugemeen ſtærk Affect, et tydeligt Ja! hvilket var det allerførſte Ord, han havde talet i Verden. Viſt nok er dette ſid-

ske en mærkværdig Omstændighed, men særd er det tillige, at i den egenhændige Relation derom af Lector Smed, som Forfatteren har anført til Beviis for sin Fortællings Rigtighed, er den Omstændighed bleven fortiet, da han alene mælder, at han for stakket Tid siden nogen Lyd med Ord kan fra sig give, saa det synes, at Hr. Lectoren vil ikke have bemærket nogen meer end almindelig og sædvanlig Omstændighed, at nemlig et Menneske, der hidindtil havde været stum, var, ved hans Omgang og Samtale, bleven bragt saa vidt, at han endelig lod høre nogle tydelige Ord. En saa mærkværdig, som pludselig, og, som det synes, underfuld Tildragelse, burde derfor vel have haft noget meer udtrykkeligt Vidnesbyrd til Bekræftelse for sig. Det siette Kapitel handler om Præsteskabet til de trende Tydske Kirker i trende Afdeelinger, een om Præsteskabet til St. Halvards Kirke, en anden om Præsteskabet til St. Mortens Kirke, og en tredie om Præsteskabet til St. Mariæ Kirke. Det syvende og sidste Kapitel handler om Slots-Præsterne i Bergen. De Kilder, Forfatteren har øst af, ere gamle Documenter, Protocoller, Pergaments-Breve, og Haandskrifter. I sin Fortale nævner han med Erkiendtlighed de brave Venner og Velyndere, som har understøttet ham med de fornødne Hielpe-Midler til denne hans Præste-Historie, nemlig Hr. Justice-Raad Gardner, Hr. Cancellie-Raad Meyer, Hr. Stifts-Provst H. Mossin og Hr. Frimann. For Resten vil han ikke have denne sin Historie anseet anderledes, end som et ufuldstændigt Arbeyde og som Collectanea til en mere fuldstændig Udgave af andre i sin Tid. Recensenten, der ikke kan bedømme Skrifters Fuldstændighed eller Ufuldstændighed af et saa localisk Indhold, har dog under Læsningen maattet erkiende dette for et Beviis paa sin Forfatters omhyggelige Flid, paa hans Rundhed i at mælde, hvad der geraader en Mand til Ære og Roes, og hans Ømhed i at berøre det, der kan geraade ham til Last og Bebreydelse hos Efterkommerne. Stifts-Provsten Hr. Mossin har skrevet en Fortale til Bogen, hvori han har viist Bogtrykkeriernes oeconomiske Nytte at befordre deslige Skrifter for Lyset. Han har ved den Anledning andraget et Forslag, som visselig synes vigtig og fortiener Eftertanke. „Bogtrykkeriets oeconomiske Nytte i „ en Stat er af stor Betydenhed, hvor behageligt og nyttigt

„ var

„ var det ikke, om man havde trykte Efterretninger om alle
„ de publique Stiftelser i et Land fra deres første Begyndelse
„ indtil nu? Var dette ikke en billig Ære, som Stifterne
„ burde have, at deres Navne bleve ihukommede, som hav-
„ de været Landets almindelige Velgiørere? Kunde det ikke
„ være en Opmuntring for andre at efterfølge dem? Var
„ det ikke en billig Ære for de Tilsynsmænd, de Øvrigheds-
„ Personer, de Forstandere, under hvis Curatel Stiftelser
„ havde tiltaget og voxet, at deres Navne bleve ihukomme-
„ de? Vilde ikke enhver herudi giøre sin Flid, naar hans
„ Omsorg endog herudi blev for Eftertiden bekiendt? Var
„ det ikke nyttigt og nødvendigt, om man fra de ældre Tider
„ havde Kundskab om enhver Stiftelses Afstagelse eller Tilta-
„ gelse og Aarsagen dertil? Kunde de nærværende Tider ikke
„ lære noget heraf? Kunde det, som har været til Nytte
„ eller Skade tilforn, ikke være til Underretning om, hvad
„ man i nærværende Tid havde at giøre? Havde man saa-
„ danne oeconomiske Calendere, hvoraf alle Stiftelsers Ca-
„ pital for dette Aar vare anførte, kunde man Aar fra Aar
„ see samme Stiftelsers Afgang eller Tilvext. Og det vilde
„ glæde Patrioter og være en Ære for Curatores af Stiftel-
„ ser, at de mere kunde voxe end aftage. Slige oeconomi-
„ ske Calendere kunde være ligesaa nyttige, som de nu bruge-
„ lige Calendere, hvorudi man finder Embedsmænds Navne.
„ Det var ikke til Skade for et Land, om der skeede en al-
„ mindelig Fortegnelse af de mærkværdigste Ting i Landet;
„ om Embedsmænd giorde det hver i sin Cirkel; om Præster-
„ ne for Ex. havde en Bog, hvorudi de anteegnede det mærk-
„ værdigste, som skeede i deres Meenighed, og i sær om be-
„ synderlige rare Dyds og Gudfrygtigheds Exempler, som
„ iblandt og kan findes i Verden, og om saadan Bog gik fra
„ Mand til Mand i Embedet; om og den civile Øvrighed
„ havde en Bog, hvorudi Bønder paa Landet, som meest
„ havde forbedret deres Jorder, og vist sig som de dueligste
„ Landmænd, vare anførte. Det maatte være dem en Ære,
„ at deres Navne maatte komme at staae i saadan en Bog.
„ Det samme kunde skee om de flittigste og dueligste Borgere
„ i en Bye, baade i den fornemme og ringere Stand.“
Dette skulde nu ikke være et blot Ereminde for deres Perso-
ner, men det skulde og strække sig til deres Afkom, saa at,

dersom en saadan dydig Mands Efterslægt kom i Nød og Omstændigheder, burde deres Afkom høste endog Frugten af deres Forfædres Dyder, og slige Folk hielpes frem for andre, naar de i andre Tilfælde vare lige. Det forstaaer sig vel selv, Forfatterens Meening er, at saadanne Forregnelser skulde siden ved Trykken bekiendtgiøres og bevares fra Undergang, og dette meener han, var den bedste Anvendelse af det historiske Studium, og en ret oeconomisk Brug af Bogtrykkerierne. Ved den Leylighed har han ytret sine Tanker om det historiske Studium og straffet nogle Feyl, som han bebreyder saa vel de politiske, som kirkelige Skribentere. Han har og givet et Begreb om Historien, som seer temmelig vidtløftigt ud, „ at Historien, nemlig, er ikke andet, end en Fortællelse „ om alt hvad er skeet, hvad der skeer, og hvad der skal skee „ i Verden." Havde han ikke strakt dette Begreb saa vidt ud, skulde han ellers aldrig have faaet nogen Anledning til den herpaa følgende, og, som det synes, paa dette Sted ubehørige Digression over den Hellige Skrift, i hvor godt og opbyggeligt det end maatte være, hvad han har sagt derom. Hvad han ellers efter denne lange Udsvævelse forekaster Historieskriverne, det er en temmelig gammel Bebreydelse, og for en stor Deel har den vel sin Rigtighed. Men i Almindelighed kan det jo dog ikke lastes, at Nationernes Skribentere opholde sig saa meget ved Fortællinger om Krige, om politiske og geistlige Keglerier, naar Nationerne selv, deres Forster og Præster give dem saa rig Materie i Hænder dertil, og disse samme Krige og Keglerier har foraarsaget saa store Revolutioner i Verden. Kan man fortænke en Skribent, at han har skrevet en Foliant over det, som i sig selv var intet værdt, som rygter og sinker, naar dette samme har givet Virkninger og Følger af sig, betydelige for Verden og for Kundskaben, og en Materie, rig og værdig nok til en heel Foliant? For Resten savner man og ikke nu hos de bedste Historieskrivere de Efterretninger, hvis Mangel her lastes. Endogsaa hos de bedste blandt ældre Historieskrivere finder man berømmelige og velgiørende Fredsbedrifter antegnede med deres fortiente Roes til bestandig Almindelse og Exempel. Men som der dog i Verden og Staterne bedrives meer Ondt end Godt, saa vel i det offentlige som private Liv, saa er det jo ingen Under, at Historieskriverne har meer at sige om det Onde,

end

end det Gode. Tingenes Løb i deres gode og fredelige Orden giver heller ikke nær saa megen Opmærksomhed eller giør saa megen Opsigt i Verden, som det Onde, der stifter Ufred og forstyrrer den gode Orden.

Halle. Prüfung der Religion nach Schrift und Vernunft in Betrachtungen zu Erbauung seiner selbst von einem Layen aufgesetzt 1776. 13 A. 8v. Da Religionen dog immer bliver en værdig Gienstand for ethvert Menneskes Eftertanke, saa maae det vel være behageligt, at der dog ved den store Ligegyldighed, som der udvises mod samme, findes Mænd, hvis Kald det ey egentlig er at undersøge Religions-Sandhederne, der alligevel til deres egen Befæstelse og Beroeligelse befæste sig dermed, og ved deres Skrifter opmuntre andre til samme Flid. Om end ikke deslige Arbeyder have den samme Værd, som en Bünaus, en Hallers eller Pütters, saa fortiener dog deres gode Hensigt Biefald. Det er i den Henseende man med Fornøyelse her anfører forbenævnte Skrift, hvis Forfatter viser sig som en selvtænkende, prøvende og redelig Mand. Skriftet indbefatter 7 særskilte Betragtninger. I den første opsøges de Midler, ved hvilke man kan komme til en beskuende og overbeviisende Kundskab, om det Sande og Falske, det Gode og Onde, for grundig at besvare disse 3 vigtigere Spørsmaale, hvorfra, hvad og hvorfor Mennesket er til. I den anden Betragtning kommer han til Gud, hans Egenskaber og Forsyn, for saavidt dette kan erkiendes ved den blotte Fornuft af hans Værkers Beskuelse. Her kommer Forfatteren undertiden paa Tanker, som den blotte Fornuft uden nærmere Aabenbaring ikke skulde have, saasom S. 11. da gemeenlig flere Sandheder regnes til de naturlige, end der ved en streng Undersøgning høre dertil. I den 3die Betragtning ere de Erfaringer samlede, som synes tilstrækkelige til Kundskab om Mennesket, dens Gaver, Evner og Kræfter. I den fierde Betragtning bliver handlet om Menneskets Bestemmelse, hvor der bliver sagt meget Smukt, som viser Forfatterens Bemærknings-Aand, men som ikke taaler noget Udtog. Resultatet af hans Undersøgninger en dette, „ at „ Mennesket er i Verden, for at det skal sørge for sin time„ lige Vedligeholdelse og bevare sin Sundhed, uden hvilken

„ det ikke kan opfylde sine andre og høyere Pligter; men og
„ fornemmelig, for det skal kiende Gud og hans Egenskaber
„ af hans Værker, ogsaavidt mueligt udvide denne Kund-
„ skab; at det overalt skal elske og ære ham som sin Skaber,
„ Opholder og Velgiører; at det skal forskaffe sig en rigtig
„ Kundskab om hvad der er godt eller ondt, og at det ende-
„ lig skal anvende alle sine Legems og Siælskræfter til at ud-
„ øve det Gode og Dyden og derimod at undlade og flye det
„ Onde og Lastværdige.“ Derpaa kommer han til Bibelen, hvoraf han lærer kiende et Middel, hvorved Mennesket kan forsones med Gud og gisres bequem til sin Bestemmelse, hvilket er saa sømmende med de guddommelige Egenskaber, og saa overeenstemmende med Menneskets Forstand, at man i det mindste ikke med Grund kan indvende noget derimod. Ikke desto mindre, da det bliver forkastet af Mange, saa vil han til sin egen Beroligelse og Overbeviisning omhyggelig undersøge, om han kan komme til en beskuende Kundskab om den hellige Skrifts Guddommelighed, og dette skeer i den 5te Betragtning. De Bevægningsgrunde, siger han, som forantledige mig fast at troe, at Bibelen er Guds Ord, ere disse: 1) fordi alle de Lærdomme, den indbefatter, hensigte til Guds Herliggiørelse og Menneskenes sande Velfærd, og ere altsaa i Hensende til deres Indhold allerede af guddommelig Oprindelse: 2) fordi alle de Sandheder, som den lærer, ere blevne stadfæstede ved ubedragelige Spaadomme og Mirakler, og disse ere de eeneste og meest afgiørende Kiendemærker, hvoraf den menneskelige Forstand kiender den H. Skrifts Guddommelighed. Her har Forfatteren med Fordeel benyttet sig af det Lessiske Forsvar, for den Chr. Religions Sandhed. Den følgende Betragtning indbefatter Foredraget af Troens Artikler. De i den H. Skrift foredragne Troes-Lærdomme ere af en dobbelt Art. Nogle overstige ganske den menneskelige Forstand, paa hvis Sandhed man ikke tør tvivle, omendskiøndt den Art og Maade, hvorledes de ere, bliver uudforskelig. Andre erkiender Forstanden vel tydelig og med Overbeviisning, endskiøndt ogsaa derudi er meget høyt og uudgrundeligt. Dertil kommer en 3die Art, som bestaaer af Theologernes menneskelige Meeninger, og indbefatter en nøyere og tydeligere Bestemmelse af Troes Lærdommene, og hvoraf enhver Christen har Frihed til at prøve og vælge dem, som

synes

synes ham de troeværdigste. Om begge de første Arter, hvilke man og egentlig alene kan kalde Troes-Lærdommene, taler Forfatteren udførlig i dette Afsnit. Man maae rose hans Flid, kun at Lærdommene hist og her vare noget nøyere bestemte og Beviisstederne bedre valgte, hvoraf nogle ere vel ganske urigtig anbragte. I den synende Betragtning over de forskiællige Meeninger i Troes-Lærdommene, foredrager han samme, fastsætter Grundregler, efter hvilke de maae prøves, og siger saa, hvorledes han selv dømmer derom. Disse Meeninger ere om Guds Aabenbarelse i Kiødet, om den H. Trefoldighed, om den H. Nadvere, om Guds Naadevalg, om Hedningenes Salighed, om Helvedstraffernes Evighed. For at give Læserne nogle Beviis paa, hvorledes Forfatteren, som en Christen, ikke som Theolog, dømmer om nogle disse Meeninger, efter en omhyggelig Fortælling deraf, og hvorledes han beroeliger sig i Henseende til sammes Forskiællighed, har man vildet anføre følgende tvende Steder S. 166. „ Jeg har bemøyet mig for at foredrage med „ saa stor Tydelighed de forskiællige Meeninger over den Lære „ om den H. Trefoldighed, for derom at giøre mig et rigtigt „ Begreb, men jeg paatager mig ikke at afgiøre, hvilken „ der er den rimeligste, saasom alle beraabe sig paa den H. „ Skrift. Meget mere vil Jeg aldeles holde mig til Guds „ Ord, og uden al Tvivl troe, at Jeg i den eeneste Gud „ har en naadig Fader, der og for min Skyld har sendt sin „ eenbaarne Søn til Verden, for at forløse mig fra Synden og dens Straf, og at han paa min alvorlige og ydmyge „ Bøn og Begiæring skiænker mig den H. Aand, der ved „ min Aands Fornyelse og Helliggiørelse forbereder mig til „ den ævige Salighed, uden at begiære, at indtrænge videre i Guddommens Dybhed, men at vente en nærmere Oplysning derom i Evigheden.“ Om Hedningenes Salighed S. 180. „ Det lader sig med al Rimelighed slutte, at „ alle Mennesker, til hvilke Evangelii Lære ikke er kommen, „ naar de kun har levet dydig efter deres naturlige Kundskab, „ og, saavidt det har været dem mueligt, giort en rigtig „ Brug af deres Legems og Siælekræfter, ey blive udelukte „ fra Saligheden, men at Christi fuldkomne Retfærdighed „ vil endnu paa den yderste Dag komme dem til Gode, om„ endskiønt Skriften derom intet mælder. Kun saa meget

„ la-

„ lader sig af Guds Godhed og Retfærdighed, efter Fornuft
„ og Skrift slutte med Sikkerhed, at Menneskenes Tilstand
„ i Evigheden vil staae i den rigtigste Forhold med deres
„ Vandel i dette Liv, hvorfor der og i Belønningerne og
„ Strafferne vil blive en stor Uderskiæl. Kun de ville alt-
„ saa blive fordømte, der forsætlig forkaste Guds tilbudne
„ Naade, og imod deres bedre Vidende overgive sig til La-
„ sterne, og blive derudi ved til deres Ende. Bevare du
„ mig, min Gud, efter din uendelige Barmhiertighed, at
„ der Evangelii klare Lys, som du saa rigelig har skiænket
„ mig, ey engang skal geraade mig til desto større Fordøm-
„ melse. "

Berlin. **Türkische Briefe des Printzen von Montenegro.** 1777. 282. S. 8v. Oversætteren har ikke vidst at give nogen tilstrækkelig Efterretning om Forfatterens Person, der snart kalder sig Printz, snart Grøve Zannowich, Osmann o. s. v. Brevene selv kan man og ikke ret blive klog af. Hvad endten de ere opdigtede eller ikke, hvilket første man dog af mange Aarsager holder for det rimeligste, saa skulle de dog, som man forsikrer, give en overalt angenem og underholdende Læsning, hvilken man har troet ey at behøve nogen videre Anprisning, end den blotte Efterretning, at Forlæggeren har havt den Lykke, at den paa nogle Steder er bleven forbuden med Confiscation. Forfatteren skal over mange Ting have sagt sin Meening rundt ud, og med en lykkelig Lethed have opdaget Tingenes svage og latterlige Side, fra hvilken han og uden Skaansel skal have betragtet og behandlet dem. Til Kongen af Preussen skriver han S. 52. „ Es sagen mir viele Leute, Ew. Majestät be-
„ fänden sich sehr krank. Ich meines Theils wünschte. Sie
„ wären so unsterblich wie die Natur. Die Geburt kan zwar
„ Könige machen, aber nicht grosse Männer. Ich bin sehr
„ vieler Könige der Erden überdrüßig, und sähe daher gern,
„ daß Ew. Majestät wenigstens noch zehn bis 11 Jahr am
„ Leben bleiben möchten. " Til Hr. Grøve von Sacken, hvilken han giver Efterretning om sin Herkomst, mælder han S. 55. „ Ich bin römisch-katholisch: was aber mehr sagen
„ will, so bin ich ein Philosoph, der des Glaubens lebt:
„ si Deus unus non est, nullus est. Ich rede mit ihm

„ La-

„ Lateiniſch, weil ich weis, daß ers verſteht; und ich rede „ es ſo gut, wie ein Jeſuit.“ Om den berømte Meſtaſtaſio ſiger han S. 117. „ Er iſt alt; aber deſſen ungeachtet ſieht er aus, wie ein wohlverdienter Cupido, der ſein „ Jubilæum gefeiert hat.“ Om den Pariſiſke Oper hedder S. 183. „ Dies iſt ein Schauſpiel, wie die Comädie, „ mit dem Unterſchiede, daß in der Comädie die Helden durch „ die Naſe reden, da ſie ſich in der Oper alle Mühe geben, „ daß von den Kehlen die Worte anmuthig wiedertönen „ ſollen.“ Imod ſine Læſere er han juſt ikke den høfligſte Skribent. „ Gefallen dir meine Briefe (ſiger han i Enden „ af Fortalen) ſo kom zu mir; ſo will Ich dir eine Taſſe „ Caffen aus Mekka und eine Pheiffe Toback aus dem Serail „ geben. Gefallen ſie dir aber nicht, ſo nim dich in Acht, „ daß du mir nicht zu nahe komſt, denn ich werde den Staub „ von meinen Pantoffeln ſchütteln, und kan ich dir nicht „ den fatalen Strick um den Hals legen, ſo werde ich dich „ zu dem Teufel in jene Hölle ſchicken, von welcher der Pabſt „ ſagt, daß ſie ewig dauren ſoll, um ſeine Medicamente „ deſto theurer abzuſetzen.“ Nogle læſeværdige ſtatiſtiſke Efterretninger ſkal man dog hiſt og her finde i diſſe Breve og deriblandt en Beſkrivelſe over Republiken Raguſa.

Paris. Cinquieme Lettre a M. de Voltaire ou l'on examine ſes Commentaires ſur Corneille par M. Clement. 1774. 237. ſt. 8v. Uagtet den ſtore Gunſt, **Voltaire** immer finder hos de Store, ſaa farer Hr. L. dog immer fort uden Skaanſel at blotte den Iverſyge, med hvilken han har ſøgt at fordunkle Skiønhederne hos **Corneille**. I almindelige Udtryk roſer **Voltaire** ham vel i den høyeſte Grad, men overalt i enkelte Exempler finder han noget endten at indſkrænke eller laſte i det Beundringsværdige eller Skiønne. Hr. Cl. forſvarer overalt den ældre Tragediſkriver i Henſeende til Skuespillets indvortes Indretning, og tildeels ogſaa i Henſeende til det Høye og Heltemæſſige i Charactererne. Først giennemgaaer han Indvendingerne imod **Cinna**, og finder Beſvarelſen allerede i Perſonernes Taler. Derpaa **Polyeucte**s og den fortræffelige **Pauline**, ſom V. hiſt og her næſten har ſøgt at giøre latterlig. Ved **Horace** viſer Hr. Cl. at den unge **Horats** har i diſſe den raa Dyds Tider juſt maatter

tet tænke ſaaledes, ſom Corn. lader ham tale. Iligemaade i Anledning af Pompejs Død, at det laſtefulde Hof til Alexandria ſkulde og maatte handle og tale, ſom Corneille har foreſtillet. I Heraklius viſes, at og Leontina og Pulcheria handle her overeenſtemmende med deres Characteer. Ved Leylighed giør Hr. Cl. et Udfald paa det bedſte af V. Sørgeſpil, og viſer Fabelens Urimelighed i Mahomet, i Zaire, i Merope, i Alzire, hvor Voltaire overalt lægger de unge Skiønne ſine egne Tanker om den udvortes Religions Ligegyldighed i Munden. Ved Zaire Død anmærker han, at den er bevirket ved et alt for utragiſk Middel, nemlig ved en Misforſtand i et Ord, og at Zaire havde bleven i Live, om hun i Stedet for eſt-ce vous Nereſtan havde kun ſagt, eſt-ce vous monfrere. Dette Qvi pro qvo er det, der alt for ofte giver Udſlaget i de Voltairiſke Sørgeſpil, ſaaſom i Tancrede, Semiramis o. a. Hr. Cl. lover en anden Gang at komme til Henriaden.

London. The Criſis. Number III. To, ben continued Weekly, Saturday, February 4. 1775. Price to nenſe half penny. 3 Bb. Sol. Dette er det aſſkyelige Skamſkrift paa Kongen af Storbritannien, ſom nyelig er bleven forbrændt til London. Det begynder med en Lovtale over Greven af Catham, og derpaa bliver Kongen indtil Enden tiltalt. Aldrig er Majeſtæten med større Frækhed bleven antaſtet, end i dette Skrift, ſom truer Kongen med Mord, og det Kongelige Huus med Undergang, hvis ikke han griber til andre Forholds-Regler imod Amerikanerne. Hans Regiering bliver beſkyldt for Tyrannie og Blodgiærrighed. Til det første ſkal han og Lord Bute endten for eller kort efter hans Regierings Tiltrædelſe have lagt Planen an; hvilket man ſkal kunne ſee af det blodige Forſald af 10 May 1768 i St. George's Fields til London. Det Anſlag, ved Vaabens-Magt, at bringe de Amerikaniſke Colonier til Underdanighed under Kongens Villie, bliver erklæret for Uret, gruſomt, blodtørſtigt, upolitiſk, forgiæves og ſkammeligt, men ſammes Løsrivelſe fra Storbritannien forkyndet ſom ganſke viſt foreſtaaende. Parlementet bliver belagt med de ſkiændigſte Navne. Om Krigshæren bliver ſagt, at den beſtaaer af ſcottiſke Meuchelmordere, og her fordres med ſtor

Dri-

Driſtighed Hovederne af Lord Bute, Mandsfield, og North. I Tidenderne har man kaldet den frække Autor til dette Skrift Jones, og tillige mældet, at nærværende Lord-Major af Staden London ſkal have erklæret ham for affindig, og overgivet ham ſine Venner til Forvaring, for paa denne Maade at ſee ham beſkyttet.

Berlin. Unterricht in der Naturgeſchichte für diejenigen, welche wenig oder gar nichts von derſelben wiſſen, ertheilt von Anton Friderich Büſching 1775. 16. A. l. 8v. Den første Prøve af dette Skrift er allerede 1772 tvende gange bleven trykt under Titel. Verſuch die Kenntniß der Natur den Kindern leicht und nützlich zu machen. Den blev i forrige Aar trykt tredie Gang og med ligeſaa grov Skrift ſom tilforn, ſaaſom Forfatteren havde ingen Leylighed til dens videre Udførelſe. Forfatteren har nu lagt ſidſte Haand paa dets Forbedring og Førelſe. Han har af hele Naturhiſtorien udſøgt det Fornødneſte, det Nyttigſte og Tilforladeligſte for Begyndere, og ſøgt at foredrage det paa en ligeſaa vigtig ſom forſtaaelig Maade. Han har og derved ſeet mere paa det Almindelige, end paa det Sieldene, paa det Nyttige mere end det Besynderlige, og paa Brugen, ſom Menneſkene giøre eller kunne giøre af de naturlige Ting, meer end paa ſammes kunſtmæſſige og meget nøyagtige Beſkrivning. Bogen formodes at være brugbar ey alene for Skoler i Stæderne men og paa Landet, eller kan i det mindſte læt giøres dertil.

Paris. Proces verbal de ce qui s'eſt paſſé au lit de Juſtice tenu par le Roi le 12de Nov. 1774 er et vigtigt Document i den Franzøſiſke Hiſtorie. Med alle Omſtænde bliver her fortalt, hvorledes paa denne Dag det gamle Parlement igien er bleven indſat, og det Nye, ſom blev oprettet A. 1771 igien er bleven forvandlet til et Grand Conſeil, ſom i al Fald ved nogen tilkommende alt for hæftig Modſtand af Parlementet kan og ſkal indtage dets Plads. General Avocat Antoine Louis Sequier holder ved den Leylighed en her aftrykt særdeles fripoſtig og patriotiſk Tale, og beklager ſig over Parlementets Undertrykkelſe, ſom Kongen paa denne Dag afhialp. Han tilſtaaer og ikke nogen Feyl fra den-

denne Rets Side, der havde fortient nogen Bestraffelse, og giør Paastand paa Parlementets Ret til aldrig at blive afskaffet. Det vigtigste Stykke i Samlingen er Forskriften for det igien indsatte Parlement. Det kan og skal forestille, men Forestillingerne skal ikke opholde de Kongelige Edicters Indskrivning og Efterlevelse, efter at Kongen har givet sit Svar fra sig, omendskiøndt han vel ikke tænker at hindre de nye Forestillinger. Parlementet maae under ingen slags Forevending indstille sine Arbeyder, eller ophøre med at dømme. For det 25de Aar har Lemmerne ingen Stemme i Beraadelserne.

Nürnberg, **Friederike oder die Husarenbeute**, eine deutsche Geschichte 1774. 2 B. tilsammen 526. S. 8v. Man forsikrer os, at denne er en af de faa Romaner, der ikke forderver Hiertet ved slibrige Forestillinger og forvender Ungdommens Forstand ved sværmende Tanker, men meget mere veyleder dem til et fornuftigt Overlæg og en dydig Tænkemaade, og det er allerede en Fortieneste paa en Tid, da mange af de saa kaldte skiønne Geister synes just ikke at have giort sig dette til en Troes Artikel, at man aldrig bedre kan anvende sin Vittighed end til Moralens og Fornuftens Tieneste. Historien er i sig selv ganske enkelt. Den bliver fortalt i Breve, saa man immer kan forudsee de indvævede Forfælde. Disse Breve maatte kun have været noget mere blandede foruden videre Moye at have erholdt, hvad i det mindste mangen Læser forlanger: in medias res rapi. Saavidt denne Indklædning i Breve een Gang er antagen, saa kan man sige, at Forfatteren ret vel har vist at føre sig den til Nytte.

Leipzig. **Bemerkungen über die Fehler, die bey dem Gebrauch der Arzneymittel begangen werden von** Thomas Withers, **Doct. Aus dem Englischen übersetzt** 1776. 366. S. 8v. Man kan høste megen Underviisning af denne Bog, som var en god Oversættelse værd. Bemærkningerne grunde sig i mange Aars Erfaring. Her handles om Aarladen, Brek- og Purgeer-Midler, Sveddrivende Midler, Blæreplastre, pirrende, svækkende og styrkende Midler.

No. 15.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 10de April 1777.

Kiøbenhavn. Samling af en Deel gudelige Betragtninger, som et Anhang til de udi Aarene 1768., 69. og 70. udgivne Samlinger af lærerige og opbyggelige Materier. Oversatte af fremmede Sprog ved Diderich Thurah, Aar 1776. 408 S. i 8vo, med Godiches Skrifter. Hr. de Thurah har virkelig med sine Oversættelser stiftet megen Opbyggelse, og hans skiønsomme Valg er altid falden paa Skrifter af den bedste Characteer. Hvad Lærdom og Opbyggelse man kan vente sig af nærværende Oversættelser, kan den blotte Fortegnelse paa Materierne allerede tilstrækkelig vise. Her afhandles nemlig i enkelte smaa Stykker, den onde Samvittigheds Historie; den gode Samvittigheds Historie; Dyden, som en Kilde til de fuldkomneste Fornøyelser; Forberedelse til Døden; en blot philosophisk Forberedelse til Døden; Fordeele af en god Samvittighed i Dødens Time; Fordeele af Eensomhed i Henseende til Religionen; hvorfor de fleste forgiæves love sig Lykke af Eensomhed; den daarlige Utaalmodighed. Herefter følge mange Betragtninger; over Adskillelse fra Forretninger; over Alderdom; over 2 Cor. XIII. 5. Forsøger eder selv; over Rom. V. 1. og VIII. 1. da vi ere retfærdiggiorte; over Hebr. X. 19. 22. esterdi da, Brødre, vi have Frimodighed; over Psalm. XXVII. 8. til dig, sagde mit Hierte, der du sagde, søger mit Ansigt ꝛc.; over Psalm. XXV. 2. Jeg for-

lader mig paa dig, min Gud, ꝛc.; over Josv. I. 6. og V. 9. Vær frimodig og stærk ꝛc.; over Psalm. XIII. 1. HErre, hvor længe vil du skiule dit Ansigt for mig; over Psalm. XIII. 2. HErre, hvor længe? vil du ævindelig forglemme mig; over Jer. III. 22. See vi komme til dig ꝛc.; over 2 M. B. V. 23. Siden jeg først gik ind til Pharao at tale med ham; over Psalm. LI. 9. 11. Rens mig af min Synd med Isop ꝛc.; over Jer. XXXII. 40. 41. Jeg vil giøre en ævig Pagt med dem. Fremdeles handles om følgende Materier; Trøst efter den levende Gud, Psalm. XLII. 2. 3. De Troendes Trøst ved Armod og Tab, Psalm. XL. 18. Trøst af det guddommelige Forsyns Prøver, Syr. II. 10. Trøst af samtlige Christendommens Anstalter, Joh. VIII. 51. Trøst af det, at Gud giver det Bedste tilsidst, Psalm. XXXVII. 37. Trøst af de Troendes nærværende Salighed, Es. LXI. 10. De Troendes Trøst af Lidelsers Hensigt: Trøst af nogle Omstændigheder ved JEsu Fornedrelse: Trøst af nogle Omstændigheder ved JEsu Ophøyelse: En Christens Samtale med sin Siæl for at opvække Troens Frimodighed i Døden. Om end ikke Recensenten havde læst et eeneste af alle disse Stykker, vilde han dog ikke deraf forvente sig andet end megen Lærdom og Opbyggelse, fornemmelig i Tillid til Hr. Oversætterens Skiønsomhed i at vælge, da det vel ellers ikke er usædvanligt, at der over de frugtbareste og lærerigeste Materier kan skrives meget, som er slet, magert og tørt. Men ved nogle Stykkers Giennemlæsning fandt Recensenten sin gode Formodning fuldkommen bekræftet, og sig selv ved Læsningen ikke mindre fornøyet og opbygget. Men at levere noget, end ogsaa kun kort og knebent Udtog af alle Stykkerne, det begriber Læseren selv, gaaer ikke an. Kun enkelte Prøvestykker kan man levere, og det vil man for Ex. af den onde Samvittigheds Historie S. 10: „Jeg ønsker, at Menneskene endelig kunde lære at kiende mig, for at kunde vogte sig for mig. Min Natur er „ sælsom. Jeg ønsker Menneskene godt, saa længe jeg er „ langt borte fra dem, og giør dem ondt, saa snart de tage „ mig til Herberge hos sig. Jeg kommer i Følgeskab med „ Synden, og søger at bane Veyen til Omvendelse. Naar „ Menneskene til urette Tid nøder mig til at tie, saa tvinger jeg dem til at høre mig, naar det falder dem endnu

„ min

„ mindre beleyligt. Jeg sover om Dagen og vaager om
„ Natten. Jeg skyer store Forsamlinger og elsker Ensom-
„ hed. Dem, som foragte mig allermeest, tvinger jeg ofte,
„ midt i deres største Glæde og jordiske Herlighed, til at bleg-
„ ne og zittre, ligesom Belzazar skiftede Farve, da han
„ blev Haanden vaer paa Væggen, og jeg sagde ham, at
„ han var den, som var befunden for læt i Vægtskaalen.
„ Naar Menneskenes Sandser begynde at tabe deres Kræfter,
„ saa bekommer jeg nye, og jeg er den eeneste Reysekamme-
„ rat, som følger med dem i hiin Verden, og den første
„ Gang erindrer dem om den Verden, de har forladt. Jeg
„ kommer maaskee ey i noget Stykke overeens med den gode
„ Samvittighed uden alene i dette, at jeg ligesom den-
„ ne, følger med mine Bekiendte frem for Guds Domstoel,
„ og tvinger dem til, kanskee den allerførste Gang i deres
„ Liv, at bekiende, at Gud er en retfærdig Dommer.“ I
det Stykke, den gode Samvittigheds Historie taler
denne blandt mange andre ypperlige Ting om sig selv saale-
des: „Ogsaa iblandt Hedningene søgte jeg Venner. Jeg
„ fandt dem, men ikkun faa. Nogle af deres Faderneland
„ velfortiente Græker og Romere, Venner af Dyd og Rede-
„ lighed, toge mig til Herberge, og beskyttede mig imod So-
„ phister og Poeter, som snart alle vare mine værste Fiender.
„ Pøbelen flyede jeg, fordi jeg i den Tummel ey var sikker,
„ og kunde ikke lade min vedervægende Stemme høre. Phi-
„ losopherne holdte vel mange Lovtaler over mig og min Mo-
„ der, Dyden; men de forundte os ingen anden Vaaning,
„ end i deres Bøger, og paa deres Læber. Den eeneste So-
„ krates gav mig Herberg i hans Hierte. Jeg var hos
„ ham i Fængselet, og talede ved ham de ædelmodige Taler,
„ som man indtil denne Tid saa høyt beundrer. Jeg op-
„ holdte hans Siæl i Standhaftighed, indtil den formedelst
„ den dødelige Gift af Legemet blev udpresset; og endnu be-
„ lønner jeg ham, i det jeg lader ham i de Elysæiske Marker
„ roelig eftertænke den hele Rad af hans dydige Handlinger.
„ Han forlyster sig med de gode Konger, iblandt hvilke han
„ med en smilende Alvorlighed sidder i den kiøle Skygge, ved
„ den Flid, han har anvendt paa, fra Begyndelsen indtil
„ Enden, at spille den ham givne Rolle af en viis Mand.“
Nok et Stykke af samme Artikel S. 19: „Jeg er foragtet,

„ og saa godt som ingen længes efter mig. En Hob søger „ sit Sinds Tilfredsstillelse i Vellysternes Tummel: En an„ den forlyster sig med Rangs og Titlers Lokkestemme: de „ Rige søge deres Fornøyelse i at vrode i deres Penge. Er „ jeg endog saa lykkelig for nogle Aar at boe i et skiønt Lege„ me, saa bliver jeg dog snart udjaget. Utaknemmelige un„ ge Menneske, hvorfor har du med Magt fordreven mig af „ dit Hierte, da du første Gang kom i hiint ryggesløse Drik„ kefælskab? O hvor læt, hvor jævnt, hvor umærkelig hen„ flød ikke dine Timer, da du endnu elskede mig! hvor frugt„ bar var ikke din ædle Siæl paa ædle Tanker! hvor kraftig „ styrkede jeg dig ikke mod Sandsernes Tillokkelser! hvor sø„ de vare ikke de paafølgende Øyeblikke efter en lykkelig er„ hvervet Seyr over dig selv! den Tid, da du vidste, hvor „ vel du befalt din Skaber: den Tid, da du endnu følede „ hans Velgierninger, som Prøver paa hans Yndest og Naa„ de: da du endnu takkede ham, og ofrede dig selv til ham! „ kom hine Timer ihu! = = = Og, I Skiønne, I unge „ Skiønne, hvorfor unde I mig ey længer Øyelig i eders „ Hierter, end til I komme i de Aar, da I, endogsaa Dy„ den foruden, formedelst eders Skiønheds Tillokkelser, kun„ de giøre Eders Lykke? o. s. v.“ Det Stykke om Dyden, **som Kilden til de fuldkomneste Fornøyelser**, begynder saaledes: „Alle vore Feyler og Laster have deres Oprindelse „ af en Vildfarelse; endten af en urigtig Forestilling og Idee, „ eller af en falsk Slutning i Forstanden. Jeg tilstaaer, at „ vi vide selv ikke altid af denne Vildfarelse, og at det end„ ogsaa er **umueligt**, at onde Tilbøyeligheder kan føre For„ standen selv endnu dybere i Vildfarelse.“ En Læser, som forstaaer og sammenligner denne Begyndelse med det hele øvrige Indhold af dette Stykke, vil let indsee, at **umueligt** maa her være en **Skriv-** eller **Tryfeyl for mueligt**. Hvorledes ellers dette gaaer til, at onde Tilbøyeligheder kunne føre Forstanden dybere i Vildfarelse, forestilles tydelig og rigtig nok saaledes: „Der er en Vanvittighed, som saa lidt kan „ undskyldes, at den nødvendig maa lægges ethvert fornuf„ tigt Menneske til Last. Af dette Slags ere de fleste af den „ menneskelige Forstands Fordomme udi Moralen og udi For„ skiællen mellem gode og onde Handlinger. Denne Vanvit„ tighed opholde vi paa en modvillig og forsætlig Maade hos

„ os,

„ os, fordi visse onde Grundsætninger smigre for vore lasteſulde Tilbøyeligheder, og fordi vi falskelig og altid forgiæves bemøye os at besmykke og undskylde vore Synder med saadanne vildfarende Grundsætninger. I denne forsættelige Vanvittighed levede Pharisæerne i vor Frelsers Kiods Dage. De beholdt med Fiid deres falske Meening om en frigiøende Messias, og om hans verdslige Rige. De aflagde forsættelig ikke deres Lærdomme om den ceremonialske Lov, og ey heller deres grove Vildfarelser om den blot bogstavelige Meening af den moralske, eftersom de ellers, om de havde antaget vor Frelsers Lærdom og Morale, nødvendig maatte have aflagt deres Stolthed, deres Herske- og Vindesyge. Derfor sagde og JEsus til dem: den, som giør Ondt, han hader Lyset, og kommer ikke for Lyset, paa det ikke hans Gierninger skal blive aabenbarede og straffede, Joh. III. 30. Han skiotter aldeles ikke om, at lade sig underviise og lære noget bedre, eftersom han forud seer, at hans Samvittighed derved vilde vaagne op, og at han selv maatte fordomme sin Vandel. Og Kap. VIII. 34. bebreyder JEsus dem, at de forsættelig satte sig imod hans Lærdomme og deres oplysende Kraft, fordi de vare Slaver af deres lastefulde Tilbøyeligheder." Overalt er dette et meget læseværdigt og lærerigt Stykke. Her igiendrives først den Indvending, at de Dydefulde ere udvortes i Verden ulykkeligere end de Lastefulde S. 26: „ Det er falsk, siger Forf., at det gaaer den Dydige ilde og Synderen vel. Dermed vil jeg ikke nægte, at jo hidindtil nogle Retfærdige i Verden kan have været ulykkelige, og derimod nogle Ugudelige lykkelige. Historierne og den daglige Erfarenhed ville vidne imod mig. Jeg paastaaer ikke, at ingen Dydige jo en Tid lang have levet i de ulykkelige Omstændigheder, og derimod Gudsforagtere levet mange Aar i Velstand og lykkelige Omstændigheder. Ney, jeg nægter ikkun denne Sætning, at det gaaer alle Dydefulde derfor ilde, fordi de ere dydefulde, og at de Ugudelige bestandig blomstre, just fordi de træde alle guddommelige og menneskelige Love under Fødder. Naar man nu vil indvende mig, at der dog alligevel ere utallige af Dydens Venner elendige, fattige, foragtede, syge og ulykkelige, da derimod utallige af deres Fiender ere sunde, rige,

„ ærede, mægtige og lykkelige, saa svarer jeg: 1) at jeg til-
„ staaer dette, men derimod aldrig, at de Retskafnes Ulyk-
„ ke er en Følge af deres Dyd. Det strider jo mod al Erfa-
„ renhed, at Maadelighed skulde giøre syg, Flittighed fat-
„ tig, Skikkelighed og Redelighed foragtelig? Men ere ikke
„ disse den Retfærdiges Egenskaber? Derimod er det ganske
„ vist, at de Lastefulde styrte sig selv i Elendigheden. Deres
„ svage og sygelige Legeme er en naturlig Følge af deres Ud-
„ svævelser. A mod er en Følgesvend af Ladhed, Bedragerie
„ berøver Menneskет al Credit, hans hadefulde og ukiærlige
„ Væsen skiller ham ved andres Kiærlighed o. s. v. Jeg an-
„ mærker 2) at af de ulykkelige Dydiges, og de lykkelige Ugu-
„ deliges Antal meget vilde falde bort, saasnart man erin-
„ drer, at vi holde mange for Dydige, og derimod mange
„ andre for Lastefulde, som ikke ere det. Vor Frelsers Di-
„ sciple holdte den Blindfødte og hans Forældre for besynder-
„ lig grove Syndere, og det uden at have andet Bevis,
„ end dette, som de uddroge sig af det unge Menneskes over-
„ ordentlige Ulykke. Men HErren frikiendte baade ham og
„ hans Forældre fra denne Beskyldning. Vi, vore Venner,
„ Velgiørere, og alle de Personer, vi elske, ere allesammen
„ dydige Folk. Bliver nu en af disse ulykkelig, overkommer
„ ham en almindelig menneskelig Lidelse; strax skrige vi der-
„ over, at de Fromme maa gaae meget Ondt igiennem i
„ Verden. Og naar derimod Personer, som vi hade eller
„ misunde, blive rige, sættes i Wrestand, eller faaer Glæ-
„ de for deres Børn; saa ryste vi med Hovedet, knurre mod
„ Guds Forsyn, fordi det gaaer den Ugudelige saa vel. Min
„ 3die Anmærkning angaaer Lykkeligheds Art i sig selv. An-
„ seelse, Rigdom, Magt, gode Dage, ere vel i sig selv go-
„ de Gaver, men blive de ilde anvendte, misbrugte, og
„ med Umaade nydte, saa forvandle de sig, ligesom mange
„ søde Spiser og Drikke til Gift, og paa den anden Side ere
„ Armod, Ringhed og andre onde Ting, hverken saa be-
„ sværlige og u'aalelige, ey heller saa skadelige, som Lykkens
„ forkiælnede Yndlinger forestille sig. Mange Fattige ere
„ meget mere fornøyede, end Rige, og syge Christne smage
„ Sødheder og himmelske Husvalelser, som de i deres sunde
„ Dage aldrig have smaget. 4) Naar ofte Lastefulde have
„ mere Anseelse, Magt og Rigdom, end de Fromme, kan

„ dette

„ dette ogsaa komme deraf, at hine besidde mere Fortieneste „ og Smildhed, end disse. Gud er høyst retfærdig og be„ lønner enhver endog blot naturlig god Handling.“ Efter denne Indvendingens Igiendrivelse forestilles herefter den sande Dyd, som den sikkerste og rigeste Kilde til den bestandigste og ægteste Lykkalighed: 1) fordi Siælens Fornøyelse langt overgaaer Legemets: 2) fordi Dyden giør os Guddommen liig: 3) fordi den gode Samvittighed giver den Dydige den store og uskatteerlige Forsikring, at han er Gud behagelig: 4) fordi den forhverver ham Høyagtelse af alle retskafne Mennesker, endog af de Lastefulde selv. Man kan aldrig for meget underholde og opbygge sig ved saadanne immer lærerige Betragtninger, om de end ikke indbefattede ganske nye og usædvanlige Tanker. Ikke mindre vigtig er den næste Betragtning over Døden, som viser, hvor vigtig en Sag det er, at man i sit ganske Liv lærer at udøve den svære Kunst at døe vel, eller som en af de Gamle har udtrykt det, at den, som vil døe salig, maa allerede længe tilforn have døet, førend han døer. Man kan dog ikke sige, at det er lutter almindelige Tanker, man finder overalt i disse Stykker. I det følgende allerede om den philosophiske Forberedelse til Døden, er det just ikke saa almindeligt, at man lader Fornuften vederfares den Ret, som Forfatteren der har giort, og det uden til mindste Fornærmelse for Aabenbaringen. „ Naar jeg (hedder det S. 66) tilstaaer Menneskenes For„ nuft den Evne, formedelst hvilken den kan være dem en „ Veyviser, som bringer dem paa Banen, hvorpaa Døden „ bliver dem mindre frygtbar, og dens Ulevlighed taaleligere, „ end den er dem, naar de følge deres Phantasiers Heede; „ saa viser jeg dermed, at den er noget meer, end et blot „ Navn, ja jeg undseer mig ikke ved at sige, at jeg holder „ den for et Menneskes største Fortræffelighed, og for Kronen „ af alle hans Fortrin. Dem til Trods, siger jeg dette, som „ ey undsee sig ved, paa det allerværste at beskiæmme den, „ ligesom den var den giftigste og arrigste Fiende af Gud og „ af Naaden, og i Henseende til Mennesket hans ubarm„ hiertigste Tyran, som styrtede ham i de skrækkeligste Ulyk„ ker. Man finder dette, desværre, alt for hyppig i visse „ Kloster-Bøger, som handle om Forberedelse til Døden, i „ nogle Liig-Prædikener og Dødstaler, i hvilke Forkleinelsen

„ stormer paa Fornuften og Lovtalen bruser imod Sandheden.
„ Disse Elendige ville derved ære Religionen og prise Naaden,
„ naar de foragte og skamfere den hellige Anseelse af der os
„ af den ævige Sandhed anbetroede Lys, uden hvilket vi vare
„ ligesaa dumme og blinde, ligesaa uskikkede til Andagt,
„ Fromhed og sædelig Vandel, som de firefødde Dyr,
„ som see ned ad og hænge med Hovederne. De maa ikke
„ erkiende, at Gud er den, som har skabt Naturen, og at
„ Fornuftlyset nedflyder, som en Straale fra Lysenes Fader
„ paa de Væsener, som han vil have moralske. En tyk be-
„ klagelig Taage maa bedække deres Forstand; thi ellers
„ maatte de let kunne begribe, at Naaden forudsætter Men-
„ neskets indvortes Dom eller Fornuften, og bruger den,
„ som en Medhielp til at danne hans Gemyt for Evighe-
„ den. Men hvad for taabelige Indfald, hvad for barn-
„ agtige Forestillinger kan ikke Skinhellighed og de fromme
„ Gøglerier bringe et Menneske til. De kan indgyde Er-
„ gierrighed i ham, at han sætter sit Fortrin deri, ingen
„ Fornuft at have, og ingen at ville have. Det var at on-
„ ske, at visse sidste Tiner, visse Forberedelser til Dø-
„ den, aldrig havde været skrevne. Hvor meget er der ikke,
„ i en god Hensigt, anført til Fornuftens og Christendom-
„ mens Vanære? Hvormed kan man udslette den Forargel-
„ se, man har givet, og de Sporteres Synder, som er saa
„ underfundige, at de tilskrive Troen det, som bør sættes
„ paa Dumheds og Sværmeriets Regning? Et fornuftigt
„ Menneske tvivler saa lidet paa en tilkommende Evigheds
„ Sandhed, som han tvivler paa Dødens Visshed. Denne
„ Sandhed er i hans fornuftige Øyner saa tydelig indtrykt,
„ og den stemmer saa nøye overeens med Begrebene om den
„ uendelige Godhed og Sandhed og med de uforanderlige
„ Billigheds Regler, at han ikke uden at aflægge sin For-
„ nuft kan nægte den. Ikkun en ufornuftig Arrtaae vil
„ forlange geometrisk at indsee en Sandhed, som denne er,
„ og kræve en Tree, som er blot troende. Da nu Bevisene
„ paa denne Sandhed ere saaledes indrettede, at en beskeden
„ og eftertænkende Forstand kan blive bragt til Overbevis-
„ ning, saa vilde den handle ufornuftig og begaae en Art af
„ Raserie, som paa blotte Tvilsmaal og Dunkelheder vilde
„ vove at styrte sin udødelige Siæl i den ulykkelige Evigheds

„ pin-

„ pinagtige Qval. Saa længe hans Fornuft bliver For-
„ nuft, og ikke formedelst Skiødesløshed, Fordomme,
„ Sandselighed og Overtroe bliver fordervet og fangen, vil
„ han fornemme den stærkeste Forbindtlighed i sig til at be-
„ tænke Døden, og anvende den yderste Flid, som gisres
„ fornøden til at paastaae et fornøyeligt Lod i Evigheden.
„ Hans hele Liv bliver, naar han er ret fornuftig, tænker
„ ret philosophisk, en Forberedelse til Livets Ende."

Berlin. Magazin für die neue Historie und Geo-graphie, angelegt von Anton Friderich Büsching, neunter Theil. 1775. 3 Alph. 10 A. ¾ har fem Hovedafdelinger, af hvilke I) som betræffer Rusland alene indbefatter følgende Artikler: 1) Beschreibung der zweyte Gesandtschaft, welche Joachim Scultetus auf Befehl des Curf. Friderich Wilhelms nach Rusland 1675 angetreten hat. Denne Beskrivelse har hist og her nogle kedsommelige Steder, men og mange mærkværdige Ting. „ Der
„ gives (siger Hr. B.) i alle europæiske Lande mange eensty-
„ de, der bilde sig ind, at Rusland er de blindes Land,
„ hvor de selv kunde forestille meget skarpsigtige Folk: men
„ de mærke snart deres Vildfarelse, naar de komme derhen.
„ Det Russiske Hof viiste 1675 en saa fiin Statsklogskab,
„ at adskillige europæiske Hofer forgiæves gisre Regning der-
„ paa:" 2) Nachricht von dem Aufrühr und den Freveltaten des Donischen Kosacken Stenka Rasin, aus einem Russischen Chronikenschreiber gezogen, und übersetzt von Herrn M. Hase. Nætop 100 Aar efter dette Oprør har Pugatschew stiftet et langt værre, og dette har givet Hr. B. Anledning til at lade Efterretningen om hiint her aftrykke. 3) Extrait du Journal des operationes de la seconde armée imperiale de Russie, depuis qu'elle à été confiée aux ordres du General en Chef Comte de Panin, c'est a-dire depuis la fin de la Campagne de 1769 jusqu'a la fin de celle de l'année 1770. Dette er et nyttigt Bidrag til Historien om den sidste Krig imellem Russerne og Tyrken. 4) Verschiedene Russlands Handel betreffende Schriften und Nachrichten. 5) Von der Russischen Krigsflotte. Magazinet har ikke havt noget herom tilforn, hvilken Mangel altsaa hermed afhielpes. Man kan

af diſſe Efterretninger af 1745, 56, 57, kiende den Ruſſiſke Søemagtes hele Forfatning. 6) Ein Befehl an den Senat von der Keyſerinn Eliſabeth im Jahr 1760, viſer Jurisdictionens ſlette Tilſtand i det Ruſſiſke Rige, og Eine Erklärung der Keyſerinn Catharina II. von 1762, welche den auswärtigen Miniſtern zugeſtellet worden, betræffer den Kayſerlige Titel, og er overeenſtemmende med Ruslands Værdighed. 7) Eclairciſſemens ſur pluſieurs faits arrives ſous le regne de Pierre le Grand, tires des papiers du feu *Comte de Baſſevitz*. Er det vigtigſte Stykke i denne Deel, ſættet de nordiſke Statshandeler i den førſte fierde Deel af vort Aarhundrede, i et nyt Lys, og er riig paa vigtige og angenemme Anecdoter. Grev von Baſevitz, der døde 1749, havde en ſtærk Indflydelſe i bemældte nordiſke Statshandeler, og Ingen var dem altſaa bedre bekiendt, end han, og ſaaſom hans derom efterladte Papierer ere meget fuldſtændige, ſaa kan man vente ſig meget af dette Udtog. Man maae nødvendig ſammenligne det med Geſchichte des Herzoglich Schleſwig-Holſtein-Gottorfiſchen Hofes und deſſen vornehmſten Staatbedienten unter der Regierung der Herzoge Friderichs V. und Carl Friderichs, ſom i forrige Aar er bleven trykt til Hamburg. Af de mange Anecdoter, ſom det indbeſutter, anføres til Prøve tvende følgende. Da Keyſer Peter I. 1724 lod ſin Gemahlindes Kammerherre Mons, og ſammes Søſter Enke-Generalinde Balk, Keyſerindens Statsdame og Fortroelige, ſætte faſt, og fordømme, Kammerheren til at miſte ſit Hoved, og Hende til Knuden og at forviſes til Siberien, bad Keyſerinden paa det Hæftigſte om begge Perſoners, i ſær om Generalinde Balks Benaadelſe. Keyſeren, ſom blev fortrydelig over denne Forbøn, ſtod med Keyſerinden for et Vindue, ſom havde venetianiſke Glasſkiver, og ſagde, ſeer du dette Glas, ſom er kommen af en forædlet ringe Materie, og nu zierer Paladſet? Ved et Slag med Haanden kan jeg atter igien forſætte det til det Støv, hvoraf det er kommen, og der paa ſlog han den i Sønder. Keyſerinden ſukkede derved og ſvarede, er det en dig værdig Handling? Og er nu det Palads bleven ſkiønnere? Keyſeren beſindede ſig, omarmede Hende, og gik bort. Dagen efter Mons Henrettelſe foer han med Keyſerinden i en Phaeton forbi det Sted, hvor

hans

hans Hoved var naglet faſt paa en Pæl, paa det Keyſerinden kunde ſee ſamme. Hun ſaae ham og beklagede, at Curtiſanerne ſaa læt forværrede ſig. I Fortalen erindrer Hr. B. at denne Anecdote tiener til at bekræfte, hvad han paa et andet Sted har ſagt (Wochentl. Nachr. S. 204. And. Aarg.) at nemlig en utilbørlig Fortroelighed imellem Mons og Keyſerinden har været den ſande Aarſag til hans Henrettelſe, hvortil Balk har været en Middel-Perſon, og ſom tilſorn ſelv havde nægtet Keyſeren ſin Villighed. Den anden Anecdote betræffer Princeſſen Anna, ſiden Hertug Carl Friderichs af Holſtein Gemahlinde, ſom var en Dame af en overmaade ſkion og majeſtætiſk Geſtalt, og ſtore Talenter. En ung Grøve Apraxin blev yderſt forelſket i Hende, men blev altid afviiſt med Foragt. En Gang tog han Leyligheden i Agt, da Princeſſen var alene, faldt ned for Hendes Fødder, rakte Hende ſin Kaarde, og bad indſtændig, at hun dermed vilde giøre Ende paa hans Liv og hans Kummer. Godt! ſagde Princeſſen med en alvorlig Mine, giv den hid! Jeg vil viſe dig, at der fattes din Keyſers Dotter, hverken paa Mod eller Styrke til at giennembore en Uforſkammet. Den unge Grøve frygtede, det maatte være Hendes Alvor, bad om Forladelſe, og Princeſſen giorde ham kun latterlig ved at fortælle denne Begivenhed. 8) Motifs de la disgrace d'Ernest Jean de Biron, Duc de Courlande. 9) Antwort auf dieſe Schrift des Herzogs von Curland, von einem der nächſten Verwandten des Feldmorſchalls Gr. von Münnich. 10) Kurze geogr. polit. und hiſtor. Nachrichten von Klein Rusland, von Vaſili Rúbenow. 11) Von Dänemark beſtaaer kun af et Brev, der beſvarer en Opſatz i Magaz. 8 Th. om det aſiatiſke Handels-Selſkab. III) Von Preuſſen fremlægger for Dyne nærværende politiſke og Kirkelige Forfatning af Øſt- og Veſt-Preuſſen, leverer en nye Aftryk af Ceſſions-Tractaten af 18 Sept. 1773. tillige med de derover ſlagne Skuemynter. IV) Von Deutſchland. Den første Artikel eller die Rechtfertigung des Betragens des Königs von Großbritannien als Churfürſten zu Braunnſchweig und Lüneburg, gegen der römiſchen Kayſerin und Königin Majeſtät er 1757 opſat af Premier Miniſteren Gerlach Adolph von Münchhauſen. De følgende Artikler indbefatte et franſk Brev af

14 Jul. 1762 over de Danske Vaabens rimelige Skiæbne imod de Russiske, og de Skrifter om de nye Medlemmers Optagelse i det Holsteiniske Ridderskab, samt en Fortegnelse paa alle Klostere og adelige Godser i Holstein. V) Et Uddrag af New Voyage round the World, forfattet af Hr. B...s ældste Søn. I Fortalen til denne Deel har han nævnt den General, som med en Øxe huggede Hovedet af Keys. Pet. I. Søn efter Keyserens egen Befaling.

* * * Ueber die neuern Magnet-Curen an einen Arzt von einem Naturforscher 1775. 1 A. 8v. Allerede en Controverse over Magnet-Curen. Den har, som man veed, sat Lægere og Naturforskere i Opmærksomhed, og givet dem selv Lyst til selv at giøre Forsøg dermed. Man venter paa deres Efterretninger, og før kan man ikke fælde nogen sikker Dom derover. Indvendinger og Modsigelser bør imidlertid intet giælde, saalænge de ikke ere understøttede med lige modsatte Erfaringer. Det maae ikke være nok, at nogen ikke kan troe det, fordi det ikke passer sig med hans Theorie. Nærværende Forfatter forkaster det anpriste Lægemiddel. Alle de Følelser, som Patienterne efter Magneternes Anlæggelse skal have havt, tilskriver han deres Indbildningskraft, eller og det kolde Jerns Berørelse, og det er herved ikke falden ham ind, at sunde Mennesker da maatte føle det selvsamme, ey heller maae han have vidst, at de Wienske Magneter ere overtrukne med dobbelt stærk Taft; at de ey har begyndt at virke strax, men først efter hele Timers Forløb; at de paa saadanne Deele, hvor de bestandig vare bedækkede, og ey igien kunde blive kolde, har strax yttret deres Kraft hele Timer og Dage, uden Forandring af Sted og Lag har hørt op og igien begyndt at virke. Ey har Patienterne nogen Tid klaget over Kulde, men over en smertefuld Brønden og Trækken, mestendeels paa fraskilte Steder eller over det hele Legeme. Forfatteren yttrer og den ugrundede Formodning, at nogle Steders Bedækkelse paa Legemet ved det magnetiske Staal, og den Temperatur af Varme og Kuld, der af et fremmed og tyk Legeme paa saadanne Steder foraarsages, kunde have nogen Indflydelse; da dog Staalene selv ere kun meget smaa, og de Steder paa Huden, som de bedække, ligesaa, men Virkningerne derimod store og øye nsynlige.

lige. Forfatteren erklærer det S. 12 for en Grille, om man vilde formode, at Jernets bekiendte Forhold til Electriciteten, kunde giøre nogen Virkning, naar der blev lagt naturlig electriske Personer Jern paa Huden; en Hypothese, der dog kunde tiene til at forklare, hvorfor Magneterne har hiulpet hos nogle, men hos Andre ikke, og saaledes vilde Recensenten anse den, hvis ikke, han havde havt den Erfaring om en Mand, der af Naturen er saa electrisk, at der altid i Mørke, naar han trækker sine Silke-Stromper af, springer Gnister af hans Føder, da han dog har baaret Magneterne i nogle Dage uden, at føle noget dertil. Forfatteren forunder sig meget over, hvorfor Magneterne har slet ikke yttret nogen saadan Virkning paa sunde Legemer; hvilket dog er slet ikke mere forunderligt, end at Qvægsølvet helbreder Venussygen ikkun hos de Personer, som ere besængte dermed; end at China-Barken fordriver Feberne alene hos Febricitantere. Men mere problematisk er det Spørsmaal, hvoraf det vel kan komme sig, at af tvende næsten lige syge Personer har Magneten helbredet den ene, og ikke foraarsaget den anden end den allermindste Følelse? Dog maae man endnu hellere i dette Stykke tilstaae sin Uvidenhed, end giøre Slutning deraf imod Magnetcuren, hvis Virkning er med andre Erfaringer nokſom stadfæstet. En artig Anmærkning over dette Skrift, ville vi her Ord til andet anføre. „At ville tilskrive Indbildningskraften de Virkninger, som man allerede har seet af Magneterne, og som ved Trykken ere bekiendtgiorte, er det samme, som om man vilde give Trommeslageren Skyld for et Jordskiælv. Naar en Patients Lemmer, som man til den Tid, da han har intet vidst af sig selv og har været sine Sandser berøvet, har frataget Magneten, uden at han tilforn har vidst noget deraf, ere blevne contracte, og lige igien, saasnart man har lagt den an, hvad kan vel Indbildningskraften giøre dertil? Man maatte ligesaa gierne tilskrive det Satans Forblindelser. Indbildningen har vel til alle Tider giort store Ting, frembragt Convulsioner, giort endnu daglig Syge nok, og har vel og engang giort nogen sund: Men kan den giøre contracte og halte Lemmer lige, bøyelige og bevægelige, hvorfor kaste da Lægerne ikke deres hele Materiam medicam bort, og blive til Talere, Sophister og

„ Tø-

„ Taskenspillere? Naar de kun forstaae den Kunst, at ud-
„ studere deres Patienters, og blive Mestre over deres Ind-
„ bildning, saa behøve de ingen Lægemidler, og saa fortie-
„ ner den forføriske Præst i Elvangen større Ære, end
„ Boerhaave." Det skal og efter Forfatterens Meening have skadet Magnetcuren ikke lidet, at Hr. Doctor Mesmer har roest sig af at kunne giøre Brød, Papir og Vand Magnetisk, og at kunne komme den Magnetiske Materie i en Flaske o. s. v. Man bør billig vente Hr. Mesmers nærmere Forklaring derover. Men i hvor forunderlige end disse Forsøg maatte synes, saa kunne de dog ikke giælde saa meget, at man derfor maae forkaste Magnetens Medicinske og ved vitterlige Forsøg stadfæstede Virkninger. Hr Hell, der erklærer Dr. Mesmers physiske Bemærkninger for Visioner, stadfæster dog Rigtigheden af de Medicinske Forsøg, har anvendt dem paa sig selv, har cureret adskillige andre dermed, og anpriist dem til andre Læger. Forfatteren vil end ikke erkiende Magnetcurens Opfindelse for nye, saasom Galenus, Dioscorides og Kircher skal allerede have kiendt den: Men de have derfor ikke kiendt den i de Virkninger, som nu ved nye og hidindtil ubekiendte Forsøg ere blevne stadfæstede. For Resten ville Lægerne vel ikke ved slige ubetydelige Indvendinger og Modsigelser, som dette Skrift indbefatter, lade sig afskrække fra at giøre videre Brug af dette Magnetiske Lægemiddel, og at anstille flere Forsøg dermed, da det vel endelig omsider vil give sig, hvad man med fuldkommen Vished kan love sig deraf.

Berlin. Geschichte der Seereisen und Entdeckungen im Südmeere — Mit des Hrn Verfassers Genehmhaltung aus dem Englischen übersetzt von Johan Friderich Schiller 1774. 3 B. 4. Egentlig et Udtog af det Hawkesworthiske Værk med en dobbelt Fortale. Den første handler om Opdagelserne af ubekiendte Lande i Almindelighed, og det i Besynderlighed, som her mældes om; om de Mænds Fortieneste, som vove deres Liv paa saadanne Foretagender; og endelig om Vigtigheden af deres Følger. Den anden indbefatter nogle Erindringer angaaende Original og Oversættelse. De er begge affattede i et høytideligt og høyt Sprog. De efterstukne Kiøbbere og Char-

ter

er ere meget ſmukke. Men den Beblanding af Stedernes Franzøſiſke og tydſke Benævnelſe paa Charterne er man ikke veltilfreds med.

Leipzig. Entwurf eines Lehrbuchs, nach welcher die Jugend nicht nur in der chriſtlichen Religion, ſondern auch im Schreiben und Rechnen, in der Erdbeſchreibung, politiſchen Kirchen und Naturgeſchichte, auch andern nöthigen Wiſſenſchaften unterrichtet werden kan. Zum Gebrauch der mitlern und niedern Schulen in dreyſig Tabellen, nach Anleitung der von Neuem ergangenen churſachſiſchen Schuldordnung abgefaßt. 1775. 698 S. 8v. Man erindrer, at den første Ungdoms Lærere ogſaa i andre Lande med mærkelig Fordeel kan betiene ſig af denne Skolebog, da de veludarbeydede Tabeller giør den i ſær bequem dertil.

Leipzig og Bremen. Verſuch eines neuen Beytrags zur ſchriftmäßigen Erklärungen des Hohenliedes in einer dem Grundtext und der dialogiſchen Einkleidung ſeines hohen Inhalts angemeſſenen Ueberſetzung wie auch dazu nöthigen Anmerkungen. Nebſt einem kurzen Anhange von Meſſinniſchen Parentheſen, von J. F. Neuhöfer, Pfarrer zu Königsfeld bey Zschlitz. Man forundrer ſig over, at, efter alt hvad grundige Skriftfortolkere har ſagt over Høyſangen, endnu i dette Aar opſtaaer en nye Fortolker, der lader trykke ſaa meget daarligt og affindigt Svads derover, ſom en Myſtiker nogenſinde har vovet.

Paris. Oeuvres complettes d'Alexis Piron, publiées par M. Rigoley de Juvigni 1776. 7 Vol. 8v. Udgiveren, der var en fortroelig Ven af Digteren, forſikrer, at man i den Samling ſkal finde alle de Stykker, ſom Piron har giort for det Franzøſiſke Theater, hvoriblandt findes nogle hidindtil utrykte. Han vil endog have ſamlet alle de Epigrammata, der nogenſinde ere flødne af Forfatterens Pen, og ey engang udeladt dem, hvis Satire er ſtilet imod hans Nations berømte Skribentere, og det for at ſkaffe ham de andre af Halſen, ſom ere ſkrevne paa hans Regning. Han for-

forsvarer ham og i Henseende til en berygtet obscene Ode, og forsikrer, at den hverken er en Følge af en udsvævende Levemaade eller slette Grundsætninger, men er bleven til paa følgende Maade. Han gjorde en vis Academisk Ven, Parlaments Raad Jehannin meget alvorlige Bebreydelser over hans vellystige Levemaade. Denne troede, at han ikke bedre kunde igiendrive sin Vens Morale, end ved en Ode, hvorudi han besang det roelige Levnets Behageligheder og Kiærligheds Forlystelser. Piron, til den Tid et ungt Menneske paa 20 Aar, studsede i Begyndelsen over den vellystige tøilesløse Indbildningskraft, hvoraf denne Ode syntes at være sloden; men som han ansaae dette Digt for en Opfordring af sin Ven, forfærdigede han strax en Parodie, der begyndte med det samme Ord, hvormed hiin endte, sendte den til sin Ven, og derhos skrev ham til, han havde forfærdiget den, ikke saa meget for at vise ham, at han var hans Mester i denne Digtemaade, men for at afforage ham fra samme, saasom han holdt det ikke den Umage værdt, at udmærke sig derudi, og raadede ham at forbrænde begge Stykker, hvilket Hr. Jehannin dog ikke gjorde, men søgte meget mere at giøre dem, saa meget mueligt, bekiendte.

Paris. C. Cornelii Taciti Opera, supplementis, notis & dissertationibus illustravit *Gabriel Brotier* 1776. Denne smukke Udgave af Tacitus er bleven Forøget med adskillige nye Stykker, saavel i Henseende til Supplementer, som Noter f. Ex. med Trajans Historie, med Supplementer til Samtalen over Talerne, Afhandlingerne over de gamle Galliers Roes, over Gildingernes Magt og Anseelse, ey alene i Orienten, men og hos Romerne ꝛc. Hr. Brotier har og giort en omhyggelig Samling af de hos Tacitus forekommende Maximer, og søgt deraf at formere en Art af politisk Systeme.

Berlin. Consideration sur l'étude de la Jurisprudenee par Abraham Perrenot. 1775. 4. 8v. Dette lidet Skrift indbefatter ugemeen læseværdige Tanker over de ældre Natur-Rettens Skribentere, over Naturlovenes Væsen og Grund, og over den positive Jurisprudentzes forvirrede Tilstand.

No. 16.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 17de April 1777.

Kiøbenhavn. Den Stormægtigſte Konge Kong Chriſtian den Tredie, Konge til Danmark og Norge ꝛc. ꝛc. ꝛc. Hans Hiſtorie, ved Niels Krag og Stephan Stephanius. Overſat af Latinen, forøget med adſkillige Anmærkninger og Tillæg, ſamt Hr. Kammer-Herre Suhms og Hr. Etats-Raad Grams Fortaler. 1776. Viſſelig er det, ſom Fortaleren Hr. Kammer-Herre Suhm erindrer, en ikke ringe Fortieneſte, ſom det Godiche Officin iblandt andre har indlagt ſig af det Danſke Publicum med Udgaven og Overſættelſen af dette i vor Danſke Hiſtorie ſaa anſeelige og vigtige Værk, der indbefatter en endnu ſaa høyt elſket, berømt og beundret Konges Hiſtorie, hvilken vi, ſom Hr. Kammer-Herren ſiger, har at takke for, at vi ere et Folk, at Videnſkaber blomſtre iblandt os, og at den rene Religion lyſer for os. Hvad Værket ſelv og dets Indhold angaaer, da har den Sal. Godiche allerede i Aaret 1755. beſørget en Danſk Overſættelſe af de latinſke Skrifter, ſom Sal. Etats-Raad Gram havde udgivet, angaaende Chriſtian III. Hiſtorie. Han havde til dette Arbeyde betient ſig af en Student ved Navn Jacob Ørslef, der ſiden blev Degn, og er nu død i forrige Aar. Siden har Mad. Godiche ſøgt at forbedre og forøge dem med adſkillige Tilæg, hvortil hun har betient ſig af en bekiendt brav og dueli Studioſus Hr. Berthel Chriſtian Sandvig, der ſaa

vel har beſørget Correcturen af Værket, ſom og de tilføyede Anmærkninger. Ved de 32 Stamtavler i den latinſke Udgave over de Kongelige og Fyrſtelige Perſoner, ſom nedſtamme fra Chriſtian den Tredie, er her giort den Forandring, at ſamme ere ſammendragne til een Tabelle, ſom er indhæftet foran Hiſtorien. Det hele Værks Indhold er følgende: 1) Hr. Kammer-Herre Suhms Fortale. 2) Subſcribenternes Navne. 3) Sal. Etats-Raad Grams Fortale til Læſeren, der indbefatter, foruden en Lovtale over Kongen, en Levnets Beſkrivelſe om begge vore Danſke Hiſtorieſkrivere Krag og Stephanius, og indtager 180 Sider med et over dens Indhold tilføyet Regiſter. 4) Genealogiſk Tabelle over de fornemmeſte nu regierende høye Huſe i Europa deres Nedſtammelſe fra Høylovlig Ihukommelſe Kong Chriſtian III. 5) Chriſtian den Tredies Hiſtorie ved Niels Krag i 6 Bøger, ſom indtager 338 Sider. 6) Stephan Hanſen Stephanii Danſke Hiſtories tvende Bøger, ſom indeholde de Mærkværdigheder, der have tildraget ſig i Dannemark under Kong Chriſtian III. fra Aaret 1550. til 1559. fra S. 339 til 406. 7) Liigtaler over Høylovlig Ihukommelſe Kong Chriſtian III., holdne ſamme Dag, da den Høyſalige Konges Liig blev nedſat i St. Knuds Kirke i Odenſe, ved Niels Hemmingſen paa Kiøbenhavns Univerſitet den 13de Febr. 1559., ved Doctor Jacob Bording, Kongel. Livlage, i Odenſe den 13de Febr. e. a., og ved Hans Thomæſen af Ribe. 8) Klagedigt over Kong Chriſtian III. ved Johannes Saſcerides af Warmenhuuſen. Herpaa følge ſeer Tillæg til Kong Chriſtian III. Hiſtorie, ſom er følgende: I.) Receſs, giort og indgaaet af Kongen og Rigets Stænder paa den Kiøbenhavnſke Herredag, i Aaret 1536. af den Danſke Original. II.) Samme Receſs giennemgaaet og med nye Artikler forbedret 1558. Efter den Kiøbenhavnſke Udgave af 1572. III.) Kirke-Ordinantzen for Rigerne Dannemark og Norge, ſamt Hertugdømmerne Slesvig og Holſteen 1537. Efter det Exemplar, ſom er trykt i Kiøbenhavn 1542. IV. De 26 Artikle, ſom bleve paa Religionens Vegne bevilget i Ribe 1542. Efter den Kiøbenhavnſke Udgave af ſamme Aar. V.) Fundatz for det Kongel. Univerſitet i Kiøbenhavn 1539, overſat paa Danſk efter Originalen. Endelig nok et Tillæg 10) af Kong Chriſtian den Tredies Berg-Ordnin-

af 1540., og tilsidst et udførligt Register over det hele Værks Indhold. Hvad de under Texten tilsøyede Anmærkninger angaaer, da bestaae de derudi, at man har sammenlignet Hvitfelds Krønike, Holbergs Danmarks Historie og flere Skrifter med Krags og Stephanii Beretninger, og fornemmelig, at man af Christian den Tredies Haandskrevne Historie paa Kongens Haand-Bibliotheqve, haver tillagt alt hvad som ikke findes hos benævnte tvende Historieskrivere. Hr. Kammer-Herre Suhm holder for, at den bekiendte Lyschander har været Forfatter af denne Historie, hvilket han lutter deels af den vidtløftige og udsvævende Stiil, som Lyschander og har brugt i sine trykte Skrifter, deels af det, at hvad her i dette trykte Værk P. 4. not. a. anføres af benævnte haandskrevne Historie, og ligeledes P. 52. not. 6., det staaer efter Grams Beretning i hans Fortale S. 60 ligeledes Lyschanders latinske Historie om Kong Christian III. Denne latinske Historie er ikke ført til Ende, da derimod den haandskrevne Danske er fuldført, hvoraf Hr. Kammer-Herre Suhm ogsaa drager den rimelige Slutning, at han først maa have skrevet den Danske, og har siden begyndt at ville oversætte den paa Latin. I sin Fortale har Hr. Kammerherren, i Stedet for en udførlig Levnets-Beskrivelse over den Sal. Etats-Raad Gram, som her vilde have bleven et stort og vidtløftigt Arbeyde (som efter Recensentens Meening og saa vilde finde et bequemmere Sted i en vel ønskelig Udgave af Grams Skrifter under Titel af Grammiana) ladet det heroe ved en kort Lovtale over ham, der forestiller ham, som den store Lærde, den sande Christen, og den redelige Mand. Til Beviis paa hans Godgiørenhed anføres følgende glimrende Exempel, som og Recensenten engang ved Leylighed, hvilken og af hvem han ikke veed, har ladet sig fortælle; at der ængang engang kom en skikkelig og fattig Student til ham og bad ham om Hielp til sine Studeringers Fortsættelse; at Gram gav ham en Seddel, som han selv troede var kun en 10 Rdlrs. Seddel, og at han, da Studenten kom igien og viiste ham, det var en Seddel paa 100de Rigsdaler, svarede ham: „I er en ærlig Mand, behold, hvad Gud har beskiæret Eder." Ved denne Gierning, siger Hr. Kammerherren, var Gram i mine Tanker større, end ved al sin Lærdom, endskiønt han var saa lærd, som det er mueligt, et

Menneske kan være: hvilket sidste forhøyede Udtryk er vel al
stændigt nok saa vel for en Gram som for en Suhm, skiøn
der hører meget til at kunne sige det med Vished om noge
Mand, og mere til at bevise det. Latinerne, naar de r
ville berømme nogen, saasom for Lærdom eller Veltalenhed
i saa høy en Grad, som der med Vished lader sig bestemme
saa sige de, for ey at giøre for meget deraf: han er in par
cis eruditus, disertus o. s. v. Nærværende her i dette Væ
aftrykte Fortale til Krags og Stephanii Historier ov
Christian III. er et af hans Lærdoms ansеelige Monumente
men taaler saa lidet, som Historien selv, noget Udtog, hvo
for man overlader den med samt det hele Værk til Læseren
egen behagelige Giennemlæsning.

Hamburg. Dännemarks beständige Unab
hängigkeit, oder gründlicher Beweis da
Dännemark niemals dem Deutschen Reiche unter
würfig oder zinsbar gewesen sey. Aus unverwerfl
chen historischen Zeugnissen dargethan von Joh. Wi
helm Franz Freyherrn von Krohne, Königl. Polnische
Geheim. Rath und Herzogl. Hildburghausischen B
vollmächtigten Minister im Niedersachsischen Kreys
des Brandenburgischen Rothen Adler-Ordens Gros
Kreutzherrn. 1777. 331 S. st. 8vo. Hverken har Dan
nemark i de ældste Tider haft Mangel paa saadanne Bedrifte
der kunde give riig og overflødig Materie til en udførlig H
storie, ey heller paa saadanne Genier, som værdigen skul
have vidst at udføre den, og forævige de Danske Helte og dere
Bedrifter, og med paalidelig Troeværdighed beskrive de i La
dene og deres Regierings saa vel udvortes som indvortes Fo
valtning forefaldne vigtige Begivenheder. Der maa altsa
efter H. Forfatterens Meening være andre Aarsager, hvo
for man finder Rigets ældste Historie indhyldet i et Mørke
der har givet Anledning til, at man med desto større Sikke
hed har kundet udbrede falske og for Rigets Ære uforde
agtige Meeninger. Af saadanne Aarsager anfører Forfatt
ren tvende, der kan være nok for alle muelige, nemlig Spr
gets Dunkelhed og Ufuldkommenhed i de ældste Tider, c
„ die Feder war starken Händen in dem kalten Norden z
„ leicht, sie führten lieber den Degen, und wenn andre Di

„

te verschmierten, so vergossen sie lieber das Blut ihrer Feinde. Diese martialische Völker waren nicht so sehr bemühet, Historien zu schreiben, als solche Thaten, welche eine Platz in der Geschichte verdienten." Iblandt de Vildrelser, som denne Mangel af udførlig og paalidelig Historie n de ældste Tiders Tildragelser har givet Anledning til, er nne vel en med de betydeligste, at Dannemark af de fleste denlandske Skribentere bliver forestillet som en Stat, der lforn har været i Keysernes og det tydske Riges Lehns Pligt, g har eyalene været samme underdanig, men og skatskyldig. ngen har giort sig meer Umage for at bekræfte denne Meeing end Herm. Conringius i hans Værk de Finibus Imerii Lib. I. c. 14. Nu tilstaaer Forfatteren vel, at dette lisaa lidet fordunkler den Danske Krones Glands, som derd afgaaer noget af det Romerske Riges Ære, at Skribentere foregive, at det fordum har været de Frankiske Konger ndergiven, og siden har været Ungarerne og Tyrkerne en Tid ng skatskyldig. Det gaaer jo, siger han, med gamle Prætensioner, som med gammel Gield, hvilken man lettere anærker, end indkasserer, og de tydske Publicister kunne selv ke nægte, at jo denne gamle formeente Prætension er for ngst siden udslukket. Ikke desto mindre, som en eller an:n af de ved sidste allernaadigste Indigenats-Forordning a Embeder i Dannemark udelukte Fremmede kunde falde paa n Tanke, det var ubilligt, at ansee Indvaanerne af den tat, som Fremmede, af hvilken man selv tilforn havde været nderdan, saa haaber Hr. Forfatteren, man ikke fortænker m derudi, om han, der desuden erkiender sig for en Client den Danske Krone, holder de Grunde, af hvilke man hidtil har betient sig for at forsvare dette Foregivende, imod n historiske Sandheds Lys, for endelig her at fremlægge for ne Læsere, som en uomstødelig Sandhed, hvad allerede en ivaning, Th. Bartholin, Gram, Detharding og ichcid har paastaaet og vist i nogle deres hidhenhørende tractater, at nemlig Dannemark aldrig har været et Lehn af t Tydske Rige. Hr. Forfatteren vil og ikke være den eeneste tydske Skribentere, der har forsvaret Dannemarks feudake Uafhængighed. I sær anfører han den blandt andre eest berømte D. Joh. Jac. Mascovs Ord derom i sine til ipzig 1738. trykte Principiis Juris publici imperii p. 45.

§. XXXVIII., saa lydende: Eqvidem ab eo tempore Danorum Reges coluisse qvandoqve, in specie Lotharii & Friderici I. temporibus, imperii Majestatem leguntur. Sec ea obsequia partim ex personali fœdere profecta sunt partim ad regnum potius obtritarum, qvod aliqvando Danici Principes tenuerunt, qvam ad ipsam Daniam videntur respexisse. Saaledes nu denne Dannemarks feudalske Afhængighed af det Tydske Rige foregives til forskiellige Tider under de Sachsiske, Frankiske og Schwabiske Keysere, saa har Forfatteren i nærværende Skrift fulgt denne Tids Orden, for i ligesaa mange, nemlig 3de Hoved-Afdeelinger, at prøve de derfor anførte Grunde og stadfæste den modsatte historiske Sandhed. I den første Afdeeling undersøges, om Dannemark under de Frankiske og Sachsiske Keysere har været det Tydske Rige undergiven eller skatskyldig? Her fortæller Forfatteren først, hvad som er forefalden imellem Keyserne Carl den Store og Ludvig den Fromme, og de Danske Førster Sigfried, Göttrik og Hemming, hvilke han uden Betænkning anseer og forestiller som virkelige Danske Enevolds-Konger, da de, som man veed, af andre holdes kun for Slesvigske Førster. Hidindtil er nu vist, at Keyserne saa langt fra har haft noget i eller over Dannemark at sige, at de meget mere har frygtet og æret de Danske Vaaben. At Ludvig den Fromme lod Religionen i Dannemark forkynde ved Ansgar og stiftede et Erkesæde til Hamburg, giør ham ikke mere til Herre over Dannemark, end det giør Ludvig XIV. til Herre over Siam at han didsendte adskillige Titular-Biſper og Præster, for dermed omvende Hedningene, som de og skulde have under deres geistlige Jurisdiction. Under hans Søn Kong Ludvig er siden efter hans Død finder man ikke mindste Spor til nogen de Danskes Underdanighed under det Tydske Rige. Keyser Henricus Auceps er den første, der af Tydske Skribenter foregives at have undertvunget Dannemark og giort sig dets skatskyldig. Forfatteren har troeligen anført deres Vidnesbyrd derom og af deres Uovereenstemmelse, saa vel i Aarstallene, som den overvundne Konges Navn og andre Omstænder slutter han til deres Beretnings Utilforladelighed, og anfører endogsaa andre anseelige Tydske Skribenters Vidnesbyrd og Fortællingens Urimelighed, saa vidt man vil forstaae den og

d

det hele Dannemark, da den i det høyeſte kan være rimelig om en eller anden Jydſk Førſte. Om han og i en eller anden Danſk Bye eller Provintz har udſkrevet Contribution eller Brandſkat, ſaa er endnu ikke dermed et heelt Rige undertvungen og giort ſkatſkyldig. Rimeligen er det en ſaadan enkelt Contribution, de tydſke Munke har giort ſaa megen Væſen af, ſom et heelt Rige kunde være erobret. I øvrigt har Forfatteren meget vel oplyſt den rette rimelige Sammenhæng med denne Begivenhed, hvor i der dog er nogen hiſtoriſk Sandhed, nemlig, at der virkelig har været en Jydſk Førſte eller Konge af det Navn Gnupa, hvoraf de tydſke Skribentere i deres Beretninger har giort en Knuto, en Nuba, en Chiupa, ſom de forſkiælligen kalde den af Keyſer Henrich overvundne Danſke Konge; at denne, fordi han ved ſit Søeroverie forurolige de Friesland, blev med Krig anfalden af Keyſer Henrich, og overvundet, og maatte til Erſtatning for tilføyet Skade, betale ham en vis Contribution; at denne ſamme Konge er ſiden bleven overvundet af den da regierende Danſke Kong Gorm; at endelig de tydſke Skribentere, ſom har intet vidſt af Gnupa, men nok af den mægtige Danſke Kong Gorm at ſige, har forblandet Navnene, og deraf er endelig den Vildfarelſe kommen, at man har tilſkrevet Keyſer Henrich en ſaadan Seyr over Dannemark og den Danſke Konge, hvorved baade han og Riget ſkulde være giort ſkatſkyldige til Keyſeren. Til denne Forklaring har han lagt den bekiendte Oluf Trygveſøns Hiſtorie til Grund, ſom i ſær mælder om forbemældte Gnupa. Det ſkal og være ved den Leylighed Keyſeren oprettede det ſaa meget omtviſtede Schlesvigſke Margrævſkab. Om ellers ikke Keyſeren ved den Leylighed ogſaa kan være geraaden i nogen Handel med den mægtige Danſke Kong Gorm, ſaa den Krig mellem dem og kan have fundet Sted, ſom vore Skribentere i Gorms Hiſtorie mælde om, derom bliver her intet erindret (dog noget ſiden formodet S. 95). Rimeligen kan der, da Gorm udbredede ſit Herredømme indtil Slesvig, mellem dem i det mindſte være opkommen en Grændſe-Strid, ſom dog aldrig derfor er falden ud til nogen Underdanighed paa Gorms Side, men kan dog have givet Anledning til Forvirringen i de tydſke Skribenteres Beretning. Viſt er det, denne Grændſe-Krig, i ſær i Anledning af det Slesvigſke

Margrøvskab, brød ud i fuld Flamme under begges Efterm ænd Otto I. og Harald Blaatand. Her gielder det nu fornemmelig om at bevise Dannemarks Uafhængighed, hvilken Forfatteren og med stærke Grunde har forfægtet imod en ganske nye Modstander, der allerede ved den blotte Anmældelse om Udgaven af dette Skrift, i en trykt Pro Memoria til Hr. Forfatteren, ophævede sig som Forfægter af den modsatte Meening. Denne nævnes her ikke, men man veed, at det er den Kongel. Svenske Regierings-Raad Hr. Ludvig von Heß. Hvad denne har haft at indvende, vil man siden kortelig erindre, naar man her først har ladet Forfatteren forsvare sin og Dannemarks Sag, i sær mod Adams af Bremen Beretning, og deres, som alene blindt hen har fulgt og afskrevet ham. Her anføres nu først bemældte Beretning med Skribentens egne Ord og Hr. Forfatterens Danske Oversættelse, hvilken han allevegne har tilføyet de af Skribenterne anførte Steder. Efter sammes Indhold skal Otto have undertvunget sig hele Jylland og forvandlet det hele Danske Kongerige til et Tydsk Lehn. Derpaa følge begge de paaberaabte Diplomata af Otto I. og Otto III., af hvilke man seer, at Keyseren har skaltet og valtet med Kirker og Bispedømmer. Hr. Forfatteren nægter ikke, at der jo og hos nordiske Skribenter findes Steder, som synes saa temmelig at stemme overeens med denne Adams Beretning, og anfører troeligen, foruden et Sted hos Torfæus af Langfedgatal, og disse Canzler Hvitfelds egne Ord: at Harald af Otto Aar 948 har af Keyseren modtaget Riget og Christendommen. Nu, hvad kan da Forf. have herimod? Først, at Adam er den første og den eeneste Skribent, som har bragt denne Sag paa Bane, der er andre tydske Skribenter ubekiendt, der dog med største Flid har beskrevet Keyser Otto's Bedrifter, men mælde slet intet om denne saa betydelige Seyr, hvorved Keyseren dog maatte have vundet meget meer, end ved den over de Ungrer og Slaver. Nogle seenere Skribentere, som mælde derom, røbe kiendelig, at de har udskreven den hele Fortælling med alle sine Omstænde af Adam, da de endogsaa beriene sig af hans egne Ord. Forfatteren maa da vel spørge: 1) Hvorfor ey en eeneste af de gamle Historieskrivere, som har levet til Otto's Tider eller kort derefter, har mældet om denne saa herlige Seyr og den

saa

saa heltemæssige Erobring af et heelt Kongerige, da de dog ikke har forglemt at optegne langt ringere af Otto erholdte Fordeele? Naar ellers et Lands Historieskrivere ikke gisre megen Væsen af deres Konges Foretagender, da er det et Bevis paa, at de skulde kun have lagt sig liden Ære ind dermed. 2) Hvorfra vel Adam har taget denne Fortælling. Ingen ældre tydsk Skribent har fortalt den med disse Omstænde, og iblandt de ældste Danske er heller ingen med ham derudi overeenstemmende, som Hr. Geheime-Raad og Ober-Kammer-Herre Græve af Reventlau har viist i en til Leipzig 1735. trykt Dissertation De nexu foederum inter Imp. Rom. Germanicum & Regnum Daniæ. Slutningen bliver da, temmelig reen og ligefrem, at Adam har digtet de fleste Omstænde, og med mange Tilsatzer forfalsket Tildragelsen. For nu end ydermere at overbevise sine Læsere herom, har Forfatteren opløst den Adamiske Fortælling i sine enkelte Deele, for stykkeviis at undersøge dens Rimelighed. Her møder nu allerede strax den aabenbar falske Omstændighed, at Otto, da han var brudt ind over Grændserne ved Slesvig, har med Ild og Sverd ødelagt det hele Land, indtil det yderste Hav, som skiller Dannemark og Norge fra hinanden, som deraf skal være kaldet Ottesund, da han dog ikke kan være kommen over Liinfiorden, og Ottesund ikke løber mellem Danmark og Norge, men op i Viborg Stift. Af den Omstændighed, som Adam selv syger til, at Otto strax maatte Marchere tilbage, da Harald passede ham op med sin Armee ved Slesvig, og vilde afskiære ham Passen, sluttes ganske rigtig, at det hele Ottoniske Tog har kun været en Ravage, et flygtigt Indfald, og langt fra nogen Erobring af det hele Rige, da han ikke havde havt nødig at vende saa hastig tilbage. Saxo og Forfatteren af K. Eriks Krønike kalde denne hans Retirade en Flugt. Hvad Adam siger, at de Danske bleve overvundne, det berette de tvende nysbenævnte danske Skribentere tvertimod, at nemlig den Keyserlige Feldtherre blev slagen af de Danske Her har nu vel Conringius beskyldet vor Saxo for, at han har misundt de Tydske den Ære at have vundet Seyr over Danmark. Forfatteren veed ikke hvorfor man hellere skal troe Adam end Saxo. Ganske viist kan man sige dette, at en Adam eller Conring, eller hvilken tydsk Skribent man

vil, kan jo ligeſaa gierne ville unde ſine Tydſkere den Ære, ſom Saxo misunder dem den; ſaa Partieſkheden er ligeſaa meget at formode paa den eene, ſom paa den anden Side. Men her gielder det nu ikke om et enkelt tabt eller vundet Slag, men om dets Følge for Dannemark, om den har været ſaa vigtig, ſom den af Adam og efter ham af andre foreſtilles. For Reſten er det vigtigt, hvad Forfatteren erindrer i Medhold med Saxo og Danemark, at, naar Otto havde erholdet nogen ſaa betydelig Seyr, maatte han rimeligen paa nye have beſat Slesvig og forfulgt ſin Seyr, da det tvertimod er bekiendt af Hiſtorien, at Harald trak ſtrax en Grændſe-Linie fra Slien af indtil Trene ved Hellingſtadt, den i Hiſtorien ſaa bekiendte Danevirke d: de Danſkes Vold, hvorved Harald altſaa trak Slesvig igien ind under det Danſke Herredømme. Men om endogſaa Otto har beholdt Marken i det ved Slesvig holdte Slag, ſaa nægter dog Forfatteren, at det har havt den betydelige Følge for Danemark, ſom Adam vil, at nemlig Harald har taget Riget ſom et Lehn af Keyſeren og er bleven hans Vaſal. Forfatteren maae ſelv tale herimod: „Sæt og, at Harald havde tabt Slaget „ved Slesvig, og derudi, ſom Cypræus beretter, 4000 „Mænd, ſkulde han vel derfor ſaa ſtrax have ſluttet en ſaa „høyſt ufordeelagtig Fred? Skulde en Konge, der havde „hele Øer, Have og Floder bag ſig, have teet ſig ſaa for„ſagt mod en Fiende, der ey havde et eeneſte Skib i Bered„ſkab, og ladet ſig af en uindſkrænket Konge giøre til en „Lehnsmand af Keyſeren? Hvem vilde formode det om en „Konge, der beſad det ringeſte Ædelmod og den mindſte „Behiertighed. Dernæſt kommer dette og ikke overeens med „det, jeg alt har bemærket, at Harald ſaa ſtrax efter Sla„get lod opkaſte den Vold mellem Slie og Threna. En „Vaſal tør dog vel næppe opføre Grændſelinier imod ſin „Konge og Lehnsherre. Men om og Otto endelig ved ſit „Indfald havde erobret Jylland, hvad ſkulde da have be„væget Harald til at underkaſte ogſaa Siælland, Fyhn, „og andre Øer, tilligemed Skaane, Blecking og Halland, „hvilke da vare Provintzer af Danemark, under Keyſerens „Herredømme?“ Man finder og ſiden ſlet ingen Spor til, at endten Harald er af Keyſeren nogenſinde bleven begegnet ſom Vaſal, eller Danemark behandlet ſom et Lehn af det tyd-

ſke

ſke Rige. Kongens Omvendelſe og Daab til den Tid med ſamt de derved fortalte Mirakler regner Forfatteren og iblandt de af Adam opdigtede Omſtænde, da Harald deels allerede fra Ungdommen af var af ſin Moder Thyra bleve opdraget i den chriſtelige Religion, deels og var bleven døbt af Erkebiſp Unno, der ſkal være død i Sverrig Aar 938, da Haralds Daab altſaa maae være gaaet for ſig længe for Krigen med Keyſeren. Meget mindre kan det være Sandt, at Harald af Keyſeren er bleven tvungen til den chriſtelige Religion; og om det end virkelig er bleven afgiort i Freds-Tractaten, at den chriſtelige Religion herefter overalt ſkulde antages i Riget, ſaa er det dog derfor ikke ſkeet af Frygt for de Keyſerlige Vaaben. Men det erlangt ſnarere at formode, at Harald, ſaaſom han forhen af Unno eller Poppo eller ſin Moder Thyra havde fattet et fordeelagtigt Begreb om den chriſtelige Religion, har giort det, fordi han derved haabede, at beſtyrke ſig ved deſto nærmere Forbindelſe med Keyſeren mod ſin Vaſal, Hagen Jarl i Norge, der havde begyndt at rebellere mod hans Overherſkab. Til nærmere Bekræftelſe, at det maae være ſkeet med Haralds gode Villie, vil Recenſenten endnu føye den Omſtændighed hertil, at efter Hiſtoriens Vidnesbyrd ſkal Hagen Jarl ved en anden Leylighed under Krigen med Otto II. af Harald ſelv være bleven tvungen til at lade ſig døbe, hvoraf man meget mere maae ſlutte, at Harald nu har handlet i venlig Foreening med Keyſeren om Religionens almindelige Indførelſe, end foreſtille ſig ham, ſom den, der og ſelv var tvungen af Keyſeren. Hvad de oprettede Biſpedømmer angaaer, da har Forfatteren viiſt, deels, at de har været oprettede af en Siegfried, Konge i Jylland, kort for den Krig, Otto førde med Harald, deels, at, om de end vare ſtiftede af Otto, dog deraf ikke kunde ſluttes til noget hans Overherſkab i Danemark. Recenſenten tør med temmelig Sikkerhed love for, at enhver ſkiønnende Læſer vil bifalde Forfatteren i Benægtelſen af denne Slutnings Rigtighed. I øvrigt har han meget tydelig og af Hiſtoriens klare Vidnesbyrd viiſt, hvorledes det kan være tilgaaet med det hele Handel mellem Otto og Harald, og at denne i det høyeſte har af hiin modtaget Sleſvig ſom et Rigslehn, hvilket man (af Pralerie eller Feyltagelſe) har udſtrakt til hele Danemark. Anderledes kan heller ikke Hvitfelds

felds Beretning forstaaes. Meget grundig har Forfatteren og igiendrevet den Slutning Conringius har udviint af Hagen Jarls Rebellion for Vigtigheden af Otto's Tog i Jylland. „Meget mere (siger han S. 139) lader sig den ufeyl„ bare Slutning uddrage deraf, at Kong Harald, saasom „ han havde giort sig Kong Hagen i Norge underdanig og „ skatskyldig, skulde aldrig have begaaet den Svaghed, selv „ at lade sig giøre til Vasal af Otto, for desto lættere at „ kunne undertvinge sin opsætsige Vasal Hagen. Var det „ ikke ligesaa daarligt, som om Nogen vilde myrde sig selv, „ for ey at blive myrdet?" Fremdeles beviser Forfatteren og, at de foranførte Keyserlige Diplomata angaaende de stiftede og beskiænkede Bispedømmer, bevise slet ikke det, de tydske Publicister ville slutte deraf, at nemlig Otto har skaltet og valtet over Bispedømmer i Danemark, som Landets Overherre. Endelig har han, af alt hvad som er forefalden under de følgende Ottoner den II. og III., og under Keyser Henrich II. og sidste Keyser af den Sarsiske Stamme, ligesaa tydelig viist, at der er for de gode tydske Publicister slet intet at tænke paa noget Keyserligt Overherskab over Danemark, der under Forfatterens Pen synes at være bleven til blot en Drøm og en Grille, de maae slaae sig af Hovedet. Med Hr. Heß og hans pro Memoria har han ikke indladt sig i nogen alvorlig og bestemt Controverse. Men saavidt man seer af Hall. Gelehrt. Zeitungen 87 St. 1776. S. 692. saa indbefatter hans Pro Memoria slet intet, som jo altsammen stykviis grundig og tydelig er bleven besvaret.

(Resten følger.)

Halle. Der Wohlstand oder Grundriß einer Moral des achtzehnten Jahrhunderts. 1775. Recensenten studsede ved denne Titel, og tænkte, skal da Moralen rette sig efter Moden; og opstudses efter enhver Tidsalders Smag? Saa bliver jo Dyden hvad den desuden er hos de fleste Mennesker, en tom Snak, og Moralen kun et Spil af enhver Giæk, der Modellerer den, som han vil, og omstøber den i hvad Form, der bedst staaer ham an. Men han mærkede snar, at Forfatteren taler i en Satirisk Tone, og vil kun straffe den Tænkemaade, som for nærværende Tid hersker i den store Verden. Man holder Velanstændigheden

og

og Æren, Menneskenes Roes og Biefald, for Dyemaalet af alle sine Handlinger, og for den Middelpunkt hvortil alt bør foreene sig. Hvad der falder i Øynene, hvad der har en udvortes Glimmer, hvad der gior behagelig i Omgang, hvad Pøbelen beundrer, hvad der bringer Fordeel, det er Dyd; alt andet er endten Last, eller i det mindste Noget man lat kan undvære. Disse ere de ødelæggende Grundsatzer, hvilke den nu saa kaldte store og fornemme Verden for nærværende Tid har bemægtet sig. Men de herske virkelig og iblandt mangfoldige gemeene Folk, som da ere sær vel tilfreds med sig selv, og holde sig for gode nok, naar de har ikke overtraadt Velanstændigheds Regler, ikke stiaalet, ikke myrdet, eller udøvet nogen anden aabenbar grov Last. Efter disse Grundsatzer er Dyden ey andet, end den Færdighed, at indrette sine Handlinger paa en Maade, som stemmer overmed Velanstændigheden (NB. her meenes den udvortes) og sine egne Fordeele; Pligt ikke andet end hvad Tid og Sted og andre Omstænde udfordre; Skam ikke andet, end hvad der bringer ingen Ære; Ydmyghed ikke andet, end at kalde sig alles Tiener, men ey at lade sig befale af nogen; og Oprigtighed næsten det samme, som at være af den gamle Verden og have kun liden Forstand. Næsten saaledes forklarer Forfatteren de i Moralen forekommende Begreber efter den nærværende Tænkemaade; og i den Tone taler han om Pligterne imod Gud, imod os selv og andre Mennesker, dog sidst om dem imod Gud, og korteſt, formodentlig fordi ogsaa dette hører til den nærværende Tænkemaade, at tænke sidst paa Gud, og allermindst at ville vide noget om ham. Forfatteren vil altsaa have saadanne Læsere, der forstaae hans Ironie; da ellers, om man vilde læse ham som en alvorlig lærende Moralist, hans Bog maatte være fuld af de farligste Maximer. Han ønsker, at man i Opdragelsen paa nogen saadan Maade vilde gisre Ungdommen bekiendt med det Overdrevne i Velanstændigheden, Moden og Æren, hvori nu omstunder al Dyd og Fortieneste af Mange bliver sat, og at advare den derfor: hvilket alt skulde være meget Godt, naar kun ikke var at befrygte, at mangt et ungt Menneske paa denne Maade skulde blive bekiendt med nogle Menneskenes slette Gemyts arter og Rænker, der maaskee ellers vare blevne ham ubekiendte, eller, at han i det mindste skal lære at kiende dem alt for tid-

tidlig, da han endnu er for ſvag til at lære denne Kundſkab, og for tilbøyelig til at efterfølge ſlette Exempler.

Leipzig. **Unterſuchungen über die Bedeutung des Wortes Satan und Teufel in der Bibel, aus dem Engliſchen, mit einer Vorrede von J. C. Fr. Schulz.** 1774. 9½ Ark i 8vo. Naar Vildfarelſe engang er bleven faſtſat og optaget for Sandhed, ſaa pleyer man ſiden uden videre Omſtændighed, at antage den ſom afgiort og tilforladelig. Saa ſkal det nu og være gaaet til med den Lære om de faldne Engler. Nærværende Skrift ſkal tiene til, om det er mueligt, gandſke at fordrive Satan i Landflygtighed herfra Jordkloden. Først ſkal han herud af Bibelen, hvor Forfatteren opſporer ham indtil fra hans første Oprindelſe. Den ſædvanlige Theorie om Satan, nemlig at viſſe høyere Aander, ſom vare komne fuldkommen reene og gode fra deres Skabers Hænder, ere affaldne fra Gud, og nu befinde ſig indſluttede i et forſtrækkeligt Pineſted, for paa den ſtore Doms Dag at bekomme deres Straf, grunder ſig paa de tvende bekiendte Skrift-Steder 2 Petr. II. 4. og Jud. v. 6. Men paa begge Steder ſkal, ſom Forfatteren vil have viiſt, ſlet ikke tales om Aander, men om de Sendebud, ſom bleve udſtikkede fra Orken Pharan til Canaan, og bleve ſaa exemplariſk afſtraffede for deres Mistroe 4 M. B. XIII. 14. Efter denne Underſøgning begynder Forfatteren at giennemgaae de øvrige Steder i Skriften, hvor det Ord Satan forekommer. I det Gamle Teſtamente, hvormed han beſkæfter ſig i nærværende første Deel, finder han 4 ſaadanne Steder, nemlig 1 Chrøn. XXI. 1. Hiob I. Pſalm. CIX. 6. Zach. III. 1. 2. Paa alle diſſe Steder, ſkal der ikke, om Forfatteren maa beholde Ret, tales om nogen ond Aand; men det Ord Satan betyder overalt en Modſtander af een eller anden Art. Hiobs Hiſtorie ſkal have foranlediget de fleſte til at giøre ſig om Satan, ſom en affagt Fiende af Gud og Mennesker, meget tykke og urimelige Foreſtillinger. Meget mere ſkal, formedelſt en ſædvanlig Perſonification alle Hiobs Viderværdigheder være perſonificerede til en eeneſte Perſon, og denne Modſtander (Satan) er intet andet end en Repræſentant af alle Hiobs Fiender og Beſværligheder. Paa ſamme Maade ſkal det forholde ſig med de øvrige Steder i Skriften, og ſkal

man

man altsaa ingen Aarsag have til at troe, at det Ord Satan i det Gamle Testamente bliver brugt om en falden Engel eller ond Aand.

Halle. Das Leben Jesu, für Kinder. von Jacob Friderich Feddersen, Prediger an der Hauptkirche zu St. Johannis in Magdeburg. Eine Forsetzung der Gebete und Lieder für Kinder. 1775. 148 S. 8v. Hr. Feddersen skal være bekiendt, som den fornemmeste Forfatter af Søndagsbladet der Andächtige. Han roses som en Mand, der besidder fortræffelige Gaver til med sin Læremaade at aabne sig Vey baade til Forstanden og Hiertet. Hr. Abb. Resewitz har i sin Erziehung des Bürgers yttret det Ønske, at Jesu Characteer efter de Træk, som den Evangeliske Historie leverer dertil, maatte gisres ret bekiendt for Børn. Dette Ønske har foranlediget Hr. F. til at forfatte nærværende characteriserende Levnetsbeskrivelse, med den Overbeviisning, at Jesu Characteer vilde ved sin egen Fortræffelighed, Viisheed, Billighed, Sagtmodighed og Kiærlighedsfulde Virksomhed anprise sig Børnenes Hierter; at saadan en Lærer vilde være den behagelig, og at de vilde af sig selv holde hans Exempel værdt at efterfølge; at det er umueligt at forestille dem et bedre Monster, at meddeele dem bedre Forskrifter og vigtigere Lærdomme, end ved at beskrive dem Jesu Tænke-Lære-og Levemaade. Bogens Indhold er: 1) Kurzgefaßte Geschicht des Lebens Jesu; 2) Betrachtungen und Gebete über das Leben Jesu: 3) von den Lehren Jesu: 4) Lehrreiche Gleichnißreden und Erzählungen Jesu: 5) Tugenden Jesu. Smaa Erindringer, Bønner og Betragtninger ere hist og her indstrøede mellem Fortællingerne.

Leipzig. Schediasma de Jrenæi Testimonio pro Pædo-baptismate, qvo Ernesto Friderico Wernsdorfio —— gratulatur *Christianus Fridericus Wernsdorf.* 1775. 22. S. 8v. Iblandt andre Beviis for Børnedaabens Alder har man ofte beraabt sig paa et Sted hos Jrenæus c. hær. L. 2 c. 22. der vist nok skulde være det ældste man kunde anføre for Børnedaaben, naar det ellers beviste noget. Hr. W. prøver her det Beviis, man har vildet udrage deraf,

og

og viſer, at det hører ſlet ikke til Sagen og beviſer ikke Børnedaaben, og da den modſatte Meening fornemmelig er bygt paa de Ord: omnes qvi per eum renaſcuntur, in Deum, infantes & parvulos &c., ſaa underſøger han i Beſynderlighed Betydningen af det Ord renaſci. Han nægter ikke, at det jo hos Kirkefædrene ofte bliver brugt om Daaben; men bemærker og, at det meget ofte forekommer hos dem i en ganſke anden Forſtand, og viſer, hvilken Betydning her bedſt ſkikker ſig til Irenæi Øyemærke og til Sammenhængen. Ja, naar man end og her vilde hendrage dette Ord til Daaben, ſaa vilde der endda, efter Forfatterens Meening, blive Grunde nok tilovers, for i det mindſte at nægte dette, at Irenæus her i Almindelighed ſkulde have befalet eller billiget Børnedaaben.

Halle. Sechzig auserleſene Geſänge über die Werke Gottes in der Natur in Muſik geſetzt von Joh. Henrich Rolle, Muſikdirector in Magdeburg 1775. 21. A. 8v. De fortræffelige og koſtbare Stykker, hvorved Hr. R. allerede tilforn har forhvervet ſig Kienderes Biefald, kan og allerede for diſſe Stykker opvække en gunſtig Fordom. Nærværende Sange beſtaaer deels af Choral-Melodier, deels andre Stykker. Tonernes Blanding er oplivende, rørende og med Textens Værdighed Overeenſtemmende. Hr. R. har beholdt det Værdige og Høye i mange ſkiønne gamle Choral-Melodier, og derimod omhyggelig ſøgt at undgaae det alt for Muntre og Ariemæssige i mange nyere, ſkiøndt han og ved en kunſtigere Blanding af Toner har afholdt ſig fra Simpliciteten i de almindelige Choral-Melodier. Iblandt de øvrige ſynes i Beſynderlighed den første, den 4de, den 8de, den 48de, den 50, og 55de, at udmærke ſig ved deres Skiønhed.

Zullichau. Verſuch über die menſchliche Glückſeligkeit. 1776. 1 Alph. 8v. Rigtige og Nøyagtige ere Forfatterens Domme over dette Livs enkelte Goders og Fornøyelſers Værd. Skrivemaaden er angenem og blomſtrende. Recenſenten vilde kun, at Forfatteren havde betragtet de enkelte Goder i Foreening med hinanden, for derefter at beſtemme Lykſaligheds rette Begreb.

No. 17.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 24de April 1777.

Kiøbenhavn. Hiſtoriſke Efterretninger om velfortiente Danſke Adelsmænd, med deres Stammetavler og Portraiter, ved Tycho de Hofmann, Kongel. Majeſts. Juſtice-Raad ꝛc., overſatte, forøgede og forbedrede. Første Deel. 1777. Paa Mad. Godiches Forlag og Bekoſtning 192 S. ſtor Med. 4to. Atter een af det Godichiſke Officins og Forlags ſmukke Producter. Allerede i Aaret 1769. havde den Sal. Godiche i Femte Tome af Danſke Atlas lovet denne Overſættelſe af Sal. Juſtice-Raad Hofmans Portraits hiſtoriques. Vel har det varet noget længe, inden Mad. Godiche har kundet opfylde dette Hendes Sal. Mands Løfte, men Hun har og havde deſto bedre Tid og Leylighed til at give Værket den større Nøyagtighed og Fuldſtændighed, hvormed Hun nu har ladet det komme for Lyſet. De ſamme Kobbere, ſom zirede den Franſke Original, har Forfatterens Broder, Hr. Conference-Raad og Amtmand H. de Hofmann haft den Godhed at overlade Forfatteriden. Diſſe Kobberes Indſkrift, ſom var paa Franſk, havde Hun vel begyndt med at lade omſtikke paa Danſk, men ſom Hun mærkede, at Pladerne leed Skade derved, lod Hun den ſtaae uforandret med tilføyet Danſk Forklaring i Anmærkninger. Med Portraiterne er og i den Henſeende ikke ſkeet nogen Forandring, ſaaſom de faa Ord, der ſtaae paa ſamme foruden Navnet, kan af alle uden nogen Forklaring lættelig

forstaaes. Nogle Vignetter har hun dog ladet opstikke og andre tilsætte. Under Texten ere og alle Forfatterens Anmærkninger beholdne, og til Forskiæl tegnede med et H. Den Forvirring ved Stamtavlernes Indretning i Originalen, at enhver Mands Frues Navn stod under hans uden noget Tegn til, at det var hans Frues, hvorved man kunde forledes til at antage dem for Sødskende, naar de vare af een Familie, denne er afhiulpet ved en Stierne foran Fruens eller Mandens Navn. Oversættelsen har hun først ladet forfærdige ved Studiosus Christian Liunge, og siden ladet den giennemsee og fuldføre ved Studiosus Berthel Christian Sandvig, den samme, hvis Arbeyde hun har betient sig af ved Oversættelsen og Udgaven af Christian III. Historie. Hr. S. har desuden, i sær i Anmærkningerne, forøget Hofmans Arbeyde, fortsat Stam-Tavlerne indtil vore Tider, og rettet mange Feyl, saa vel i dem, som overalt i Værket selv. Han er dertil bleven forsynet med Hielpemidler og Efterretninger fra adskillige sine tienstvillige Landsmænd, saasom af 1) Hr. Wandal, som har laant ham af det Kongel. Haand-Bibliothegve Michelsens Danske Slægter 3 Tomer i Folio og Hr. Justice-Raad Gerh. Ernst Frankenaus tydske Afhandlinger om de Giedder, Friser, Høeger, Scheeler, Braher og Sehesteder. 2) Af Hr. Weber, Holsteinisches Adelsbuch Mscr. 4. Nogle Collectanea om den Danske Adel ved Hr. Peder Syv Mscr. 4., samt en Deel Breve og Documenter om Tage, Aage, Hendrik og Claus Thott, med nogle Efterretninger om den Svenske Thottiske Familie og en ubenævnt Forfatters Stam-Tavle over de Uruper. 3) Af Hr. Birch, hans Faders Graver Peder Birchs Genealogiske Samling, samt et Par andre smaa Hielpemidler til de Rosenkrantzers og Ranzauers Historie. 4) Af Hr. Hof-Jægermester Grøve Ranzau en Efterretning om de nu levende Ranzauer. 5) Af Hr. Klokker Bang til Holmens Kirke en Tilsatz til Stam-Tavlerne af hans egen Samling. 6) Af en ubenævnt Ven nogle Efterretninger om de Thotter og Raaser. 7) Landsdommer Mylii Beretning om de Rosenkrantzer Mscr. i Folio. Han har desuden haft en Deel haandskrevne Slægtebøger, Stamtavler og Samlinger af Vaabener, Diplomer, Genealogiske Historier og Fragmenter og af trykte Bøger har han brugt foruden en Deel Dansk

Litg

lig-Prædikener, Hvitfelds, Holbergs og Gebhardi Historier, Angels Holsteinische Adels-Chronica, Moodts Beyträge, Gauhens Adels-Lexicon, Langebecks Scriptores Rerum Danicarum, det Danske Magazin, Marmora Danica, samt Pontoppidans Danske Atlas og Hofmans Fundationer. De Familiers Genealogier, som forekomme de følgende Deele har Hr. Conference-Raad Hofman lovet at oversende af sin genealogiske Samling. Ved Hielp af disse foranførte Skrifter, foruden en Deel skrevne, tegnede, og Kobber stukne Ahner-Tavler ere mange Feyl rettede paa Stamme-Tavlerne, saasom her allerede paa den første Stammetavle over de Giedders Familie, hvor der findes baade Forvirring og Urigtighed i Genealogien. Men uagtet al denne Forbedring nægtes det ikke, at der jo endnu kan være nogle Feyl tilbage, og i den Henseende har Forlæggerinden i Fortalen udbedet sig, i sær af de høye Herrer, der ere komne i de Familier, hvis Historie her beskrives, den Godhed, at ilmælde Hende, hvad Feyl der endnu kunde bemærkes, med hvad de om enhver Familie end ydermere kunne vide, da alle disse Forbedringer og Tillæg ved Værkets Ende skulle blive trykte for sig selv, for at Værket endelig kan leveres saa fuldstændigt, som mueligt. Nærværende første Deel af dette paa Dansk oversatte og saaledes, som mældt er, forbedrede Værk indbefatter den første og anden Deel af den Franske Original, hvis 3die, 4de og 5te Deel skal udgiøre Oversættelsens andet Bind, og den 6te og 7de Deel det tredie Bind. Disse følgende Bind agter Hun med første at levere, og saa fremdes at fortsætte Værket over nogle andre velfortiente og berømte Danske Adels-Slægter, hvis Historie den Sal. Forfatter ved sin Død i Haandskrift har efterladt. Her i dette første Bind indbefattes, foruden et kort Udtog af Sal. Admiral Ulrich Raasøes Levnets Løb, som en Ubenævnt har meddeelt Forlæggerinden og Hun igien Læserne strax efter sin Fortale, følgende adelige Familiers Historie: 1) den Giedderske Families Historie; 2) den Hvitfeldiske Fam. Hist.; 3) den Frisiske Fam. Hist.; 4) den Scheelske Fam. Hist.; 5) den Gersdorfske Families Hist.; 6) den Hvegiske Fam. Hist.; 7) den Urupske Fam. Hist.; 8) den Rantzauiske Fam. Hist.; 9) den Thottiske Fam. Hist.; 10) den Giøeiske Fam. Hist.; 11) den Kaasiske Fam. Hist.; 12) den Trolliske Fam. Hist.; 13) den Kragiske

Fam. Historie. Man kan for Resten ikke bedre anprise Værket, end med Hr. Kammer-Herre Suhms egne Ord i hans Fortale: „Hvad Nytten af saadanne Efterretninger angaaer, „da skulde jeg ikke troe, at der findes nogen, som jo gierne „læser vore drabelige Forfædres Bedrifter, eller som nægter „at det tiener til Landets Ære, at berømmelige Mænds „Minde forøviges, ey at tale om, at det maa behage dem „som nu leve, at deres Olfædres Ihukommelse fornyes, og „at Ting om dem, der undertiden ere glemte, drages for „Lyset.“ Man vil og slutte med dette hans Ønske, at Værket maa finde den Afgang, det efter sin Værd og Anseelse fortiener, og som kan erstatte de derpaa anvendte Bekostninger. Saadan Afgang tør Forlæggerinden vel og haabe, i sær hos de adelige Familier, paa hvis Ære Bekostningerne er anvendt.

Hamburg. (Beslutning af Dännemarks beständige Unabhängigkeit ꝛc. See forrige No.) Forfatteren kommer nu til de Frankiske Keysere af den Saliske Stamme, under hvilke han har viist, at der overalt ikke fra Conrad II til Henrich V. findes mindste Spor til nogen Dannemark Underdanighed, eller at Keyserne engang har tilegnet sig mindste Skin af Overherskab over dette Kongerige. Mege mere forekommer under Conrad den Anden, den mærkelig Omstændighed, at Keyseren har, ved Ægteskabs-Contrac mellem sin Søn og den Danske Princesse Gunhild, afstaae til Kongen af Dannemark det fuldkomne Herredømme ove Slesvig. Hr. Forfatteren har ret vel vidst, at betiene sig af denne Omstændighed til ydermere Bekræftelse paa det ha har beviist i den næst foregaaende Afdeeling. Derudi, siger han, ligger det fuldkomneste Bevis paa, at de Sachsiske Keysere i de forgangne Tider har aldrig haft noget at sig over den Danske Krone. Havde de været Lehnsherrer af de hele Dannemark, saa skulde Kong Knud vist ikke have være tilfreds dermed, at Slesvig alene havde bleven ham afstaaet han skulde meget mere for alle Ting have arbeydet derpaa, c Conrad maatte fralige sig Overherskabet over det hele Kon gerige. Men man hører ikke det mindste dertil, men c han kun har afstaaet ham Slesvig. Just denne Skribente nes Taushed om nogen Afstaaelse af et saadant almindelig Overherredømme har sat den gode Conring i en kiendelig Fo

egenhed, hvoraf han ingen Udflugt har seet, uden ved den fattige Formodning, at Keyseren uden Tvil ved den Leylighed ogsaa maa have fraſagt ſig de andre af Otto over Dannemark forhvervede Rettigheder. Man seer dernæst og af denne Slesvigs Afſtaaelſe til Kongen af Dannemark, at den ikke kan have beſtaaet i andet, end en blot Eftergivelſe af Lehns-Pligten, ſaaſom Slesvig allerede for Conrads Tid havde været i de Danſke Kongers Beſiddelſe. Derved bekræftes da det Forfatteren tilforn har formodet, at de Danſke Konger har beſiddet denne Provintz ſom et Lehn af det Romerſke Rige. Endelig er det og deraf klart, at Keyseren fra den Tid af ikke har nogen Ret over Slesvig. Det er Adam af Bremen, der ſelv beretter denne Afſtaaelſe, hvorved han endelig føyer til: Fra den Tid har Slesvig ſtedſe hørt Kongerne af Dannemark. Men under Keyſer Lotharius ſkal Dannemark igien, efter tydſke Skribenteres Vidnesbyrd, være forfalden under det tydſke Riges og Keyſerens Herredømme. Her lader Forfatteren de tydſke Skribenter vederfares al den Ret, de kan forlange. Han holder dog med Conring imod Saxo ſelv. Sagen ſelv og factum nægtes ikke. Det ſættes altſaa forud, ſom en vis og ved uomſtødelige hiſtoriſke Vidnesbyrd afgiort Sag, at Prints Magnus af Dannemark, Kong Nicolai Søn, kan, der dræbte den fortræffelige Hertug Knud og Obotriternes Konge, at han virkelig ved en høytidelig Huldings-Act har traaden i Keyſerens Lehns-Pligt. Men hermed er endnu det ſtore Spørsmaal uafgiort, om Prints Magnus har modtaget Kongeriget Dannemark, eller nogen anden det Romerſke Rige tilhørende Provintz, ſom et Lehn af Keyſeren? Skulle kun det ſidſte med Sandhed finde Sted, ſaa bliver Conrings Slutning deraf til Dannemarks Underdanighed ligeſaa utimelig, ſom om nogen nu vilde giøre hele Dannemark til et Rigs-Lehn, fordi den nu regierende Konge af Dannemark ſidder Holſtein ſom et Lehn af det tydſke Rige. Men Hr. Baronen har nu ganſke tydelig og grundig bevitſt, at Prints Magnus hverken har taget eller da, ſom blot Kron-Prints af Dannemark, kundet modtage dette ſin da levende Herres og Faders Rige, ſom et Lehn af Keyſeren, deels fordi der ikke mældes, at endten Kong Nicolaus ſelv har haft det mindſte med Keyſeren i denne Handel at giøre, eller at

Prints Magnus derudi har ført sig op som sin Hr. Fader Fuldmægtig, deels og fordi der vides ikke den allermindste Grund, der kunde bevæge Kong Nicolaus til at underkaste sig og sit Rige det Keyserlige Overherredomme. Slesvig kan det heller ikke have været, da Historien udtrykkelig mæl der, at det var sit Rige han tog til Lehn af Keyseren, og Navn af Rige havde Slesvig aldrig baaret. Ey heller kan derved forstaaes hans Gothiske Rige, af hvilket han bar Kon ge-Titel, saasom dette findes aldrig at have været noget Key serligt Lehn. Hvad bliver da Slutningen? Denne nemlig at det var det Obotritiske Kongerige, som Magnus efte Knuds Mord og derom sluttet Forliig med Keyseren, imo en vis Sum Penge, den Keyseren var vel tient med, mod tog som et Lehn af det tydske Rige. Denne Meening har o fundet Hr. Hofraad Scheids Biefald. At saa mange tydsk Skribentere har intet vidst af dette Lehn at sige, maa vær kommen deraf, at Magnus strax efter sin Tilbagekomst fr Tydskland blev ombragt, og følgelig kom aldrig til Besiddels af det Obotritiske Rige, hvorfor og Skribenterne ere faldn paa den ugrundede Tanke, at Lehns Acten har betræffet Dan nemarks Krone. Af andre i denne Handels Historie af d tydske Skribentere begangne Feyl, saasom at de gisre baad Magnus og Knud til Konger af Dannemark, som dog in gen af dem var, sees tydelig, at de har ikke vidst de rett Omstænde ved denne Tildragelse. Hermed er nu den anden Afdeeling besluttet. I den tredie handles om hvad som e forefalden under de Schwabiske Keysere og i sær Friderico Barbarossa med Dannemark. Allerførst under Conra III. forefalder i Dannemark den saa bekiendte som betydelig Strid imellem de Kongelige Fættere Svend Erikſøn, Knu Magnusſøn, og Waldemar Knudsøn. Man finder do ikke, at denne Keyser har benyttet sig af saa begvem en Le lighed til at blande sig det allermindste i de Danske Sage Skulde han vel have siddet stille, naar han i mindste Maad havde kundet anse sig som Lehnsherre af Dannemark, ell naar Prints Magnus tilforn havde aflagt til hans Forman den eedelige Forpligtelse, at ingen skulde tiltræde Regieringe i Dannemark uden hans og hans Efterfølgeres Tilladelse Vigtigere Spørsmaal og vanskeligere at besvare kunde v Hr. Forfatteren her aldrig have giort. Hvor kommer det si

føyer han til, at hverken Knud eller Svend har i denne Strid søgt ham paa Haande om Forlehning af Kongeriget? ey heller han giort den mindste Erindring til dem om deres Lehnspligt? Men hvad han har forsømt, det skal nu hans Broderſøn Keyſer Friderich I. med desto større Bersømmelſe have søgt at erſtatte. Ja, i Sandhed, da Knud endelig saae sig i den yderſte Fare, tog han sin Tilflugt til Keyſeren, det nægtes ikke, og tilbød sig at antage Dannemarks Rige, som et Lehn af hans Haand. En saa fordeelagtig Leylighed til at indlægge sig Ære af Dannemark, vilde Keyſeren ikke lade sig gaae af Hænderne. Han var nu vel Svend mere gunſtig end Knud, men beſluttede dog ved sig ſelv, ey at forunde ham Dannemarks Krone med andre og bedre Vilkaar, end den Knud havde tilbudet. Han lod ham derfor venligen indbyde til Merſeburg i Tydſkland. Men han saae strax den for ham spændte Faldſtrikke. Dog, saaſom han alt var i Garnet, maatte han bequemme sig efter Keyſerens Villie. Men aldrig saaſnart var Svend kommen i Sikkerhed til Dannemark, førend han offentlig og ved Skrivelſe til Keyſeren proteſterede mod alt hvad der til Merſeburg var bleven ham ved Frygt og Liſt afvungen, en Omſtændighed, der er nok for efter Naturens Ret at ophæve enhver Pagts Gyldighed. De Original-Skribentere, ſom har berettet denne Tildragelſe, ere ey andre, end Keyſeren ſelv, hans Farbroder Otto Friſingenſis og Hofdigteren Günther. Aldrig bør man vente andet, end at diſſe viſeligen har fortiet en Omſtændighed, ſom Keyſeren havde ingen Ære af. Men vor Danſke Saxo, ſom oprigtig i det øvrige ſtemmer overeens med Keyſeren og hans i Sagen intereſſerede Skribentere, har tydelig lagt for Dagen, hvad de have fortiet, og Hr. Baronen har grundig beviiſt, at han derudi fortiener langt mere Tillid, da Conring derimod paaſtaaer, at Keyſeren bør mere troes, end Saxo. Er det nu saa i Sandhed, ſom enhver upartieſk Læſer af alle Omſtænde tilhobetagne ganſke viſt vil her finde sig overbeviiſt om, saa skal Keyſer Friderich aldrig ved Liſt og Frygt have forhvervet sig nogen naturlig og billig Ret til Overherſkab over Dannemark, ligeſom og Knud, Svend og Waldemar siden efter Hiemkomſten til Dannemark har i Rigets Deeling ikke rettet sig efter den Plan, ſom de til Merſeburg havde forpligtet sig til. Efter Knuds

og Svends Død blev Waldemar alene Konge i Dannemark. Ogſaa han ſkal have taget ſit Rige til Lehn af Keyſeren. Det nægtes ikke, hvad tydſke Skribentere berette, at jo Waldemar hos Keyſer Friderich har giort Anſøgning om en Forlehning, hvilken Forlehning og i Burgundien virkelig ſkal være gaaet for ſig. Men Saxo fortæller om en anden Forlehning til Metz med følgende Omſtænde. Keyſer Friderich havde ladet Kongen med megen Høflighed indbyde til ſig, for at hielpe ham til at faae den Stridighed i Chriſtenheden mellem de tvende Paver bielagt. Kong Waldemar troede endda Keyſerens Ærlighed, ſkiønt baade Abſalon og hans Broder Esbern advarede ham meer end een Gang om Faren, og erindrede ham om Tildragelſen med Svend til Merſeburg, ſom han ſelv havde været Vidne til. Aldrig ſaaſnart var han kommen til Metz, førend Keyſeren beſværede ſig over ſaa ſildig en Ankomſt, da han dog vel vidſte, at han i Henſeende til ſit Rige var i det Romerſke Riges Lehns-Pligt. Biſp Abſalon ſvarede paa Kongens Vegne, at Keyſeren burde tilforn have yttret ſig med denne ſin Henſigt, og ikke ved ſaa ſtore Løfter og megen Høflighed lokket Kongen til Tydſkland. Keyſeren ſtillede ſig an, ſom han intet vidſte af diſſe Løfter, hvilke han dog, ſkiønt blot mundtlig og middelbar havde giort ham ved den Kongelige Geſandt Radulph. Nu bad Abſalon, man vilde lade Kongen ubehindret reyſe tilbage. Keyſeren ſvarede koldſindig, han havde ikke bedet ham komme, hvorfor han heller ikke bad ham reyſe bort. Abſalon raader da Kongen at liſte ſig uformærket bort. Keyſeren mærkede det, og tog i Tide Leyligheden i Agt, men ſlog dog meget af i ſin Fordring, og under ſtore Løfter om at hielpe ham til at undertvinge ſig det Slaviſke Land vandt han Kongen ſaa vidt, at han begvemmede ſig til Forlehnings-Acten, men med følgende Indſkrænkninger: 1) ſkulde Kongen ikke være forpligtet at møde ved Rigsforſamlinger; 2) ikke levere noget Contingent af Krigs-Tropper til Rigets Beſkyttelſe; 3) ſkulde hans Thronfølger ikke derved forbindes. Altſaa gik den hele Act kun Waldemars Perſon an. Han blev vel derved for ſin Perſon af blot Navn Keyſerens Lehnsmand, men Dannemark virkelig ikke noget Lehn af det tydſke Rige. Af Sammenligningen mellem denne og den næſt forbemældte Forlehning ſlutter nu Forfatteren vel ligeſaa rigtig, ſom tyde-

delig, at det kan ikke være een og ſamme Forlehning, i Henſeende til eet og ſamme Land, eſterdi Waldemar jo ikke til Metz kunde vægre ſig ved det, han ſelv tilforn havde bedet om, ey heller kunde Abſalons Advarſel eller Frygt, eller Keyſerens Fordring finde Sted i Henſeende til hvad der alt i Burgundien tilforn var indgaaet og ſat i Værk. Saadanne Omſtænde, ſom Keyſerens Forhold, Abſalons Advarſel og Frygt, Kongens Eenfoldighed, at lade ſig beſnakke af Keyſeren, og hans Vægring, kunde og turde dog Saxo aldrig lyve for den hele Verden og Biſp Abſalons Øyne, paa hvis Memoires og mundtlige Beretning han har grundet ſin Hiſtorie om diſſe Tiders Tildragelſer. Det maa følgelig være falſk, hvad en Radewick og Günther har berettet, at Kongen til Auſpurg (andre ſige til Lion i Burgundien, eller til Beſancon) ſelv har bedet om Forlehningen af Dannemark, men det maa være en langt anden Forlehning, der er bleven handlet om, og hvilken anden kunde det vel være, end af det Obotritiſke Rige, ſom han efter ſin Fader Knud den Hellige (Hertug af Slesvig, ſom blev dræbt af Magnus) kunde gjøre retmæſſig Fordring paa, og hvormed Magnus tilforn af Lotharius var bleven forlehnet, ſkiønt han aldrig kom til virkelig Beſiddelſe deraf. Hvad Forlehnings-Pagten til Metz angaaer, da blev den af Kongen udvirket med Liſt og Frygt, ligeſom tilforn af Svend Grathe, uden Stændernes Samtykke, var indſkrænket blot til Waldemars Perſon, ſtrakte ſig ikke til hans Rige, og var følgelig i Henſeende til Dannemark aldeles ugyldig. Dette lærte Keyſeren og ret vel at forſtaae, da han ſiden ligeledes først med Smiger og ſiden med Trudſel giorde Fordring til Waldemars Søn og Thronfølger Knud om Lehns-Pligt af Dannemark. Siden har ingen Keyſer yttret ſig med ſaadan Fordring, hvortil ingen af deres Formænd, allermindſt Friderich ved ſin Magt og Liſt, har forhvervet dem nogen Ret. — Af et Skrift, der ſaa grundig har oplyſt ſaa vigtige Tildragelſer i vor Danſke Hiſtorie, burde man uden Tvil fornøye Læſeren med en nogenlunde udførlig Recenſion. Man har kun berørt Hovedſagen og dens Hovedgrunde. Ved Skriftets Læsning vil man uden Tvil til ſin Fornøyelſe finde ſig af mange flere Omſtænde, end her kunde anføres blot i Udtog, tilſtrækkelig overbeviiſt om Dannemarks beſtandige Uafhængighed.

Frankfurt og Leipzig. Eine bibliſch-aſtronomiſche Abhandlung, in welcher erwieſen wird, daß die Copernicaniſche Meinung vom Weltbaue der H. Schrift nicht entgegen ſey; anfänglich als eine Glückwünſchungs-Schrift einem herzlich geliebteſten Vater an ſeinem Geburtstage den 24 des Hornungs 1765 übergeben, nun aber zum Druck befördert von deſſelben Sohne, einem Prediger und Liebhaber aſtronomiſcher Wiſſenſchaften. Nebſt einer Abhandlung: Von den Vorbedeutungen einer Mondenfinſterniß am Geburtstage. 1774. 9½ A. 8v. Endſkiønt adſkillige i ſær Derham i hans Aſtrotheologie, meget tydelig have vist, at det Copernicaniſke Verden-Syſteme ikke modſiger den H. Skrift, saa gives der dog undertiden endnu de svage Gemytter, som af den Aarsag ikke ville tilstaae, at Jorden bevæger sig om Soelen, fordi Josva har sagt, Soel staae stille! og fordi der endnu forekomme andre flere Steder i Skriften, der tilskrive Soelen en Bevægelse og Jorden en Hvile, hvilke altsaa indbilde sig, at man forkaster den H. Skrift, naar man driſter sig til at paastaae Noget, som synes at afvige fra sammes klare Ord. For nu at betage disse deres Scrupel, har den ubenævnte Forfatter overgivet denne sin Afhandling til Trykken. Han er i ſær bleven foranlediget dertil, af det han har seet, at man i de Lærde Tidender til Dresden i Aaret 1766 og atter paa nye i Aaret 1767 i det 8, 9, 10 og 30 Stykke, har opgivet dette Stridsspørsmaal, som endnu ikke fuldkommen afgiort til Besvarelse. Han maae da vel ikke have vidst, at man i Aaret 1767 til Wittenberg i en Disputation under Titel, de Scriptura ſacra in Aſtronomicis juxta rei veritatem pronuntiante, som under Hr. Prof. Georgi Forsæde er holdt af Mag. Chriſtian Gottlieb Gilling, for Alvor har vildet igiendrive der Copernicaniſke Syſteme, fordi Skriften lærer noget ganske andet, end det der efter samme bliver antaget. Man kunde vel sige, det var meget ufornødent at forsvare Ting, som længe siden ere afgiorte, imod oftere besvarede Indvendinger, der af uforstandige paa nye forebringes, og Forfatteren tilstaaer ogsaa selv, at Lærde, som virkelig ere det, og i ſær de Theologer og aſtronomer, som har bekymret sig om at tænke rigtig, kunne fuldkommen undvære saadan en Afhandling; men meener dog, den kan være nyttig for

Man-

Mange, som maaskee endnu ikke har læst noget udførligt om denne Sag. Forfatteren bevidner overalt sin store Høyagtelse for den H. Skrift, men erkiender tillige med, at samme er os ikke given til den Ende at lære os physiske og astronomiske Sandheder, om hvilke den taler kun ved Leylighed. I Forberedelsen giver han nogen fornøden Efterretning om det Copernicaniske Verden-Systemes første Oprindelse, om det Biefald, det strax i Begyndelsen fandt, om de Forfølgelser, som Galilæus har lidt formedelst sammes Forsvarelse, og om Keplers, Cassini og nogle andre Astronomers Opfindelser, hvorved dette System er efterhaanden immer meer bleven forbedret, og meddeler tilsidst en omstændelig Forklaring over sammes hele Indretning. Nu kommer han sit Øyemærke nærmere og giennemgaaer i den første Afdeeling de Steder i den H. Skrift, om hvilke nogle foregive, at de ere dette System imod. Disse ere 1) alle de, hvori der mældes om Solens Op- og Nedgang. 2) Beskrivelser paa det Mirakel, som læses Josva X. 12, 14. 3) Præd. I. 4. 5. 4) Psalm. XIX. 6. 7. Om alle disse Steder beviser Forfatteren, at de hverken kan bruges for eller imod det Copernicaniske System. Han anmærker meget vel, at den H. Skrift taler om Sandselige Ting paa saadan en Maade, som de falde i Sandserne, og at man i sær ved poetiske Udtryk sielden maa antage Ordenes egentlige Bemærkelse. Han giver derom 5 Regler, hvorved man ikke kan opholde sig. I den anden Afdeeling viser han, at den Copernicaniske Meening om Verdens Bygning ikke modsiger den H. Skrift. Han lægger herved tvende Satzer til Grund: 1) Gud iagttager i Naturens Rige en vis fastsat Orden, i sær hvad de store Verden-Legemer angaaer for derved at aabenbare sig: 2) Den Lære om Verdens Bygning efter den nyere Astronomie og efter det Copernicaniske Systeme, stemmer med denne Orden meget vel overeens, da derimod andre Hypotheser, om Verdens Bygning modsige samme. Ved det Copernicaniske Systeme er alt indrettet paa den eenfoldigste og naturligste Maade, da derimod ved de andre Meeninger, maae antages meget som er tvungen og uskikket. Keplers Regel om Forholdet af Jordens Omløb imod dens Afstand fra Solen træffer ind saavel ved Jorden, som ved de øvrige Planeter. Denne Verden-Bygning er og i alle Stykker overeenstemmende

de med de bemærkede Begivenheder paa Himmelen, hvilket med mange Exempler bliver oplyst. Selv de, som endten ikke vel turde eller ikke vilde antage den Lære om den Copernicaniske Verden-Bygning, har maattet bekiende, at man i mange astronomiske Forfælde, i sær i forskiellige Regninger, slet ikke kunde komme fort, hvis ikke man lagde en saadan Indretning af Verden-Bygningen til Grund, som man pleyer at kalde det Copernikaniske Systeme, og som vore Astronomer nu omstunder lære; hvilket **Ricciolus** og **Tycho de Brahe** selv har giort. Forfatteren har ikke vildet indlade sig i Prøvelsen af de øvrige Hypotheser om Verden-Bygningen, men henviser dem, som ville unddervises om deres slette Overeenstemmelse med Himmel-Begivenhederne til **Weidlers** Astronomie. Dog har han holdt det for nødvendigt, nøyere at undersøge det Systeme, som **Løscher** havde udtænkt sig, fordi det Copernicaniske ikke stod ham an, som det han ansaae for stridigt mod den H. Skrift, og at opdage sammes slette Beskaffenhed. Man troer, han dermed har giort ham formegen Ære, da dog ingen Astronom, saavidt man veed, har værdiget det nogen Agt. **Løscher** havde meer fordybet sig i Philologien og theologiske Controverser, end i Astronomien, og i det mindste har han med dette sit Systeme ey indlagt sig megen Ære. I den tredie Afdeeling tages i Betragtning nogle Forhindringer, hvorved mange ere blevne afholdte fra den gode Meening for Rigtigheden i den Copernicaniske Lære om Verden-Bygningen; hvoraf man seer, at ikke den H. Skrift, men menneskelige Fordomme modsige denne Lære. Derpaa følger et Anhang, som indbefatter den Eed, hvormed **Galilæus** maatte afsværge det Copernicaniske Systeme. Tilsidst en kort Afhandling, hvorudi vises, at Maanens Formørkelse paa Fødsels-Dage har intet at betyde. Anledningen dertil har Forfatteren taget af det, at der indfaldt en Maane-Formørkelse paa hans Faders Fødsels-Dag. Den overtroiske Frygt, som endnu omstunder findes hos mange Folk i Asien og Amerika, kommer fornemmelig af deres Uvidenhed om de naturlige Aarsager til disse Himmel-Syner: veed man, at de følge af en naturlig Nødvendighed, ligesom andre Forandringer i Naturen, og af den Forbindelse, som Jorden staaer udi med Solen og Maanen; saa har man ikke den mindste Aarsag til at ansee en Formørkelse i Sool eller

Maa-

Maane, som en Forbetydning af tilkommende Ulykker. Hvad man derover kan sige, har Forfatteren udført i en god Orden, og oplyst den afhandlede Materie med forskiællige historiske Anmærkninger.

Hamburg og Leipzig. Johann Peter Willebrand Kønigl. Dan: Justitzraths, Grundriß, einer schönen Stadt, in Absicht ihrer Auflage und Einrichtung zum Beqvemlichkeit, zum Vergnügen, zum Anwachs und zur Erhaltung ihrer Einwohner, nach bekannten Mustern entworfen. Nebst einer Vorrede von der Wirkung des Clima auf die Gesinnung und Gesetzgebung der Völker. Erster Theil. 1775. 1 Alph. 1 A. st. 8v. I Henseende til den Materie, som Forfatteren afhandler i dette Værk har han seet, læst, samlet og allerede skreven saa meget, og i saa mange Aar handthævet Politievæsenet i Stæderne, saa man med god Grund kan vente mange nyttige Ting i dette Værk, som man og virkelig vil finde derudi. Man skulde bedømme ham urigtig, om man vilde troe, at han forlangte at see alt hvad Fortræffeligt han har angivet om et eller andet Sted foreenet i et eeneste; da han veed saavel som nogen anden, at dette hverken er mueligt eller nødvendigt. Intet er saa lidet eller stort i Henseende til de paa Titelbladet benævnte Materier, at her jo er bleven sagt noget derom. For den største Deel er det Bemærkninger af hvad der virkelig er at finde i mange Forfatteren bekiendte Stæder, og ofte har han giort hvad han har fundet i visse Stæder, uden at nævne samme, til Regler og Forskrifter. Man finder her en jævnlig Afvexling, af vigtige, nyttige og patriotiske Tanker. Tvende Slags Læsere kan i sær høste Nytte og Fornøyelse af denne Bog. Først De, som formedelst deres Embede har at giøre Forslag og træffe gode Foranstaltninger til Stædernes gode Indretning og Forbedring. Dernæst de, som blot til Fornøyelse ville læse noget om de derudi afhandlede Materier, sammenligne bekiendte Stæder mellem hinanden og med dem ubekiendte, bemærke det eene Steds Fortrin for det andet, og berige deres Hukommelse med saadanne Materier, om hvilke der i sælskabelig Omgang ofte bliver talt. Vel tvivler man ikke paa, at jo nogle Læsere ville holde Noget af det, de her finde, for Ubety-

de-

deligt; men dette samme beholder dog immer sin Værd i Forbindelse med det Betydeligere og Større. Den foregaaende Betragtning over Climatets Virkninger paa Menneskenes Tænkemaade og paa Lovgivelsen, betræffer en problematisk Materie, om hvilken der allerede meget er skreven, uden at den dog derved saaledes er bleven afgiort, at ingen mere Forskiæl i Meeninger derover skulde finde Sted. Status Controverſiæ er af Forfatteren S. VIII. IX. vel bestemt, og man seer af denne Bestemmelse, at her egentlig tales om Luftens, Veyrligets og Næringsmidlernes Indflydelse paa de menneskelige Legemer, og om den med sammes Beskaffenhed overeenstemmende Tænkemaade. Dog er dette egentlig ikke Clima, og om man end vil kalde det saaledes, at man paa Jordkloden under lige Climater finder en forskiællig Regiering og Tænkemaade hos Folkene, og at samme ikke afveksler efter Climaterne. Under lige Climater staae de Danske og Norske, og Russerne under monarkiske Regieringsform, men de Svenske vare endnu for kort siden ganske frie Republikaner. Paa de monarkiske Nordiske Stater følge længere Sønden frie republikaniske Folk i Storbritannien, i Nederlandene, i Tydskland og Pohlen, og efter dem endnu videre mod Sønden vel monarkiske Stater, saasom Frankerige, Spanien, Portugal, Sardinien og Tyrkiet, men og under samme Climater nogle frie republikaniske Stater, som Genua, Venedig og Ungarn. I den nordlige Deel af Afrika bliver Marocco beherſket af en uindskrænket Monark, men under samme Clima befinde sig de frie Stater, Algier, Tunis og Tripolis. I det Sydlige varme Afrika, ere de sorte Folk Republikaner under Titular-Konger, og Hottertotterne ere et frit Folk. Grækenland har endnu samme Luft og Veyrlag, som det havde, da det bestod af frie Stater, nu staaer det under en stræng Regierings Aag. Tilforn var det de skiønne Kunster og Videnskabers rette Sæde, hvilke man nu forgiæves der søger. Saa heed endog den største Deel er af det Land, som Araberne beboe, saa ere og blive de dog frie Folk. Kort, det er og bliver en afgiort Sag, at Montesquieu har tilskreven Climatet en alt for stor Indflydelse paa Folkenes Tænkemaade, Religion, Love og Regieringsform, og Hr. Justitzraad Willebrand gaaer og forvidt, ja endnu videre, i det han paastaaer, at Folk af alle Stænder havde Aarsag til

at

at underrette ſig om Climatets Virkning, ſaaſom Kiøbmænd og Fabrikantere. Ikke deſto mindre indbefatter hans Afhandling mange ſande Tanker og gode Bemærkninger.

Berlin. Ausführliche und glaubwürdige Geſchichte der neueſten Reiſen um die Welt, welche auf Befehl und Koſten des jetzt regierenden Königs von England, in den Jahren 1764 bis 1772 — — unternommen worden ſind — — aus den Tagebüchern der Schiffs Capitains und andern Gelehrten — zuſammengetragen, und in eine aneinanderhängende Erzählung gebracht von D. J. J. Haukesworth. In vier Bänden, mit vielen Kupfern und Landcharten erläutert 1775. De Hr. Haude og Spener ere vel endnu forſynede med Exemplarier af den ſmukke Udgave i 4to af diſſe Reyſer, men for at tiene ſaadanne Liebhabere, ſom ønſke at kunne anſkaffe ſig dette vigtige Værk for en ringere Priis, have de foranſtaltet denne Udgave i Octav og lige Format med Anſons Reyſer om Verden, hvilken de har ladet aftrykke paa godt Papiir i fire Deele. I Henſeende til Texten indbefatter den alt det ſamme ſom Udgaven i Qvarto, men i Henſeende til Kobberſtikkene deels meer og deels mindre, ſaaſom man af Landcharterne deels har udſøgt kun de 4 Stykker, ſom afbilde Sydſøen, Falklands-Øerne, Egnen af de fleſte nye opdagede Øer og Nye-Seeland, og nogle af de hiſtoriſke Kobbere; deels har tilføyet 13 Nye Kobbeſtikker, der ere tagne af Parkinſons Reyſe til Sydſøen, og af nogle hidindtil ustukne Haandtegninger. Alle 4 Bind med de 4 Landcharter og 17 hiſtoriſke Kobberſtikker koſte nu kun en Louisdor.

Frankfurt og Leipzig. Geſchichte der Seereyſen nach dem Südmeer, welche vom Commodore Büron, Capitain Wallis, Capit. Carteret, und Capit. Cook, im Delphin, der Swallow und dem Endeawour, nach einander ausgeführt worden ſind. Von D. Hawkes Worth beſchrieben, und nun in einen Auszug gebracht. Mit Kupfern. Drey kleine Theile. 1775. 8v. Forfatteren af dette Udtog forſikrer, at det indbefatter alt hvad der i det ganſke Værk af 3 anſeelige Qvartanter kan være intereſſant for en Læſer paa det faſte Land. Men

Hr.

Hr. D. Büsching i sine Wöch. Nachr. forsikkrer, at det indbefatter kun hvad Forfatteren og hans vindesyge Forlægger har agtet interressant for sig. Iøvrigt har bemældte Recensent med en Prøve vist, at det er kun slet bestilt med dette Udtog, at Forfatteren ved sin Forkortning har trokket Steder tilsammen, der ikke staaer i Forbindelse med hinanden, og at han ved væsentlige Omstændes og Navnes Udelukkelse er bleven uforstaaelig for Læseren.

Göttingen. D. Zachariæ Bibliſche Theologie. Dr. Theil. 1 Alph. 19. A. 8v. Nærværende Bind afhandler den Lære om Christo og hans Forløsnings-Værk; hvormed dog ogsaa nogle andre Lærdomme ere forbundne, som i andre Lærebøger ellers afhandles som særskilte Artikler. Bemældte Hovedlære er her bleven afhandlet i historisk Orden. Først forekommer Christi personlige Historie fra hans Fødsel til hans Himmelfart, og her forekomme de Lære-Artikler om hans Person, om Foreeningen imellem begge Naturer og dens Følger, om hans prophetiske Embedsforretninger, om Salvelsen, om Miraklerne, om hans dydige Levnet, Lidelse, Død, Opstandelse, Aabenbarelser, og Himmelfart, og tilsidst om de guddommelige Egenskabers Meddelelse til den menneskelige Natur, og Afholdelsen fra sammes bestandige Brug. Herefter blive de egentlige Midler-Embeds-Forretninger betragtede for sig selv i tvende Klasser, af hvilke den første indbefatter dem, der høre til det Jordiske, den anden dem, der høre til det Himmelske Liv. Til hine ere de Lære-Artikler om hans Forsonings-Lidelse, og hans Forsonings-Død, og om hans Lydighed mod den guddommelige Lov, til disse de Artikler om hans Kongerige, hans ypperstepræstelige Forbøn, om Kirken o. s. v. henregnede. Tilsidst bedømmes den sædvanlige Inddeeling af Christi Forretninger i et tredobbelt Embede, og viises, hvorledes alle derunder indbegrebne Sandheder blive uforandrede. Skiønnende Læsere ville erkiende dette Forfatterens Arbeyde for en Frugt af den omhyggeligste Skriftforskning.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 18.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 1ſte May 1777.

Kiøbenhavn. Den chriſtelige Troes hellige Lærdomme til Overbeviisning og Opbyggelſe, foredragne i offentlige gudelige Taler af N. E Balle, Kongel. Dansk Hof-Præſt og Profeſſor. Førſte Bind. 1776. 740 S. i 8vo. Hr. D. Balle en Mand af en bekiendt og allerede nokſom berømt Talegave, vil anvende ſamme ſit koſtbare Pund ev alene til Opbyggelſe ved hiertetrængende Opmuntringer til Dyd og Chriſtendom, men og til en lærende og overbeviſende Underviisning i vigtige Religions-Sandheder, hvilken han anſeer, for hvad den i Sandhed er, en faſt og urykkelig Grund til en varig og for beſtandig virkſom Opbyggelſe. Han vil altſaa giøre den hellige Talefteel, ſaa vidt mueligt og anſtændigt kan være, til et dogmatiſk Catheder. I dette Forſæt og efter denne Plan ere diſſe hans Taler udarbeydede. Dette ſeer man allerede af dette førſte Binds trende Afdeelingers Indhold i Almindelighed. — Den førſte Afdeeling handler om det aabenbarede Guds Ord i følgende 9 Prædikener: I.) Guds Ords kraftige Fremgang blandt Mennesker ved duelige Læreres vel anvendte Tieneſte: 1) en duelig Lærers rette Egenſkaber og deres nyttige Anvendelſe til Ordets Fremgang: 2) Ordets mægtige Fremgang ved ſaadan en Lærers vel anvendte Tieneſte. II.) Ordets ſaliggiørende Virkninger paa det menneſkelige Hierte i ſin rette Anvendelſe: 1) hvilke ſaligs-

gisrende Virkninger Guds Ord kan frembringe i det menneskelige Hierte: 2) Ordets rette Anvendelse til at frembringe sine herlige Virkninger. III.) Den sikkerste Vey til Overbeviisning om de hellige Lærdomme, som forkyndes til Salighed: 1) de nærmeste og ubedrageligste Kiendetegn, efter hvilke disse Lærdomme sikkerst kan prøves: 2) den Sindsforfatning, med hvilken saadan en Prøvelse helst bør anstilles. IV.) Troens Bestandighed midt under Verdens forargelige Domme over JEsum den korsfæstede: 1) Hvorledes JEsus den korsfæstede er bleven Verden til Forargelse: 2) Paa hvad Maade vi helst skal kunne bevare vor Troe uforfalsket og reen midt under Verdens Forargelse. V) Tienlige Forvaringsmidler mod den overhaandtagende Tvivlesyge og Vantroe: 1) denne Tvivlesyge og Vantroe i sin rette Gestalt: 2) tienlige Forvaringsmidler derimod. VI.) JEsu hellige Lære, seyerrig under de haardeste Forfølgelser: 1) de haarde Forfølgelser, som JEsu hellige Lære har været underkastet: 2) hvor seyerrig samme Lære har overvundet disse Forfølgelser. VII.) At Gud selv har foranstaltet den af Luther begyndte Religions Forbedring, beviist, 1) af Forbedringens besynderlige Nytte og herlige Virkninger, baade for Staten, og i sær for Religionen: 2) af de Midler, som anvendtes til den i Kirken begyndte Forbedring: 3) af Kirke Forbedringens seyerrige Fremgang igiennem de største Hindringer. VIII.) Taknemlig Erindring om den af Gud ved Luther foranstaltede Religions-Forbedring: 1) hvilke herlige Fordeele den af Gud ved Luther foranstaltede Religions-Forbedring har tilvebragt: 2) hvorledes Guds Godhed, beviist ved disse høystvigtige Fordeele, med den tilbørlige Taknemlighed bør erindres. IX.) Christelig Børne Opdragelse i tidlig Gudsfrygt: 1) at Forældre, og de, som beklæde Forældres Sted, efter Guds Villie bør veylede deres Børn fra Ungdommen af til en rigtig Gudskundskab: 2) at den tidlige Undervisning i Gudsfrygt yttrer sin Kraft under alle Omstændigheder i det følgende Liv: 3) en opmuntrende Formaning til de Unge, at være bestandige i den aflagte Troes Bekiendelse. — Den anden Afdeeling indbefatter saadanne Taler, hvis Indhold gaaer ud paa at forklare for Tilhørerne Guds Væsen, Egenskaber og Gierninger. Disse ere følgende:

: I.) At Fader, Søn og Hellig Aand ere den eene nde Gud, ſom i Skriften bekiendtgiøres, bør Chriſti vide til Salighed: 1) Guds Ord bevidner, at Søn og llig Aand, tilligemed Fader, ere deeloagtige i al den Herhed og Majeſtæt, ſom henhører til ſand Guddom: 2) ſom hellige Ord forkynder, at diſſe ere adſkilte, ſom tre i Perſoner, men forenede ſom Eet i Væſen og Fuldkommenheder: Guds Ord foreſtiller denne Lærdom om en Treeenig Gud, n en frugtbar og for Chriſtne til Salighed høinyttig indskab. II.) Guds Egenſkaber, det følgeværdigſte ønſter for ſande Gudsdyrkere: 1) hvilke guddom meie Egenſkaber den ſande Gudsdyrker bør efterligne: 2) i hvad nſigt og paa hvad Maade diſſe Guds Egenſkaber bør efternes. III.) Hellige Følelſer, opvakte ved den guddommelige Miſkundheds rette Betragtning: 1) paa id Maade en ret Betragtning over den guddommelige Miſkundhed bør anſtilles: 2) hvilke hellige Følelſer ſaadan en tragtning over Guds Miſkundhed kan opvække i Hiertet. .) De Troendes haabefulde Forvisning om Guds deſt og Kiærlighed: 1) hvoraf en Troende kan forvisſes , at Gud ynder og elſker ham: 2) hvorpaa denne Guds deſt og Kiærlighed grunder ſig. V.) Hevnens viſſe Følpaa den guddommelige Langmodigheds vedvarende Misbrug: 1) Menneſkers vedvarende Misbrug med den dommelige Langmodighed: 2) Hevnens viſſe Følge derpaa.) HErrens Gierninger, det vardigſte Formaal for nſomme Chriſtnes Opmærkſomhed: 1) hvor meget HErrens Gierninger ere værdige til ſkiønſomme Chriſtnes mærkſomhed: 2) hvad der udfordres til ſaadan en Opkſomhed paa HErrens Gierninger. VII.) Skiønſom indring paa Aarets første Dag om Forſynets Velninger; 1) de hierteligſte Takſigelſer: 2) de helligſte ſætter: 3) de gudeligſte Ønſker. VIII.) At Menneſkers ge Andeel i de guddommelige Velgierninger ey former, men meget mere forherliger det alvise Fors beſtyrende Magt og Naade: 1) at den ulige Forl i de guddommelige Velgierningers Uddeelelſe ikke geraa Forſynet til Laſt, fordi den oftest er meer indbildt, end elig: 2) at Forſynets beſtyrende Magt og Vælde fremlyſer af deris ſelvbehagelige Forvaltning med ſine Velgiernin-

ger: 3) at Forsynets bestyrende Naade og Miskundhed forhe
liges meest ved Menneskers ulige Vilkaar. IX.) Sand
Troendes velgrundede Fortrøstning til JEsu omhyg
gelige Forsorg i alle Livets Omstændigheder: 1) d
nærmeste Kiendetegn, hvor i de Troendes Fortrøstning t
JEsu Forsorg bør fremlyse: 2) de vigtigste Grunde, hvor
en Troende bør bevæges til at fæste saadan en Fortrøstnin
paa JEsu Forsorg i alle Livets Omstændigheder. X.) Hvo
af Gud bevæges til at udsætte den Hielp, som Men
neske undertiden nærmest syntes at behøve: 1) pa
Guds Side i hans uendelige Viisdom og Godhed: 2) pa
Menneskers Side, formedelst deres eget utidige og ham mi
hagelige Forhold. — Den tredie Afdeeling handler o
JEsu Christo, Guds Søn og vor Forløser, og indbefatt
følgende hellige Taler: I.) Guds Herlighed, aabenbar
for Verden ved JEsu Fødsel: 1) ved de besynderlige Fo
anstaltninger, hvorved JEsu Fødsel blev udmærket: 2) v
det store og vigtige Øyemærke, hvortil hans Fødsel sigted
II.) JEsu Heltemodige Bestandighed i alle de Forag
dringer, som Verdens Ubestandighed medførte: 1) i
at modstride Verdens fortryllende Tillokkelser og smigren
Forførelser: 2) til at overvinde Verdens tyranniske Forfølg
ser og grumme Medfart. III.) Christus, Guds Søn
i Synderes Sted, og for deres Skyld vanæret:
med fornærmelige Beskyldninger: 2) med den uværdigste Fo
haanelse: 3) med den grusomste Mishandling. IV.) Hv
ken Seyer JEsus har indlagt, Syndere til Frelse,
sin Kamp mod Diævelen: 1) vi bør lære at kiende d
Fiende, mod hvilken JEsus gik i Kamp for Syndere: 2)
bør overveye Striden selv, hvorledes den blev ført og af Fo
løseren vundet: 3) vi bør opdage Hensigten og Nytten af de
ne JEsu seyerrige Kamp mod Menneskeslægtens vældigste Fie
de. V.) Christnes værdige Forberedelse til JEsu L
delsers og Døds høytidelige Erindring: 1) oprigtig
føle sin Trang til en guddommelig Forsoner: 2) at erkien
Guds viise Raad i JEsu Lidelse og Død med Indsigt og Øv
bevisning: 3) at beundre den Høyhed og Majestæt, m
hvilken JEsus midt i sine Lidelser var omgivet. VI.) H
lige Betragtninger over Christi Fyldestgiørelse, i s
over dens Art og Beskaffenhed: 1) hvad Skriften læ

i

Almindelighed om Henſigten af en Forløſers Ankomſt til Jerden: 2) hvad Skriften lærer i Særdeleshed om Maaden, aa hvilken denne Forløſer giorde Fy deſt for Verdens Synder. VII.) Hellige Betragtninger over Chriſti Fyldeſtgiørelſe, i ſær over dens yppetlige Frugt og Nytte:) hvor i den Frugt og Nytte beſtaaer, ſom følger af Chriſti yldeſtgiørelſe: 2) hvorvidt og til hvem den ſtrækker ſig: 3) aa hvad Grund den beroer, eller hvad det er ſom forvolder, t Chriſti Fyldeſtgiørelſe kan have ſaa ſtor en Frugt og Nytte. III.) Hellige Betragtninger over Chriſti Fyldeſtgiørelſe, i ſær over dens høyeſte Nødvendighed for Menſker og Værdighed for Gud: 1) at Chriſti Fyldeſtgiørelſe var aldeles fornøden til Synderes Redning fra deres forbiegiængelige Straf: 2) at Chriſti Fyldeſtgiørelſe var Gud ovſt værdig og forherliger hans uendelige Fuldkommenheder. X.) Chriſti Fyldeſtgiørelſes rette Anvendelſe til Gudsygtigheds Fremvæxt og Dydens Befordring: 1) at en ſalige Trøſt, ſom Chriſti Fyldeſtgiørelſe tilvendebringer, ke kan forvendes af en klog og vel oplyſt Chriſten til kiødelig Misbrug: 2) at Chriſti Fyldeſtgiørelſe, betragtet i ſin rigtige Sammenhæng, indeholder de ſtærkeſte Opmuntringer til Dyds og Gudfrygtigheds beſtandige Øvelſe. X.) Guds eenbaarne Søn for Synderes Skyld paa Golgatha korsfeſtet: 1) ſom et levende Billede paa i en guddommelige Retfærdigheds hevnende Afſkye for Synd og Ondſkab: 2) ſom et prerigt Mønſter for ſande Gudsdyrkere i deres haardeſte Trængſeler: 3) ſom et trøſtefuldt Pant for de Bedſkrdige aa den Høyeſtes Naade og Forbarmelſe. XI.) JEſu guddommelige Værdighed, forherliget ved hans ſeyerrige Himmelfart: 1) i Henſeende til ſin uaaarvivelige Viſdom: 2) i Henſeende til Maaden, paa hvilken den ſkeede: 3) Henſeende til Øyemærket og Nytten deraf. XII.) JEſus Chriſtus, ſine Forløſtes egentlige Konge og HErre, tragtet, 1) i Henſeende til Riget ſelv, i hvilket han herer: 2) i Henſeende til den Regierings-Plan, hvorefter han ſtyrer og forvalter ſit Kongerige. —— Da det er os ikke ueligt at give noget fuldſtandigt Udtog af diſſe Taler, ſom e fulde af grundig Underviisning og kraftig Opbyggelſe, ſaa lle vi dog i det mindſte til Læſerens Fornøyelſe og til en røve for Reſten, anføre nogle Hoved-Tanker af en af de

meest lærerige iblandt dem, nemlig den 8de i den anden Afdeeling om Menneskers ulige Andeel i de guddommelige Velgierninger S. 369: „Denne Forskiæl er ofte „ meer indbildt end virkelig. Arbeyderne i Vinaaarden „ som vare først beringede, knurrede mod Husbonden, for „ di han addeelte samme Løn til deres sildige Medarbeyder. „ Disse sidste have kun arbeydet en Time og dem har du alle „ gevel giort lige med os, da vi dog have baaret Dagens „ Byrde og Hede. De beb eyde den gavmilde HErre, at „ han skiønner intet paa Fortienester. De misunde deres „ Brød en uformodentlig Lykke, uden at agte paa deres „ Trang. De begiære en større Overflødighed, skiønt ude „ at behøve den, formedelst deres indbildte større Værdig„ hed. Hvad Belønning de virkelig havde fortient, ved „ dem tilbilligt; men de regne den ikke for det, den er, og „ beklage sig som forurettede. Her er et levende Billede paa „ den almindelige Misfornøyelse med Forsynets Regiering. „ Det forestiller baade Grunden, hvorfra den nedstammer, „ og Maaden, hvorpaa den yttrer sig. Egennytte og en „ unættelig Begiærlighed behersker Hierterne. For at bli„ smykke en Tænkmaade, som i sin rette Gestalt skulde op„ vække Afskye hos andre, og beskiæmme os selv for Sandt„ virtighedens Domstoel; begynder man at overregne sin„ tilsyneværende gode Gierninger. Mangel og Ufuldkom„ menheder tilsidesættes; men det enkelte Gode, som nu op„ da, kan være iværksat, bringes for Lyset. Man betrag„ ter sine nyttige Handlinger, som Prøver af Ædelmodig„ hed, uden at eftertænke sin Forbindtlighed til deres Ud„ øvelse. Egenkiærlighed forhøyer deres Værdie. De nær„ værende Velsignelser og Naadegaver modtages, som et„ velfortient Løn. Man føler sig værdig til større Bevise„ paa Forsynets Skiønsomhed og forventer dem; ligesom de„ der kræve særdeles Gaver af Fyrsterne, fordi de giorde„ hvad de burde. Den fromme Medbroder, hvis Dyder„ vare skiulte, da han søgnede Lyslighed til at vise sig, sær„ tes omsider i Virksomhed. Han er trængende og arm„ fordi den forrige Tilstand giorde ham kraftesløs til„ at erhverve det fornødne. Men Himlen forbedrer„ hans Vilkaar, og gior ham lige med dem, som til„ forn vare ham overlegne. O! hvilken Krænkelse for

„ diss

„ diſſe ſtolte og egennyttige Siæle. Strax har Hevn og
„ Misundelſe bemægtiget ſig deres bittre Tunger. Strax
„ ſkal Forſynet og dets Redſkaber beſtormes med fornærme-
„ lige Anklager: hvor ulige det gaaer til i Verden! hvor li-
„ det der ſkiønnes paa det rette! hvilken Lykke det eene Men-
„ neſke ſkal have frem for det andet! Saaledes raabe de Mis-
„ fornøyede i det de fortælle om deres egne belønningsvær-
„ dige Dyder: den eene om ſin Alder, den anden om ſin
„ Rang, den tredie om ſin høye Byrd og mægtige Venſkab,
„ eller hvad andet vore Tiders Smag henregner til Fortie-
„ neſter. Men ſaadan en ulilig Forſkiæl paa Herrens God-
„ hed bemærkes ikkun af dem, ſom have bedraget ſig ſelv med
„ urætmæſſige Forhaabninger. De første Arbeydere i Vin-
„ gaarden vare forligte med Hosbonden om en ordentlig
„ Dagløn. Deres eget Løfte forbandt dem til at fortſætte
„ Arbeydet hele Dagen. Hvad de ſelv havde forlanget, det
„ Meeſte, de kunde fortiene, blev dem i rette Tid leveret.
„ At haabe meer, var ikkun et Selvbedrag; og at fordre
„ meer, den ſtørſte Ubilligheds Vey! Jeg giør dig ingen
„ Uret. Er du ikke kommet overeens med mig om Denar?
„ Tag, hvad dit er, og gaae! Hvo iblandt os vilde ſpare
„ anderledes i lige Tilfælde? De ſidſte Arbeydere havde hen-
„ brevet den ſtørſte Deel af Dagen i Yrkesløshed; men uden
„ deres Skyld. De vare færdige paa Torvet, men ingen
„ leyede dem. Medynk bevæger den veltænkende Vinbier-
„ gets Eyer til at forſkaffe dem, hvad de ſøgte til Livets Op-
„ hold; og af Medynk giør han dem lige i Belønningen
„ med de forrige, for ey at overgive dem til en Mangel,
„ hvori de ſelv vare uſkyldige. Mon ikke dette var en Han-
„ del, ſom burde roſes i Stedet for at dadles? Begge Par-
„ tier annamme, hvad de behøve. Det eene miſter intet,
„ fordi det andet erholder ſin Skade erſtattet. Husbonden
„ er god og retfærdig mod dem begge. Han uddeler tilſtræk-
„ kelig Belønning til de første for deres retmæſſige Arbey-
„ de; og opretter ved ſin Gavmildhed, hvad de ſidſte ufor-
„ ſkyldt havde tabt. — Hvor ofte klager man over den ulige
„ Deeling i Forſynets Velgierninger; og har dog intet med
„ ſtørre Ret at dadle end hine misundelige Arbeydsfolk? Vi
„ ere jo alle en Faders Børn, alle forløſte ved en Frelſers
„ Blod, og lige berettigede formedelſt Daaben til det Gode,

„ som for Christi Skyld kan skiænkes os. Ikke savner den
„ eene fordi den anden velsignes. Ikke berøver vor himmel-
„ ske Regent, den en Undersaat sine Nødvendigheder, for
„ at udøse en større Forraad over den anden. Han er mæg-
„ tig til at lyksaliggiøre os alle, uden hverandens Forhær-
„ melse. Mon det være Forurettelse for den Sunde og Fri-
„ ske, at den Syge helbredes? Hvad skader det dem, som
„ allerede ere benaadede med Velstand og Ære, at deres rin-
„ gere Brødre gjøre samme Fremgang? Skulde vi da stedse
„ være oplyftede over andre? stedse udmærkede som Herrens
„ Yndlinge, med besynderlige Naadesbevisninger? Man
„ gjøre dog ey Pligter til Fortienester. Vort Kald i Ver-
„ den er en Skyldighed, paalagt af Overherren; ligesaa
„ nyttigt for os selv, som for andre. Det fortiener os in-
„ ter, uden denne Samvittigheds Trøst, den ædelste, den
„ dyrebareste Belønning: Vi have giort, hvad vi burde.
„ Naar I end have giort alle Ting, som Eder ere befalede,
„ da bør I dog sige: Vi ere unyttige Tienere, thi vi gior-
„ de kun det vi vare skyldige at gjøre. Saa er da intet til-
„ bage, som kunde besmykke vor Fortrydelse over andres Lyk-
„ ke. De have arbeydet længe, eller kort; de være langsom
„ eller hastig forfremmede; de være det meer eller mindre
„ værdige: Fordi Herren er god imod dem, lader han ikke
„ af, at være god imod os. Vi have intet manglet til en
„ fornuftig og christelig Lyksalighed, da Hine maaskee vare
„ nedtrykte under Modgang og Gienvordigheder. Vore
„ Vilkaar ere afpassede til vore Begvemheder. Hvo veed,
„ om Stedet havde Styrke nok til at modtage og anvende
„ større Gaver i Overensstemmelse med Christi Regel; da hine
„ maaskee ere bedre skikkede, eller i Tiden kunne bidrage
„ meer til Skaberens Ære, og Menneskers Gavn. Den
„ Naade, vi allerede nyde, overstiger vor Værdighed. En-
„ dog i slettere Omstændigheder burde vi takke, men ikke
„ murre mod Forsyner; thi en syndig og forderver Natur
„ kan ikke besidde noget Fortrin, som skulde berettige den til
„ de uddommelige Velgierninger. Dette er at tænke som
„ Christne, og domme med Forstand om den ulige Forskiel,
„ hvormed Herren synes at uddele sine Gaver til Menneser.
„ Den er meer indbildt, end virkelig. Hver annammer,
„ hvad han behøver, hvad han er duelig til at anvende, og

„ tør

„ tør haabe uden Formastelse. Du oplader, Herre! din „ Haand og mætter alt det, som lever, med Velbehageligh„ ved. ꝛc. " Det er sielden man finder nogensteds en Samling af saa mange udsøgte og grundige Tanker over denne Materie.

Göttingen. **Versuch über die Religionsgeschichte der ältesten Völker, besonders der Ægyptier, von** Christoph Meiners, **Prof. der Weltweisheit.** 1775. 328 S. 8v. Dette første Forsøg over de ældste Folks Religions-Historie, giver allerede en fornøyelig Læsning, og et godt Haab om de følgende Deele. Det er afdeelt i 14 Kapitler, af hvilke tvende ere at anse som en Indledning eller Forberedelse til de øvrige. Forfatteren har inddeelt de gamle Nationer i oprindelige og uoprindelige Folk. Til den første Classe henfører han dem, som fra Vildheden eller Barbariets første raa Tilstand har ophævet sig selv ved egne Kræfter til en moraliseret Tilstand, og til den anden Classe dem, som ved fremmede allerede udbildede Nationers Hiælp ere overgangne til borgerlig Sælskabelighed. Han antager Religionen som det tilforladeligste, almindeligste og mærkværdigste Kiendetegn paa en Nations **Oprindelighed** og **Uoprindelighed** (Originalitæt oder Nicht-Originalität.) Alle oprindelige Nationer grunde deres Religion paa Physik og Naturhistorie. Det mythologiske System derimod tilhører kun de Nationer, som ere oplyste ved fremmed Hiælp, og har forgudet deres Velgiørere, Lovgivere, og Opfindere. Forfatteren er i denne Deel alene bleven ved Ægypterne, hvilke han anseer for en Original-Nation. Man har hidindtil vildet bevise dette af deres Vidnesbyrd, Tidsregning og astronomiske Jagttagelser. Men Forfatteren paastaaer, at deres Astronomiske Jagttagelser ere upaalidelige, saasom de har ikke vidst en eneste vigtig Opfindelses Epoche, og at deres ældste Historie er saa fuld af Fabler og grove Løgne, at man slet ikke kan troe den. Derimod paastaaer han, at deres Love, Levemaade, Forfatning, Religion og Kunster, der alle passe sig kun paa deres Land, give en bedre Grund for deres Originalitæt. Forfatteren igiendriver Ægypternes Herkomst fra de Æthiopier, som Hr. von **Pauw** efter **Diodors** Beretning har antaget. I Ægypternes Religion ligesom i deres Statsforfat-

ning, staaer alt i det nøyeste Forhold og Sammenhæng. Den blev i sin Reenhed ikkun til Psammetichs Tider, da Græker turde nedlade sig i Ægypten. Under Ptolomæerne blev den formænget med græske Mythologier og giort ukiendelig, og tilsidst er den bleven indhyllet i en mystisk Philosophie. Her opstiller Forfatteren de Skribentere, som handler om Ægyptiske Ting, efter visse Perioder af Religionens Forandringer, og prøver enhvers Troeværdighed. Man finder her en Mængde litterariske, historiske og kritiske Undersøgninger, som alle vidne om Forfatterens Skarpsindighed, men som man for Mængdens Skyld ikke her kan give noget Udtog af. Man maae kun beklage, at et saa vigtigt litterariskt Værk skal være saa forfyldt med Trykfeyl, der giøre mange Ting for en mindre øvet Læser ganske uforstaaelige.

Halle. Johann Andreas von Segners, Sr. kønigl. preussisch. May. geh. Raths, ersten Lehrers der Mathematik und Naturlehe bey der kønigl. Friederichs-Universität, Mitgliedes der Kayserl. Academie zu Petersburg, der Kønigl. Societät zu London, und der Kønigl. Akad. der Wiss. zu Berlin, Astronomische Vorlesungen, Eine deutliche Anweisung zur gründlichen Kenntniß des Himmels. Erster Theil. 1775. 2 Alph. 7 A. 4. med 9 Kobbertavler. Den berømte Hr. S. har nu ogsaa hermed ydermere søgt at giøre sig fortient om denne saa vigtige Deel af det Mathematiske Fag i Videnskaberne, og har med mueligste Tydelighed i en bequem Orden afhandlet det Vigtigste af hvad som til samme henhører. Han har derved maattet forudsætte den fornødne Kundskab om Geometrie, Trigonometrie, Analytik og de første Grunde af den Lære om Bevægelserne og de bevægende Kræfter. Saasom han ikke har vilder indlade sig i det egentlige Practiske af denne Videnskab, saa har han fat overalt udeladt den omstændelige Anviisning til de Begivenheders Beregning, som ere at bemærke paa Himmelen, og alene paa en fattelig Maade foredraget Grundene til disse Beregninger. Paa mange Steder har han i Steder for samme brugt geometriske Tegninger, hvilke, endskiøndt de altid ikke saa nøye give det, man søger, dog i mange Tilfælde ere tilstrækkelige, og altid lettere at overse, end en Regning, der alt for meget udmatter Opmærksomheden. Ligemaade

maade har Forfatteren agtet det sit Øyemærke uvedkommende at beskrive de nu omstunder til Bemærkninger brugelige Instrumenter, og henviser dem, som ville have nogen Kundskab derom til de Beskrivelser, som Hr. de la Lande har indrykket i sit store Værk. Han har ved disse Forelæsningers Udarbeydelse benyttet sig af forskiællige astronomiske Skrifter og i sær de nyeste og bedste af de Hr. de la Lande og la Caille. Nærværende første Deel har 11 Afsnitter, hvori afhandles: 1) Geometriens Grundsatzer: 2) Stiernhimmelens første Inddeeling: 3) Stiernhimmelens anden Inddeeling: 4) Jordens Gestalt og Størrelse, Refractionen og Parallaxen: 5) Solebanens Flade: 6) Dagen og dens Inddeeling: 7) Jordklodens Overflades Inddeeling: 8) Maaneden, Maanen, dennes og Jordens Skygge: 9) Maane-Formørkelserne: 10) Soel-Formørkelserne: 11) De Bedækkelser, som egentlig ikke give nogen Formørkelse. Paa denne første Deel, hvori Phænomenerne beskrives og udsættes fra hinanden, er snart fulgt den anden, hvori Aarsagerne til disse Phænomener forklares.

Warschau (rettere Paris) Polognet elle, qu'elle à été, telle qu'elle est, telle quelle sera 1775. 22 A. l. 8v. Ganske til Overflod er denne Piece afdeelt i 3 Deele, hver med sit besynderlige Titelblad. Den første Deel skal beskrive hvad Pohlen har været, den anden, hvad den er, og den tredie hvad der i Fremtiden skal blive af den. Hvad der er sagt i den første og anden Deel, er kun lidt og bekiendt, og skal dog ikke være uden sine historiske og geographiske Feyl. Indholdet af den tredie Deel maae ansees for en politisk Spaadom. Saadan Spaadom holder Forfatteren for muelig, og anfører tillige den, som 1661 skal være falden af Kong Johannis Casimiri Mund, og hvormed han skal have forud sagt den Deeling af Polen, som er skeet 1772 ved de tre forenede Magter. Interregna anseer Forfatteren som den største Ulykke for denne Stat, og meener altsaa, at endten en saadan Regieringsform, som Venedig har, eller og arvelig Thronfølge, vilde være for samme langt fordeelagtigere. Han er og af den Meening, at endskiøndt Catholikernes Iver imod Dissidenterne ofte har været bitter, saa er den dog langt ringere end den, de Svenske, Danske, Engelæn-

ders

dere og Hollændere udøve imod Catholikerne, og at ingen europæiſk Nation er ſaa Tolerant, ſom den Polſke. Han tviler aldeles ikke, at om Pohlen kun dertil havde den fornødne Magt (en forunderlig Betingelſe) det jo ſkulde tage Schleſien, Lauſitz, en ſtor Deel af Pommern, Bøhmen, Liefland og Ukraine bort igien, hvilke Lande det tilforn har beſiddet. Recenſenten veed ikke, hvorledes dette kan ſiges om Pommern, Lauſitz og Bøhmen. Men hvad ſkal der endelig blive af Pohlen? Det ſamme, haaber han, ſom den har været tilforn. Alt forandrer ſig i Verden. Ruſſer og Tyrker kunde dog vel engang foreene ſig for Pohlen; ja der kan vel og engang opſtaae en nye Sobjeſki. I et plat Land, uden Bierge og Fæſtninger, er den liden Krig langt fordeelagtigere, end alle regelmæſſige Slag. Ti Polackere, ſom vide kun at føre deres Sabel vel, og kan ride godt, ſkal kunne overfalde 30000 Mand og drive dem paa Flugten. Altſaa ſkal 100 Polackere kunne fordrive en Hær af 300,000, om ſaadan en nogenſinde ſkulde rykke ind i Pohlen. Næppe vil denne Smiger behage Polackerne ſelv.

Brunsvig. Stoff zum Denken über wichtige Angelegenheiten des Menſchen 1775. Naar man undtager de nyemodige Tverſtræger, og de indblandede fremmede Ord, ſaa er dette Skrift frem for mange vigtig og læſeværdig. Forfatteren tænker frit, ſkarp, rigtig og patriotiſk. Han taler i 5 Aſſnitter om Menneſket, om Gud, om JEſu Chriſto og Troen, om Indretningen iblandt Chriſtne i Henſeende til Menneſkenes Underviisning, og derved forefaldende Mangler og Forhindringer. Overalt gode Forſlag og fromme Ønſker. Menneſket beſkriver Forfatteren os ſom et Væſen, der er oplagt til at blive ſaa vel god, ſom ond, men beklager, at det endnu immer fattes paa almindelige Anledninger for de Unge til hellere at blive gode, end onde, at det gemeene Folk endnu ingenſteds er bleven en Gienſtand for Statspolitien, og at man overalt bekymrer ſig om intet mindre end om ſammes Forbedring, endſkiøndt det er Grunden til alle Stænder. Staten og Religionen har ulykkeligviis adſkilt ſig, hvilket Præſterne har foranlediget ved det at de har forbudet at tænke, da dog Staten uden Forſtand ikke kunde beſtaae. Staten, der forvalter det, hvorpaa alt be-

roer

roer, nemlig Magt og Indkomster, har nu opfundet Finantsvæsenet, og dette har Penge til Alt, uden til Menneske-Forbedringer, der sildig bringer sine Frugter. Skoler for den gemeene Mand og for den gemeene Kone ere i det Ganske en kostbar Foranstaltning. Man maae endogsaa kunne elske den tilkommende Menneske-Slægt, naar man har Penge dertil; ligesom hiin retskaffne Præst, der ganske beplantede Haverne ved sin slette Præstegaard med sildig bærende Borstorpher Æbletræer, glædede sig ved sin Eftermands sildige Indkomster. Her raaber Forfatteren med patriotisk Iver. I Store og Rige, kaster Penge ud dertil! Helliger Ind omsterne af eders Lotterier, hvortil det gemeene Folk bidrager saa meget, paa saadan Maade til sammes Bedste. Men det lader, som det igien er kommen af Moden med Opdragelsen, og den Frygt, at det maatte maaskee koste en Million, et 1000000de Dalere, et 100de Dalere meer, end een eller anden temmelig kostbar Daarlighed, har, som det synes, afskrækket alle. Ligesom Munkene har indrettet Skolerne, saa staae de der endnu for den største Deel, med deres Løsnings-Plan og Besoldnings-Stat, med deres gothiske Mønning, og deres indvendige Mørke; Skolestovet maae tiene til Undskyldning for feylende Sæder. Og derfra skulle dog vore tilkommende Slægtfølger tage deres Fædre, Lærere, Dommere og Forældre. Hvor elændigt er det i sær bestilt med Pige-Skolerne! Vidste dog de Store, hvad en god Moder, en god Kone er for en vigtig Person i Staten! Men hvad for en Stat anvender noget paa Fruentimmer Anstalter? Staten blomstrer og forvisner i Forhold med sine enkelte Lemmers Flor og Aftagelse. o. s. v.

Paris. Histoire naturelle generale & particuliere: Supplement, Tome premier. 1774. 571. S. st. 4. med 16 Kobbertavler. Et nyt og vigtigt Værk af Hr. Georg Ludvig Grøve af Buffon. Egentlig er det en Samling af enkelte og usammenhængende Opsatzer, der tildeels ere aftrykte i det K. Academies Afhandlinger, og her igien ere paa nye aftrykte med Forøgelse, og tildeels første Gang komme for Lyset. De ere skrevne med saa stor Veltalenhed og saa overtalende, at endog, hvor der endnu bliver nogen Tvil tilovers, eller hvor Grøven foredrager aabenbare Vildfarelser,

ser, men dog næppe kan bare sig for at lade sig indtage af ham. Men de ere dog ganske vist ikke blot oratoriske Vittigheds-Spil, men mestendeels understøttede med vigtige Forsøg, og mestendeels er det og nye Tanker af Forfatteren, der har en dyb Indsyndelse i Naturhistorien.

Halle. D. Johann Tobias Carrachs (Königl. Preuss. geh. Raths, der Friedrichs-Universität Directors und Seniörs, wie auch der Juriten-Facultäts Ordinarii) Rechtliche Urtheile und Gutachten in peinlichen Sachen im Namen der Hallischen Juristen Facultät ausgearbeitet. Herausgegeben von Heinrich Johann Otto König, des hiesigen Schöppenstuhls ordentlichen Beysitzer und der Rechte ausserordentlichen Lehrer 1775. 2 Alph. 3 A. Fol. Hr. Directøren leverer her kun en liden Deel af sine practiske Arbeyder næsten i et halvt Aarhundrede, nemlig et Hundrede Domme i criminelle Sager, hvis Indhold vilde blive for vidtløftigt at anføre. Deriblandt forekomme mange sældene Tilfælde. Hr. Assessor König har formedelst Hr. Geheimeraadens mange Forretninger paataget sig den Møye, at sammensamle disse Domme, bringe dem i Orden, corrigere dem tvende Gange, og forfærdige Register dertil.

Göttingen. Briefwechsel meist statischen Inhalts, gesammlet und zum Versuch herausgegeben von August Ludvig Schlözer 1775. 15 A st. 8v. Man roser meget denne Samling, som et Middel til at lære kiende Rigernes nyeste Tilstand med de derudi forefaldne Forandringer. I Fortalen yttrer Hr. Schl. velgrundede Tanker over den Vey og Maade, paa hvilken man kan forøge sine Kundskaber i Statistiken med alle næsten daglig forefaldenden Forandringer. Man ønsker meget, at Hr. Schl vil ikke lade det blive ved dette første Stykke af denne for Statistiker saa vigtige Samling.

Altona. De Bibliothecæ ex Cilaniana incrementis prolusio, qva solemnia Christianei litteraria indicit D. C. Henrici Eloqvent & Poes. Prof. 1775. Ved Kongens Maade er det her værende Gymnasii Bibliothek bleven sat i

Stand

Stand til, af den offentlige Auction over den anseelige Bogsamling, som den afdøde Justitzraad og Professor Marternus le Cilano, har efterladt sig, at anskaffe sig et temmelig Antal Værker, som det endnu mangler. De vigtigste deriblandt beskriver Hr. Prof. i disse Blade med sit sædvanlige smukke latinske Udtryk, og tilføyer Mange ey ubetydelige litterariske Anmærkninger.

Leipzig. *Adami Frid. Kirschii* abundatissimum ornu copiæ lingvæ latinæ & germanicæ. Editio novissima, a mendis non paucis studiose repurgata, parte itraqve aucta, in ordinem redacta, ac deniqve tironum urioris latinitatis studiosorum usui accommodata 1774. . Alph. 13 A. 3 Vol. En Hr. Mag. Anton har besørget Udgaven og hans Navn antager man som Borgen for de ange nyttige Forandringer, Tilsatzer og Forbedringer, voriblandt de vigtigste ere de, som betræffe det tydske Udtryk, vilke maae ansees for de fornødneste, i Betragtning af de forsøgelser og Forandringer, som i de nyere Tider ere skeete ned det tydske Sprog.

Göttingen. Des Herrn Sage chemische Untersuchung verschiedener Mineralien aus dem Französischen übersetzt, mit einigen Anmerkungen vermehrt von Johann Beckmann, ordentl. Prof. der Oecon. zu Göttingen. 1775. 208. S. 8v. Disse 15 i Tallet alle igtige Afhandlinger har Hr. Prof. B. holdt fuldkommen ærdige til videre Bekiendtgiørelse formedelst denne sin tydske Oversættelse, hvorved han tillige har forsøget Originalen med ne egne hist og her tilføyede Anmærkninger.

Leipzig. Neuer Schauplatz der Natur nach den ichtigsten Beobachtungen und Versuchen. In Alhabetischer Ordnung. Durch eine Gesellschaft von Gelehrten. Erster, zweyter, und dritter Theil. 1776. Den første Deel gaaer til Buxbaum, den anden til Fevil. a, den tredie til Gesicht. Artiklernes Indhold bestaaer ke i blotte Udtog, men i lutter egne Afhandlinger. Vidtftigere og fuldstændigere kan man ikke forlange dem, da i øyeste kun 8te Bind skal udgiøre det hele Værk.

Leip-

Leipzig. Qvibus cauſſis commotus Henricus I. Rex Germanorum Urbem Miſenam condiderit. Scripſit M. *Gottfridus Auguſtus Arndt* Coll. B. M. V. Soc. 1776. 2 A. 4. Forfatteren ſkriver godt Latin, og kiender de førſte Kilder, af hvilke Efterretningerne maatte være øſte. Staden Meißen er bleven bygt for at tæmme de Daleminelſke, Milzieniſke og Böhmiſke Slaver, iligemaade de Ungarer, og afholde dem fra Tydſkland, og for at forſkaffe Tydſkland Roe og Anſeelſe.

Leipzig. Edvard, eine Geſchichte in zwey Theilen, aus dem Engliſchen 1774. 8v. Fortællingen ſynes noget indviklet, i øvrigt Charactererne vel afſkildrede, og Perſonerne ſaadanne, ſom man virkelig finder dem i Verden, der altſaa ikke her maa anſees ſom Romanſke Spøgelſer. Fornemmelig udmærker ſig en Stammers Character, en Mand, der beſidder en værdig Geiſtlig Mands Egenſkaber.

Hamburg. J. Fr. Bolten D. und Hamb Phyſici. Nachricht von einem mit dem künſtlichen Magnete gemachten Verſuche in einer Nervenkrankheit 17 5. 2 A. 4. Dette Skrift beſkriver iblandt andet den mærkve di Fald, at Magneterne ere bleyne baarne i 14 Dage uden al Virkning. Han vil heraf ſlutte, at de Virkninger, ſom har yttret ſig hos Patienter, der har brugt Magneteuren, ikke maae tilſkrives denne, en Slutning, ſom man vel ikke ſkal ville tilſtaae ham.

Leipzig. Der phyſiſche Chymie von J. G Wallerius, zweyter Theil Aus dem Schwediſchen mit Anmerkungen überſetzt von Chriſtian Ehrenfried Weigel. 1776 362. S. ſt. 8v. Den første Deel var af en anden Overſætter, dog ikke bedre, end den nærværende. Hr. Profeſſor Weigel er her ret i ſit Fag. Desuden ere og hans talrige Anmerkninger alle vigtige.

Leipzig. Briefe über Thiere und Menſchen, aus dem Franzöſiſchen 1775. 221. S. 8v. En Blanding af mange tydelig foredragne Sandheder og en Deel vildfarelſer, men ſom dog kan veylede en tænkende Læſer til Sandhedens Efterforſkning.

No. 19.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 8de May 1777.

Kiøbenhavn. Kort Begreb af den gamle Danske og Norske Historie i den første og hedenske Hoved-eriode til en Lærers og Lærlings bequemme Brug mmendraget af de nyeste og bedste Kilder. 1777. ryft og til Kiøbs hos Joh. Rud Thiele. 120 S. st. 8vo. gentligen er dette korte, og som Forfatteren selv troer, no-nlunde fuldstændige og tiernefulde Begreb af den gamle anske og Norske, samt tilhørende Slesvig-Holsteiniske Islandske, Færøeiske og Grønlandske Historie, for-rtet kun til en eneste Lærers og Lærlings Brug, af den evægnings-Grund og i den Hensigt, som Forfatteren selv ia forklare. „ Hvad Holberg har af den gamle Danske Historie i sit Compendio historiæ universalis, dette tør jeg nok kalde lidet, magert og ufuldstændigt. Noget meer er vel det, Hr. Kammerherre Suhm for kort siden har leveret i sit andet og større Udtog af den Danske Historie til Ungdommens Bedste, men bestaaer dog ikkun i nogle adspredte Efterretninger om de mærkværdigste Hoved-Tildragelser i den forbemældte Hoved-Periode. Hvad jeg altsaa selv endnu har kundet ønske og virkelig har ønsket, endogsaa for mig selv, som Lærer, baade til egen Erindring og bequem Underviisning, nemlig et sammenhængende Begreb af alt, hvad jeg havde læst over denne Tids Historie hos flere vidtløftige Skribentere, der kunde give

„ et ungt Menneſke en kort, let og behagelig Udſigt ove
„ det Hele, og ikke blot opvække, men tilfredsſtille han
„ Nysgierrighed, dette har jeg ſamlet og uddraget af d
„ nyeſte og bedſte Kilder til Brug for mig ſelv og min Søn
„ og jeg haaber, at, om flere unge Mennesker ogſaa kunn
„ høſte nogen Nytte deraf, den ikke ſkal misundes dem.“
Snorro, Holberg, Suhm, Schiønning, Finn, Geb
hardi, Chriſtiani, Mallet, ere de Skribentere, af hvi
Skrifter han har ſammendraget dette ſit korte Begreb, ſa
han tør forſikre, at han ikke har anført nogen Begivenhed
ſom han jo kan bekræfte med deres Autoritet, ſkiønt han e
har vildet fylde Papiret med Citationer af Stederne i dere
Skrifter. Endogſaa i Henſeende til Sproget og Stilen he
han ikke vildet forandre, hvad der var ſaa ſmukt og vel ſag
at det ikke kunde ſiges bedre, men ſagt det med deres egne Ord
og iblandt dem alle ſkal Hr. Juſtice-Raad Schiønning ſo
nemmelig erkiende mange ſine egne Udtryk og Talemaade
Saa vidt man ſkiønner, vil altſaa Forfatteren regne ſig d
for en Ære, blot at anſees for en Compilator af ſaa ſtore
berømte Mænd, og hvad Stilen angaaer, da ſkulde man v
mistolke hans aabenhiertige Bekiendelſe i Henſeende til denn
om man vilde ſige, at han ſelv altſaa ingenſteds havde vor
at føre den hiſtoriſke Pen, men overalt ladet ſine Forfatte
ligeſom tage ſig om Haanden. Nærmere maa han ſelv ſe
klare ſig: „Jeg har ikke foretaget mig, hvad vel Ingen
„ mig kunde eller vilde forlange, nogen nye hiſtoriſk Und
„ ſøgelſe, nogen nye Sandheds Opdagelſe, men hvad
„ flittig Læſer af diſſe brave Mænds Skrifter kunde ønſke f
„ nemmelig at beholde, ſom et ſamlet Begreb i Hukomm
„ ſen og ſom en Frugt af ſin Læsning, det har jeg ſamlet
„ ſammendraget fra de Steder i deres Skrifter, hvor
„ findes adſpredt, og bragt det til en ſammenhængende
„ ſtoriſk Fortælling, ſom ey afbrydes ved de mange hiſtori
„ Epiſoder, hvorved ellers Hiſtoriens Kiæde ſaa tidt bræk
„ over og kommer af Led. Hvad ſom derfor ikke hører
„ Begivenhedernes Fortælling, ſaaſom Beſkrivelſer over
„ ligion, Regiering, Krigsvæſen, Oldſager, Ceremoni
„ Sæder, Skikker og Love, det har jeg ſiden efter tilſ
„ indbefatter i enkelte Artikler under en almindelig Beſkri
„ ſe paa Rigernes Tilſtand.“ Desuden er nok Methoden d

i h

hvis Henseende Forfatteren tilegner sig den største Fortiene-
te. For at træffe den bequemmeste for en Lærer til at spørge,
g for en Discipel til at svare, vil han have sat sig baade i Læ-
ers og Lærlings Sted. „En Lærer, siger han, bør vide,
, hvad han kan og skal kræve, og en Lærling, hvad han bør
, gjøre Regnskab for. Hiin maa ikke, som en vild og fyr-
, tig Examinator, af sin Hukommelses og sin vidtløftige hi-
, storiske Lærdoms, endten jeg skal sige Vildnis eller Maga-
, zin, frembringe Spørsmaale, som Lærlingen ikke kan svа-
, re til. Denne bør vide, hvad han kan blive spurgt om,
, og have bestemte Svar dertil. Begge bør i at spørge og
, svare, for det første følge Fortællingens Kiede, da Lær-
, gen, naar han først kan gjøre Rede for det Hele, skal al-
, tid lættelig siden kunne svare paa det Enkelte. Jeg haver
, da for det første, for ey at forvilde Lærlingens Hukommel-
, se, adskildt Rigernes og Landenes Historier fra hinanden,
, saa Lærlingen altid kan vide, hvor han er, og bliver ikke
, ført pludselig frem og tilbage af et Land i et andet. Der-
, næst vil han ved Hielp af den i Randen anteignede Chrono-
, logie, og tilliae ved den Forbindelse, Rigernes og Lande-
, nes Historier staaer udi med hinanden, lættelig kunne er-
, indre sig, hvad der tildrager sig i det ene Land, mens
, han opholder sig i det andet, og desuden kan en igientagen
, chronologisk Collation dertil meget forhielpe ham. For
, det tredie troer jeg og at have giort baade Lærer og Lærling
, ikke liden Tieneste med det virkelig kortere Udtog af den
, hele Historie, som jeg har anbragt i Marginalier, hvoraf
, en Lærer i en Hast kan see, hvad han har at spørge om,
, og en Lærling, hvad han har at svare til. Disse samme
, Marginalier ere virkelig tillige det, jeg har kaldet dem,
, et Udtog af den vidtløftigere Fortælling, hvoraf man snart
, kan overse dens Indhold, og som med en stor Lættelse og
, Styrke for Hukommelsen kan tiene til en nyttig og hastig
, Igientagelse deraf. Dette er, hvad jeg har vidst at gjøre
, til Methodens Bequemmelighed for Lærer og Lærling." I
enseende til Sproget og Stilen vil Forfatteren efter bedste
vne have søgt at befliitte sig paa en reen, frie, flydende,
mpel, regelmæssig og rigtig distingveret og vel sammenhæn-
nde Fortællings-Maade, eller han har i det mindste holdt
mme for sin Pligt, og ikke med Villie og Vidende eller af

Skiødesløshed tilladt ſig ſelv nogen Sluddergagtighed i det Henſeende, hvilket han vel heller ikke kunde, da det er et Feyl, han ſom Skole-Lærer ikke bør tillade ſine Lærlinger. Det er vel den mindſte Ret, man kan lade en Forfatter vederfares, at han dog maa tilegne ſig ſelv en aod Villie. Men ſkulde det og endelig være Pralerie, ſaa vil Recenſenten ikke videre tage nogen Deel derudi, end blot ved en Prøve at give ſine Læſere Anledning til ſelv at ſkiønne, hvorvidt Evnen hos Forfatteren i den Henſeende kan have ſvaret til Villien. For Exempel den ſidſte Tildragelſe i Kong Oluf Tryggeſøns Levnets- og Regierings-Hiſtorie S. 81 f.: „Vi komme nu „ til den ſidſte Act i Kong Olufs Livs og Regierings Skue„ ſpil, ſom giør Ende paa dem begge, og udi hvilken Erik „ Hagenſøn Jarl, ſom den tredie Hoved-Perſon, ſpiller saa „ betydelig en Rolle. Kong Svend af Dannemark havde „ miſtet ſin Gunhild og giftet ſig igien med Sigrid Stor„ raade, af hvilket Svogerſkab der reyſte ſig ſtort Venſkab „ mellem Kongerne og Erik Hagenſøn. Kong Burislav „ af Venden havde faaet Løfte paa Kong Svends Søſte„ Tyra; men det var ikke bleven fuldbyrdet, fordi hun ikke „ vilde, ſom hun ſagde, have den Hedning til Mand. Bu„ rislav drev paa Fuldbyrdelſen ved ſin Svoger Sigvard „ Jarl i Jomsborg. Den gik for ſig med den Betingelſe „ at hun foruden anſeelig Brudegave ſkulde have alle Gun„ hilds Eyendomme i Venden. Men ſom Tyra var tvun„ gen, ſtial hun ſig hemmelig bort, og kom til Kong Olu„ Tryggeſøn i Norge, ſom tog hende i Beſkyttelſe, og „ ægtede hende med Kong Svends Villie. Kort derefter „ overtalede hun Oluf Tryggeſøn at drage til Venden „ giennem Sundet forbi Dannemark, for at giøre Fordring „ paa hendes Eyendomme, ſom vare hende lovede i Venden, „ hvilket hun haabede, han ſom en Svoger og Ven af Bu„ rislav, der havde haft hans Dotter Gyra til ægte, nok „ med det Gode ſkulde erholde. Han drog da bort paa ſit „ ſtore Skib, Ormen den Lange, med ſine Hofbetienter „ og Kiernen af Krigsfolket i Norge. Der var ogſaa med „ paa dette Skib, blandt andre Norſke Helte, den berømte „ Einar Tambeſkiælver. Det var nu læt for Dronning „ Sigrid, der var Oluf fiendſk, fordi han med Forhaanel„ ſe havde forkaſtet hendes Ægteſkab, da hun ikke vilde an„ tag-

„ tage Christendommen, at overtale sin Mand, Kong Svend
„ af Dannemark til Krig imod Oluf, der, ham uadspurgt,
„ havde taget hans Søster i Beskyttelse og til Ægte. Der
„ blev da stiftet Forbund imellem Kong Svend og Kong
„ Oluf Jonske af Sverrig, og Erik Hagensøn om at over-
„ falde Oluf Tryggesøn og deele Norge mellem dem. De
„ kom, hver med sin Flode til Dannemark. Imidlertid hav-
„ de Kong Svend sendt sin Svoger Sigvard Jarl til
„ Venden, for der at agte paa Olufs Bevægelse, og forle-
„ de ham til det Sted, hvor de bedst kunde overraske ham
„ paa Hiemreysen. Sigvard gav sig i Samtale med Oluf,
„ stillede sig an som hans fortroelige Ven, og Oluf troede
„ ham, i sær saasom han selv var meget elsket af Astrid,
„ Jarlens Hustrue, hvis Søster han havde haft til ægte.
„ Sigvard havde søgt at hindre Kongen fra Hiemreysen,
„ til han var bleven underrettet fra Dannemark, at Konger-
„ ne med Erik Jarl vare paa Veyen og vilde passe ham op
„ under den De Svolder. Vel var Oluf bleven underret-
„ tet derom. Men Jarlen formindskede Faren og lovede at
„ følge ham med 10 Skibe. Dette gjorde han, men ikkun
„ for at lede Kongen i Garnet. Olufs Folk raadede ham
„ vel ey at indlade sig i nogen Strid med en langt overlegen
„ Magt. Men det Norske Mod holdt det for en Skam at
„ flye. Det kom til Træfning. Forræderen Sigvard holdt
„ sig tilbage. I Træfningen fuldt Kongerne med Erik Jarl
„ stærk an paa Kong Olufs store Skib. Den Norske Flode
„ blev overmandet og adspredt. Kong Olufs Skib var
„ alene tilbage. Erik Jarl lagde stærk an derpaa med sit
„ Skib Jernbard. Tre Gange skiød Einar Tambeskiæl-
„ ver til Erik Jarl, men uden at træffe, og sidste Gang
„ brast hans Bue med et stort Knald; og da Kongen spurg-
„ de, hvad det var, der saa brast? svarede han: Norge
„ af Eders Haand, Herre Konge. Det skeede saa.
„ Ormen blev tilsidst overmandet af Erik Jarl og hans
„ Folk, saa Kongen med sit Folk maatte springe over Borde.
„ Endten druknede han der, eller og undkom paa en Snekke,
„ som Astrid havde sendt for at optage ham under Landet.
„ Siden rygtedes det, at han Aar 1005. havde begivet sig
„ i et Kloster i Syrien, hvor han endnu skulde have levet
„ 1047. Men ingen vidste dog med Vished at sige, hvor

„ han var bleven af. Nok, han kom aldrig ſiden for Dage, og „ lod de tvende Konger og Erik Jarl i god Fred og Roe deel „ Norge mellem ſig.“ Meer udførlig for et kort Begreb og dog med mindre Omſvøb af Ord, ſeer man ikke, at denne ſaa vigtige Hiſtorie kunde fortælles. Man ſeer og, det er blot Fortælling, hvis Kiæde Forfatteren hverken her eller anden ſteds har afbrudt med egne Tanker og Reflexioner over Begivenheder og perſonlige Characterer. Ikke deſte mindre vil han have giort Stilen ſelv ſaa characteriſtiſk, ſom mueligt at ingen ung Læſer, endten ved blot et Vink af Læreren eller vel ogſaa uden ſamme, kan længe betænke ſig paa hvad han bør tænke om viſſe Tildragelſer og viſſe Perſoners Forholdt Derpaa kan tiene til Exempel Sigvards Forhold i foranførte Fortælling af Oluf Tryggeſøns Hiſtorie. Ligeledes er Hagen Jarls, Harald Blaatands, og Harald Knudſons Characterer, uden med et Ord at bemærke dem, ved den blotte Fortælling vel udmærkede. De Perſoner, ſom nævnes i foranførte Prøveſtykke, ere ved den foregaaende Fortælling bleone Læſeren bekiendte, og ſaa vil man næſten overalt finde, at naar Perſoner nævnes paa Steder, hvor i kunde ſynes ey at udgiøre noget Led i Fortællingens Kiæde de dog baade i een eller anden Henſeende høre til de Steder hvor de nævnes, og at det er Perſoner, der ſiden træde frem paa Skuepladſen og ſpille en eller anden betydelig Rolle, i de til Læſerens Fordeel ere ham allerede bekiendte, ſaa han veed, hvem og hvorfra de ere, og hvor de have Hiem. Saa bliver man allerede i Harald Haarfagers Hiſtorie bekiendt med Hagen Adelſtan, før han træder op ſom Konge i Norge. Saa nævnes en Trygve, ſom Jarl i Vigen, for han ſiden bliver et af Offerne for Dronning Gunhilds hendes Sønners Tyrannie, og det er hans Søn, der ſiden under Navn af Oluf Tryggeſøn træder op ſom Konge i Norge, hvilken man allerede da kiender, ſom en Deſcendent af Harald Haarfager og hans Sønneſøns Søn. Ligeſaa har Forfatteren ey uden Aarſag nævnet en Gudrod Biorns ſøn i Begyndelſen af Harald Graafelds Hiſtorie, ſom Fader til Harald Grændſke, der ſiden ogſaa nævnes, ſom Fader til den Oluf Haraldſøn, der ſiden træder op ſom Kong Oluf den Hellige paa den Norſke Throne, da Læſeren altſaa ſiden, naar Hiſtorien her havde gaaet ſaa vidt, maa

vide hvem og hvorfra han var. Man seer lættelig, at Forfatteren har paa en vis Maade derved ligesom lænket Fortællingen tilsammen for at komme den unge Lærlings Hukommelse endogsaa dermed til Hielp. Hvad det angaaer, at han i Dannemarks Historie har fornemmelig fulgt Holberg, og er ved den Leylighed geraaden til nogen Afvigelse fra det korte Udtog af den Danske Historie, som Hr. Kammer-Herre Suhm har leveret, da har han i Fortalen giort saa vel Rede derfor, at Hr. Kammer-Herren saa vel som enhver anden billig Læser ville vist nok tage til Tak dermed, saa meget mere, som Uovereenstemmelsen dog overalt er paa begge Sider bleven bekiendt. Ligesaa forholder der sig og med den Hypothese om de Danskes Herkomst fra Geter og Dacer, hvilken anføres med den Rimelighed, den kan have, ikke som den, Forfatteren vil have foredraget for Hr. Kammer-Herrens, men kun for den skulde være den unge Læser bekiendt, som i Historien tilværende og vel heller ikke uden al Rimelighed. Dette er for den største Deel, hvad Forfatteren selv i Fortalen har givet Læseren at tænke om dette sit Udtog af den gamle Danske og Norske Historie. Hvorvidt det kan ansees, hverken for alt for kort og magert, ey heller for overflødigt og vidtløftigt, og hvorvidt Forfatteren i den Henseende kan have troffet Middelveyen, der vil man ikke bedre kunne bedømme, end af Marginal-Udtoget, der er saa god som en udførlig Recension af den hele Historie, siden der skal følge.

Ulm. Allgemeine Geschichte von Schwaben und der benachbarten Lande, in einer kurzgefaßten Beschreibung der denkwürdigsten Begebenheiten, Religion, Sitten, Gebräuche der Einwohner, und ihrer Schicksale bis auf unsere Zeiten. 1 Th. 3 Alph. 2. Th. 2 Alph. 18 A. 1773-74. Det synes, som Forfatteren med denne Historie har mere havt Læserens Underholdning end hans Nytte for Øyne, saasom den med mange Anecdoter er giennemvævet, hvortil Autorer ingensteds nævnes. Den er afdeelt i 11 Perioder. Af disse handler den første om Cimbrernes Tog, den anden om de Schvabiske Begivenheder under Romernes Regiering indtil Aar 403, den 9de om de Begivenheder, som ere forefaldne forinden Aarene 1497 og 1519 den 10de om Reformationen indtil den vest-

phaliske Fred, og endelig den 11te og sidste om det, der har tildraget sig mellem denne og den Bayerske Fred. Den tredie indtil 9de fortæller de Frankiske Carolingiske, Sachsiske, Schwabiske, Habsburgiske og Luxelburgiske Keyseres Regiering. En Indledning for den første Periode handler om Schwabenlandets første Beboere. Ved Enden af det første Bind følge efter den 7de Periode fem Afhandlinger om Schwabernes Regieringsmaade, Sæder og Religion under de Frankiske Konger og de Sachsiske, Frankiske og Schwabiske Keysere; tilgemaade en omstændeligere Efterretning om Oprindelsen til den frie Keyserlige Landret i Schwaben og paa Veitskircher Hede. Overalt har Forfatteren vidst at udkaste sig en god Plan til en pragmatisk Historie. Han seer ey alene paa Begivenhederne, men og paa Sæder og Statsgrundlove og paa Kunsters og Videnskabers Beskaffenhed, Aftagelse og Tilvext. Han har ofte vel vidst at forbinde sine Fortællinger med hinanden, og hans Foredrag er underholdende. Men han er for magelig til at efterlæse Kilderne, til at prøve og sammenligne, og besidder i Riigshistorien endnu ikke den Styrke, som en Schwabisk Historieskriver frem for andre maae have. Han taler om en Keyser Carl, Conrad I. og Henrich I., veed, at Keyser Carl den Stores Gemahlinde har bragt Hendes Herre Schwaben til, og kiender mange Grever af bekiendte Huuse, som i Aaret 725 skulle være blevne i det Slag. For at giøre sine Fortællinger forlystende optager han en Mængde mistendeels alt for bekiendte smaae Historier og Anecdoter af de Romerske Cæsarers, de Frankiske Kongers, og andre nyere Keyser-Chronikers i sin Historie; og i Almindelighed melder han for meget om fremmede og for lider om indenlandske Begivenheder. Man seer vel, at han har brugt Montesquieu, Tschudi, Stumpf, Lehman, Crusius og Faber, hvilke han hist og her ved Leylighed erindrer; men man finder ingen Spor til, at de Schöpflinske, Köhlerske, Häberlinske, Eckartske, Mascovske og Pfalziske Akademiske Skrifter har været ham bekiendte. Han tilegner Schwaben alene, hvad Tacitus fortæller om alle Tydske, og mange Haandbøger blot om Romere og Franker. Han antager ugrundede Formodninger for tilforladelige Sandheder, og fremsætter ofte forskiællige Meeninger og Fortællinger til Læserens behagelige Valg, iblandt hvilke det dog havde

var-

været ham læt at opdage den sande. Forfatterens Udtryk er ikke frie for Tryk- og Sprog- og Provintzial Ord, som fornærme en Nedersachsers Øre. Man har endnu at vente en tredie Deel, som skal indbefatte Tilsatzer til disse tvende Bind, Anmærkninger over de Schwabiske Rigsstæders Historie og Beskaffenhed, en nye og stærk forsøget geographisk og topographisk Beskrivelse over den Schwabiske Kreds, de derudi liggende østerrigske Lande, og de Allemanniske Gower, ihigemaade en udførlig Beskrivelse over Bodensee. Man venter sig deraf en betydeligere Udvidelse af sin Kundskab, end den de første Deele har givet.

Göttingen Hr. Dr. **Miller** handler i et Programmatisk Skrift paa 3 Ark de Fide Abrahamea eorum piorum, qvi ante Christum natum inter Israelitas salvati fuere. Simeons Exempel af en ret Tillidsfuld Troe paa den store Lykfalighed, som ved **Messias** skulde forhverves Jøder og Hedninger, hvilket her først bliver udviklet, giver Anledning til en almindeligere Undersøgning over Beskaffenheden af saadanne Jøders Troe, der har levet for Christi Tid; og da denne efter **Pauli** Forestilling er **Abrahams** Troe, som just derfor hedder alle Troendes Fader, saa kommer nu deraf dette Hoved-spørsmaals Bestemmelse: Hvad er denne **Abrahams** Troe, der saa ofte roses i Skriften? et Spørsmaal, hvorpaa der gives ganske forskiellige Svar, i saa fremt som det ligger Socinianer og Arminianer mere Magt paa, at udrydde endogsaa kun det Begreb, at **Abraham** og det G. Tes Fædre har ved den forjættede **Messias** ventet Syndernes Forladelse og den evige Salighed. Nogle ville ved hans Troe ikke forstaae noget andet end hans Fromhed, andre den Forventning af de Forjættelser om udvortes Fordele, som bleve giorte ham eller meget mere hans Efterkommere. **Pauli** Absigt og den hele Sammenhæng af hans Foredrag Rom. IV. og Gal. III. taaler ingen af begge Forklaringer. Begge fordre, at der maae tales om den Troe og den Forjættelse, ved **Messias** og hans Forsoning at blive salig. Den Forjættelse, at ved **Abrahams** Sæd skulde alle Mennesker blive Salige, maae ansees som den Troes Gienstand, hvorved **Abraham** er bleven retfærdiggiort. Og det samme lærer og Sammenligningen af de Forjættelser om hans Efterkommeres Mængde og

Besiddelsen af Landet Canaan med Abrahams Forhold. Heraf følger da, at i det G. Te har slet ingen anden Salighedsorden for Syndere havt Sted, end i det Nye Te. Og det er Pauli Hoved-Satz, for at gaae den Bebreydelse i møde, at han lærde en nye Vey til Himmelen, ligesom og Christus og de andre Apostler flittig har indskiærpet samme. Derhos tilstaaer man gierne, at Troen til den Tid har vel været ligesaa vis, men ikke saa fuldstændig og tydelig, som den nu kan være. Det lader sig og af Skriften selv bevise, at ingen anden Salighedsorden kunde ventes af Fæderne. Tilsidst bliver og det Sted, at Abraham har seet Christi Dag, forklaret derhen, at hans troende Forlængsel efter Messia Tilkommelse er bleven tilfredsstillet ved en nærmere kun i Hensende til Tid og Maade os ubekiendt Aabenbaring om den egentlige Forsonings Værk.

Göttingen. D. Justus Fr. Runde, Professora der Rechte, wie auch der Reichshistorie am Coll. illustr. Carolino zu Cassel, Abhandlung vom Ursprung der Reichsstandschaft der Bischöfe und Aebte, welche von Königl. Societät der Wissenschaften zu Göttingen in der Versammlung am 19 Nov. 1774. der Preis zu erkannt worden. 1775. 118 S. 4. dog følger med under samme Side-Tal en Anonymi Afhandling over samme Materie. Da Forfatteren har seet sig ganske forladt af de middlere Alders Historieskrivere, der slet ikke har skrevet noget pragmatisk, saa maatte han tage alt af de Acter, der endnu ere tilovers fra de første Stats- og Kirkeforsamlinger. Hans Afhandling er forfattet i tvende Hoved Afdeelinger. I den første Afdeeling angives Aarsagerne til den Biskoppelige Sæde- og Stemme-Ret paa Rigsdagene, og de barbariske Folk som i de Fordums romerske Provintzer ikke har havt saadan Indretning; fremdeles hvad for Indflydelse Religionen har havt paa denne Biskoppernes Prærogativ, og hvorledes Abbederne tillige ere blevne deelagtige i samme. I den anden Afdeeling vises, hvad Følger det har havt paa disse Folks Statsforfatning i de ældste Tider, at de Geistlige har faaet Ret til Sæde og Stemme paa Rigsdagene. Afhandlingen er affattet med saa megen Grundighed og Lærdom, og tillige imod Juristernes Sædvane i saa godt et Sprog, at Elske

af Lærdommen og Historien ville læse den med megen Fornøyelse. Den tilsøvede Afhandling, hvilken det saa kaldte Accessit blev til Priis, er i sin Skrivemaade meer indkneben, og fattes saa meget desto mere paa Tydelighed, og kan i det Høyeste kun ret forstaaes af dem, der ere vel bevandrede i Middelalderens Historie.

Amsterdam. Geneeskundige Proefneenung met den door Konst gemaakten Magneet, door den Heere J. O. Unzer M. D. te Altona; uit het Hoogduitsch vertaald, en met een Voor reden vermeerderd door Joh. Rudolph Deiman M. D. te Amsterdam 1775. I Fortalen fortæller Hr. Deiman udførlig, hvorledes han i 11 Dage fuldkommen har helbredet en paa Armen værkbruden Kone ved Magneternes Anlæggelse. Ogsaa hun fornam den stærke Brænden, Kloppen, Prikken og Stoden. Af et af denne Læges Breve udskriver man følgende hidhenhørende Sted. „Ich habe anitzo wieder zwey Patienten, welche mit dem „besten Erfolg seit vierzehn Tagen die Magnete getragen. „Der eine ist ein Herr, welcher seit zwey Jahren ein entsetzliches Beben an seinem ganzen Körper gehabt, so, daß „er mit der größten Mühe kein Glied stille halten konte; „dabey war der Kopf schief auf die linke Seite gezogen. „Viele Mittel sind bey diesem Kranken vergebens angewandt. „Doch, seitdem er die Magnete getragen, hat sich das Beben zum Erstaunen vermindert; die Bewegungen der Glieder sind leichter, mit den Fingern nimt er, jedoch zitternd, eine Nadel vom Tische; und spatziert frey durch „das Zimmer. Auch der Kopf ist beynahe gerade, und die „Sprache, die sehr stolpericht war, natürlich. —— Die „andere Patientinn ist ein Mädchen von 17 Jahren, welche „nach einem Tertian-Fieber ein contractes Bein bekommen, „so daß die Ferse gegen den hintern Theil der Lende gezogen „war. Beynahe zwey Jahr hat das Bein so krumm gestanden, und war bis auf die Knochen ausgezehrt. Dabey „hatte die Patientin ein hectisches Fieber. Ich habe drey „Magnete anlegen lassen. Im Anfange sind starke Stösse „mit Schweitz erfolgt. Das Bein steht itzo ganz gerade, „das Fieber hat sich entfernt, der verlorne Appetit wieder „eingestellt, und die Kranke fängt almählig wieder an zu „gehen."

Lem-

Lemgo. Chreſtomathia poetica Græco-Latina. Edidit *Dan Chriſt. Seybold*, Prof. Jen. (nu Rector og Prof. til Speyr). 246 S. i 8vo. Uagtet de mange Chreſtomathier vil man dog ikke anſee denne for ganſke overflødig, fordi Udgiveren har givet den en ganſke beſynderlig Indretning. Han ſtiller nemlig ey alene græſke og latinſke Digtere, men og Stykker af eet Indhold, af forſkiællige Digtere tilſammen mod hinanden. Saadan Stilling har ey alene noget behageligt i ſig, men tiener og til at bedømme de forſkiællige Maneerer i at behandle een og ſamme Materie. De valgte Stykker ſelv ere underholdende, og saa beſkafne, at de og for ſig ſelv kan betragtes ſom et Ganſke. De ere nemlig følgende: 1) Νεκυομαντειαι, Ulyſſis hos Homer, Æneas's hos Virgil, og Scipio's hos Silius. 2) Orationes adverſariæ, a) Ajax's og Ulyſſis hos Quintus Calaber og hos Ovid. b) Drances og Turnus's hos Virgil, og Hanno's og Guſtar's hos Silius. 3) Argumenta Clypeorum. Beſkrivelſen over Achillis Skiold hos Homer og Quintus Calaber og over Æneas's hos Virgil. 4) Πυγμαχιαι, imellem Epeus og Eurvalus hos Homer, Pollux og Amykus hos Theocritus, Apollonius og Valerius Flaccus, Entellus og Dares hos Virgil, Kapaneus og Alcidanus hos Statius. 5) Certamina Curſus hos Homer, Virgil og Statius. 6) Eriſichthonis Fames efter Callimachus og Ovid. Noterne ere ſparſomme, og anbragte blot ved ſaadanne Steder, hvor Commentatorerne intet har ſagt. I Fortalen har han indrykket nogle Conjecturer af Hr. Prof. Reiz i Leipzig over nogle Steder hos Quintus Calaber, og nogle Varianter, ſom findes i Randen af et Exemplar af Statius, ſom Hr. Prof. Müller i Jena beſidder.

Leipzig. **Briefe eines Patrioten zur Verbeſſerung der Sitten unſers Jahrhunderts, durch eine vernünftige Erziehung.** 1775. 10 Ark i 8vo. Man har aldrig ſkreven ſaa meget om Ungdommens Opdragelſe, ſom for nogle Aar ſiden, og ingen Tid har der været mindre Dyd at finde, end nu omſtunder i den tilvorende Verden. Hvem vilde altſaa forbeholde en Patriot at lade trykke ſine Tanker over Sædernes Forbedring. I det første Brev, ſom er ſtilet til

en

en Professor, taler han om en Hofmesters Embede i det han fortæller den Skiæbne, han selv efter Foregivende, har haft i denne Post. Her havde man ønsket gode Forslag til at afhielpe Mangelen paa gode Hofmestere. Man tilstaaer ham gierne, at saadanne kun lidet kan dannes paa Universiteterne, og at Folk af slet Opdragelse ogsaa ofte begive sig til saadanne Steder. Det andet Brev betræffer de Franske Demoiselles, imod hvilke Forfatteren er meget opbragt. Vist nok er det en lystig Sag, at fornemme Personer anbetroer deres Døttres Opdragelse til en Fransk Skoemaagers og Skræders Dotter. Det tredie Brev indbefatter Forslag til et Opdragelses Huus for Qvindekiønnet. Naar man sætter forud, at en dertil fornøden Capital er for Haanden, saa vilde disse Forslag vel kunde sættes i Værk. Den største Vanskelighed vilde blive, at finde det fornødne Antal af dygtige Læremesterinder. I det fierde Brev ytrer han sine Tanker over de uden Valg og Overlæg sluttede Ægteskaber, og de deraf opkommende slette Følger. Det femte Brev beskæfter sig med Forskiællen imellem den private Opdragelse, og den i Skolerne og paa Universiteterne. Forfatteren er imod den første. Imidlertid fortier han dog ikke Manglerne ved den sidste, og man troer, at der immer foruden de nyemodige Phantasier, gives tilstrækkelige Midler til at afhielpe Feylene i Skolerne og Universiteterne. Det siette Brev er af lige Indhold, og angaaer Universitets-Aarene. Brevene ere vel skrevne, og om de end ikke indbefatter mange nye Sandheder, saa ere de dog vel indkiædte, og saadanne, som man ey for ofte kan høre og sige. Den overalt indførte store Fordervelse i Opdragelsen, vil vist, om man ikke gaaer den i Møde, dog endelig bevirke en almindelig Fordervelse i Staten.

Wien. Franz Ferdinand Schrötters, der Rechte Doctors, und Kayſ. Königl. wirkl. Hofrats, Grundriß des Oeſterreichiſchen Staatsrechts. 1775. 10 Ark ſtor 8vo. De fem Afhandlinger af den Østerrigske Statsret, hvilke Forfatteren som Doctor Juris og Advocat har begyndt, og hvorved han har erhvervet sig en Hof-Secretairs Embede i Stats-Cancelliet, ere til hans Ære bekiendte, men udgiøre dog ingen fuldstændig Lærebygning. Ved sin Flid og Dueлighed blev han i dette samme Stats-Cancellie virkelig Hof-

Raad,

Raad, med en Besoldning af 5000 Fl. og skrev et Forsøg t
en Østerrigsk Stats-Historie. For længe siden har han fore
taget sig tre Gange hver Uge at holde offentlige Forelæsnin
ger paa den her værende høye Skoles Høresal over den Øster
rigske Stats-Ret, og dertil har han forfærdiget denne Grund
trisning, som en Ledetraad. Den bestaaer af korte Sætter
hvortil ere føyede endten Hoved-Beviserne, eller og de Bø
ger, som tiene til sammes udførlige Oplysning. Alle Mate
rier ere fordeelte under 23 Afsætter, i hvilke er fremlagt so
Hynene, om ikke alt hvad der kan henregnes til det Østerrig
ske Erkehertugdømmes Statsforfatning, dog i det mindst
det meeste som hører til den egentlige Stats-Ret. En Erke
Hertugs Forretter ere vel noget videre udstrakte, end det hel
tydske Riges Stats-Ret tillader, hvilket man vel maa hold
Forfatteren, i Henseende til hans Omstænde, tilgode. Skri
vemaaden er bedre, end man hidindtil gemeenlig har vente
af en østerrigsk Skribent.

Frankfurt am Mayn. Die vierte Fortsetzung von J. Frid. Magers Beyträgen und Abhandlungen zur Aufnahme der Landes- und Hauswirthschaften nach den Gesetzen der Naturlehre und der Erfahrung entworfen (1774. 368. S. 8v.) indbefatter fem adskilte Afhandlinger under følgende Opskrifter: 1) Vom Nutzen der Duldung der Religionen als einer Quelle der Bevölkerung und des Glückes der Staaten. 2) Ob es dienlich sey den Bedienten, zumahl den Geistlichen, eigene Güter zu lassen, oder ob es besser sey, sie blos zu besolden? 3) Woher es komme, daß die Protestanten mehrentheils begütertet sind als die Katholiken 4) Daß überhaupt die Juden den Landleuten schädlich seyn. 5) Daß es besser sey, den Bauren eigenthümliches Land zu lassen, das unfehlbar besser bebaue werden würde, wenn der Bauer bey seiner Arbei zum Zwecke hätte, sein Eigenthum zu verbessern Blot af disse Opskrifter indseer man Vigtigheden af disse Afhandlingers Indhold.

Göttingen, Sylloge selectorum opusculorum argumenti medico-practici: collegit & edidit E. G. *Baldinger*

ger. 1776. 368. S. 8. Hr. Udgiveren lover et saadant Bind for ethvert Aar, og man tvivler ikke, at jo Samlingen vil blive vigtig og interessant for alle practiske Læger. I nærværende Deel forekomme: 1) *Aurivillius* de febribus intermittentibus malignis: 2) *Raymondi* descriptio febrium intermittentium autumnalium qvotannis Middelburgi grassantium: 3) *Riedel* de febribus intestinalibus: 4) *Makittrik* de febre Jndiæ occidentalis maligna flava: 5) *Moultrie* de febre maligna biliosa Americæ flava: 6) *Aurivillius* de paralysi: 7) *Westphal* de magno laxantium in morbis acutis, inprimis exanthemate cutaneo stipatis, malignis, ad imminuendum calorem auctum, usu: 8) *de la Lance* de hydrophobia sine morsu prævio: 9) *Hagg* de hydrophobia ejusque per Mercurialia potissimum curatione: 10) *Struve* therapiæ rabiei caninæ: 11) *Kemme* de nonullis ad rabiem caninam & hydrophobiam pertinentibus: 12) *Timmermann* de Vesicantium locis: 13) *Wallerius* de cinnabaris in corpus humanum effectu.

Berlin. Histoire universelle & diplomatique, contenant les evenemens les plus remarquables, de puis le partage de l'empire, jusqu'a Pepin le Bref. Par M. Wegelin Professeur d'histoire a l'Academie royale des gentils-hommes. Tom. I. 1776. 4. At dømme efter den Plan, som Hr. W. selv i den korte Fortale har giort til sit Værk, synes denne Bog med større Ret at fortiene Navn af Philosophie de l'histoire, end alle andre, der hidindtil har ført denne Titel. Forfatteren har ganske vist paataget sig et besværligt Arbeyde, fornemmelig i Henseende til den Periode af Historien, som han har valgt sig til Udarbeydelse. Hans fornemmeste Hensigt skal ikke være at tilfredsstille den historiske Nysgiærrighed, og at fylde Læserens Hoved med Aarstal og Navn, men saa nøye som mueligt, at sammensmidde den historiske Kiæde af Aarsager og Begivenheder, et Øyemærke, som de største Historieskrivere i det mindste for en Deel har opfyldt, og som ogsaa halv om halv skal være gelinget Forfatteren.

Paris. Anecdotes Africaines depuis l'origine ou la de couverte des differens royaumes, qui compolent l'Afri-

l'Afrique, jusqu'a nos jours. 1776. Diſſe Anmærkninger ſkulle foreſtille en fuldſtændig Hiſtorie om Afrika, og ſamme begynder med den gamle Hiſtorie om Ægypten. Forfatteren har i nogle Deele af denne Hiſtorie om Afrika ikke havt andre Efterretninger, end den af Reyſebeſkriverne. Om Æthiopien f. Ex. var der og næppe noget mere for Haanden, hvorfor og Hiſtorien om dette Land er behandlet meget kort. Anekdoterne om Barbariet begynde med Vendernes Hiſtorie, ſom i Aaret 442 bemægtede ſig dette Land. Om Abyſſinien gaae Anekdoterne ikke længere op i Tiden, end til Aaret 1490, ſaaſom man har ingen Monumenter tilovers om dette Lands Hiſtorie, og hverken de ældre eller nyere Abyſſinier har ſkrevet Memoires pour ſervir. Efterretningerne om de veſtlige, nordlige og oſtlige Kyſter af Afrika ere ligeledes kun et Uddrag af Reyſebeſkrivernes Efterretninger. Om den indre Deel af Afrika kunde Forfatteren ikke ſige meer end man vidſte, og det er intet. Af ligedanne Anekdoter har dog Hr. Prof. Schlöſſer udgivet et langt andet Værk.

Paris. Hiſtoire des Revolutions de Corſe par M. l'Abbe de Germanes 1776. Med denne 3die Deel er dette Skrift beſluttet. Foruden det, at det handler en af de vigtigſte Forfælde i den allernyeſte Hiſtorie, er det i ſær mærkværdigt formedelſt de forſkiellige Træk, ſom Forfatteren har ſamlet for ret at ſkildre den berømte Paoli's Characteer, ſom og er gelinget vel, hvis der kun ikke til Paoli's Skade herſker nogen Partieſkhed derudi, ſom man af nogle Omſtænde ſnart ſkulde formode. Det maatte nok ſnarere være en Schweitzer, end en Franzos; der ſkulde beſkrive den nyeſte Hiſtorie af Corſika.

Amſterdam. La recherche du bonheur, en quatre diviſions tendantes au même But, par M. T. D. M. Avocat en Parlement 1776. Diſſe quatre diviſions au même but beſtaae i fire følgende Regler: 1) Man ſkal ſøge ſin Lykke i Dyden: 2) Man ſkal ikke hovmode ſig deraf: 3) Man ſkal dele den Lykke med en eller anden Gienſtand, ſom man i ſær finder ſin Tilbøyelighed værdig: 4) Man ſkal trøſte ſig i Ulykker. Alt dette er nu meget vel ſagt, var det kun og dermed giort!

No. 20.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 15de May 1777.

Kiøbenhavn. (Fortſættelſe af **Kort Begreb af den gamle Danſke og Norſke Hiſtorie** ꝛc. See forrige No.) Forfatteren har fulgt den ſimpelſte Inddeeling af den Danſke Hiſtorie i de tvende **Hoved-Perioder**, den **Hedenſke** og den **Chriſtelige**. I den første underſkiller han med Hr. Kammer-Herre **Suhm** de trende Tids-Aldere, kun med en udmærkte Forſkiæl, at han har antegnet **Gorm den Gamle** i Begyndelſen af Aaret 800., da **Suhm** derimod ſætter ham i Begyndelſen af 900. og lader ham døe 939. Dette kommer deraf, at **Gorm den Gamle** er hos Kammer-Herren **Gorm den Grumme**, men hos Forfatteren den ſamme ſom hos **Holberg**. I den **første** og **mørke Tids-Alder**, mæles om Nordens første Beboelſe og Beboere, de ældſte Jother komme fra Aſien, og de 2de Hoved-Tildragelſer a) **Aſernes** Indfald og b) **Cimbrernes Udvandring**. Suhms Hypotheſe om 3 **Othiner** og 2de Indfald af Aſerne. **Første** Indfald under **den 2den Othin**. Det Gothiſke Navns Oprindelſe og **Gother** ſom et Stamfolk til Danſke, Svenſke og Norſke. En anden Hypotheſe om **Gothernes** og de **Danes** Herkomſt fra **Geter** og **Dacer**, hvormed Skribenternes Talebrug i Middel-Alderen ſtemmer overeens. Hvad for andre Folk de har fundet for ſig her i Norden. Om Cimbrernes Udvandring, hvad Tid den kan have gaaet for ſig. Rigtelig Aarſag, hvorfor de ſøgte Romerne. Af hvem og hvor

de endelig bleve overvundne. —— I den anden og fabelagtige Tids-Alder mældes først om en Othin, ſom den 3die efter Kammer-Herre Suhms Hypotheſe, der førte en nye Sværm af Aſer ind i Norden, ſtiftede der en nye Religion og beſatte de Nordiſke Riger med Førſter af ſine Venner og Sønner. Derpaa Kongefølgen fra Skiold til Oluf den Sagtmodige, med Marginalier, ſom betegner i kortere Begreb hvad der mældes om, for Ex. ved Frode I. ſtaaer i Randen, en Erobrer, hvorfor dog Fredegod, en Lovgiver, Chriſti Fødſel. Efter Oluf og ved hans Tid antegnes med mindre Stiil den førſte Gothiſke Udvandring med kort Begreb af Hiſtorien derom. Saa Kongefølgen fra Dan Mykilati til Hrolf Krake. Denne Dan bliver ved Ægteſkab med Oluja, en Dotter af Oluf den Sagtmodige, af Konge i Skaane til Konge over Sielland og Jylland og Øerne, og har givet Dannemark dette ſit Navn. Stoelkonger og Fylkekonger. Begravelſes-Skik. Hans Broder Angul, den ſamme ſom den Sachſiſke Odin eller Wodan. Om Brødrene Rhoe og Helge, ſom geraader i Livs-Fare. Rhoe drager til Engeland. Helge Regent alene, avler Yrſa og med denne ſin egen Dotter Hrolf Krake. Her antegnes atter med mindre Stiil under Aarstallet 449. det Angelſachſiſke Tog til Engeland. Nu Hrolf Krake og Sønder-Jyllands Erobring under ham henved 500. Her antegnes med mindre Stiil en Aabning i den Danſke Hiſtorie og Saxo's Vildfarelſe. Efter dette Anarchiſke eller Ariſtokratiſke Mellemrum komme vi til Ivar Vidfadme, ſom henved 650. undertvinger og erobrer Dannemark, Sverrig og hele Gothland, og fordriver den Ynglingſke Kongeſtamme Sverrig, ſom ſiden kom til Herredømmet over hele Norge. Efter ham Harald Hyldetand, ſom omkommer i Slaget paa Brovalla-Hede i Krig mod ſin egen Broderſøn Sigurd Ring, der nægter at give ham Skat. Den Skioldmøe Hetha bygger Hethebye nu Slesvig. Sigurd Ring erobrer Northumberland, bygger Ringſted. Atter her antegnes et Mellemrum tilligemed Longobardernes Udvandring. —— Nu den hiſtoriſke Tids-Alder, ſom Forf. lader begynde med en Gorm den Gamle kort for Begyndelſen af Aaret 800. Første Glimt af Chriſtendommen forſvinder ſnart igien. Hans Søn Gottrik eller Gothfried fører Krig med Keyſer Carl den Store

hen-

enved 800., og skal først have anlagt Dannevirke. Saa
n Oluf, Henning og Sigvard, hvilke fra Gorm af ere
ist de Konger, man vil have fornedrede til Slesvigske Forster,
a Regner Lodbrok skulde følge umiddelbar efter Sigurd
ling. Nu bemældte Regners og hans Broders Harald
Klaks Historie. Lad Harald Klak aldrig have været Dansk
onge, saa er han dog i den Danske Historie en mærkværdig
rints. Christendommens Forfølgelse ved Regner, dens
efordring ved Harald, og Udbredelse ved den Nordiske Apo-
el Ansgar. Strid imellem Brødrene derover, og Ha-
alds Rebellion under Regners vidtløftige Omskakning.
rkebisp til Hamborg og Kirke til Slesvig. Nu Konger-
e Sigurd Snog Øye, Erik Sigvardsøn, Erik Barn,
Frode Haardesnude. Om den borgerlige Krig og Chri-
ndommens Befordring og Forfølgelse under dem. Den
amborgiske Bispestoels Foreening med den Bremiske. Rem-
ert anden Erkebisp efter Ansgar, og dennes Død. Her
ntegnes nu med mindre Stiil Skribenternes Uovereenstem-
else i Henseende til foranførte Konger, og altsaa kan Forf.
e siges at biefalde Holberg, fordi han blot har lagt hans
ongefølge til Grund. Her antegnes og de Normanners
vandring med et kort historisk Begreb derom og Aarsager-
dertil. Nu Gorm den Grumme, den man vil skal va-
Gorm den Gamle, som den der forfølger Christendom-
n, foreener Riget under eet Hoved, fører Krig med Key-
Henrich. Hans Dronning Thyre Dannebod. Ha-
ld Blaatand befordrer Religionen, geraader i Krig med
yser Otto I., giør Fred, men tager ikke Riget til Lehn
Keyseren. Christendommens Stadfæstelse ved Poppo's
egivne Mirakler og Haralds og hans Dronnings og Søns
ab. Krig med Sverrig. Den Julinske Colonie. Svends
bellion mod sin Fader. Haralds Indflydelse i de Norske
ager henvises kun til Historien om Norge. Han dør til
lin 980. Roeskilde Kongesæde. Hans Søn Svend
:to med Tilnavn Tveskiæg, forfølger Christendommen,
er Krig med Jomsborgerne af Julin, fanges og udløs-
af det Danske Fruentimmer, som derved fik den Arve-
t, det endnu har. Ulykkelig Krig med Sverrig. Kongens
vendelse til Christendommen igien. Krig med Norge,
samme Riges Deeling, som fortælles meer udførlig i Hi-

ſtorien om Norge. Nu Toget til Engeland, hvor Konge endelig dræbes 1014. Hermed endes denne Hoved-Period for Dannemark. Derpaa kort Begreb af den Slesvig-Hol ſteiniſke Hiſtorie til ſamme Tid. Først Slesvig. Baldur en Søn af Odin, første Konge i Sønder-Jylland, siden kal det Angeln af Angul den Sachſiſke Wodan. Tog til Bri tannien. Slesvig en Provintz af Dannemark under Krol Krake, og siden under Ivar Vidfadme, og de følgend Konger (blandt hvilke Harald Hildetand nævnes i Rande urigtig for blot Harald) til Regner Lodbrok og hans Søn Sigurd, saafremt Kongerne mellem Sigurd Ring og Reg ner virkelig har været Danſke Konger; da Slesvig ellers un der dem maa være bleven adſkilt fra Riget, og ligeledes un der de følgende Konger til Gorm den Grumme, under hvilken det maa være bleven en Provints af Riget igien Dernæst Holſtein, der ſom en Rigs-Provintz af det tydſk Rige fra Carl den Stores Tid faaer ſin første Regent i de Keyſerlige Statholder Hermann Billing, ſom døer og e terfølges af en Bernhard I. og II., under hvilken siden Miſtevoi, en Vendiſk Første, forfølger Chriſtendommen.

Norge.

Nordens og i ſær Norges ældſte Beboelſe og Beboer Deres ældſte Navne, Jetter, Thuſſer, og Jotер, hvi ke ſidſte holdes for eet Folk med de Budiner. De kaldes Jothuner, og det er hos dem den ældſte Othin har ſat ſ i ſaa ſtor Anſeelſe. Deres første Udbredelſe i Finland og No den om den Bothniſke Bugt. Nu Aſernes eller Gothe nes Indfald, deres Blanding med de gamle Jother, hvil de endelig har uddrevet af det Tronhiemſke i Norge, og d under Thors Anførſel ſtiftet den første Stat. En n Sværm af Aſer og Gother under en yngre Othins Anfø ſel, ſom ſatte ſin Søn Skiold til Konge i Sielland og i Sæming indtage Helgeland i Norge. Den Othiniſke F milies Foreening med den Halogiſke. Norrs og Gorrs U vandring og Erobringer i Norge. Norr den første ret mæ tige Konge i Norge, ligeſom Dan Mykilati i Dannema Norrs Erobringer ſom en Aarſag til de ældſte Normanni Streifferier, og det Norriſke Riges Deeling og Adſpredel ſom en nye Aarſag dertil. Trende til forſkiellige Tider gierende Hovedſlægter i Norge, indtil den Ynglingſke

milies Opkomst. Den Norske Stat som er Aristocratisk Anarchie til Harald Haarfagers Tid. De mange smaa Kongers Inddeeling i Søndenfieldske og Nordenfieldske. Bestandige Krige imellem dem, som Aarsager til bestandige Nødmanniske Omstreifninger. Nu Kongerne af den Ynglingske Familie. Yngve Stamfaderen, Konge i Sverrig. Det Ynglingske Regimentes Skiæbne og Tilstand i Sverrig indtil Ingiald Ildraade. Hans argelistige, tyranniske og forræderske Forhold. Ivar Vidfadme hævner sin Faders og Farbroders Død. Ingialds Søn Olaf flygter af Sverrig til Værmeland, egter Halfdan Guldtands Dotter paa Solløer, og bliver Stamfader til den Ynglingske Kongestamme i Norge. Ivar Vidfadmes strænge Regiering i Sverrig, som en tilfældig Aarsag til Olafs Undergang i Norge. Hans Søn Halfdan Hvitbein lægger ved Erobring og Giftermaal første Grund til sin Families Magt, som igien bliver svækket ved Deeling under hans Søn Eystein, i hvis Tid den berømte Brovalliske Feyde faldt ind, som fast alle Norske Printser toge Deel udi, de Ynglingske Printser undtagne. Efter Eystein fulgte Halfdan den Milde, og efter ham Gudreid, som avler Olaf og Halfdan Svarte, der først lægger den faste Grund til sin Families Herredømme, som hans Søn Harald siden bygger paa. Sigurd Rings og Regner Lodbrogs Magt i Norge, som en Aarsag til den Ynglingske Families Afmagt i Norge under de tvende forbemældte Konger Halfdan og Gudreid. Den berømte Aslaug, Stamme-Moder til de Norske Eenevolds Regenter. Gudreids Sønner Olaf og Halfdan Svarte deele Vestfold nellem sig, den eeneste Provintz de havde tilbage. Men Halfdan Svarte bliver først Konge paa Agder i sin Moraders Sted, sætter sig for at oprette sin Families Tab, erbrer en Deel af Vingelmark og hele Rommerige, Toten, en Deel af Hadeland og det halve af Hedemarken, bliver ved Arv g Giftermaal Herre over Sogn, erobrer hele Vingulmark, yler Harald Haarfager med Ragnhilde, en Sønne-Dotters Sønne-Dotter af forbemældte Aslaug, har og sat sig i Besiddelse af Værmeland, har givet den saa kaldte Heidsviaov, drukner 863., høystelsket af sine Undersaatter. —— du Harald Haarfager. Hvad Historien anmærker om hans ødsel og Opdragelse. Bequem Leylighed og opmuntrende

Exempler for Harald til hans store Foretagende. De man ge smaa Konger vil efter Halfdans Død hver have sit igien Men Harald angriber een efter anden og ved sin Morbro ders Hertug Guttorms Hielp giør sig til Herre først over de Søndenfieldske; vender derpaa sine Vaaben mod det Norden fieldske. Den Tronhiemske Konge fanges, hylder Harald o bliver hans Jarl. Hagen Jarl paa Helgeland underkaste sig selv hans Herredømme. Dernæst erobres Nummedahle 869. Harald ægter Aſa en Dotter af Hagen Jarl, sor blev Statholder over Trondelaget. Han lægger sig nu e Flode til, stiller en Opstand i det Søndenfieldske, underlæg ger sig Værmeland, Vingulmark, Vestfold og Rommerige fører Krig med Gotherne, opretter et Rytterie og derved sti ler Trøndernes Opstand, fæster sin Residentz i Tronhiem udruster sig derfra til Lands og Vands og undertvinger Nor møer, Søndmøer og Romsdal i tvende Søeslag ved Soe skiæl. Fremdeles underlagde han sig Sogn, det hele Helg land og Finmarken til det hvide Hav og tilsidst Hordalani Rogaland og det hele Thelemarken. Følgerne af det hele R ges Erobring. Oprindelse til Navnet Haarfager. Hai Dronninger og Løfte til dem om Norges Erobring. Reb lion af tvende hans Sønner. Forbud imod indenlandsk Sø røverie og mod Strandhug, som en Anledning til det Nc mandniske Udtog under Krolfs Anførsel. Kongens Forlege hed med sin Disposition over Thronfølgen. Hans Grundl derfor indsætter Erik, en yngre Broder, til Overkonge, giver Anledning til indbyrdes Krig mellem Brødrene; hvilke nogle derfor gik ud paa Søerøverie og funde derv deres Undergang, men Biørn omkommes af sin Broder rik. Endelig avler Harald med en Thora den berøm Hagen Adelsteen, som blev opdragen i Engeland, hvor Anledningen fortælles med sine Omstænde. Harald afstaa Regieringen til Erik og dør 933. — Erik var i sin Ui dom Søerøver, ægter Gunhild, en Dronning af slet Ci racteer, blev først forhadt ved sin Broders Mord. Det h ve Rige og tvende Brødre giøre Opstand imod ham, hv han myrder og faaer Tilnavn af Blod Øxe. Han maa sidst forlade Riget, men bliver dog af den Engelske Kor Adelstan forlehnet med Northumberland. — Hagen Ad steen kommer i Besiddelse af det hele Rige, ved Kong Ad

sta

ſtans og Sigurd Jarls Hielp. Formodentlig Forliig mellem ham og Erik, ſom en Aarſag til 19 Aars Fred. Hvorfor Hagen var ſaa høyt elſket. Gulathings-Loven, Frostathings-Loven. Jemteland og Helſingeland give ſig under Hagens Lydighed. Arnvid, Jarl i Værmeland bringes til Lydighed igien, og en Deel af Gothland ved den Anledning undertvinges. Freden forſtyrres af Eriks Sønner. Prints Harald udkaaret og opdragt af Harald Blaatand i Dannemark, giør Fordring paa den Norſke Krone 955. De Danſke giøre Indfald i Vigen og fordrives af Hagen, ſom giør Landgang paa Sielland. Trygge Oluſſøn Statholder over Vigen. Hagen vil indføre den chriſtelige Religion. Hvorfor han maa gaae vaerſom til Værks dermed. Julefæſten forflyttes. Nogle af de Mægtige overtales, en Biſp og Præſter indkaldes fra Engeland, Kirker bygges paa Møhrene og i Romsdal. Kongens Forſlag finder Modſtand hos Trønderne. Han maa afſtaae derfra, ofre, og ſpiſe Heſtekiød og drikke Odins Skaal, uden at ſlaae Kors derover. Den ſnedige Sigurd Jarls Forhold i denne Handel. Hagen vil hævne ſig og bruge Magt, men forhindres ved Anfald af Kong Eriks Sønner og Krig med Danmark. Han vinder Seyer i alle deres Anfald, men bliver dog i det ſidſte dødelig ſaaret, afſtaaer Regieringen til Harald og dør. — Harald med Tilnavn Graafeld, og hans Brødre, Konger i Norge. Trygge Oluſſøn, Konge i Vigen, Gudrod Biørnſøn, Konge paa Veſtfold. Sigurd Jarl bliver fraværende Kongens Lehnsmand. Eriks Sønner beholdte ſelv det Midtelſte af Landet. Deres Sindelag mod Religionen. Nu ſpindes først paa Forræderie mod Sigurd Jarl, ved hans egen Broder Griotgard. Han indebrændes, men hans Søn Hagen kom ved ſkiftet Forliig i hans Sted. Men ogſaa han bliver ſnart misrænkt tilligemed Trygge Oluſſøn og Gudrod Biørnſøn. Diſſe tvende forraades og myrdes, men Hagen redder ſig til Dannemark, hvorfra han kommer igien og forſvarer ſig med Magt i 3 Aar. Kong Harald og hans Broder Gudrod tage Raad op med bemældte Griotgard mod Hagen Jarls Liv, hvilken i en Træfning nedlægger ſin Farbroder og ſeyler til Harald Blaatand i Dannemark. Her ſpiller han Forræderiets ſnedige Rolle mod ſin Ven Harald Knudſøn, Kongens Broderſøn

(i Randen ſtaaer urigtig Kongens Broder) og mod ſin Fiende Harald Graafeld i Norge. Hagens Ränker, Harald Blaatands Betænkning, og Hagens Forſlag, hvorved Kongens ømme Samvittighed dysſes i Søvn. Harald Knudſøn overtales til at overfalde Harald Graafeld, ſom blev indbuden til Jylland, og dræbt af Harald Knudſøn, ſom ſelv derpaa overfaldes og dræbes af Hagen Jarl, efter oplagt Raad med Harald Blaatand, hvilke tvende indtage Norge tilligemed Harald Grænſke, en Søn af foromtalte Gudrod Biørnſøn. Hagen Jarls Forlehning. Harald Grænſkes Forlehning. Harald Gormſøn Blaatand, Overherre af Norge. —— Nu træder Oluf Tryggeſøn frem. Hans Fødſel, Landflygtighed, Ophold i Sverrig, Reyſe til Rusland. Undervejs bliver han optaget af Søerøvere, ſolgt i Eſthland, kiendes der af ſin Morbroder og føres til Rusland til en Kong Waldemars Hof. Herfra kommer han til Kong Burislaus af Venden, ægter hans Dotter Geyra, hielper Keyſer Otto II. imod Dannemark og Hagen Jarl 975., og giver der Raad og Anviſning til at ſætte Ild paa Dannevirke. Han kommer nu i Bekiendtſkab med Thangbrand 977. Geyra døer. Oluf drager til Rusland igien 978. med en græſk Apoſtel, ſom omvender Waldemar til den chriſtelige Religion 980. Siden er han kommen til England 994., hvor han ægter en Gyda. Thangbrand kommer her og bliver hans Hof-Præſt. Hagen Jarl, vel beſæſtet i Norge, undrager ſig Harald Blaatands Overherredømme. Svend Tvekiæg Konge i Dannemark. Sigvard Jarl af Jomsborg. De Jomsborgiſke Herrer beſlutte Krig mod Hagen Jarl, ſom vinder Seyer, og bliver derved end mere beſæſtet, ſaa Oluf har ingen Haab om at komme paa Norges Throne, men bliver af Hagen ſat efter Livet, ſom ſelv derved forvolder, at han kommer til Norge, juſt til en Tid, da Bønderne havde giort Opſtand imod Hagen, ſom flygter, ſkiuler ſig i en Svineſtie og der dræbes af ſin egen Træl 995. Hans Sønner Erik og Svend flygte til Sverrig. Nu vil Oluf med Magt indføre den chriſtelige Religion i Norge. Han finder Modſtand, hvilken han dog med Magten overvinder. Oluf Haraldſøn, en Søn af Harald Grænſke og ſiden Kong Oluf den Hellige, bliver døbt. Kong Oluf Tryggeſøn beyler til Sigrid Storraade

raade i Sverrig og faaer Afflag. Opſtand mod Kongen og Religionen i Trondelaget ſtilles med Magt og Skræk. Thangbrand ſendes til Island. Hedningene forfølges i Norge med Mord og Piinſler. Anledning til Islændernes Omvendelſe. Ved Sigmund indføres den chriſtelige Religion paa Færøerne, og ved Leif Erikſøn i Grønland. Gudroder, den ſidſte af Kong Eriks Sønner giør Indfald i Vigen og omkommer. Kong Oluf bygger Krigsſkibet Ormen den Lange. Erik Hagenſøn ægter Gyda, Kong Svends Dotter af Dannemark. Venſkab imellem Kong Oluf Jonſke, Kong Svend og Erik Hagenſøn. Kong Burislav faaer Tyra, Kong Svends Søſter til ægte, men mod hendes Villie; hvorfore hun undviger til Kong Oluf Tryggeſøn, ſom ægter hende og af hende lader ſig overtale at reyſe til Venden. Einar Tambeſkiælver. Forbund imod Oluf af de tvende Konger og Erik Jarl. Sigvard, Jarl af Jomsborg, Kongens Svoger og Forræder. Man paſſer Oluf op under Den Svoller. Einar Tambeſkiælvers Bue briſter. Kong Oluf maa ſpringe over Borde og bliver ſiden uſynlig. Kongerne og Jarlen deele Norge imellem ſig. — Island. Landets Situation, Længde og Brede. Nadod, Gardar og Floke dets førſte Opdagere. Leif og Ingiolf de førſte ſom for beſtandig beſætte det med Folk. De Norſkes Overfart til Island under Harald Haarfager, ſom søger at hemme den, ſkiønt den i Begyndelſen er ſkeet med hans Villie, at ikke Island ſkulde blive for mægtig ved Norges alt for ſtore Udtømmelſe. For igien at faae Den under ſin Magt, ſendte han nogle derover, hvoriblandt i ſær en Unni, ſom blev ombragt. Hvad Regieringsform der førſt er bleven indført. Landets Religion i Begyndelſen. De førſte chriſtelige Stamfædre. Thorvald og Biſp Friderich af Sachſen, førſte Prædikantere, hvorledes bleve modtagne. Stefner Thorgilſøn, den anden, blev og formedelſt ſin alt for ſtore Nidkiærhed ikkun ſlet modtagen. Thangbrand den tredie. Hialte og Giſſur Hvide komme til det Norſke Hof, og en Deel fornemme Islændere, ſom ſpotte Religionen, dømmes af Oluf, befries ved Giſſurs Forbøn, ſom med Hialte og Præſten Thormod drog over til Island og der indførte Religionen. — Færøerne, deres Navn, førſte Beboere, beſættes og med Indbyggere fra Norge. De

Götuskiæggers Familie og fornemme Herkomst. Den de indførte borgerlige Forfatning. — Grønland. Landets Opdagelse ved Erik Røde, dets Besættelse med Indvaanere fra Island, og Omvendelse til den christelige Religion ved Leif Eriksøn, forbemældte Erik Rødes Søn. — Til Beslutning følger en Hoved-Artikel om Rigernes Tilstand i Henseende 1) Religion. Den ældste Religion. Forandring derudi ved Odin, og en Odin dyrket i Norden længe for hans Tid, som en høyeste Gud. Frigga, som en øverste Gudinde. Thor og andre ringere Guder og Gudinder. Meening om Verdens Skabning og Forsynets Bestyrelse, og om Tilstanden efter dette Liv. Templer og Oringer. Menneske-Offere. Offergilder. Præsterne, deres Magt og Grunden dertil. Hedenske Naturalister og Atheister. 2) Regiering. Konger, deres indskrænkede Magt forsøget ved Odin og hans Efterkommere. Folkets Valg-Ret. Hvor og hvorledes Valget skeede. Den valgte Konges Ed og Forpligtelse. Lov og Ret. De 12 Mænds Ret i Norden. Almindelig Thing og Herredag. Stændernes Inddeeling. Processers Afgiørelse ved Tvekamp, den saa kaldte Guds Dom og Jernbyrd. 3) Krigsvæsen. Krigen, de gamle nordiske Folks Hoved-Profession. Ungdommens Opdragelse i Henseende dertil. Begreb om Ret og Retfærdighed, indflettet derme og med den derudi satte Ærens Fordom. Religionen som den allerstærkeste Drivefiær dertil. Deraf den store Foragt for Døden. Deraf ogsaa de idelige Krige og Sørøverier. Krigsvæsenets Forfatning. Vaaben, Fæstninger, Skibsreder, Floder, store Skibe. Sørøveriets Følger. 4 Levemaade, Sæder, Skikker, Haandtering og Kunster. Krigs-Øvelser i Fred, Giæstebuder, Gilder og Bierskabber, Høyagtelse for Fruentimret, Polygamie, Brylups Ceremonier, Børns Udlæggelse, Børne-Bad og Daab. Begravelse, Æreringsveye, Haandværker og Kunster i lide Agt. Boeliger, Byer og Stæder, Handel, Skrifte Vogstaver, Stiernekyndighed, Digtekunst.

Bremen. Germaniæ litteratæ opuscula historico philologico-theologica emendatius & auctius recus Tom. II. c. tab. æn. 369. S. 8v. Ogsaa denne Samlin

er af Hr. Prof. Joh. Oelrich ligesom Daniæ & Sueciæ literatæ opuscula. Nærværende Deel indbefatter følgende Artikler: 1) *Ge. Casp. Kirchmayeri* Prof. publ. Dissert. philologica de Lingva vetustissima vernacula Europæ Schythocetlica & Gothica. Vitembergæ 1686. Efterat Forfatteren har anbragt adskilligt om Schyter, Celter og Gother af gamle Skribentere, saa handler han i Besynderlighed om det Celtiske og Gothiske Sprog, og viser af forskiællige Exempler, hvorledes det Tydske og de dermed forvandte Nordiske Sprog i Europa deraf have deres Oprindelse, og meget stemme overeens dermed: 2) Ejusdem Diss. philol. de Origine, Jure ac Utilitate Lingvæ Slavonicæ ibid. 1697. Keyser Carl IV. har i det sidste Kapitel af den gyldne Bulle iblandt andet forordnet, at Churfyrsternes Sønner, Arvinger og Efterfølgere skulde foruden deres Moder-Sprog det Tydske, det Latinske og Italienske, ogsaa lære det Illyriske d. e. det Slavoniske Sprog, og denne Keyserlige Forordning har givet Forfatteren Anledning til at anstille nogle Undersøgninger om det Slavoniske Sprogs Fortrin, der har udbredet sig i Europa blandt mange Folk: 3) Dissertatio hist. crit. de antiquissimis Lingvæ Germanicæ Monumentis Gothico-theotiscis Præs. *Christ. Schoettgenio*, Auct. Resp. *Sam.* Nauhaus. Stargardiæ 1723. Her bliver meddeelt en god Efterretning om den Gothiske Oversættelse af de 4 Evangelier ved Ulphilas, om Otfrieds Libro Evangeliorum, og om 6 andre Overblivelser af det gamle Tydske Sprog; hvortil man ellers nu vel kunde føye adskillige Tilsatzer: 4) Consilium de Thesauro teutonico altero tertioqve adornando & Versione IV. Evangeliorum Gothica denuo edenda eruditis proponit *Joh. Henr. Stuss.* ill. Gymn. Goth. Rector. Goth. 1723. Forfatteren roser Thesaurum Schilterianum, men finder, at det endnu kunde have været langt fuldstændigere, og giør derfor nogle Forslag, deels hvorledes et Thesaurus Teutonicus Gotho-& Anglo-Saxonicus i 3 Bind, deels et Thesaurus Runo-& Sueo-Teutonicus kunde foranstaltes, og giør sit Forsæt bekiendt, paa nye at udgive den Ulphilasiske Oversættelse af de 4 Evangelier, hvormed han dog ikke kan i Stand: 5) Dissert. philol. de Versione N. Ti syriaca, Auctore *Ge. Erdm. Voigt.* Phil. Mag. Jenæ 1677. Efterat Forfatteren har forudskikket noget om det

Sy-

Syriſke Sprog, og om den gamle Syriſke Overſættelſes Forfatter og Alder, ſaa beſkriver han de 10 forſkiællige Udgaver, ſom man til den Tid havde af denne Overſættelſe: 6) Diſſert. hiſt. theologica de Montano, Auctore *Ægidio Strauchio* S. Th. D. & Prof. P. Gedam 1680. *Montanus*, ſom havde Hiemme fra Phrygien, ſtiftede i det andet Aarhundrede et eget Partie under de Chriſtne, hvilket man kaldte Montaniſternes, og om hvilket man finder meget hos Kirkefædrene. Dette har Forfatteren ſamlet, og anfører deels hvad der om hans Levners-Omſtænde, deels om hans Meeninger er at mærke. Da man af Montanus ſelv har ikke noget tilovers, undtagen nogle Fragmenter hos Epiphanius, ſaa maa man, ligeſom ved de fleſte Kiættere, bruge megen Forſigtighed, naar man ret vil dømme om deres Meeninger: 7) Diſſ. hiſt. de Viſione Crucis Conſtantino Magno in cælo oblatæ adverſus recentiores qvosdam Scriptores Tollium, Huberum, Arnoldum, &, Obſervatorem Hallenſem edita *Jo. Chriſtoph. Wolfio* Phil. Mag. Vitembergæ 1706 Titelen giver nokſom at forſtaae, hvad man har at ſøge i denne Afhandling. Wolf har med Iver foretaget ſig at forſvare denne Euſebiſke Fortællings Troværdighed imod de her anførte Skribentere: 8) Diſſertationes Editoris in Cl. *Kirchmajeri* Diſſertationes de Lingva Scythoceltica & Gothica nec non Slavonica. Diſſe Udgiverens Anmærkninger beſtaaer fornemmelig i nogle Tilſatzer til de tvende her først anførte Diſſertationer, og i ſær mælder han om nogle nyere Skrifter, ſom betræffe det Celtiſke, Gothiſke og Slavoniſke Sprog.

Bremen. Belgii litterati Opuſcula hiſt. philologico-theologica. Tom. I. 1774. 396. S. 8v. Denne Samling, ſom Hr. Oelrichs ogſaa har udgivet, indbefatter følgende: 1) *Hadr. Relandi* Oratio pro Lingva Perſica & cognotis lingvis orientalibus &c. Traj. ad Rh. 1701. Reland har viſt i denne Tale, hvad for en ſtor Nytte det Perſiſke Sprog har til at forklare nogle Steder i Skriften, til en nøye Kundſkab om den Mohammedaniſke Religion, i Oldſagernes Underſøgning, i den gamle og østerlandiſke Hiſtorie, Jordbeſkrivelſen og andre Sprog, naar man ſammenligner det dermed: 2) *Sebaldi Ravii* LL. Or. Prof. P. O. Ora-

O. Oratio de ortu & Progreſſu eqve impedimentis Studii litterarum orientalium Traj. ad Rh. 1754. Hr. Rav har i denne Tale udkaſtet en kort Hiſtorie om de øſterlandſke Sprogs Cultur i Europa efter Barbariets Fordrivelſe fra Reuchlin af indtil denne Tid, og indblander hiſt og her forſkiællige nyttige Anmærkninger, ſom vidne om hans gode Indſigt i diſſe Sprog: 3) *Everh. Scheidii* LL. Or. Prof. P. O. Oratio de Fontibus Litteraturæ Arabicæ apertis in Uſum Diſciplinarum latius multo recludendis. Harderovici 1767. Den Arabiſke Litteratur har i Beſynderlighed ved en Erpens, Gols og Schultens Bemøyelſer i det forrige og dette Aarhundrede havt en forønſket Fremgang. Jo flere Fordele man kan love ſig af ſamme, deſto mere Aarſag har man til at bruge alle de Hiælpemidler, hvorved ſammes Opkomſt bliver befordret. Dertil hører fornemmelig, at man Tid efter anden udgiver flere Arabiſke Skrifter, ſom endnu ikke hidindtil ere ved Trykken bekiendtgiorte. Man har blandt Araberne fortræffelige Sprogkunſtnere, Lexicographer, Scholaſter, Fortolkere over Coranen, Digtere, Talere, Hiſtorieſkrivere, Chronologer og Jordbeſkrivere, af hvilke nogle af de berømteſte nævnes i denne Tale. De der nu ret med Alvorlighed ville lægge ſig efter det Arabiſke Sprog, ſkulde finde ſig ſærdeles vel tiente dermed, at mange hidindtil endnu gandſke forborgne Skatter i dette Sprog bleve bragte for Lyſet og fremdragne til almindelig Brug af den Dunkelhed, hvori de befinde ſig. Dertil ſigte de Ønſker, ſom Hr. Scheid ytrer i denne Tale: 4) Specimen Obſervationum ad Car. Fr Houbigant D. J. Sacerdotis Prolegomena in Scripturam ſacram, Præſide *Seb. Ravio*. S. Th. D. LL. Or. & Antiqvit. hebr. P. O. Traj. ad Rh. 1761. 5) Ej. Exercitatio philologica in *Car. Fr. Houbigant* Prolegomena in Scripturam ſacram. Traj. ad Rhen. 1762. Hr. Houbigant har i Hr. Prof. Rav. fundet en ſkarp Modſtander, ſom meget nøye prøver hans ved den hebraiſke Bibel anvendte Kritik, og ofte viſer ham hans Svaghed i Philologien: 6) Diſſert. philolog.-theologica, qva disqviritur, unde Moſes res in Libro Geneſeos deſcriptas didicerit, Præſide *Joh. Jac. Schultens* S. Th. D. & LL. Or. P. O. Auct. Reſpondente Petro Brouwer. Lugd. Bat. 1753. Den af Vitringa og andre antagne Meening, at Moſes ved

ſin

ſin første Bogs Forfærdigelſe har betient ſig af viſſe gamle ſkriftlige Monumenter, bliver her med adſkillige Grunde forſvaret og ſtadfæſtet: 7) Exercitatio philologica in Pſal. XLII. 7. 8. Præſ. *Seb. Ravio* LL. OO. Prof. Ord. &c. Traj. ad Rh. 1753. De i begge diſſe Vers forekommende Ord og Talemaader blive ſatte i deres behørige Lys, og derpaa bliver ogſaa Sagen ſelv, hvorom der tales, til Fornødenhed oplyſt: 8) Diſputatio exegetica Diſſertationem de Nilo & Euphrate terminis terræ Sanctæ Vindicans & illuſtrans, Præſid. *Davide Millio*, S. Th. D. ejusd. & Antiqvit. S. Prof. Traj. ad Rh. 1746. Man maae forbinde denne velſkrevne Afhandling af den berømte Dr. Mill med den, ſom ſtaaer i hans Diſſertationibus Selectis p. 183. ſeqq. — Der er vel ingen ſom tviler, at jo Hr. D. Oelrichs vil, med diſſe Samlinger af Diſſertationer og Taler meget forbinde ſig Elſkere af Litteraturen, om han ſaaledes bliver ved at befordre til Trykken deſlige deels i Tydſkland lidet bekiendte, deels ſiældene og dog meget brugbare ſmaa Skrifter.

Leipzig. De Philippi I. Haſſorum Principis fide ſuſpecta erga Joh. Fridericum, Ducem Saxoniæ prolusio, Orationibus in Memoriam Henricianam — — A. D. XIX. Apr. 1775 recitandis præmiſſa a *Joh. Gottlob Boehmio* — — 4½ A. 4. Det er bekiendt nok, at man til forſkiællige Tider under allehaande vigtige Forevendinger beſkylder den ſtore tydſke Fyrſte, Landgrøve Philipp til Heſſen, for Utroeſkab imod Churfyrſt Johann Friderich af Sachſen. Omendſkiøndt det nu længe ſiden er lagt for Dagen, at ſaadanne Calumnier har ingen Grund, ſaa vil dog enhver med Fornøyelſe antage denne nye Underſøgning, ſaaſom denne det høye Heſſiſke Huuſes Beſkiæmmelſe undertiden er paa nye bleven opvarmet af Folk, der ville anſees for at beſidde meer end almindelige Indſigter i Hiſtorien. Forfatteren anfører, at allerede G. Arnold i Churfyrſt Mauritii Levnet i Menckens Script. R. G. fortæller, hvorledes man havde ſkudt Skylden for det ulykkelige Udfald af den Smalcaldiſke Krig paa Landgrøven, og at mange havde kaldet ham en Fædernelandets Forræder. Ogſaa den af Groſchen i Widerlegung der Arnoldiſchen Kirchen- und Ketzer hiſtorie fuldſtændig udgivne ſaa kaldte Ratzenberger har udrøm-

mer

net al sin Forbittrelse mod Landgræven. Den sidstes Eftererninger blive her Stykke for Stykke ombragte, prøvede og ammenlignede med andre troeværdige Skribentere, i sær med en Gunderodiske Dagbog, med Sleidan og med den Brevexling imellem Churfyrsten og Landgræven, som er at finde hos Hortleder. Af denne grundige og upartieske Undersøgning er det tilstrækkelig og tydelig viist, at Philipp har været uskyldig i det ulykkelige Udfald paa Krigen, og at Saken skulde meget mere have havt et bedre Udfald, om man havde fulgt Landgrævens Raad. Det var Churfyrstens forræderske Tienere, der giorde deres alt for fromme Fyrste ulykkelig. Foruden disse Grunde, som ellers ere tilstrækkelige nok til Landgrævens Forsvar, synes den saa kaldte Ratzenbergers Fortællinger partieske og ugrundede, saasom Keyser Carl V. strænge Forhold imod Landgræven dermed ikke stemmer overeens. Landgrævens lange og haarde Fængsel viser, at Carl og Philipp kan ikke have sluttet nogen hemmelig Forbindelse imod Churfyrsten.

Leipzig. Practische Anweisung zur natürlichen und glücklichen Bienenzucht in Körber nebst Bestimmung des wahren Werths der Kunst, ableger zu machen aus vieljahriger Erfahrung von M. Joh. Ernst. Spitzner, Pharrer zu Trebitz im Churkerise und Mitgliede der Bienengesellschaft in der Oberlausitz. 1775. 5 A. 8v. Man fattes vel ikke nu paa Skrifter om den saa nyttige Bie-Avling, men derfor bør man ikke regne dette værværende iblandt de ufornødne. Forfatteren har god Læsning i de til denne Materie henhørende Skrifter. Han viser en sund Dømmekraft forbunden med mange Aars Erfaring, Egenskaber der allerede kan opvække god Fordøm for en Skribent. Hans Absigt med nærværende Anviisning gaaer ikke ud paa en Theorie, som han har hentet langt borte. Han vil være practisk og nyttig for sine Medborgere. Værks Indhold er dette — Vom Ankaufe der Bienen — von den Behällnissen der Bienen — von den verschiedenen Arten der Bienen in einem Körbe — vom Schwärmen — vom Einschlagen der Schwärme — von Vereinigen derselben — von künstlichen Schwärmen oder Ablegern. (Dem er Forfatteren ingen Ulyst af, og paastaaer af Erfaring,

at

at de ſkade meer, end de gavne) —— vom Beſchneiden der Bienen —— vom Austrommeln honigreicher Körbe —— von Fortſchaffung derſelben an andere Oerter —— von der Futterung derſelben im Winter —— von den Unglücklichen Zufällen und Krankheiten überhaupt —— Von weiſelloſen Körber, und wie ihnen zuhelfen —— von der Faulbrut und Rankmade —— von der Ruhr, Hörnerkrankheit, gewöhnlichen Mode und den Länſen —— von den Raubbienen —— von andern Bienenfeinden —— von Säunung des Honigs —— von Bereitung des Honigeſſigs —— von Auspreſſung des Wachſes —— vom ohngefahren Nutzen der Bienen —— Was ein Hausvater bey ſeiner Wirthſchaft der Bienen zum Beſten ſäen und pflanzen kann —— Etwas vom Bienenrechte —— Einige Allgemeine Regeln, die man wohl zu beobachten hat. —— Man indſeer af diſſe Rubriker Anviisningens Fuldſtændighed, og hvad Udførelſen angaaer, ſaa har man ikke kundet andet end roſe den ugemeene Fattelighed, Tydelighed og Grundighed, og altſaa anprise Værket med Berømmelſe til alle Elſkere af Bie-Avlingen.

Dresden. **Adam Chenot**, der Weltweisheit und Arzneygelahrheit Doctors, Königl. Phyſici in Siebenbürgen, Abhandlung von der Peſt, aus dem Lateiniſchen überſetzt von Joſeph W. Schweigart, Feldſcheer der Sachſiſchen Leibgarde. 1776. 302. S. 8v

Der er vel ingen Læge, ſom jo kiender den vigtige Bog, ſom er klasſiſk i denne Materie, og ſaa vel har fortient nærværende Overſættelſe. Forfatteren var et Øyevidne til den Peſt ſom fra Aar 1755. til 1757 raſte i Wallachiet. Først forekommer her Hiſtorien derom. Af 6677 Anſtukne døde 4303 Dernæſt handler Forfatteren om Peſten i Almindelighed om dens Tilfælde, dens Lægemaade, og Forvarings-Midlern derimod. Magiſtratens Forhold i Cronſtad fortiener dog a forøviges. Lægerne fik hverken af de Syge, eller af Magiſtraten nogen Belønning. Den ſidſte, ſiger Hr. Chenot ſkyede ſig ikke, efter Peſtens Ophørelſe, at kræve Penge fo nogle Stabler Brænde, ſom de havde giort Tilſkud af, hvilke vi ret gierne gave tilbage, alene fornøyede med, at vi bi toge den infame Giærrighed al Anledning til at tilregne o diſſe nogle Gylden ſom en Belønning.

No. 21.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 22de May 1777.

Kiøbenhavn. Hellige Taler, holdte af Lauridtz Smith. 1776. Med Steins Skrifter 63 S. i 8vo. Denne liden Samling bestaaer i alt af 3 Taler, der fortiene Læserens Agt, fordi de viser os en ung Taler, af hvis allerede hidindtil erhvervede Duelighed Publikum kan love sig de ædste Frugter i Fremtiden. Recensenten haaber og, man af følgende Prøver vil finde dem værdige til en meer end gleindelig kort og løselig Anmældelse. — Den første Tale forestiller og afhandler Hyklerens ugrundede Haab om Evighedens Belønninger i Anledning af Evangelio Matth. VII. 15.-22. paa 8de Søndag efter Trinitatis. Der ere 2de Hoved-Pligter, der paaligge enhver ærlig og oprigtig Christen Hensende til hans Religion, den eene, Mundens frimodige og reene Bekiendelse, uden al Undseelse for den mod Religionen ligegyldige eller ryggesløse Hob, den anden, Hiertets indvortes Overbeviisning om og Følelse af den Religion, man bekiender for Verden. Begge disse Pligter har Hr. S. meget vel og tydelig oplyst og stadfæstet i sin bequemme og velpassende Indgangs-Tale. Det er vore Skin-Helgene og Religions-Hyklere, der mangle Følelsen, og ville derfor hierne bøde paa denne Mangel med den i og for Verdens Øyne overdrevne Religionens blotte Bekiendelse med Munden, der, saa at sige, kan aldrig lade andre Mennesker have Fred for deres Religion, der ville ligesom nøde andre den

paa, der præke derom og prale deraf ved alle Leyligheder
Tide og i Utide, da man dog, naar man anseer deres Levne
og Forhold, og lærer ret at kiende deres hele moralske Væsen,
savner aldeles de sande Helgene og de ved Religionen i Hjerte
forbedrede Mennesker. Det er disse **Skinhelgene**, disse **aan**
delige Hyklere, vor unge Taler har søgt at betage al Haa
om Evighedens Belønning. Man høre, hvorledes han
Begyndelsen afmaler dem: „Hykleren vil anseés for det
„ han ey virkelig er, under et Skin søger han at bedrage si
„ ne Medmennesker, aldrig er hans Gemyts-Beskaffenhe
„ overeenstemmende med hans Gierninger, altid maa v
„ vente, at hans Hjerte er beherskt af Laster, modsatte d
„ Dyder, han udøver: han er ydmyg og nærer dog en ufor
„ dragelig Stolthed i sit Hjerte: han er afholden, og Vel
„ lysten brænder dog i stærke Luer i hans urene Bryst: ha
„ er med det menneskefiendtligste Hjerte velgiørende, o
„ **midt i sin brændende Andagt en Hader og Foragte**
„ **af Religionen**, og dog haaber han Evighedens Beløn
„ ninger." Kun det Udtryk, Recensenten ved foranderli
Skrift har udmærket, kunde maaskee synes noget for strængt
Hvor kan nogen, maatte man spørge, ved en **brændend**
Andagt være en **Hader** og **Foragter af Religionen**? Me
man kan vel forestille sig, at Hr. S. taler kun om en blussen
de Heede i Ansigtet, hvorved Hjertet er kold, ligesom naa
man i visse feberagtige Tilfælde blusser udvendig som af Heede
og fryser inden til. Men er det dog alligevel ikke for haard
sagt, at saadanne Hyklere ere **Hadere** og **Foragtere af Re**
ligionen? Det kommer an paa, om man ikke med mathe
matisk Vished kan bevise, at et Menneske, der kan formaa
sig til at spille et forsætlig Bedragerie med Religion, virkeli
i Hjertet maa mangle al Overbeviisning om dens Sandhed
og følgelig i Hjertet maa foragte den, som en Overtroe, hvo
i der er intet guddommeligt og sandt, intet uden blot mer
neskeligt Paafund? Er det saa, da maa man i vore christe
lige Skinhelgene og Religions Hyklere søge og finde de sand
og rette og for Christendommens eenfoldige Venner ret fora
gelige Naturalister, langt farligere og forargerligere, en
mange, der ere saa uhældige at blive mistænkte og udraabt
derfor, fordi deres Naturel tillader dem ikke ved deres Rel
gions-Øvelse i Ceremonier at udvise en for udvortes Anseel

sa

ia brændende Andagt, og kan ikke give sig en saadan udvor-
es Adfærd, som, naar den ey er grundet i Hiertets Følelse,
eſtaaer kun i Grimacer og Gøglefacter. Naar man saaledes
reſtiller sig Hykleren som en Foragter af sin med Munden
ekiendte Religion og som Naturaliſt (og ikke fuldkommen
theiſt) da først begriber man, hvorledes vor Taler kan la-
e ham med sin **Foragt for Religionen** dog haabe **Evig-
edens Belønning.** Hvad Haab var der vel ellers for en
oragter af al Religion, om Evigheds Belønning? En saa-
an Foragter maatte være puur Atheiſt, og hos ham kan in-
en Haab tænkes. Man seer, vor unge Taler foreſtiller sig
Skinhelgenen i det høyeſte kun som en Naturaliſt og en For-
gter af den Religion, han for Verdens og sin Nyttes Skyld
Verden bekiender sig til, og dermed lader han Hykleren ve-
erfares større Ret, end han selv lader den uhykkelſke Natu-
aliſt vederfares, han saa ofte i Verden har bagtaalt og for-
ilgt under intet mildere Navn, end **Atheiſt.** Men endda
: det og daarligt nok, skiønt ikke umueligt, at en saadan
aturaliſtiſk Hykler eller hykkelſk Naturaliſt, vil giøre sig
aab om Evighedens Belønning. Med langt mindre Daar-
ghed kunde den ærlige Naturaliſt, den, der viser sig som
an er, og bedrager ikke Verden, giøre sig dette Haab. Thi
an maa vel vide, at Bedragerie ſtrider mod al Religion,
ndogsaa den blot naturlige, saa Hykleren er ey engang en
rlig og dydig Naturaliſt. Dette Hyklerens i høy Grad
aarlige Haab har Taleren ret vel udtrykt med det blotte **dog,**
: lidet Ord, som i saadan Forbindelse altid siger meget.
an underſkiller og meget vel **Religions-Hykleren** fra
Stats-Borger- og **Menneſke-Hykleren,** og ſkildrer os
enne ret træffende: „Jeg vil her ikke tale om Hykleren i det
borgerlige Liv. Der vrimler jo overalt af hine smaa Siæ-
le, som ved en uværdig Forſtillelſe søge at tilsnige sig Ære,
Fordeele og Venſkab, blot for at misbruge samme til deres
uværdige Hensigters Opnaaelse, nedrig krybe de omkring i
Støvet for vore Fødder, ophøye vore Dyder, smigre vore
Fortieneſter, vove alt, for at naae deres Maal: de naae-
de samme, nu behøve de ey længer at forſtille sig: de ven-
te ingen mere Fordeel af os, nu see vi dem da i deres ret-
te Skikkelſe, de giengiælde vore Velgierninger med For-
agt, vor Fortroelighed med Fiendſkab. Giennem alle

„ Stænder fra den trællende Landmand til den tvangfrie Mo
„ nark krybe disse Uhyrer og sætte overalt fordervende Syer
„ Deres Strube er en aaben Grav, med deres Tun
„ ge tale de Svig, der er Øglegift under deres Læber
„ deres Fødder ere hastige til at udgyde Blod, der er
„ Fordervelse og Ødelæggelse i alle deres Veye." Her
efter handler vor unge Prædikant om Religions-Hykleren alene, som en Hoved-Gienstand for hans Tale. Foran har Recensenten efter Billighed og Muelighed forklaret og forsvaret hans stærke Udtryk om Hykleren, som en Religions Foragter. Men her bliver han, som det synes alt for fræna sit Udtryk. Hverken maa man giøre den Onde Uret, ey heller overstiae Muligheden i at giøre det. Det heedder her S 8: „Disse Phariseiske-Sindede ville ansees for ivrige Forsæg
„ tere af Religion, og dog skulde de, om Guds Fornægtelse
„ blev holdt for at være priselig, strax spotte al Guddom.' Disse, siger han paa samme Side, ville vi betage deres Haal og søge at fordrive deres gyldne Drømme om Himmelens Maade. Her i finder Recensenten, om han ikke feyler meget en puur metaphysisk Umuelighed. Et Menneske, der kund nægte Gud, og være i Stand til at spotte al Guddom, han erkiender ikke det, Hr. S. her kalder Himmelens Maade saa han ey engang kan have gyldne Drømme, end sige noget Haab derom. Hvem haaber det, han selv ikke troer at være til, det han nægter og bespotter? Med Sandhed og Rimelighed kunde og burde vor unge Taler saaledes have bestemt sit Udtryk om Hykleren: „Disse Phariseiske-Sindede ville an
„ sees for ivrige Forsægtere af den Religion, de med Munden
„ og i det udvortes bekiende sig til, og dog skulde de, om
„ denne Religions Fornægtelse blev holdt for priselig, strax
„ spotte denne deres Mund-Religion." Disse Hyklere, saaledes beskrevne og bestemte, kunne alene have noget daarligt Haab og nogle gyldne Drømme om en Himmelens Maade som de ved deres hykkelske og lumske Bedragerie giøre sig end og efter en blot naturlig Religion uværdige til. Men Atheisten og den der spotter al Guddom kan inter Haab have, hverken grundet eller ugrundet, om nogen Evigheds Belønning med-mindre han maatte være skildt ved al menneskelig Sands og Forstand. I øvrigt, denne Feyltagelse undtagen, hvor ved Hykleren og Atheisten ikke nøye nok ere underskillede fra

him

jinanden, har Forfatteren med ſtærke og træffende Farver af-
kildret Hykleren i ſin afſkyeligſte, forargeligſte og haabeløſe
Tilſtand, ſaa Rec. vist med Fornøyelſe har læſt denne liden
Tale. S. 12 Lin. 8 fra neden op ad, er nok dette, ſynes
at være farligere, en Trykfeyl for, ſynes ey at være
farligere. Hvor rigtig og vel og beſtemt er ikke dette Sted,
hvor Hykleren fremſtilles ſom i ſit ſtørſte Meſterſtykke, nem-
lig i ſelv at ſkabe ſig Religion, for i Religion at overtræffe
andre S. 10: „Dog Hykleren ſtandſer ikke blot ved de ud-
„vortes Pligter, ſom ere ham anbefalede. Han lader det
„ey være nok, at efterkomme de Pligter, Chriſtendommen
„har foreſkrevet ſine Dyrkere. Ney, han ſøger at fordoble
„ſine Fortienester, ved at forøge ſine Pligter. Nu ſkrider
„han over de Grændſer, Natur og Skrift har ſat for de
„menneſkelige Skyldigheder, og dette følger nødvendig af
„hans Handlemaade. Det hykleriſke Væſen er jo en Efter-
„abelſe af Chriſtendommen; vi kan ey ſkiænke det noget æd-
„lere Navn. Men enhver Efterligning er gierne under eller
„over ſit Mønſter: giorde de mindre, end Chriſtendommen
„fordrede, da naaede de ey deres Hensigter, de troe altſaa
„bedſt at befordre deres Anſeelſe, naar de drive Pligterne
„ſaa vidt, at ingen, der ey tænker ſom de, kan opfylde
„dem. Leder ſkiønt Chriſtendommen os ikke beſtandig frem
„over grønne og behagelige Sletter, ſaa byder den os dog
„ey at vandre giennem grumme Udørkener, rædſelfulde Af-
„grunde, og over ſteyle Klipper, men diſſe Veye vælge Hyk-
„lere, for des viſſere at ſee deres Ønſker opfyldte: nu plage
„de ſig med utidig Andagts-Øvelſe, nu ſøge de noget for-
„trinligt i en vis Legems Stilling og Gebærder, nu ſætte de
„viſſe Ligegyldigheder op i Claſſe med de nødvendigſte Plig-
„ter, forjage alle Glæder af det menneſkelige Sælſkab, kort,
„paalægge Byrder, ſom hverken de ſelv eller andre kunne
„bære.“ —— Den anden Tale er en Declamation, holden
det Valkendorfiſke Prøve-Sælſkab, og handler om de Be-
vægnings-Grunde, vi have til Ydmyghed. Først vi-
ſes i en bequem Indgangs-Tale, hvorledes en ædel Ærekiær-
hed meget vel kan beſtaae med Chriſtendom, og dernæſt i Af-
handlingen ſelv, at Ære kan beſtaae og bør være forenet
med Ydmyghed, og hvad for Grunde og Betragtninger der
kal bevæge os til denne Dyds Udøvelſe. Afhandlingen er

ellers virkelig adskilt i disse 3 Stykker, udi hvilke vises først de falske Tanker Menneskene i Almindelighed gjøre sig om den ne Pligt, dernæst Ydmygheds sande Kiendemærker og rett Beskaffenhed, og for det tredie Ydmygheds Bevægnings Grunde. Hvorledes den forstilte krybende Ydmyghed ha Stolthed til Grund og virkelig udarter dertil, er meget ve viist og forklaret. Den sande christelige Ydmyghed udkræver at vi maa kiende saa vel vore Fuldkommenheder som vor Mangeler. Men fordi vi bør stræbe for Fuldkommenheder og kiende dem, vi virkelig besidde, derfor er det ikke ved en hver Leylighed, vi skal lade dem see. Egentligen kan det ve ellers ikke være ret sagt, at Kundskab om vore Fuldkommen heder udfordres til Ydmygheds Natur. Men denne Kund skab er dog viist vor høyeste Pligt, som Taleren meget vel o grundig har viist, og med den kan Ydmyghed og meget ve bestaae. Men uden den anden Kundskab om vore Mangle og Ufuldkommenheder kan man egentligen sige, at Ydmyghe kan ikke bestaae, og det er denne Kundskab, der umiddelba skal virke den Gemyts-Beskaffenhed, vi kalde Ydmyghed, de vel ikke saa meget bestaaer i en sand Høyagtelse for sig selv som Forfatteren siger, lad være den kan bestaae dermed, for snarere i en sand Ringeagtelse om og for sig selv. Den san de Høyagtelse for sig selv kalder man egentlig Ærekiærhei og ikke Ydmyghed, lad være det er tvende Dyder, der kal og bør bestaae i Foreening med hinanden. Det er Ære kiærheden, der skal afholde os fra det alt for ydmygende o krybende Væsen, der i alt fornedrer og foragter sig selv og til sidesætter alt Begreb om egne Gaver og Fuldkommenheder Det er Ydmygheden der skal afholde os fra den Stolthed som hovmoder sig af sine kiendte Fuldkommenheder og Fortie nester, ved det vi og tillige kiende vore Mangeler, vore Svag heder og Ufuldkommenhed. Denne liden Mangel af Nøyag tighed uagtet, er Talen overalt lærerig og vel udarbeydet B væggrundene til Ydmyghed ere, Christi Ydmygheds Exem pel; de Ulykker, som flyde af Hovmod; vor Ringheds, vo Svagheds og Ufuldkommenheds Betragtning, tilligemed de Tanke, at vi besidde ikke nogen Fuldkommenhed uden som e Guds Gave; Tingenes Foranderlighed i Verden; endelig o Dødens og Evighedens Betragtning. Et smukt og lærerig Stykke af Indgangs-Talen er nok værdt at høre: „Aldri

„ næg

„ nægtede Religionens Stifter ſine Efterfølgere at tragte ef-
„ ter Ære; men at giøre Æren til det ſidſte Maal for ſine
„ Handlinger, intet ſøge uden Ære, intet nyttigt giøre
„ uden i Haab om at blive ærede, dette er uværdigt for en
„ Chriſten. Lyſt til at behage den Høyeſte, Omhue for at
„ iagttage ſine Pligter, Begierlighed efter at befordre ſine
„ Medmenneſkers Vel, bør beſiæle alle vore Handlinger, og
„ roelige kan vi da modtage den Ære, ſom kan være foreenet
„ med dem. Nu opreyſes Æreſtøtter for Helten, nu op-
„ høyes Menneſke-Vennen, nu velſignes den dydige Borger,
„ nu krones den Retſkafnes ædle Beſtræbelſer med Ære, og
„ denne kan han gierne tage imod uden at ſynde. Skriften
„ befaler os jo udtrykkelig, at vi ſkal viſe dem Ære, ſom vi
„ ſkylde vor Høyagtelſe; men ſkulde denne Befaling ey være
„ daarlig, naar diſſe ingen Ære maatte tage imod. En
„ Chriſten maa tragte efter Ære, men iagttage ſine Pligter,
„ lad være intet Haab om Ære opmuntrer ham. En Chri-
„ ſten maa tage mod Ære, men aldrig ophøye ſig deraf, al-
„ drig maa den Ære, ſom omſtraaler ham, forlede ham til
„ at opløfte ſig over ſine Medbrødre, i alt bør han erkiende
„ ſin Ringhed, ſin Uværdighed, ſin Svaghed. En Chriſten
„ maa tage mod Ære, men naar denne omglindſer ham, da
„ bør han viſe ſin Siæls rette Storhed, ſin Chriſtendoms
„ ſande Værd. Tuſende Farligheder omringe den Ærede.
„ Hiſt ſmiler Forfængeligheden, her ſtormer Forføreren mod
„ hans ſvage Siæl. Hiſt kryber Stolthеden for at indgyde
„ ſin Smitte og her Hykleren for at indſnige ſin Gift i hans
„ Hierte. O! at han ey overvindes af diſſe Fiender! hvil-
„ ken forſigtig Omhyggelighed udfordres ikke, om han ey ſkal
„ handle uværdig ſit ſtore Haab. Her bør en grundig
„ Selv-Kundſkab beſtyre ethvert af hans Skridt; aldrig bør
„ han tabe ſin Ringhed af Sigte, og nu først opløftes han
„ til ſin ſande Høyhed.“ Rigtig og vel er alt dette baade tænkt og taelt. — Nu den tredie Tale, ſom handler om det Uværdige i Misbrugen af de ſandſelige Forlyſtelſer, foreſtillet paa 2den Søndag efter Trinitatis i Anledning af Evangelio Luc. XIV. 16.-25. Hvad man rimeligen kunde vente i en Indgang til en Tale over denne Materie, det finder man og her (til Beviis paa, hvor vel vor unge Taler har vidſt at paſſe Indgangen til Afhandlingen) nemlig et kort,

grundigt og træffende Forsvar for det Naturlige og Uskyldige i sandselige Forlystelser. Det er vist værdt at høre: „Hvad „er vel Aarsag til al den Yndighed, al den Pragt, som her„sker i Naturen? hvorfor disse behagelige Afvexlinger, disse „henrivende Anledninger til Fornøyelse? hvortil denne Drift, „denne Higen efter Glæder? Mon ikke alt lærer os: Men„nesket er skabt for at være lykkelig, at føle sin Lykke. Jeg „taler ikke om de Glæder, som alene skiænkes os af vor for„nuftige Aand, Glæder, som fødes af Kundskab og Fort„gang til Fuldkommenhed, Glæder, som ligesaa vel grøn„nes i hine sandige Ødørkener, midt under Solens Brand, „som under mildere Himmel-Egne paa de blomsterfulde Mar„ke. Vi ere ikke blot aandelige Naturer, det Støv, som „omhyller os, udgiør en Deel af vort Væsen; vi ere altsaa „bequemme til at tage mod en anden Art af Forlystelser; „Forlystelser, som umiddelbar angaae vor jordiske Deel, „som giennem dette Legeme, disse Sandser, indstrømme paa „os: Forlystelser vi tænkte os under Navn af sandselige, „ogsaa disse kan vi nyde, de tillades, de anbefales i Natu„ren. Den kiendte ikke Mennesket, som aldeles vilde løs„rive det fra alt, som holder det til Jorden, den hørte al„drig Naturens Stemme, som vilde befale: fornægter alle „sandselige Forlystelser! da alt opfordrer os til deres „Nydelse. Hvorfra prange da hine blomstrende Marke med „deres fortryllende Skiønhed? hvorfor opfylde hine San„gere Luften med henrykkende Toner? hvorfor frembringer „Vinstokken sin oplivende Grøde? hvorfor skiænke Frugter„ne os deres vederqvægende Most? hvorfor ere vore Lege„mer følsomme ved denne Mangfoldighed, al denne Skiøn„hed? hvorfor nødes vi til at see, føle og smage disse For„lystelser, dersom deres Nydelse var os forbuden? Ney, „Naturen vinker af os med sine glade Gaver, og vi bør ey „være følesløse, vi bør ey med mørke Ansigter og utaknem„melige Hierter betragte Himmelens Velgierninger.“ Men det er kun disse Velgierningers falske Brug og Anvendelse, der fortiener at lastes og i den Henseende viser Afhandlingen, hvor uværdigt det er for en Christen at misbruge de sandselige Forlystelser. Først hindrer Misbrugen af de sandselige Forlystelser deres sande Øyemeed, som er at befordre Menneskets Lyksalighed og Glæde og giøre ham Livet be-

ha-

hageligt, og den er til Hinder i at efterkomme vore Kalds høyere og vigtigere Pligter. S. 54: „Dog det er ey alene „ af denne Verden vi ere Borgere, vi vandre jo en Evighed „ i Møde, en lykkelig Evighed for Dydens Elskere, men „ hvorledes skal vi kunne trælle under de sandselige Lysters „ Aag, og dog arbeyde for Evighedens Belønninger? Vi „ skal jage efter Fuldkommenhed, den Uendelige er det Mønster, efter hvilket vi skal danne os, men hvad Fulkommenhed skal den opnaae, som kryber ved Jorden og mættes „ af Støv? Den Høyeste opfordrer os til at elske Retskaffenhed, han tilbyder os sin Naade, den skal mægtig understøtte vor Svaghed, men vi maa antage den, han kalder os til sin Samfund, men vi bør lyde hans Kald. Vi „ beherskes af de sandselige Lyster, nu døve de vore Ørne, „ vi ere lige følesløse mod Evangelii Stemme, og mod Sinai Tordener, vi føie hverken Rørelse eller Skræk, vi troe „ os lykkelige nok i vor Tilstand, men slig en Dorskhed, „ hvor uværdig er den ey for Christne, som ere kaldede til „ saa stort et Haab?" Dernæst fornærme vi vore Medmenneskker ved Misbrugen af de sandselige Forlystelser, og forsømme de vigtigste Menneske-Kiærligheds Pligters Udøvelse den kostbare Tid, vi opofre vore sandselige Forlystelser. I Henseende til den virkelige Fornærmelse mod andre Mennesker, der kan ligge i denne Misbrug, kunde Taleren have været lidt meer udførlig. For det tredie har denne Misbrug de ubehageligste og fordærveligste Følger for os selv. Endelig og for det sidste er denne Misbrug høystuanstændig for Christne, hvis Religion befaler dem, **at vogte sig for kiødelige Begieringer, som stride mod Siælen, at korsfæste deres Legemer og føre dem i Trældom; at deres Lemmer skulle være Retfærdigheds Vaaben; at de skulle hellige sig baade i Legemer og Aand, som høre Gud til.** Ivagtig, rigtig og træffende og tillige rørende nok er denne Forestilling af den Uorden, den misbrugte Sandselighed anretter i det hele Menneske S. 58: „Sandseligheden anviser „ vel sine Tilbedere fortryllende Behageligheder, dens For„ Aar, tænke de, skal aldrig afblomstre, den Bane, paa „ hvilken de løbe, er i Begyndelsen bevoxet med Glæder, de „ ile fort, nu indvikles de i Torne, og ved Enden er Afgrund og Nat. De uordentlige Lyster plage tyranniske

„ deres Dyrkere, de ſkiænke dem øyeblikkelige Fornøyelſer, for
„ ſiden ſtedſe at qvæle: og ofte, ja ofte ſkal Sandſelighedens
„ Slaver ønſke at have fulgt og kunne følge deres Fornuft:
„ dog, det er kun Ønſker, der er tilovers, Lyſterne have
„ saa aldeles ſvækket dem, at de eyæt ſkal blive til Oprørere.
„ Siælen, alle dens Evner have tabt meget af deres Høyhed
„ og Styrke. Fornuften, ſom med ſtærke Skridt ſkulde
„ gaae frem, for at udfinde og ordne Sandheder, handthæ-
„ ve Menneſkets Rettigheder og føre det til ſit beſtemte
„ Maal, Fornuften, ſom ſkulde lede Sandſerne, vakler nu,
„ bedøvet af deres Bruſen, mellem Vildfarelſer og Fordom-
„ me, og fører Menneſket længere og længere ind i Laſternes
„ Vildtnis. Villiens Fordervelſe ſtiger med Fornuftens Fald,
„ og Friheden virker nu ikkun til at formere Menneſkets
„ Ulykker og fuldende dets Ødelæggelſe. Legemet, hvilken
„ Forſtyrrelſe, hvilken Ødelæggelſe anſtifter ikke der de tøy-
„ leløſe Sandſer? de udſprede dræbende Gift i enhver Aare,
„ de ſætte fordervende Spor i ethvert af dets Lemmer, de
„ tegne den blomſtrende Unge med Dødens blege Træk, de
„ — dog — jeg vil ikke trætte Eder med dette ubehagelige
„ Billede; den daglige Erfaring maa vist opdage os mange
„ rædſelfulde Ulykker, i hvilke de herſkende Sandſer have
„ ſtyrtet deres Trælle. Den mindſte Gniſt af Fornuft lærer
„ os, at dette er uværdigt for Mennesker, og for Chriſtne,
„ at overgive ſig til Sandſernes Magt, og hvad Frugt have
„ de vel deraf? Frugter, for hvilke de maa, ſkamme
„ ſig, og Enden derpaa er Døden.“

Lemgo. Af Neueſte Religions Geſchichte unter der Aufſicht des Hrn Conſiſtorialrath Walchs er udkommen Vierte Theil 1774 572 S. ſt. 8v. Af de fire Artikler, ſom nærværende Deel indbefatter, har den første til Opſkrift: Neueſte Geſchichte der Diſſidenten in Polen. De formedelſt Diſſidenternes i Polen Rettigheders og Friheders Erſtatning for en 10 til 11 Aar ſiden forefaldne Begivenheder ville i dette vort Aarhundredes ſaavel Kirkelige ſom Politiſke Historie forſvare en høy Grad af Mærkværdighed. Saa vel om alle Polſke Handeler, ſom og om denne er en ſtor Mængde offentlige og private Efterretninger fremlagte for Verden, og dog vil der uden for Polen og de der-

ved Deeltagende Hoffer vel ikkun være faa, der blot kunne vide og bedømme den historiske Sammenhæng imellem saa mange Slags Optrin, langt mindre deres hemmeligere Grunde, hvoraf det naturligvis vil følge, at i Fremtiden ufuldkomne, feylagtige og utilforladelige Forestillinger ville blive forelagte Efterverden; Hr. W. har været saa lykkelig at have formaaet, en Ven til at udarbeyde denne Artikel, en saadan Mand, der fra Begyndelsen af ey alene har været en Tilskuer af denne Handel, men og ubemærkt arbeydet derudi, og ubenævnt ført en af de bedste Penne for Dissidenternes Sag, der besad en grundig Kundskab i den Polsk. Statskirkeret, og derhos havde alle bekiendtgiorte og ubekiendtgiorte Statsskrifter til sin Brug. Denne Beskrivelse maae billig opvække en god Fordom for Afhandlingens Godhed, som og enhver Læser ved egen Erfaring vil finde stadfæstet. Vel er Forfatteren selv Dissident, men derfor ikke partieyk. Meget mere fortæller han med upartisk Jrettesættelse uventede Feyltrin og Forseelser, som ere begangne af hans eget Partie. Men her leveres kun det første Afsnit; som begynder med Aaret 1764 og ender med Ratificationen paa den i Aaret 1768 mellem Rusland og Porten sluttede Tractat, hvis fuldkomne Fuldstrækning blev forhindret ved Confoederationen. De derved foranledigede nye Optrin maatte vel billig forspares indtil det fuldkomne Udfald, og da samme nu lykkelig er fulgt, saa har man og Fortsættelsen at vente saa snart mueligt. Denne Deel er ledsaget med nogle vigtige Documenter. Udtog kan man ikke vel give deraf, og saadanne Nyheder, som disse ville være for de fleste Læsere, fortiene desuden ganske at læses. —— Den anden Artikel har til Opskrift: **Geschichte der Visitation des irländischen Collegii zu Rom.** Denne bestaaer af det fra Pave **Clemens** XIV. under 6 Martii 1771. til Cardinal Marefoschi ergangne Breve, om at paatage sig denne Visitation, den fra Cardinalen til Paven indgivne Beretning, der er belagt med 45 Documenter, og de derpaa ergangne Pavens og Marefoschi Forordninger, under 18 og 23 Sept. 1772. Denne Visitations-Sag synes vel i Begyndelsen at være en ubetydelig alt for particulaire Begivenhed, men den bekommer allerede derved en udvortes Vigtighed, at den er det første virkelige Skrift, som Pave Clemens XIV. har giort i Staden Rom til Jesuiter Selskabets

Op-

Ophævelse, da samme derved mistede Opsigten over dette Collegium. Men Beretningens Indhold er ogsaa selv vigtig nok til at indsee Selskabets Kunstgreb for at berige sig, utilladelige Midler til at forsvare sig, og den Skade, som det i Henseende til Religionen virkelig har tilsøvet den Romerske Kirke, og hvor megen Aarsag Hoffet havde til at gaae videre efter denne Visitation. Iblandt de mange Documenter er det Nummer 45 endnu af andre Aarsager lærerig. Det er et Klageskrift over den slette Undervisning, som Jesuiterne har givet i de nedre og høvere Classer af deres Skoler, og leverer ganske uventede Efterretninger. I den tredie Artikel, om den Stridighed over den **Complutenſiske Udgaves** Anseelse leverer Hr. Repetent **Walther** en Efterretning om de mellem Hr. Dr. Semler og Hr. Pastor **Goetze** og nogle andre verlede Stridsskrifter, eller deres i Journalerne yttrede Meeninger. Man finder ikke blotte Titler men en troe Anmældelse af Grundene fra begge Sider. — Endelig indbefatter den fierde Artikel det **andet Afsnit af Efterretningen om Bevægelserne over de Symboliſter Bøger i Engelland i sær de 39 Artikler i den Engelske Kirke.** Dette fortæller Begivenheder og Verel-Skrifterne i den Periode, da først nogle Lærere af den biskoppelige Kirke, dernæst Dissenterne tvende Gange indgave til Parlementet Suppliqver om Underskrifternes Ophævelse, og den første af begge Husene, men begge de sidste af Overhuset ved et overvevende Antal af Stemmer blev forkastet. Hr. Consistor. **W.** er ved den rige Forraad af udkomne Skrifter paa Bibliotheket bleven sat i Stand til af de fleste virkelige interessante Skrifter at levere fuldstændige Udtoge, hvilke sætte den sande Beskaffenhed af Stridsspørgsmaalene og begge Parternes Grunde i det behørrige Lys.

Breslau. Apologie für die beſtändige Fortdauer der wahren Religion Jeſu bis ans Ende der Tage von Sebaſtian Friederichs, Treſcho, Diaconus zu Mohrungen in Preuſſen 1775. 11 A. 8v. Mange velsindede Mennesker ere saavel formedelst de paa nogen Tid i den protestantiske Kirke offentlig forsvarede Meeninger, der synes dem at afvige meget fra den rene lutheriske Læreform, som og ved forskiellige fremmede Anfald paa den hele christelige Aaben-

ba-

baring, geraadede paa den frygtsomme Formodning, om det vel og maatte have sin fuldkomne Rigtighed med Christendommens Sag, eller om det vel ikke endogsaa var at befrygte, at den Evangeliske Religion skulde blive fortrængt ved en anden Lærebygning. Denne Formodning og Befrygtelse gaaer aabenbar forvidt, men der kan dog vel være, at Mangen en kan have den til sin store Bekymring. Hr. Treschow har bemærket noget Saadant hos redelige Folk, og det har bevæget ham til at skrive denne Apologie. Af denne Foranledning seer man vel, at han har vildet skrive meer for Ulærde, end for Lærde, og om han endog havde giort det blot i den menneskekiærlige Absigt, for at tilfredsstille dem, saa vilde det allerede være Roos værdt. Men den blotte Absigt gior en Sag ikke god. Man maae see, hvorledes han har udført den. Han har inddeelt sit Skrift i tre Afsnitter. I det første forklarer han sig over Begrebet, om Jesu Religions bestandige Bedvarenhed og Uforanderlighed. Først bliver denne Religions væsentlige Indbegreb summarisk og vel foresiltet, og dernæst sagt, at disse væsentlige Læresatzer i Jesu Religion, saavidt som de ere uddragne af de H. Skrift, og kan ansees som de reene Resultater af dens rigtigste Forklaringer, ville til alle Tider og paa forskiellige Steder blive udbredte, bevarede og antagne. Men det vil ikke skee uden mange Slags Afvexlinger, ey uden Stridigheder, ey uden enkelte Personers eller Selskabers besynderlige Meeninger og Forklaringer. Saaledes er det immer gaaet til i Kirken, og saaledes vil det og efter al Formodning gaae til i Fremtiden. Men med alt dette vil Jesu Religion bestandig beholde sin Værd, og sin seyerrige Kraft. I det andet Afsnit beviser Forfatteren Jesu Religions bestandige Bedvarenhed af følgende Grunde. Gud vil i Almindelighed længst vedligeholde den Religion, ved hvilken han visseſt erholder sine velgiørende Hensigter med Menneskene, og som viser Menneskene den sikkerste Vey til den sande Dyd og den udødelige Salighed. En saadan Religion er Jesu Religion. Følgelig er dens bestandige Bedvarenhed bevislig: 1) af dens Troes-Lærdommes og Levnets-Pligters indvortes Værd: 2) af den Kraft, som følger med den, hvorved den til alle Tider omvender saa mange Siæle, opvækker deres Samvittighed, fylder dem med ædle Sinds-Beskaffenheder, og undertrykker hos dem den

na-

naturlige Tilbøyelighed til det Onde. Her til kommer 3) de Menneſkenes Fornødenheder, ſom ikkmer blive de ſamme, og ſom Jeſu Religion bedſt kan afhiælpe. Men denne Grund beviſer kun Nødvendigheden og Nytten af denne Religions beſtandige Vedvarenhed. Vigtigere er det, at Forfatteren 4) tager et Bevis for Jeſu Religions Uforanderlighed af de paa denne Religion allerede anvendte guddommelige Anſtalter, af det G. Tres Kirkehiſtorie, af Miraklerne, og af Forſynets ganſke uſædvanlige Factis. Tilſidſt tager Hr. Treſcho endnu ſtærke Grunde af den ved Jeſum ſtiftede Forløsning, og af de tilforladelige Forjættelſer, han ſelv har givet os over denne Sag. I det tredie Afſnit igiendriver Forfatteren mange Indvendinger, ſom kan giores imod den beviſte Sandhed, og han igiendriver dem paa en Maade, ſom kan tilfredsſtille dem, hos hvilke ſaadanne Tvivl maatte opſtige. Beſlutningen indbefatter mangt et fortræffeligt Raad til deres Brug, der ville overbeviſe ſig om Jeſu Religions Vished. Man kan ikke nægte, at jo Skriftet er meget brugbart for de Læſere, ſom det nærmeſt er ſkreven for.

Bremen. Daniæ & Sueciæ litteratæ Opuſcula hiſt. phil. theologica edidit *Joh. Oelrichs* S. Th. D. & P. P. O. Tom. I. 1774. 266. S. 8v. Denne Samling indbefatter: 1) Diſſert. philolog. hiſt. de Convenientia lingvæ perſicæ cum Gothica Præſide Olao Celſio S. Th. D. LL. Or. Prof. Reg. Upſaliæ. 1723. At det Perſiſke Sprog har en ſtor Forvandtſkab med det Gothiſke og altſaa og det Tydſke og andre Nordiſke Sprog i Europa er allerede af flere bleven bemærket. Her bliver denne Overeenſtemmelſe deels med mange Exempler ſtadfæſtet, deels Grunden dertil meget vel udledet af den Gamle Hiſtorie: Diſſertatio de Adagiis Suio Gothicis, Præſide *Jo. Ihre* Reg. Cancellariæ Prof. publ. Eqvite Aurato. Upſaliæ 1769. Forfatteren underſkiller gnomas ſindrige Sprog og proverbia Ordſprog fra Adagiis, hvorunder han forſtaaer ordſprogelige Talemaader. Da Oprindelſen til diſſe Sidſte i alle Sprog ofte er vanſkelig at opdage, ſaa har Forfatteren bemøyet ſig for at oplyſe nogle af ſamme i det Svendſke Sprog: 3) Diſſert. Academica de Eddis Jslandicis ſeu Veterum Septentrionalium Mythologiis Præſide M. *Magno Beronio*, Poeſ. Prof.

Prof. Reg. & Ord Upſaliæ 1735. Den Edda, ſom ind-
efatter de Gamle Nordiſke Folks Mythologie, er i forſkiel-
ig Henſeende meget koſtbar. Men man har en dobbelt Edda,
en af Sæmund Sigfuſøn, og en anden, ſom er et Ud-
og af hiin, og er af Snorro Sturlæſøn. I denne Af-
andling finder man det Vigtigſte, ſom er at mærke angaaen-
e dette Ords Betragtning og Derivation, om Sæmund
forfatteren til den ældre Edda, og om ſammes Inddeeling
g Indhold. Men man maae hermed ſammenligne, hvad
om bagefter S. 266 bliver anført af en Skrivelſe af Hr. v.
Ihre, at nemlig Voluſpa og Havamal ikke egentlig høre
il Edda men alene er bleven regnet dertil ved en Forſelſe af
Reſenius, hvilken andre derudi har efterfulgt: 4) Schedias-
ma de Gladiis Veterum, inprimis Danorum, Auctore
Thycone Rothe Hauniæ 1752. Hvad ſom her bliver anført
om de Gamles Sværde, ſtrækker ſig egentlig ikkun til de gamle
Nordiſke Folk. Man har allerede en Afhandling af Sala-
nus de Gladio Scythico, men ſom Forfatteren, i hvor me-
en Umage han end har giort ſig derfor, dog ikke har kundet
nae fat paa, og altſaa heller ikke føre ſig til Nytte: 5) Lit-
eraria Suecica de rebus memoratu dignis, hvorved gives
fterretning om trende ſærdeles mærkværdige Svendſke
krifter.

Hannover. *Paul. Gottl. Werlhofii* — Arch. Reg.
ritann. — Opera Medica, Collegit & auxit *J. E.*
Veichmann Med. ab aula &c. Pars. I. 1775. 309. S. 4.
De enkelte Udgaver af de Verlhofiſke Skrifter vare allerede
or længe ſiden ikke at bekomme i Bogladerne, og nogle til-
els meget ſiældene. I den første Deel indfattes Werlhofs
lſorn til Helmſtad holdte *Diſſert.* de Medicina ſectæ me-
odicæ veteris og Tr. de febribus intermittentibus ſopo-
oſis. Den følgende anden Deel ſkal indbefatte Cautionum
ledicarum Tr. I. & II.; Diſqviſitio de variolis & An-
racibus; Excerpta ex Commerc. litt. Norico Obſerva-
i Auctoris notatu digniora; Commercium epiſtolicum
am aliis. Foran den første Deel har Hr. W. ſat Werl-
ofii Memoriam, og ſkildrer derudi Werlhof ſom practiſk
rge og hans Forhold imod Syge, hvortil det perſonlige
ekiendtſkab med denne berømte Mand har forſynet ham med
til-

tilstrækkelige og tilforladelige Efterretninger. En besynderlig Anecdote er denne, at den Jødiske Menighed har ved Werlhofs sidste Sygdom i Synagogen til Hannover giort daglige Bønner for hans Helbredelse. Hist og her har Hr. Weichm. indrykket nye Anmærkninger under Texten, og underskillet samme fra de andre med en Stierne. De have blot deres Oprindelse fra Hr. Weichm. Omgang med den Sal. Werlhof, og indbefatter nogle den Sal. Mands egne Tanker og Curer, da Hr. Weichm. har ikke fundet for Godt med fremmed Lærdom at udstaffere en Mands Skrifter, der ere alt for bekiendte og elskede for at behøve nogen nye Anprisning.

Leipzig. Joh. Friderich Juglers —— Beyträge zur Juristischen Biographie, oder genauere litterarische und kritische Nachrichten von dem Leben und den Schriften verstorbener Rechtsgelehrten auch Statsmännern, welche sich in Europa berühmt gemacht haben. Des zweyten Bandes erstes und zweytes Stück. 1775. 1 Alph. 3 A. 8v. Begge disse Stykker indbefatter Levnetsbeskrivelser over følgende Juristerr: 1) Joachim Mynsinger: 2) Joachim von Beust: 3) Egvinarius Baro: 4) Franz Balduin: 5) Necolaj Vigel: 6) Johann Niell: 7) Bernhard Suthold: 8) Carl Hannibal Fabrot: 9) Mathias Berlich: 10) Burcard Berlich: 11) Johann Limnæus: 12) Daniel Clasen: 13) Henrich Hahn: 14) Johann Wilhelm Walschmidt: 15) Georg Schubart: 16) Peter von Toullieu: 17) Gerhard Sichtermann: 18) Eberhard von Weyhe: 19) Johann von Borcholten: 20) Statius von Borcholten: 21) Julius Pacius: 22) Johann Althusen: 23) Philipp Matthæi: 24) Anton Matthæi den første: 25) Anton Matthæi den anden: 26) Anton Matthæi den tredie: 27) Hieronymus Treutler: 28) Polycarp Sergeber: 29) Jacob Mästertius: 30) Wilhelm Goesius: 31) Cyprian Regner von Odsterga: 32) Paul Voet: 33) Johann Voet: 34) Carl Lund: 35) Gerhard Noodt: 36) Johann Philipp Slevogt: 37) Philipp Slevogt. Man seer at Forfatteren har deels valgt berømte udenlandske Juristers, deels saadanne, om hvilke man har kun faa Efterretninger. Udførelsen af Levnetsbeskrivelserne synes og i mange Henseender nøyagtigere end i de forrige Deele.

No. 22.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 29de May 1777.

Kiøbenhavn. *Finni Johannæi*, Theol. Doct. & Epiſcopi Diæceſeos Skalholtinæ in Islandia ex Hiſtoriis, Annalibus, Legibus eccleſiaſticis, aliisqve rerum ſeptentrionalium Monumentis congeſta, & conſtitutionibus Regum, Bullis Pontificum Romanorum, Statutis Concilliorum nationalium & Synodorum provincialium, nec non Archiepiſcoporum & Epiſcoporum Epiſtolis, Edictis & Decretis Magiſtratuum, multisqve privatorum literis & inſtrumentis, maximam partem hactenus ineditis, illuſtrata. Tom. III. 750 S. i 4to. 1775. Nærværende Deel af denne Hr. Biſp Finns Kirkehiſtorie indbefatter ſammes Vte og VIte Periode, af hvilke den Vte ſtrækker ſig fra Reformationen indtil Aar 1630. Dens første Afdeeling handler efter den sædvanlige og af Hr. Forfatteren vedtagne Orden, om Kongerne og deres Statholdere og i det første Kapitel først om Kong Friderich II., hvis Bedrifter, saa vel i Almindelighed som i Sardeleshed de, der angaae Island, opregnes i en kort ſummariſk chronologiſk Fortælling; dernæſt om de Kongelige Forordninger og Reſcripter, som betræffe de Islandſke Kirkeſager, af hvilke Forfatteren ligeledes har givet en chronologiſk Recenſion; endelig for det tredie om de Kongelige Statholdere, iblandt hvilke den første var Povel Stigſøn. Han beſkrives ſom en Mand af store Fortieneſter, og af Dyder, hvilke, i hvor uadſkil-

lelige de ellers i ſig ſelv ere, dog kun ſielden udmærke ſig i For-eening hos een og ſamme Mand, Gudfrygtighed, Klogſkab, Redelighed, Retfærdighed, Aarvaagenhed, hvorfor man og ved følgende Gravſkrift har ſtiftet ham en hæderlig Afmin-delſe:

Paulus Stigottus, Danorum ex ſangvine clarus,
Juſtus, caſtus, amans religionis erat.

Efter ham fulgte Henrich Krag, Chriſtopher Walken-dorff, Johannes Bucholt, hvis Embeds-Forretninger, Bedrifter, Anordninger, Foranſtaltninger, og Fortieneſter, ligeledes beſkrives og opregnes. Kapitelet beſluttes her ſom overalt efter Sædvane med de originale Documenters Aftryk. Det 2det Kapitel handler først om Kong Chriſtian IV, hvis Levnets og Regierings Bedrifter ligeledes opregnes i en kort ſummariſk Fortælling. Af hans Reſcripter og Forord-ninger, ſom han har givet Islænderne, i alt 250 i Tallet opregnes her 49, ſom blot Kirkeſager angaaende. Herefter følge de Kongel. Statholdere. Den første var Laurids Kru-ſe, hvilken, tilligemed Statholderſkabet, de Kongel. aarlig Indkomſter af Island bleve overladte i Forpagtning for 3200 Rdlr., med de Vilkaar: „at han redeligen ſkulde beta-„le de fattige Præſter og alle andre deres Penſioner, gior-„rigtig Regnſkab for Bøderne, af hvilke han ſelv ſkulde be-„holde den 3die Deel, ſom Løn for Umage, have Tilſyn „med Præſternes Levnet og Lærdom, maatte hverken ſel-„eller ved ſine Tilhængere eller Betientere drive noget Kiøb-„mandſkab, ſkulde forfatte en rigtig Fortegnelſe over alle Gor-„degodſer, hvem de endogſaa tilhørte, og for Reſten dom-„me Indbyggerne efter de gamle Islandſke Love og Forord-„ninger.“ Efter ham blev Henrich Krag anden Gang Statholder paa foranførte Vilkaar. Efter ham fulgte Bro-ſtrop Giedde af Tommerup, hvis Eftermand var for bemældte Hans Bucholt, nu Statholder anden Gang. Un-der hans Eftermand Envold Kruſe, indfaldt i Mellem Aarene fra 1602. til 1605., en 3 Aars ſaa dyre Tid, tilli gemed epidemiſk Sygdom, at i diſſe 3 Aar ſkal alene af Hun-ger 9000 Mennesker være henrykkede. Dertil kom den pla-gende og undertrykkende Enehandel, ſom nogle Borgere i Kiøbenhavn, Helſingør og Malmøe havde forpagtet paa 14 Aar for 330 Rdlrs. Afgift til Kongen. I denne Nød i

Eler

Elendighed maatte de tage deres Tilflugt til Statholderen med Supplique om Konge-Tiendernes Eftergivelse, men Forfatteren har ikke fundet det anteegnet af nogen, hvad han til deres Bedste har udrettet. Efter ham tiltgte i Statholderskabet Herluf Daa af Snødinge, som igien blev afsat formedelst en imellem ham og Biſpen Odde opkommen fiendtlig Trætte, for hvilken at paadømme og afgiøre der maatte sendes tvende Kongelige Commiſſarier til Island. Biſpen slap ey heller uden med Nød og Skam derfra. Det er og en for Statholderen mistænkelig Begivenhed, der fortælles at have tildraget sig ved hans første Ankomst til Landet, at da han havde ladet Lagmanden Jonas kalde til sig, under Skin af at betiene sig af ham, som en erfaren og i de Islandske Sager kyndig Raadgiver, og havde ved den Leylighed en Aften herligen beværet ham til langt ud paa Natten, blev denne Morgenen derefter fundet død i sin Seng. Han er og bleven mistænkt og beskyldt for engang ved en saadan Beværing at have skiænket Gift i for Biſpen, hvilken Beskyldning Forfatteren lader, som ubeviist, staae ved sin Værd. De følgende sidste Statholdere for denne Periode vare Friderich Friis, Holger Rosenkrantz, Pros Mundt af Birkesvold, en Norsk Adelsmand, hvilken sidste Forfatteren har givet den Bevømmelse, at han var Vir ſtatura mediocri minor, ingenio magnus & animo ſemper invictus, inter melioris notæ & utiliſſimos, qvos Islandia unqvam habuit, Satrapas, non immerito numerandus. Den anden Afdeeling handler om Kirkens, Religionens og Lærdommens Tilstand, og i det første Kapitel om Kirkens og Religionens Tilstand. I Kirken var der udvortes Fred og Roe. Af de Krige, som i denne Periodes Forløb bleve førte med de Dithmarsker, de Svenske og Tydske, strakte sig intet til Islænderne, uden det blotte Rygte, og at de til den tydske Krig maatte levere Soldater og Penge, af hvilke sidste de dog, saasom de inaen havde, derfor heller ingen kunde give. Men af Hollandske, Engelske, Franske og Algieriske Sørøvere skal Islænderne i nogle Aar have været meget plagede. De sidste har i sær røvet og udplyndret Kirkerne, slaaet mange af Indvaanerne ihiel, og ført henved 242 Fanger bort med sig, foruden endeel andre fra Bergen i Norge, Færøerne, og Helsingøer udi Sielland. Endeel af disse Fanger antoge den Ma-

homedanske Religion, en Deel omkom af Elendighed, Sygdom og Slæb. De 37 i Tallet, som 1636. endnu vare tilbage, bleve af Kongen udløste, i Anledning af det Brev, som de 1635. tilskreve Danmarks Riges Raad, udi hvilket de beklage sig haardeligen over dem, som tvende Gange vare komne til Algier med Penge til deres Udløsning, hvilke de tvertimod deres Hensigt og Bestemmelse havde brugt til Handel og Kiøbmandskab: hvorfore de bade, der maatte holdes Forhør over dem: iligemaade beklage de, at deres Breve ikke rigtigen bleve overleverede og fremlagte, og at de paa 9de Aar ikke havde faaet nogen Efterretning, i hvor vel de vidste, at man aarligen i alle Kongens Riger og Lande gav Penge til deres Udløsning. I Kirkens indvortes Tilstand skeede ved Reformationen en betydelig Forandring. Kongen var nu alene Kirkens høyeste Hoved paa Jorden, hvis Magt blev udøvet ved Bisperne og Statholderne eller de saa kaldte Kongelige Lehnsmænd. Disse sidste fik nu den største Deel af den forrige Bispelige Magt i Hænder, men vare dog i Begyndelsen at ansee som de nye evangeliske Bispers Colleger, indtil de om en kort Tid ved alle muelige Leylighedet søgte ganske at betage Bisperne deres Myndighed. Dette fortæller Forfatteren saaledes: Sed viam & media, ut superiores evaderent, brevi invenerunt: nam relicto Episcopis non tantum pristino labore, cura & officii molestia, sed nova, ut imponerentur onera & sollicitudines, proventus vero & pecunia rerum gerendarum nervus imminueretur, efficiendo, eosqve sæpius deferendo, facile enervarunt, & exinaniverunt, suas autem vires, auctoritatem & divitias ita adauxerunt, ut regiam, fere potestatem sibi sumerent; perparum autem pleriqve, si Paulum Stigotti & paucos alios exceperis, qvod Ecclesiæ & Reipublicæ esset emolumento, peregerunt, in id contra pleriqve verbo intenti, ne qvid ærarium regium, re vera autem ipsorum Crumena & Æstimatio detrimenti caperent. —— Med Reformationen ophørte Erke-Bispens Navn og Værdighed, men den øverste Inspection over den Islandske Kirke blev derimod betroet til D. Petr. Palladius, Bisp i Sieland og Professor ved Kiøbenhavns Universitet, og er siden forbleven ved den Siellandske Bispestoel. —— Magten til at udvælge Bisper forblev endnu hos den Islandske Kirke indtil

Aaret

Aaret 1667. Siden bleve de baade kaldte og confirmerede af Kongen. Men det hidindtil brugelige Bispe-Examen blev endnu ved indtil Regieringsformens Forandring. — Hvad Jurisdictionen angaaer, som og ved Reformationen blev indskrænket, da beholdte de samme i blot Kirkelige Sager, men i de blandede Sager af baade verdslig og geistlig Jurisdiction maatte de dømme i Foreening med de Kongelige Lehnsmænd, og bleve saadanne Domme i Almindelighed kaldte Helminga-domar. — Provsterne vare for Reformationen ey at ansee for andet end Bispernes Rentemestere, der skulde kræve deres Tiender, Afgifter og Bøder ind, og holde Regnskab derover. Med Religionens Forplantelse og Guds Ords Forkyndelse havde de slet intet at bestille, og var intet mindre end Sieleſørgere. Jo større Strænghed de udøvede ved denne Forretning og jo mere de plagede og udsuede den fattige Almue, desto større var og deres egen Fordeel, saasom de mindre Bøder tilhørte dem selv. Almuen fandt det derfore raadeligt, og Provsterne fordeelagtigt, at indgaae med hinanden et Fordrag, hvorefter hiin skulde betale disse, for at bære over med Forseelser, en aarlig Skat under Navn af Profasts Giaftoll, hvad endten de saa begik nogen saadan Forseelse, der skulde bødes for eller ikke. Kong Christian III. drog Tienderne og Bøderne ind i sin Casse, skiønt den forbemældte Giaftoll dog ikke dermed blev afskaffet, men hævet af verdslige Betientere, indtil den derudi indførte Forvirring af Friderich II. ved Forordning af 1574. blev forbuden. Efter Reformationen fik Provsterne som Sieleſørgere, og som Bispernes Officiales eller Vicarii, nok at bestille. Forfatteren beskriver udførlig deres mange og vigtige og tildeels besværlige Embeds-Forretninger, som de dog alle maatte forrette for en meget ringe Løn, indtil omsider ved en Kongelig Forordning af 1617. de bedste Præbender bleve Provsterne tillagte. — Præsterne bleve for Reformationen beskikkede af Bisperne. Det forblev og derved nogen Tid efter Reformationen, og af og til med den Kongel. Statholders Bekræftelse, indtil Friderich II. ved Forordning af 1563., betog dem denne Rettighed, uden til de Kirker, som Bisperne havde Jus Patronatus til. Herefter maatte Præsterne overalt erholde de Kongel. Statholderes Confirmation, hvorved dog indsneeg og adskillig Misbrug, som Kongen siden ved en nye Forord-

ning maatte søge at hæve. —— De saa kaldte Diaconi i d
Katholske Kirke bleve ved Reformationen afskaffede, i hv
Sted bleve beskikkede deels Fattigvæsenets Forstandere, de
Catecheter. —— Kirker og Capeller leede ved den Forandrin
som fulgte paa Reformationen, i deres Indkomster, Pri
legier og Prydelser stor Tab og Skade, i hvor vel Konger
endog ved deres Forbud søgte at forebygge det. —— Kloste
ne, hvoraf der vare 5 i Skalholts og 4 i Holums Stif
bleve ved Reformationen afskaffede, og da den gode Ko
Christian III. havde bestemt dem til offentlige Skoler,
man ved svang Forestilling giort den Forandring derme
at de under Navn af Forpagtninger bleve overlad'e til Kon
lige Betiente re og Afgifterne for det Kongelige Skatkamm
til Regning. —— Med Præstegaardene, som ellers kald
Præbender eller Beneficier, er ingen Forandring ske
kun at deres Antal 1580. er bleven forøget, da der vare me
ge Præster, som i deres Sogner ikke havde nogen vis B
lig. I Skalholts Stift gives der og nogle saa kaldte Cri
stiarjorder, det er, Gaarder, hvis Indtægter og Afgif
ere bestemte til Fattiges og Faderløses Underholdning,
som ere under Bispernes Tilsyn og Forvaltning. —— Der b
strax efter Reformationen giort Forslag til Hospitalers L
rettelse, men der blev intet deraf, og Sagen blev ved
Kongeligt Reskript af 1556. igien ophævet, for saa vidt t
allerede var besluttet. Atter Aar 1593. blev der giort Fo
stilling derom til Kongen ved Lagmanden, som fik til Sv
at derom saa vigtig en Sag intet kunde besluttes, føre
Rigets Raad var bleven forsamler. —— I Tiendens Afg
blev der og ved Reformationen giort den Forandring, at
gen Godser, hvem de endogsaa tilhørte, Kongen, Bis
Stoelene, Kirker eller Klostere, derfra skulde være undtag
og at de som sædvanligen skulde deeles i fire Deele, hvo
den eene skulde tilfalde Bispen, den anden Præsten, den t
die Kirken, og den fierde de Fattige. — Præsterne havde
Reformationen anseelige Indkomster, deels uvisse, deels vi
hvilke sidste bestode i den saa kaldte Prestskyld i Heimal
de, hvorved forstaaes saa meget af Kirkens Indkomster, s
var nok til Præstens Underholdning, foruden den 4de D
Tiende af Sognefolkene, og Begravelses Penge. Men i
første og uvisse Indkomster leede de ved Reformationen

st

ſtort et Tab, at de knap kunde ernære ſig, og fik omſider nogen, ſkiønt ikke tilſtrækkelig Erſtatning derfor. Med Tavlers Ombæren, Bloſſerne, hvoraf een ſtod ved Alteret, en anden ved Kirke-Dørren, med Teſtament- og Sielegaver og Høytids-Offere, ved Forfatteren ey at ſige, hvorvidt der er ſkeet nogen Forandring. For Børnedaab, Brudevielſe og Barſelkoners Indløsning, veed han nok, at Præſterne fik noget af de meeſt Formuende; men de fleſte af ſaadanne Indkomſter ſlutter han rimeligen at have hørt op ved Reformationen tilligemed Gavmildheden imod Kirkerne og deres Præſter, ſkiønt han ikke nægter, og end mere beviſer, at de ſiden ere blevne krævede. — Med Lærdommen var det ved Reformationens Tid og kort derefter ſlet beſtilt: ingen offentlig Skole, ingen eller meget faa Bøger. Faa, ſom kunde lære og underviſe andre, vilde ikke af Ulyſt til den Lutherſke Religion: ſaa Kirke-Tieneſten og dens Beſørgelſe maatte endogſaa af Biſperne overlades til ulærde og verdslige Perſoner, ſom forrettede hvad der tilkom Præſter og Provſter. Men der ſkeede med Tiden derudi en betydelig Forandring til Forbedring, da der var bleven anlagt et Bogtrykkerie til Holum og Studeringer begyndte at komme i Drift. Dertil kom endelig ogſaa en Slags Huus-Viſitation, ſom Præſterne efter Biſpernes Anordning ſkulde foretage, og et offentlig Forhør i Kirken over Ungdommens Fremgang, førend den maatte antages til Sacramentet, men denne Ungdommens ſaa kaldte Confirmation, var endnu ikke bleven ſtadfæſtet ved den høyeſte Øvrigheds Myndighed, hvorfore den var hverken almindelig eller beſtandig. — For endelig ret at ſkildre den Lutherſke Religion i ſin Barndoms Tilſtand har Forfatteren inddeelt Islands Indbyggere i 4 Claſſer til den Tid. Til den første høre de retre ſindige og alvorlige Lutheraner, der forkaſtede den Catholſke Religions Vildfarelſer og antoge Chriſti Fortieneſte for det eeneſte Saligheds Middel, ſkiønt de dog endnu ikke vare tilſtrækkelig underviſte i Religionens Grund-Artikler. Den anden beſtaaer af dem, ſom giorde ſig en Blanding af begge Religioner. Til den tredie høre blot Catholiker, ſom, endſkiønt de offentligen maatte leve i den Lutherſke Kirkes Samfund, vare dog i Hiertet intet mindre, end ſande Lutheraner. Den fierde indbefatter de voldſomme og ivrige Lutheraner, der paa alle Slags Maader og med adſkillige Forhaa-

nelser spottede og forfulgte den katholske Religion. Hvad de nye Lutheraners Levnet og Sæder angaaer, da vare de endnu i Begyndelsen hengivne, saa vel Geistlige som Verdslige, til Utugt, Horerie og Blodskam. Dog troer Forfatteren, at der iblandt Geistligheden dog med Tiden er skeet saa stor Forbedring i den Henseende, saa de saa tidt igientagne Rescripter af Kong Christian IV. mod Præsternes Utugt og Horerie har mere grundet sig paa Calumnier af den geistlige Ordens Fiender, end paa Sandheden selv. Men derimod anfører han en Deel Exempler paa det uhørlige og blodskiændige Horerie, der gik i Svang iblandt Almuen og verdslige Personer af Stand, indtil samme endelig blev hemmet ved en Forordning af Kong Friderich II., hvilken af Islænderne kaldes Storedomr og endnu staaer ved Magt. Det varede og noget, inden man kunde faae Overtroen og overtroiske Ceremonier ganske hemmede og afskaffede, hvoriblandt ogsaa det mildere Slags Poenitentzer nogen Tid vedvarede. I øvrigt bleve de samme Fester og Ceremonier helligholdte og iagttagne i den Islandske, som i den Danske Kirke, skiønt de sidste dog ey overalt vare de samme, da man brugte andre Psalmer i det eene Stift end i det andet, ligesom nogle endnu ogsaa hellere vilde siunge noget paa Latin, som de ikke forstode, end paa deres eget Sprog. — Herefter viser Forfatteren saa vel den gode Kong Christian III. Forhold i Reformations Værkets Fuldførelse, der ikke lod mangle noget, som kunde tiene til Religionens og den reenere Lærdoms Forfremmelse, som og de Kongelige Statholderes, i sær den bekiendte Claudius Mervitz's ugudelige Fremgangs Maade, hvorved han giorde Religionen og den nye Kirke-Ordinantz forhadte. Hvad Bisperne have giort til Reformationens Befordring bliver dernæst til deres Berømmelse fortalt. Her mældes og om de Aarsager, som virkeligen og fornemmeligen have befordret, nemlig Guds Forsyn og den katholske Religions slette og fordervede Tilstand, eller falskeligen foregives at have befordret Religions-Forbedringen. Denne havde ogsaa sine Forhindringer, som giorde den vanskelig og besværlig, deels udvortes, saasom Biisp John Aræsøns opvakte Forfølgelse mod Lutheranerne, og Reformatorernes eget slette Forhold, deels indvortes, saasom Vankundighed, Overtroe, og den Løsagtighed, som endogsaa til Reformationens Tid gik særdeles

me-

neget i Svang. Kirke-Tugtens slette Forvaltning ved den verdslige Øvrighed har ogsaa meget forhindret Reformationens gode Frugter, som Forfatteren udførlig har viist.

(Fortsættelsen følger.)

Leipzig. Predigten für Hausväter und Hausmütter. Erster Band 1775. 20. A. 8v. Man har nu aa nogen Tid befæstet sig med at udgive Prædikener for besynderlige Stænder, Aldere og Forbindelser i det menneskelige Sælskab. Af den Art ere Fordyces Prædikener for Fruentimmer, Dødds Taler for unge Personer, Mayhews Prædikener for unge Mandspersoner, Enfields Prædikener for Familier o. a. fl. I Sandhed fortiener dette ikke at lastes. Thi da de fleste Mennesker besidde kun liden Evne, og endnu mindre Tilbøyelighed til at anvende Christendommens almindelige Forskrifter paa deres besynderlige Stand og Kald, saa er det meget nyttigt at erindre dem om deres Forbindtlighed, og at forestille dem paa en fattelig og sandselig Maade, hvad deres Alder, Stand og besynderlige Forhold fordrer af dem som Christne. Selvsamme Grund har bevæget den ubenævnte Forfatter til at udgive disse Prædikener, for at indskærpe de saa meget forsømte Huusstandens Pligter, og at give en Anviisning, hvorledes man ved sammes Jagttagelse kan lange til den saa ønskværdige huuslige Velstands og Lykkes Nydelse. Dette første Bind indbefatter 12 Prædikener: I) om den Pligt at underkaste sig Gud Beskikkelse i sin Stand og sit Kald, over 1 Petr. II. 13. II) om et arbeydsomt Livs forvisnlige Lykke, over Psalm. CXXVIII. 2. III) Tabitha, et Forbillede paa en christelig Nyttelighed i Privat-Stand over Ap. G. IX. 36-42. IV) Hvad Christne har at forestille sig under Guds Velsignelse, og hvorledes de maae erhverve sig samme over Præd. IX. 11. V) Kiærlighed til Orden, som Siælen til alle christelige Dyder over 1 Cor. XIV. 40. VI) Om den kloge Inddeeling af vor Tid imellem Gudstienestes Øvelser og vort Kalds Forretninger Luc. II. 41-52. VII) Die mühselige Thorheit eines blos auf irdischen Wohlstand und Uberfluß gebauten Glücks Luc. XII. 16-21. VIII) Om christlig Uegennyttighedś Pligt Phil. II. 4. IX) Om nogle Dyder, som Christne i Privat-Stand ere forbundne at øve Stilhed, over 1 Thess. IV. 11. X) Advarsel for en alt for

ſtor Emfindrligheds Feyl over Præd. VII. 22. XI) Huusfa dres og Huusmøders Pligter imod deres Tieneſte-Tyende o Undergivne Col. IV. 1. XII) om den høye Alders Fortri og Fordele, ſom en Fromheds Løn, over Sal. Ordſpr. XVI 31. —— Recenſenten har ikke kundet nægte diſſe Prædikene ſit Biefald; og han haaber med Grund, at og Læſern ville give dem ſit. Foredraget har ikke alene den Simplic tet, der bør herſke i alle Prædikener, og uden hvilket Læſer og Tilhørere ere kun ilde hiulpne, naar den allerhelligſt Religions Sandheder foredrages dem i en Vandſkyll af høy og uforſtaaelige Ord, eller med pøbelagtige og Sandhede forringende Udtryk; men Tingene ere og grundig beviſte og Texten forklaret med større Flid, end det er ſkeet i mang nyere Prædikener, hvis Forfattere i al Fald kunde giern have lagt enhver anden Text til Grund, end, de har funde for Godt at ſkrive eller tale over. Hvortil Text, naar de ikke bliver forklaret? Desuden taler Forfatteren med ſto Eftertryk, og ſom en Mand, der ret med Iver antager ſi den gode Sag, og ſom det er meget om ſine Læſeres og Ti hørere Forbedring at giøre. Juſt derfor ivrer han ſig me get ofte og eftertrykkelig imod den ſig udbredende og ſkadelig Fordom, at det er nok til Gudfrygtighed, at man iagttage det udvortes i Religionen og afholder ſig fra de grove og me Verdens Skam brændmærkede Laſter, uden i ſit daglige For hold og ved en troe Jagttagelſe af de enhver paaliggende pr vate Pligter at beviſe, at man har et retſkaffent Hierte fo Gud.

Elvangen. En Præſt paa dette Sted **J. J. Gaſtne** har ved foregivne Diævels-Beſværinger og derved bevirked Curer opvakt en ſtærk Rye i Schwaben og Bayern og forar lediget adſkillige for og imod ſtilede og for en Deel meer en een Gang oplagte Skrifter. Man anfører deriblandt følger de: 1) **J. J. Gaßners nützlicher Unterricht wider de** Teufel zu ſtreiten, hvori han ſtadfæſter Sagens Mueli hed og Grundene til ſit Forhold og argumenterer ikke saa ſl efter ſine Troesforvandtes Syſteme: 2) **J. J. Gaßners An wort auf die Anmerkungen, welche in dem Münch** nerischen Intelligenzblatt wider ihn ꝛc. 3) So denk ich über die Begebenheiten in Elvangen er Titelen pa

t Skrift, som slutter med disse opbyggelige Ord: in Evangelien lehret man practisch glauben: 4) Sendschreiben des Herrn H. R. von . . . an den Herrn H. R. Mitglied der Churbayrischen Akademie in München forælder de forunderligste Curer, som Hr. Gaßner skal have forrettet: 5) Prüfende Anmerkungen zu dem Sendschreiben ꝛc. hvis Forfatter udgiver sig for et Øyenvidne. Imod disse og andre Skrifter af lige Tænkemaade er stilet: 5) Die Sympathie, ein universalmittel wider alle Teufeleyen, zum Behufe der neuen Philosophie und der alten Religion, hvilket er fuld af en vis Vittighed, om for en Ubevandt er knap at holde ud. Det mærkværdigste er ved Fortællingerne om disse Curer, at det mestendeels er Nerve-Sygdomme, som Manden helbreder; at det erklæres for en grov Vildfarelse, at Lægerne hidindtil har holdt Podagra, Chiragra og andre Gigt-Arter for naturlige Sygdomme, da det er lutter Diævelens Virkninger, som alene kan helbredes ved Troe, Bøn og Besværelse; at han immer først betiener sig af Exorcismus probativus, befaler Diævelen at virke Paroxysmen, alt formedelst Jesu Navn. I det øvrige har han en god Forraad af Distinctioner til sit Forsvar, om en Cuur ikke skulde lykkes for ham, Da er det endten en naturlig Sygdom, som han overlader til Lægerne, eller det fattes Patienterne paa Troen, eller naar samme ikke giør, hvad Exorcisten har befalet ham, saa har Diævelen berøvet den besatte sin Forstand o. s. v. Men hvad Recensenten og andre meest maae forundre sig over, er, at i Følge sikkre Efterretninger skal en berømt og anseet Læge, der var reyst did for at undersøge Sagen, være kommen tilbage med den Bekiendelse, at det var ham overnaturlige og ubegribelige Ting, som Præsten forrettede. Nogle Steder i de anførte Skrifter ere af den Beskaffenhed, at de læst kan opvække Mistanke, saasom i Sendschreiben S. 73. Nun erfahren wir erst, warum gegraute Väter der Gesellschaft Jesu so hoch auf diesen heiligen Nahmen (Jesu) durch ganze Jahrhunderte geschworen? und wer weiß? — —

Hamburg. Encyclopædie der historischen, philosophischen und Mathematischen Wissenschaften grosten-

sentheils nach dem Grundrisse des sel. Reimarus aus gearbeitet von Joh. Georg Büsch, Prof. der Mathematik in Hamburg. 1775. I. Th. 320. II. Th. 224. S 8v. Den sal. Reimarus havde udkastet en kort Omrids ning af de philologiske historiske og philosophiske Kundskaber og Hr. Prof. Büsch en ligedanne over de Mathematiske Vi denskaber, over hvilke de holdte deres Forelæsninger, for a indrette samme saaledes, at de kunde være nyttige og fornødne for de Lærlinger, der ikke kunne blive Lærde af Profession. Efter hiin fortiente Mands Død følede Hr. B. snart de uangenemme Aabninger i disse Realvidenskabers Foredrags-Maade, og besluttede endelig at forfærdige denne Encyclopædie efter Anledning af den afdøde Reimari efterskrevne Hæfter. Den philosophiske Deel, der i R. Hæfter indbefatter lidt meer end et Bogregister, har Hr. B. næsten ganske af nye udarbeydet, men derimod udeladt den philologiske og litterariske, den man desuden engang har at vente. Efter en Indledning om Gienstanden, Nyemerket og Forbindelsen af Philosophie, Historie og Mathematik, bliver Historien og Philosophien afhandlet under følgende Artikler: Om Historien i Almindelighed: Himlens Historie, Luftkredsens og Jordens Historie, Dyrenes, Planternes og Mineral-Rigets Historie: Historie om de menneskelige Handlinger i Almindelighed, Chronologie, Geographie, Genealogie, Heraldik, Epigraphik, Diplomatik og Sphragistik, Numismatik: Almindelig borgerlig Historie, Statistik, Kirkehistorie, Lærde-Historie, Kunst-Historie: om Philosophien og dens Forandring i Almindelighed, om den spekulativiske Philosophie, om den practiske Philosophie, og om den offentlige og besynderlige Husholdning, Handel og Kunster. I den anden Deel foredrager Hr. B Mathematiken i følgende Afdeelinger: over Nytten af det her valgte Foredrag: om Størrelser i Almindelighed: om de Mathematiske Videnskaber, som høre til den abstracte eller rene Mathematik, Geometrie, Arithmetik, Algebra og Analysis i Almindelighed, Trigonometrie: om den anvendte Mathematik i Almindelighed og Grunden til denne Disciplins Inddeeling; om de Mechaniske Videnskaber, om Mechaniken i Besynderlighed o. s. v. om de optiske Videnskaber, Optik, Katoptrik, Dioptrik, Perspectiv: om Acustiken og den Mathematiske Musik: om de astronomiske Viden-

ska-

Faber og Grunden til sammes Inddeeling, Astronomien i Besynderlighed, Astrologie, Geographie og Hydrographie, Gnomonik og Chronologie: om den blandede Mathematik, en borgerlige Bygningskunst og Krigsvidenskaberne. I et Anhang foredrages Beviserne for de vigtigste Læresatzer i den Lære om Linjernes Proportion og Triangiernes Liighed i Besynderlighed i Henseende til Irrational-Størrelser.

Halle. Zusätze zu des Herrn Regierungsraths Hangerows Entwurf des Wechselrechts nach den Grundsätzen der Preußischen Staaten 1775. 7 A. st. v. Det er ikke blotte Tilsatzer. Mange Ting angribes og dømmes paa det skarpeste. Vel siger Anonymus i Fortalen, at han ikke har vildet skrive nogen Critik over Hr. Hangerows Lærebog, men alene rette og oplyse den, og hvad andet er dog dette om ikke Critik. Han laster allerførst Mangel af Tydelighed, de alt for meget søgte Udtryk og Sendinger, en alt for stor Flidsommelighed for at være systematisk endog i de mindste Deele, og en alt for vidt dreven Purismus i Sproget. Latter Critik! I Tilsatzerne selv kiennemgaaer han een Sph efter den anden i den Wangerowiske Lærebog, ved hvilken han vil anbringe sine Tilsatzer, Forbedringer, Oplysning og Dadel. Man nægter vel ikke at jo hans Tilsatzer indbefatte meget nyttigt, nødvendigt og Retigt, i sær af det Practiske, og man tiltroer Hr. Wangerow den ædle Tænkemaade, at han gierne erkiender de af ham begangne Forseelser. Men paa den anden Side synes Anonymus at have vist alt for stor Lyst til at dadle, da han ikke laster smaa Ting, og immer synes at forudsætte, at Hr. H. maatte have udgivet sit Entwurf for fuldkommen, da og denne Titel selv viser dette Modsatte. Samme haarde Udtryk, naar han ved Leylighed dadler Hr. Krigsraad l'Escq og Hr. von Behmer i Henseende til hans novum Justrioversum, hvori man vel underskriver hans Domme, men billiger ikke hans Udtryk.

Wien. Der Weiß-König, eine Erzehlung von den Thaten Max. I. von Marx Treitzsaurwein. 1775. 1 A. in Folio, foruden 237 Ark Træsnitter. Man veed Melchior Pfinzing 1517 første Gang har udgivet Keyser

ser Maximilian I. Historie under Titel. Die Gefährlichkeiten des Felds und Ritters Theuerdank. Men denne Bog var ikke det ægte Digt, men ikkun en Efterligning deraf. Keyser Maximilian var just i Begreb med sel at befordre sit Værk til Trykken, da han døde, og fra de Tid af har Haandskriftet været forvaret først til Ambras Tyrol, og siden i Hofbiblioteket til Wien. Nu er Originalen, som man forsikrer, troeligen bleven aftrykt, og tilige oplyst med Bemærkninger. De gamle Træesnitter, hvilke Maximilian lod forfærdige til dette Værk ved den stor Formsnitter Hans Burgmaier, har man endnu fundet i gesaa friske og ubeskadigde, som om de først for nyelig var forfærdigede. Disse ere altsaa her aftrykte. Som man hører sige og beretter, skal der have været de som har meent man maatte udelukke visse Steder, saasom hvor der føres Kl ger over Kirkens forfaldne Tilstand, og ønskes, at der e gang maatte opstaae en Reformator o. a. fl., men at Værkets Forlægger har ikke vildet foretage sig det anderledes, er ulemlæstet i al Henseende. Man formoder, at Hr. Bibliothekarius Rollar er dets Udgiver.

Berlin. Oeconomia forensis, oder kurzer Inbegrif derienigen Landwirthschaftlichen Wahrheiten welche allen sowohl hohen als niedrigen Gerichtspersonen zu wissen nöthig. Erster Band. 1775. 616. Forfatterens Absigt har ikke været, som han og selv i Fortalen saaledes erklærer, die in die Landwirthschaft einschlagenden Rechte vorzutragen, und den Landmann davon zu unterrichten, sondern, den Rechtsgelehrten von den ihnen zu wissen nöthigen Landwirthschaftlichen Wahrheiten einen hinlänglichen Begrif zugeben og denne Erklæring retfærdiger tillige den af Forlæggeren Anmældelses-Bladet giorte Paastand, at dette Værk er det første i sin Art, og igiendriver den derimod giorte Indvending, at Hr. v. Rhor, Leyser, Deneke, og andre flere allerede har udrettet det samme, saasom disse med deres Skrifter har kun havt det Øyemærke at foredrage de til Landhuusholdningen henhørende Retter. Dette første Bind deelt i tvende Hovedstykker. I det første Hovedstykke fordrages de almindelige Begreber, som en Dommer maae have i

Lan

indhuusholdningens Sammenhæng, og den Anvendelse han ir at giøre deraf i Lovkyndigheden. Det andet Hovedstyk- afhandler i 18 mindre Artikler eller Afsnitter de til Land- ausholdningen henhørende Sandheder, saavidt de kan have gen Indflydelse ved Landgodsernes lovformelige Vurdering. Kan roser Forfatterens grundige Tankemaade og tydelige oredrag, og venter med Længsel det andet Bind af dette i 1 Art første og bedste Skrift. Kun ved nogle vigtige Ma- rier ønskede man Forfatteren ikke havde fattet sig saa kort, asom S. 283 om Arveforpagtningen.

Frankfurt og Leipzig. Sam. Christ. Hollmanni og. Mer. & Theol. Nat. P. P. O. Reg. Sc. Soc. Lond. embr. Commentationum in Reg. Scient. Soc. Göttin- ensi A. 1753. & 1754. recensitarum, Sylloge altera c. ab. æn. 1775. 156. S. 4t. Den uafbrudte Udgave af ældre Gøttingiske Commentarier foranlediger Forfatteren at levere følgende Afhandlinger i dette Bind: 1) de cor- orum Marinorum aliorumqve peregrinorum in terra ntinente Origine: 2) Loci Memorabilis, in qvo ingens gm fossilis Copia reperitur, descriptio. Den første var forn trykt Tom. III. Comment. Gött. p. 285. seqq, en forekommer her paa nye med Forøgelser af Aarsager, som fortalen ere angivne.

Leipzig. Johann Henrich Ludvig Bergius **Gräfl.** ayn Hohen und **Wittgensteinischen Hofcammerraths, Neues Policey und Cameral-Magazin, nach alpha- etischer Ordnung. Erster Band, welcher die Buch- aben A und B in sich enthält 1775.** 2 Alph. 3 A. st.

Det Biefald, som dette Værk allerede tilforn har fun- t, har bevæget Forfatteren til denne dets belovede Fortsæt- se og Forøgelse. Han har hermed ey alene udført de til- rn overseete Materier, men og leveret Bidrage og Tilsæ- r til de forrige Artikler, hvorved i sær er bleven sørget paa danufacturer, Fabriker og Haandværker. Den første Ar- kel **Accise**, med andre dertil hørende, saasom Accisetarif, ccis-Verwaltung ꝛc. ere med stor Fuldstændighed og Om- endelighed afhandlede. Denne Artikel indbefatter alene Ark, og udgiør en heel udførlig Afhandling over denne

Ma-

Materie. For Reſten tør man ikke give ſig af med at lever noget Udtog endten af denne eller de andre vigtige Artikler.

Leipzig. Der Mann aus einer andern Welt in drey Büchern. Aus dem Italieniſchen 17 A. 8v. 1776. Man holder dette Værk for en tydſk Original og ikke for en Overſættelſe, ſom Titelen mælder, eller og en Italiener maatte have ſkreven fuldkommen i den ſædvanlige tydſke Roman-Smag. Helten er en Japaniſk Printz, hvis Fader af ſin egen Broder var ſtødt fra Thronen. Han blev ved ſin Oldefader paa Moders Side bragt hen paa en ubeboet Ø og der opdraget. Efter ſammes Død ægter han et Fruentimmer, ſom var fordreven dertil. Hun bliver derpaa hentet fra Øen og beſtiger den Japaniſke Throne, men da hands Gemahlinde bliver ham forholdt af hans endnu levende Moder, ſaa opſøger han ſamme i Japan, China og Rusland, finder hende omſider, og fra Holland af reyſer tilbage til ſin ubeboede Ø med nogle udvalgte Venner, hvor han anlægger en Colonie og giver ſamme en lovmæſſig Geſtalt. Forfatterens Hoved-Hensigt har vel været at viſe, at det i den virkelige Verden gaaer langt anderledes til end i den idealiſke.

Leipzig. og Liegnitz. Beyträge zur Geſchichte deutſchen Reichs und deutſcher Sitten. Ein Roman Erſter Theil. 1775. 332 S. 8v. Forfatteren beklager, at de Tydſke har intet egentligt i deres Sæder eller Charakterer. Man vilde, han ſkulde have ſøyet til, „og heller „ ikke i deres Romaner, ſom denne min kan tiene til Beviis „ paa" hvormed han kunde have giort ſit Spøg fuldkomment. Thi nærværende Roman er kun en alt for mærkelig Efterabelſe af Triſtran Shandy. Dette ærgrer man ſig saa meget mere over, ſom Forfatteren erkiendes for en Mand af Genie, der kunde giøre noget bedre, og desuden beſidder den ſaa ſielldene gode Fortællings-Gave. Man roſer vel Forfatterens Abſigt, at han har vildet tugte ſin Nation, og giøre dens Feyl latterlige, men man havde tillige gierne ønſket ham et Knip nye Riis, ſaaſom hans har været alt for afſtumpede. I øvrigt beſtaaer Hiſtorien, ligeſom dens Mønſter, af ſmaa Begivenheder.

No. 23.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 5te Junii 1777.

Kiøbenhavn. M. F. Qvintilians X. XI. XII. Bog om Underviisning i Talekunſten. 1776. — Nærværende Overſættelſe af alle de tre Qvintilians Bøger om Talekunſten, ſom ere beſtemte til Forelæsning i vore latinſke Skoler, have de begiert af mig, hvis Begiæring, jeg har troet, jeg burde fyldeſtgiøre. Til Brug for mig ſelv og mine Diſcipler har jeg fundet den umiſtelig, men jeg har her ikke Rum nok til at ſige mine Aarſager, der ikke burde ſiges den at forklares, og ikke forklares uden at forſvares. Tid og Leylighed vil desuden, om GUd forunder mig dem, ligeſom ſvenſynlig viſe, ſaaledes og forſvare dem. Saa meget vil man allerede ſee, at nærværende Overſættelſe har ſin egen Plan, og vil, om GUd vil, med ſit øvrige Tilbehør blive et andet Arbeyde, end de fire Overſættelſer, den tydſke medregnet, vi allerede har af den Tiende Bog. Diſſe trende Overſættelſer af den Tiende Bog alene har jeg benyttet mig af (thi den Tydſke kom for ſildig) og ſaa ſlette Tanker hverken for eller bør jeg have om mig ſelv, at min Skiønſomhed overalt ſkulde have feylet i det Valg, jeg har giort, endten imellem dem indbyrdes, eller mellem deres og mit. Det ſkulde kun, ſaa tænkte jeg, have røbt en daarlig Forfængelighed, om jeg, fordi det vel havde været mig mueligt, overalt vilde have ombyttet deres meget gode Udtryk og Talemaader eller Vendinger med andre, blot ligeſaa gode, eller maaſkee ſlette-

re, kun for at vise det, Quintilian et Sted i den 12te Bog kalder proprium quendam intelligendi Ambitum. Jeg kan vel altsaa ikke have røvet eller plyndret det, jeg har laant, det jeg takker for, og ey uden Uskiønsomhed kunde have forkastet. Men vil nogen troe, at Oversættelsen af den Tiende Bog derfor har kostet mig mindre Umage, den feyler meget. Og det skulde være saa let en Sag, ideliig at omløbe med Dyne og Tanker, for at udstudere Qv. fire Gange i Original og tre Oversættelser, for at vælge med største Omhed; for intet at forkaste, som var godt; for intet med Forsæt at forderve ved nogen min Forandring? Om jeg end havde fordervet alt (men saa misgunstig har dog Lykken eller Naturen vel aldrig været mig), saa begriber enhver Fornuftig, at fire Hielpemidlers Brug paa een Gang til Fordervelsen, maa have kostet mig mere, end det eene jeg havde i Originalen og min egen Svaghed. Ganske vist har Oversættelsen af den 11te og 12te Bog været mig lættere. Men maaskee derfor ogsaa slettere? Enhver maa troe hvad den vil: jeg siger det ikke: for jeg bør vel ikke rose, men heller ikke laste mig selv. Men lad den dog saa være, om ey i alt, det jeg aldrig troer, dog i noget, det jeg gierne lader mig sige; saa forkynder jeg herved et Register af Anmærkninger og Oplysninger til Originalen og Oversættelsen, og hvad Feyl jeg selv siden finder eller nogen overbeviser mig om, dem agter jeg der at rette. Dette Register skal ikke blive fyldt med Citationer af fremmed Lærdom, men blot med korte dog tilstrækkelig oplyssende Anmærkninger, og hvor andres ere saa korte og gode, som der kan gives, der skal de føres an under deres Forfatteres Navne. Ey heller skal det blive fyldt med Forklaringer over almindelige Ord, som enhver Lærer af sig selv kan og bør vide og forklare, eller Disciple kunne finde forklarede i ethvert Lexicon. En Rhet rist Indledning til alle 3 Bøger var vist og at ønske, men jeg vil hellere holde mere, end jeg tør love, end love meer, end jeg kan holde. I det mindste leverer jeg her Oversættelsen med en egen Smaatitel til hver Bog, uden Hoved-Titel og Fortale, for at give Plads for saadan Indledning, om Gud vil forunde mig Tid og Evne dertil. Ligemaade har enhver Bog sine egne Sidetal, for at Kiøberne siden efter Behag kan lade dem indbinde hver for sig med sit eget Tilbehør af Anmærkninger, som derefter skal blive indret-

ettet, at de efter Behag endten kan deeles til hver Bog, ller føres bag efter dem alle. Ogsaa dette vil jeg endelig ikke ade være usagt, i Fald det kan give Læseren nogen god Formodning om Oversættelsen, at jeg med Flid har i forrige Aar ennemgaaet de tvende første Bøger for mine Disciples. Gid un Formodningen ikke maa slaae Feil. Det ønsker jeg baae Læseren og mig; thi nødig vil jeg bedrage, og gierne vil g være skadesløs. — Nu Oversættelsens Indretning. Quintilian har, som overalt, saa i enhver Bog sit Systeme, ien det er næsten ukiendeligt, vist ikke tydelig udmærket. Kan veed, hvorledes de Gamle skrive, og hvor ofte vi maa ese de fortræffeligste Skrifter, uden ret at vide, hvad det er i har læst, fordi vi har ved første, eller anden, maaskee ere Læsninger, ey endnu ret indseet Plan og Orden, Indretning og Fordeeling. Nogle Strøe-Tanker have vi samlet , saa vidt vi kan huske, og vi vide dette, vi har læst en rtræffelig Skribent, men vi rette vores Alter op som for en kiendt GUD, i det mindste, som vi kiende kun af Navn, g nogen hans udvortes Afbildning, men ey i Natur og Væn, og indvortes Fuldkommenhed. Skulde det da vel misige Læseren, eller være til liden eller ingen Nytte for Lærlin:n, at jeg for ved hvert Kapitel i hver Bog har tilføyet dets ndhold, afdeelt i Sphær, og deelt Oversættelsens Text derter, blot ved Asssatser, i ligesaa mange Srher. Dette Indld har jeg søgt saaledes at forfatte, at man ey alene snart læst overseer de særskilte Artikler, hvert Kapitel indbefatter r enhver Sph, men og den Orden og Forbindelse i hvilken vintilian har tænkt og skrevet. Det er kun Hovedsummen hver Artikel dette Kapitlernes Indhold befatter i sig, da de eer enkelte Tanker bør søges i den til hver Sph svarende Arel af Texten. Det er altsaa ingen Udtog jeg dermed har vet af Texten, men det er er Skelet, Kiødet er pilt af, for lære kiende det hele Legems Bygning og Forbindelse. Ey ller har jeg med denne Textens Afdeeling ledbrækket dette Leme, men alene ved mit paragraphiske Tegn vist, hvor Lede ne hænge tilsammen. Min Afdeeling har jeg ikke giort efter ldfald, ell r for at trække Texten vidt ud i Trykken, men skal tiene mig som et Grundlag til anatomiske Forelæsninover dette Veltalenhedens Legeme. I den latinske Text man derfor lade Disciples afregne de samme Sphær i Rand-

den med de Marginalier, som Indholdet for hvert Kapit
leverer til hver Øyh. Saaledes kan man overalt foreſtil
dem Skribentens Fremgang, og hvad han overalt og i hver
Kapitel ſlipper og tager fat paa, og ſaa vel Læreren ſom D
ſcipelen veed, hvor de gaaer ind og ud i denne ſtore Bygning
mange Værelſer og Afdeelinger, der ellers kan blive dem e
Labyrinth, ſom de gaaer blindt igiennem til de af Hændel
træffer Udgangen. De ſkulle da kunne fortælle til andre
hvor de har været, hvor mange Værelſer de gik igiennem
hvorledes de gik af et i andet, hvad de ſaae og lagde Mærk
til i ethvert; ja gaae ſiden ſamme Vey frem og tilbage igien
eller lige til hvilket Værelſe, de vil, for at tage der, hvad t
ſøge og vide der at finde. — Hvad Overſættelſens egen B
ſkaffenhed angaaer, da vil jeg kun i Almindelighed ſige dette
at jeg har ſtilet den efter ſom jeg troede, Diſcipler lætteſt o
bedſt kunde fatte den i Overeenſtemmelſe med Originalen; t
riationer kan man efter Behag altid giøre, da een og ſamm
Tanke jo altid kan foredrages paa mange Maader. Men d
er kun en eeneſte Maade, paa hvilken Originalen ſaaledes udtry
kes, at dens Forfatter, ſaa vidt Sprogene ville tillade, meeſt li
ner ſig ſelv. Overalt var det min Agt, at træffe den, hv
der har været Muelighed, Eene og Lykke dertil. Men for
det er en Overſættelſe for Diſcipler, derfor tilſtaaer jeg aldr
det, nogle ville præke os for, at en ſaadan Overſættelſe ſki
ker ſig deſto mindre for andre Læſere, men meget mere pa
ſtaaer, at den bedſte for Diſcipler, er tillige den bedſ
for alle. Hvem der vil, maa anſee dette ſom en Paradox
Læſere, ſom kunne og ville tænke lidt derved, ſkulde bli
undſeelige, om jeg vidtløftig vilde beviſe for dem, hvad d
ved liden Overveyelſe maa falde dem ſtrax i Øynene. N
ſagt, at blandt alle Copier af et Original-Skilderie, er d
ingen der behager meer, end den, der meeſt ligner og har
ſvrigt ingen Feyl. Jeg ſiger nu ikke, at min Copie er d
meeſt lignende, og har ingen Feyl, men jeg har kun vilde
den ſkulde være hiint, og ønſket, den af diſſe ingen maat
have. Sin Villie, ſit Ønſke naaer man ey altid. Vil n
gen hielpe mig til mit, ſaa vil jeg hielpe ham til ſit. Na
blev man i nogen Ting fuldkommen uden ved andres og in
byrdes Hielp. Selv har jeg allerede lagt Mærke til nog
ſmaa Feyl deels i Trykken og Correcturen, deels og i Udtry
ke

et, hvilke jeg under Brugen antegner og agter at rette ved eylighed. — Tilſidſt vil jeg endelig her anføre hvert Kapi-els Indhold i enhver Bog, for at Læſerne kunne ſee, hvor-idt ſamme kan være brugbar til en fornuftig og methodiſk ;orelæsning for unge Menneſker, og det ſaa meget hellere, om ſamme kan gielde for en vel ikke overflødig eller unyttig ecenſion af Quintilians Text.

Tiende Bog.

Cap. I. Om Forraad af Ord. §. 1. Færdighed i t tale, ſom det væſentligſte Stykke af Veltalenheden, kræ-er flittig Øvelſe i **Skrivning, Læsning,** og **Tale**: af vilke dog den eene kan ikke undvære den anden: men hver or ſig er dog ikke ligeſaa vigtig, ſom nødvendig. 2. Forfat-rens Henſigt i diſſe følgende Bøger, at underviſe Taleren, vorledes lætteſt og bedſt at iværkſætte, hvad han har lært. . Det første, han da bør giøre, er, at ſamle ſig en Forraad f Ting og Ord; 4. hvad Feyl derved begaaes; 5. hvorledes en Samling bør ſkee, og at den forhverves bedſt ved at høre g læſe de bedſte Taler og Skrifter. 6. Forſkiellige Fordeele af ørelſe og Læsning; 7. hvem og hvorledes man ſor det første or læſe; 8. man bør læſe Taler, ſom ere holdte paa begge ider i ſamme Sag; 9. med hvad Tanke om Skribenterne an bør læſe. 10. Nytte af Poeternes Læsning; 11. af Hi-oriens; 12. af Philoſophernes. 13. Hvilke græſke Skriben-ere man helſt bør læſe i hvert Fag: først almindelige og ulige Reeninger derom; 14. hvilke Poeter man fornemmelig bør eſe med en kritiſk Forklaring over enhvers Characteer; 15. vilke Hiſtorieſkrivere; 16. hvilke Talere; 17. hvilke Philo-ipher. 18. Nu de latinſke Skribentere i ſamme Orden, og ørſt Poeter; 19. ſaa Hiſtorieſkrivere; 20. ſaa Talere; 21. a Philoſopher. 22. Beſlutning med en egen Critik over Seneca, ſom en Skribent af meer end eet Fag alene. —

I. Om Efterlignelſen. §. 1. Dens Nytte og Nødvendig-ed. 2. Den bør ſkee med Forſigtighed og Skiønſomhed og det ør ikke beroe ved den alene; 3. først maa ſkiønnes, hvem og vad man vil efterligne; 4. dernæſt raadføre ſig med ſine ræfter, om man og er i Stand dertil. 5. Man maa ikke i Fag ville efterligne Skribentere af et andet uden i det, ſom almindeligt for al Slags Veltalenhed, ey heller udtrykke n Skribents Characteer i alle Sager, og derfore ikke fore-

sætte sig een alene til Mønster. 6. Efterlignelsen bør ikke be staae i Ord alene; 7. man bør og lægge til af sit eget og for bedre det, man efterligner. — III. Hvorledes man bø skrive. §. 1. Skrivningens Nytte og Fornødenhed. 2. I Begyndelsen maa den skee langsom og med nøiagtig Flid, o noget Ophold af og til, for at efterse hvad man alt har skre vet, og i sær mistænke, hvad som synes at flyde med noget Lethed; 3. siden, naar man er kommen til nogen Færdighe derudi, bør man dog i sær see sig vel for, og standse mellem stunder for at samle friske Kræfter; men dog ikke med alt for stor Strænghed mønstre sit eget Arbeyde. 4. Nogles Feyl, a de gjøre sig først et raat og vildt Udkast, og siden bringe det Orden. 5. Ulemper ved at tilsige andre, hvad man vi have ført i Pennen. 6. Centrum maa man til dette Arbeyd vel ønske sig, dog hellere søge det ved Lys i Nattens Stilhed end i Skove og Lunde; 7. men som det ey altid kan haves er det og ikke godt at vænne sig for meget dertil. 8. Hvorpa man helst bør skrive og hvorledes. — IV. Om Udbedrin gen. §. 1. Dens Nytte og hvor i den bestaaer. 2. At den bedst skeer ved at lægge Skriftet for en Tid tilside, dog saa at en Retterganas-Taler hverken maa gjøre for meget af Ar beydet eller være for længe derom. — V. Hvorledes man fornemmelig bør skrive § 1. Meeningen af dette Spørs maal. 2. At oversætte af Græsk at Latin har man holdt fo det bedste. 3. Men at omarbeyde latinske Skrifter, har og sti store Nytte, saa vel som og sit eget Arbeyde. 4. Man ma helst foretage sig de meest enkelte Materier til Øvelse, saasom de saa kaldte Theser, Dommes Igiendrivelse eller Bekræfte se. 5. Skoletaler, og andre, som ikke høre til Rettergang saasom historiske, poetiske og dialogiske Opsatzer, kan og ti ne til Øvelse; 6. men i Skolerne maa man ey holde de Ung for længe op med forstilte Øvelser, men, saasnart mueligt efter Undervisning i de første Grunde og nogen Øvelse, lad dem give sig af med virkelige Sagers Anhørelse og egen Be handling. — VI. Om Overtænkningen. §. 1. Hvor mar ge Leyligheder man dertil kan have, som fattes til Skrivning 2. hvorledes man skal komme til Færdighed derudi, og at sam me beroer meget paa Hukommelsen. 3. Man bør dog ikke bin de sig saa ængstelig dertil, at man ey kunde lade Ideerne ind imellem, hvad for lykkelige Tanker, der paa Stedet kan fa

d

de os ind under Talen. — VII. Hvorledes man skal forhverve og vedligeholde sig den Færdighed i at tale paa Stedet uden Forberedelse. §. 1. Hvor forudsden denne Færdighed er; 2. hvorledes man bedst erlange den, og hvad for der første Kunsten; 3. hvad Flid og Øvelse gior dertil. 4. En vis tankeløs Øvelse, hvorvidt kan være nyttig. 5. Den skal ikke bestaae deruti, at man i Huj og Hast kan løbe til at tale, som gemeene Qvinder i Kammerie, eller naar man bliver sat i noaen pludselig Heede; 6. hvad man da fornemmelig bør øve sig udi og hvorledes; 7. hvor vidt denne Færdighed bør gaae; 8. hvor vidt man bør forlade sig derpaa, og hvorved man dermed kan hielpe sig forbi under Talen; 9. hvorledes og ved hvilke Midler og fornemme Øvelser den bedst vedligeholdes.

Ellevte Bog.

Cap. I. Om det begremme Udtryk. §. 1. Dets Nytte og Nødvendighed. 2. I Almindelighed maa Udtrykket lempes efter Talens Hensigt, saa vel i det Ganske, som i dens enkelte Deele, og Bequemheden derudi strækker sig ikke til Ordene alene, men og til Tingene. 3. I Almindelighed udfordres til denne Bequemhed, at man maa have saa vel Nytten som Velanstændigheden for Øyne: ved den Leilighed en philosophisk Digression om Overeenstemmelsen imellem beage. 4. Veltalenheds Pralerie, stridig mod Velanstændighed: Forsvar for Cicero i den Henseende; 5. men en anstændig Tillid til sin Veltalenheds Styrke maa man nok lade see. 6. En Art af stolt Pralerie, at en Advocat vil forekomme Dommeren og falde ham for Tiden ind i hans Embede. 7. Flere Feyl, som i sær hos Advocater ere stridige mod Velanstændighed, efter de Personers Forskiæl, som tale; 9. deres, til hvis Forsvar der tales; 10. deres, for hvilke som Dommere eller Tilhørere, der tales; 11. efter Forskiæl paa Tider og Steder; 12. efter Sagernes ulige Beskaffenhed; 13. i Henseende til Personerne der tales imod. 14. Velanstændighed i Ord og Udtryk, og hvorledes noget, som i sig selv ikke var velanstændigt, kan blive det i Henseende til Maaden, paa hvilken det bliver sagt, naar det endelig maa siges, saasom i Processer mellem Forældre og Børn og mellem Paarørende. 15. Velanstændighed i Udtryk mod Personer af Stand og Værdighed; 16. mod lastefulde og forhadte Personer, hos hvilke der dog er noget at rose; 17. for en partieff Dommer; 18. for Dom-

mere, fra hvilke man havde appelleret, naar man vises til bage til dem igien; 19. mod Personer, hos hvilke man maa laste, hvad man selv har giort, og i Klager over Fornærmelser, man selv har Skam af. 20. Velanstændighed i at formilde Talens Strænghed, saa man læger, i det man saarer, erstatter Belastelse med Bersømmelse, formilder Udtrykket, og overalt holder en vis Maade, som en sund Skiønsomhed bedre føler, end den med Ord kan forklares. 21. Anmærkning, at de meest forskiællige Fuldkommenheder har ey alene deres forskiællige Elskere, men kan og uden Modsigelse have deres Elsker i een og samme Mand. — II. Om Hukommelsen. §. 1. En fast og hurtig Hukommelse, hvor fornøden for en Advocat. 2. Betragtning og Beundring over Hukommelsens Natur og Virkninger; 3. i sær i Veltalenheden, som ved dens Hielp fornemmelig er sat i Lys, hvilket og er Bevis paa, at Hukommelsen ved nogen Flid og Kunst maa kunne forbedres. 4. Simonides skal have givet første Anviisning til denne Kunst: fabelagtig Fortælling derom. 5. Almindelig Regel for Hukommelsen af dette og flere ligedanne Exempler og Forsøg, og ligesom en Grundsætning til en vis Hukommelses-Kunst, som nogle har udstuderet og i alt ikke finder Forfatterens Biefald. 6. Mere fattelig Underviisning derom, i sær hvorledes man maa bære sig ad med at lære en lang Tale uden ad, der først maa læres stykviis ved Hielp af visse Tegn; 7. helst af det samme Papiir eller Tavle, hvorpaa man har skrevet: helst stiltiende eller med sagte Mumlen: med hvad Fordeel eller Skade efter en andens Oplæsning: hvad Forsøg man derved bør sætte paa sin Hukommelse. 8. En god Deeling og Sammensætning, de bedste Hielpemidler for Hukommelsen; 9. næst Hukommelsens egen flittige Øvelse, som er af alle den største og bedste. 10. Bemærkninger over Hukommelsen i Henseende til de tungere Nemmer, dens Bestyrkelse ved Nattens Hvile, og den alt for hurtige Hukommelses hastige Flugt. 11. Om man bør lære uden ad Ord for Ord? eller det kan være nok, at man har fattet Hoved-Begrebet og Forfatningen i Hukommelsen? 12. Exempler paa Hukommelsens naturlige og ved Flid forhvervede Styrke. — III Om Fremførelsen. §. 1. Den dobbelte Benævnelse i det latinske Sprog og dobbelte Inddeeling i Udtale og Gebærde; 2. dens fortræffelige Virkning og Nytte. 3. Den blot-

blotte Naturgave, saa fornøden og vigtig den ellers er, saa er den dog herudi ikke nok: Flid maa ogsaa herudi komme Naturen til Hielp. 4. Denne Afhandlings Inddeeling i tvende Stykker, om Udtalen og Gebærden, med et Anhang om den hele Fremførelses Adfærd. 5. Først om Udtalen med forskiællig Røst og Stemme, og Stemmens dobbelte Betragtning i Henseende til dens Beskaffenhed og Brug, og dens mangfoldige Forskiællighed i begge Henseende. 6. Hvorledes Stemmen ved Flid og Øvelse forbedres og bevares og hvad derved er at agte. 7. Udtalens trende Hoveddyder med Forklaring over hver i sær: først, at den maa være uden Feyl; 8. for det andet, at den maa være tydelig; 9. at den maa være ziirlig, og hvad dertil udfordres. 10. Tvende Hoved-Egenskaber, Jævnhed og dog Omvexling, som i sær bidrage meget til en smuk Udtale. 11. Udtalen maa ikke være for høy ved Stemmens alt for stærke Anstrængelse, ikke for hastig eller langsom; 12. hvorledes Aandedraget bør være beskaffent; 13. den sjungende Stemme, hvor ilde den lader Talerne. 14. Udtalens Bequemhed i Overeenstemmelse med Tingene. 15. Nu Gebærden, hvor meget en Taler dermed i Særdeleshed udretter. 16. Velanstændige Gebærder med Hoved, Ansigt, Øyne, Næse, Mund, Læber, Nakke, Hals og Skuldre. 17. Gebærde med Arme og Hænder i Almindelighed, hvorved mærkes i sær, hvor ilde det lader, dermed at efterabe andres Adfærd, ligesom og over alt med Udtalen og andre Gebærder at vise deres Stillinger eller deres Røst og Stemme. 18. Gebærde med Hænder og Fingre tillige i Besynderlighed. 19. Adskillig Velanstændighed, Afvexling og Bequemmelighed i Hændernes Bevægelse. 20. Uanstændigheds Feyl i Gebærden med Hænder og Fingre; med Mund, Bryst, Mave, Sider, Laar, Pande, Been, Fødder og Skuldre. i Gang og Bevægelse under Processen; og i den øvrige mangfoldige Adfærd med det hele Legeme eller dets enkelte Deele: tillige med Regler for den modsatte Velanstændighed i alt dette. 21. Talerens Dragt, hvad forskiællig Skik den i forskiællig Henseende bør have pag sig. 22. Anhang af et tredie Stykke om Forskiælligheden i den hele Fremførelses Adfærd i Henseende til hvad der tales, for hvilke Dommere, i hvis Nærværelse, dernæst om hvad for en Sag, og i hvad Hensigt. 23. Talerens Adfærd i første Be-

Begyndelse; 24. i Overeenstemmelse med Talens særskilte Dele, efter Forskiælligheden i Affecter og Tanker, samt Ord og Udtryk; 25. efter Personernes forskiællige Stand, Alder, Character og Naturel. 26. Den velanstændige Maade i Talerens ganske Adfærd.

Tolvte Bog.

Cap. I. Ingen kan være en god Taler uden en god Mand. §. 1. Dyd maae ligge til Grund til Veltalenhed, fordi denne uden sin Fuldkommenhed kun være en Ulykke for Verden. 2. Ikke nok, at Taleren bør være en god Mand, men han kan ey engang blive en god og fuldkommen Taler, uden han maae være en god Mand. 3. Igiendrivelse af det Modsatte, at nemlig en ond Mand med lige Vid, Flid og Lærdom, kan blive ligesaa god en Taler, som den gode Mand. 4. Indvending, at Demosthenes og Cicero vare store Talere, men for en Deel slette Mænd, besvares tillige med Forbar for begge disse store Taleres Dyd. 5. En ond Mand kan vel komme til Færdighed i at tale, men bliver dog aldrig den gode, den saavel i Rettergangs, som især i Stats- og Kirke-Sager gode og fuldkomne Taler. 6. Denne gode Mands og Talers forenede Fuldkommenhed bør især Ungdommen lægge Vind paa. 7. Svar paa den Indvending, at Veltalenhed besmykker Løgn og bestrider Sandhed. — **II. En Taler maae have Begreb om Sagerne.** §. 1. Taleren bør være kyndig saavel i den theoretiske, som praktiske Philosophie, og skiønt ikke Philosoph af Profession, dog virkelig en velerfaren og forsagt philosophisk Statsmand. 2. Den tredobbelte Inddeling af Philosophien i den naturlige, moralske og fornuftige: hvad enhver Deel i sær bidrager til Veltalenhed, og hvad Indflodelse først den sidste Deel nemlig Fornuftkunsten har paa Talerens Arbeyde. 3 I hvad Forbindelse Moralen staaer dermed. 4. Den Naturlige hvor frugtbar paa de vigtigste Materier for Taleren til at øve sin Veltalenhed paa. 5. Hvilken af de philosophiske Secter Taleren kan høste de bedste Frugter af. 6. Han bør ikke forsværge sig til nogen Sect; men fornemmelig øve sig i de fortræffeligste og frugtbareste practiske Materier, og af Historien gior sig de meest berømte Exempler af Dyder og fortræffelige Ord og Gierninger vel bekiendte. — **III. En Taler bør forstaae Lands Lov og Ret.** §. 1. Hvor for-

nøi-

nsden den Kundſkab er. 2. Taleren bør ſelv være forſynet dermed og ikke derudi ſøge Raad og Hiælp hos andre. 3. Hvor læt ſamme Kundſkab kan erlanges. 4. Talere, ſom tillige har været itore Juriſter. 5. Den maae ikke foragtes, fordi de ſaa kaldte Tingſtude og Andre, der tillige give ſig Anſeelſe af Philoſopher, blot lægge ſig efter at kiende Love, Forordninger og Formaliteter, ogſaa foragte al anden Talekunſt. —— IV. En Taler maae have Kundſkab i Hiſtorien. §. 1. Ey alene Hiſtoriens ſande, men og Poeſiens opdigtede Fortællinger bør en Taler vide. 2. Hans Kundſkab derudi bør være megen, vidtløftig og tidlig. —— V. Hvad for Hiælpemidler Taleren bør være forſynet med. §. 1. Hvilke diſſ ere tillige med nogle modſatte Hindringer: 2. blandt hvilke ſidſte den alt for ſtore Undſeelighed ſkader mange. 3. Nogle naturlige Hiælpemidler. —— VI. Naar han bør begynde at gaae i Rette. §. 1. Denne Tid har ſit viſſe Maal, over eller under hvilket den endten er for tidlig eller for ſildig. 2. Hvorfor denne Tid i ſær ikke maae ſættes for langt ud. 3. Hvad for en Sag den unge Taler helſt bør begynde med, og hvad han efter det første Forſøg ſiden har at agte. —— VII. Hvad en Taler har at agte i Henſeende til de Sager, han ſkal paatage ſig. §. 1. Vel bør Taleren hellere ville forſvare, end anklage, dog ogſaa det ſidſte, og ey altid det første. 2 Han maae i dette ſit Valg ikke rette ſig efter Perſonernes Stand og Lykke. 3. Om han altid bør giøre ſin Tieneſte omſonſt, og hvorvidt han med Billighed og Velanſtændighed kan lade ſig betale derfor? —— VIII. Hvad en Taler bør tage i Agt i at lade ſig underrette om Sagerne. §. 1. Hvilke Feyl nogle derudi begaae. 2. Hvilke Regler den retſkafne Advocat derudi har at agte, og de forſkiellige Perſoner, han i denne Forretning bør foreſtille. — IX Hvad Taleren har at agte under Proceſſen. §. 1. Han maae ikke ſee mere paa ſin egen Roes og Berømmelſe, end paa Sagens Fordeel. 2. og ikke derfore foragte Sager af ringe Betydenhed, fordi han ikke dermed kan indlægge ſig Ære. Nogles Feyl i den Henſeende. 3. Hvad Flid han bør giøre ſig for Sagen ſelv. —— X. Om Talemaaden § 1. Talemaadens og Stilens forſkiellige Arter, ſom en Aarſag, hvorfor man endnu i denne, ſom i andre Kunſter ſavner Fuldkommenhed. 2. Maler- og Billed-

hug-

hugger Kunsten har og sine forskiællige Arter og Maader, fordi Kunstnerne deels har besiddet hver sine Fortrin og Fuldkommenheder, deels have hver sin egen Smag efter Tiders og Steders Forskiæl og enhvers egen Skiønsomhed og Plan. 3. Samme Forskiæl paa Talere og Taalemaader: ved den Leylighed Forsvar for Cicero mod hans ubillige Dadlere. 4. Den tredobbelte Talemaade, den Asiatiske, den Attiske, den Rhodiske, tillige med enhvers Characteer. 5. Den Attiske, den bedste: Ordvexling med nogle, som har giort sig et alt for indskrænket Begreb derom, da den efter Skribenternes Forskiællighed har sine mange forskiællige Arter. 6. Forskiæl imellem den latinske og græske og i sær attiske Veltalenhed fornemmelig i Udtrykket. 7. Ved hvilke andre Fuldkommenheder den latinske erstatter sine Mangler. 8. I sær maae den beflitte sig paa den jævne Talemaade; 9. hvilken nogle holde for den naturligste; 10. hvormed dog andre Fuldkommenheder ved Kunstens Hiælp ogsaa bør foreenes. 11. Om og hvorvidt Talemaade og Skrivemaade bør afvige fra hinanden. 12. Den fine, den høye og den blomstrende Talemaade. 13. Mange Grader derimellem. 14. En Taler bør have dem alle i sin Magt, saasom enhver har til sin Tid og paa sit Sted sin gode Nytte. 15. En fordervet Talemaade kan vel og finde Behag, men taber dog endogsaa hos Mængden i Forhold mod den bedre og fuldkomnere. 16. En Taler, som beflitter sig paa den bedste vil forrette sin Sag ey alene paa den bedste, men og med Tiden paa den lætteste og færdigste Maade. —— XI. Hvad man har at studere, naar man endelig har hørt op med at tale for Retten. §. 1. Der er og den visse Tid, da Taleren maae holde op med at tale for Retten, og har derefter nok af ædle Studeringer at befæste sig med. 2. Ydermere Forsvar for den Paastand, at en Taler maae være baade en god og veltalende Mand: hvorved tillige bergres, hvad der kan forhiælpe forkorte og lætte Arbeydet, og hvad der paa den anden Side gior det langvarigt og vanskeligt. 3. Hvad Haab man kan gióre sig om at naae Fuldkommenhed derudi: og at man ikke maae forsmaae en ringere Fuldkommenhed, der dog har sine store og gode Frugter, sin Ære og Roes, fordi man ikke kan naae den høveste, som Ingen endnu har naaet. 4. Kort Beslutning paa det hele Værk.

Af

Af denne summariſke Recenſion kan i kort Begreb, overſees, hvad det er, hvormed man i diſſe Bøgers Forklaring beſkæfter Ungdommens Tankekraft i Skolerne, og at overſee dette ſkulde dog vel ikke være endnu unyttigt eller mishageligt. Hvad Anmærkninger jeg engang, det første Leylighed vil tillade det, agter at tilføye hver Bog i ſær, bliver forfattet efter Capitlers og Ordners Orden, med en kort Anførelse af de Ord i den latinſke Text, ſom de betræffe, og med Henviisning til Overſættelſens ſærſkilte Bøger og Paragrapher, og til Sidetallene i Originalen. Men Tid og Leylighed vil fornemmelig beroe paa Liebhabernes Antal.

Halle. M. Chriſtoph Chriſtian Sturms **Predigten über die Sontags-Epiſteln durchs ganze Jahr. zw. Th. 1775.** 1 Alph. 8v. Ogſaa de i denne Deel forekommende Prædikener ere med megen Flid udarbeydede, og indbefatte meget fattelige og lærerige Afhandlinger over viatige almeennyttige Religions-Sandheder. Man kan med Rette regne diſſe Prædikener iblandt de meget gode ſom Tydſkland for nærværende Tid har at opviſe, ſaavel formedelſt de derudi indbefattede Materier, ſom og formedelſt Maaden, paa hvilken de ere foredragne. Da den chriſtelige Religion fornemmelig er practiſk, ſaa maae der og i Prædikener allermeeſt ſees derpaa, at man behørig beſtemmer de Pligter, hvortil en Chriſten efter ſit Livs forſkiellige Omſtænde er forbunden, anpriſer dem med de fornødne Bevægningsgrunde, derhos angiver de Midler, ſom kan udrette noget til ſammes Udøvelſe, og de Forhindringer, ſom man har at undgaae, og det er ogſaa derpaa Forfatteren immer har ſtilet ſin Henſigt. Det er en meget ſkadelig Fordom, ſom nogle Prædikantere meget ofte befordre, at man meener, at Religionen fornemmelig beſtaaer i viſſe Andagts Øvelſer, og lidet bekymrer ſig om, at blive et virkelig dydigt og for det borgerlige Sælſkab nyttigt Menneſke. Denne Fordom beſtrider Forfatteren overalt og S. 142 med diſſe Ord: „Ueberhaupt müſſen wir die „ Gottſeligkeit und den Dienſt Gottes nicht blos in gewiſſe „ unmittelbare Uebungen der Religion ſetzen. Jedes auf„ richtige Werk der Tugend, Jedes Geſchäfte, welches un„ ſer Beruf mit ſich bringet, jede Uebung einer wahren „ Menſchenliebe, jede chriſtliche Regierung unſers Hauſes iſt

„ ein

„ ein Dienſt Gottes, der in ſeinen Augen mehr Werth hat,
„ als die noch ſo öftere gedankenloſe Leſung oder Anhörung
„ des Wortes Gottes. Ein reiner und unbefleckter Gottes-
„ dienſt, ſagt Jacobus, iſt der, die Wayſen und Wittwen
„ in ihrem Trübſal beſuchen und ſich von der Welt unbefleckt
„ behalten. Auch das iſt alſo, nach dem Unterricht Pauli,
„ ein vernünftiger Gottesdienſt, wenn wir unſere Leiber,
„ das iſt, uns ſelbſt, begeben zum Opfer, das da lebendig,
„ heilig und Gott gefällig iſt, wenn wir uns der Welt nicht
„ gleich ſtellen, ſondern durch Verneuerung unſers Sinnes
„ den wilken Gottes erkennen und ausüben." Indholdet af de i denne Deel forekommende Prædikener er følgende: XV. Paa Paaſke-Dagen. Jesu Opſtandelſe ſom den ſtærkeſte Forpligtelſe til et helligt Liv. XVI. Paa første Søndag efter Paaſke. Om en Chriſtens Sindelag i Henſeende til den i Verden herſkende Vantroe. XVII. Paa anden Søndag efter Paaſke. Om den chriſtelige Taalmodighed i at bære ſit Kalds Byrder. XVIII. Paa tredie Søndag efter Paaſke. Om den falſke Troſt under Lidelſer. XIX Paa fierde Søndag efter Paaſke. Gud ſom alle gode Gavers Giver. XX Paa 5te Søndag efter Paaſke. Om Selvbedrag i Henſeende til Brugen af Guds Ord. XXI Paa ſierte Søndag efter Paaſke. Om den Pligt at ære Gud i alle Ting. XXII. Paa første Pintzedag. Om Guds Viisdom ved den H. Aands Udgydelſe. XXIII. Paa Trinitatis Søndag. Om Ærefrygt for Gud. XXIV. Paa første Søndag efter Trinitatis. Om de ſalige Virkninger af Kiærlighed til Gud. XXV. Paa anden Søndag efter Trinitatis. Om den urene Menneſkekiærlighed. XXVI. Paa tredie Søndag efter Trinitatis. Om Underkaſtelſe under den guddommelige Regiering. XXVII. Paa fierde Søndag efter Trinitatis. Om alle Jordiſke Tings Forfængelighed. XXVIII. Paa 5te Søndag efter Trinitatis. Om Klogſkab i at leve efter den chriſtlige Sædelæres Anvisning.

Berlin. Mathias Oeſterreichs, **Inſpectors der groſſen königl. Bildergallerie zu Sanſſouci Beſchreibung und Erklärung der Grupen, Statüen, ganzen und halben Bruſtſtücke, Basreliefs, Urnen und Vaſen von Marmor, Bronze und Bley, ſo wol von An-**

ſntiker als moderner Arbeit, welch die Sammlung
Sr. Majeſtät des Königs von Preuſſen ausmachen.
Vorinn der Platz, wo jedes Stück ſich anjezt befin-
et, wie auch derjenige, welchen ſie vormahls ein-
ahmen, und die Sammlungen, zu denen ſie gehört
aben, angezeigt ſind, nebſt beygefügten hiſtoriſchen
rläuterungen und Anmerkungen über die neuern
ünſtler, welche für Sr. Majeſtät gearbeitet haben.
775. 10 A. ſt. 8v. Elskere af Kunſter og Oldſager ville
ed Taknemlighed antage denne Skrift. Hr. D. Krynitz
ar oversat denne Beskrivelse, og da Forfatteren har med-
eelt ham mange vigtige Anmærkninger og Oplysninger, som
re indrykkede paa behørrige Steder, saa bekommer denne
Oversættelse derved et mæ keligt Fortrin for Originalen selv.
Jegge de af Hr. D. tilsøyede Registere, af hvilke i det før-
e forekomme Stykkerne selv og deres Forestillinger, men i
et andet de Cabinetter og Samlinger, af hvilke de tilforn
ar udgiort en Deel, Kunstnernes Navne, hvis Arbeyder
er forekomme, ligemaade andre Personer, om hvilke der
ed Leylighed meldes, disse opfylde vist det dermed tilsigtede
Øiemærke, at man paa een Gang kan overse Indholdet af
et Østerreichiske Arbeyde. Man vilde gierne have forlagt
æserne mangen en smuk Efterretning og Anecdote i sær af
nmærkninger, hvis ikke de vare blot for Elskere og Kiendere
af deslige Ting, som nok desuden ville søge dem i Vær-
et selv.

Leipzig. D'Alemberts Verſuch über den Um-
ang der Gelehrten und Groſſen, über den Ruhm,
ie Mäcenen, und die Belohnungen der Wiſſenſchaf-
en. Sine ira & Studio, quorum cauſas procul habeo.
acit. 96. S. 8v. Man har ikke at forundre sig over, siger
orf., at de Stores Omgang har noget tillokkende for de
erde. Een Fordeel, som de finde ved at vove sig i den store
erden, bestaaer derudi, at deres Fortieneste bliver, om ikke
or mere bekiendt, dog mere høytidelig; en anden ligger i
Belønninger, som hænge af de Stores Rigdom. De
erde, som leve ved de Stores Hoffer, deler han i forskiel-
ge Classer. Nogle ere Slæver, uden at føle det, og føl-
elig uden Redning. Andre føle vel deres Stands Skiænd-

sel,

sel, hvortil man tvinger dem, men taale den med Standhaftighed, saasom den smigrer dem med Udsigter for deres Lykke. En tredie ikke meget talrig Classe indbefatter dem, som om Morgenen fast beslutte at være frie, og om Aftenen igien begynde at være Slaver. Til den Sidste og, som Forf. troer, skiændigste Classe høre de, som hemmelig bagtale de Store, som de offentlig har strøet Røgelse for. De eneste Store, hvis Omgang en Lærd tør søge, ere de, hvilke han med al Sikkerhed kan ansee og behandle som sine Lige. Af mange Store bliver en Lærds Navn betragtet som en ringere Titel, der hører kun for de ringere Stænder; ret som den Kunst, at undervise og oplyse Mennesker, ikke næst den Kunst, vel at regiære, var en dødeligs høyeste Lod. Derfore skulle de Lærde ikke ganske undddrage sig fra de Stores Sælskab. Saadanne Lærde, for hvilke Omgang med Verden ikke kan have nogen Nytte til det, de anvende deres Flid paa, maae være fornøyede med Sælskaber, hvori de kunne forfriske sig, af hvad Art de og kunne være. For de skiønne Geister derimod er Omgang med Verden nødvendig. Over de saa kaldte Mæcener har Forfatteren sagt meget Sandt. Alle Lærde skulde have det Mod at sige, Brød og Frihed, Frihed ey alene for deres Personer, men og for deres Skrifter. Denne Frihed maae dog meget vel underskilles fra Ryggesløshed, som angriber det de burde have Ærbødighed for. De Lærde burde sætte sig langt hen over Begiærlighed efter Rigdomme. Hvem der end ikke har læst dette Skrift i Originalen, anpriser man denne Oversættelse. Den er troe, men har dog adskillige Uagtsomheds Feyl f. e. Ein Fremder i Stedet for ein Ausländer (Etranger) og wirklichere Vorzüge i Stedet for Wesentlichere.

Rotterdam. Eppii Lucumonis Annalium foederati Belgii, liber primus. 1776. Dette, hvorved mån i sær maae beundre Forfatterens Talent til latinske Vers, indbefatter intet videre, end et meget forkortet Udtog af de forenede Provintzers Historie i det halve Aarhundrede, hvori de have forskaffet sig deres Friehed. Erhvert Aars Facta ere indtvungne i 6 Vers, paa samme Maade, som i Hübners Billed-Bibel, men med historisk Nøyagtighed, og med den Styrke i Udtrykket, som det latinske Sprog nogensinde kan modtage.

No. 24.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 12te Junii 1777.

Kiøbenhavn. (Fortsættelse af *Finni Johannæi* Hiſtor. Eccl. Islandiæ &c.) Herefter handler Forfatteren i det 2det Kapitel om Skolernes og Lærdommens Tilſtand, hvilken han har troet allerbedſt at kunne foreſtille ved Sammenligning med de 4re Menneske-Aldere. Deres Barndom regner han til Aaret 1056., da Biſp Isleif paatog ſig Inſpectionen over den Islandſke Kirke. Den Tid fra 1056. til 1106. kalder han deres Ungdom, og den fra 1106. til Midten af det 14de Aarhundrede, deres Manddom, i hvilken Tid Lærdommen og Skolevæſenet har ved adſkillige Biſpers Forſyn og Bevaagenhed naaet deres høyeſte Fuldkommenhed, hvorfor og ſamme Tid har frembragt de lærdeſte Mænd, ſaaſom en Sæmund og Are, begge af ſine Lærlinger bærede med Tilnavn af Polyhiſtorer, dernæſt en Teit Isleifſøn, Halle Teitſøn, Biſſur Halleſøn, Paul Solveſøn, Gudmund Brandøn, Ejolf og Lopt Sæmundſønner, Brand Jonæøn, Jonas Loptesøn, Snorro Sturlæſøn, Kolſkegg og Styrmer begge Polyhiſtorer, Olaf og Sturla Theoriſønner, foruden mange andre, hvis blotte Navnes Opregnelſe Forfatteren har anſeet ſom alt for vidtløftig. Fra den Tid af lakker det op ad mod Alderdommen indtil i det 15de Aarhundrede, da Lærdommen kan agtes ſom udlevet og lær ved Graven. Genier og Naturgaver fattedes vel ikke, men Barbariet og Overtroen havde da taget ſaa ſtærk Over-

haand, at Forfatteren for dette Aarhundrede veed ey at nævne et eeneſte læſeværdigt Skrift. I al den Tid laae Lærdom og Videnſkab begravet og indhyldet i det tykkeſte Mørke. Men mod Begyndelſen af det 16de Aarhundrede begynder det igien at dages. En Deel Islændere reyſte Udenlands for der at lære hvad de hiemme fandt ingen Leylighed til, hvor al Videnſkab beſtod kun i noget Papiſtiſk Fabelværk og Rabuliſterie. En iblandt de første var en Stephan Jonæſøn, der siden blev Biſp i Skalholt, hvilken aabnede vel en Skole men ſom varede kun ſaa længe han levede, da der allerede under hans Eftermand Ogmund ikke mældes om nogen. Lærdommens og Skolevæſenets Erſtatning tog altſaa først ſin rette Begyndelſe med Reformationen. Det er allerede tilforn mældt, hvorledes Kong Chriſtian III. havde beſtemt Kloſterne til latinſke Skoler, men at han siden igien forandred dette Forſæt, ſaaſom man havde foreſtillet ham, hvor fornødne de vare til Boeliger for de Kongel. Lehnsmænd og Betientere. Skolevæſenet forblev derfore i den ſamme Forfatning det var, indtil 1552., da han gav ſin Statholder Povel Hvitfeld Befaling at handle med Biſpen om trivial Skolers Oprettelſe ved begge Cathedral-Kirkerne, og viſſe Indkomſters Henlæggelſe til Læreres og Diſciplers Underholdning. Det kom og ſaa vidt, at der for det første blev antaget et vist Antal Diſciplер til Underholdning, og af P. Hvitfeld forfattet en Skole-Forordning, men ſom dog aldrig af Kongen blev confirmeret og derfor heller ikke meget blev agtet, ſaa de endog 37 Aar efter at den var given ey var at finde uden et eeneſte Exemplar deraf, hvilket Forfatteren har ladet aftrykke efter en Afſkrift af 1589. I Følge ſamme ſkulde Rector ved Biſpen betales i Løn 60 Daler. Dog ſkal og efter Jonas Egilſsons Beretning viſſe Godſer være henlagte til deres Underholdning. Det var Mangel paa Lærere, der egentlig forhindrede, at den Hvitfeldtiſke Anſtalt ikke kom til nogen Fuldkommenhed, da man i det hele Land ikke fandt en eeneſte ſom kunde foreſtaae ſaadant Embede. Hvorfore Hvitfeld det næſte Aar derefter førte med ſig fra Dannemark en Rector ved Navn Oluf, der siden efter en Tid af 2 Aar druknede i det han med ſin Heſt vilde ſætte over en Flod. Med han tiente ſom Conrector ved Skolen en anden fra Dannemark ved Navn Jacob, ſom i ſit 12te Aar havde været med Diſ-

ric

:ich Mynden paa Island, da denne der i Landet 1539. ɔlev slaaet ihiel. Herefter har Forfatteren opregnet alle de ɔlgende Rectores med en kort Beskrivelse om enhver i sær og ɔeres Levnets Omstande. I Holums Stift er det dermed ilgaaet næsten som i Skalholts Stift. En Jonas Ognundsøn, var selv en lærd Mand og Lærdommens første Befordrer i dette Stift. Af den Skole, han her først opettede, ere ligesom i Skalholt fremkomne lærde Mænd, en Klang Thorsteinsøn, en Biørn Gilsøn, begge siden Biskopper, hver i sit Stift, en Ketil Thorsteinsøn, Brand Sæmundsøn, Gudmund Aræsøn, Jorund Thorsteinɔn, en Asgrim, Carl, Vermund, Biarn, Hall, Ɔrm, Odd og Gunnlog, alle Lærdommens Elskere og Beordrere, hvis Leve-Tid Forfatteren anseer som Lærdommens mandlige Alder; hvorpaa fulgte i det 14de Aarhundrede dens Ilderdom. I det 15de Aarhundrede døde den ud, og Barbariet og Vankundigheden indtoge dens Plads. Med Reformationen begyndte den at leve op igien, dog mældes her ikke m nogen Skole, førend i Aaret 1552., efter den Hvitfeldiske Stiftelses Forfatning. De første Rectores vare her, ɔm i Skalholt, Danske Mænd, saasom Island i de førɔe Tider efter Reformationen ingen havde, hvortil disse Embeder kunde betroes. Saa ganske var det ude med al deres Lærdom, da deels Barbariet og Overtroen, deels den sorte Død havde skildt Landet ved alle sine Lærde. — I det 3die Kapitel opregnes nogle andre anseelige og fortiente Mænd ɯa vel af verdslig som geistlig Stand, der endten have befordret Reformationens Værk, eller lagt samme nogen Hinɔr i Veyen. At opregne dem alle i Orden, med kun det ɔrteste Begreb af deres biographisk-historiske Beskrivelse, vilɔ blive her for vidtløftigt. — Den Tredie Afdeeling handɔr om Bisperne i Skalholt i denne Periode i et eget Capitel ɔr hver Bisp. 1) Gissur Einarsøn. Han var af Bisp Ɔgmund holdt i Skole til Hamburg, hvorfra han begav ɜ til Wittenberg og var der i 3 Aar en Tilhører af Luther ɜ Melanchthon. Han havde derfor i nogen Tid efter sin ɯemkomst til sit Fæderneland, som en mistænkt Tilhænger ˢ den Lutherske Religion, en Deel Besværlighed, men har ɔg siden vidst saa vel at betage Bispen al denne Mistanke, ɑa han endog gjorde ham til sin Fuldmægtig og Diaconus og

betroede ham sine hemmeligste Sager, befordrede ham til Bi
spestoelen efter sin Død, og sendte ham til Dannemark me
sin Recommendations-Skrivelse til Kongen, for at faae s
Valg confirmeret. Men han tog strax Maaken af og kom ti
bage som Lutherſk Biſp. Ogmund var i Hiertet ilde ti
freds dermed, men maatte ſkikke ſig i Tiden og efter ſin ege
Foranſtaltning, og ved ſin Afſtaaelſe overlade ham Biſpedøm
met. Vel blev han derpaa offentlig erkiendt og antaget ſo
Biſkop, men Kongens nye Kirke-Ordinantz, ſaaſom Jo
nas Araeſøn offentlig og Ogmund i hemmelig Forſtaael
med hinanden, forkaſtede den, fik han ikke indført før o
nogen Tid efter at Ogmund var taget til Fange. Kort de
paa reyſte han til Kiøbenhavn for at foreſtille Konge
den Islandſke Kirkes ſlette Tilſtand og giorde der Forſlag t
at oprette af Kloſterne latinſke Skoler, og forbyde adſkilli
Ceremonier ſom Levninger af Barbariet og Overtroen. Hvo
ledes dette Forſlag blev antaget, og foranſtaltet til Iværkſæ
telſe ved et Kongelig Edict, der ſmart igien ved nogle ege
nyttige Hofmænds Foreſtilling blev kaldet ind igien før d
blev publiceret, er tilforn ommældt, og det er en Sag Fo
fatteren ey uden Beklagelſe berører. Biſpen havde meget
beſtille med Billeddyrkerne, hvis Overtroe han baade munt
lig og ſkriftlig og i Gierningen ſelv ſøgte at afſkaffe. F
med ſit Exempel at foregaae den Islandſke Geiſtlighed, gif
de han ſig ſelv. Men da han mærkede, at dette hans Exe
pel ey alene ikke blev fulgt, men ogſaa laſtet, ſom ulovli
og et virkeligt Horerie, udvirkede han et Kongeligt Reſkrif
hvorved Ægteſkab blev Præſterne tilladt og deres Børn erk
rede for ægte og deres Forældres lovlige Arvinger. Det
ſtede ham og megen og fortrædelig Umage at faae det blan
Geiſtligheden ſelv i Svang gaaende Blodſkiænderie og Hore
med Jomfruer og Koner hemmet og udryddet. Han hav
og Trætter deels med Biſp Ogmund om adſkillige Stiftet
Kirken tilhørende Eyedomme, ſom denne ved Afſtaaelſen h
de taget bort med ſig, deels med Almuen om ſin Tiende, ſ
den nægtede at give ham, fordi han efterlod een og and
Ceremonie, ſom hørte til forrige Overtroe. Han ophæv
og de Love, ſom forbøde Ægteſkaber i viſſe det legemlige el
aandelige Slægtſkabs forbudne Led. Forfatteren anmærke
ligeſom til Biſpens Ære, det Venſkab og den Samdrægt

jed han levede udi med de Fornemme af verdslig Stand, men om ſamme geraadede Geiſtligheden til Tab og Skade, ſaa jar han og derfor maattet ſkrive følgende Apologie. Cum Primoribus & melioris notæ politici ordinis viris concordiam & amicitiam coluit, & (ut qvidam volunt) ni-niam, ita, ut ſtatui eccleſiaſtico detrimento eſſet: eam nim obſtitiſſe putant, qvo minus Sacerdotes loco proventuum, qvos ex vigiliis, inferiis &c. habebant, aliqvid ex templorum reditibus acciperent, prout juſſerat, pſiqve injunxerat regia Majeſtas, cum Inferias taliaqve ibrogaret. Sed ejus vera cauſa non fuit mera adulatio, ut intempeſtive eis præſtita indulgentia, ſed prudentiæ qvædam ſpecies, clericis qvidem damnoſa, ſed reformationis negotiis utilis, probe enim prævidit vir ſagax, ſi otentes & divites Proprietarios, templorum Curatores, orumqve poſſeſſionum uſurpatores, fundorum aut eorum rectigalium privatione irritaret, parum vel nihil ſe in Reformationis opere profecturum: nam ut illi, qvos nimia Epiſcoporum & Cleri potentia & Avaritia injuſte lucusqve oppreſſerat & exſuxerat, non parum lætabantur, eos jam ſuis proventibus privari, ideoqve forte plures eorum tam promte reformatam amplexi ſunt religionem, ita non ſine ratione putavit verendum eſſe, ſi jam templorum jura patronatus & rectigalia ab illis in Clericos transferrentur, ne acerrime purioris religionis hoſtes exiſterent. Hanc ſcyllam ut evitaret Præſul, regii mandati exſecutionem diſtulit potius qvam reglexit, puans brevi, cum Religio Lutherana altiores fixerit radies, ſe huic malo facilius mederi poſſe. Sed hac dilaione graviter in carybdin incidit, ut hodiedum exiguum alde ex hac regiæ Majeſtatis conſtitutione fructum Sacerotes exceperint: nam nec vitæ tempus ei ad propoſitum erficiendum ſuffecit, nec ejus Succeſſores de ea re ſolliiti fuerunt, qvocirca Regium Edictum, cujus Exſecutio rimum fuit intermiſſa, tandem ut lex obſoleta & antivata æſtimabatur. Saaledes lader ſig vel Biſpens Forold undſkylde, men ikke fuldkommen forſvare, ſaa meget indre, om Opſættelſen er ſkeet af ham mod Kongens Villie g Vidende, kun for ey at ſtøde de verdslige Herrer for Hoderne. Foranførte Sted ligner og meer en Undſkyldning,

end et Forſvar. Hans Død indfaldt Aar 1548., da han havde levet nogle faa over 40 og været Biſp i 8te Aar. Han blev begravet i Skalholts Kirke, men hans Legeme 2 Aar derefter opgravet, mishandlet, og henſlængt i en Grøft efter Biſpens i Holum, den for Overtroen ivrige Jonas Aræſøns Befaling, hvorfra det efter Kongel. Befaling igien blev optaget og hæderlig begravet paa forrige Sted. I øvrig har Forfatteren og anført hvad andet man lægger denne ellers gode lærde og velfortiente Biſp til Laſt, foruden foranførte Forſtaaelſe med de Store. Overalt har Forfatteren ikke ganſke vildet forſvare, men alene undſkylde ham, ſaaſom derudi at han ikke blot fortiede for Biſp Ogmund, der dog havde været hans Velgiører og Befordrer, den Beſlutning der var fattet til at fængſle ham, men og giorde ham ſikker; og at han i ſaa lang Tid ret meſterlig vidſte at forſtille ſit Sindelag imod den Lutherſke Religion. 2) Hans Efterfølger i Embedet og 2den Lutherſk Biſp var Morten Einarſøn. Han var en med de Førſte, ſom antoge Reformationen og Kong Chriſtian III. Kirke-Ordinantz. Mens han i Kiøbenhavn blev confirmeret Biſp, gik den Forfølgelſe først ret an, ſom Biſpen i Holum Jonas Aræſøn, opvakte mod Reformationens Tilhængere i Island, ſaa han maatte klage derover for Kongen, og udvirkede et Skyts-Brev, hvorved tillige Jonas Aræſøn blev giort fredløs, hvilket han medbragte til Island, hvor han fandt Alt i Frygt og Oprør. Aldrig ſaaſnart var han kommen til Island førend han ſøgte at ophæve og til intet giøre alt, hvad Jonas i hans Fraværelſe til ſit Parties Forſvar og Underſtøttelſe have foretaget ſig og foranſtaltet, men blev ſnart efter en fuldendet Viſitatz opreget af Biſp Jonæ Sønner og bragt i Fængſel til Holum. Han undløb vel ſtrax herfra, men blev igien indhentet og bedre forvaret. Jonas fik ham paa det almindelige Thing hvor han ſelv indfandt ſig med 400 Bevæbnede, ſat fra ſit Embede. Derfra drog han af med ham til Skalholt, hvor han fandt alle Tilgange beſatte med Bevæbnede, hvilke endelig overgave ſig paa den fangne Biſpes Skrivelſe derom, ſom Jonas Græſøn havde afrunget ham. Han indtog derpaa Skalholt, og lod Biſp Morten Einarſøn der i et frit Fængſel efter ſig, hvor denne og forblev indtil Jonas Aræſøn ſelv blev fangen, da han fik ſin Frihed og forrige Værdighed

igi

igien. Han gav derpaa ſit Samtykke til, at Biſp Jonas og hans tvende Sønner Biørn og Arius bleve henrettede uden foregaaende Lov og Dom. Dette farlige Skridt koſtede ſiden den bekiendte Chriſten Skriver ſit Liv, og foraarſagede Biſpen den Ulyſlighed, at han maatte giøre en Reyſe til Kiøbenhavn for at forſvare ſig for Kongen, hvor han dog endelig endten blev frikiendt, eller ikke fordømt. Aar 1556. ſøgte og erholdte han Kongelig Tilladelſe at nedlægge ſit Embede, ſaaſom han deels elſkede Roelighed, deels ſaae ſig forhadt, ſaavel af Jonas Arœſøns Familie og Mange af de Store, ſom og af dem, der endnu vare Fiender af Reformationen endogſaa blandt Præſterne, der baade vare vankundige og trodſige. Men den fornemmeſte Aarſag ſkal efter Forfatterens Formodning have været denne, at han forud ſpaaede ſig et ſtort Tab i ſine Indkomſter, i det Kongen drog de Tiender og Bøder, der tilforn hørde Biſperne til, ind i ſit Skatkammer, tilligemed Indkomſterne af de bedſte og fedeſte Gaarde, i hvis Sted Biſpeſtolen fik nogle langt ſletteré til Erſtatning. Han forrettede ſiden Stifts Provſt-Embede og døde 1570. 3) Giſle Jonœſon var den, han afſtod ſit Embede til. Han havde og ſtaaet i ſtor Gunſt hos Biſp Ogmund, hvilken han dog engang med ſtor Fare nær havde forſpildt, da denne fandt ham læſe i Luthers tydſke Overſættelſe af det N. Tte. Han var ulykkelig i ſit Giftermaal, og dette var ham ſelv i hans Embede til megen baade Skam og Hinder. Han havde nemlig ægtet en Chriſtina, af fornem biſpelig Slægtſkab, der tillige med ſin Søſter Thordiſa havde avlet Børn ved deres fælles kiødelige Broder. Han havde vel erholdt Kongelig Diſpenſation for Hende, men i ſin Anſøgning derom fordulgt Sagens rette Omſtænde. Dette geraadede ham nu ved mindſte Indſigelſe mod de Kongelige Lehnsmænd og ved andre Leyligheder til Bebreydelſe og Trudſel om hans Ægteſkabs Ophævelſe og Huſtrues Afſtraffelſe; hvorfor han altid og allevegne maatte tie og lyſtre. Han havde og følet Virkningen af Biſp Jonas Arœſøns Forfølgelſe. Imens han opholdte ſig til Kiøbenhavn for at confirmeres og ordineres til Biſp, udvirkede han ſig af Kongen nogle Tienders Erſtatning igien af dem Biſpeſtolen havde tabt. Det var i Aaret 1565. Kong Friderich II. gav den Forordning Storedomur imod Horerie, Kiætterie,

og andre grove Forbrydelser, og som staaer endnu ved Magt som en ubrødelig Lov. Det er mærkeligt og klinger haardt, og kunde give Anledning til alt for haarde Domme om vore Lutherske Forfædre og de første Reformatorer, at der ved et foregaaende Rescript var sat Livsstraf paa Ketterie. Men Forfatteren har i en Anmærkning viist, at det Ord Ketterie maae forstaaes i en practisk Forstand om Horerie og Blodskiænderie. En egen Bemærkning, som dog bliver rimelig, saavidt samme Lasters hyppige Udøvelse forudsætter en forudfattet Meening om deres Ligegyldighed eller Ubetydelighed, saa Vildfarelse i Gierning, som en Følge af Vildfarelse i Meening, der egentlig kaldes Ketterie, faaer Navn efter sin Aarsag. Saa nidkiær denne Biisp var for at udrydde Laster, saa omhyggelig var han og for at afskaffe Løvningerne af den gamle Overtroe, hvorudi Lehnsmanden Povel Stigsøn var ham i sær meget behiælpelig. Der var ellers under ham endnu saa liden Forraad af lærde Personer, at han maatte beskikke ganske ulærde unge Mennesker til at forrette Kirketienesten med Sacramentets Administration og Oplæsning af Corvini Postill, i Stedet for egen Prædiken, men var meget omhyggelig for deres skikkelige Levnet og Sæder. Han sørgede og for, at Præsterne fik nogle deres visse Boeliger, da Mange tilforn ingen havde. Hans Omhue strakte sig og til Skolen i Skalholdt og til Kirkerne, og overalt viiste han sig i sit hele Embeds Forelse som en vindskibelig, omhyggelig, redelig, fredsommelig og for Religionens gode Sag nidkiær Mand. Kun imod hans Præsteskab skal han have brugt for megen Myndighed, og hans Ægteskab var ham ingen Ære, skiøndt hans Hustrue havde andre sine store Dyder, Troeskab, Huuslighed, en omhyggelig Kiærlighed for Mand og Børn. Han døde, denne fromme og flittige Biisp 1587 i sin Alders 74 Aar, og som han havde levet i en bestandig redelig Nidkiærhed for Religionen, saa døde han og derudi, da han i en gudelig og opbyggelig Trøstetale til et ulykkeligt Menneske greb sig for hæftig an, faldt i Besvimelse, gik til Sengs og døde. 4) Efter ham fulgte Odde Einersøn. Han er født 1559, var en iblandt de første Disciipler i den til Holum oprettede latinske Skole, hvorfra han kom til Kiøbenhavns Universitet; lagde sig der efter Astronomien under den berømte Tycho Brahe's Anførsel, blev siden

siden Vicarius for Provsten paa det Kongelige Communitet, kom igien til Island 1586 og blev der Rector i Holum hvilket Embede han havde forestaaet i tvende Aar, da han endelig imod Formodning blev, som den bedste og lærdeste Mand, man kiendte, eenstemmigen udvalgt til Bisp i sin Alders 29 Aar, og blev confirmeret af de Raadsherrer, der forestode Regieringen i Christian IV. Umyndighedes Tid. Efter at have sluttet og indgaaet med Bispen af Holum, der havde befordret hans Valg, det kiæreste og fortroeligste Venskabs Forbund, som heller aldrig blev brudt paa nogen af Siderne, og sørget for sin Fader og Familie, paatog han sig strax end ydermere at befordre den reformerede Kirkes Reenhed i Sæder og Lærdom, og foranstaltede til den Ende mange vise Anordninger, hvoriblandt han ved nogle fornemmelig søgte at hemme det i Svang gaaende Horerie. En Præst, som herefter begik Horerie, skulde miste Embede og Værdighed, maatte ikke faae noget Embede før efter 3 Aars Forløb, og aldrig det, han før havde havt. Han foreende sig med Bispen af Holum om at indføre de samme Kirkesange i begge Stifter. Men forunderligt nok, at han saalangt fra søgte at hemme den Splid og Nid, som fandt Sted imellem Geistligheden af begge Stifter, at han end mere søgte at befordre samme ved følgende Forslag: 1) at ingen Præst eller Student, som var født i det eene Stift, maatte søge noget geistligt Embede i det Andet, men hver skulde forblive i det Stift, han var født og der søge Befordring. 2) Ingen Discipel, som var født i det eene Stift, maatte gaae i Skole i det andet, eller gaae over fra den eene Skole til den anden. 3) Præstesønner skulde succedere deres Fædre i Embedet, naar de i Henseende til Alder og Lærdom vare det voxne. Men han kunde dog ikke bringe det dertil, at noget af disse Forslag blev med almindelig Samtykke antaget iblandt Landets Love. Han var og i sær omhyggelig for at skaffe Præsterne Forbedring i deres Vilkaar og Indtægter, og Erstatning af Kirkernes Indkomster for det forbemældte Tab, de havde lidt ved de papistiske Ceremoniers Afskaffelse, og hvorfor der var lovet dem Fyldestgiørelse, men som Bisp Gissur ey kunde skaffe dem, og hans Eftermænd hidindtil ganske havde forsømt. Han fik og endelig langt om længe og efter lang Tids Bemøielse, som Laugmændene og Proprietairne havde søgt at giøre

forgiæves, nogen Erſtatning for Præſterne udvirket ved en Anordning, ſom af alle Proprietairer endelig blev antaget og ſtaaer endnu ved Magt. I Henſeende til Tiendernes Betaling til Præſterne af viſſe Kongen og Kirkerne tilhørende Godſer tog han og ſin Geiſtligheds Fordeel vel i Agt, og blev vel derom eenig med Lagmændene, men, ſom Forfatteren erindrer i en Anmærkning, er den Sag dog end ikke hidindtil bleven bragt i ſaa fuldkommen rigtig Stand, at der jo hidindtil ofte er bleven ſtridet derom. Ligeſom han ſaaledes i diſſe forbemældte Henſeende vaagede over ſin Geiſtligheds Fordeel, ſaa ſøgte han og at afværge dens utaalelige Tab og Skade, ved det han i Aarene 1625 og 1626 udvirkede hos den i Kongens Fraværelſe da regierende Prinds Chriſtian V., at han naadigſt eftergav ſaavel Geiſtligheden den paabudne Collect til de af Catholikerne i Tydſkland fordrevne Lutherſke Præſter, ſom og det hele Land den Skat af Folk og Penge, det ſkulde have betalt til den tydſke Religions Krig. Han geraadede og, for ſamme ſin Geiſtligheds Fordeels Skyld, i Strid med Lagmanden Jonas, ſom under Forevending at tage Indbyggernes almindelige Vel i Agt, giorde en Reyſe til Kiøbenhavn, hvor han anklagede den Islandſke Geiſtlighed, ſom urvelig og trættekiær og udvirkede for Biſpen i ſær en iretteſættende Skrivelſe fra Kongen, for hvilken, ſom den ſkulde hedde, Landet udviiſte Tieneſte han og hans Venner og Tilhængere fik endogſaa lagt en vis Contribution paa Bønderne til Erſtatning for de paa Reyſen anvendte Bekoſtninger, da Biſpen, ſom ſøgte at overbeviiſe Folket om hans Reyſes Egennyttighed, forgiæves ſatte ſig derimod og maatte give efter for Lagmandens ſtærkere Partie. Men imellem ham og den Kongelige Lehnsmand Herlov Daa opkom der i Aaret 1606 først indbyrdes Miſtanke og Misforſtaaelſe og ſiden et hæftig og, ſom det ſynes, for Biſpens Liv farligt Fiendſkab. Biſpen vilde ikke tilſtede et Ægteſkab i 3die Slægtskabs Led. Daa klagede ham an for Kongen, at han betroede Præſteſkabet til ulærde Perſoner, der ikke forſtode Latin, hvorover Biſpen ſendte de tvende Præſter, det galt om og ſom meget vel forſtode det danſke og tydſke Sprog, ned til Kiøbenhavn for at prøves af Profeſſorerne, ſom kiendte dem værdige og duelige til deres Embeder. Det Fiendſkab, ſom deraf fulgte, og det miſtænkelige Giæſtebuds Omſtænde

maa

maae Forfatteren ſelv fortælle: qvod cum aliis interceden-tibus controverſiis Satrapam tam male habuit, ut ultio-nem qvovis tandem modo obtinere concupiſceret, cujus egregia occaſio ſe obtulit, cum Præſul negotii cujusdam perficiendi cauſa, Beſſaſtadas veniens a Præfecto lauto exciperetur convivio, in qvo Satrapa epoto Regis Schypho, ex alia lagena impletum Præſuli exhauriendum propina-vit, qvi, ſive mutatione lagenarum motus, ſive a pocil-latore ſcelus abominante, ut caute biberet, monitus, cum ob meram ſuſpicionem convivatorem inſidiarum in-ſimulare inhumanum & Regis Schyphum abnuere, tam ruſticum qvam impium videretur, argenteæ, qvam iter faciens in perula ferre ſolebat, phialæ parum qvid ex Schypho infudit, cumqve Regi & potui benedixiſſet, ad-hibito pro more ſeculi ſigno crucis, additoqve tandem Salvatoris effato, *& ſi mortiferum qvid hiberint, non no-cebit eis*, potiunculam ebibit, breviqve tremere inci-piens in deliqvium incidit, qvo viſo, Famuli eum e tri-clinio in proprium tentorium deportarunt. Ubi adhibi-tis, qvæ ad manum erant, mediis & medicamentis tri-duum decubuit indeqve refectus eſt. Tandem autem eo-rum mutuæ calumniæ, odia & Diſcordiæ eo proceſſe-runt, ut Rex anno 1618 duos nobiles viros *Fridericum Friis* & *Georgium Vind*, Regiorum Commiſſariorum ti-tulo in Islandium ablegaret, qvi omnia coram inſpice-rent & examinarent, qvorum Sententia Satrapa cauſa ce-cidit, Præſul vero ægre evaſit. At han i øvrigt med al ſin Omhue for ſin Geiſtligheds Fordeel har ikke været den re-deligſte og bedſte Biſp, ſees af de Beſkyldninger man har giort ham, at han nemlig begik Underſleb i de Fattiges Gods, at han uredelig og efter egen Fordeel deelte Stipendier ud mel-lem Skole-Diſciplerne, og at han endelig befordrede ſine egne uværdige Venner og Tilhængere til andres Fornærmelſe, og lod overalt ingen Leylighed til at berige ſig gaae forloren. Derimod har Forfatteren og anført hans Fortieneſter paa den anden Side, nemlig hans Lærdom, Flid i ſit Embede, Om-hue for Kirkens Bedſte, Høflighed og Venlighed i Omgang med alle, og Lemfældighed imod ſine Huusfolk og Betientere, og ſiger, at forberørte Feyl, ſnarere bør kaldes en ſtor Mands **Ufuldkommenheder og Pletter** (Nævi) **end Laſter** (Vitia).

Kun,

Kun, at en ſtor Mand dog endelig ogſaa maa være en god og redelig Mand. Han er død 1630. i ſin Alders 71 og Embeds 41 Aar. (Beſlutningen følger.)

Frankfurt og Leipzig. Beyträge zur Vertheidigung und Erläuterung des Canons der heiligen Schrift und der chriſtlichen Religion überhaupt von Joh. Rud. Ant. Piderit, der H. Schr. Doctor und im fürſtl. Colleg. Carol zu Caſſel Prof. Prim. Erſter Beytrag. 1775. 186. S. 8v. En i den Altonaiſke Mercurius efter Begiering aftrykt Recenſion af dette Skrift hær man her anført ſom en lærd Curioſitet. Her ville vi nu og anføre en Contraſt deraf ſom en anden Curioſitet, ſaa meget hellere, ſom den eene tiener til at oplyſe den anden. Efter denne ſidſte Recenſion ſkal dette Hr. Piderits Skrift være det fleeſte, der nogenſinde er ſkrevet over denne Materie, og Forfatteren være gandſke Fremmed i de Deele af Lærdommen, ſom ere de fornødneſte i dette Slags-Underſøgninger. Den Artikel, hvorover her ſtrides, har han overalt anſeet ſom en Deel af den Kirkelige Dogmatik. Men grundig Kundſkab i Hiſtorien og om Kritikens Grundſatzer vil man have ſavnet fra Begyndelſen til Enden i Skriftet. I Stedet for duelige og ti Sagen henhørende Grunde ſkal han have betient ſig af tomme Declamationer og hiertebrækkende Veeklager over Chriſtenhedens gruelige Forfaldelſe og den Fare, der overhænger ſamme. Vittig ſkal han derhos og ville være. Saa ivrer han ſig S. 62 derover, at man med eet forlader den kydſke Ægtekone (den maſoretiſke Text) med hvilken den Jødiſke og Chriſtelige Kirke ſaa længe har været formælet, og at man vil befatte ſig med forløbne Tieneſte-Tøſer (de Kennicottiſke Varianter.) For ham maae i Stedet for das Wort Gottes i Fremtiden das Wort Kennicotts og das Wort Michaelis lyde i Kirken; han vil ikke omvende ſig til dette de Jødiſke og andre, endog kiætterſke, Skoledrenges dyre Ord (dem meener han, ſom ſkal have ſkrevet de hebraiſke Codices), ey heller vil han lade ſig finde iblandt de Kennicottiſke Freholders S. 125. ſpotter han paa paa en fiin Maade den Forventning man giør ſig om en Bibel af Smag, at den nemlig ſkal befrie os fra det forrige Sudelkocherey, die zuſehr nach judiſchen zwieblenriechet

o. ſ. v.

o. ſ. v. De Løsnings-Ord hvilke Hr. D. Piderit allevegne lader lyde, for dermed at give ſine Udſagn Eftertryk og erſtatte Mangelen af andre Beviisgrunde, ere diſſe: Kirken, de ſtore Reformatorer, vore Confeſſioner, Olav Gerhard Tychſen, Butzower kritiſche Sammlungen, Reichgeſetzwidrig, den evangeliſke Kirkes politiſke Fare. I det vidtløftige Tilſkrift til de Caſſelſke Landes Geiſtlighed vil Hr. D. have forudſeet, hvad for et Huus de ſlemme Recenſentere vilde holde med dette hans Skrift, hvorimod han troſter ſig med den dydige Chriſten. Derpaa fortæller han, hvor liſtig man har begynt, at aabne en viid Dsd for **Socinismus** og **Naturalismus**. Man ſkal nemlig vel ikke offentlig være gaaet løs paa vort Kirkes Syſteme, men allerede for lang Tid ſiden kunſtig have ſøgt at ſpille det derhen, at Philologie og Kritik kom i Beyret, og denne har man da giort til den Slange, ved hvilken man vilde udſprede Giften. Fremdeles har han med En at beſtille, der ikke gierne vilde troe, at et uſkyldigt Barn, uagtet Arveſynden, bliver født ſaa ſort og ſlem. Han underretter denne, at Overbeviisningen derom maae tages af Skriften og vore Confeſſioner; og derpaa anfører imod ham nogle Steder, ey af Skriften, men af Catechismus, at Børn fødes ſaa ſorte ſom Mohrer. Men det er Sandt, dette vil ikke behage vore ſkiønne Geiſter; og vore Reformatorer, meener Hr. P. maae have været **ordentliche Schornſteinfeger**, der ikke havde havt nogen ſkiøn Smag. En almindelig Indledning til diſſe **Beyträge** handler om de nyere philologiſke Foretagender, der fornemmelig har ſat Forfatteren i den Bevægelſe, ſom har frembragt dette Skrift. Hr. P. ſiger, at for Skriftens Guddommelighed er det dogmatiſke Beviis det bedſte; hvorved han og altid er bleven ſtaaende. Han klager over den gruelige Misbrug af Philologie og Kritik, og at Tiderne har i den Henſeende aldrig været meer befrygtelige for vor evangeliſke Kirke, tildeels da der paa nogen Tid er ſkeet ſaa ſlemme Anfald paa Bibelen, og det endog af Lærere i Kirken, ſom fortſætte det derfra, hvor **Spinoza**, en **Toland**, og **Voltaire** har holdt op. Alt dette bliver ved et 5 Sider langt Citatum beviiſt, af de **Bützower Sammlungen**. Nu maae vel de Hr. **Kennicott** og **Michaelis** ikke have havt ſaa ſlem en Henſigt med deres Bemøyelſer; men Hr. P. vil dog redde den Maſoretiſke

Text

Text imod dem med alle ſine Vocaler, Accenter og øvrige Puncter. Man forefinder altſaa videre S. 37. en Forelæsning over de Kennicottiſke og Michaeliſke Bemøyelſers Værd til den hebraiſke Textes Forbedring. Reformationen er alene grundet paa den H. Skrift, ſom det ſkrevne Guds Ord, og Proteſtanternes første Grundſatz var: Hvad ſom er indbefattet i Skriften, og det ſaavidt man derunder forſtaaer det ſkrevne Guds Ord, det er af Gud. Paa denne Satz grunder ſig Religions-Freden og den Augsburgiſke Confeſſion, og alene Hvem der antager den, er et retmæſſigt Lem af den proteſtantiſke Kirke. Hr. P. opgiver ſig ſelv det Spørsmaal: Hvad har vel de første Reformatorer forſtaaet under den H. Skrift? Men lader det viſelig ubeſvaret, og fortæller i Stedet derfor noget om den Flid, hvilken Jøderne, ſom læt er at agte, maae have anvendt for at erholde rigtige Afſkrifter. Derfor havde og alle evangeliſke Kirker fra Begyndelſen af agtet den trykte Text med alle ſine Vocaler og Punkter for overeenſtemmende med Autographis. Til Bevis beraaber han ſig (ikke paa Reformatorernes Skrifter, og den Augsburgiſke Confeſſion, men) paa alle theologiſke Syſtemata og Compendia. Det ſkal endnu ikke være 30 Aar, ſiden man har faaet det Indfald, offentlig at erklære Texten for feylagtig. Endelig ere der opſtandne **Kennicotter og Michaeliſſer. Edelmann** ſkal ikke have talet meget anderledes end diſſe Nyelinger, og Voltaire ſkal nu kunne tie ſtille, da der ere opſtandne ſaa ſtore nye Propheter i Israel. Saa løber nu Declamationen fort til Ende. Ved Leylighed ſpørges: Hvem der ſkal afgiøre det, hvilken der iblandt ſaa mange Varianter er den rette, ſom Gud har aabenbaret? (Af Kritik og kritiſke Grunde maae Hr. P. vel altſaa ikke have hørt noget.) Beſlutningen ſkeer med den troehiertige Tilſtaaelſe, at i den Maſoretiſke Text og ere indløbne nogle Feyl, der aldeles behøvede nogen Forbedring. Endelig følger en videre Udførelſe af den foregaaende Tale i en fortſat Forſvarelſe for den Maſoretiſke Text. Først den Indvending: Men der forekommer jo dog Varianter og en Brug af Kritik ved det N. Tte. Man overlader enhver Læſer, der har den mindſte Kyndighed i Sagen, ſelv at dømme; om Forfatterens Svar har endog kun det allermindſte Skin af Grundighed. Man veed ikke hvad han maae have tænkt ved det han ſkriver S.

82,

82, at Kirken har aldrig ladet de Milliske Varianter opkomme? S. 86. giør han et Udfald paa Wieland, Musenalmanakkerne, Minnesangene, Hendecasyllaberne, Jacobi ꝛc. tillige med nogle Udtoge deraf til Beviis, at man ogsaa (tillige med den Masoretiske Text) vil udslette alle gode Sæder. Recens. studsede, da han først slog Bogen op S. 89. og umiddelbar under Columnetitelen, Vertheidigung des Masoretischen Textes, læste: Frisch und ründchen, ist ihr Mündchen, wie die knospende Ros im Thau, og forunderde sig over Forfatteren, der flittig har excerperet Musenalmanakker, og deslige Saulieder, som han kalder dem S. 92, for deraf at benytte sig i den Masoretiske Textes Forsvar. Atter S. 96: Paa den Mas. T. (hedder det) grunder sig den Fred, som Vi har indgaaet med den Katholske Kirke; deraf flyde alle de Evangeliskes Rettigheder i Riget; man betænke altsaa den store Fare, om man endog satte, at Kennicott havde Retten paa sin Side; den Lære om den M. T. Rigtighed staaer i nøye Forbindelse med Rigs-og Stats-Forfatningen; Corpus Evangelicorum er berettiget at sætte Hindringer for det Overhaandtagende Uvæsen; Tydskland har Ret til at afholde Kennicotts Bibel fra sine Grændser; Kennicott og Michaelis vil forstyrre et Fundament, hvorpaa Statens ganske Sikkerhed beroer ꝛc. Udførelsen af disse sælsomme Sætter vil Recens. have overladt til Læseren. Endelig er det dog S. 193 falden Forfatteren ind, at der i ingen af Rigslovene er at finde det allermindste derom, at Guds Ord alene er indbefattet i den Mas. Text; at det slet ikke har været Reformatorernes Meening, saa ganske at binde os til Jødernes Text, meget mere havde de selv betient sig af den Frihed kritisk at forbedre Texten. Det skal være en Lyst at see, hvorledes Hr. P. hele Sider igiennem gaaer rundt om denne særdeles vigtige Indvending, der forvandler alle hans foregaaende Declamationer til et Intet, og dog endelig tilsidst lader den ganske uopløst, og ikke videre med et eneste mælder om Rigslovene og Confessionerne; hvilket dog vel er det samme som at kaste Læserne Sand i Øynene. Først vil han hiælpe sig dermed, at Luthers og Zwingels Paastænde ere slet ikke de Evangeliskes Lære; dernæst grandaer han paa et andet Indfald, nemlig, at disse Mænd har ikke paa den Maade, som Capellus og Michaelis af

eget

viget fra den Masorethiske Text, da han altsaa ikke maae have vidst, at Luther selv har optaget blotte Conjecturer i sin Oversættelse. Det er uden Modsigelse, at Luther har holdt da værende, altsaa den Masoretiske Text for det, som den Katholske Kirke til den Tid har holdt den for, altsaa for rigtig og tilforladelig, denne samme Text har han ogsaa oversat til sin Kirkes Brug. Alt kommer an paa de tvende Spørsmaale, om den Masoretiske Text behøver saa stor Forbedring, og om de af Antimasoretherne brugte Forbedrings-Midler dertil ere tienlige? hvilket altsammen, som enhver seer, betræffer slet ikke ovenanførte Indvending af Rigslovmæssigheden. Endelig nærmer Forfatteren sig S. 143. til det foregivne Beviis for den Masoretiske Textes Rigtighed. Ey ethvert skreven eller trykt Exemplar indbefatter denne Masoretiske Text ganske ubeskadt; men i sig selv er dog denne Text ganske uden Feil, saasom nogen, formedelst den derpaa af Sopherim og Mahoretherne anvendte Flid, umuelig har kundet komme derind. Masorethernes Text er slet ikke nogen anden end den Gamle Sopherim's, og Masoretherne har slet ikke foretaget sig noget kritisk Arbeyde med Texten eller nogen nye Recension deraf, men har alene ved tienlige Midler vedligeholdt og forplantet de gamle Sopherim's Text. Men denne stemmede paa det nøyeste overeens med Originalen. Thi Esra der var en Sopher, havde endnu Autographien af Lover eller, om man end ikke vilde troe dette, saa er det dog vist at hans Exemplar af den hele Nation er erkiendt for rigtig og overeenstemmende med Originalen, hvorfor det og blev Rettesnoren for alle andre Exemplarer, og er bleven fortplantet af Synagoga Magna, og ved Masora er kommen heel og holden til os. — Beviset i sig selv er ey et Haar bedre, end det man længe har hørt og vidst. Man har med nærværende Recension vildet sætte Læseren i Stand til at dømme om dens saa høyt priste Bog.

Erlangen. Gemeinnützige Betrachtungen die neuesten Schriften, welche Religion, Sitten und Besserung des menschlichen Geschlechts betreffen. Erstes Stück. 1776. Hermed er de theologiske Journaler Tal bleven forøget. Forfatterne give et nøyagtigt Udtog af Skrifterne, og deres Domme ere skrevne med den Forsigtighed, som kan ventes i en Journal, der forfattes under Hr. Doctor Seilers Opsigt.

No. 25.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 19de Junii 1777.

Kiøbenhavn. (Beſlutning af *Finni Johannæi* Hiſtor. Eccl. Islandiæ &c.) Vi komme nu til Biſperne i Holums Stift, ſom har været følgende: 1) Oluf Hialteſøn, ſom til Kiøbenhavn, hvorhen han var ſendt af Biſp Jonas Araeſøn, for i hans Navn at hylde Kongen, og i en Deel andre Ærender, antog den Lutherſke Religion, og blev der bekiendt med D. Palladius og de andre Profeſſorer. Efter ſin Hiemkomſt fordulgte han i 7 Aar denne ſin Overgang for Biſpen og andre, og da han endelig derpaa tog Maſken af, lod Biſpen ham indkalde for Præſternes Forſamling, hvor han fralagde ſig Beſkyldningen, og Biſpen takkede Gud offentlig, for han havde reddet ſaa ſtor en Mand fra ſaa ſtor en Forbrydelſe. Men Oluf fortrød ſtrax, hvad, han havde giort, og gav ſig til paa nye med Iver at forkynde og forſvare den ſkeete Forandring i Kirken. Biſpen, ſom ellers hidindtil havde været hans Patron og Befordrer til Præſt og Provſt, blev nu ſaa forbittret, at han i en offentlig Forſamling af Geiſtligheden ſatte ham af ſom en Kiætter og dømte ham fredløs, da den imod ham ophidſede Geiſtlighed ſtødte ham paa Hals og Hoved ud af Kirken, ſaa at han i Trængſelen fik ſit eene Been ſaa forknuſt imellem Stolpen og Kirke-Dørren, at han aldrig ret kunde komme ſig igien af denne Skade. Han maatte derpaa holde ſig i Skiul indtil han kom paa et Skib til Kiøbenhavn og underrettede Kon-

gen om Biſp Morten Einarſøns Fængſel og andre Jonas Areſøns voldſomme Foretagender. Dennes Dom over Oluf blev da ved Raadets Kiendelſe ophævet. Han fulgte da med de 3 Skibe, ſom Kongen ſendte til Island med 500 Krigsfolk for at befrie den fangne Biſp: men ſom Jonas Aræſon og hans Sønner allerede da vare henrettede, blev han, i Stedet for han ſkulde været indſat i forrige Værdighed, beſkikket til Biſp i hans Sted, Aar 1552. Dette ſit Embede ſkal han have foreſtaaet med al muelig Flid og Omhue for at befordre den Lutherſke Religions Fremgang og Udbredelſe, endogſaa ved egne Skrifter til Underretning for Præſter og Provſter om deres Embeds-Pligter. Det fattedes kun, at han med det bedſte Hierte ſkulde have beſiddet ſtørre Lærdom og Skarpſindighed, da mange foragtede ham, ey alene ſom en ulærd, men og ſom en fattig Mand af ringe Herkomſt, efterdi hans Fader var kun en fattig Smed, eller, ſom andre vil, en Klokker, eller begge Deele. I hans Tid blev, efter den Hvitfeldiſke Forordning, en Skole oprettet til Holum Aar 1553. Det lægges ham til Laſt, at han har holdt ſlet Huus med det Biſpeſtoelen og Kirken tilhørende Gods, ſom han for Ting af liden eller ingen Værdie har afhændet. Han er død i ſin Alders 70, ſit geiſtlige Embeds 50, og Biſpedømmets 17 Aar. — 2) Gudbrand Thorlakſøn, født 1542., var en af de første Diſcipler i Holums latinſke Skole, hvorfra han blev demitteret 1560. og blev ſtrax Hører ved ſamme Skole, hvor han tiente i 2 Aar, reyſte derpaa ned til Kiøbenhavn, hvor han fik ſin Underholdning ved D. Nicolai Hemmings og Biſp Povel Mathieſøns Bord, kom tilbage til Island 1564. og blev Rector ved Skalholts Skole, hvilket Tieneſte han efter 3 Aars Forløb ombyttede med et Præſteſkab. Siden da Rector Martinus ved Holums Skole var afgaaet, foreſtod han ſamme i eet Aar, og, da Biſp Oluf Hialteſøn var død, og Stiftets Geiſtlighed havde givet deres Stemmer til tvende andre, fik han Ordre at komme til Kiøbenhavn, hvor han blev af Kongen beſkikket og ved ſin ſtore Patron Biſp Povel Mathieſøn indviet til Biſp i Holums Stift, og kom ſom Kongelig beſkikket Biſp 1571. tilbage til ſit Fædrene-land. Det første han der tænkte paa, var at forbedre ſin Geiſtligheds Vilkaar ſaa vel i det Timelige ſom Aandelige, ſkaffede altſaa de Fattige iblandt Præſterne først meer Indtægt og frie

Boe-

Boeliger, og dernæst var betænkt paa ogsaa at see dem selv orsynede med meer Siæle-Næring og Føde til deres egen og Meenighedens aandelige Underholdning. Til den Ende fik an et Bogtrykkerie til Holum oprettet, hvortil han endoga selv med egen Haand skal have forfærdiget og forbedret ange Redskaber. Dette sigtede til en Udgave af Biblen i et Islandske Sprog, hvilken han og selv har oversat efter uthers Tydske Bibel, og af andre mange gode Skrifter, vilke han deels selv har oversat, deels besørget oversatte ved ndre i det Islandske. Efter den her anførte Fortegnelse bebe de sig til 85 i Tallet. Han lod og komme en Bogbinder a Hamburg til Island, der kunde give Landets Indfødte nderviisning i denne Kunst. Iligemaade lod han intet iangle af mundtlige eller skriftlige Formaninger og Underiisninger, eller nyttige Anordninger til Præsternes og Meeighedernes Bedste, Oplysning og Renselse i Lærdom og Levet, og overalt at rette de Mangler og Feyl, som hans Forand Oluf Gialtesøn havde maattet efterlade urettede. Hans ange Anordninger til Kirkens Bedste paa adskillige Synoder aa man gaae forbie. Han indførte Ungdommens Overhørelse og Confirmation overalt i sit Stift, førend de maatte ntages til Sacramentet. Det Jus Asyli som Kirkerne og et is dem tilhørende District af 30 til 40 Skridt før havde, k han, efter Forestilling om sammes Misbrug, ved et Koneligt Rescript ophævet. Iblandt en Deel Trætter han havde med adskillige, var den, han havde med Lagmand Jonas, am den farligste og bitterste, da det i samme galt ham om itet mindre, end hans Families Ære, saasom hans Oldefaer derudi blev beskyldt ey alene for en Brodermorder, men g for at have qvalt tvende sine egne Børn, det eene i en Flod g det andet i en Suppe-Kiedel, paa det han kunde derved nsees at have forskiærset sin Ret til tvende Gaarde, hvilken ontraparten havde i Besiddelse, og som Bispen, som en Arving dertil, nu fordrede tilbage, under Forevending, at en Bisp Gottschalk havde med Uret afstvunget hans Oldefader em, da det paa Contrapartens Side skulde hedde, at de vare forfaldne i Bøde til Bispen for de begangne Forbrydelser. agmanden Jonas og Arngrim Jonæsøn, Rector ved Holums Skole, som og var en Med-Arving, paa Bispens Vege, maatte derover giøre Reyse til Kiøbenhavn. Kongen og

Raadet anbefalede Sagen til en Commissions Kiendelse af 2
Mænd udi Island, hvilke tilligemed Lehnsmanden erklærede
de fremlagde Documenter, som skulde bevise det begangne Bre
der- og Børne-Mord, for falske og opdigtede, reve dem offen
lig i tu, og overleverede Stumperne deraf i Biſpens Hænder
Men om de tvende Gaarder blev der ikke mældt noget i Dom
men, hvilket smertede Biſpen, saa han siden greb til Pennen
og udgav for det første en lemfældig og taalelig trykt Apolo
gie mod forbemældte Beskyldninger, og siden en anden i lang
strængere Tone, hvor i han end mere for at redde sin Fami
lies Ære, igiendriver dem med de skarpeste Irettesættelser
saa vel til hans Fiender, som Dommere. Ingen af han
Modstandere findes at have giort nogen Bevægelse derover
men Ilden ulmede dog immer under Aſken, indtil Aar 1606
da Herluf Daa, som Lehnsmand, kom til Island, som stra
efter en af Biſpen overleveret Apologie og Klage, lod Lag
manden kalde til sig, og beskiænkede ham saa vel, at han Mo
genen derpaa fandtes død i Sengen, hvormed Trætten for e
Tid blev neddysset. I den Trætte mellem Herluf Daa o
Biſp Odde til Skalholt, som blev paadømt af de tvende Kor
gelige Commissarier, blev der og klaget over ham iblan
andet, at han havde selv afhændet nogle Biſpestoelen tilhø
rende Godser, som han og igien maatte erstatte. Det ble
ham og lagt til Last og offentlig Beskyldning, at have antage
en Rector til Skolen, som man af Spot, over hans Vankun
dighed, kaldte Ole Lærdekarl, og selv forbeholdt sig d
en Rector tilkommende Salarium. Han fralagde sig begg
Beskyldninger, ved det at benævnte lærde Karl, deels erkl
rede sig altid at have faaet sin fulde Løn, deels fremlagde t
Kiøbenhavnske Professorers Atteſter om sin Duelighed. De
ved vandt nu vel Biſpen sin Sag, men ikke desto mindre ble
dog Oluf Lærdekarl assat. Den haardeste Beskyldnin
imod ham var ellers for et Skandskrift over Lagmanden Jo
nas, angaaende forbemældte for Biſpens Familie ærerørig
Sag, hvilket han udgav efter hans Død. Lagmandens Ve
ner har endten tiet dertil, eller ere ikke blevne hørte, sa
længe Herluf Daa endnu var Lehnsmand. Men siden a
droge de Sagen for de tvende forbenævnte Kongelige Commi
sarier, der igien androge den for Kongen, som befoel den eer
af dem, Frid. Friis, nu Statholder, at lægge Sag an mo

B

Biſpen, men ſom denne derpaa døde, ſaa blev Sagen først anlagt af hans Eftermand Holger Raſenkrantz Aar 1620. Biſpen vilde da have forligt ſig med Lagmandens Venner, men det hialp intet. Sagen gik ſin Gang, og man dømte Biſpen uværdig til ſit Embede, ja han geraadede, ſom Forfatteren ſlutter af den Talemaade, under Kongens Naade og Unaade, i Fare for Ære, Liv og Gods. Forfatteren undſkylder ikke Biſpens utidige Hevngiærrighed, men beviſer dog, at han havde ſtørſte Ret i en Sag, der ſaa meget angik hans Families Ære, og at Dommen var for ſtræng, hvorfor den og af Kongen blev nedſat til en Penge-Mulct, dog med frit Valg, om han endten agtede ydermere at lade ſin Sag underſøge og paadømme for Kongens og Rigets Raad, eller accordere med Lehnsmanden om en vis Mulct, ſom beløb ſig til 100 Rdlr., hvilke han betalte og dermed fik Ende paa alle ſine Trætter. Det næſtfølgende Stykke af denne Biſpes Hiſtorie, ſom betræffer et Privilegium han udvirkede ſig til en frie Handel med et eget Skib, ſkiønt ſamme forulykkedes ham, er en vigtig Artikel i den Islandſke Handels Hiſtorie. I øvrigt beſkrives os denne Biſp, ey alene ſom en Mand af mange gode moraliſke Egenſkaber, men og ſom en lærd Mand og en Kunſtner. Han døde 1627. i ſin Alders 85, Embeds 56 Aar, og Forfatteren tilegner ham den af ſit Stift velfortiente Lov: nulla ferent talem ſecla futura virum. —— 3) Arngrim Jonæſøn, havde næſten i 30 Aar været Biſp Gudbrands Medhielper, og har ſiden i hele 4 Aar foreſtaaet Biſpe-Embedet, ſkiønt han ſelv aldrig har været ordineret Biſp. Han er født 1568., blev 1576. antagen i Biſp Gudbrands Huus og Familie, der lod ham oplære i Holums Skole, hvorfra han, 17 Aar gammel, blev dimitteret til Academiet, kom derfra tilbage med ypperlige Skudsmaale og blev 1589. beſkikket til Rector ved Holums Skole, og ſiden tillige Præſt ved Cathedral-Kirken. Man ſkal ellers have villet vælge ham til Biſp, men han undſkyldte ſig med ſine Studeringer og Alderdom, hvorover man og ſtrax gav ſine Stemmer til en anden, og den rette Aarſag, hvorfor man og ikke giorde ham flere Tilbud, meener Forfatteren at være, at han formedelſt ſin ſtore Lærdom og Indſigt, og ſit deraf flydende høye Mod, var mere beundret end elſket af Geiſtligheden i Stiftet. I øvrigt er han ſaa vel ved ſine

Skrifter, ſom Brevveerling med lærde Mænd, berømt for den lærdeſte af alle Islændere i ſin Tid. Han er død 1648. i ſin Alders 80 Aar. Af foranførte ſees, hvad Deel han, ſom en Med-Arving, har haft i Biſp Gudbrands Trætte med Lagmand Jonas.

Nu følger Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Islandiæ Periodus VI. fra 1630 til 1740. Atter her gaaer Forfatteren frem efter ſin ſædvanlige Orden, og opregner i første Afdeelings tvende Kapitler de 3 Konger, Friderich III. Chriſtian V. Friderich IV. og deres Statholdere med en ſummariſk Fortælling om deres Levnets Omſtænde, Bedrifter og Anordninger, hvilken vi maae for Vidtløftigheds Skyld forbiegaae og det med ſaa meget bedre Undſkyldning, ſom det Meeſte deraf ikke hører til den egentlige Kirkehiſtorie. I Friderich den Tredies Tid var kun en eeneſte Statholder ved Navn Henrich Bielke, ſom og forblev det under Chriſtian V. indtil 1683, da med hans Død det forrige Lehnsmands Embede ophørde, og blev forvandlet til et Skatmeſter-Embede (qvæſtura) hvilket Chriſtopher Heidemann, der tillige var Aſſeſſor i Conſiſtorio, først har beklædet indtil 1693. Efter ham fulgte under Navn af Amtmand, Chriſtian Müller af Ratterup. I Friderich IV. Tid vare følgende Statholdere, Chriſtian Gyldenløve, Chriſtian V. naturlige Søn, ſom dog ſelv er ikke kommen til Island, men har ladet ſit Statholderſkab forrette ved Vicarier, ſom vare Heidemann, Müller, Odde Sigurdſøn og Nicolai Fuhrmann. Efter ham fulgte i Statholderſkabet Peder Rabe, Admiral og Ridder af Dannebrog, fra 1720 til 27 og efter ham Baron Chriſtian Gyldenkrone, fra 1728 til 1730, ſom blev efterfulgt i Embedet af Etatsraad Henrich Ochſen. Imidlertid anſøtes ſom Amtmænd efter Müller en Nicolai Fuhrman, en Jochum Henrichſøn Lafrentz, og, ſom Qvæſtores en Beyer, Cornelius Vulf, Chriſtian Lupdorph, og Chriſtian Dreſe, hvis Hiſtorie er meeſt politiſk og biographiſk. — Men den anden Afdeeling et egentlig eccleſiaſtiſk og handler om Kirkens og Religionens Tilſtand. Det næſte Aarhundrede efter det uindſkrænkede Monarchie regner Forfatteren det lykkeligſte, ſom for Island i Almindelighed, ſaa i ſær for den Islandſke Kirke, da man hverken har kundet klage over Krigenes, Sværdveriets

riets eller Skatternes trykkende Byrder. Kirketieneſterne ere de ſamme. Men Biſpernes Beſkikkelſe har ſiden Regieringsformens Forandring beroet paa Kongernes Villie, da de tilforn blot maatte ſøge Kongelig Confirmation. I den geiſtlige Jurisdiction er der og ſkeet den Forandring, at de ſaa kaldte dimidiata Judicia ere blevne afſkaffede, da Statholderen og Biſpen herefter alene ſkulde paakiende de hidhenhørende Sager. Provſternes Stand, Værdighed og Embeds-Forretninger ere de ſamme; kun at Navnet Officialis er ſiden alene blevne tillagt den Præſt eller Provſt, ſom er bleven kiendt værdig til at foreſtaae Biſpe-Embedet i Vacants-Tiderne til en nye Biſp blev beſkikket. I deres Jurisdiction er deels ved Kong Chriſtian V. Lovbog, fra Aar 1718, ved Chriſtian IV. Forordning af 1741, ſkeet nogen Forandring og nærmere Beſtemmelſe. I Henſeende til den Ret at kalde Præſter har der i denne Periodes Sidſte Tider været ſtor Trætte mellem Statholderen og Biſp Arnæſon, ſom kom af det, at Biſpen har vægret ſig for at ordinere uværdige Perſoner, ſom Statholderen har forfremmet til de Værdigeres Fornærmelſe, hvilken Misbrug tilligemed Trætten blev endelig hævet ved Kongelige Reſkrifter. Først i det ander Aarhundrede efter Reformationen finder man igien Exempler af gudelig Gavmildhed. Der har og i denne Periodes Forløb af og til været Strid om Tienderne, og i ſær om de Spørsmaale, om og ſamme burde betales af Kirkernes Godſer? og om de burde betales ogſaa af dem, der tilhørde Biſpeſtolen? I blandt denne Periodes berydelige Stiftelſer, ere de 4 Hoſpitaler for Spedalſke, eet i hver Fierding af Landet, ſom bleve oprettede Aar 1650, og Naadſens Aaret for geiſtlige Enker. Man har ikke vidſt af noget Kietterie der i Landet at ſige, undtagen, at en Bonde havde engang faaet nogle Socinianſke Griller i Hovedet, ſom Geiſtligheden ſtrax betog ham. I Kirkeſkikker er ingen Forandring ſkeet indtil Aar 1687, da Chriſtian V. nye Ritualer bleven indført. Men i Stedet for den Papiſtiſke Overtroe, ſom nu var udryddet, har indſneget ſig en anden ikke mindre farlig, hvilken en Omløber ved Navn Jonas Gudmundſøn havde udſpredt næſten over det hele Land, og ſom beſtoed i Hexerie, Beſværelſe, Necromantie og andre Koglerier, hvilke, endſkiønt Hexemeſteren var bleven forviſt, havde taget ſaa ſtærk Over-

haand, at der i en Tid af 60 Aar henved 20 Mennesker er blevne dømte til Baalet for blot Mistanke om Troldom. Bi-sperne har i denne Tid øvet en streng Kirketugt, og den verdslige Øvrighed kan det heller ikke bebreydes, at den, som til forn, har baaret over med Forbrydelser, saa Roenhed i Sæder og Levnet immer bliver større, som man kommer længere frem i Tiden, og den gamle Suurdeig kan siges at være udrydded, naar man undtager, enkelte Forbrydelser, der ikke kan ansees som Nationens herskende Laster. I følgende 2det og 3die Kapitel har Forfatteren leveret en biographisk Recension af Skole-Rectorerne, og af andre lærde Mænd, der har været Kirker i sær til nogen Gavn ellee Skade. Alene de blotte Navne Opregnelse vilde blive for vidtløftig. En **Torfæus**, **Arnae Magnæus** og andre bekiendte ere der iblandt. Men Bi-sperne vil man kortelig opregne som Hoved-Personer i Kirken efter deres Orden, ligesom i de foregaaende Perioder. Bi-sper i Skalholt have været: 1) **Gisle Oddesøn**, født 1593, blev Student 1613, Præst til Domkirken i Skalholt 1616, Rector ved Skolen 1621, og valgt til Bisp efter sin Fader 1631. Mens han opholdte sig til Kiøbenhavn for at erholde Kongelig Confirmation, udvirkede han ved Hoffet, at den nye Taxt paa Vahre, som Handels-Sælskabet havde tiltrygget sig, blev affkaffet, og satte sig derved i megen Gunst hos sine Landsmænd. Man har af ham en Deel Formanings-Breve til Provster og Præster, samt Dommere og læg Folk. I øvrigt var han en venlig, omgiængelig, overalt elsket og æret, men dog i sit Embede streng og nidkiær Mand. Han anmærkes i sær af en saa besynderlig Styrke, at han kunde bære en Klump Jern paa 500 Pund. Han skal og have tænkt paa noget som en Naturhistorie over Island, hvoraf man dog intet har bekommet. Han døde 1638 i sin Alders 45, og Embeds 7 Aar. 2) **Brynjolf Svendsøn**, en Dotters Dottersøn af Lagmand **Arius**, der var en Søn af den berømte Bisp **Jonas Aræson** i Holum, født 1605, kom 1617 i Skalholts Skole, derfra 1624 til Kiøbenhavns Universitet, og derfra 1629 hiem igien med de bedste Skudsmaale, da Bispen, som spaaede sig i ham en Efterman, hvortil han i Tankerne havde bestemt sin egen Søn, synes af Misundelse at have været ham ugunstig. I Aaret 1631 vilde man og alt have valgt ham til Bisp, men som andre vare ham imod,

imod, blev der intet af, hvorpaa han atter reyste til Kiøbenhavn for at studere, og distingverede sig der saaledes ved sin Færdighed i det græske Sprog, at Biſp Reſenius satte ham til Conrector ved Skolen i Roeſchild. Aar 1638 tog han Afſkeed derfra for at reyse udenlands, og reyste først til Island for bringe der sine Sager først i Orden efter sin Moders Død, og sige sin Fader og Venner Farvel. Men i det samme døde Biſp Giſle, saa man tilbud ham strax sit almindelige Samtykke og Valg til Biſp, hvilket han, da det blev ham saa godt som paabyrdet, afslog ey alene her, men og siden til Kiøbenhavn. Men hans Undskyldning for dette Afslag blev ikke hørt, og man gav ham tilkiende, det var Kongens Villie, som han maatte adlyde. Allerede i hans Embeds første Aar 1639 reformerede han Landemodet, som hidindtil ikke var bleven bievaanet af de fleste Provſter, og der blev da fastsat, at det aarligen skulde holdes til Thingvall af de 5 nærboende Provſter tilligemed nogle af deres Herreds-Præster, som skulde møde paa de andres Vegne, der boede for langt borte. Derpaa fik han i Aaret 1645, de saa kaldte dimidiata Judicia afskaffede, og det blev derimod forordnet, at alle hidhenhørende Sager skulde herefter paadømmes af Biſpen og Statholderen, hvorved verdslige Personer bleve ganske udelukte fra al Indflydelse i geistlige Sagers Bedømmelse. Han giorde og en nyttig Reformation i Maaden, paa hvilken Præster herefter skulde vælges og beskikkes, og forordnede, at Præsterne selv skulde forfatte deres Prædikener, da mange hidindtil havde læst af Postiller eller af Papiret, og læse dem op uden ad. Hans Omsorg strakte sig og til gamle Præsters Underholdning, at den blev billigen og ligeligen fordeelt paa de øvrige Præster, samt til Kirkernes og deres Eyedommes Vedligeholdelse, og til Forbedring i de fattigste Præsters Løn af det, som Kirkernes unyttige og overflødige Inventaria bleve solgte for. Præst-Enkerne have ham at takke for det dem forundte Naadsens Aar. I hans Tid blev de forbemældte 4 Hospitaler oprettede. Mærkeligt er hans Skrift om den naturlige Fødsels Tid, foranlediget af det, at Mange paa Grund af denne Tidsregning nægtede sig at være Barnefædre, skiønt de nægtede ikke, de jo havde havt Omgang med Mødrene. Den forfaldne Domkirke lod han med stor Flid og Bekostning opbygge fra nye af. Hans

Omhue for Skolevæsenet og Lærdommens Befordring lægges ham og til megen Roes. Overalt og i al Henseende roses han, som en fortræffelig, lærd, god, og omhyggelig Mand, saa høit elsket af sin sig undergivne Geistlighed, at, da han engang stillede sig, som han vilde nedlægge sit Embede, bade de ham i en Suppliqve, at han ikke vilde forlade dem. Han havde ingen Trætte med de Kongelige Statholdere, undtagen i Begyndelsen med Pros Mandt, hvilken dennes overdrevne Myndighed havde givet Anledning til og hans Død snart gjorde Ende paa. Hans Brevveksling med store Herrer, og de lærdeste Mænd, og at disse Sidste har endogsaa sendt ham deres Skrifter til Censur for at dømme i deres Trætter, viser, hvad Høyagtelse man overalt har havt for hans Lærdom. Ved nogle visse gudelige Øvelser har han underkastet sig Bebreydelse for Hengivenhed til papistisk Overtroe. Forfatterens Apologie for ham er i den Henseende læseværdig. Han roeste vel Luther, som en from og lærd Mand, men lastede hans alt for store Nidkiærhed og sagde: Matrem ecclesiam longinqva custodum negligentia multas capitis sordes contraxisse, sed Lutherum pectinis instar fuisse, qvi non tantum sordes, sed crines etiam & corium una depexuerit. Han bad altid med et Crucifix for sig. Hans lærde Bemøyelser og i sær hans Samlinger til Historien og Oldsagerne, overalt hans Flid for Litteraturens Befordring, gior ham til en af de store Lærde. For den Sags Skyld geraadede han i nogen Strid med Bispen af Holum, da han søgte om Bevilgning til at oprette et eget Bogtrykkerie i Skalholt, hvilket denne troede at være mod sit Privilegium. Til stor Skade for Lærdommen blev den Sag ikke dreven igiennem. Ingen Læser vil misunde denne saa store Mand sin Rigdom og Velstand, men nok den Bedrøvelse, som hans egen høysttelskede Dotters Skiændsel og deraf paa fulgte Død forvoldte ham, foruden en anden ham nær paarørende og af ham opdragen Jomfrues Krænkelse og sine kiæreste Venners Tab. Dette forvoldte, at han udmattet af Bekymringer snart overlod Embeder til sin Eftermand i Aaret 1674. I øvrigt beskrives denne Bisp af saa mange gode Egenskaber, at det var værdt at udsætte et Præmium paa den bedste Lovtale over ham, hvortil denne Biographie leverer den rigeste Materie. Han var, siger Forfatteren blandt andet, serius sine Austeritate, blan-

dus

dus ſine Adulatione, fidus ſine fuco, & pius ſine Oſtentatione. Han ſpaaede ſig ſelv en høy Alder, derſom han ikke døde i ſit 70 Aar. Og da en af hans Venner erindrede ham i Aaret 1674, at han endnu var friſk juſt i dette ſin Alders Aar, ſvarede han med Spaamandens Spurinna's Ord til Cæſar, Venerunt idus ſed nondum tranſierunt, og døde med Enden af ſamme Aar. 3) Theodorus Thorlacius, en Søn af Biſpen i Holum, Thorlacus Schulonius, blev, efter at han havde været 3 Aar Rector i Holums Skole og ſiden reyſt udenlands, i Aaret 1669 af Kong Friderich III. beſtikket til ſuicederende Biſp i Skalholt. Han var vel ikke nær ſaa lærd og ſkarpſindig, men dog ikke mindre god Mand, end hans Formand, og havde den Forſigtighed, at han i ſit Embeds Førelſe deels ikke forlod hans ærede Fodſpor, deels raadførde ſig med de ældſte og erfarneſte Mænd iblandt ſin Geiſtlighed. En Deel i hans Tid foreſaldende Trætter ſkaffede ham meget at beſtille. Aar 1685. erholdte han Bevilgning paa Bogtrykkeriets Forflyttelſe fra Holum til Skalholt. Han var mere Mechanicus, end literatus. Hans Levnet var exemplariſk. Ved ſin Stilleſidden paadrog han ſig en Skiørbug, ſom endelig blev hans Død i Aaret 1697, hans Alders 56de. 4) Jonas Vidalin, blev af Conrector ved Skalholts Skole, ſiden Præſt ved Domkirken, og endelig Biſpens officialis, af hvilken han og blev i en Suppliqve til Kongen recommenderet, ſom den værdigſte, man kunde give ham til Eftermand, hvilket han og blev 1697, ved den berømte Arnæ Magnæi og Geh. R. Moths Hiælp, da han til Kiøbenhavn uformodentlig fandt en Medbeyler i General-Admiral-Liuntenant Juel, der arbeydede for en af ſit Svogerſkab. Han viſte ſtor Flid og Hurtighed i ſit Embeds Forvaltning, var ſtreng i at ſtraffe ſine Præſters Feil. Som han var hidſig af Temperament og paaſtaaende, geraadede han i adſkillige Trætter, hvilke tilſidſt, da hans ſvage Helbred kom til, giorde ham mere ſagtmodig, ſaa han herefter ſlog ſig mere til Gudsfrygt og Studeringer. I øvrigt var han en lærd Mand, Philoſoph, Theolog, Digter, Taler, Græker og Latiner, og beſad med ſin Lærdom mange gode moraliſke Egenſkaber. Han døde i ſin Alder 56 og Embeds 22 Aar. 5) Mag. Jonas Arnæus, en Deſcendent af den berømte Biſp Jonas Araeſøn i Holum,

ſørſt

først Conrector og Rector ved Holums Skole, siden Præst og Provst, blev siden Biisp Aar 1721, hvortil han af Biisp Worm blev indviet i Kongens egen og mange Hofmænds Nærværelse. Ogsaa han havde Arnas Magnæus at takke for sin Befordring. Han paalagde Præsterne ved en Synadal-Forordning, at de flittig skulde katechisere for Ungdommen, og skrev selv til den Ende en Forklaring over Luthers Catechismus. Han havde flittig Tilsyn med Kirkerne, bar stor Omhue for Hospital- og Skolevæsenets Forbedring, regierede sin Geistlighed med stor Myndighed og Strænghed, var skarp i sine Irettesættelser, taalte ingen Modsigelser, haandhævede Retten med en ubøyelig Stivhed, geraadede derover i en Deel slemme Trætter, hvoraf han hverken havde Ære Fordeel eller Fred, skiønt han blev indviklet i nogle med sin Villie. Nogle af disse Trætter vare mærkværdige nok, hvis Rummet tillod at anføre deres Indhold. Med de Kongelige Statholdere og Amtmænd laae han stedse i Strid om den biispelige Jurisdictions Myndighed, og i sær om Præstekaldene. Dog fik han til Kirkens Bedste sin Villie frem i mange gode Anordninger. Den eene Feyl, hans strænge og stive Paastaaenhed og Stridighed, som var en Følge af hans Choleriisk-Melancholiske Temperament, har han er stattet med andre mange gode Egenskaber, Vindskibelighed, Lærdom, Godgiørenhed, Fromhed, Gudfrygtighed, Aabenhiertighed, Redelighed og Troeskab. Giærrighed er uden Grund bleven lagt ham til Last, da han var en sparsommelig og af sin derved samlede Rigdom godgiørende Mand. Han døde 1743. i sin Alders 78, sine Embeders 50 og Biispedømmes 21 Aar

—— Biisper i Holum har været: 1) Thorlacus Skulonius, født 1597, en Dotterson af Biisp Gudbrand i Holum, først Conrector og Rector ved Skolen, blev siden Præst ved Domkirken, tilsidst Biisp efter sin Morfader Gudbrand Aar 1628. Det var denne Biisp, der havde Trætte med Biispen af Skalholdt Brynjolf Svendsøn om det Privilegium, han havde faaet paa at oprette der et andet Bogtrykkerie, hvilket han og fik undertrykt, skiønt det af ham paastaaede Privilegium exclusivum var ugrundet. I øvrigt levede han i Venskab med denne sin Collega, ligesom med alle andre, og indlod sig ikke i nogen Trætte. Man har af ham, foruden andre Skrifters Udgaver, en nye Islandsk Bibel, som afviger

viger fra den Gudbrandiſke derudi, at Texten er afdeelt i Vers. Han var ikke mindre end hans Collega Biſp Svendſøn af Skalholt en lærd Mand og ligeſaa flittig Samler af Islandſke Skrifter. Han døde 1656 i ſin Alders 59 Aar. 2) Gislaus Thorlacius, et ungt Menneſke paa 24 Aar, blev Biſp efter ſin Fader, og foretrokken andre Lærde og fortiente Mænd, blot af Agt og Kiærlighed for hans afdøde Fader. Han har udgivet en Poſtil, og foranſtaltet Udgaver af en heel Hob Bøger. Sin Mangel af Lærdom erſtattede han med andre gode moraliſke Egenſkaber, formedelſt hvilke han var elſket af ſin Geiſtlighed. Han døde 1684 i ſin Alders 53 og Embeds 27 Aar. 3) Jonas Vigfuſius var først Landsdommer, hvorfra han blev afſat formedelſt forbuden Handel, ligeſom han og ikke paa den lovligſte Maade var kommen til Embedet. Ved Borgemeſter Jogs Hiælp blev han ſiden af Canzler Griffenfeld, befordret til Succederende Biſp i Holum 1673, ſaa ſnart der blev Vacantze. Da han efter Biſp Gisles Død vilde tiltræde Embedet vilde Stifters Geiſtlighed ikke erkiende ham, men giorde adſkillige Beſkyldninger modham, ſaa Kongen endelig maatte blande ſig i Sagen og befoel Lagmændene at arbeyde paa Forliig mellem Biſpen og hans Fiender. Han blev atter anklaget for forbuden Handel og anden Udſuelſe, hvorover han maatte giøre en Reyſe til Kiøbenhavn, men ſom han der fandt ingen Gehør, reyſte han hiem igien for at ſtille ſig for Retten, og døde underveis i ſin Alders 47 Aar, og ſit virkelige Embets 6te Aar. 4) Einar Thorſteinſøn havde været Præſt i 32 Aar, indtil han 1692 blev beſkikket og ordineret til Biſp tillige med ſin Eftermand Biørn Thorleifſøn. Han levede kun 4 Aar derefter, men var i ſin Levetid en lærd, vindſkibelig, from og god Mand. 5) Biørn Thorleifſøn, tiltraadde Embedet efter ſin Formands Død 1697. I Aaret 1704 kiøbte han Bogtrykkeriet, ſom Biſp Thorlacius havde bragt til Skalholt tilbage til Holum igien for 500 Rixdaler. Peſt og dyr Tid udſtømmede og plagede Landet i hans Tid. Han elſkede Pragt og faldt dermed ſin Geiſtlighed paa ſin Aarlige Viſitatz noget beſværlig. Han døde af Svindſot 1710. Han var ikke meget lærd, men en Elſker af vocal Muſik og en god Taler. 6) Stein Jonæſøn, født 1660, blev Præſt 1700, og Biſp 1710. Trætten om Bogtrykkeriet blev under ham opripper

rippet igien og bragt til endelig og venlig Forliig, saa det forblev ved Holums Bispestoel. Man finder ellers her om dette Bogtrykkerie og den derom værende Trætte mellem Bispestoelen og den første Stifters Arvinger en kort summarisk Historie. Den nye Islandske Kirkelov forfattet efter den Norske Lovs anden Bog, og i øvrigt læmpet efter Islands besynderlige Tilstand og Beskaffenhed, blev og under ham efter Christian V. Befaling af 1688. nu langt om længe i Aaret 1728 bragt til Endelighed, efterat dermed tilforn var skeet en og anden Standsning og Forhaling. Han var ellers en from og sagtmodig Mand. Man saae ham aldrig vred. Fornærmelser lod han som han ikke mærkede, og levede i Venskab og god Forstaaelse med de Store. Han var og særdeles godgiørende, men ingen Huusholder. Han døde 1739, i sin Alders 79, Embeders 51 og Bispedømmes 28 Aar. — Hermed besluttes nu dette historiske Værk, hvis Recension man har vildet fuldføre efter den fra Begyndelsen lagte Plan dertil. Læseren har vel selv allerede længe siden mærket, at Titelen, naar den fuldkommen skulde svare til Værkets Indhold, burde have været Historia biographico-politico-ecclesiastica Islandiæ, og vil man lægge litteraria til, hvor man ikke. Men alt hvad man finder derudi meer end det Titelen lover, bør man vist være Forfatteren Taksyldig for, i hvor vel meget deraf ikke maatte interessere dem, der ville læse det som en Kirkehistorie. I det mindste har man dog derudi den rigeste Kilde til en egentlig Kirkehistorie. Af den biographiske Deel har Recensenten ikke vildet eller ikke kundet for Vidtløftigheds Skyld befatte sig med meer en Bispe-Historien; men har just vildet dette, for han troede, at saa mange Hoved-Personers saa forskiællige Characteer vilde meest interessere Læseren, men har dog udvidet eller indskrænket sit Udtog af deres characteristiske Biographie efter Personernes større eller mindre Betydelighed.

Göttingen. De Communione bonorum inter Conjuges maxime ex Legibus Bremanis 1775. 13 A. 8v. En Disputatz for Doctor-Graden af Hr. Joh. Frid. Gildemeister. Først, hvad Communio i Almindelighed er. Forfatteren definerer den ved Jus qvoddam circa unam eandem qve rem pluribus pro indiviso competens. Dernæst om

de

de forſkiællige Arter af Fælledſkab og om Fælledſkab imellem Ægte-Folk i Almindelighed. Oprindelſen til denne Communio Bonorum imellem Ægtefolk vil Forfatteren ikke have hidledet fra den Romerſke Ret, hvori Rec. tanker lige med ham, omendſkiøndt hans Forklaring over de bekiendte Steder af Dionyſio Halicarnaſſeo, og af Columella afholder ikke Recenſ. fra at troe, at jo et ſaadant Fællesſkab i Roms allerældſte Tider har været for Haanden, ſom ſiden ſnart igien har hørt op. Meget mere ſøger han at hidlede Oprindelſen dertil fra det gamle Tydſkland af, dog paaſtaaer han rigtig nok, at en Communio univerſalis formedelſt Godſernes Natur har ikke været muelig. Derpaa forfølger han den videre Oprindelſe dertil i de følgende Tider. Han forkaſter Præſumtionen for dette Fællesſkab. Derpaa ſkrider han videre fort til Begrebet om Godſernes Fællesſkab iblandt Ægtefolk, og bemærker de forſkiellige Arter af ſamme og deres Egenſkaber. At dette Fællesſkab er en Contractus ſocialis, bliver bekræftet under viſſe Indſkrænkninger. Der efter blive de in communione conjugali legitima forekommende Rettigheder nærmere underſøgte, de Perſoner, ſom efter den Bremiſke Ret kan leve in Communione, nærmere beſtemte, og de Godſer beregnede, ſom kan komme i Fællesſkab. Derpaa vender Forfatteren ſig til at undersøge Børnenes Ret i diſſe Forældrenes fælles Godſer. Herpaa bliver kortelig handlet om Ægteſkabs-Stifteiſer, og Virkningerne viſte af dette Fællesſkab, baade imens det varer, i Henſeende til Ægtefolk ſelv og andre, og efter dets Ophævelſe, hvorved tillige foredrages de forſkiellige Maader, paa hvilke dette Fællesſkab kan ophøre. Vel har Forfatteren efter ſit Forſæt fornemmelig ſeet paa ſit Fædernelands Ret, dog vil man og med Nytte kunne læſe denne vel udarbeydede Afhandling i den almindelige Lære om denne Materie.

Frankfurt. Die Lehre von der Perſon und dem Amte unſers Erlöſers, in Predigten reinbibliſch vorgetragen von Doct. Carl Frid. Bahrdt 1775. 22 A. 8v. Diſſe Prædikener fortiene at læſes og man tviler ikke, at jo mange ville læſe dem med Fornøyelſe. Kun Foredraget finder man undertiden lidt kunſtlet, og næppe overeenſtemmende med enhver Tilhørers Begreber. Prædikenernes Indhold er:

er: Jeſu Perſon: Jeſus Chriſtus det menneſkelige Riigs Lærer: den høyeſte Grad af beroeligende Vished, hvortil Jeſus Chriſtus i ſin Lære har forhiulpet os: om de Mirakler, hvorved Jeſus ſtadfæſtede ſin Sendelſes Guddommelighed: Jeſu Læres Tilforladelighed af Propheternes Spaadomme: Jeſus det fuldkomneſte Mønſter af en ubeſmittet Dyd: hvorledes Jeſus ved ſin Død har beſeglet det N. Teſtamentes Religion: om Jeſu Deds forſonende Kraft: Trøſt og Tilfredsſtillelſe af Forſonerens Død: Jeſu Korſes Seyr over Dødens Skræk. I et Brev trykt foran forſvarer Hr. Bahrdt ſig med megen Beſkeedenhed imod Hr. Benners Angreb.

Flensburg og Leipzig. Faſciculus Diſſertationum argumenti philoſophici auctore M. Ehlers. 1775. 1 Alph. 2 A. 8v. De i denne Samling indbefattede Afhandlinger ere blevne foranledigede ved det i Aaret 1773. af Curatorerne for det Stolpiſke Legat opgivne Priis-Spørsmaal, **om Menneſket har nogen ſig medfødt moralſk Følelſe?** De tre første af de her trykte Afhandlinger nægte denne Følelſe, men begge de ſidſte tildømme Menneſket den. Hr. Prof. har alene af den Aarſag her paa nye ladet aftrykke de fire Sidſte, og ledſaget dem med Anmærkninger, paa det man kunde holde de Lærdes Meeninger og Grunde mod hverandre og deſto bedre beſtemme deres Værd og Vægt, for endelig at kunne dømme om denne vigtige Stridspunkt. Det kronede Prisſkrift af Hr. Dr. **Hennert**, ſom er den fierde i denne Samling, har flere Noter, end de øvrige, og behøvede dem ogſaa, ſaaſom Forfatteren kun alt for ofte bygger ſine Meeninger og Beviſer paa grundløſe Formodninger. Ved deſlige betænkelige Steder har Profeſſoren med den ham egne Beſkeedenhed yttret ſine Tvil og Modgrunde i Anmerkningerne. Læſeren finder i ſamme ligeſom i Forfatterens egen Underſøgning over diſſe Materier og begge de tilføyede Afhandlinger, philoſophiſk Skarpſindighed med et indtagende Foredrag paa det behageligſte foreenet. Den **Oldenburgiſche Antritsrede** viſer, hvad Authoritet bør gielde i Meeninger? Den anden Afhandling underſøger de ſkiønne Kunſters og Videnſkabers Indflydelſe paa Religion og Dyd.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 26.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 26de Junii 1777.

Kiøbenhavn. Tale, holden i det Kongel. Danske Landhuusholdnings Sælskabs høytidelige Forsamling den 12te Februar. 1776., i Overværelse af Sælskabets høye Patron, Hans Kongelige Høyhed Kron-Prints Friderich, da det offentligen bekiendtgiorte sine tildømte Præmier og Belønninger for Aaret 1775., ved Thomas Bugge, p. t. Sælskabets Præsident. 29 S. st. 8vo. Hr. Forfatteren har i denne sin ligesaa smukke, som korte Tale, betragtet den geometriske Videnskabs Anvendelse til Agerdyrkningens Forbedring, som bevirkes fornemmelig ved Fælledskabets Ophævelse, og det alt for overflødige Vands Afledning. Hr. Forfatteren tilstaaer den store Vanskelighed ved Fælleskabs-Hævelsen, i sær naar Udsigten udvides til Godsernes Fraskillelse. Men han troer dog, at Regieringens, efter Omstændighederne, afpassede Medvirkning paa den eene Side, større Redebonhed og forøget Overbeviisning om Nytten deraf hos Undersaatterne paa den anden Side, vil for Eftertiden giøre det mueligt, som nu synes umueligt, det læt, som nu synes vanskeligt. Sælskabet har efter sin Evne søgt at opmuntre Fælledskabs Hævelse mellem henved 3000 Selveyer-Bønder, og ønskede sig kun Rigdom og Magt nok til paa en anstændig Maade at kunne opmuntre samme blandt 57000 Fæste-Bønder. I Danmark, Coldinghuus-Amt, ere paa Kongelig Bekostning opmaalte og af Fælled udskifte-

skiftede 5457 Tdr. Hartkorn, fordeelte mellem 1218 Selveyerbønder og 243 Jord eyende Huusmænd; ligemaade 1288 Tdr. Hartkorn paa Kiøbenhavns og Hirschholms Amter, beboede af 164 Selveyer-Bønder. De af Byerne udflyttede og paa deres nye Lodder byggende Bønder ere overalt blevne understøttede med Bygnings-Hielp og Skatte-Frihed. Dette har opmuntret en Deel Jordegods-Eyere til samme priselige Foretagende ved deres egne Godser, saa man allerede tæller omtrent 800 Fæste-Bønder, som deres Herskaber har uddeelt af Fælled. Ved Overdrevenes Deeling mellem Lods-Eyerne har Kongen forøget sine Stater i det mindste med 215000 Tønder Land, som forhen udyrkede ere nu bragte under Ploven eller forandrede til bedre Græsgange. Denne Betragtning gav Forfatteren Anledning til følgende Antitheser: „Lad andre „ Folkeslægter være stolte af deres Helte, deres Erobrere, „ som ødelægge Provintzer, stikke Byer i Brand, farve Marken med Undersaatternes Blod, bemægtige sig andres „ Eyendomme, og træde deres Medmenneskers Rettigheder „ under Fødder; Lad dem være stolte af disse Erobrere; Vi „ ville velsigne Forsynet, at det gav os Kong **Christian den Syvende**, som elsker Fred, som bestræber sig efter Statens Forfatning at høste Frugt af Freden, ved at fremme „ Videnskaber og Kunster, ved at forbedre Agerdyrkningen „ og Handelen, og som ved **Indfødsretten** har givet det „ høytideligste Beviis, hvor meget han søger sin Ære i Kiærlighed til Fædrenelandet og dets Børn." Følgende Forestilling, hvor anstændig og vigtig for den i Selskabet overværende unge Kron-Prints: „Naadigste Herre! Thronen vil „ forævige Deres Navn, fordi De er født til at beklæde den. „ Deres Minde vil findes antegnet i vore Aarbøger, fordi „ Forsynet har bestemt Dem til at være den første i Staten, „ og beherske saa mange af Deres Medbrødre. Men Deres kloge Indretninger, Deres høye og ædle Handlinger, Deres „ Bedrifter vil eene og alene giøre Dem stor. Eftersløgten, „ som ey kiender hykkelsk Smiger, ey drives af nogen nedrig „ Frygt, vil læse, undersøge og bedømme alle Deres Gierninger i sit fulde Lys og Sammenhæng; og da først tillægge Dem Navn af Fædrenelandets Fader, af en stor og viis „ Første, naar den befinder, at De har elsket Religionen og „ æret Dyden, at De har begrandsket Rigernes Forfatning;

„ at

„ at De har holdet over Lovene, at De har forbedret Ager-
„ dyrkningen og Manufacturerne, at De har udbredet Han-
„ delen og Seyladsen, at De har forøget Næringsveyene ved
„ Medborgernes Hoveder og Hænder, ved deres Indsigter og
„ Arbeyder giort Staten lykkelig. Saa høy er Deres Be-
„ stemmelse, saa mangfoldige for Dem selv, saa vigtige for
„ os alle ere Deres Pligter."

Kiøbenhavn. Tale, holden i det Kongelige Danske Landhuusholdnings Sælskabs høytidelige Forsamling den 31te Januar. 1777. for Præmiers Uddeelelse, da Sælskabets høye Patron, Hans Kongelige Høyhed Kron-Prints Friderich 3die Gang behagede at bievaane dets Forsamling, af Peter Christian Abildgaard, p. t. Sælskabets Præsident. 16 S. stor 8vo. Sælskabets Hensigt og Bestræbelser har stedse gaaet ud paa, at udbrede Kundskab og opmuntre fælles Flid og Arbeydsomhed iblandt dets Medborgere, og i sær den Deel af samme, „ som
„ af dem, der i Stæderne nærmere bestraales af Regierin-
„ gens Glands og Herlighed, ikke uden ved Eftertanke ansees
„ at være det, de ere, vore ærværdigste Medbrødre, vore
„ sande Fosterfædre, som ernære og opholde os. Det er den
„ agtbare Landmand, hvis Værdighed vi ære, hvis Lyksalig-
„ hed vi ønske, fordi hverken Kunster eller Handel kan til
„ Varighed bestaae, uden dennes Flor og Velstand." Agerdyrkning har stedse hos de Gamle været i stor Agt, og i sær hos Romerne. „ Men da Tid efter anden de forfængeligere
„ Borgere i Stæderne begyndte at foragte den nyttige Ager-
„ dyrker, da hans uskyldige og ukunstlede Sæder bleve til Lat-
„ ter og Vanære, da begyndte Modløshed og Ulyst til Arbey-
„ de at undertrykke denne Stand, da blev hans Enfoldighed
„ til Dumhed og Foragt for nyttige Kundskaber, ved hvilke
„ han betimelig kunde have rettet og forbedret de Uordener,
„ Feyl og Mangler, som i en Række af Aarhundrede ved
„ mangfoldige Tilfælde indsniger sig i Landvæsenet og Ager-
„ dyrkningen, som i alle menneskelige Haandteringer i Kun-
„ ster og Videnskaber. Det er disse ødelæggende Følger af
„ en ubesindig Foragt for Landmanden, der atter føder en
„ uoverlagt Behandling, hvilke denne Tids-Alders gode Re-
„ gentere i alle oplyste Stater søge at hemme og rette ved at

„ oplyſe og med Ære og Belønning opmuntre den te gode „ Stand. Vilde kun Underſaatterne følge Regieringernes „ priſelige Anviſning og mægtige Medborgere oplyſte Kon„ gers Exempel!“ Forfatteren tilſtaaer vel, at mange Klager over Agerdyrkningens Ufuldkommenhed ere overdrevne og ugrundede, men det er tillige en upaatvivlelig Sandhed, at den paa mange Steder, i Forhold til andre, i meget kunde forbedres og bør forbedres i Forhold til de altid ſtigende Nødtørfter. Denne Forbedring vil ey opnaaes uden ved nyttig Kundſkabs almindeligere Udbredelſe blandt Almuen paa Landet, der ey alene maa ſøde Vindſkibelighed i Standen ſelv, men og Agtelſe hos Medborgerne. Med Columella's Ord beklager Forfatteren, at Agerdyrkningen er juſt den eeneſte af alle Videnſkaber, der ſavner baade Lærlinger og Lærere. Det er til Livets Velſtand og Lykſalighed af yderſte Vigtighed at udbrede Oplysning og Indſigt i alle Stænder. Viſe Regentere have derfor til alle Tider opmuntret Lærdom og nyttige Videnſkaber. Men de ere ey altid blevne dyrkede i eet Forhold til deres mere eller mindre umiddelbare Indflydelſe paa den almindelige Lykſalighed, da en eller anden Yndlings Videnſkab gemeenlig har draget Næringen fra de andre. Alle nyttige Videnſkaber have Menneſkets moraliſke eller phyſiſke Fuldkommenhed til Formaal. De første har altid fundet meeſt Yndeſt og Opmuntring, hvilke de ſidſte oftere har manglet, fordi de ere bekoſteligere og møyſommeligere at erhverve, de udbrede ſig langſommere, og den Fordeel de bringe, ſtiger kun i umærkelige Grader. Ikke deſto mindre ere diſſe tvende Fag af Videnſkaber dog ſaa nær forbundne med hinanden, at det eene kan ey undvære det andet. „Alle muelige moraliſke Indſigter „ ſkulde lidet gavne os uden de phyſiſke. Det vilde være „ alt for ydmygende, at opregne de utallige Exempler af „ Vildfarelſer, ſom de dydigſte Mænd med det beſte Hierte „ have begaaet alene af Mangel paa Kundſkab i de naturlige „ Ting. Et eeneſte, det uſkyldigſte af dem alle, er oplyſen„ de. Den fromme Noa blev, uagtet al hans moraliſke „ Fuldkommenhed, dog drukken, fordi han ikke kiendte Vin„ nens Kraft.“ Med nogle faa enkelte Exempler har Forfatteren tydelig udmærket den frugtbringende Nytte af de endog efter Anſeelſe mindſt betydelige Naturkyndigheders Videnſkaber, til Beviis, at de fortiene med den alvorligſte Omhyg-

ge-

gelighed at opmuntres og udbredes. Ved denne Betragtning har han kun vildet aabne os en Udsigt i den tilkommende Tids Lyksalighed, ved Kongens viseste Foranstaltninger til allehaande Kundskabs Udbredelse i Landet, og slutter med den for Fremtiden haabefulde Beretning: „Fælledskabets Ophævelse „ paa adskillige Steder; mange Tusende Fhvnes Plantning „ af levende Gierder; en meget stor Mængde Steengierders „ Sætning; forbedret Dyrkning af den vigtige Humle; „ mange 100de Tønders Kartoffel-Avl i Norge Nordenfields; „ den samme Avl begyndt med Drift i Island og paa Færøerne; en vigtig Forbedring af Faare-Avl i Fyhn og Norge; „ mange 100de i det forbiegangne Aar tillagde Biestader; en „ Mængde Rydning i Norge, og mangfoldig anden Flid i „ Agerdyrkning og Landvæsenet vidner om Kundskabs og Arbeydsomheds Tiltagelse, vidner om, at vedvarende Opmuntring vil give Danmark og Norge saa mange Triptolemer, „ som det har Agerdyrkere og Landmænd."

Kiøbenhavn. Skuespil til Brug for den Danske Skueplads. Tredie Bind. Paa Gyldendals Forlag. 1777. Indbefatter følgende Stykker: 1) Barberen i Sevilla, eller den unyttige Forsigtighed, Com. i 4 Acter af Baumarchais. 2) Crispin som Fader, Com. i 3 Acter, oversat af det Tydske. 3) Emilie Galotti, Trag. i 5 Acter, oversat efter Lessings Emilia Galotti. 4) Pagen, Com. i 1 Act, oversat efter Hr. Engels Tydske Original. 5) Søehavnen, Com. i 1 Act af Hr. Dancourt. 6) Den unge Indianerinde, Com. i 1 Act, oversat af det Franske. — Alt hvad man kan have at sige om Udgaven, dens Indhold og Hensigt, da man ikke kan give sig af med nogen Recension af de enkelte Stykker, er allerede sagt ved de tvende første Bind.

Leipzig. Dr. Joseph Priestleys, Mitgliedes der königl. großbritannischen Gesellschaft der Wissenschaften, Geschichte und gegenwärtiger Zustand der Optik, vorzüglich in Absicht auf den physicalischen Theil dieser Wissenschaft. Aus dem Englischen übersetzet und mit Anmerkungen und Zusätzen begleitet von Georg Simon Klüger, Professor der königl. Gesellschaft zu Göttingen und

Mitgliede einiger anderer gelehrter Gesellschaften. Erster Theil. 1 Alph. 11 A. 4. med 6. Kobbertavler 1775. —— Hr. Preistley har ey alene giort sig berømt ved fortkiællige gode theologiske Skrifter, men og ved nogle Leyligheder viist, at han er en meget god Kiender af Mathematik og Naturlære. Begge disse sidste Videnskaber skal han og efter visse Efterretninger, som man har om ham, have valgt sig til sine fornemmeste Beskæftelser. I Besynderlighed skal han have anvendt stor Flid paa Naturlærens Historie. Man har ham allerede at takke for en Historie over Electriciteten, hvoraf og er udkommen en tydsk Oversættelse i Berlin 1771. I Fortalen til den her anførte Historie om Optiken giver han at forstaae, at han var tilsinds, naar dette hans Arbeyde blev vel optaget, paa lige Maade at afhandle Historien om de andre Deele af Naturlæren, saasom han dertil alt havde samlet meget; men han har siden, som han har skrevet til Hr. Prof. Krügel, næsten opgivet dette sit Forehavende, hvilket man maae beklage, om han skulde blive ved sin Beslutning, saasom han frem for mange andre synes oplagt til et saa vigtigt Værk. Hvad som gior Hr. Preistleys Historie om Optiken noget vidtløftig, er, at han gemeenlig indlader sig i en omstændelig Forklaring over de Ting, til hvis rigtige Kundskab visse Opfindelser har bidraget meget; hvilket han vel maae have giort af den Aarsag, at hans Værk, kunde være nyttig for desto flere Læsere. Oversætteren har paa mange Maader giort sig fortient om denne Historie om Optiken. Hvor det har været fornødent, har han afkortet og forandret meget. I Stedet for Perspectivens Historie, som den staaer hos Preistley, saasom den der er geraaden alt for kort, har han taget den, som man finder i den anden Deel af Hr. Lamberts frie Perspectiv. Den Theorie om Regnbuen, som Carteſius giver, har han taget af ham selv og ikke af Preistley. I de mange Anmærkninger bliver endnu meget mere oplyst og rettet. Hist og her ere og nogle besynderlige Tilsatzer, hvori i sær det Mathematiske, som feyler, bliver opfyldt. Nogle Figurer, som staae i Originalen, ere deels formedelst de foretagne Forandringer, deels fordi de vare ufornødne, udeladte. At man og skal anføre noget af denne Histories egentlige Indhold, saa forekomme derudi følgende Afdeelinger. Den første Periode gaaer til Videnskabernes

nes Oprettelse i Europa. Man finder her anførte de Gamles forskiællige Tanker om Synet, og hvad for Bemærkninger de Platoniske Philosopher har giort over Lysets Vey, hvorvidt Aristotelis optiske Kundskaber har strakt sig, hvad til Optiken henhørende der forekommer hos Seneca, i de første Grunde til Optik og Katoptrik, som man tilskriver Euklides, og i nogle andre de Gamles Skrifter. Hvad der er at mærke om Archimedis Brændespeyle, hvorved og i Henseende til Brændeglasene man end mere maae efterse *Dutens* Richerches sur l'origine des decouvertes attribuées aux Modernes Partie III. Chap. IX. Miroirs ardens Chap. XI. d'Archimede og hvad han siden derover har ladet indrykke i Journal Encyclopedique. Hvorvidt de Gamles Brændglase har været bekiendte. At Ptolomæus allerede har vidst noget om Straalebrækningen: Hvad iblandt Araberne i sær Alhazen og hans Fortolker Vitellio en indfødt Polack, fornemmelig har udrettet i Optiken: At Alexander de Spina, en Munk af Pisa, som er død 1313, bliver holdt for den første, der har opfundet Beiller, endskiøndt andre tilskrive Salvinus Armatus, en Florentinisk Adelsmand denne Opfindelse: Hvad Peccon, en Erkebisp af Canterbury og Rogen Bacon, en berømt Engelænder, har biedraget til Optikens Fremgang. Herpaa følge Oversætterens Tilsatzer; 1) über die Optik der Alten: 2) einige litterarische Notizen zur ersten Periode. Den foranførte Bog af Hr. Dutens, hvoraf med det første kan ventes et forøget Oplag, er her slet ikke bleven tagen til Raads med. I samme bliver iblandt andet ogsaa vist, at noget om Newtons Farvetheorier har været de gamle bekiendt Partie II. Chap. VIII. du Systeme des couleurs du Chevalier Newton, indiqué par Pythagore & par Platon. Den anden Periode gaaer fra Videnskabernes Fornyelse indtil Snells og Cartes's Opdagelser, og har fem Afsnitter, af hvilke det første handler om de Optiske Opdagelser, som endnu ikke angaaer Teleskoperne og Mikroskoperne af de Tider for Kepler; det andet om de Opdagelser, som betræffe Regnbuen; det tredie om Teleskopernes og Mikroskopernes Opfindelse og deres første Forbedringer; det fierde om adskillige Opdagelser af Kepler og hans Tidsforvandte; det femte om Perspectivens Historie. — Den tredie Periode indbefatter

Carteſii og hans Tidsforvandtes Opdagelſer, og har 5 Afſnitter: 1) Bemærkninger og Opdagelſe Straalebrækningen betræffende: 2) den Carteſiſke Forklaring over Regnbuen: 3) Bemærkning over Synet: 4) Optiſke Redſkabers Opfindelſe: 5) blandede Bemærkninger og Forſøg. — Den fierde Periode indbefatter Optiſke Opdagelſer i det Tidsrum fra Carteſius til Newton i 7 Afſnitter: 1) Underſøgninger og Opdagelſer ſom angaaer Lyſet og Farverne i Almindelighed: 2) Erfaringer og Underſøgninger over Lyſets Reflexion: 3) Underſøgninger over Lyſets Brækning: 4) Forſøg angaaende Lyſets Bøyning: 5) Bemærkninger og Opdagelſer angaaende Synet: a) Opdagelſer, ſom betræfte Øyets Structur: b) Hiſtorie om den Strid over Øyets egentlige Sæde: c) blandede Bemærkninger over Synet. 6) Opfindelſer og Forbedringer af Optiſke Redſkaber: 7) Opfindelſer i den mathematiſke Deel af Optiken. — Den femte Periode indbefatter Newtons Opdagelſer: 1) om Lysſtraalernes forſkiællige Brækbarhed: 2) om Farvernes Natur: 3) Forklaring over adſkillige Syner ved Hiælp af ovenmældte Opdagelſer: 4) om tynde Legemers Farver: 5) Anvendelſe af foregaaende Bemærkninger til de naturlige Farvers Forklaring: 6) Bemærkninger af Farver, ſom frembringes ved tykke Skiver: 7) Bemærkninger over Lyſets Bøyning: 8) blandede Artikler a) om de phyſiſke Aarſager til Lyſets Tilbagekaſtning, Brækning og Bøyning: b) Methoder, at maale forſkiællige Legemers brækkende Kræfter: c) Newtons Opfindelſer angaaende Teleſkoperne: d) Indvendinger imod den Newtonianiſke Lære om Lyſet.

Halle. Nachrichten von dem Character und der Amtsführung rechtſchaffener Predigers und Seelſorger 1775. 20 A. 8v. Dersom denne Bog havde kun været af de ſædvanlige Slags Levnetsbeſkrivelſer, ſom man allerede har i ſtor Mængde, og ſom, indtil nogle faa, ere for den ſtørſte Deel ſlet ikke underviſende; ſaa vilde man ey engang agtet det Umagen Værdt at anmælde den. I en ret god Biographie maae man aldeles ikke forglemme at ſkildre den Lærdes Character, oprigtig at bemærke hans Dyder og Feyl, at viſe hvorledes han efterhaanden har bildet ſig, hvad for Midler han dertil har brugt, hvad for Forhindringer han derved

maa

maae have overvundet, hvad for en Methode han har fulgt om han ellers har haft nogen, hvori egentlig hans Fortieneste bestaaer, som han har forhvervet sig ved Skrifter, eller ved sit Embeds troe Forvaltning, hvad det Egne er i hans Skrivemaade, hvad for besynderlige Meeninger og Grundsætzer han har haft. o. s. v. Af saadanne lærerige Biographier kan der vel ikke gives mange, med mindre de Lærde selv med en Opmærksomheds Aand selv beskrive Historien om deres Forstands Udøvelse, og den Gang og Vey samme har taget. Men det kunne og ville mange Lærde ikke giøre. Skulle andre giøre det, saa maae de i det mindste nøye have kiendt de Lærde, som de ville afskildre; og det er umueligt for de Biographer, der ville meddele Efterretninger om mange Lærde. Ligesaa umueligt har det været for Forfatterne af det her anførte Skrift, hvori der meldes om Engelske, Franzøsiske og Tydske Theologer. Det Bedste, som de derved kunne giøre, er, atde øse af rene Kilder, og af tilforladelige og upartieske Vidner lade sig meddele de fornødne Efterretninger. Dette synes de allerede at have giort ved denne første Deel. Uden at opholde sig ved de sædvanlige Levnets Forandringer, som enhver Lærd tildeels har tilfælles med enhver Borger, har de i Besynderlighed stilet deres Øyemærke paa Prædikanternes Character og deres Embedsførelse. Og saasom mange Præster kan have en elskværdig Characteer, og være de bedste Siæleførgere, uden just at være berømte som Lærde eller Siæleførgere; saa have de handlet Ret derudi; at de her tillige har optaget mange Præster, som ikke just staaer anførte i Fortegnelsen paa Lærde. Denne første Deel er, som de sige, Quintessentzen af ti til tolv Alphabeter af saadanne Biographier, hvori der ofte ikke staaer andet, end at denne eller hiin Præst har været født, har studeret, prædiket, giftet sig, og endelig har forladt Verden. Deres Skrift kan være meget brugbart for tilkommende Prædikantere, for deraf at samle Kundskaber og Erfaringer til deres Prædike-Embeds nyttige Forvaltning, hvilke af mange bliver saa meget forsømt og anseet blot som et Gods, at trække Renter af. Denne Nytte kan maaskee være større, end den Mængde af udmattende Forskrifter, hvorefter Prædikantere skulle handle, saasom her tillige gives Exempler og Beviis til disse Regler. Forfatterne ønske sig Bidrage, og i Besynderlighed forlange de fra

Schweitz, fra de Sachſiſke og Brandenburgiſke Stater; og fra Rigslandene at bekomme, endnu utrykte og lider bekiendte Exempler paa retſkafne Prædikantere. Bliver deres Forlangende opfyldt, saa ønſker man kun, at diſſe Efterretninger maatte være tilforladelige og characteriſtiſke. De Mænd, om hvis Character og Embeds Forvaltning her mældes i denne Deel ere følgende. 1) Philipp Dodridge. 2) Johann Balthaſar Michel. 3) Thomas Manton. 4) Johan Frid. Oſterwald. 5) Philipp David Burk. 6) Johann Tillotſon. 7) Thomas Secker. 8) Jacob Duchal. 9) Thomas Gauge. 10) Chriſtian Gerber. 11) Jacob Saurin. 12) Jacob Hervey 13) William Dawes. 14) Johann Georg Knapp. 15) Georg Whitefield. 16) Georg Benſon. 17) Bernhard Gilpin. 18) Johann Schneider. 19) Johann Jeffory. 20) Johann Abernethy. 21) Iſaac Watts. 22) Leopold Franz Friderich Lehr. 23) Friderich Eberhard Collin. 24) Johann Elliot. 25) Cotton Mather. 26) Franz Albert Schulz. 27) William Fleetwood. 28) Johann Caſpar Schade. 29) Jacob Weller. 30) Jeremias Hunt. 31) Chriſtoph Matthæus Seidel. 32) Polykarpus Biſkop til Smyrna. 33) Gilbert Burnet. 34) Johann Guyſe. 35) Franz de la Morhe Fenelon. 36) Ludewig Bourdaloue. 37) Johann Bugenhagen. 38) Johann Dodd. 39) Johann Colley. 40) Johann Hooper. 41) Johann Knox. 42) Georg Fyrſt von Anhalt. 43) Jodocus von Lodenſtein. 44) Philipp Henry. 45) Thomas Shephard. 46) Johann Cotton. 47) Ernſt Auguſt Bertling. Man har fornemmelig fundet Behag i Efterretningerne om denne ſidſt benævnte værdige Mand, iligemaade om Dodridge Knapp, og nogle andre. Høgle ere temmelig korte. Man vilde og raade Forfatterne ey at anføre, saa mange udenlandſke Prædikantere, da Tydſkland har havt værdige Mænd nok, hvis Aſmindelſe fortiener at vedligeholdes og hvis berømmelige Exempel fortiener at anpriſes andre til Efterlignelſe.

London. J. J. Rouſſeau juſtifié envers ſa patrie . . . . & pluſieurs lettres de cet homme celebre, qui n'ont point encore paru. 1775. 79. S. ſt. 8v. Samleren er en nidkiær Ven af Forfatteren til Emile og Heloiſe. Udgiveren tilſtaaer ſelv, at denne Samler ikke er reen fra Partie-

iegeist, og strax i Begyndelsen har denne sagt om Rousseau, at han er odieux aux faux devots & aux Tirans. Han vil have seet i R. Skrifter, at han hverken har handlet mod Religionen, eller det selskabelige Væsens Orden, eller sin Fædrenestads Lykke. Han fortæller derpaa Maydens Historie fra den Tid af, han havde omvendt sig fra den Romerske Kirke, som han var gaaet over til, til de Reformertes Kirke igien. Rousseau's Omvendelser fra den Romerske Religion var og saa alvorlig, at han under Navn af Vicaire de Savoye med alle sin levende Indbildnings og kiernefulde Skrivemaades Kræfter angreb Jesu Mirakler, hans Historie og Aabenbaringen. I Frankerige fordømte man dette Skrift. Til Genf skammede man sig at giøre mindre for Aabenbaringen imod en Borger, end man i Frankerige havde giort imod en Fremmed. Man opfordrede den fraværende Rousseau til at forsvare sig. Denne Indstevning skeer efter de der brugelige Love med den Formel, at den Anklagede skal tages i Forvaring, en Befalling, han dog kan befrie sig for ved selv at indfinde sig til at forsvare sig. Denne almindelige Formel tog R. meget ilde op, og beklagede sig derover, som om Loven havde været giort imod ham, og talede derom, som en Infamie. Først blev han fortørnet over det, at Borgerskabet ikke havde giort nogen Forestilling imod den ham tilsøyede Uret, og siden beklagede han, at de giorde det. Han skrev imidlertid Contrat Social der vel i Almindelighed har til Øyemærke, at omstyrte al Regiering, men i Besynderlighed den Aristocratiske. Han opvakte til Neuschatel alle Slags Uroeligheder, og satte Kongens Skyts imod Geistlighedens Iver, indtil endelig Pøbelen erindrede sig, at, efter Rousseau, er den øverste Magt uforanderlig i dens Hænder, begyndte at forfølge ham og nødte ham til at flye indpaa det Berniske. Denne Republik havde ladet hans Emile forvise. Den kunde og ikke anse hans Contrat Social for andet end en Bog, der forstyrede Selskabets Roe. Den befoel ham at rømme sit Land. Med en Spot over dens Gebeets enge Skranker reddede han sig 2 Mile langt til Biel, og siden til andre Lande. Han opvakte ved sit Svar til Erkebispen af Paris, og ved sine Lettres ecrites de la Montagne endnu mere Misfornøyelse. I disse sidste opmuntrede han Folket til Genf imod Regieringen, og var kun alt for

lykkelig til at opvække en saa farlig Giæring, der faldt ud til den gamle Regieringsforms Omstyrtning. Han afsagde sig dog høytidelig, som en der var mishandlet, sin Borger-Ret til Genf, og skrev et meget hæftig Brev til en af sine bedste Venner, hvori han yttrede sig med at han ikke skulde have giort dette sidste Skrit, dersom og kun fem eller sex Borgere havde protesteret imod den ham tilsøvede Uret; og dette Brev har Samleren vildet bruge til at vise, at R. har ingen Uroeligheder ønsket. Da Giæringen allerede var i sin Styrke, misbilligede han vel meget hos Repræsentanterne, var tilbøyelig til at antage Raadets Forslag, beklagede sig over sine Venner, at de havde forladt ham, og forsvor nogen Tid meer at komme til Genf. Af alt er klart, at Rousseau i sine offentlige Skrifter bestandig har angrebet Aabenbaringen, har drevet de demokratiske Grundsatzer indtil den yderste Gienstridighed, og har sat Folket i den Magt, endogsaa uden given Anledning altid at styrte Kongen og Raadet, at han og ved sine Skrifter har været en af de fornemmeste Aarsager til de sidste Uroeligheder i sit Fæderneland. I de her aftrykte Breve finder man hans medfødte Ubestandighed, hans Klager over Venner og Fiender, og en alt for sildig Beklagelse over de skadelige Frugter af hans Ophidselser imod Raader.

Berlin og Leipzig. **Die Nutzbarkeit fremde Thiere, Bäume und Pflanzen sowohl zur Nahrung als zu Fabriqven einzuführen und fortzupflanzen, um dadurch die Menschen zu vermehren von J. E. Thyme Kön. Preuss. Plantagen Inspector. 1775. 60. S. 8v.** Forfatterens Afsigt er at ville have Tydskland forsynet med meer Arter af Dyr, Træer og Planter, i hvor vel han indseer, at Climatet ville maaske ganske forhindre Manges Fremvæxt, saasom dog baade ældre og nyere Tiders Erfaring har lært med mange Exempler, at mange Dyr Træer og Planter endelig ere blevne vandte til det tydske Clima. Han nævner selv Tobacken, Morbær-Træet og Jord-Æblerne, og viser tillige oprigtig Vanskeligheden, som man forefinder ved deres Dyrkning. Iblandt udenlandske Dyr foreslaaer han een eller anden Art af de Oxer, som ere brugelige i Indosthan ved Surate og i Bengalen i de Mogolske Lande. Til den Ende

har

har han tilføyet en Beskrivelse paa disse Oxer, der og ere gode til at ride paa, af Thevenots Reysebeskrivelser, og forelaaer dem i Besynderlighed for de Markiske Lande i Stedet for de smaa Hester. Af Planter har han og angivet adskillige, i sær en Plante, som man forefinder hos de Otahieter.

Hamburg. Reisen durch die mitlern Colonien, der Engländer in Nord Amerika, nebst Anmerkungen über den Zustand der Colonien, von M. Andreas Burnaby, Vicarius zu Greenwich. 1776. 210. S. 8v. En Bog, som Hr. Mag. Ebeling har agtet en Oversættelse værd og selv oversat, fortiente allerede Opmærksomhed, om end ikke Tidsløbet giorde dens Indhold saa almindelig mærkværdig. De statiske Efterretninger ere alle interessante, og kunne bidrage meget til nærværende Stridigheders Forklaring. Forfatteren har reyst igiennem Virginien, Maryland, Pensylvanien, nye Georgien, nye York, og nye Engeland. Om Forfatteren er upartiesk eller ikke, det overlader man til Læseren.

*** *** ***

Kiøbenhavn. Sælskabet til de skiønne Videnskabers Forfremmelse har ey haft den Fornøyelse at kunne tildømme nogen af de mange over Indfødsretten indkomne Oder den for den bedste udsatte Priis. Dog udmærkede sig tvende med Deviser: Dulce & decorum est pro patria mori; og: For Land og Folk en Tolk, frem for de øvrige. Materien er, og har allerede vist sig saa beqvem til at indskyde et patriotisk Hierte ædle Tanker og Følelser, at Sælskabet ikke opgiver sit Haab, at see sine Samlinger prydede med en dette store Formaal værdig Digt. Den i Fior udsatte Priis bestemmes da paa nye til den bedste Ode over Indfødsretten, og indbydes saa vel Forfatterne til bemældte tvende Stykker, at give dem større Fuldkommenhed, som andre, der føle Drift og Kræfter dertil, at forsøge disse ved en saa tillokkende Anledning. — Endnu en Priis i Poesien, ligeledes af 50 Rdlr. eller en Medaille af samme Værd, udsættes denne Gang for den bedste Heroide. Denne Art af Poesie, hvor i Ovidius har tient til Mønster, som med Held er dyrket af Dorat og

andre Franſke, giver Leylighed til at ſkildre rørende Sinds-Bevægelser, og er en meget tienlig Øvelse og Forberedelſe for den tilkommende tragiſke Digter. Man ønſker, uden juſt at foreſkrive det, at nogen bequem Tildragelſe af Fædrenelandets Hiſtorie dertil maatte udvælges, og foreſlaaer dertil et poetiſk Brev af Dronning Philippa til ſin Gemahl Kong Erich af Pommern. Hun havde beviiſt den oprigtigſte Hengivenhed til ſin Herre, og baade Mod og Klogſkab til at gavne Staten, og blev dog af ham ſaa ilde medhandlet, at hun tog Tilflugt til Vadſtene Kloſter, hvor hun af Bedrøvelſe endte ſine Dage. —— Af Quintilians ellevte Bog vare kuns 2 Overſættelſer indkomne. Ved at ſammenligne dem indbyrdes og med Originalen, fandt man ſig ikke beføyet til at tildømme den ene Fortrinnet for den anden, da de begge, omtrent i lige Grad, hver paa ſine Steder, havde været mere eller mindre lykkelige. Derfor beſluttede Selſkabet at udgive begge Overſættelſer paa ſin Bekoſtning, og tilkiendte hver af Forfatterne en Medaille til 30 Rdlr. Ved Deviſernes Aabning befandtes de at være Hr. Prof. Baden og Candidat J. Severin Grimann, der opholder ſig paa Sellsøegaard i Bergens Stift. —— Da det har ſamme Beſkaffenhed med Quintilians tolvte Bog de inſtitutione oratoria, ſom med de foregaaende, ſaa udſættes denne Gang en Priis af 50 Rdlr. eller en Medaille af ſamme Værd for den bedſte Overſættelſe af bemældte Bog, ſom man helſt ſaae at være forſynet med fornødne Oplysninger. —— I Anledning af den udſatte Priis for en Lovtale, var inter indkommen, ſom ſamme Priis kunde tildømmes. Da Vanſkelighed i at tilveyebringe de fornødne Materialier kit kan være Aarſag i, at den, ſom ellers havde Evne til at ſkrive en god Lovtale eller Eloge, dog ey vover ſig til dette Arbeyde, ſaa udſættes nu Prisen af 40 Rdlr. eller en Medaille af ſamme Værd for den bedſte Lovtale over Tycho Brahe, hvis Character, Lærdom og Fortieneſter man har Anledning nok at giøre ſig bekiendte, ved hans egne Skrifter og Breve, ved hans af Gaſſendi forfattede Levnets-Beſkrivelſe, og ved den anſeelige Samling af ham, angaaende Documenter i det Danſke Magazin, foruden andre Efterretninger. Og finder man ellers tienligt paa nye at erindre, at her ikke forlanges en gemeenligen ſaa kaldet Lovtale eller Panegyrikus, hvor i Dyderne ſkulde forſtørres og Feylene fortties,

ties, men en ſandfærdig og livagtig Afſkildring baade paa Manden og den navnkundige Aſtronom. —— Skrifterne, ſom udarbeydes for diſſe fire Priſer, indſendes til Juſtice-Raad Schlegel, ſom Sælſkabets Sekreteer, i det ſeeneſte i Januarii-Maaned af tilkommende Aar. Man føyer til dem en Deviſe og en forſeglet Seddel, ſom tilkiendegiver Forfatterens Navn og Opholdſted. —— De forhen deels for Priſerne, deels uden for dem indſendte Skrifter, afhentes igien hos Sælſkabets Sekreteer. Til de ſidſte hører ogſaa en først i Martii-Maaned indkommen Digt med Deviſe: Jam furor humanos &c.

Mannheim. Af det Churfyrſtelige Videnſk. Akademie ere følgende Priis-Spørsmaale bekiendtgiorte, det første for 1777., det andet for 1778. —— Qvænam eſt origo & natura boleti igniarii & agarici campeſtris Linnæi? —— Qværitur de rationibus geographicis, ad qvas inſtitutæ ac deſcriptæ ſunt in Saxonia antiqva, Angaria, & Weſtphalia diæceſes epiſcopales, qvarum potiſſimum fines accurate inveſtigandi, docendi, & adſtatum geographico-politicum ſecundum pagos illius ævi reducendi ſunt? Priſen for hver er en Skuemynt af 50 Ducaters Værd.

Göttingen. Af det Kongel. Videnſkabs Sælſkab er for Aar 1778. følgende Priis-Spørsmaal bleven bekiendtgiort: Suntne reſpirationis utilitates qvædam præter vulgo cognitas, aliæ parum adhuc cognitæ? num electrica materia, vel acidum, vel aliud qvid ad vitam neceſſarium, ejus ope ex aere hauſtum trahitur? Priſen er en Skuemynt af 50 Ducater.

Bourdeaux. Videnſkabernes Akademie vil med den ſædvanlige Skuemynt og nok en Priis af 400 Livres krone den Afhandling, ſom angiver de bedſte og ſikkerſte Midler, ved hvilke man med mindſt Bekoſtning ganſke kan udrydde alle de Arter af Planter, ſom ere ſkadelige for Engvangen, og i ſær dem ſom ere bekiendte under Navn af Eqviſetum paluſtre, brevioribus ſetis (Hæſterumpe, Katterumpe). Afhandlingerne ſkulle være paa Latin eller Franzøſiſk indſendte til Akademiets Sekreteer Hr. Lamontaigne den 1ſte April 1778.

Caſſel.

Caſſel. Det Høyforſtelige Agerdyrknings og Kunſternes Sælſkab har opſat følgende Spørsmaal paa Priis: Sind alle Monopolien ohne Unterſchied dem Wohl der bürgerlichen Geſellſchaft nachtheilig, oder giebt es von dieſer Regel gewiſſe Ausnahmen, und welche ſind dieſe Einſchränkungen, unter welchen Monopolien ſeyn können. Prisen, ſom er en Guld-Medaille af 10 Piſtoler, bliver tilkiendt den bedſte Beſvarelſe den 5te Mart. 1778., og for dette Aars Udløb maa ſamme være indſendt til Hr. Prof. Runde, Sælſkabets beſtandige Sekreteer.

*** *** ***

Paris. Sidſt i ferrige Aar døde her den berømte Læge Hr. Bordeu, der iblandt Lægerne er bekiendt af ſine Skrifter, og endnu meer af den Mængde Syge, han har haft under Hænder, da han var en meget elſket Mand.

Kiel. Profeſſor i Theologien Doct. Gotthelf Traugott Zacharia er her ved Døden afgaaet Natten mellem den 7de og 8de Februar. i ſin Alders 48 Aar.

Brunsvig. Den 29de Januar. døde her H. F. W. Zachariæ, ordentlig Profeſſor ved Carolinum, og en berømt Digter. — Den 26de Februar. døde her ogſaa Hr. Conſiſtorial-Raad Matthæus Theodorus Chriſtoph. Mittelſtedt, en lærd Mand, i ſær berømt af ſine med Bifald optagne Overſættelſer, ſaaſom af Robertſons Skotlandſke Hiſtorie og hans Hiſtorie om Carl V.

Jena. Den 29de Januar. døde Hr. Doct. Johann Ernſt Neubauer, ordentlig Lærer i Anatomien, Chirurgien, og Jordemoderkunſten, og anden Facultiſt, Sachſ. Weim. Hofraad, Medlem af forſkiællige lærde Sælſkaber. Om hans Levnet og Skrifter findes Efterretning i det 8de Stykke af Magazin vor Aerzte. Allerede den eeneſte Beſkrivelſe over Hiertets Nerver, giorde ham bekiendt ſom en ſtor Mand, der vilde fortiene Efterverdens Roes.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

Forſte Regiſter

over

Forfatternes Navne og Skrifter,

ſom findes anforte i de

Kiøbenhavnſke

Efterretningers

Forſte Hæfte

for Aaret 1777.

A.

Side

Abbild des wahren Arztes . . 80
Abhandlung von der Pædagogie . 9
Abildgaard, Tale, holden i det Kong. Dansk. Landhusholdnings Selskab . 403
Alemberts Versuch über den Umgang der Gelehrten und Grossen ꝛc. . . 367
Allg. Gesch. von Schwaben . . 295
Andersons hist. u. chron. Geschichte des Handels 4. Th. 207
Anecdotes Africaines . . 303
Anmerkungen über das Theater . . 159
Anm. u. Zweifel üb. die gewöhnl. Lehrsätze vom Wesen der Menschl. u. Thierischen Seele . 163
Arendt (übers) Ihro. Kayſ. M. Catharina II. Verordnungen zur Verwaltung des Gouvernements des Russ. Reichs . 109
Arndt quibus cauſis commotus Henricus I. Rex Germanorum Urbem Miſenam condiderit 288

B.

Baberg Comm. de Philippa Regina Sueciæ, Dan. & Norvegiæ . . . 45
Baldinger Magazin für Ärzte . . 108

Side

Baldinger Sylloge ſelectorum opuſculorum argumenti medico-practici - - 303

Balle den chriſtel. Troes hellige Lærdomme til Overbeviisning og Opbyggelſe foredragne i offentlige gudelige Taler : : 273

Barhdt die Lehre von der Perſon und dem Amte unſers Erlöſers : : : 399

Beckmann (überſ.) des Herrn Sage chemiſche Unterſ. verſch. Mineralien : : 287

Bergius Neues Policey und Cameral-Magazin. 1 B. 351

Bernoulli Nouvelles litteraires de divers pays - 176

Beſeke (ed.) Diſſ. ac Programmatum Faſcic. I. - 191

Beyträge zur Geſchichte deutſchen Reichs und deutſcher Sitten. Ein Roman : 352

Bianchi (ed.) P. Corn. Scip. Africani minoris vita 24

Bierchens Abh. von den wahren Kennzeichen des Krebsſchaden : : : 111

Blumenbach de generis humani varietate - . 188

Bolter Nachr. von einem mit dem Kunſtl. Magnete gem. Verſuch in einer Nervenkr. : 288

Bournaby Reiſen durch die mittlern Colonien der Engländer in Nord-Amerika : 413

Bredal (overſ.) Venſkab paa Prøve : 20

Briefe über Thiere und Menſchen : : 288

Briefe eines Patrioten zur Verbeſſ. der Sitten durch eine vern. Erziehung : : : 300

Brotier (edid.) Cornelii Taciti Opera - 240

Buffon Hiſt. nat. generale & particuliere - 285

Bugge, Tale holden i det Kong. Danſk. Landhuusholdnings Sælſkab : : : 401

Büſch Encyclopædie der hiſt. phil. und Mathemat. Wiſſenſchaften : : : 347

Büſching Unterricht in der Naturgeſchichte : 223

Büſching Magazin für die neue Hiſt. über Geographie 233

Büſchings Auszug aus ſeiner Erdbeſchreibung. 1 Th. 95

Böehm de Philippi I. Haſſorum Principis fide ſuſpecta erga Joh. Fridericum Ducem Saxoniæ 318

C.

Chandler Inſcript. ant. in Aſinmin. & Græcia collectæ 58

Cinquieme Lettre a M. de Voltaire - Siehe 221
Cornelii Nepotis Vitæ exc. Junp. in Uſ. Schol. editæ 177
Cruſii Elem. hiſt. ant. - - 126

D.

Das Syſtem der Ewigkeit = = = 157
Degraubette Tableau des moeures Americaines miſes en Comparaiſon avec les moeurs Francoiſes - - - 176
Den Stormægt. K. Chriſtian III. Hiſtorie ved Niels Krag og Stephan Stephanius = 240
Der Wohlſtand oder Grundriß einer Moral des achtzehnten Jahrhunderts = = = 252
Der Weiß-König = = = 349
Der Mann aus einer andern Welt = = 352
Der Naturforſcher. 4 St. = = 13
Der philoſ. Artz. 1 St. = = = 79
Die gerechte Verhaltniß der Viehzucht zum Ackerbaue = 30
Die Kunſt das menſchl. Geſchlecht fruchtbar zu machen = 96

E.

Edvard, eine Geſchichte = = = 288
Eblers Faſciculus Diſſertationum Arg. philoſophici 400
Eine bibl. aſtron. Abh. in welch. erwieſen wird, daß die Copern. Meyn. von Weltbaue der H. Schr. nicht entgegen ſey = = 266
Eirich geſamlete und geprüfte Nachr. von der Witterung der Bienen = = = 48
Elementarbuch für Kinder = = = 144
Entwurf eines Lehrbuchs, nach welcher die Jugend ꝛc. 239
Eppii Lucumonis Annalium foederati Belgii - 368
Erxleben Anfangsgrunde der Chemie = = 208
Eſſais ſynth. ſur l'orig. & la formation des langues - 59

F.

Fedderſen das Leben Jeſu für Kinder = = 255
Fermins Beſchr. der Colonie Surinam = = 207
Finni Johannæi Hiſtoria eccleſiaſtica Jslandiæ, Tom. III. - - - 337
Friderike oder die Huſarenbeute = = 224
Fritzens Reiſe nach Deſſau = = 192
Fortis Viaggio in Dalmatia - - 112

G.

Gellerts ſamtl. Schr. 8 ü. 9 Th. : Side 12
Gemeinnützige Betrachtungen der neueſten Schriften, welche Rel. Sitt. und Beſſerung des menſchl. Geſchlechts betreffen : 384
Germanes Hiſt. des revolutions de Corſe 304
Gildemeiſter de Communione bonorum inter Conjuges ex Leg. Bremanis 398
Gmelins Abh. von giftigen Gewächſen : 206
Griesbach Libri hiſt. N. Tti, græce pars poſterior 47
Gray Allg. Weltg. 13 B. : : : 190

H.

Hammer Norſk Huusholdnings Calender 2 Deel : 151
Hatting Forſøg til en Præſte-Hiſtorie : 209
Haukesworth Ausführliche und glaubw. Geſchichte der neueſten Reyſen um die Welt : 271
——— ——— Geſchichte der Seereyſen nach dem Sudmeer ——— in einen Auszug gebracht : 271
Heinſius Beyträge zu denen Verſuchen, welche mit Künſtlichen Magneten in verſchied. Kranch. angeſtellt worden : : 189
Hennings Critiſch-Hiſtoriſches Lehrbuch der theor. Philoſophie : : : 143
Henry the Hiſt. of Great Britain 60
Herzel erleicht. Arab. Grammatik : 176
Heynatz (rec) centum Ænigmata vetera ſub Symposii Poetæ nomine circumlata 175
Hill (ed.) horti Malabarici pars prima 142
Hiſtoriſke Efterretninger om velfortiente Danſke Adelsmænd : : 272
Hiſt. Mineralogie : : : : 15
Hiſt. Ref. eccl. Rhæticarum 25
Holmani Diſſertationum Sylloge altera 351
Horſter Evang. Beki. Catechismus : 57
Hottingeri de nonnullorum in oppugn. Relig. ineptiis ac malis artibus Libri duo 202

J.

Jagemanns Geogr. Beſchr. des Großherzogthums Toſcana : : 201

Register.

Side

Jochims Verſuch zur Verbeſſerung des Unterrichts in den Landſchulen : : : 184
Johne Das Bild eines huldreichen Fürſten : 112
Jonge (udg.) Baron Ludvig Holbergs Geographie eller Jordbeſkrivelſe 4de Deel : 150
Iſenbiehl Chreſtom. patriſt. græca - 203
Juglers Beytr. zur juriſtiſchen Biographie : 336
Juſtini Hiſt. Philippicæ in uſ. Schol. editæ - 165
Juvigni (ed.) Oeuvres complettes d'Alexis Piron - 239

K.

Kirſchii abundatiſſimum Corun. Copiæ (ed. nov.) - 287
Kort Begreb af den gamle Danſke og Norſke Hiſtorie i den førſte og hedenſke Hoved-Periode : 289
Krohne Dännemarks beſtändige Unabhängigkeit ꝛc. : 244
Krügers Naturlehre. 4 Th. : : 16
Kurze Geſch. der freundſch. Verbindung zwiſchen Rusland und Preuſſen : : 88
König (herausg.) D. Johann Tobias Carrachs rechtliche Urtheile : 286

L.

Laag Anfangsgrunde zum Clavierſpielen : 160
Laidion 1 Th. : : : 144
Langebech Script. rer. danic. med. Ævi &c. Tom. IV. - 1
La Recherche du bonheur - - 304
Laughton the hiſt. of anc. Egypt. - 43
Les droits des trois puiſſances alliées &c. - 47
Liebbenberg (ed.) Tobiæ Majeri Oper. inedita. Vol. 1. 32
Lüdke über Toleranz und Gewiſſens-Freyheit : 168

M.

Nager vierte Fortſetzung von Beyträgen und Abh. zur Aufnahme der Landes- und Hauswirthſchaften nach den Geſetzen der Naturlehren : 302
Magnan Probl. de Anno nativitatis Chriſti - 41
M. F. Qvintilians X. XI. XII. Bog om Underviisning i Talekunſten : : : 353
Meiners Verſuch über die Religion der älteſten Völker 281
Meuſel Der Geſchichtforſcher : : : 122
— — Fortſetzung der Allg. Welthiſt. 38 Th. : 140

Regiſter.

Side

Miller de fide Abrahamea eorum piorum; qvi ante Chriſtum natum inter Israelitas ſalvati fuerunt . . . 297

Mourier det chriſtelige Venſkab . . 69

N.

Nachr. von dem Character und der Amtsführung rechtſchaffener Prediger . . 408

Neue Nachr. von denen neuentdeckten Inſeln in der See zwiſchen Aſien und Amerika . 138

Neuer Schauplaß der Natur 1ſter, 2ter, 3ter Th. . 287

Neuhöfer Verſuch eines neuen Beytrags zur ſchriftm. Erkl. des Hohenliedes . . 239

Nudow Schreiben über den Sitz der Seele . 208

Nye Original Skuſpil. 1. B. . . 33

O.

Oeconomia forenſis . . 350

Oelrich Germaniæ litteratæ opuſcula Tom II. . 314

—— —— Belgii litterati opiſcula hiſt. philol. theologica . . . 316

—— —— Danicæ & Sueciæ litteratæ Opuſcula Tom. I. . . 334

Oeſterreichs Beſchr. und Erklärung der Grupen, Statuen ꝛc. welche die Samlung Sr. Majeſtät des Königs von Preuſſen ausmachen . 367

Om det huuſlige Livs Lykke . . 38

P.

Pallas Reyſe durch verſchiedene Provintzen des Ruſſ. Reichs 3. Th. . . 160

Phil. u. Polit. Geſchichte der europäiſchen Handlung ꝛc. 3. Th. . . 81

Piderits Beytrag zur Vertheidigung und Erläut. des Canons der H. Schrift . 106

Pologne, eſt elle, qu'elle a été, qu'elle eſt, qu'elle ſera . . . 283

Predigten für Hausväter und Hausmütter . 345

Preuſchen Eſſais prealables ſur la Typometrie . 107

Prieſtleys Geſchichte der optik . . 405

Proces verbal de ce qvi s'eſt paſſe au lit de Juſtice . 223

Prüfung der Religion nach Schrift und Vernunft . 217

Seite

Publ. Ovid. Naſ. Ep. ex Ponto in uſ. Schol. editæ - 161
Puente Reyſe durch Spanien - - 76
Puente Reyſe durch Span. 2 Th. - 174
Putter der einzige Weg zur wahren Glückſeligkeit - 199

R.

Raiſonnement über die Proteſtantiſchen Univerſiteten in Deutſchland - - 207
Rambach (überſ.) Johann Potters Gr. Archæologie 1 u. 2 Th. - - 186
——— (ed.) Jſaaci Caſauboni de ſatyrica Græcorum Poeſi & Romanorum Satira Libr. duo - - - 187
Reichard (ed.) Gottfr. Schaumburg Princ. Juridicæ Judiciariæ - - 127
Relation d'un Officier Francois - 62
Reſewitz Letzte Predigt in der deutſchen Petri Kirche - 184
Risbrighs prænotiones philoſophicæ - - 113
Rolle Sechzig auserleſene Geſange über die Werke Gottes in der Natur - - 256
Romani Landwirthſchaftliche Reyſe - 92
Rosnay Naturl. für das ſch. Geſchlecht - 64
Roſſeau juſtifié envers ſa patrie - - 410
Runde Abh. vom Urſprung der Reichsſtandſchaft - 298

S.

Sandvig omſtændelig og tilforladelig Beſkrivelſe over Møen - - - 195
Schiller (überſ.) Geſchicht. der Seereyſen und Entdeckungen im Südmeere - 238
Schloſſers Summariſche Geſch. von Nord-Afrika - 11
Schloſſer Briefwechſel meiſt ſtatiſtiſchen Inhalts - 286
Schott (herausgeg.) Doct. Joh. Gottl. Siegels fürſichtiger Wechſelgläubiger - 191
Schrötters Grundriß der Oeſterreichiſchen Staatsrechts 301
Schulz Unterſ. über die Bedeütung des Wortes Satan und Teufel in der Bibel - 254
Schweigart (überſ.) Adam Chenot Abh. von der Peſt 320
Schütze Lobſchrift auf die Weiber der alten deutſchen und nord. Völker - - 206

Sid

Scudery Das Fernglaß der Arznewiſſenſchaft . 14
Segners Aſtron. Vorleſungen 1. Th. . 28
Seybold Chreſtomathia poetica Græco-Latina . 30
Skilderie af Verden ved Philalethus III. Hæfte . 14
Skueſpil, til Brug for den Danſke Skueplads 3 B. . 40
Smith Hellige Taler . . 32
Sommerfeldts Geographie til Ungdommens Brug . 16
Spitzner pract. Anweiſung zur Bienenzucht . 37
Stoff zum Denken über wichtige Angelegenheiten des Menſchen . . 28
Strobel (udgiv.) Churſachſ. Viſitations-Artikel . 12
Struths Bezeugung der Wahrheit von der öffentlichen Unterſuchung des Philanthropinum zu Deſſau . . . 14
Sturms Predigten über die Sontags-Epiſteln . 36
Suhm Samlinger 2. B. 2. St. . . 6
Synopt. Vorſtell. der Veränderungen in der Kirche Gottes . . 3

T.

The Criſis . . . 22
Thiele, Probe in Gedichten und Ueberſetzungen aus Griechen und Römern . 11
Thorkelin (ed.) Jus eccl. vetus ſine Thorlaco-Ketillianum . . 19
Thurah (oversat) Samling af en Deel gudelige Betragtninger . . 22
Thyme, die Nutzbarkeit fremde Thiere, Bäume und Pflanzen, ſowohl zur Nahrung als zu Fabriqven einzuführen, und fortzupflanzen 41
Titel über Moral und Tugend einige Vorleſungen 1
Treſcho, Apologie für die beſt. Fortdauer der wahren Religion JEſu . . 33
Twiſs Travels trough Portugal an Spain in 1772.-3. 7
Türkiſche Briefe des Prinzen von Montenegro 22

U.

Ueber die neuern Magnet-Curen . 23
Urſache des Todes Königs Karl des Zwölften . 7

V.

Welche neueſte Religions Geſchichte. 4ter Theil 33

Seite

Vaugondy Memoires ſur les Pays de l'Aſie & de l'Amérique . . . 204
Wegelin, Hiſt. univ. & diplomatique . 303
Weichmann (ed.) Pauli Gottl. Werlhofii opera medica 335
Weigel (überſ.) der phyſiſche Chemie von J. G. Wallerius 288
Weiſs Entwurf einer Forſtbotanik . 63
Weitz neue Auszüge aus Diſſert. für Wundaerzte. 1. B. 14
Vermiſchte Aufſätze über einige Gegenſtände der Philoſophie und Hiſtorie . 128
Werndorf Schediasma de Irenæi Teſtimonio pro Pædobaptismate . 255
Verſuch in verglichenen Lebensbeſchreibungen . 112
Verſuch über die menſchliche Glückſeligkeit . 256
Vie d'Apollonius de Thyane par Philoſtrate 154
Willebrands Grundriß einer ſchönen Stadt . 269
Winthers Bemerkungen über die Fehler, die bey dem Gebrauch der Arzneymittel begangen werden 224
Vogel (ed.) Lud. Cappelli Critica ſacra. Tom. I. 152
Volchart gewiſſe Vortheile von der Kunſtgährung 96
Von dem Sitze und Urſachen der Krankheiten . 16
Voſſ, Poetiſche Blumenleſe für das Jahr 1777. 158
Voyage d'Eſpagne . . 75

Z.

Zachariæ Bibl. Theol. 3 Th. . 272
Zuſätze zu des Herrn Regierungsraths Wangerows Entwurf des Wechſelsrechts . 349

Andet Register
over
de vigtigste Materier,
som forekomme i det
Første Hæfte.

A.

Side

Andeel, Menneskenes ulige i de guddommelige Velgierninger = = 278
Appetitio, Aversatio, Forklaring derover, med kritisk Anmærkning = = 134

B.

Bartholome de la Casas, hans ædle Characteer 86
Begreber, medfødte, Betænkning over dette Spørsmaal 133
Belønning, fortiente Mænds i Dannemark = 69
Bogtrykkerier, deres oeconomiske Nytte i en Stat 214

C.

Carl, Grøve af Flandern, en Dansk Prints og Søn af Knud den Hellige = 3
—— den Tolvte, hans Død og dens Aarsager 72
Catechismus, Evangel. Bekiendelses = 57
Christi Fødsels Aar, Afhandling derom = 41
Christendommen, dens Oprindelse og Fremgang i Norge 210
Columbus, hans Forslag til Opdagelsen af America, sørgelige Skiæbne og slette Belønning 82
Copernicanske Meening om Verdens Bygning, at den ikke strider mod Skriften = 266

D.

Dydige, om de ere udvortes i Verden ulykkeligere den de Lastefulde = = = 229
Dyden, som den sikkerste og rigeste Kilde til al Slags Lykfalighed = = 231
Døden, philosophisk Forberedelse dertil = 231

E.

Egypten, det gamle, Historien derom Side 43

F.

Forbindelse, venskabelig, mellem Rusland og Preussen, Histor. derom 88
Forklystelser, de sandselige, det Uværdige i deres Misbrug 327

G.

Grøn, Konge, og Grønsund efter ham saa kaldet 197

H.

Handels-Historie, den Europæiske i begge Indierne 82
Historie, den gamle Danske og Norske, kort Begreb deraf 289
Hykleren, hans ugrundede Haab om Evighedens Belønninger 321

K.

Kirke-Historie, den Islandske, Tredie Deel 337

L.

Lærebog, den Ernestiske philosophiske, hvorvidt den bequemmeste til Brug i vore Danske latinske Skoler 113 u. f.
Lykke, det huuslige Livs 38
Lyksalighed, den eeneste sande Vey dertil 199
Lyseklosster 7
Løge, den sande og retskafne, hans Afbildning 80

M.

Magnet-Curerne 236
Malmøen, Oprindelse til dens Navn 197

N.

National Character, Sachsernes, Brunsvigernes og Brandenburgernes 93
Nord-Afrika, Historie derom 11

O.

Omgang, de Lærdes og Stores 367
Oversættelse af Qvintilians 10de, 11te, 12te Bog om Veltalenheden, med summarisk Recension af deres Indhold 353

P.

Pædagogie, Afhandling derom 9

Register.

Sid

Phane, Jomfrue, og Phanefiord efter hende saa kaldet 19
Philippa, Dronning til Dannemark, Norge og Sverrig 4
Philosopher, de handlende og beskuende 6

R.

Regieringsform, den Jesuitiske i Paragvay 10
—— —— den theokratiske, Betænkning derom 10
Religion, dens Prøvelse efter Skrift og Fornuft 21
—— — JEsu sande, Apologie for dens bestandige Vedvarelse 33
Religions-Historie, de ældste Folks 28

S.

Salvini og Adelson, Kritik over dette Stykke 5
Samvittigheden, den godes, og den ondes Historie 22
Satan, hvad betyder i Bibelen, Undersøgning derom 25

T.

Tilbøyeligheder, onde, hvorledes føre Forstanden dybere i Vildfarelse 22
Tolerantze og Samvittigheds Frihed, Afhandl. derom 16
Troe, Fædres Abrahamitiske, for Christi Fødsel 29

U.

Uafhængighed, Dannemarks, af det Tydske Rige 24
Underviisning i Landskolerne, Forsøg til Forbedring derudi 18
Udgaver af Autores til Ungdommens Brug i Skolerne, hvorvidt behøve at ledsages med Anmærkninger og for hvis Skyld 17

V.

Veitner, Kongernes, hvorfor Ministrer saa kaldes 14
Venskab, det christelige, Tale derover 6
Voluptas, Anmærkning over dette Ords Brug hos Cicero i hans Bøger de Officiis 12

Y.

Ydmyghed, Bevægnings-Grunde dertil 22